

MAGYAR  
KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

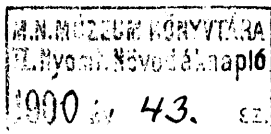
SCHÖNHERR GYULA.

ÚJ FOLYAM VII. KÖTET.

1899-ÍKI ÉVFOLYAM.

BUDAPEST  
KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA  
1899.

Hangul  
392m





1572 164 feltöltés  
HA 1.759  
VII. KÖTET, 1. FÜZET. ÚJ FOLYAM. 1899 JANUÁR—MÁRCZIUS.

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL.

SZERKESZTI

SCHÖNHERR GYULA.

1899. ÉVI FOLYAM.

— I. FÜZET. —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA.

1899.

# TARTALOM.

	Lap
<b>A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára az 1898. évben</b> .....	1
<b>Vidéki könyvtáraink jövője</b> .....	17
<b>Erdélyi Pál. Énekes könyveink a XVI. és XVII. században. (Első közlemény.)</b> .....	40
<b>Domanovszky Sándor. A Dubniczi Krónika kódexe. (Egy hasonmással.)</b> .....	64
<b>Tárca. Évnegyedes jelentés a Magy. Nemz. Múzeum könyvtárának állapotáról 1898 október 1-től — december 31-ig</b> .....	73
<b>Szakirodalom. Hubert Emil, A nyelvemléktan alapvonalai. Ism. dr. Bartha József. Catalog 100 von Ludwig Rosenthal Antiquariat in München. Ism. Varjú Elemér.</b> .....	79
<b>Szilágyi Sándor †</b> .....	93
<b>Vegyes Közlemények. A budapesti egyetemi könyvtár vezetése. A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumból. Tanulmányút. Ismeretlen magyar nyelvemlék. (—r.)</b> .....	95
<b>Változások a Magyarországon levő nyomdákban 1898. december 1-től márczius 15-ig</b> .....	96

## A Magyar Könyvszemle

előfizetési díját 1899 január 1-től márczius 15-ig beküldték:

**Az 1895. évi folyamra:** Hiersemann Karl W.

**Az 1896. évi folyamra:** Hellebrant Árpád, Hiersemann Karl W., Pfeiffer Ferdinánd (2 péld.)

**Az 1897. évi folyamra:** Hiersemann Karl W., Pfeiffer Ferdinánd (2 péld.), Sárospataki ref. főiskola, Gróf Teleki Sándor.

**Az 1898. évi folyamra:** Aradi áll. tanítóképezde, Ballagi Aladár, Budapesti egyet. könyvtár, Budapesti V. ker. főreáliskola, Bunyitay Vincze, Csánki Dezső, Csaplár Benedek, Csávolszky József, Desseffy Arisztid, Emich Gusztáv, Földművelési miniszt. házi könyvtára, Gond Ignác, Gyulai Béla, Hajnik Imre, Hiersemann Karl W., Hodinka Antal, Horváth Emil, Jankovich Béla, Jeszenszky Alajos, Kanyaró Ferencz, Károlyi Árpád, Kende Samu, Keszthelyi gazdasági tanintézet, Kiss Áron, Lampel Róbert, Lőcsei kir. főgimnázium, Mandello Gyula, Marczali Henrik, Máramaroszigeti kath. főgimnázium, Marosvásárhelyi róm. kath. főgimnázium, Miskolci ev. egyházm. könyvtára, Nagykőrösi ref. tanítóképezde, Nagyvárad kir. jogakadémia, Némethy Lajos, Országos Kaszinó, Országos Levéltár, Ortway Tivadar, Pécsi püspöki könyvtár, Pfeiffer Ferdinánd, (2 péld.), Pinkovics József, Ranschburg Gusztáv, Reiszig Ede, Révész Kálmán, Rumbold Bernát, Rupp Kornél, Sárospataki ref. főiskola, Sátoraljaújhelyi kath. főgimnázium, Szalay László, Széll Farkas, Szent-István-Társulat, Szily Kálmán, Szombathelyi kath. főgimnázium, Szombathy Ignác, Gróf Teleki Géza, Gróf Teleki Sándor, Teicsvári kath. főgimnázium, Történelmi szeminárium (Budapest), Váczi kegyesrendi főgimnázium, Varjú Elemér, Vécsey Tamás.

**Az 1899. évi folyamra:** Gróf Apponyi Sándor, Aradi kir. főgimnázium, Brassói róm. kath. főgimnázium, Bubics József, Budapesti ref. főgimn. olvasóköre, Debreczeny János, Dévai áll. főreáliskola, Doby Antal, Gerold et Comp., Hiersemann Karl W., Hódmező-vásárhelyi ev. ref. főgimnázium, Honvédelmi

# TARTALOM.

## 1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM könyvtára az 1898. évben	1
DOMANOVSKY SÁNDOR. A Dubniczi Krónika kódexe. (Egy hasonmással.)	64
ERDÉLYI PÁL. Énekeskönyveink a XVI. és XVII. században	40, 111, 244
ESZTEGÁR LÁSZLÓ. A brüsszeli kir. könyvtárról	370
FERENCZI ZOLTÁN. Kapronczay Ádám nyomdász levelei Benkő Józsefhez	276
HAYRÁN DÁNIEL. Irodalomtörténeti adalékok	367
KEMÉNY LAJOS. Sajtó és cenzúra Kassán a XIX. század első felében	356
KONCZ JÓZSEF. Geleji Katona István könyveinek lajstroma	270
KOVÁTS LÁSZLÓ. Könyvnyomdáink a jelen század harmadik tizedében	359
MAGYAR KÖNYVESHÁZ. (Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.) I. Magyar nyelvű nyomtatványok. (Közlík: <i>Décsi Lajos, Ferenczi Zoltán, Horváth Ignác.</i> ) II. Idegen nyelvű hazai nyomtatványok. (Közlík: <i>Ferenczi Zoltán, Horváth Ignác, Lukinich Imre.</i> ) III. Idegen nyelvű külföldi nyomtatványok. (Közlík: <i>Kropf Lajos</i> )	279
MELICH JÁNOS. Magyar grammatika a kijevei tanítóképző könyvtárában	352
RÉGI KÉZIRATOK megóvása	321
SCHÖNHERR GYULA. A velencei Szent-Márk könyvtárból	176
SÓRÓS PONGRÁGZ. Illicini Péterről	346
† SZILÁGYI SÁNDOR. (Nekrolog)	93
VARJÚ ELEMÉR. Murmellius Lexicon a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. (A szöveg közt egy hasonmással.)	97
— A gyulafejevári Batthyány-könyvtár. (Egy melléklettel a szöveg közt három rajzzal és két hasonmással.)	134, 209, 329

## 2. TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉSEK a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának állapotról 1898 okt. 1-től 1899 szept. 30-áig	73, 185, 286, 378
A BUDAPESTI M. KIR. TUDOMÁNY EGYETEM KÖNYVTÁRA 1898-ban	292
A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA 1898-ban	381

Az ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET KÖNYVTÁRA 1898-ban .....	Lap 386
A SZEGEDI SOMOGYI-KÖNYVTÁR 1898/99-ben .....	388
A MAGYAR KIR. KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL NYILVÁNOS KÖNYVTÁRÁNAK ÉS TÉRKÉPGYŰJTEMÉNYÉNEK ügykezelési és használati szabályzata .....	392

## 3. SZAKIRODALOM.

A BUDAI KÖNYVTÁR SZAKSZERINTI CÍMJEGYZÉKE Ism. —r. ....	301
AHN FRIEDRICH, Bibliographische Seltenheiten der Truberlitteratur. Ism. <i>Melich János</i> .....	303
— Die slovenischen Erstlingsdrucke der Stadt Laibach (1575— 1580.) Ism. <i>Melich János</i> .....	303
A KÖNYV. (Szerk. Sebestyén Ede.) Ism. (—ó.) .....	400
DÉZSI LAJOS, Misztótfalusi Kis Miklós. Ism. E—r. ....	190
ÉSZREVÉTELEK A »NYELVEMLÉKTANI SZÉLJEGYZETEK«-hez dr. Bartha Józseftől .....	305
FINÁCZY ERNŐ, A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korá- ban I. k. Ism. (e.) .....	398
FRANZ JOSEPH I. UND SEINE ZEIT. Ism. E—r. ....	401
HUBERT EMIL, A nyelvemléktan alapvonalai. Ism. Bartha József .....	78
MAGYAR NYOMDÁSZOK ÉVKÖNYVE. (1899.) Ism. (—r.) .....	303
NYELVEMLÉKTANI SZÉLJEGYZETEK Hubert Emilől .....	192
ROSENTHAL LUDWIG'S 100. Catalog Ism. Varjú Elemér .....	79
UTOLSÓ SZÓ A NYELVEMLÉKTAN ÜGYÉBEN Hubert Emilől .....	309

\*

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE. I. Hazai folyóiratok. (Egyetemes Philologiai Köz-  
löny. Erdélyi Múzeum. Grafikai Szemle. Irodalomtörténeti  
Közlemények. Századok.) II. Külföldi folyóiratok. (Central-  
blatt für Bibliothekswesen. Deutsche Litteraturzeitung. La Bib-  
liofilia. Le Bibliographe Moderne. Revue des Bibliothèques.  
Rivista delle Biblioteche et degli Archivi. Zeitschrift für Bücher-  
freunde) .... 197, 310, 402

## 4. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

A budapesti egyet. könyvtár vezetése .....	95
A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumból .....	—
Tanulmányút .....	—
Ismeretlen magyar nyelvemlék (—r.) .....	—
A budapesti m. kir. tudományegyetemi könyvtár igazgatói állására hir- detett pályázat. ....	205
A hazai könyvtárak zsebkönyve .....	—
Arany János kéziratai (e.) .....	—
Könyvtárjegyzékek 1898-ban. (V. E.) .....	206
Egy kis magyar nyelvemlék a XVI. század elejéről .....	207

	Lap
Könyvtári kinevezések .....	316
Könyvtári felügyelői körút .....	—
Egy állítólagos magyar nyelvemlék Cheltenhamban ( <i>Kropf Lajos.</i> ) ...	—
Francia ismertetés a magyar bibliografiai irodalomról (—r.) ...	317
Halábori Bertalan ( <i>S. P.</i> ) .....	318
XVI. századi leltár egy esztergomi misekönyvben ...	—
A szécsényi országgyűlésen létesített Nemzeti Szövetség okmánya s egy kurucz hadi szabályzat kinyomtatása 1705-ből ( <i>Thaly Kálmán.</i> ) ...	—
Az árvaegyei Csaplovics-könyvtár szabályzata 1840-ből ( <i>Pázmány Zoltán.</i> ) .....	319
Az egyetemi könyvtár új igazgatója .....	408
A hazai múzeumok és könyvtárak jegyzéke .....	—
Knauz könyvtárának sorsa ( <i>V. E.</i> ) .....	409
Pozsonyi Sándor kéziratgyűjteménye ( <i>Varjú.</i> ) .....	410
A londoni második bibliografiai konferencia .....	411
Az orosz bibliológiai társaság ( <i>M. J.</i> ) .....	412
Rossi könyvtára ( <i>V. E.</i> ) .....	413
Könyvek és képek a Balassák birtokában ( <i>E. P.</i> ) .....	—
XVI. századi iskolázás ( <i>H. D.</i> ) .....	—
A Manlius-féle nyomda történetéhez ( <i>H. D.</i> ) .....	414
Könyvészeti helyreigazítás ( <i>Illéssy János.</i> ) .....	—
A győri karmelita rendház könyvtára .....	—
Adalék a könyvkötészet történetéhez Magyarországon ( <i>Décsi Lajos.</i> ) ..	414

\*

VÁLTOZÁSOK A MAGYARORSZÁGI NYOMDÁKBAN. ....	96, 208, 320
---	--------------

\*

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ. ....	416
---------------------------	-----

#### MELLÉKLETEK.

A hazai hirlapirodalom 1898-ban. I. A magyar hirlapirodalom id. Szinnyei Józseftől. II. A hazai nem magyar nyelvű hirlapirodalom Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok. Kováts Lászlótól ...	1—53
A hazai nyomdák 1899-ben .....	1—16



## A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA AZ 1898. ÉVBEN.

A könyvtár történetében korszakot alkot a lefolyt év. Az 1848. évi XVIII. törvénycikk helyébe a törvényhozás megalakította a nyomdai köteles-példányok beküldéséről szóló 1897. évi XLI. törvénycikket, mely a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úrnak 1898. évi február hó 1-én 5620. szám alatt az igazságügyi miniszter úrral együttesen kibocsátott rendeletével egyetemben a Magyar Nemz. Múzeumot tényleg abba a kedvező helyzetbe juttatja, hogy az a hazai irodalmi termékeknek a törvény hatályba lépésének napjától, 1897. deczember 11-ikétől kezdve valódi letéteményese legyen.

A törvény pontos végrehajtása, az egészen más alapokra fektetett könyvtári kezelés és ellenőrzés tetemes munkát rótt a múzeum könyvtárára, mi a helyiségek és a munkaerő szaporítását tette szükségessé. Gondoskodás történt arról, hogy a havonként érkező hirlapi és évnegyedenként érkező nyomtatványi küldemények átvételére és feldolgozására a múzeumi épület földszintjén külön helyiség rendeztessék be, a könyvtár tisztviselői létszáma a költségvetési törvény alapján egygyel szaporított, és mindenek előtt az idézett miniszteri rendelet intézkedett arról, hogy az ellenőrzés lehetősége céljából a Magyarország területén működő nyomdák és sokszorosító intézetek jegyzéke a törvényhatóságok útján a Magyar Nemz. Múzeummal közöltessék.

E hivatalos bejelentések alapján készült el a nyomdák törzskönyve, mely az 1898. deczember elsei állapot szerint 171 székesfővárosi és 561 vidéki nyomdának nevét tartalmazza, a havonként vagy évnegyedenként teljesített beküldés feljegyzésével. Ezen, összesen 732 létező nyomda közül 276-ra rúg azoknak a száma, melyek törvényszabta köteleességüknek az év végeig nem tettek eleget. E számban jobbra kisebb, leginkább oly nyomtatványokat

termelő nyomdák találhatók, melyek nem esnek a beküldés kötelezettsége alá. A nagyobb, valóban irodalmi termékeket produkáló nyomdák a legpontosabban küldik be termékeiket, úgy hogy az új törvény a múzeum könyvtárának gazdag gyarapodását idézte elő.

Mily jelentékeny volt a beküldés s mily fokozódott tevékenységet igényelt az új törvény végrehajtása, mutatják a következő számadatok:

A 732 létező nyomda mindegyike utasítást kapott a könyvtártól az új törvény intézkedéseire és a beküldés módozataira nézve. Az első beküldési időtől, 1898. évi február elejétől kezdve december hó végéig 456 különböző nyomdától 1548 csomag nyomtatvány érkezett a Magyar Nemzeti Múzeumba, melyeknek átvétele a tartalom pontos átvizsgálása után elismertetett. A köteles-példányok ügyével foglalkozó levelezésekről, átvételi elismervényekről és küldeményekről külön postakönyv vezetettvén, felemlítésre méltó, hogy a törvény életbe lépése idejétől az év végeig a könyvtár csupán az 1897: XLI. törvényczikkből kifolyólag 2437 postai küldeményt továbbított. Hiányos vagy a törvény intézkedéseinek meg nem felelő módon történt beküldések 689 esetben tették a reklamálást szükségessé.

A nyomtatványi osztályon kívül a hirlapkönyvtár is rendkívüli módon gyarapodott az 1897. évi XLI-ik törvényczikk által. A hirlapok havonként, illetőleg negyedévenként küldetvén be, az eddigi kezelési mód, annak egyszerűsítése érdekében, változást szenvedett.

Gyarapodás szempontjából, e két nyomtatványi osztály mellett, a kézirati és levéltári osztály sem maradt hátra, mint erről az alábbi számadatok tanuskodnak.

A személyzeti létszámban *Major Lajos* segédőr halála, *dr. Bartha József* segédnek gimnáziumi tanárrá történt kinevezetése és az állami költségvetés keretében egy új őri állás szervezése nagyobb változásokat idézett elő. Az újonnan szervezett őri állásra *Horváth Ignác* segédőr lépett elő; *dr. Sebestyén Gyula* és *dr. Áldásy Antal* segédek segédőrökké, *Havran Dániel*, *Kováts László* és *dr. Hubert Emil* díjnokok pedig múzeumi segédekké nevezettek ki. Magasabb fizetési osztályba léptek elő: *dr. Schönherr Gyula* levéltárnok és *dr. Esztegár László* segéd. Az újonnan szervezett állással a könyvtári alkalmazottak létszáma:



14 tisztviselő (1 igazgató-őr, 3 őr, 5 segédőr, 5 segéd), 4 díjnok, 1 laboráns, 6 szolga, 2 felvigyázó, összesen 27.

A könyvtár tisztviselői közül hivatalos kiküldetésekből a következők vettek részt: *Fejérpataky László* egyetemi tanár, igazgató-őr két ízben Veszprémbe utazott néhai Véghely Dezső oklevélgyűjteményének átvizsgálása céljából; ugyanő múzeumi és könyvtári orsz. felügyelői minőségében megtekintette az ország nevezetesebb könyvtárait és miniszteri megbízásból, a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősege képviseletében, részt vett a Sanct-Gallenben tartott könyvtárnoki értekezleten. Dr. *Erdélyi Pál* segédőr Veszprémbe a Véghely-féle gyűjtemény átvizsgálásánál segédkezett.

A M. Nemz. Múzeum megfelelő rovatából nyert támogatással dr. *Sebestyén Gyula* segédőr délnémet és franciaországi könyvtárakban középkori kézirati tanulmányokat végzett, míg dr. *Esztegar László* múzeumi segéd Párisban a nagy könyvtárak szervezetét és kezelését tette tanulmánya tárgyává.

A könyvtár folyóirata, a *Magyar Könyvszemle*, dr. *Schönherr Gyula* levéltárnok szerkesztésében a lefolyt éven át is változatos tartalommal jelent meg.

A könyvtárhoz beérkezett és elintézett hivatalos ügyiratok száma 770 volt.

Megemlítendő, hogy a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősege kezdeményezésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az 1898-ik év nyarán a könyvtár helyiségeiben könyvtárnoki tanfolyamot szervezett, melynek három hétig tartott előadásain és gyakorlatain jogakadémiai, középiskolai tanárok, tanító rendek és felekezetek kiküldöttei, számszerint 14-en, vettek részt. Az előadások és gyakorlatok tartásával a könyvtár tisztviselői, u. m. *Fejérpataky László* igazgató-őr, *Kollányi Ferencz* őr, dr. *Schönherr Gyula* levéltárnok és dr. *Erdélyi Pál* segédőr bizattak meg. Tananyagul a könyvtár gazdag készlete szolgált, mely az elméleti ismeretek gyakorlati kiegészítésére legjobban alkalmas. A jövőben folytatandó hasonló tanfolyamok kétségtelenül biztosítani fogják a hazai könyvtárügy fejlesztése körül a múzeum könyvtárának azt a vezető szerepet, melyre céljánál és anyagánál fogva hivatott.

A könyvtár egyes osztályainak állapotáról a következő adatokkal számolunk be.

I. A *nyomtatványi osztály* köteles-példányokban 10.530 dbbal, áthelyezés útján (a könyvtár és a múzeum egyéb osztályaiból) 70, ajándék útján 2641, vétel útján 956, csere útján 11, összesen 14.208 darabbal gyarapodott. Ezekhez járúl még 23.479 drb apró nyomtatvány, melyek természetük szerint 10 csoportba osztva (alapszabályok, halotti jelentések, hivatalos iratok, periratok, falragaszok, műsorok, körlevelek, szinlapok, zárszámadások és üzleti jelentések, vegyesek) őriztetnek meg.

Rohamos emelkedés észlelhető a köteles-példányként beérkező nyomtatványok számában, mi az új törvény hatása. Mert míg 1896-ban e czímen 5113 darab mű és 3793 apró nyomtatvány, 1897-ben pedig 5461 mű és 3586 apró nyomtatvány küldetett be: addig 1898-ban e nyomtatványok együttes darabszáma a *harmincznégyezret meghaladja*.

A könyvek vásárlására fordított összeg 2071 frt 25 krt. 462:50 bir. márkát és 75 frankot tett ki.

Ajándékok révén feltűnő módon gyarapodott a könyvtár nyomtatványi osztálya, mit az ajándékozók hosszú sorozata bizonyít, kiknek teljes névsora:

Ábrányiné Katona Klementin, Ahn Frigyes (Grác), Akadémia (M. Tud.), Áldásy Antal, Államszámvevőség elnöksége, Állategészség szerk., Állatvédő-egyesület, Alsó-Lendva nagyközség, Altenburger Gyula, Armenia szerk., Asbóth Oszkár, Athenaeum részvénytársaság, Austerlitz Zsigmond (Bécs), Bábakalauz szerk., Bajavidéki rk. néptanító egyes., Balázs István, Baranyamegye alispánja, Barna Henrik (New-York), Bécsi Statistische Central-Commission, Bécsi tud. akadémia, Békefi Remig, Berzeviczy Egyed, Besztercebányai egyházmegyei hatóság, Blau Lajos, Bónis Elemér, Boromaeus szerk., Briquet C. M. (Genf), Brünni iparművészeti múzeum, Brüsszeli nemzetközi bibliografiai intézet, Budai könyvtár-egylet., Budapest székes-főváros, Budapesti ág. hitv. ev. magyar-német egyház, Budapesti egyetem bölcsészeti kara, Budapesti egyetemi könyvtár, Budapesti kegyesrendiek házfőnöksége, Budapesti kereskedelmi és iparkamara, Budapesti Orvos-egylet, Budapesti sz.-fővárosi statisztikai hivatal, Budapesti Szemle szerk., Chicagói John Crerar library, Coe Charles (London), Csongrádmegye alispánja, Cziklay Lajos, Daday Jenő, Darnay Kálmán, Debreczeni jogakadémia igazgatósága, Debreczeni keresk. akadémia, Délmagyarországi tört. és rég. múzeum-egylet, Dom a skola szerk., Donáth Gyula, Dorfmeister J. A. (Bécs), Dömötör László, Dömötör Miksa, Dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerület, Éble Gábor, Egri egyházmegyei hatóság, Egri érseki jogliczeum igazgatósága, Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület főtítkári hivatala, Eperjesi ág. hitv. ev. lyceum, Eperjesi Széchenyi-kör, Építészeti szemle szerkesztősége, Erdély szerkesztősége, Erdélyi Múzeum-egylet, Erdélyi Múzeum szer-

kesztősége, Erdélyi Pál, Erdészeti Lapok szerkesztősége, Esztegar László, Esztergomi egyházmegyei hatóság, Ezredéves orsz. kiállítás igazgatósága, Fehér József, Fejérpataky László, Fejes István, Fenyvesy Ferencz, Ferenczi Zoltán, Ferenczrendiek laibachi tartományi főnöksége, Firenzei Biblioteca Nazionale, Flatt Károly, Földművelésügyi minisztérium, Földtani intézet, Főrendiház irodája, Fraknói Vilmos, Franklin-társulat, Füredi Ignác, Gajslér J. F. (Varsó), Gebé Andor, Gentili Pietro (Róma), Geréb József, Gladics Pál, Goll János, Göteborgi tudományos társaság, Gráci tört. egyesület, Grill Károly könyvkeres., Hampel József, Hauser Ottó (Zürich), Havas Rezső, Hegedüs Loránt, Heraldikai és Genealogiai Társaság, Herman Ottó, Héya Mihály, Highley Frank M. (Philadelphia), Hintz Emil, Hítségoklati folyóirat szerk., Hodinka Antal, Horn Ede (Páris), Horváth Géza, Hörk József, Hubert Emil, Hunka Emánuel, Igazságügyi minisztérium, Isten ígéje szerk., Izraelita irodalmi társaság, Jedlicska Pál, Jézus sz. szívének hírnöke szerk., Jó pásztor szerk., Jogtudományi Közlöny szerkesztősége, Jókai Mór, Kálmán Dezső, Kalocsai egyházmegyei hatóság, Kanyaró Ferencz, Kara Győző, Kárpát-egyesület, Kath. hitvédelmi folyóirat szerk., Katholikus Paedagogia szerkesztősége, Keil József, Kelecsényi Károly, Képviselőházi iroda, Képzőművészeti Társulat, Kerekes Pál, Kereskedelemügyi minisztérium, Kereskedelmi múzeum, Kereskedelmi szakoktatás szerk., Keresztény Magvető szerk., Kerntler Ferencz, Kéry Gyula, Király Péter, Klebelsberg Géza, Klinikai füzetek szerk., Kollányi Ferencz, Kolozsvári egyetemi könyvtár, Kolozsvári gazdasági tanintézet, Kolozsvári keresk. és iparkamara, Komlóssy Arthur, Kossuth Ferencz, Kovács Sándor, Kozma Bernát, Königsbergi phys.-ökon. Gesellschaft, Körösy József, Közgazdasági Szemle szerkesztősége, Közös pénzügyminisztérium, Központi papnevelő irod. iskolája, Krakkói tud. akadémia, Kulcsár Endre, Külföldi egyh. szónoklatok szerk., Lasz Samu, Latinovits Géza, Légrády testvérek, Lendl Adolf, Lengyel Dánielné, Lóczy Lajos, Löw Immanuel, Ludovika-Akadémia Közl. szerk., Madarász Gyula, Mágócsy-Dietz Sándor, Magyar Fogászati Szemle szerk., Magyar földrajzi társulat, Magyar Gazdák Szemléje szerk., Magyar Gazdaságtörténeti Szemle szerk., Magyar jogász-egyesület, Magyar Kisdédóvás szerk., Magyar Könyvszemle szerk., Magyar Méh szerk., Magyar Mérnök és Építészeti egyl. Közl. szerk., Magyar Nemz. Múzeum állattára, Magyar Nemz. Múzeum irodája, Magyar Néprajzi Társ., Magyar nyomdászat szerk., Magyar ornithologiai központ, Magyar orvosi archivum szerk., Magyar Paedagogia szerk., Magyar Sion szerk., Magyar tanítóképző szerk., Magyar zsidó szemle szerk., Márki Sándor, Maros-Tordamegye alispánja, Matica Srbske, Méhészeti egyesület, Méhészeti Közlöny szerk., Melich János, Meteorologiai intézet, Mezőgazdasági Szemle szerk., Michaelis Lajos, Mocsáry Sándor, Müller D. H. (Bécs), Nagy Sándor, Nagyvárad kir. jogakadémia igazgatósága, Neiger Sándor, Nemzeti Nőnevelés szerk., Neue Heidelberger Jahrbücher szerk., New-yorki Astor-könyvtár, Obzor szerk., Oláh Gyula, Olasz közoktatásügyi minisztérium, Országos állatorvosegyesület, Országos levéltár, Országos Törvénytár szerkesztősége, Osztrák kereskedelmi minisztérium, Osztrák-magyar bank, Parmai kir. könyvtár, Pénzügyminisztérium, Pesti Hírlap kiadóhivatala, Petényi Ottó, Petrik Géza, Polgár Kálmán, Pongrácz Elemér, Pösch Jenő,

Pozsonyi ág. hitv. ev. theológiai akadémia, Pozsonyi orvos-természettudományi egyesület, Protestáns Pap szerk., Pulszky Ágost, Pulszky Ferencz özvegye, Püspöky Graczián, Raffay Ferencz, Rákossy Jakab, Récsey Viktor, Róna Béla, Rothschild-könyvtár (Frankfurt a. M.), Rupp Kornél, Sándor szerb király ő Felsége, Schilberszky Károly, Schlosszer I. (Bécs), Schmidt Ferencz, Schulpé György, Sebestyén Gyula, Sebetič Rajmund, Sepsi-Szentgyörgy városa, Sepsiszentgyörgyi székhely Mikó-kollégium, Simonsen D. (Kopenhága), Singer és Wolfner cég, Solymossy Sándor, Sopron-vármegye közönsége, Spiegler Gyula, Sponer Andor, Statisztikai központi hivatal, Stefánia-egylet, Stewart Charles (St.-Paul), Stoll Ernő, Szabadalmi hivatal, Szádeczky Lajos, Szalay Imre, Szegedi keresk. és iparkamara, Székesfejérvári püspöki iroda, Széki állami iskola igazgatósága, Szent Család kis követe szerk., dr. Szinnyei József, id. Szinnyei József, Szinyey-Merse István, Szódi S., Szűz Mária virágos kertje szerk., Tanügyi Értesítő szerk., Technológiai iparmúzeum, Teleki Sándor gróf, Telekkönyv szerkesztősége, Tengerészeti Akadémia, Természettudományi társulat, Thallóczy Lajos, Thán Károly, Thúry Etel, Thúry József, Tizsáninnyi ev. ref. egyházkerület, Tóth Mike, Trondhjemi norvég tud. társulat, Turul szerkesztősége, Ungaria szerkesztősége, Ungarische Biene szerk., Upsalai egyetemi könyvtár, Vadász és Versenylap szerk., Vágó Gyula, Vallás- és közoktatásügyi minisztérium, Varga Mihály, Vasárnapi tanító szerk., Vendvidéki közművelődési egyesület, Vértessy Kálmán, Vörös kereszt egyesület, Walter Gyula, Weinwurm Antal, Wodianer F. és fia könyvker., Würzburgi phys.-med. Gesellschaft, Zirczi cisztercita rend apátja.

Az ajándékozók összes száma 288.

A nyomtatványi osztály szerzeményei közt különösen kiemelendők a régi magyarországi irodalmi termékek, melyek között több igen ritka darabot, sőt unikumokat is szerzett meg a könyvtár. Ilyenek: 1. **JK** Hét darab latin és görög nyomtatvány, melyek az 1555. évben Brassóban kerültek ki sajtó alól. 2. Heltai krónikájának egy csaknem teljes példánya. 3. Kalendárium az 1584. esztendőre, Nagyszombat. 4. Judicium (magyar nyelven) az 1589. esztendőre. 5. Szepsi Czombor Márton, Europica varietas; Kassa, 1620. 6. Peczeli Király Imre, Catechismus; Lőcse, 1635. 7. Noulu Testamentu (oláh nyelven); Gyulafejérvár, 1648. 8. Psaltirea (oláh nyelven); Gyulafehérvár, 1650. 9. Szőnyi István, Paraditsomi mulatóság; Kolozsvár, 1690. 10. Werőczy Ferencz, Lelki harc; Kolozsvár, 1691. 11. Siderius, Catechismus; Kolozsvár, 1690. 12. Molinaeus Péter, Pax animae; Kolozsvár, 1680. (Páris-Pápai Ferencz sajátkezű ajánlásával.) 13. Balassa-Rimai Istenes énekei; Lőcse, 1712. (eddig ismeretlen kiadás).

A könyvtár olvasótermét 13,474 egyén látogatta, kik 29,970 kötetet használtak. Kikölcsönzés útján pedig 1563 egyénnek 2391

kötet adatott ki. E számba nincs betudva azon könyvek mennyisége, melyeket egyes kutatók a könyvtár belső helyiségeiben használtak. Könyvtári látogatási jegy 1736 adatott ki.

A könyvtári anyag feldolgozása némileg a tavalyi eredmény mögött maradt, amennyiben 4014 mű osztályoztatott, melyekről 1951 könyvtári czédula készült (a tavalyi eredmény: 5247 mű, 6967 czédulával). Kötés alá 683 kötet adatott, míg a folyóiratok hiányzó régiek számainak utólagos reklamálása 84 eset közül eddigelé 33 ízben járt kedvező eredménnyel.

Hogy a könyvtári feldolgozás nem érhetette el a tavalyi eredményt, ennek oka az 1897. évi XLI. törvényczikk életbeléptetésében és pontos végrehajtásában rejlik. A köteles-példányok átvétele, a csomagok átvizsgálása, a nyomdatermék-kimutatásokkal való egybevetése, az átvételek elismerése, a nyomdák kitanításával és utbaigazításával járó kiterjedt levelezés és tömeges reklamálások ez első átmeneti esztendőben a nyomtatványi osztály három alkalmazottjának munkásságát vették igénybe. E mellett azonban a könyvtár előkészítette az ezentúl rendszeresen kiadandó évi járulékkatalogus anyagát, mely első sorban az új törvény alapján beküldött nyomdatermékeket foglalván magában, egyúttal Magyarország évi irodalmi termelésének bibliografiája is lesz.

II. A *kézirattár* gyarapodása a következő: ajándék útján 63 kézirat, 60 irodalmi levél, 13 fénykép-másolat, 1 kézirat; vétel útján 81 kézirat, 60 irodalmi levél, 8 fénykép-másolat; áthelyezés útján (a könyvtár egyéb osztályaiból) 4 kézirat, 94 irodalmi levél; bizonyos feltételekhez kötött átadás által 22 kézirat. Az összes gyarapodás 170 kézirat, 215 irodalmi levél, 21 fénykép-másolat, 1 kézirat; együtt 407 darab.

Kéziratok vételére 316 frt 50 kr. és 820 márka fordított. Ajándékaikkal pedig a következők gazdagították a kézirattárat:

Esztégár László, özv. Ferenczy Károlyné, Forster Gyula, Gohl Ödön, Hampel Józsefné, Hintz Emil, a kereskedelemügyi miniszter, mint az ezredéves orsz. kiállítás elnöke, Kéry Gyula, özv. Lengyel Dánielné, Ludvig a Béla, Magyar Könyvszemle szerkesztősége, Melich János, Neweklovsky Hermin, Ordódy István, br. Podmaniczky Frigyes, Pulszky Ferencz özvegye, Schönherr Gyula, Setéth Endre, Stoll Ernő, Szathmári-Király Barnabás, Tóth Kázmér, Weinwurm Antal.

A szerzemények közt első helyre teendő egy esztergomi misekönyvnek XV-ik századi diszes, miniatürekben bővelkedő kézírata, mely külföldről vétetett meg (700 márkáért).

Belső értékük miatt kiemelendők néhai Pulszky Ferencz kézíratai és naplójegyzetei, melyeket az elhunyt özvegye adott át, 22 kötetben. Mint érdekes szerzemény felemlítendő Szathmári-Király Ádám kuruczkori naplójának II—III. kötete, melyeket Szathmári-Király Barnabás a kézirtárban már rég meglevő I. kötet kiegészítésére ajándékozott. A kézirtárba kerültek az ezredéves orsz. kiállítás történelmi főcsoportjának egybegyűjtött anyagára vonatkozó törzskönyvek, gyűjtési, összeirási és bejelentési iven; ez összesen 51 kötetnyi gyűjtemény egyrészt maradandó emléke a történelmi főcsoport munkásságának, másrészt pedig úgyszólván a magyar régiségek repertoriumának tekinthető.

A kézirtárat a lefolyt évben 266 kutató látogatta, kik 626 kézirtatot, 381 irodalmi levelet és 4 fényképmásolatot, összesen tehát 1011 darabot használtak.

Az újabb szerzemények kivétel nélkül feldolgoztattak. A régibb szerzeményekből a Waltherr-féle nagy gyűjtemény rendezése befejezést nyert; a Kertbeny- és Wenzel-féle nagy gyűjtemények végleges rendezése megkezdődött. A szláv nyelvű kézirtatok a könyvtár szakértő tisztviselője által teljesen átrevizáltattak és leltárunk újra készült. Kötés alá 141 kézirtat adatott.

A kézirtárnak egyik legbecsesebb, irodalomtörténeti szempontból legértékesebb része az a sok ezer darabból álló irodalmi levelezés, mely régibb és újabbkori írók között folyt. E levelezés régi kézirtatári kezelése sem az igényeknek, sem az egyre növekvő használatnak meg nem felelt. A használhatóság érdekében az eddigi kezelési módot meg kellett szüntetni s a több ezernyi levél rendezését — pontos mutatóczédulák készítése mellett — levéltári elvek alapján kellett végrehajtani. Így létesült a kézirtárban az *Irodalmi Levelestár* csoportja, melybe ez ideig 5594 irodalmi levél soroltatott, melyekről 1971 czédula készült.

III. A *hírlapkönyvtár* gyarapodása köteles-példányokban 830 hírlap (és pedig 643 magyar, 127 német, 60 tót, román, olasz stb.) 81,206 száma, áthelyezés útján (a könyvtár egyéb osztályai-ból) 1 hírlap 52 száma, ajándék útján 23 hírlap 3492 száma, vétel útján 15 hírlap 754 száma; összesen 869 hírlap 85.504

száma. A nyomdai köteles-példányok beküldéséről intézkedő új törvény hatását legjobban mutatja az, hogy az 1897. év folyamán e czímen csak 67.302 hirlapszám érkezett a könyvtárba, a minél az 1898-ik évi eredmény közel 14,000-rel több.

Ajándékozók a következők: Böszörményi Géza, Budapest székes-főváros könyvtára, Puky József, Spitzer József és legelső sorban a M. Tud. Akadémia, mely négy nagy fuvarnyi hirlap-tömeget bocsájtott a könyvtár rendelkezésére oly czélból, hogy belőle régi évfolyamok hiányai kiegészíthetők legyenek. A hónapok óta folyó és még hosszú ideig tartó kiválogatás nagy mértékben fogja gazdagítani és teljesebbé tenni a múzeum anyagát.

A becsesebb és ritkább régi hirlapok közül a következők szereztettek meg: Ismertető, 1836. és 1839. 2-ik rész; Kémlő, 1839. 1-ső rész; Nemzeti Ujság, 1848.; Pest-Ofner Zeitung, 1848.; Figyelmező, 1848—1850.; Ábrázolt folyóirat, 1848.; Reichs-Bremse, 1849.; az újabbakból az Amerikai Népszava, 1895—7. évf. Vásárlásra 59 frt fordíttatott.

A hirlapkönyvtárat 2320 olvasó vette igénybe, kik 5025 kötetet használtak, házon kívül pedig 29 egyénnek 242 hirlapkötet kölcsönöztetett ki; együtt tehát 2349 egyén 5267 kötetet használt.

Az 1897. évi XLI. törvényczikk a jelen évben lépven életbe, ez átmeneti esztendő szerfölött megnehezítette a hirlaptári kezelést, a mennyiben a nyomdák nagy része a régi mód szerint számonként vagy így is és a törvényszabta határidőben összegyűjtve is beküldte az anyagot, mi a rend fenntartását nehezéette. Az új beküldési mód új mutatók, jelesen egy napilapok törzskönyvének készítését tette szükségessé, hogy a beküldés ellenőrizhető legyen.

Ez új munkálatok végzésén kívül czéduláztatott 180 új hirlap 536 évfolyama, és átnézetett 1024 ujság 57,951 száma. Az 1897 deczember 11-ikét, vagyis az említett törvény életbelépését megelőző időből származó hiányok pótlására 398 reklamáló levél küldetett szét, melyekben a könyvtár 3631 hiányzó hirlapszám utólagos beküldését kérte; ezekből beérkezett felénél jóval több, vagyis 2044 szám, s így a reklamálás teljes sikerrel járt. Köttetett, megelőző átnézés és az esetleges hiányok pótlása után, 485 kötet hirlap; a kötés költsége 792 frt 58 krt vett igénybe.

IV. A *levéltár* gyarapodása az elmúlt évben is tetemes

volt. Ajándék útján 510 drb, vétel útján 3950 drb, örök letétemény útján 1441 darab, összesen 5901 darab. Ehhez járul még néhai Pulszky Ferencz iratainak és levelezésének 3000 darabnál többre tehető anyaga, mely az elhunyt özvegye által adatott át. Mindent összevéve, a levéltár évi gyarapodása a 9000 darabot megközelíti: pontos számadatok a Pulszky-féle irodalmi és politikai levelezés folyamatban lévő rendezése miatt még nem közölhetők.

Ajándékokkal a következők gyarapították a levéltárat: Gizella és Mária Valéria főhercegnők ő fenségeik; továbbá Bárczay Oszkár, Bárky-Berhét Olga, Bónis Elemér, özv. Ferenczy Jánosné, Forster Gyula, Hosszú Róza, Kéry Gyula, Kormos Béla, Kossuth Ferencz, Méhes Kálmán, Mikri János, Pulszky Ágost, Pulszky Ferencz özvegye, Schönherr Gyula, Stöll Ernő, Szalay Imre, Wachsmann Ferencz, Weinwurm Antal, egy ismeretlen, és végül egy magát megnevezni nem akaró egyén, ki 181 drb iratot tartalmazó lepecsételt csomagot adott át, melynek felbontása bizonyos feltételekhez van kötve.

Okiratok vételére 4468 frt 50 kr. fordított.

Az év szerzeményei közt legelső helyre teendők boldogult *Erzsébet* királyné ő Felsége emléktárgyai, melyek Gizella és Mária Valéria főhercegnők ő fenségeik fenkölt lelkü adományából jutottak a Magyar Nemzeti Múzeumba.

Az emléktárgyak darabszáma 43; s minthogy ezek túlnyomó részükben különböző alkalmakkor ő Felségéhez intézett feliratokból és üdvözlésekből állanak: elhelyezésük a könyvtár levéltári osztályában mutatkozott a legcélszerűbbnek. Gondoskodás történt az iránt is, hogy e nagybecsű emléktárgyak a könyvtár Széchenyi-termében oly módon nyerjenek elhelyezést, hogy nevezetesebb darabjaik, mint pl. az 1867. évi koronázás alkalmából készült diszalbum, a főszereplők színezett fényképeivel, a jász-kún kerület által ajándékozott női fejdísz, a feliratok közül az értékesebbek stb., az érdeklődők által bármikor megtekinthetők legyenek.

Az elmúlt évben megszerzett gyűjtemények között a legnagyobb Szendrei Jánosé, mely 3000 frtnyi vételáron került a Múzeum birtokába. Végleges megállapítás szerint a gyűjteménynek levéltári része 2243 darabot, köztük 2 drb. árpádkori, 12 drb XIV-ik, 47 drb XV-ik és 7 drb XVI-ik századi (1526 előtti) oklevelet tartalmaz.



Hasonlókép becses egy 473 darabot tartalmazó gyűjtemény, mely a szlaveticzi gróf Orssich család levéltárából került vétel útján a múzeum tulajdonába. Végül Kende S. bécsi antiquártól szintén megszereztetett egy 119 darabból álló oklevélgyűjtemény, mely a többi közt II. Ulászlótól is egy eredeti czimeradományt foglal magában. Czimeres és nemesleveleink csoportja is nagy mértékben gyarapodott, a mennyiben annak anyagához egy év alatt 34 darab járult.

Az újabbkori iratok közt kétségtelenül legbecsesebb néhai Pulszky Ferencz politikai és irodalmi levelezése, mely elhunyt jelesünk összeköttetéseire, politikai és irodalmi szereplésére, a gyűjtemény több ezer darabjával, élénk világot vet.

A letéteményezett családi levéltárakhoz csak egy járult: a brezoviczai *Bugarin-Horváth* család levéltára. Ezzel együtt a Múzeumban letéteményezett családi levéltárak száma 43-ra emelkedett. Korábbi letétemények közül kiegészítést nyertek: a váradi Török és Becsky családok levéltárai, ez utóbbi 36 darab középkori oklevéllel.

A levéltárat a lefolyt évben 211 kutató vette igénybe, kik 41,166 iratot és 35 pecsétlenyomatot használtak. Külső használatra pedig 48 térítvényen kikölcsönözött 554 irat és 23 pecsétlenyomat. Az összes használat tehát 41,778 darab.

A levéltár újabb gyarapodásai feldolgoztattak és az illető csoportokba beosztattak. A korábbi letétemények közül rendeztetett és végleg felállítatott a koltai Vidos család levéltára 3304 darabbal, a Dessewffy család margonyai ágának levéltára 2788 darabbal, a gróf Teleki család nagyzabláti levéltára 13,623 darabbal és a Bugarin-Horváth család levéltára 1404 darabbal. Rendezés alatt állanak jelenleg a báró Balassa, Melczer, báró Radák és Török családok levéltárai, úgyszintén Kossuth Lajos iratai, melyekből a kézirati rész teljesen, a levelezéseknek pedig 1864. évig terjedő része nemcsak rendeztetett, hanem lajstromoztatott is.

A könyvtári tisztviselők 1898-ik évi irodalmi munkásságát az alábbi összeállítás mutatja.

*Fejérpataky László*  
egyetemi tanár, igazgató-őr.

1. A Magyar Nemz. Múzeum könyvtára az 1897. évben.  
(Magyar Könyvszemle, 1898. 1. füzet.)

2. A Magyar Heraldikai és Genealogiai társaság az 1898. évben. (Turul, 1898. 4. füzet).

3. A sanct-galleni konferencia. (Magyar Könyvszemle, 1898. 4. füzet.)

4. A Széchenyi orsz. könyvtár. (Magyar Szalon, 1898. decz. füzet.)

5. Folytatta a Zsigmondkori Oklevéltár anyagának gyűjtését.

6. Dr. Schönherr Gyulával együtt szerkesztette a Turult.

*Szinnyei József*

kir. tanácsos, ör.

1. »Magyar írók élete és munkái« 48—53. (VI. 2—7.) füze-  
tei. Keszler-Kossuth, 1075 életrajz.

2. Hirlapirodalmunk fejlődése. (Beöthy Zsolt, Képes Irodalom-  
története. II. kiadás.)

3. Pallas Nagy Lexikona XVI. kötetében egyes hirlapokról  
(Vasárnapi Ujság stb.) cikkek.

4. Magyar Könyvészet. Országos katalógus. (Magyar Szalon,  
1898. decz. füzet.)

*Kollányi Ferencz.*

ör.

1. Magyar ferenczrendiek a XVI. század első felében. (Száz-  
adok, 1898. 4—12. füzet.)

2. Jelentés a vatikáni és parmai levéltárban tett kutatásról.  
(Akad. Értesítő, 1898. augusztusi füzet.)

3. A Karcsai és Gencsi családok czimerlevele 1434-ből.  
(Turul, 1898. 4. füzet.)

*Horváth Ignác*

ör.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárának címjegyzéke. I. Ősnyom-  
tatványok. Pótlék. I. (Kéziratban.)

*Dr. Schönherr Gyula*

segédőr, levéltárnok.

1. Nagylúcsei Orbán czimerlevele 1480-ból. (Turul, 1898.  
2. füzet.)

2. Nagybányai városi múzeum. (Nagybánya és vidéke. 1898.  
aug. 20-iki sz.)

3. A filpesi Szécsiek hagyatéki pöre. (Tört. tár, 1898. 4. füzet.)
4. A történelem és a levéltárak. (Magyar Szalon, 1898. deczemberi füzet.)
5. Krisztus kinszenvedésének rendje. Egy Mátyás korabeli magyar nemesi társaság emléke. (Turul, 1898. 4. füzet.)
6. Nagy Iván. Nekrolog. (U. ott.)
7. Kisebbségi közlemények a M. Könyvszemle és a Turul hasábjain.
8. Munkában: Nagybánya város monografiája.
9. Szerkesztette a M. Könyvszemlét, mint társszerkesztő a Turult; mint segéd-szerkesztő részt vett az Athenaeum által kiadott Magyar Nemzet Története szerkesztésében.

*Kereszty István*

segédőr.

1. »Német dalok.« Cziglányi Bélától. — Incze Henrik: Operai Kalauz. — Petőfi zenészőban. — Major Gyula könyve: Öszhangtan. — Mader Raoul balletzenéje. Sztojanovits Jenő operája: Ninon — Még egyszer a színházi évad. — Két hazai opera. — A művészetért. (Magyar Kritika, 1898. 11., 14., 23., 24. füzetek.)

*gy. mader:* 2. »She«, Sztojanovits »Ninon«-ja. (Vasárnapi Ujság, 1898. 12. 16. számok.)

3. Az operaház éve. — »Éljen Wlassits.« (Aurora, 1898. jún. nov. füzet.)

4. 1148 hirlapunk. — Mader és Sztojanovits művei. (Reggeli Ujság, 1898. 95. 79. 104. számok.)

5. Kegyelmet az operának! — Uj intendáns. — Többszörös szereposztás. (Zenelap, 1898. 20. 21. 22. számok.)

6. Vezeti a Magyar Szalon zenészeti rovatát.

7. Szerkesztette és számos czikkkel ellátta a »Művészeti Tudósító« napilap 1—43. számait.

*Dr. Erdélyi Pál*

segédőr.

1. Kéziratok tatarozása (Magyar Könyvszemle, 1898. 2. füzet.)
2. A gyöngyösi Toldalék. (U. ott, 1898. 3. füzet.)
3. Balassa versek-e? (Irod. tört. Közl. 1898. 2. füzet.)
4. Garay és Erdélyi. (Garay Album. Szegzárd, 1898.)
5. A Komáromi Énekes könyv. (Egy. Phil. Közl. 1899. 3. füzet.)

6. A XVI—XVII. sz. énekes könyvek. (Kézirat a Magyar Könyvszemle számára.)

*Dr. Sebestyén Gyula*

segédőr.

1. A Pray-kódex kora. (Magyar Könyvszemle, 1898. 1. füzet.)
2. Az iparművészeti múzeum karácsonyi tárlata (Ethnographia, 1898, 1. füzet.)
3. Titkári jelentés. (Ethnographia, 1898. 2. füzet.)
4. Avarok-e a mai székelők? (Ethnographia, 1898. 6. füzet.)
5. A tudósok. (Magyar Szalon, 1898. deczemberi füzet.)
6. Munkácsi Bernáttal szerkesztette az Ethnographiát.

*Dr. Áldásy Antal*

egyetemi m. tanár, segédőr.

1. Pázmány Péter élete. Budapest, 1898. (Megjelent a Wodianer-féle Magyar Könyvtárban.)
2. A Magyar Nemzeti Múzeum és a külföldi kutatások. (Magyar Szalon, 1898. deczemberi füzet.)
3. Ismertetések és bírálatok a Turul, Magyar Könyvszemle és Magyar Kritika egyes számaiban.
4. Czikkek a Pallas Nagy Lexikonában, a Közgazdasági Ismeretek Tára és a Magyar Jogi Lexikonban.
5. A gróf Zichy család okmánytárának I—VI. kötetéhez név- és tárgymutató. (Kézirat.)
6. Munkában: A nyugati nagy egyházszakadás történetéből egyes részletek; a pecséttan rövid vázlata; az egyetemes középkor története 1250-től 1525-ig; a vatikáni könyvtár története; a magyarországi anabaptisták története.

*Dr. Esztegár László*

segéd.

1. Adalék Lukácsy Kristóf életrajzához. (Armenia, 1898. évf. 1. füzet.)
2. Jantyik Mátyás. (Magyar Szalon, 1898. okt. füzet.)
3. A bibliografiai szakismeretek megszerzése. (M. Könyvszemle, 1898. 3—4. füzetek.)
4. Index a Magyar Könyvszemle 1898. évfolyamához.
5. La Litterature hongroise dans les vingt dernieres années.

(Extrait du compte rendu des travaux du Congrès bibliographique international tenu à Paris du 13 au 16 avril 1898.)

6. Egy magyar történeti képgyűjtemény. Ernst Lajos gyűjteménye. (Vasárnapi Ujság, 1898. 42. szám.)

7. A brüsszeli repertorium. (Magyar Szalon, 1898. decz. füzet.)

8. Petőfi a külföldön (Petőfi-Album.)

9. Könyvismertetések: Szana Tamás, Markó Károly és a tájfestészet. (Magyar Ujság.) — Koroda Pál, Lira. (Magyarország.) — Magyar Műkincsek. A. Maire, Manuel pratique du Bibliothécaire. Fraknoi Vilmos, Karai László. A brünni könyvészeti kiállítás katalógusa. A magyar kir. közp. statiszt. hivatal nyilvános könyvtárának és térképgyűjteményének czimjegyzéke. P. Bergmans, L'imprimeur Jean Brito et les origines de l'imprimerie en Belgique. O. Mühlbrecht, Die Bücherliebhaberei in ihrer Entwicklung. (Magyar Könyvszemle.) — Zsilinszky M., Csongrádmegye története. (Magyar Kritika.) — Szongott Kristóf, A magyarországi örménycsaládok genealógiája. (Turul.) — B. Auerbach, Les Races et les Nationalités en Autriche-Hongrie. (Ethnographia.)

10. Kisebb közlemények a Magyar Könyvszemlében és az Ethnographiában.

11. Munkában: A párisi nemzeti könyvtár.

*Dr. Melich János*  
segéd.

1. A gyöngyösi latin-magyar szótártöredék. Kiadja a M. T. Akadémia. 1898. Kivonata megjelent az Akad. Értesítő 1898. évi márcziusi füzetében.

2. A gyöngyösi glosszák. Facsimilével. Budapest. 1898. Kivonata megjelent az Akad. Ért. 1898. októberi füzetében.

3. Deutsche Ortsnamen und Lehnworte des ungarischen Sprachschatzes. Quellen és Forschungen, VI. k. (Ki van nyomva 7 év.)

4. Jordánszky- és Erdy-kódex; Szavaty, zavagy; Bécsi és a Müncheneri kódex; Szovatos; s néhány szerkesztői izenet. (Magyar Nyelvőr, 1898. 9—10. füzetek.)

5. Pöröly; Magyar jövevények; Rákos; A Schlägli és a Besztercei szójegyzék; Vakol. (Nyelvtudományi Közlemények, 1898. 1. 3. 4. füzetek.)

6. Vegyes közlemények a Magyar Kritika, Magyar Könyvszemle, Ethnographia, Věstnik slovanských starožitnosti cz. folyóiratokban stb.

*Dr. Bartha József*  
segéd. (1898 aug. végéig.)

1. Ismeretlen nyelvemlék a XVI. század első feléből. (Nyelv-tud. Közl., 1898. 2. füzet.)
2. Jósika Miklós nyelvújítása. (M. Nyelvőr, 1898. 3. füzet.)
3. Barcsai Ákos csatájáról való gúnydal. (Irod. tört. Közl., 1898. 3. füzet.)
4. A népies szólások peres ügyéről. (M. Nyelvőr, 1898) 5. füzet.)
5. Putnoki levél. (Ismeretlen nyelvemlék.) (M. Könyvszemle, 1898. II. füzet.)
6. Ujabb regényeink. (Kath. Szemle, 1898. I. füzet.)
7. Rendszeres magyar nyelvtan, Gulyás Istvántól. (Phil. Közl., 1898. 3. füzet.)
8. Bacsányi János, Szinnyi Ferencztől. (Phil. Közl., 1898. 4. füzet.)
9. Nyelvújításunk kezdete, Kovalik Jánostól. (Phil. Közl., 1898. 5. füzet.)
10. A gyöngyösi latin-magyar szótártöredék. (M. Könyvszemle, 1898. II. füzet.)
11. Vegyes közlemények a Kath. Szemlében, M. Nyelvőrben, Phil. Közlönyben, Ethnographiában és M. Kritikában.

*Kováts László*  
segéd.

1. Veszprém vármegye története a Pallas Nagy Lexikona számára.
2. Több magyar család (Vay, Vécsey, Wesselényi, Zay, Zichy stb.) története a Pallas Nagy Lexiconában.
3. Okmányok közlése a Történelmi Tárbán.

*Dr. Hubert Emil*  
segéd.

1. A nyelvemléktan alapvonalai. (Doktori Értekezés.) 1898.
2. Nyelvemléktani alapfogalmak. (M. Nyelvőr, 1898. novemberi füz.)
3. Ki volt Bertalan pap, a Döbrentei-kódex másolója. (M. Könyvszemle, 1898. II. f.)

## VIDÉKI KÖNYVTÁRAINK JÖVŐJE.<sup>1</sup>

A magasabb művelődés azon forrásaiból, melyek a könyvtárakban nyílnak meg, nemzetünk minden időben bőségesen meríthetett.

Szent-István király idejétől fogva, oklevelek tanúsága szerint, a székesegyházak és kolostorok mellett keletkező könyvtárak Magyarországon egészen olyan módon képződtek és gyarapodtak, mint a nyugati Európa más államaiban. És mikor a XV. században a humanizmus e téren új irányt nyitott, a budai, esztergomi, váradi, pécsi s egyéb könyvtárak, az azokban felhalmozott kéziratok tudományos természete és fényes kiállítása tekintetében, vetélkedtek azon gyűjteményekkel, melyeket Olaszország egyházi és világi fejedelmeinek tudománypártoló bőkezűsége létesített.

A mohácsi vész következményei a könyvtár-ügyre is súlyos csapást mértek. Azonban már a XVII. század elején meglepő új lendület állott be. Egyrészt a jezsuiták rendházaiban, másrészt a protestáns főiskolák mellett rövid idő alatt jelentékeny könyvtárak alakultak. Ezen impulzus hatása alatt a püspöki székhelyeken, a régi szerzetesrendek kolostoraiban, a török foglalást túlélő könyvtárak szaporítása, a töröktől visszafoglalt területeken új könyvtárak létesítése körül élénk tevékenység indult meg. A XVIII. század vége felé főpapjaink és világi főuraink soraiban híres könyvgyűjtők találkoztak (gróf Batthyány József prímás, gróf Batthyány Ignác erdélyi püspök, gróf Esterházy Károly egri

<sup>1</sup> Fraknoi Vilmos, múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője a múlt év végén terjedelmes emlékiratot intézett Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ó nagyméltóságához, melyben részletes javaslatokat tett a vidéki múzeumok és könyvtárak fejlesztése tárgyában. A memorandumnak azt a részét mely a könyvtári ügygyel foglalkozik, van szerencsénk, a nyilvánosság számára némileg átdolgozva, e helyütt bemutatnunk.

*Szerk.*

püspök, Klimó György pécsi püspök, gróf Apponyi Antal, báró Bruckenthal Sámuel, gróf Illésházy István, gróf Rádai Gedeon, gróf Széchenyi Ferencz, gróf Teleki Sámuel, stb.), kiknek az európai könyvpiaczokról nagy áldozatokkal összeszerzett és a hazai történelem kézirati emlékeivel kiegészített gyűjteményeire csodálattal tekinthetünk.

Ezek után állithatjuk, hogy a jelen század első negyedéig Magyarország könyvtárai a nyugat-európai színvonalon alul nem állottak. Azonban ettől fogva sem a fejlődő könyvtártudomány, sem a nagy arányokban terjeszkedő tudományos és irodalmi termeléssel lépést nem tartottak.

Igy tehát jelenleg a hazánkban található könyvtárak számát kielégítőnek tekinthetjük ugyan; de azoknak állapota, rendezésük és kezelésük, gyarapodásuk és felhasználásuk szempontjából, a jogosult igényeket ki nem elégitheti.

Mindenek előtt feltűnő az a tény, hogy önálló állami könyvtár Magyarországon egyáltalán nem létezik, és az állam rendelkezése alatt álló könyvtárak (a magyar nemzeti múzeumi kivételével) mind tanintézetek szolgálatában állanak. Ellenben, hogy csak egy példát hozzak föl, Olaszország tizenhat városában van olyan »autonom« könyvtár, mely anélkül, hogy más intézethez volna csatolva, a tudomány munkásainak és a művelt nagy közönségnek szolgálatára van rendelve.

Továbbá csak Budapesten, Kolozsvártt, Nagy-Szebenben és Szegeden vannak könyvtárak, a melyeknek tisztviselői egészen a könyvtárnoki teendőknél élhetnek.

Vége alig hat-hét olyan nyilvános könyvtár van az országban, mely a könyvkészlet folytonos, tervszerű kiegészítésében, az olvasóterem berendezésében és használhatása módozataiban a tudomány munkásai és a nagy közönség szellemi szükségletei kielégítésére alkalmas.

Nem szükséges megokolnunk, hogy ezen állapotok megszüntetése tudományos irodalmunk felvirágoztatásának és az általános műveltség színvonalának emelése érdekében egyaránt szükséges.

Elfogultság és egyoldalúság volna hinni, hogy ez a megoldásra váró feladatok között a legsürgősebb. A közigazgatási, közgazdasági, közművelődési és humanitárius problémák egész sorozata hozható fel, melyeknek nagyobb fontosságát elvitatni



nem lehet. Azonban az állami élet és a nemzeti művelődés egészséges fejlődése követeli, hogy egyidejűleg minden téren kellő összhangban érvényesüljenek a haladás eszméi.

És így nem tartózkodunk a teendőkre nézve javaslatainkat részletesen előterjeszteni.

A nyilvános könyvtárban, hogy hivatását betölthesse, négy kelléknek kell találkozni:

a) Szükséges, hogy megfelelő javadalom lehetővé tegye a hazai és külföldi irodalmak legújabb kiváló termékeinek, úgyszintén a legjelentékenyebb hazai és külföldi folyóiratoknak beszerzését;

b) naponként, főképen az esti órákban, megnyitott két olvasóteremmel legyen a könyvtár ellátva, amelyeknek egyike a tanuló ifjúságot, másika az ismereteit gyarapítani óhajtó közönséget fogadja be, és amelyekben szabadon használható jól megválasztott kézikönyvtár állittatik föl;

c) könnyen használható czédula- és szak-katalógusok álljanak az olvasók rendelkezésére;

d) szakképzett és más hivatalos állásban el nem foglalt legalább egy tisztviselő legyen a könyvtárban alkalmazva.

Ilyen nyilvános könyvtárak számára természetesen ajánlkoznak a törvényhatóságok székhelyei és az egyes vidékek szellemi központját képező nagyobb városok, hogy ekként a nemzeti kultúrának e téren is tényezőivé avattassanak.

Ez oly módon volna eszközölhető, ha ezen helyeken a létező könyvtárak egyike nyilvános könyvtárrá fejlesztetnék. E mellett oda kellene hatni, hogy azok a városok, a melyek régi levéltárukat megőrizték, ezeknek történeti érdekű anyagát e könyvtárakkal kapcsolatba hozzák. Ez által a levéltári anyag tudományos feldolgozása könnyítettetné meg, egyúttal annak a közoktatás és a magasabb művelődés szolgálatába való bevonása éretnék el.

Amennyiben egyes helyeken netalán több könyvtár léteznék, ezek, tulajdonosaik kívánatára, a tulajdonjog fenntartása mellett, egyesíthetők volnának. Amire azért kellene igyekezni, mert összes könyvtáraink kellő kifejlesztése nem lehetséges. Ott pedig, hol az egyesítés, bármilyen oknál fogva, ki nem vihető, azon kellene lenni, hogy a nyilvános könyvtárban az ugyanazon város területén levő egyéb könyvtárak czédula-katalógusai elhelyeztessenek.

A nyilvános könyvtárak gyarapításának és használatának

előmozdítására jó szolgálatokat tehetnek a városi könyvtár-egyesületek, amilyenek Szabadkán és Zomborban hasznosan működnek; ahol az egyesületi tagok évi díj fizetése mellett a könyvek kikölcsönzésének kedvezményét is élvezik, és bizottság útján a könyvtár kezelésére és gyarapítására befolyást gyakorolnak.

Addig is, amíg ez elérhető, gondoskodni kell, hogy az országnak legalább legjelentékenyebb néhány városában a jelzett kellekkel bíró könyvtárak létezzenek. Ennek szükségességét a vallás- és közoktatásügyi miniszter ő nagyméltósága is hangoztatta a köteles példányokról benyújtott törvényjavaslat indokolásában. »Elérkezettnek látom az időt arra, — ezek a miniszter szavai — hogy a vidéken erős kulturális központokat teremtsünk, melyek a szeretlen abnormis kulturális cenzuralizáció bizonyos levezetése után, a magyar kultúrának fókusai legyenek, melyek az illető vidékre kulturális erejükkel ránehezdedjenek.«

Ezen kulturális góczpontok megteremtésében — nézetem szerint — különösen figyelemben részesítendőek azok a városok, amelyekben :

- a) felső tanintézetek állanak fönn ;
- b) jelentékeny könyvtárak találhatók ;
- c) az érdeklődés és áldozatkészség eddigi spontán megnyilatkozása a célba vett kulturális hatás elérésének biztosítékát nyújtja ;
- d) a magyar állam-eszme és a magyar nemzetiség érdeke előtérbe lép.

Mind a négy szempontból a vidéki városok között négy város jöhet tekintetbe.

*Kolozsvárt* az erdélyi múzeum-egylet és az egyetem egyesített könyvtárai, melyek alapításuk óta kitűnő vezetés alatt állanak, rendezés, kezelés és kiegészítés tekintetében minden igénynek teljesen megfelelnek. Azonban a mostani ideiglenes helyiségben mindinkább érezhetők a hely szűkével járó bajok és nehézségek, melyek mind a szaporodó könyvkészlet elhelyezésénél, mind az olvasótermekben jelentkeznek. Megszüntetésüket, az egyetemi oktatás kellő eredményének biztosítása szempontjából is, tovább halasztani nem szabad. Reméljük, hogy az állandó könyvtárárpület létesítésénél mindazon igények, a melyeket a könyvtártudomány mai állásában egy oly jelentékeny könyvtárral szemben méltón emelhetünk, kielégítést fognak nyerni, és az új könyvtár különösen

oly berendezésű olvasótermekkel fog birni, a minőket a tudományos munkásság különböző irányai követelnek.

Az erdélyi múzeum-egylet könyvtára van arra hivatva, hogy az erdélyi nyomtatványokat lehető teljességben megőrizze. A felsőbb rendeleteket, melyek alapján eddig az erdélyi nyomdaktól köteles példányokat kapott, az 1897. évi XLI. t.-cz. hatályon kívül helyezte. Azonban a törvény végrehajtásáról szóló miniszteri rendelet az országos főfelügyelőségnek rendelkezésére bocsátván a sajtóügyi vádhatóságokhoz beküldött köteles példányokat, lehetővé teszi, hogy az Erdély területén működő kolozsvári főügyészséghez és marosvásárhelyi ügyészséghez beküldött köteles példányokat az erdélyi múzeum-egyletnek engedje át.

Sőt a főfelügyelőség a budapesti nyomdák köteles példányait túlnyomó részben szintén ezen könyvtárnak kívánja felajánlani.

*Pozsony* városa, történeti multja, földrajzi fekvése, lakosságának száma és műveltsége, tanintézeteinek és egyúttal könyvtárainak jelentősége által egyaránt magára vonja a figyelmet.

Könyvtárai között leggazdagabb az evangelikus liceumé, melynek átlaga az 50,000 kötetet meghaladja.

A királyi jogakadémia könyvtára főképen a tanári karnak nyújt tudományos eszközöket.

A királyi katolikus főgimnázium könyvtára messze meghaladja a középiskolai igények színvonalát, amennyiben az egykori pozsonyi jezsuita-kollégium könyvkészletét foglalja magában.

A káptalan könyvtára főleg középkori kódexekben és XVI—XVII. századbéli nyomtatványokban gazdag.

Miután ezen könyvtárak a nagyközönség szolgálatára nem állanak, mintegy húsz év előtt bizottság alakult, mely azt a czélt tűzte maga elé, hogy Pozsonyban a közszükségletnek megfelelő könyvtárt létesítsen. E célra egyes buzgó férfiak (Simonyi Iván és mások) úgyszintén két feloszlott társadalmi egylet egész könyvgyűjteményüket ajánlották föl. Az így egybegyűlt, mintegy négyezer kötetből álló könyvkészlet egyik állami épület földszintjén kapott egy nagy teremből és öt kisebb helyiségből álló otthont, amely azonban a könyvtár fentartásához szükséges pénzüsszeg hiányában mai napig megnyitható nem volt.

A bizottság folyó évi május hó 8-ikán a miniszterhez intézett kérvényében ezer forint évi segély biztosításáért folya-modott.

A főfelügyelőség, mielőtt ezen ügyben a miniszternek jelentést tenne, szükségesnek látta, hogy a hely színén a könyvtár helyiségeiről, a könyvkészlet értékéről és rendezéséről tájékozást szerezzen.

A könyvtár jelenlegi helyisége a célnak megfelel, amennyiben négyszerte-ötszörte nagyobb könyvanyag befogadására is elegendő, és könnyen fogantatosítható átalakításokkal kényelmes olvasóterem rendezhető be.

A könyvtár betűrendes törzslajstroma teljesen, a czédulakatalógus háromnegyed részben készen áll. Sőt nyomtatott jegyzék is van.

A könyvkészlet magán viseli ugyan többféle eredetének és esetleges alakulásának bélyegét, de ismeretterjesztő és művelő hatású értékes művekben bővelkedik, és így a közhasználatnak átadása nagy mértékben kívánatos. Ennélfogva a főfelügyelőség jövő évi költségvetésében a könyvtár segélyezéséről gondoskodni szándékozik.

Azonban teljesen kétségtelen, hogy a magánbuzgóság ezen elismerésre méltó alkotása, sem jelen állapotában, sem a segélyezés által várható jövő fejlődésében, Pozsony város jelentőségével és mindinkább fokozódó kulturai szükségleteivel nem áll összhangzásban.

Ez utóbbiak kielégítésére két módozat között választhatni.

Az egyik az, ha a miniszter arra határozza el magát, hogy a jogakadémia könyvtárát nagy, nyilvános állami könyvtárrá fejleszti, amely esetben a főgimnázium gondjaira bízott régi jezsuita-könyvtárt lehetne vele egyesíteni, és nézetem szerint talán a káptalan is készséggel ráállana, hogy nagybecsű régi könyvtárát, tulajdonjoga föntartásával, letétben ott helyezze el.

Ez esetben a kitűzött cél elérésére szükséges volna:

- a) megfelelő olvasótermek berendezése;
- b) egy könyvtárnok és az első években egyapidijas, valamint egy szolga alkalmazása;
- c) a könyvtár gyarapítására évi ezer forint előirányzása.

A másik módozat az, hogy a város vegye át a könyvtári bizottság által gyűjtött készletet, gondoskodjék annak méltó elhe-

lyezéséről, hozza azt kapcsolatba levéltárával és a városházán elhelyezett múzeummal, melyről alább lesz szerencsém szólani. Ily módon Pozsony városa nevezetes kultúrai intézménynyel gazdagodnék, melynek jótékony hatása csakhamar általánosan érezhető volna. A város, mely könyvtár-egylet létesítésével a magánáldozatkészségre is kétségkívül sikerrel számíthat, természetszerűen igényt tarthatna arra, hogy az állam részéről évi pénzsegélyben részesüljön.

A pozsonyi királyi ügyészség területén fekvő nyomdák köteles példányai a létesítendő nyilvános könyvtárt fogják gyarapítani.

*Nagyvárad*, mint királyi katolikus jogakadémia, főgimnázium, főreáliskola, két fi-növelde, papnevelő-intézet, királyi tábla, két püspökség és tekintélyes múzeum székhelye, a Tiszán túl fekvő országrész kultúrai központjának minden kellékét egyesíti.

Nyilvános könyvtár alapjául a jogakadémia könyvtára szolgálhat, mely több mint 12,000 kötetből áll, és évi öt-hatszáz forintnyi javadalmából az újabb tudományos irodalom termékeivel célirányosan gyarapodott; azonban lajstromozási rendszere elavult, cédula-katalógusa pedig egyáltalán nincs.

Ezen könyvtár jelentékeny kiegészítésre találna, ha a biharmegyei és nagyvárad múzeum, fentartva tulajdonjogát, átengedné saját könyvtárát, melynek közhasználatra megnyitását lehetetlenné teszi az a körülmény, hogy a múzeum helyiségei nem fűthetők. Az Ipolyi-gyűjteményhez tartozó nagyértékű műtörténelmi könyvkészlet ily módon közkinccsé válnék.

A kitűzött cél elérésére ugyanazok az intézkedések volnának szükségesek, melyeket a pozsonyi jogakadémia könyvtáráról szólva, jeleztem

A nagyvárad királyi ügyészségnél összegyűlő köteles példányok ezt a könyvtárt gazdagíthatnák.

Nem kételkedünk, hogy Nagyvárad szabad királyi várostörvényhatósága és közönsége készséggel támogatná áldozataival a közoktatási kormányt.

*Kassán*, a Tiszán inneni országrész metropolisában, két könyvtár jó tekintetbe.

A több mint húszezer kötetből álló jogakadémiai könyvtár nagybecsű régi és új munkákat foglal magában. Azonban elégtelen helyiségeiben, melyek célszerűtlenül vannak bútorozva, a mostani

könyvkészlet sem helyezhető el. A rendezés és lajstromozás a leg-szerényebb igényeket sem elégíti ki. Olvasóterme, mivel bútorozva nincs, ekkorig nem volt megnyitható.

Nagy reményekre jogosít Kassa szabad királyi város törvényhatóságának azon fenkölt szellemű ténye, mely szerint százezer forintnyi költséggel diszes palota építéséhez fogott, hogy abban méltó otthont leljenek a felsőmagyarországi múzeum-egylet gyűjteményei. Ezekhez tartozik egy közel tizennégyezer kötetből álló könyvtár, mely ekkorig rendezetlen és lajstromozatlan állapotban volt. A könyvtár befogadására szánt helyiség mellett tágas olvasóterem fog berendeztetni. A város által fizetéssel és a palotában lakással ellátandó igazgató a könyvtárnoki teendők végzésére is hivatva lesz.

A jogakadémiai és múzeumi könyvtárak egyesítése ki nem vihető. Ennek következtében a kettőnek kulturai feladatai között pontos határvonalat kellene húzni.

A jogakadémiai könyvtár megmaradna szorosan a tanintézet szolgálatában. E végett sürgetően szükséges

- a) a könyvtár rendezése és lajstromozása,
- b) az olvasóterem bútorzása és megnyitása,
- c) a tanár-könyvtárnok mellett egy állandó napidíjas alkalmazása és az állami ösztöndíjt élvező joghallgatóknak a rendezés munkájába bevonása.

A múzeum-egylet könyvtárának rendeltetése volna a város művelt közönségére gyakorolni vonzó erőt.

Evégből szükséges, hogy

- a) az olvasóterem, melyben szabadon használható kézi-könyvtár és folyóiratok helyeztetnének el, az esti órákban is nyitva álljon:

- b) a könyvtárnak a jövőben kellő mértékben való gyarapításáról a törvényhatóság állami segélyvel és esetleg létesítendő könyvtár-egyesület közreműködésével, gondoskodjék;

- c) a múzeumi igazgató könyvtárnoki képzettséggel is birjon:

- d) a könyvtár és az olvasóterem bútorzása és rendezése munkájában a város a főfelügyelőség közreműködését vegye igénybe;

- e) a könyvtár a kassai királyi főügyészség köteles példánynak megőrzésére vállalkozzék.

Végre a város törvényhatóságának figyelmébe ajánlanók, hogy dús levéltárának történeti részét a múzeummal szerves kapcsolatba hozza.

Míg ezen négy városban a könyvtár-ügy fölkarolása a leg-sürgősebb feladatot képezi, betűrendben szólunk a többi helyekről, amelyeknek könyvtári viszonyai a rendezést, javítást, támogatást igényelik.

*Alsó-Kubinban* Csaplovics János hagyományából Árva vármegye birtokában van az ország legtekintélyesebb megyei könyvtára. Ezen, több mint 50,000 kötetből álló, becses gyűjtemény, az árvai uradalom nemes áldozatkészségéből, imént új helyiségeket nyert a megye házában. A megye törvényhatósága a könyvtár rendezése és használhatóvá tétele érdekében könyvtárnoki állást rendszeresített, melynek betöltője a levéltárat is kezeli; melléje pedig egy napidijast rendelt a könyvek lajstromozására. Sajnos, a munkaerő elégtelensége miatt, ez a munka sok évig fog eltar-tani. Siettetése végett kívánatos, hogy a főfelügyelőség, saját java-dalmából, némi segélyvel támogassa a megyét.

*Aradon* a Kölcsey-egylet sokoldalú buzgó tevékenységét nyilvános könyvtár alapítására is irányozza. Miután évek során mintegy kétezer kötetet gyűjtött össze, legujabban, felhasználva a kedvező alkalmat, Aczél Péternek mintegy 15,000 kötetre menő nagybecsű könyvtárát szerezte meg, úgy hogy az 5000 forintnyi csekély vételért 30 éven át törlesztendő kölcsön útján fedezi.

Ezen két gyűjteménynek már is tekintélyes könyvkészlete még tetemesen gyarapítható volna.

Ugyanis a főgimnázium, saját tanári és ifjúsági könyvtárain kívül, bírja

- a) Arad város ajándékából az Orczy-féle könyvtárt,
- b) a Vásárhelyi család ajándékából ezen család könyvtárát,
- c) Fábian Gábornak a család által átengedett könyvtárát.

Ezen összesen több mint 20,000 kötetre menő három gyűjtemény — lehetőképen — a Kölcsey-egylettel egyesítve, tekintélyes könyvtárt alkothatna.

Kívánatos volna, hogy a kivételes arányokban fejlődő és a kultúrai intézményeket áldozatkészséggel felkaroló város törvényhatósága, a Kölcsey-egylettel karöltve, az állam és a vármegye

támogatása mellett, módot találjon önálló múzeumépület emelésére s abban nyilvános könyvtár megnyitására.

*Budán* a budai könyvtáregyesület 1892-ben alakulva, a budai oldalon egy nagy nyilvános könyvtár létesítését tűzte ki feladatává, a melyben a főváros tekintélyes részének és a közeli vidéknek közönsége megtalálhassa a tanulmányaihoz, ismeretei gyarapításához, tudományos hajlamai kielégítéséhez szükséges eszközöket; s e czéllal kapcsolatban egyidejűleg népkönyvtárak szervezésén is fáradozik, melyek az egyes kerületekben s a vidék alkalmas pontjain a nép művelődésének támogatására szolgáljanak.

Tagjainak száma 1897 végen 298 volt. Eddigi fáradozásainak szép eredménye a II. kerületi (Toldi Ferencz-utczai) népiskolában elhelyezett, 10,518 drbból álló könyvtára, melynek végleges felállítására az építendő budai vigadóban remél helyet kaphatni. E könyvtár 1894 óta szakkönyvtárra és népkönyvtárra oszlik, s az utóbbi, mint ilyen, a II. kerület lakosságának igényeit igyekszik kielégíteni. A Krisztinavárosban hasonló népkönyvtár alapítása most van folyamatban; ennek anyagát a feloszlott I. ker. polgári olvasókör 10,000 kötetre menő könyvtára fogja képezni.

A miniszterium 1898 folyamán már részesítette némi segélyben az egyesületet, mely az állami támogatáshoz kötött feltételeknek, mint arról Közlönye és Évkönyve révén a nyilvánosság előtt tett jelentései tanuskodnak, egész működésével teljesen megfelel s így a további segélyezésre érdemes.

*Debreczenben* az ev. ref. főiskola több mint 60,000 kötetet magában foglaló nagy könyvtára a legutóbbi években nyilvánossá lett azon czélszerű intézkedés által, mely szerint egy 8000 kötetnyi kézi könyvtárral felszerelt, 25—30 olvasónak befogadására alkalmas olvasóterem nyitattott meg. A könyvtár gyarapítására évi 900 forintnyi, viszonylag nem csekély összeg fordíttatik.

Azonban a nagy könyvtár rendezése és lajstromozása, mivel a könyvtárnak idejének nagy részét tanári teendők foglalják el, nem folyhat kielégítő gyorsasággal.

Jelenleg a városi lakosság vezérlő köreiben egy városi könyvtár alapításának eszméjével foglalkoznak. Örömmel üdvözljük a nemes szándékot. Azonban félok, hogy valósítása leküzdhetetlen nehézségekbe fog ütközni, legjobb esetben csak hosszú idő múlva várható.



Ellenben a kitűzött czél bizonyára könnyebben és hamarább volna elérhető, ha a város törvényhatósága figyelmét és áldozatkészségét a kollégiumi könyvtár fejlesztésére irányozná, oly módon, hogy egy új olvasóterem megnyitását, állandó könyvtár-ór alkalmazását, a lajstromozás siettetését és a könyvkészlet nagyobb mérvű gyarapítását tenné lehetővé.

Azt hisszük, nem volna nehéz módot találni arra, hogy a város támogatása a könyvtár czimében kifejezésre jusson és a város tanácsa a könyvtár igazgatására, névszerint a könyvtár-ór megválasztására befolyást gyakoroljon.

A debreczeni kir. főügyészség nyomdáinak köteles példányait, a szabolcsmegyei nyomtatványok kivételével, a kollégiumi könyvtárnak kívánjuk felajánlani.

*Halason* az ev. ref. egyháznak a főfelügyelőség szervezése adott impulzust arra, hogy a ref. főgimnáziumban elhelyezett 32,000 kötetnyi könyvtárát a vele kapcsolatos érem- és régiséggyűjteménnyel együtt nyilvánossá tegye s a könyvtár olvasótermét a közönség előtt megnyissa. Hogy e szándékát megvalósíthassa, rendszeres állami támogatásra van szüksége, a mit kétségkívül meg is érdemel.

*Kecskemét* város törvényhatósága követésre méltó áldozatkészséggel fáradozik jelenleg városi nyilvános könyvtár és múzeum létesítésén. A levéltárban eddig összegyűjtött 3000 kötetnyi könyvkészlet kiegészítésére és felállítására 8000 frtot, a könyvtár és múzeum fentartására pedig évi 500 frtot szavazott meg s állandó helyiségről az ujonnan épült város házán gondoskodott számára. A város a könyvtár és az azzal kapcsolatos múzeum céljaira 500 frtnyi állami segélyösszeg kieszközlését kérte a főfelügyelőségtől. Tekintetbe véve nemes buzgólkodását és azon szakavatott eljárását, melyről az előmunkálatok felől tett jelentése tanuskodik kérését a legmelegebben ajánljuk a miniszterium figyelmébe.

*Komáromban* Kulcsár István érdemdús hirlapíró hagyományából a vármegye 3747 kötetből álló becses könyvkészletet nyert, mely későbbi ajándékok és szerzemények által 1862-ig 6238 darabra szaporodott. Ettől fogva a törzsanyag gyarapodásáról összesített jegyzék nem vezetettett. Sem czédula-katalógus, sem szakrepertórium nem létezik. Az 1862-ben elhelyezés szerint

összeállított katalógus sem használható, mert a könyvtár azóta sokszor változtatta helyét.

Ujabban Ghyecz Kálmán hagyományából 1817 művet magában foglaló, czédula-katalógussal, betűrendes jegyzékkel és szak-repertóriummal ellátott becses gyűjteménye is a vármegye birtokába jutott.

Ezen tekintélyes könyvkészlet a vármegye levéltárában a levéltári személyzetnek (mely azonban csak egy tisztviselőből áll) felügyelete alatt van elhelyezve. Eszerint csak igen korlátozott módon, egyedül kikölcsönzés útján használható. Már pedig, hogy a város lakosságában az irodalom iránti érdeklődés nem hiányzik, mutatja az a körülmény, hogy 1897-ben 458 térítvényre adattak ki könyvek.

Kulcsár István hagyományából és más adományokból a könyvtárnak mintegy 5000 forintnyi alapja van, amelynek jövedelméből azonban 1897-ben csak 19 forintot fordítottak könyvek vásárlására.

Ezek után javasoljuk, hogy Komárom vármegye törvényhatóságának figyelme a könyvtárügyre hivatásuk föl, azon kérelemmel, hogy a könyvkészlet rendezése, lajstromozása és olvasóterem megnyitása tárgyában czélszerűeknek mutatkozó intézkedések iránt a kormánynak előterjesztést tegyen.

*Marosvásárhelyt* gróf Teleki Sámuel alapítványa, az általa egybegyűjtött, nyilvános használatra szentelt és megfelelően javadalmazott nagyértékű könyvtár régóta képezi az irodalomban, sőt országgyűlésen is gyakran felhangzó panaszok tárgyát.

A diszesen elhelyezett könyvtár, melynek használatát az alapító az 1796—1811. években közzétett katalógussal is megkönnyíteti kívánta, az ő halála óta rendeltetésének egyáltalán nem felel meg. Rendszeres gyarapítására nem gondoltak, még a sorozatos munkák folytatását is mellőzték, úgy hogy a csonka munkák nagy számban találatnak. Ujabban Récsi Emil jogtudós könyvtára szereztetett meg, a mely azonban könyvtárilag feldolgozva nincs. A nagy könyvtárnak 1826-ban készült és a hetvenes évekig folytatott katalógusa sincs kielégítő módon szerkesztve. Czédula-katalógus nem létezik. A könyvtárnak nyilvánosnak kellene lennie; mindazáltal hivatalos órák, melyekben a könyvtár nyitva található, nincsenek megállapítva, és az, a ki

a könyvtárt használni kívánja, esetről esetre a könyvtárnokhoz kénytelen fordulni.

Jelentékeny kultúrai érdekről és egy fenkölt szellemű főúr nemes intenczióinak tiszteletbentartásáról lévén szó: azon kérelemmel fordultunk a vallás és közoktatásügyi miniszter úrhoz, hogy a gróf Teleki családnál az alapítvány rendelkezéseinek érvényre emelése végett a megfelelő lépéseket megtenni méltóztassék.

*Nyiregyháza*n Szabolcsmegye törvényhatósága a jelen év elején a miniszteriumnak jelentést tett azon szándékáról, hogy a megye székhelyén nyilvános könyvtárat alapít, és annak támogatására a fővárosi közkönyvtárak másodpéldányainak és a szabolcsmegyei nyomdák főügyészi köteles példányainak átengedését kérte.

Mindkét kérelem teljesítését a főfelügyelőség hathatósan ajánlja, s egyúttal fel fogja kérni a megye törvényhatóságát, hogy a könyvkészlet lajstromozása, rendezése, közhasználatra adása és gyarapítása érdekében intézkedéseket tegyen, és ezekről a főfelügyelőséget értesítse.

*Selmecz-Bélabánya* sz. kir. bányaváros törvényhatósága a miniszterium tudomására hozta, hogy történelmi becsű régi levéltárának rendezésével kapcsolatban városi könyvtárt és múzeumot óhajt létesíteni, a mely feladatok megoldásához az országos főfelügyelőség közreműködését kérte ki.

A három helyen őrizett levéltári anyag egyesítésére és fölállítására alkalmas helyiség megválasztása és a rendezés elvei iránt a város törvényhatósága a főfelügyelőség kiküldött tagjával megállapodásra jutott.

A levéltárban őrzött régi becses könyvanyag alapját képezheti a létesítendő városi könyvtárnak, mely első sorban az u. n. alsómagyarországi bányavárosokra vonatkozó és azoknak nyomdáiban napvilágot látó nyomtatványok összegyűjtését tűzhetné ki eladataiul. E végből a budapesti főügyészség példányaiból a bányavárosok nyomdatermékei Selmeczbánya városának volnának felajánlhatók.

Ezen könyvtárnak szélesebb körre való kiterjeszkedése is kívánatos volna. Mielőtt azonban erre vonatkozólag a miniszterium elé javaslatot terjeszthetnénk, a város törvényhatóságával további tárgyalás mutatkozik szükségesnek.

*Szabadkán* 1892-ben néhány buzgó férfiú, élükön Iványi István főgimnáziumi tanárral, egyesületet szervezett oly célból, hogy tagjainak évi díjaiból a városban adományokból egybegyűlt könyvanyagot rendezze és közkönyvtárrá fejlessze, mely az 1897. év végével, nyomtatott jegyzékének tanúsága szerint, 2809 munkából (mintegy 5000 kötetből) állott. A jelen évben pedig a város megszerezte az egylet számára néhai Jámbor Pál hírneves költőnek főképen az idegen szépirodalmak műveiben gazdag gyűjteményét.

A közkönyvtárnak lelkes pártfogója van Szabadka város törvényhatóságában, mely évi 200 forintnyi segélyezésen felül két szobából álló helyiséget engedett át. Az egyik szobában a könyvek vannak elhelyezve, a másik olvasótermül szolgál, mely hetenkint négyszer van nyitva és pedig nemcsak az egyesület tagjai, hanem mások számára is.

Éppen azért, ámbár az egyesület tagjainak száma az utóbbi időben 90-re apadt le, a könyvtár állami támogatásra méltán igényt tarthat, 1898-ban máris 200 forintnyi segélyben részesült és a főfelügyelőség a saját javadalma keretén belül megfelelő segélyt fog részére előirányozni.

*Szegeden* a Somogyi-könyvtár mind könyvkészletének értéke, mind rendezett állapota, tervszerű gyarapodása és a látogatók nagy száma tekintetében a legelső helyet foglalja el a városi könyvtárak között. A könyvtár-alapító, Somogyi Károly esztergomi kanonok nagylelkűségével egyenlő színvonalon áll a város bőkezűsége, mely a közművelődésnek szentelt díszes palotában helyezte el, szakképzett buzgó igazgató gondjaira bízta és gyarapításáról gondoskodik. Mintául szolgálhat a könyvtár más városoknak, melyeket meggyőzhet arról is, hogy jól felszerelt olvasóteremmel rendelkező nyilvános könyvtár nagy mértékben képes fölébresztetni és fokozni a tudomány és irodalom iránti érdeklődést. Erről tanúságot tesz az a tény, hogy 1897-ben 7000-nél többen keresték föl az olvasótermet.

Ezen könyvtárral szemben más teendőnk nincs, mint a szegedi főügyészség területén levő nyomdak termékeit rendelkezésére bocsátani.

*Temesvár* számos könyvtárral dicsekszik, amelyek egyenként még saját különleges föladatukat is csak szűk korlátok között tölthetik be, míg egyesítve tekintélyes közkönyvtár alapját képezhetnék. Ilyenek:

a) A városi könyvtár, mely néhány év óta évenként 5—600 forintnyi áldozattal rendszeresen gyarapíttatván, jelenleg mintegy 3000 kötetet számlál, és egy főreáliskolai tanár gondjaira van bízva.

b) A délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum-társulat könyvtára, mely a vármegye által emelt új múzeum-épületnek egyik termében van felállítva, szintén mintegy 3000 kötetet foglal magában, de a társulat csekély jövedelme miatt vételek által alig gyarapodhatik.

c) A délmagyarországi természettudományi társulatnak ugyanott külön elhelyezett, mintegy 1500 kötetből álló könyvtára.

d) A temesvári jogász-egyesület könyvtára.

A temesvári kir. főügyészség köteles példányait a városi, könyvtárnak kívánjuk felajánlani.

*Tiszafüreden* hat év előtt alakult a tiszafüredi múzeum-egylet, mely múzeumot alapított, majd 1896-ban alapszabályait átdolgozva, mint tiszafüredi múzeum- és könyvtár-egylet, nyilvános könyvtárat is létesített, beolvasztva ebbe a helybeli két kaszinó birtokában levő könyvgyűjteményeket is. A mintegy 4200 darab tárgyat és 2500 kötetnyi könyvet számláló gyűjtemény az egyesület vezetése alatt áll, de Tiszafüred község tulajdonát képezi, mely 1896 őszén az új községháza épületében két termet bocsátott a gyűjtemények felállítása végett az egyesület rendelkezésére és évenként 150 frtnyi összeggel járul azok gyarapításához. Az egyesület bevétele a tagdíjakból nem haladja meg a 100 frtot és így működését főleg a berendezkedés első éveiben csakis az állam támogatása mellett folytathatja kellő eredménnyel.

A miniszterium már az 1895. évtől kezdve részesítette az egyesületet segélyben s annak állandósítását hozta kilátásba. A dicsérendő buzgalommal működő egyesület a jövőben is bizonyára méltóvá fogja magát tenni az állam támogatására.

*Trencsén*, báró Mednyánszky Dénes akadémiai tag hagyományából, néhány év előtt nagyértékű könyvgyűjteményt kapott, amelynek alapját a hagyományozó atyja — szintúgy, mint maga a hagyományozó, nagy műveltségű történetbúvár és politikus — vetette meg. Ez a könyvtár ládákba csomagolva várja az intézkedéseket, melyek elhelyezését és a közhasználatnak átadását lehetővé fogják tenni.

*Turóc-Szent-Mártonban* múzeumi tót társaság alakult a

felvidék tótajkú lakossága kulturális emlékeinek összegyűjtésére. A főfelügyelőség kötelességének tekinti azt, hogy figyelmét a nem-magyar ajkú lakosság körében jelentkező kulturai mozgalmakra kiterjeszse, mert oda kell hatni, hogy azok a magyar állam érdekeivel összhangzásban álljanak, a nemzeti egység kötelékeinek nem meglazulására, hanem megerősítésére célozzanak. Ezért egyrészről támogatásban kell részesíteni minden hazafias törekvést, és másrészről alkalmat kell keresni arra, hogy az állami főfelügyelet kellő hatályossággal érvényesüljön.

Ezen szempont vezérelte a főfelügyelőségét, mikor a turóczi-szent-mártoni múzeumi tót társaság segély megszavazása tárgyában benyújtott kérvényét pártolólág terjesztette a miniszter elé. Fel fogásunkat helyeselve, a miniszter a segélyt megadta.

Augusztus hó folyamán dr. Fejérpataky László felügyelő a múzeumot meglátogatván, jelentésében teljes elismeréssel nyilatkozik azon eredményről, amit a társaság vezetőinek és tagjainak buzgóssága néhány év alatt felmutathat. Azonban konstatálja, hogy a múzeumban mindent gondosan elmellőztek, ami a látogatót arra figyelmeztethetné, hogy a gyűjtemények a magyar állam területén léteznek, s Magyarország tótajkú lakosságának kulturai életében kívánnak tényezőül szolgálni. Sőt ennek célzatos ignorálása föltűnő módon lép előtérbe a könyvtár rendezésénél az által, hogy a könyvkészlet két főcsoportra van osztva, melyeknek egyike *Slovenica*, másik a *Slavica* elnevezést visel, és az előbbibe vannak beosztva a Magyarországra vonatkozó, részben magyar nyelvű munkák is. Amely felosztás sem a könyvtártudomány tanainak, sem a gyakorlati célszerűségnek szempontjából nem igazolható.

Nem kevésbbé kelt megütközést a régiségi osztály egyik termében a főhelyet elfoglaló térkép, mely Magyarországnak Pozsonytól keletre képzelt vonal irányában elvágott északi részét ábrázolja, és az összes helyneveket tót nyelvre gyakran egészen önkényesen fordított formában tünteti föl.

A főfelügyelőség nem mulasztotta el a társaságot figyelmeztetni arra, hogy ily eljárás a tót lakosság körében netalán még lappangó elfogultság ápolására alkalmas és a magyar nemzeti érzést mélyen sérti. Minélfogva felhivta, hogy a könyvtár új rendezése és a térkép eltávolítása iránt intézkedjék. Egyúttal figyelmeztette, hogy úgy tesz jó szolgálatot a tót ajkú felvidéki lakos-

ságnak, ha kulturai érdekeit a magyar állameszme kultuszával összhangzásba hozza, és a maga hatáskörében a magyar tudományos és művelődési törekvésekkel lehetőleg benső kapcsolatba lépni iparkodik.

A múzeumi tót társaság ez átiratra november hó 15-ikén kelt válaszában, hazafias érzelmeinek hangoztatása mellett, kijelentette, hogy a felszólításnak minden tekintetben eleget fog tenni. A mit őszinte örömmel hoztunk a miniszter tudomására.

Ugyancsak a turóc-szent-mártoni tót társaság a főfelügyelőség közbenjárását kérte ki avégből, hogy neki adja át a kormány a feloszlattott szláv Maticza vagyonát és gyűjteményeit.

A főfelügyelőség a társaság ezen kívánságát nem támogathatja.

A kormány, mikor a Maticzát feloszlatta, kinyilatkoztatta, hogy, ha alakul egy olyan irodalmi társaság, mely a Maticza kulturai feladatainak megoldására vállalkozik, de egyttal a magyar állam iránt tartozó kötelességek hűséges teljesítése tekintetében biztosítékot nyújt, — annak a Maticza gyűjteményeit és vagyonát kiszolgáltatja.

Kétségekivül szomorú az a tény, hogy a magyar állam tudományos gyűjteményeket lefoglalva tartani kénytelen; módot kellene tehát keresni arra, hogy ezen abnormis állapotnak mielőbb véget lehessen vetni.

*Versecz*, ez a kulturai érdekek irányában kivételes figyelmet és áldozatkészséget tanúsító város, mintegy 25,000 kötetből álló könyvtárral rendelkezik, amely azonban a fiúiskola épületének helyiségeiben csak ideiglenesen és kevéssé czélszerű módon van elhelyezve. Ugyanott a hely szűkével küzd a kiváló értékű régiséggyűjtemény is, ámbár kizárólag verseczvidéki leletekre és emlékekre szorítkozik.

Ennek következtében kívánatos, hogy a könyvtár és múzeum külön épületet nyerjenek; amire a város műveltségi és vagyoni viszonyai kilátást nyitnak, ha erre nézve a magas kormány buzdító felhívása az impulzust megadja.

A főfelügyelőség javaslatára a miniszterium már is részesítette a könyvtárt segélyben, mely a jövő esztendőben is újból utalványozható.

A vidéken létező történelmi, régészeti, természettudományi és egyéb múzeumi társulatokkal e helyütt bővebben nem

foglalkozhatunk, de hangsúlyoznunk kell, hogy ezek csak akkor felelhetnek meg teljes mértékben feladatuknak, ha működésüket egyrészt tudománysszakuk irodalmi termékeinek, másrészt területük lokális irodalmának gyűjtésére is kiterjeszthetik; segélyezésük tehát oly mértékben kívánatos, hogy könyvtáruk fejlesztésére is megfelelő összeget fordíthassanak.

A főügyési köteles példányok értékesítése tekintetében a fentebb elmondottak folyamán már jeleztük, hogy

1. A budapesti kir. főügyészség területéről a nyomdaterméseket tulnyomó részben a kolozsvári egyetemi és múzeumi könyvtárnak szánjuk.

A főfelügyelőség ugyanis összhangzásban a képviselőháznak 1897 október 5-ikén tartott ülésében, a köteles példányokról szóló törvényjavaslat tárgyalásánál Nagyméltóságod által kifejtett fel fogással, azt a meggyőződést vallja, hogy miután a budapesti nyomdák által szolgáltatott négy köteles példányból három a főváros területén (a Múzeum, Akadémia és orsz. statisztikai hivatal könyvtárában) marad, a negyedik példányt nem szabad ugyan csak a főváros számára foglalni le, hanem a vidéki könyvtáraknak kell juttatni. Ezek között pedig az erdélyi egyetem és múzeum könyvtára méltán tarthat igényt arra, hogy legnagyobb figyelemben részesüljön. Mindazáltal ez nem zárja ki azt, hogy a budapesti főügyészség köteles példányainak egy részét a budapesti fővárosi könyvtár, a bányavárosok nyomdatermékeit pedig a Selmeczbányán alapítandó városi könyvtár számára ajánlhassuk föl.

2. A kolozsvári főügyészség és a marosvásárhelyi ügyészség nyomtatványai a kolozsvári egyetemi és múzeumi könyvtárnak,

3. a szegedi főügyészség nyomtatványai a szegedi Somogyi-könyvtárnak,

4. a nagyváradi ügyészség példányai a nagyváradi kir. jogakadémia könyvtárának,

5. a debreczeni főügyészség példányaiból a szabocsmegyei nyomtatványok a nyiregyházai megyei könyvtárnak, a többi megyék nyomtatványai a debreczeni reform. kollégium könyvtárának,

6. a kassai főügyészség példányai a felsőmagyarországi múzeum könyvtárának,

7. a pozsonyi ügyészség példányai a Pozsonyban létesítendő nyilvános könyvtárnak,



8. a temesvári, fehértemplomi, karánsebesi és pancsovai ügyészségek példányai a Temesvárt alapítandó nyilvános könyvtárnak bocsátandók rendelkezésére.

9. A fiumei, győri és pécsi ügyészségek példányaira nézve később fogjuk megtenni előterjesztésünket. Egyébként is az ez ügyben való rendelkezés nem sürgős természetű, miután a jövő év folyamán beszolgáltatandó 1898. évi köteles példányok a miniszterium rendelkezéséhez képest az 1900-iki párisi világiállításra fognak küldetni.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter által megállapított szabályzat a népkönyvtárakra és a vándor könyvtárakra is kiterjeszti a főfelügyelőség hatáskörét.

Teljesen kétségtelen, hogy ezeknek kulturai és nemzeti jelentősége semmivel sem csekélyebb, mint a nagy könyvtáraké; hogy tehát mindkét irányban egyaránt kell minél hatályosabban az állami és társadalmi tevékenységnek tért nyitni.

A legelső kérdés, melyet fel kell vetni, az: hogy a nép- és vándorkönyvtárak felállításának és gyarapításának érdekében mily módon működhetik a főfelügyelőség?

Világos, hogy ezen ügynek a részletekben való intézése a központból nem lehetséges és nem is kívánatos.

Ki van zárva annak a lehetősége, hogy állami költségen, állami közegek lássák el az ország községeit könyvkészlettel.

Nyelv, kulturai fok, foglalkozás és vallás tekintetében az állapotok és az azok szerint módosuló szükségletek a legnagyobb változatosságot tüntetik fel. Ezen szükségletek egyöntetű kielégítésére gondolni sem lehet.

Az egyházak, irodalmi és közművelődési egyesületek vannak hivatva és képesítve is arra, hogy a jelzett különféle szükségleteket megfigyelve, azoknak kielégítéséről megfelelő módon gondoskodjanak.

Tevékenységüket az országos főfelügyelőség csak két módon támogathatja: segélyezéssel és szakszerű tanácssal.

A mi a segélyt illeti, mértéke természetesen a főfelügyelőség javadalmazásától függ. Erre nézve kívánatosnak tartanók, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszterium a költségvetés előirányzatában évről-évre külön állapítaná meg az összegeket, melyek a vidéki múzeumok, a vidéki nagyobb könyvtárak és végre a népkönyvtárak céljaira fordítandók; hogy ezen tételek korlátai között tehesse meg a

főfelügyelőség a beérkezendő folyamódások vagy jelentések alapján a felosztásra vonatkozó javaslatokat.

A szakszerű tanács a könyvek megválasztására és a könyvtárak kezelésére vonatkozhatik.

Czélszerű volna, több külföldi államban követett eljárás példájára, könyvjegyzék összeállítása, mely népkönyvtári czélokra alkalmas ismeretterjesztő és nemesen mulattató, a vallás-erkölcsi szempontból kifogás alá nem eshető munkákat foglalna össze. De nem hallgathatjuk el, hogy ilyen jegyzék összeállítása a legnehezebb feladatokhoz tartozik.

Szükségessnek látjuk e pontnál kiterjeszkednem az erdélyrészi, a felvidéki és a dunántúli magyar közművelődési egyesületek jelentéseire, a melyekben az 1896-ik évben kapott (egyenként 1000 forintra menő) állami segély felhasználásáról adnak számot, s melyek a miniszterium által vélemény adás végett a főfelügyelőséghez leküldettek.

Az erdélyrészi magyar közművelődési egyeslet jelenti, hogy a segélyből nemcsak régebbi könyvtárakat egészített ki, hanem 18 új könyvtárt is szervezett.

Bizonyára nem merülhet föl kétség az iránt, hogy a helyek megválasztásában, a kulturai és nemzetiségi érdekek igényeivel szemben, kellő körültekintéssel járt el.

A jelentéshez csatolt pénztári kimutatás a könyvek bevásárlására és kötésére fordított összegeket mutatja ki. A beszerzett könyvek jegyzékét nem mellékeli.

A felvidéki magyar közművelődési egyesület tüzetesen megjelöli azon szempontokat, a melyek a könyvtárak felállításában vezérlik.

Helyeslésre és elismerésre méltó azon törekvése, hogy a felállítandó könyvtárak a kisedóvókban és iskolákban a magyar nyelv tanítása és terjesztése tekintetében elért eredményeket biztosítsák; továbbá hogy a felvidék nagy szláv tengerében elszórt maroknyi magyarságban a nemzeti öntudat és összetartás becses kapcsait alkossák; hogy kivált a magyarosodó városoknak kulturális központokká fejlődését segítsék elő: végre, hogy e könyvtárak tartalmából a magyar nemzeti közművelődés fénye áradjon szét. Az egyeslet 34 kisedóvót látott el könyvtárral; óvodai és népiskolai idegen ajkú tanulóknak, kik a magyar nyelv megtanulásában kiváló ered-

ményt tanusítottak, jutalomképen könyveket osztott ki; népiskolák, társulatok és körök könyvtárait gyarapította; vándorkönyvtárt szervezett. A megszerzett és felhasznált könyvekről kimutatást nem mellékel.

A dunántúli magyar közművelődési egyesület a saját vagyonából kiegészített államsegélyt három vándorkönyvtár létesítésére fordította. Ezen téren a kezdeményezés érdeme a dunántúli egyesületet illeti meg, mely ezzel a kultúra ügyének jó szolgálatot tett.

A jelentéshez mellékelve van a három vándorkönyvtár nyomtatásban közzétett könyvjegyzéke.

A jegyzékek élén álló ismertetés szerint e vándorkönyvtárak »szegényebb községeknek s hol a lakosság száma nem nagy s ezenfelül a lakosok évtizedeken keresztül alig mozdúlnak ki községükből,« vannak hivatva szolgálni; »a némileg kiművelt nép, az e fölött álló gyakran műveltnek tartott, de csak félművelt vagy teljesen műveletlen társadalmi rétegek és a tulajdonképeni művelt osztályok számára valók«.

Ezen szempontból ítélve meg a vándorkönyvtárak könyvkészletét, az összeállítás szerencsétlennek kell itélnünk.

Az I. számú könyvtárban 329 »mulattató könyv« és 42 zenemű mellett csak 19 ifjúsági irat és 11 »hasznos könyv« van.

Hogy ezen arány nem helyes: bizonyítani felesleges.

A mulattató könyvek legnagyobb részben olyanok, melyek »a tulajdonképeni művelt osztályok számára valók«, már pedig ezek a »szegényebb községekben, hol a lakosság száma nem nagy,« alig találhatók. Ellenben »a némileg kiművelt, a félművelt, a teljesen műveletlen osztályok« számára alig van olvasmány.

Mivel pedig e könyvtár kezelője a legritkább esetben lesz képes megítélni, hogy melyik osztálynak milyen könyv való: el lehet gondolni, milyen vészteljes következményeket fog maga után vonni, ha majd »a szegényebb községek némileg kiművelt, félig műveletlen és teljesen műveletlen« lakosai Dumas Sándor Kaméliás hölgyét, Prevost abbé Lescot Manon-ját fogják olvasni!

A »hasznos könyvek« sorában öt lexikon, szótár és helység-névtár mellett olvasmányul fel van véve három történeti munka: Duruy világtörténelme, Jókai magyar történelme, Borovszkytól a honfoglalás története.

A hasznos ismeretek összes egyéb irányait a Találmányok

könyve Frecskaytól és Tóth Bélának »Szájról szájra« című munkája képviselik.

Azt hisszük, ehhez nem kell kommentár!

A II. és III. számú könyvtárban a mulattató és hasznos könyvek között némileg javul az arány: de ezekben is 208, illetőleg 297 mulattató könyv mellett csak 86, illetőleg 79 »hasznos« könyv található.

A mulattató könyveknek, legnagyobb részben regényeknek, ezen aránytalan túlsúlya következtében a könyvtárak rendeltetésük betöltésére képtelenné válnak. Ehhez járul az a körülmény, hogy a könyvtárakból számúzva vannak egyes irodalmi társulatok kiadványai, melyek népkönyvtárakban okvetetlenül helyet igényelnek. Például a félszázad óta működő Szent-István-társulat kiadványaira utalunk, melyek vallás-erkölcsi irányuk mellett a hasznos ismeretek terjesztésének és a hazafiúi érzés ápolásának minden kellékét egyesítik magukban.

Ez az ostracismus nem szorítkozik a vallásos irányzatú társulatokra. A Magyar Történelmi Társulat illusztrált életrajzgyűjteményének egyetlen kötete sincs a jegyzékébe fölvéve; és az egyik könyvtárban a hazai történelem csak is a francia Sayousnak a francia közönség számára írt s francziából magyarra fordított történeti munkájában van képviselve!

Mindezek után nem hallgathatjuk el azon aggodalmunkat, hogy a dunántúli vándor-könyvtárak »a némileg kiművelt, a félig művelt és műveletlen nép« körében több kárt, mint hasznót fognak szülni.

A legtöbb nyugat-európai államban a kormányok nemcsak támogatnak, hanem maguk létesítnek a múzeumok és kincseinek megismertetésére hivatott könyvtárak tudományos kiadványokat. Hogy csak két példát hozzunk föl, Franciaországban az »Inventaire général des richesses d'art de la France« című vállalat mellett a könyvtárak kéziratainak tudományosan szerkesztett katalógusait, Olaszországban könyvtár-katalógusok sorozatát bocsátják közre.

A hazai történet és irodalom-történet szempontjából egyaránt kíváncsok, hogy a vidéki könyvtárakban őrzött kéziratok lajstroma mielőbb elkészüljön és napvilágot lásson. Ezen feladat megoldására a főfelügyelőség van hivatva.

Emellett igyekeznünk kell módot találni, hogy a főfelügyelőség saját hivatalos tevékenységéről időközönként évkönyveket adjon

ki, melyek — a hivatalos ügyiratokon kívül — hazai és külföldi múzeumok s könyvtárak ismertetésével foglalkozó cikkeket tartalmazhatnának.

A lefolyt év nyarán megtartott könyv- és levéltári tanfolyamról tett tapasztalatok alapján kívánatosnak látszik, hogy jövőben ilyen tanfolyam legalább húsz napra terjedjen, és a hallgatók száma a tizet meg ne haladja, mivel csak így képes a vezető tanár a közös gyakorlatokban mindegyikkel külön külön foglalkozni.

Az iskolaév alatt tanárjelöltek számára rendezendő tanfolyamokat célszertűnek látszik szerves kapcsolatba hozni a középiskolai tanárképzéssel, amelynek céljai és érdekei kívánatossá teszik, hogy a tanároknak legalább egy része a könyvtár-tudományban elméleti és gyakorlati jártassággal birjon, míg a történet tanárára nézve mindig nagy haszonnal jár, ha paleografiai ismeretei a tartózkodási helyén és vidékén létező levéltárak kincseinek tanulmányozására és értékesítésére képessé teszik.

Az előadottak — úgy véljük — elég tiszta képet nyújtanak a vidéki könyvtárak terén jelentkező szükségletek és azok kielégítésének módozatai felől.

Ezek alapján azon kérelemmel fordultunk a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltóságához, hatalmazza fel a főfelügyelőséget, hogy a megyei, városi, egyházi és iskolai hatóságokkal, úgyszintén a tudományos és közművelődési egyesületekkel, könyvtáraik és múzeumaik megfelelő elhelyezése, rendezése és gyarapítása érdekében közvetlenül tárgyalásokat folytathasson. Ezekről kötelességszerűen a miniszternek jelentést fogunk tenni és, a mennyiben szükséges, előleges jóváhagyását fogjuk kérni.

A miniszternek a hazai közművelődés összes érdekeit felkaroló lelkesedése bizonyára képes lesz a szükséges anyagi eszközöket évről évre növekedő mértékben megszerezni.

Erre nézve legyen szabad azt az igénytelen véleményünket kifejeznünk, hogy a magyar államnak a fővároson kívül létező összes könyvtárak és múzeumok céljaira legalább annyit kellene áldoznia, amennyit a fővárosban létező kulturális intézmények *egyikére*, a Magyar Nemzeti Múzeumra áldoz.

Igazságtalanok volnánk, ha azt állítanók, hogy a modern magyar állam fővárosunk kulturai intézményeinek létesítésében és fejlesztésében a kellő határokon túlment. De tagadhatatlan,

hogy a vidéken a szellemi színvonal emelésére még nem tett annyit, amennyi mellőzhetetlenül szükséges.

A kellő egyensúly helyreállítása műveltségi fejlődésünk normális folyamatának lényeges föltétele.

## ÉNEKESKÖNYVEINK A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

(Első közlemény.)

### I.

A protestántizmussal meginduló könyvirodalom első zsengei gyanánt *Komjáthi* Benedek, *Ozorai* Imre, *Pesti* Gábor és *Gál-szécsi* István mester műveit ismerjük. Szent-Pál leveleinek fordítása, aesopusi mesék, az új testamentom és Krisztus egyházának magyarázatai után sorrendben a zsoltárok könyvének fordításai következnek. Az új irodalom a biblián indul meg s a meséken kezdi a széppróza művelését. A mi előtte való, gyermeki beszélgetések s egy több nyelvű szótár a gyakorlati életre tartoznak, mintegy grammatikai segédkönyvek az iskolai tanításra s azok számára, a kik latinból vagy németből magyarra fordítani óhajtanak. Az új irodalom azonban, mely magyar nyelven a XVI. század harminczas éveiben a könyvnyomtató műhelyekből kikerül — az új hit szolgálja, fegyvere és dicsősége. Nevezetesen e művek két okon, mert bennük szólal meg a magyar próza Guttenberg mester művészete által s mert irányt látszanak mutatni, a melyet követve, a század irodalma fejlődni fog. Íme látjuk a magyar biblia, az új vallást magyarázó és védő művek, az elbeszélő próza s a vallásos ének úttörőit, mintegy irányítóit, látjuk pedig az új hit és a nemzeti művelődés eszközei gyanánt.

Könyvnyomtatásunk első zsengeje, az 1473-iki *Budai Krónika* latin nyelven jelenik meg, s utána a külföldön s majd idehaza a magyar szellem munkásai idegen nyelven szólalnak meg — latin könyveket nyomtatnak. A renaissance kozmopolita volt, példája és eszményei a klasszikus világ, formái, előadása és nyelve szerint inkább, mint tartalma vagy szelleme szerint. A poéták Vergilius és Horatius, a historikusok Tacitus és Livius nyomán lépkedtek; ódákat, epistolákat, panegyriseket irtak, s a

történetírás érdekes előadásba és hangzatos szónoklatba merült. A való élet viszonyai és képei, történetei és hősei megtörttek a klasszikus irodalomnak bűvös prizmáján és a csillogó meg szindús fantázia fényében, de hamisítva mutatkoztak. S míg a humanisták költői és írói játékokban gyönyörködtek, egymást magasztalták s jótévköket dicsőítették, míg Mátyás udvara fényben és gazdagságban ragyogva, szinte árnyat vetett a pápák s az olasz udvarok bizantinus világára: a nemzeti nyelvű és világú irodalom háttérbe szorult s a nép ajakán: a regösök, trufátorok kobzán s a szegény barátok és ájtatos apácák irópolczain talált menedéket. A könyvnyomtatás a rituális könyvek s az egyházi latin művek kiadására szorult. Temesvári Pelbárt s Magyarországi Mihály és társaik latin *Sermonesein* kívül más dolga nem igen akadt. A kor színvonalán álló műveltség a humanisták és az egyházi írók magaslatáról nem szállott alá a nemzet nagy rétegeihez, megmaradt szellemben és nyelvben műveltnek és idegennek. Magyarul csak a népies költészetnek örökké vidám pataka csevegett s a szent kolostorok lakóinak ájtatos és nehézkes kalamusai perczegtek. Így tartott ez nálunk a XVI. század elején is, a szomorú Mohácsig, sőt még tovább, a míg a protestántizmusnak új világa ránk nem derült.

Sem a könyvnyomtatás, sem a humanista irodalom nem tudott mély gyökeret verni a nemzeti kultúrában, nyilván azért, mert mind a kettő idegen volt; a könyv nem szólott a nemzetnek nagy tömegéhez s az író a theologia s a klasszicizmus világába volt elmerülve. Még a protestáns irodalom hajnala után is irtak és nyomtattak latin műveket, de bibliografiánk megtanított arra, hogyha számszerint gazdagabb volt is a XVI—XVII. századok latin irodalma, jelentőségre, értékre és hatásra alatta maradt a magyar nyelvű könyvirodalomnak. A könyvnyomtatás, mint a nemzeti művelődés eszköze és mérője, csak azóta indult virágzásnak, mióta magyarul szólott a nemzethez. Íme a mindent megmagyarázó bizonyosság, hogy az új találmányok és eszmék csak akkor hódíthatnak, ha a nemzeti vágyak és igények szolgálatába szegődnek vagy velük találkoznak. A XVI. században író és könyvnyomtató, irodalom és nyomdászat egymást táplálva és segítve, hirtelen emelkedésnek indul s a nemzet műveltségének elsőrendű eszközévé válik. Ezt a nagy jelentőségű művelődési áramlatot vezetik be és nyitják meg *Komjáthy* és társai, a kik leszállva a

latin nyelvű theologia magaslatáról, a magyar bibliát, mesét és éneket adják a nép kezébe. Érzik, hogyha meg akarnak hallgat-tatni, magyarul kell szólniok, tudják, hogy, a mint Szent-Pál mondja, »a ki idegen nyelven szól, magát építi« (Szent-Pál, Kor. I. XIV. 4.), tisztában vannak azzal, hogy az új vallás igazságai csak akkor fogat-natosak, ha a gyülekezet nyelvén prédikáltatnak. A protestántizmus-nak terjednie kell, ez az ő hitük, tehát úgy magyarázták, hogy terjed-hessen: a gyülekezet nyelvén. Az új vallás tanai igazságok; ez az ő meggyőződésük, tehát magyarul tanítják, hogy leszállhassanak a szí-vek mélyére. Alapjuk a biblia, eszményük Szent-Pál, tehát legelőbb Szent-Pált magyarázzák s a bibliát fordítják. Vallásuk dicsősége a Krisztus, áhítatuk szárnya az ének, tehát megismertetik a ma-gyar néppel az igazi Jézust és ajakukra adják a legmagasztosabb szent költőt, Dávidot. Így indul meg a protestántizmus irodalma a magyar biblia és a magyar ének művelése által, s így szab irányt a jövődre, a protestántizmus terjedése, hódítása útját így készíti elő.

A protestántizmus nem volt váratlan jövevény. Előzményei és fejlődése arra mutatnak, hogy minden elkészült megérkezésére s elfogadására. Öntudatlanul s várva vártan élt a szívekben egy tisztultabb vallási nézet és erkölcsi fölfogás sejtelve. A XV. szá-zad szülte *Erazmust*, kinek theologiai fejtegetései az Indexre jutottak s ugyanez a kor állapította meg Erazmus dicsőségét. Ő még csak acerrinus propugnator volt, *Luther* már heretikus, ő a pápaságnak s a hatalmában és gazdagságában megromlott pápistaságnak elmés és gúnyolódó szatirikusa volt, *Luther* tovább ment, az erkölcsbíró ostorát suhogtatta. Az egyháztörténet taní-tása szerint, csupán dogmai ellentéteken alapuló szíma fenye-getőleg sohasem veszélyeztette az egyház uralmát, vagy ha fenye-gette: volt ereje az egyháznak ellenállásra s hatalma a győzelemre; *Lut-her* azonban nem dogmai, hanem erkölcsi<sup>1</sup> magaslatról hirdette kérlel-hetetlen erejű kritikáját. Eredetileg nem is volt vallásújító, de azzá lett a pápával folytatott küzdelmében: tanítása az újtesta-mentom erkölcsi igazságain épült s azoknak eszményi magyaráza-tával lett hatalmassá, majd új hitté, mikor a római egyház merev ellentállása már dogmai magyarázatokra kényszerítette. Vele szemben sem az Index, sem a kiközösítés, de még a világi hatalom és erőszak sem volt foganatos, míg Erazmussal szemben



az Index elégnék bizonyult. Luther természetes utódja volt Erazmusnak, mint a moralista a szatirikusnak. Meggyőződésük és fölfogásuk egyezett, de nem természetük vagy egyéniségük, s bár Erazmus később Lutherrel szemben állott, de nem igazságaival, a melyeket maga is vallott. Kettejük között az a különbség, hogy amaz hollandi, emez német, amaz simulékonyabb és engedékenyebb, emez merev és hajlíthatlan maradt; amaz még a humanista szokások és erkölcs rabja, emez ridegen okoskodó s igazságait védő theologus volt. Erazmus élcelődött, csipkedett, gúnyolódott, Luther sújtott, ostromozott és míg az kitért, ez szemben megállott a hatalomnak, míg amaz visszavonult, emez védte magát Róma ellen. A protestántizmus történetírói megrajzolták e korszaknak feslett életét, szabados erkölceit, a papság s az udvarok bűneit s Luthert, mint erkölcsi reformátort a szükségszerű reakció hőse gyanánt tekintik. Őt az idő szülte, nem csupán eszköze volt, de vezére lett a kornak. Erkölcsi bátorságában, törhetetlen hűségében, rendkívüli munkásságában és meg nem félemedő merészségében az erkölcsbíró és az elszánt polemikus, a nagytudományú theologus és a rajongó reformátor szerepét vitte, s ily irányú munkái s tettei kivételes szerencsével vezérré emelték s oly időben, mikor rá az emberiségnek szüksége volt.

Nemzeti históriánk arra tanít, hogy a mohácsi veszedelem után közállapotaink gyökeresen megromlottak, a nemzet súlyedésnek indult. Az egységes magyar királyság, a nemzeti hatalom és jog megdőlt Szolimán hatalma előtt. Az ország terület szerint megoszlott Habsburg Ferdinánd és Zápolyai János között. Az oligarchák hatalma megnövekedvén, megingott a kurta nemes és a jobbágy személyi és vagyoni biztonsága, s a törvénynek nem volt már sem ereje, sem végrehajtója a pártokra szakadt ország oligarchái fölött. Szegénység és csapások, belső dúlongás és külső háborúk fenyegetése alatt gyengülni, fogyni kezdett a magyarság s elnéptelenedett kolostorok és kifosztott egyházak köré hiában gyűlt vigasztalásért a föld népe. Az országos romlás e korában hallatja szavát *Pesti* Gábor, a ki erkölcsi meséket ír, bátor szókimondó tanúságokkal a pártos urak feddésére s bibliát fordít a szegény nép lelki vigasztalására. Mind a kettőre nagy szükségünk volt. Nálunk is megrendült a törvény s a hit ereje, az erkölcsi súlyedság s az ököljog garázdálkodása idejében élvén, a remény is

veszendőben volt, mely jobb jövőt volt hirdetni. S ezekben a zivataros és szomorú esztendőkből megjött a magyar fabulista, hogy tanítson hinni az erkölcsi törvény állandóságában, a magyar biblia, hogy példáival oktasson az elzüllő zsidó nép végső veszedelmére, a süllyedt nemzet gyászára, hogy hitre serkentsen és isteni bizalomra indítson, hogy megmutassa a Krisztust, a ki eljött a bűnös világ megszabadítására. Megjött a magyar zsoldos, hogy fölemelje a csüggedők lelkét s ájtatosságra buzdítsa a gyöngéket és nyomorúságosokat. Mindezzel együtt megjött a protestántizmus, hogy puritán elveivel és rideg erkölcsével megtanítson isteni félelemre, magába szállásra, az embernek maga érdemben való reményére s a Krisztusba vetett hit erejére, hogy figyelmeztessen a megváltásra s a túlvilági életnek boldog reménységére. A protestántizmus magával hozta a nemzeti nyelv használatának és művelésének szükségét s ezzel erősítette a magyarságnak faji érzetét és nemzeti öntudatát. E hatása azonban csak később lett áldássá, midőn a pártokra, felekezetekre és darabokra vált ország magyar népét az irodalom és a nyelv újra egységessé tette, megmentve faji öntudatát és a nyelvben élő nemzeti erőt. A szét hullásnak eme szomorú századában a magyar biblia és a magyar ének volt az egyetlen kapocs, mely a Habsburgok, a hódoltság s a nemzeti királyság területén széthúzó magyarságot összekötötte.

A míg így a protestántizmussal meginduló, magyar nyelvű irodalom a nemzet életében ilyen nagy jelentőségre emelkedik, szolgálja magát a protestántizmust. Nem szabad azt hinni, hogy *Komjáthi* és társai szemében épen ily jelentősége lett volna annak, hogy ők magyarul irnak s adják ki műveiket. Az idő tanított erre minket, az utódokat. Előttük nem volt más cél, csak az, hogy az új vallásnak hódítsanak, s ennek egyik eszköze volt a magyar nyelvű irodalom. Eszköze, vagy ha tetszik, fegyvere, de nem célja. Követték ebben is eszményük Szent-Pál és mesterök, *Luther* példáját. Szent-Pál külön s ismételtlen kiemeli, hogy a gyülekezetnek a saját nyelvén kell szólni s *Luther* csak a theológusoknak írt latinul, a németeknek németül. S nem véletlen, hogy a legelső protestáns könyvek között Szent-Pál leveleit s a zsoldosok fordítását találjuk. Ebben is *Luther* hatását kell látnunk, a ki reformatori működésében s a néppel való bánásmódjában sokat tanult az apostoltól, s tanításait irataiban és a

maga példájával úgy szólván kánonul tekintette. Tőle tanulta a lelkipásztorkodás titkát s az isteni tisztelet rendjét s annak egyik legfontosabb, leghatásosabb részét: az egyházi éneket. Tanítványai és követői is természetesen az apostol leveleit olvasták és fordították, s tőle nyertek ösztönt s belőle merítettek okokat arra, hogy az egyházi énekekre különösen gondot viseljenek.

A keresztyénség, mely ajakán alapos tanításban nyilatkozik, nemcsak az apostolban isteni erő, hanem minden tanítóban, a ki a valódi keresztyén hitet tanítja, s az új testamentomnak alkalmas szolgái mind azok, a kik lélek szerint, nem betű szerint tanítanak, mert a betű megöl mondja Pál, a lélek pedig megelevenít, s nincs szellemi erő, mondja tovább, mely ellenállhatna a keresztyén igazság hatalmának. Ime Pál tanításainak legerősebb fundamentumi, a melyeket *Luther* is elfogadott s hirdetett, s a melyet *Komjáthi* is vallott abban a pillanatban, a mint a leveleket fordítani elhatározta. »Kivánnám, — írja az olvasóhoz — hogy a kik üdvösségnek útát minden módon keresik, Szent-Pál Epistoláinak magyar nyelven való olvasására szorgalmatossággal folyamjanak« — mintha mondaná, hogy az üdvösség útját minden módon maga is az Apostol írásaiban keresi.

Pállal kezdeni meg a biblia-fordítások és magyarázatok sorát, azaz, Szent-Pált adni először is a magyar olvasók kezébe, czéltudatos munkának látszik. S ő a legjobb s például bátran állítható vezető, a kivel örömet indulhatott el *Komjáthi* is. Az új hit első tételei a papi erkölcsök kritikáját, a bűnbocsátó leveleket s a világi hívságra való törekvés ostromozását illetik, s kell-e szerényebb, buzgóbb és igazabb apostol, mint a tarsusi Pál, ki a Benjamin-törzsből pogánynak született, de megtért a Krisztusnak? Megtért és megismervén hirdette a tiszta evangéliomot, megértette és magyarázta az apostol kötelességeit; alapított gyülekezeteket és meghatározta az isteni tisztelet rendjét. Ime Pál leveleinek alaptételei, a melyekre *Luther* támaszkodott. Ő és utódai, a tanítványok és reformátorok a tiszta, meg nem romlott evangéliomot hirdették; a pap magatartását és a gyülekezethez való viszonyát tőle tanulták; demokratikussá tették a gyülekezetet a klérussal szemben s megszabták az isteni tiszteletet, hogy ne csak a pap, hanem a nép, a gyülekezet is részesedjék az ájtatosság-

ban s az isteni kegyelemben. Mert Pál méltán mondhatta magáról: nem vagyok csekélyebb ama nagy apostoloknál, s a reformátorok méltán nevezhették magukat tanítványainak, kikkel munkás az Isten. Pál tanítását fogadta meg a protestántizmus, mikor az isteni tisztelet rendjét meghatározta, melynek elemei, mint a korinthusiakhoz írja, hogy nem idegen nyelven kell könyörögni, imádkozni az istennek, hanem a gyülekezet nyelvén, hogy az írást magyarázni kell a gyülekezet előtt s vegyen részt mindenki a gyülekezet ájtatosságában, lélek szerint és szavaival — az énekléssel.

Ezt az utolsó helyen adott rendelést a protestántizmus ép oly hamar megérti s ép oly gyorsan elfogadja, mint a milyen természetesnek tartotta az előbbieket. S ebben magyarázódik a protestántizmusnak két hatása. Az első, hogy mindenütt nemzeti egyházakat alapított, a második, hogy minden nemzetnél, a hol meggyökeresedett, az irodalomnak fölvirágzását vonta maga után. A protestántizmus nálunk is első sorban a prózai, másodsorban a költői irodalom fejlesztésére volt maradandó hatással. A bibliával megkötötte a nyelvet, mely azóta irodalmivá lett, értekező és vitatkozó munkáival a tudományos, zsoltáraival és himnuszaival a költői stil megállapodását, majd fejlődését, utóbb virágzását indította meg. S nálunk a nép nyelvének fölfedezésében és irodalmi nyelvvé tevésében, az irodalom megindításában és fölvirágoztatásában, és abban, hogy a protestántizmus legmaradandóbban a magyarság vidékein hódított s magyar hitté lett: a nemzeti öntudat gondolata volt, mintegy megigérve s ez öntudatnak folytonos ébrentartása által a nemzeti jelleg volt biztosíva. A nép nyelvén szólott tehát a protestáns pap és tanító, az író és a könyvnyomtató, hogy magát megértetvén, az evangéliumnak híveket szerezzen. Épen úgy tett, mint azok, a kik a magyarságot a keresztyénség szelid tanaiba bevezették, a kik szintén magyarul prédikáltak, vagy legalább magyar tolmácsal fordították le szent beszédeiket. De a protestáns tanító és pap végig megmaradt a nemzeti nyelv hűségében, míg a katolikus papok és szerzetesek a térítés befejezése után a nemzet nyelvét csupán a cura pastoralis követelte érintkezésben használták. A latinul mondott mise után a magyar isteni tisztelet következett, s míg a katolikus pap tudományával az egyháznak hivatalos nyelvén foglalkozott s

magába és szent foglalkozásai közé visszavonult, a reformátor minden tudományát megosztotta a néppel, melynek élő szóval és könyvalakban hirdette az új hit tételeit. Kezébe adta a bibliát, melyet profán szemekből eltiltott az egyház, magyarázta a szent írókat, kiket féltékeny gonddal óvott a laikusok tekintetéből. S azzal, hogy a reformátor a híveket magához emelte, hogy hozzájuk leszállott: gyorsan érő gyümölcsöt szedett, meghódította hiveit.

Ez a változás nagyon lényeges annak megértésére, hogy a protestántizmus nem csupán eredeti céljában, hanem a magyar nyelv és irodalom művelésében is miért tudott annyira gyorsan erőre kapni. Egyenes arányba kerültek a hitújítás s a nemzeti irodalom, mennél jobban hódít ez, annál gyorsabban terjed az. Író és prédikátor, könyvnyomtató és énekszerző beleállanak az élet vásárába, főurak udvarában s a szolga nép között, templomok katedráin és a tábortüzek mellett magyarázzák az új testamentomot és énekelik a zsoltárt. Minden kikerül belőlük, egy személyben író és nyomdász akárhány van köztük. Észreveszik, hogy nemcsak a szentírás, hanem a világi dolgok is hatnak, históriás éneket írnak s irodalmi műveltségük révén »megfordítják« a külföldi szép históriákat, még előbb a minden nép számára készült meséket és történeteket. Bibliai, köztörténeti, regényes és mondai tárgyak kerülnek tolluk alá, megírják és kinyomatják, ingerlik az olvasási kedvet, hogy kézbe adhassák polemiáikat is. Így indul meg hatásuk alatt a nemzeti irodalom s még a renaissance késő hullámai is a magyar költészet hajóját rengetik.

## II.

A magyar biblián kívül egyetlen könyvet sem ismerünk, mely annyi példányban forgott volna az olvasók kezében, mint a zsoltáros könyv, általában az énekeskönyvek. Századokon keresztül nyomtatták újra meg újra a bibliát meg a zsoltárt, s mind a kettő változatlan hatalommal uralkodott a sziveken és az elméken. A legelőkelőbb házak könyvespolczain s a legszegényebb ember hajlékában a mestergerendán vagy a ládafiában, a tudósok könyvei közt s a katona tarsolyában századokon keresztül megmaradt változatlan szeretetben s állandó tiszteletben. Forrása volt a tudománynak s az isteni félelemnek, vigasztalás a bánatokban

s megnyugvás a szomorúságban. A férfiak és asszonyok kezében örökké ott forognak az eretnek psaltériumok s graduálék. *Sigér* Anna, anyai intését a zsoltárra hivatkozva, intézi fiához: »mindenkor emlékezzél meg, mit mond a 133. psalmus . . .« s nem csodáljuk, ha vágyai is ahhoz vonják. »Küldj én nekem egy zsoltárkönyvet,« — írja ugyancsak fiához, — »ha kettő lehetne is, igen akarnám.« *Sigér* Anna nem egyetlen a kor asszonyai közül, kinek kezében a zsoltár mind közönségesen forog. A XVI. század úri-asszonyai megbecsülték az énekeskönyvet s az énekszerzőket. *Balassa* Jánosnéról emlékezetben hagyta *Bornemissza*, hogy buzgó volt az egyház szolgálatában s nevével ékesített énekében, a melylyel a gyermekecskét szokták rengetni, emléket állított asszonyának. Főuraink és úriasszonyaink emlékét irodalmunknak nem egy könyv őrzi s e tradíció alapját a protestántizmus első íróinak mecénásai: Perényi Gáborné, *Komjáthi* buzdítója és Perényi Péter, *Gálszécsi* jöltevéje veteiték meg.

A protestáns énekeskönyvek sorát 1536-ban ez utóbbi nyitja meg, prózában fordított, nehézkes, darabos zsoltáraival. Nem-sokára Székely István zsoltárai követték, ugyancsak Perényinek ajánlva. A biblia után így köszönt be a zsoltár s e kettő együtt oszlopává lett a magyar irodalomnak s menedéke nyelvünknek. Mind a kettő nagyra nő s különösen az egyházi ének gazdag lombú s dús virágú fát nevel, melynek koronájáról mi is naponként szakítjuk a frissen fakadó virágot.

Gálszécsi művének eddig egyetlen töredékét ismerjük, s azt sem régóta. Nincs tehát okunk azon csodálkozni, hogy sem *Sándor* István, sem utána *Toldy* nem ismerik. Irodalomtörténetének IV. kiadása még *Szabó* Károly után is kétségbe vonta e munka megvoltát. Természetesen, mert egy 1536-ban megjelent s kétségtelenül protestáns zsoltár megzavarta volna teoriáját. Pedig a protestáns egyházi líra korábban megzendül, mint mikor az első nyomtatott énekeskönyvek megjelennek. Reformátoraink mint buzgó énekszerzők ismeretesek, s *Toldy* maga is fölvette az egyes íróknál vallásos énekeiket. Azonban nem tulajdonított e korban még a protestáns rituális éneknek nagyobb jelentőséget. Hiszen még a meglévő emlékeket is félreismerte. A gyulafehérvári Batthyány-Hymnáriumot s a két pataki graduált is a középkor végén tárgyalja, mint katolikus karkönyveket. *Toldy* pályája

elején nem ismerte vagy legalább nem ismerte el a protestáns énekirodalom úttörőit, s nem fordított rájuk elegendő gondot azután sem. Énekszerzőink között, kiket az Új Magyar Múzeumban felsorolt, s énekeskönyveink könyvészetében, melyet holta után *Jakab Elek* adott ki a Könyvszemlében, hasonló tájékoztatlanságot tapasztalhatunk. Toldy tévedése vagy elfogultsága egy hosszantartó félreértést s egy élénk vitát keltett, mely a körül forgott, hogy a protestáns irodalom a meglévő katolikus ének-készletet vette-e át, vagy sem, vagy csak tarlózott benne, s így a XVI. századi protestáns énekirodalom eredeti gazdagsága-e költészetünk multjának?

Toldy talán lehetetlennek tartotta, hogy 1536-ban már az új hit énekei csendüljenek meg, s hogy az 1541—63-ban irt *Batthány-Hymnáríum* más lehetne, mint katolikus karkönyv. Nincs szándékom tévedéseit mentegezni, bár tudnám védeni azzal, hogy mindenre kiterjedő figyelme még sem terjedhetett ki mindenre, s hogy az ő korában sem a nyilvános könyvtárak, sem az irodalmi és könyvészeti kutatások nem állottak a mai színvonalon. De áldozatait menteni nem tudom. Mert nem lehet menteni az oly merészen támadó írókat, a kik Toldy tekintélyébe burkolózva s tévedéseiben megrögzötten kellő készség nélkül s felekezeti elfogultságból tagadták meg a protestáns szent költészet úttörőit. Példájuk jó figyelmeztetés arra, hogy az irodalomtörténetében is kerülni kell a tájékoztatlanságot s az elfogultságot. Ezeket czáfolni nem kell, mert énekeskönyveinknek alább következő sorozata nyilván beszél magáért, s mert nem kell azt bizonyítani, hogy a ki a XVII. század végénél kezdi, nem szólhat a XVI. századi protestáns irodalomról.

E rövid kitérés után szólaljon meg maga *Gálszécsi* mester, hogy tanúságot tegyen hitéről s arról, hogy Szent-Pál tanítását fogadta meg, mikor Dávid zsoltárait fordította. Ajánlásában a következőket mondja: »a ki idvözülni akar, nem pappá avagy baráttá legyen, hanem a szentírást tanulja és halgassa. És a ki tanulandja, nem kiált ránk, kik hirdetünk csak Jézus Krisztusba való hitnek általa embernek idvözülni . . . és nem mond eretnekeknek lenni minket, kik hirdetünk bünösöknek ingyen való szabadulást ördögtől . . .« Úgy tetszik, hogy e vallomásokból a a protestántizmus hangja szól s a barát rovására tett gúnyolódás

szelid ugyan, de csipős. Nehogy tovább is kétségben lehessünk Gálszécsi hitéről, halljuk meg, mit tanít a következőben: hogy hirdeti Krisztus közbenjárását, Krisztus érdeméért bűneink bocsálatát, a megigazulást s az örök üdvösséget a Krisztusért. E tételeket azonban már ismerjük a protestántizmus tanításából. Kétségtelen tehát, hogy az első, nyomtatásban megjelent zsoltáros könyv szerzője az új vallás híve már akkor, mikor zsoltárait kiadta, s velük méltán kezdjük felsorolni énekes könyveinket, melyeknek majdnem mindenikén olvasható a Szent-Pálra való hivatkozás, mint Gálszécsiében: »szükségesek cerimoniák és énekek a szent-egyházban, hogy tudatlanokat taníthassanak és inthessenek félelemre, hitre és hálaadásra«.

*Gálszécsi* István mester műve mindenben magán hordja az úttörők nemes fátumát. Megtagadták, mint Toldy és követői, s elfeledték, mint *Sándor* István és *Szabó* Károlyig mindenki. Érdeme azonban nem avulhatott el, az elismerést már 1602-ben *Újfalvi* Imre megadta, midőn régi énekszerzőink között első sorban őt és munkáját említi, emlékét megőrizte művének egy töredéke, a mely legújabban előkerült. Ő adta az első zsoltárt a könyvszerető magyar ember kezébe s bár fordítása a mennyiben megítélhető, nehézkes és darabos, eredetileg a saját munkája. Gálszécsi nem vette át a katolikus irodalomból zsoltárait, hanem maga fordította. Nyelvemlékeink között van ugyan egy zsoltáros könyv, a Kulesár-kódex, mely 1539-ben íratott, van egy másik, a Keszthelyi-kódex, mely 1522-ben készült, de sem *Pápai* Pál sem *Velikei* Gergely, e kódexek másolói, sem a kettőnek alapul szolgáló közös forrás, sem egyenként megmaradt zsoltáraink (Döbrentei-kódex) nem segíthették őt munkájában. Kolostori irodalmunk emlékei, mint az említett kódexek, szoros zár alatt voltak, profán vagy heretikus szemek nem tekinthettek beléjük, hogy meglopják az ájtatosság mézét. Különben Gálszécsi életének külső körülményei sem teszik valószínűvé, hogy ismerhette, fölhasználhatta volna a katolikus másolók példányát. Útjai, a mint tudjuk, északkeleti Magyarország s 1524-ben Bécs, 1526—28-ban Krakkó, 1529-ben Kassa tájára vitték. Az 1539-ben másolt zsoltárokról nem lehetett tudomása 1536-ban, ezek azonban egyeznek az 1522-ki fordítással s mind a kettő egy közös eredeti példányra mutat. Igen, de az ő fordításai sem egyikre, sem másikra nem emlékeztetnek,



s hogy is használhatta volna az 1539-iki másolatot 1536-ban, a mely az 1522-iki másolattal vagy annak eredetijével megegyező? Ő 1532-ben már megint külföldi akadémián van Vittenbergában, a protestántizmus fészkeben. Itt hathatott rá *Luther*, kinek énekes könyvei már akkor kézben voltak s azokat a távol hazában már máglyával fenyegették. Reformátori ambíciójának első gondolata a magyar énekes könyvre csábítgatta, Szent-Pál olvasgatása fogantossá tette az ének iránt és theologiai műveltsége kezébe adta az ó-szövetséget. »Szólván ti magatok között éneklések és isteni dicséretetek által, és lelki énekek által énekelvén és dicséretet mondván az úrnak szívetekből,« — »a lélek által értelemmel énekeljete, s ha némelynek dicséretre való éneke vagyon, épülésre légyen«, írja Szent-Pál, s a protestántizmus nagy buzgalommal fogott az énekes könyvnek szerkesztéséhez és kiadásához.

Irodalmunkban a zsoltárok nyitják meg énekes könyveink sorát, hiszen oly természetszerűen fordul feléjük a papi énekszerzők figyelme. A királyi hárfás költészete minden nemzet s minden idő számára a zsoltárt az egyházi énekírás kánonává tette. Zsoltár annyit jelentett, mint maga az ének, s a mi népi nyelvünkben zsoltározni annyi, mint énekelni. S a szent költészet möhon kapott a zsoltárokon, prózában és költőileg folytonosan fordította, egyes tételeiből isteni dicséreteket szerzett, sőt egyes zsoltárokat »ritmusos versekkel körülírván,« önállóan is földolgozott. Mindig a lelki fölindulás és a kegyes áhitat tolmácsa volt, akár éneklésre, akár költői szárnyalásra buzdított. Vigasztalója és bátorítója lett minden nemzetnek a szomorúságban, hálaadása a szerencsében, hangszere és hű társa az embernek egész életében. Mi természetesebb, minthogy Pál apostol tanítását a gyakorlati énekszerzés a a zsoltárok fordítása és átdolgozása által akarta megvalósítani. Az úttörők azonban szent tisztelettel fogtak munkájokhoz s a szent író szövegét őrző kegyelet és saját gyengeségüket érző féltékenység, még fordításukhoz is csak tartózkodva mert hozzáfogni. Ez a ritmusosan lebegő s magasan szárnyaló próza, melyhez hozzányulni nem szabad, melyet fordítani oly nehéz, szinte szolgai hűséggel szólalt meg a fordítók nyelvén. Később is csak nagy elméknek volt meg az a szerencsés bátorságuk, hogy költői átültetésben kezdték a zsoltárokat tolmácsolni, míg az úttörők csak aggodalommal telve fogtak hozzá prózai átültetésükhöz.

Így történt Gálszécsivel is, s ez a fölfogás uralkodott nálunk jó száz esztendeig s még tovább. *Székely* István (1548.), *Heltai* Gáspár (1560, 1561.), *Huszár* Gál (1560.), a kézirati graduálisok s még az *Öreg Graduál* is (1636.) száz évvel később, mint *Gálszécsi* könyve megjelent, konzervatív szellemben, mind a prózai fordítást fogadták el. Pedig már 1608-ban megjelent a *Molnár* Albert-féle zsoltár, Dávid király énekei gyönyörű magyar fordítása. Nagy, változásokkal teljes időnek kellett elvonulni a magyar protestánsizmus fölött, míg *Molnár* Albert zsoltárai, s általában a zsoltár a felekezetek isteni tiszteletében mai helyét elfoglalhatta. *Heltai* után csak Bogáthi *Fazekas* Miklós mer nálunk zsoltárt fordítani és *Molnár*, a ki nemcsak egyházi líránkban, hanem a verselésünk történetében is merész építő és szerencsés kezdő volt. A szentírás hasznait magyarázó szegény skólamestert csak a kezdet dicsősége illeti. Tétova újjai alatt, a mint a töredékből következtetjük, félénken és szakgatottan csendül meg Dávid hárfája, melynek olvadozó melódiáira és viharos kitöréseire sem az ő, sem a későbbiek fordításában nem ismerünk. Azonban a némán állott hangszer megszólalt s utóbb elbűvölte az egész nemzetet.

Egyházi költészetünk, mint láttuk, a zsoltárok fordításával indul meg, de e szerencsés kezdet hamar más irányt nyer. Énekíróink szükségesebbnek tartják a szertartásos, az isteni tisztelet rendjébe illő énekek szerzését s énekes könyveink szerkesztői a zsoltárt már nem önállóan, hanem szertartásos könyveikbe olvasztott alkatrészképen fogják fel s illesztik be. *Székely* István Istene énekeit (1548) nem ismervén, ez irányban a Batthyány-graduál szerkesztőjét tekinthetjük kezdőnek. Ez a kézirat énekes könyv 1541—1563 között készült s nem katolikus karkönyv, mint *Toldy* nevezte, hanem protestáns graduál, mint *Kálmán* Farkas és *Volf* György kétséget kizáróan meghatározták. Beosztása a graduálénak megfelelő, első felében az ünnepekre szánt alkalmi énekek, himnuszok, invocatiók stb., a második felében válogatott zsoltárok vannak. E kézirat készülési ideje alatt dőlt el a magyar zsoltár sorsa, hogy előbb irodalmilag, utóbb liturgiailag a szertartásos énekes könyv alkotórésze legyen, míg 1608-ban föl nem szabadul s attól kezdve az énekeskönyvekkel versenyre nem száll. Az új vallás nálunk is gyors fejlődésnek indul, de szervezetében csak nehezen alakulhat ki. Nálunk soká megtartotta jellegét, hogy

inkább társadalmi mozgalom maradt, melyet sem világi, sem egyházi tekintély vagy hatalom nem organizált, s később is, mint eleintén, inkább morális, mint dogmai alapon terjedt és fejlődött.

Egyházi történetünk írói az egymást sűrűn követő zsinatok törvényeiben, határozataiban és fölfogásában keresik és találják meg a magyar protestántizmus belső fejlődésének időnkinti stádiumait. S ezekben a zsinatokban tényleg mind jobban és határozottabban kialakulnak a dogmák, s a zsinatoknak valamely tétel irányában elfoglalt álláspontja, de a ritus és az énekügy fejlődésére kevés útbaigazítást tartalmaznak. Úgy látszik, e szótalanság mögött két ténnyt kell keresnünk. Egyik, hogy lényegesebbnek tartották a dogmák tisztázását s más egyebeket, a másik, hogy megnyugodtak abban a gyakorlatban, melyet az új egyház, részben a német protestántizmus hatása alatt, részben talán önállóan kifejlesztett. A kisebb gyülekezet a nagyobb példáját követte s lelkipásztortól a ritus elrendezésében nagyon sok függött. De tudjuk, hogy minden egyház azon volt, hogy mennél hiresebb prédikátort vallhasson magáénak s papjaink sűrűn látogatták a német egyetemeket. Így mégis bizonyos egyöntetűség lehetett az isteni szolgálatban, minden valószínűség szerint a Luther-féle *Gottesdienst* mintájára, mely már 1523-ban megjelent. A zsinatoknak általános jelentőségű határozatai csak kevésbé tájékoztatnak e kérdésben s inkább csak elveket foglalnak össze. Néhány intézkedésükről mind a mellett meg kell emlékeznünk.

A megyesi zsinat (1545.) a németországi isteni tisztelet rendjét ajánlja; az erdódi (1555. XV. cz.) végzés már bővebben szól: föl kell ügyelni, hogy a himnuszokba semmire vétessék föl, a mi a kanonikus könyvekben s a bevett szerzőknél nem található, hogy a szertartások megtartassanak s hogy együttes énekléssel dicsőítsék az Őr; határozottabb az 1561—62. váradi, debreczeni s egri gyülekezeteken meghozott végzés, mely az énekléssel külön is foglalkozik. E konfesszió a magyar reformált egyháznak egyik alaptörvénye s így intézkedései nagy figyelmet érdemelnek, bár az éneklésről ez is csak általános elveket mond ki: hogy az egyházi éneklést helybenhagyja, mert nem vetették el a patriarkák, a próféták, Dávid, Krisztus és az apostolok sem, de meghagyja, hogy *kegyes* éneket, *szerényen* és *lélekben* és *igazságban* kell énekelni, s kimondja, hogy megveti a pápisták énekét. A második helvét

hitvallást becikkelyező 1567-iki debreczeni zsinat végzése már egész rendszerességgel tárgyalja az egyházi éneklés ügyét (IX.), körülöndőnek tartja a mise maradványait (XV.) s megemlékezik a himnuszokról (XVII.). E végzésnek hat pontban szerkesztett indokolása is inkább elveket s az egyház fölfogását támogató okokat sorol föl, s nem azt szabja meg, hogyan foglal helyet az ének az isteni tisztelőben. Többet az énekügyre nem is várhatunk ezektől a zsinatoktól. Az elméket nagy kérdések foglalkoztatták, a protestáns egyházak elszakadása s az azt megelőző viták. Az augustana s a helvetica confessio hiveinek elválása minden esetre nagyobb jelentőségű volt, semhogy e felekezeteknek minden gondját s minden figyelmét ne igényelték volna. Alaptételül minden zsinaton elfogadták, hogy az egyházi éneket szertartásaikban ápolják s közönségessé teszik az egész gyülekezet számára — s ez a megállapodás nekünk egyelőre elegendő. Mert nem a protestáns egyházak ritusát, hanem énekeit vizsgáljuk, s nem rituális, hanem főként irodalmi szempontból. Elég tehát tudnunk, hogy minden protestáns felekezet gondot fordított az éneklésre, mert ez a tény fejt meg az énekirásban, énekes könyvek szerkesztésében és kiadásában szorgoskodó buzgalmat, s e buzalomnak köszönhetjük a protestáns énekirodalom fölvirágzását.

Mi módon szerepelt mégis az új egyházak isteni szolgálatában az ének, maguk az énekes könyvek fejtik meg legjobban. A kézirati graduálisok és a *Huszár* Gál-féle énekes könyv nyomán többkevesebb sikerrel rekonstruálni lehet az új egyház istentiszteletét s az utánuk következőkben a szétvált egyházakét. Célunkra csak a fő dolog tartozik most, hogy az isteni szolgálat s így az ének is a gyülekezet nyelvén folyt, hogy az éneket lehetőleg az egész gyülekezet zengte s így minden rangú és rendű tagja a magyar nyelvű éneklés részese volt. Ebből lehet megmagyarázni azt a nagy iparkodást, melyet énekeskönyveink írásában, másolatásában, szerkesztésében és kiadásában papjaink, nótáriusaink és nyomdászaink kifejtettek s azt a rendkívüli gazdaságot, melyet nyomdászatunk történelme énekeskönyveink kiadásában fölmutathat. Egyházi éneket írni és énekeskönyveket kiadni méltó vállalkozás lehetett a XVI—XVII. században, az írónak nevet, a nyomdásznak jövedelmet biztosított. De e külső s világi csábítás mindvégig mellékes maradt ama lelki és buzgó áhítat mellett, mely az egyháziakat magával

ragadta s éneklésre készítette. Vallásos és áhitatos lelkük csak énekelni kíván és isteni félelmük buzgó énekléssel növekedett. Lelkükben az apostol intése nyomán dal fakadt s e dalban gyakran magyar szívük is megnyilatkozott. Énekeikben az istenhez fohászkodnak, de a hit erős szavával nemzeti bánatukat zengik s hiük mélységeért s Krisztus érdemeért a boldog haza jövő reménységének adnak hangot.

Megható a szegény prédikátor, a mint hazafias fájdalomainak vallásos himnusaiban hangot ad, megható, hogy a gyülekezet vallása és magyar szíve szerint egyaránt, mély áhitatba merülten emelkedik föl hite és nemzeti érzése magaslatára. Az ilyen éneknek hódítania kellett s uralkodnia a szíveken s az ilyen ének abban a korban nem volt ritkaság. Énekeskönyveink talán kivétel nélkül fölveszik az olyan darabokat, melyben a nemzeti érzés s a vallásos áhitat egybefoly, énekíróink telirakják műveiket az akkor folyó korra való allúziókkal. Bornemissza három rendben lévő gyűjteményének második rendje egész anthológiája az ilyeneknek s *Újfalvi* Imre, midőn egy közönséges énekeskönyv terveit kontemplálja, az ötödik részbe szánja »a magyar nemzet dolgait, a melyek magyar rhythmusokban rendeltetnek«. Ezekben a jámbor óhajtásokban és emlékezetre méltó törekvésekben a nemzeti és a vallási érzés szerencsés összetalálkozását látjuk mi s érezték az ősök, s ebben a magyar protestáns dalköltészet nagy virágzásának elsőrendű okát kell látnunk ma. Mert a protestáns ének nemcsak a nyelv, hanem a nemzeti érzés ápolójává lesz s az irodalomtörténet különös gondját követeli. Akkor, a maga idejében irodalmat teremtetett és védte a nyelvet s erősítette a nemzeti érzést: ma megtanít arra, hogy a magyar géniusznak az idegen szellem világában és ama régi korban is volt annyi ereje, a mennyi a maga érvényesítésére kellett.

Ennyi s ily fontos körülmények mellett, melyek a magyar egyházi éneket ápolták, ne feledkezzünk meg az iskolákról, a melyekben az ének tanítása, a zsoltárok éneklése rendben gyakoroltatott, ne feledkezzünk meg arról a hagyományról, hogy *Sztárai* Mihály énekének hallatára messze földről siettek. Sztárai valóban kitűnő énekes, ének- és dallamszerző s nagy térítő volt s valószínű, hogy hatásának egyik titkát épen énekművészetében birta. Az iskolák s a prédikátorok egymást segítve ápolták az egyházi ének kul-

tusztát s hihetőleg akkor vetették meg alapját annak a régi, maig felnyúló kálvinista tanításnak, mely mind a százötven zsoltárt szórul-szóra megtanultatta a gyermekekkel. Nemesoda hát, ha a régi közmondásba is belejutott a kálvinista gyerek, a ki »a zsoltár számát sem tudja; mégis énekel«.

### III.

A protestántizmus gyors terjedésével az egyházi ének hatása is mind maradandóbban nyomult bele a magyar nép szellemi világába. Szövege és dallama egyaránt lekötötték, s úgy hiszem, ebben a korban kezdődik a kölcsönösség, mely magyar népünknek világi birája s a protestáns költészet között napjainkig megmaradt. Irodalomtörténeteink azt tanítják, hogy a kornak egész lírai termését, egész irányát a protestáns egyházi ének dominálta. Kivételt csupán Balassa tesz, de ő sem tud menekülni kora és környezete hatása alól. Szerelmes verseiben szabadon s a népies költészet virágénekeihez emelkedve, tüneményszerűleg válik ki a XVI. századból, de *istenes* énekei, melyeknek kortársai előtt nagy népszerűségét köszönhette, beleolvadnak a protestáns kórus harmóniájába. A vallási áhitat s a hazafias érzelem egybeolvadását már följegyeztük s ha nyomait a kor költészetében tovább keressük, megtalálhatjuk azokban a kölcsönzésekben, melyeket egymástól elfogadtak. Az énekszerző *ad notam*jaiban megőrzötte elveszett népies költészetünk egy-egy darabjának kezdő sorát, s a nép az ismert dallam után a népének melódiájára zengte az egyházi éneket. Egy-egy ájtatos ének megtetszett, azt közönségessé tette, magáénak vallotta, viszont a dallamban szükségét látó énekiró a népénekeiből kért kölcsön, *ad notam*, melódiát. Ez énekeknek erőteljes, gyakran nehézkes, de mindig tömör nyelve és kifejezései áthódoltak a népébe s a versformákban szegény szerző a népies dalok ritmusára írta énekét. Népköltési gyűjteményeinkben megcsendül egy-egy hang, a mely a XVI. század egyházi énekére rezonál, régibb világi liránkban számos emlékeztetővel találkozunk. Ezek az észrevételek részben már régebben elhangzottak ugyan irodalmunkban, de azért még most sem vizsgálódtunk e tárgy körül mélyebben.

Éppen úgy, mint a hogy a parlagon hagytuk a XVI—XVII. századi vallásos irodalom területét. Különben is elmaradtunk, de ebben a kérdésben meglehetősen hátra vagyunk — pedig volna



Comitatus Iovis M<sup>o</sup>stri Casal. infer. 1729

1



**A**nno do-  
mini  
millesi-  
mo...  
Tricesimo quin-  
quagesimo octa-  
uo: scilicet tercia  
infra octauas:  
Ascensionis dñi  
Incepta est ista  
Cronica: de  
gestis Hungarorum  
antiquis et no-

uissimis: ortu. et progressu. victoria corundez. et audacia  
collecta. ex diuersis Cronice veteribus eazundez veritates  
ascribendo. ⁊ falsitatem omnino refutando. In nomine dñi Am̃  
Incipit prima pars Cronice de origine hungarorum



**D** Et me  
reges  
regnāt  
aut do  
minus deus. p  
sapientem Sa  
lamonez. puer  
broyz. octauio. Ca  
pitulo Glorios  
deus in sanctis  
suis in maiesta  
te mirabilis Cui  
inestimabilis altitu  
do prudentie Nul  
lus inclusus limi

libus. Nullis terminis comprehensa: Recti censura iudicij

*Chronica de Pestis Hungarorum*

Ex Museo  
Hungarico







benne elég vonzó és hálás föladat. Hogy csak egyre gondoljunk: a magyar versnek eredeti ritmusaért is érdemes volna a régi emlékeket megbolygatni. De e két század liráján a vallásos ének nyoma mindvégig érezhető, a mint politikai történetén keresztül vonulnak a vallási szabadság harcrai. Világi liránk történetét sem írhatjuk meg addig, míg az egyházit meg nem ismertük. Egymásba játszik a népies és a műköltészet, népköltészetünk régi emlékét is benne kell nyomozni. Szóval, nem egy ok s nem egy szempont kínálkozik arra, hogy e kérdéssel behatóbban foglalkozzunk. E végre rendszeres munkát kell végezni, s nem a véletlenre bízni magunkat. A rendszeres munka maga szabja feladatul, hogy legelőbb a forrásokat kutassuk föl és ismertessük meg. Ez volna mostani dolgozatunk célja.

Történt ugyan ily irányban egy és más, de a mint a XVI—XVII. század lirája megíratlan fejezete irodalmunk történetének, forrásai sincsenek egybeállítva. Ez a föladat eddig nem volt megoldható, bár számos idevágó kisebb s nagyobb dolgozat jelent meg, mert állandóbb s folytonos figyelmet kívánó munkát kívánt. A mire könyvtáraink s más gyűjteményeink helyzete sem volt kedvező, azt korai lett volna erőszakolni. Ma már legalább a fővárosi könyvtárak hozzáférhetők. *Szabó* Károly könyvészete és adalékai legalább a nyomtatott művekre kimerítő forrással szolgálnak s az újabban nekibuzdult kutatások sok mindent felszínre vetettek. Valódi teljességet nem remélhetünk ma sem, mert hitünk szerint még számos emléknek kell lappangnia, de viszonylagost igen. Reméljük, hogy összeállításunk segítségével könnyebben figyelemmel kísérhetjük s pontosabban ellenőrizhetjük vagy meghatározhatjuk esetleg fölbukkanó emlékeinket, s ennek fejében emlékeink és forrásaink gazdagodását várjuk. Tapasztalás szól mellettünk, minden újabban megjelent jegyzékünk gazdagabb a régebbinél, mintha egyik fölfedezés a másikat vonná maga után. *Toldy* jegyzékét megebővítette *Révész* Kálmán, mi pedig meggyarapítjuk az övét, más gazdagítani fogja a miénket. Ez a haladás útja s egyúttal összeállításunknak egyik közvetett célja. A másik a magunk körében elvégezni azt, a mit eddig csupán megkezdettek, s a harmadik megkönnyíteni az utánunk járók dolgát, s a magyar líra történetének megírásához a bibliografiai alapot megadni.

Ennyi érdek kapcsolódik összeállításunkhoz, a mi főként az

irodalomtörténet érdeke s annak föladata lett volna már régebben. Jól érezte *Toldy* Ferencz, hogy e kérdésben pontos bibliografiai vezető nélkül haladni nem lehet. S bár könyveiben ránk hagyott tanítását nem tartjuk a XVI. századi egyházi lirára irányítónak, énekeskönyveink első jegyzéke tőle származik, s tőle származik a Régi Magyar Költők Tárának gondolata, terve s anyaga egy részének összehordása. Jegyzéke, melyet halála után irodalmi hagyatékából *Jakab* Elek publikált, mintegy kiegészítője ama sorozatnak, melyben régi énekszerzőinket gyűjti össze, de másrésről előkészület régi költészetünk gyűjteményes kiadásához. Úgy tetszik, mintha rendszeresen foglalkozott volna XVI. századi liránk történetével. Öreg korának súlyával küzdve, ifjú lelkesedéssel fonta koszorúját Balassa Bálint homloka és lantja köré, kézikönyvében szeretettel keltette új életre a század poétáit, össze jegyezte az újabb s újabb adalékokat és szövögte a Költők Tára megindításának terveit. Halála után mind e nyomok megszakadnak, csupán kettőn indult szerencsésen az irodalomtörténet. Balassa Bálint életének megírása, költeményeinek kritikai kiadása és a Költők Tárának megindítása által régi és szeretettel gondozott tervei váltak valóra. Régi liránk egyéb területét azonban a rendszeres munkálkodás számára ugaron hagytuk.

A részletkérdések körül kevesebb szenvedélyvel és kisebb buzgalommal nyomoztunk. Több kisebb vagy nagyobb érdemű dolgozat számos részletet derített föl, vagy világosított meg, több forrást fedezett föl vagy adalékokkal járult gazdagításához: de a magyar nyelven zengő egyházi ének s a magyar szívből fakadt világi dal története állandóbb érdeklődést nem keltett. Tudományunk fejlődésével azonban mind több és több munkás kéz nyult régi emlékeink kutatásához, s könyvtárainkban is mind több figyelem fordult e tárgyra. Az ilyen módon fölszaporodó anyag most már ajánlkozott az összefoglaló földolgozásra. Első teendőül a források összeállítása és bemutatása kínálkozott, még pedig az időrendi. De szoros időrendi sort adni nem tartottuk tanácsosnak, mert nem pedáns bibliografiai, hanem szemléltetőbb irodalmi képet s beszédesebb irodalomtörténeti sorozatot akartunk bemutatni. Az irodalmi fejlődést inkább mutatja a mi összeállításunk: időrendi sorban adjuk az egyes énekeskönyveket, de az újabb kiadásokat az első kiadás után sorakoztatva.

Ily módon e sorozat beszélő tanuvá, mintegy a kortárs hitelét megnyerő tanuvá lesz. Elmondja, miről már emlékeztünk, hogy a zsoltár-kiadások kezdik meg énekeskönyveink sorát, hogy eleintén azokra fordítanak gondot, később a szertartásos énekek gyűjteményei kapnak erőre s a zsoltárt egészen elnyomják, míg végül megint a zsoltár lép előtérbe s a XVII. század folyásában a diadal reményével veszi föl a küzdelmet. Megtanuljuk, milyen nagy gondot fordítottak reformátoraink az énekirodalom művelésére, micsoda kísérletezéseken keresztül jutott a magyar egyházi ének virágzásának magas fokára; azután, hogy a XVI. században az egyházi s a világias lira ikertestvérekül mutatkoznak, majdnem összefolyva egymást kölcsönösen erősítik, hogy azután egymástól elválva, mindenik önálló fejlődésnek indul, s hogy ez a megválás akkor következik be, mikor az egyház felekezeti fölfogása mint dogmai követelmény az énekekben könnyebb kifejezésre jut s az ének a felekezetek megoszlása által mind jobban az egyházi szertartás szolgálatába kerül, míg a világi dal szabadabb hangot vesz fel s az egyház neheztelését vonja magára; hogy az énekeskönyvek megnyitják előttünk a régi ritusok misztériumait; hogy a protestáns ének példát ad és készletet teremt a XVII. század derekán meginduló katolikus énekirodalomnak; hogy az erről indított s felekezeti elfogultsággal tárgyalt vitát nem a hipotézisek, hanem a bibliográfia adatai dönthetik el; megtanuljuk továbbá, hogy az egyházi ének áthatotta s minden rétegében átjárta a magyarságot s így nem csupán irodalmunknak, hanem nyelvünknek is rendkívüli nagy szolgálatokat tett. Énekeskönyveink összeállítása magáért is szól, de tanúságot tesz arról az egyetemes lendületről, mely e két század irodalmát annyira jellemzi, a felekezeti villongásokról, melyek főként a XVII. században a polemikus könyvekben az irodalmat is áthatották. Tanúságot tesz nyomdai viszonyaink fejlettségéről meg arról, hogy a ki nem birta a könyvet megfizetni, miként irogatta össze az előtte becses s neki kedves énekeket. Mennél mélyebben szállunk le a két század irodalmainak legalsó rétegeibe, annál jobban meggyőződünk az irodalmi mozgalom egyetemességéről, hatásáról és eredményeiről, de arról is, hogy ezt a minden irányban tanúságos és gazdag irodalmat nem kutattuk, ismertettük érdeme szerint.

Sorozatunkban az első csoportot a nyomtatott énekes-

könyvek teszik, még pedig előbb a zsoltárok, utóbb a szertartásos énekeskönyvek s végül a világi lira nyomtatott emlékei. Ez aránylag kevés nevet s kevés művelőt mutat, minek okait nem egy körülménybeu kell keresnünk. Az egyik s a legfőbb az, hogy nem igen volt dalköltőnk, a másik az, hogy a kornak nem volt fogékonysága a folyton élő s mind gazdagabban virágzó népies költészet termékeinek összegyűjtésére és kiadására. Az emberek megelégedtek azzal, ha tarsolyukba illő vagy zsebbe való könyvbe a nekik kedvesebb énekeket összeirogatták. A másik csoportot kéziratossá emlékeink alkotják, és pedig első sorban az egyházi, másodszorban a vegyes irányú kéziratok.

A nyomtatott és írott egyházi énekeskönyvek saját elnevezéseik szerint: gradualis, cantionalis, impressum, funebris, passionalis, psalterium, magyarosan graduál, énekeskönyv, halotti temetésekorra való énekek, zsoltároskönyv, vagy egyszerűen zsoltár. A graduál s a passionalis rituális könyvek, a cantionalis, impressum, funebris és psalterium a nép kezébe szánt énekeskönyvek, »melyek az graduál mellett az templomban szoktanak vitettetni.« Protestáns egyházainkban a graduált kezdetben a kántor és a pap, később a kántor használta s abból dirigálta és énekelte az isteni tiszteleten mondandó énekeket, a nép a cantionalisból vagy a psalteriumból énekelte. Ezért a graduál rendszerint az egyház felügyelete alatt állott, a többi énekeskönyvet a gyülekezet maga kedveszerint használta: otthon és a templomban. Temetésekre a funebrisből énekeltek, a passionalist csak a nagyhétben használták. Zsoltára volt mindenkinek s a kis formátumu impressum, tartalma és beosztása szerint nem különbözött a cantionalistól, melyet mindenben nélkülözhetővé tett. Az énekeskönyvek szerkesztését rendszeren tudós papok végezték ugyan, de az első kiadást követő többi a kiadók vagy a későbbi szerkesztők kezéből rendszeren megnövekedve került ki, s e miatt sok olyan ének is került beléjük, a melyeket az egyház nem hagyott volna helyben. Így azután a hivatalosan elfogadott normától az egymást követő kiadások meglehetősen eltértek, miután azonban ezek a cantionalisok a nagy közönség számára készültek, mely az új éneket kívánta, a kiadók szívesen bővítették, s az egyház nem avatkozott a könyvnyomdászok üzleti dolgaiba. Ellenőrző s felülvizsgáló jogát csak a gradualisnál gyakorolta s ennek köszönhetjük az Öreg

Graduált. Egyéb, az ájtatosság gyakorlására, az iskolai fiatalság használatára szánt énekeskönyveket minden felekezeti írói szabadon szerkesztettek, kivéve a katolikusokat, a kiknek az egyház engedélyére volt szükségük.

Kézírtos énekeskönyveinkben, melyek nem rituális vagy határozottan egyházi jellegűek, simul össze a világi s az egyházi líra, ezeken látszik meg legjobban a két irány egymásra hatása. Kódexeknek neveztük ezeket, követve a régi tradíciót, bár volta-képen nem sajátképi kódexek. De kódexei régi költészetünk termékeinek, régi líránk emlékeinek s ily értelemben elnevezésük megállhat. Ezeknek összeszedésére volt legnagyobb szükségünk, mert míg a nyomtatott művekről van bibliografiánk, ezek szerte-szórva az idők mélyén s az irodalomnak különböző korú és jellegű közlőnyeiben aludták a feledés álmát. Nem szabad elhallgatnom, hogy közlők nagyon sokat nem láthattam, a mi kormeghatározásoknál, mikor mások után kell szólani, s egyébként is sok esetben feszélyező. Ha kezembem nem volt, a legmegbízhatóbb ismertetőt vagy bemutatót követtem s a hozzájuk adott jegyzetekben mindenütt hivatkoztam az irodalomra.

Sorozatunk 1536-tól kezdve, a nyomtatott művekre nézve 1711-ig, az írott énekeskönyvekre nézve a XVIII. század végeig tart. A nyomtatott művek természetes határaiul az említett évszámok önként kínálkoznak, az első ismert énekeskönyv megjelenésének éve s a szatmári békekötés ideje. A kéziratok sorozatának határait ilyen pontosan megszabni nem lehetett, különösen nem a záró évet. Kézírtos gyűjteményeink iratási ideje s a bennük előforduló énekek szerzettetési kora kellően alig ellenőrizhető, az esetleg meghatározott dátumok segélyével csupán az egymásutánt tudtam a lehetőség szerint megállapítani. Itt azonban a kéziratoknak nem annyira külső, mint inkább belső vonásai jöttek tekintetbe: tartalmuk, énekeik, a melyek a körülhatárolt két század hangulatát, irányát és eszméit éreztették. Belőlük is szépen kike-rekedik a két század, nem kronológia, hanem írói irányok és eszmények szerint — s bennünket éppen ez érdek.

Föltűnő jelenség, hogy énekeskönyveink közül néhány egészen elveszett, nagyon sok töredékes s a legtöbb csak igen kevés példányban maradt ránk. Az énekeskönyv mindig kézben forgott, s a mint elkopott, újjal váltották föl. A meddig csak rongyosra

nem olvasták, folyton használták s a nyomdászok élelmessége folytonosan új kiadásokat bocsátván közre: az elnyűttet könnyen lehetett pótolni s nem volt érdemes megbecsülni. Egy részről tehát a használat, más részről pedig az új énekeskönyvek a régi kiadásokat tönkretették. De a miről tudomásunk van, a mit birunk, vagy a mi fölfedezések következtében előkerült, még mindig tekintélyes szám. *Toldy* jegyzéke óta számuk körülbelül megháromszorosodott. De ez a szám is növekedni fog. A mint régi könyvtárainkat fölkeressük, nyilvános gyűjteményeink anyagát ismerni fogjuk s a magánosok padlásain és könyvesládáiban heverő anyag felszínre kerül, újabb meg újabb adalékokra fogunk bukkanni. A mint a meglévő kiadások tanúskodnak, Bártfa, Debreczen, Kassa, Kolozsvár, Lőcse, Nagy-Szombat, Nagy-Várad stb. kiadói évről-évre újabb meg újabb kiadásokat vetettek piacra. Az énekeskönyvek megjelenési éveiben mutatkozó szaggatottság viszont arra figyelmeztet, hogy e hiányok még betöltetlenek — ismeretlenül lappangó kiadásokkal. Ezt a hézagot csak az a föltevés magyarázza ki, hogy nem minden énekeskönyvet ismerünk, a mely megjelent.

Ha magángyűjteményeinktől a nyomtatott anyag, családi levéltárainktól viszont a kézirati emlékek gyarapodását várjuk. Szertartásos könyvünk a XVI. századból egyetlen nyomtatott sincs, ha *Beythe* Istvánét nem tekintjük annak, a XVII. századból csak egy, az *Öreg Gradual*. Gyűlekezeteink tehát arra voltak kényszerítve, hogy irott, másolt példányokat szerezzenek be. A Dunántúlról több egyházat ismerünk, a melynek irott gradualéja megmaradt, többet a Tisza mellékéről s az erdélyi részekből is. De ez a szám nagyon kevés régi egyházainkéhoz képest. Az *Öreg Gradual* 200 példánya nem segített a mind inkább tapasztalható szükségén, magától áll be annak a fölgondolása, hogy még a XVII. században is több irott mint nyomtatott gradual volt használatban. Hová lettek? Valamennyi nem pusztulhatott el, és csak annyi menekült volna meg, a mennyit jegyzékünk ismer? A könyvek drágasága hosszú ideig irott cantionalisokra, funebralisokra szorította az ájtatoskodókat, csak az a néhány lett volna, a mi társait ma képviseli? S vegyes tartalmú vagy tisztán világi énekeskönyv is csak annyi forgott volna kézben, a mennyit fölkerestek eddig? Nem gondolnók, s épen emiatt s az elősorolt okokból

természetesnek kell tartanunk, hogy intenzív és rendszeres kutatás jelentékenyen fogja gyarapítani sorozatunkat.

Abban a nyugodt öntudatban ajánlom sorozatomat irodalmunk kedvelői és művelői figyelmébe, hogy lelkiismeretes és hasznos munkát végeztem és abban a meggyőződésben, hogy annak viszonylagos teljessége is nem egy tekintetben pótlásra, helyreigazításra szorul. De idején valónak láttam már régebb óta gyűjtögetett s rendezgetett anyagomat közrebocsátani, mert itt az ideje, hogy a XVI.—XVII. század költészetével és irodalmával behatóbban foglalkozunk, különösen liránkkal, melynek annyi vonzó oldala kínálkozik. Ez a kérdés különben nem csupán irodalomtörténeti, hanem általános művelődés-történeti is, kivált liturgiai és zenei tekintetben. Verstanunk és nyelvünk alakulására e gazdag költészetnek pontos ismerete nélkülözhetetlen.

Ez a sorozatos összeállítás tehát várja a speciális himnológiai, liturgiai, zenetörténeti és irodalmi bújázkodás embereit. Az anyag és a források felsorolása mindezek számára lényeges hasznot hajt s alapul szolgálhat a folytatólagos kutatásokhoz.

Érdeklődő s e kérdésben dolgozó irodalomtörténétirők előtt nem ismeretlenek forrásaim, a hol szükség van, hivatkozom rájuk lelkiismeretesen. De a magam szemének, tapasztalataimnak és ismereteimnek a legtöbb esetben csak akkor adtam előnyt, mikor az előttem járók tévedését helyreigazíthattam. Több emlékünket én publikáltam először, ezekre a közleményekre is rendesen hivatkozom az utánam dolgozók kedvéért. Hivatkozom azokra is, a kik előttem dolgoztak s azon voltam, hogy jegyzeteimben mindenkor megbízható lehessenek. Mert erős meggyőződésem, hogy a »szellemes konjektúrák« kora irodalmunkban is lejárt s az eredményeknek gondos összeállítását már meg kell követelnünk.

---

## A DUBNICZI KRÓNICA KÓDEXE.

DOMANOVSKY SÁNDORTÓL

— Egy hasonmással —

Midőn az utolsó *Illésházy* anyagi viszonyainak rendezése miatt kénytelen volt eladni birtokai nagy részét s ezek között a Trencsén mellett fekvő Dubniczot is, mely nem csak gyönyörű kertjéről és elsőrangú istállójáról, hanem pompás kép-, régiség-fegyver-, könyv- és kéziratgyűjteményeiről is híres volt, a könyvtárt a Magyar Nemzeti Múzeumban helyezte el. Halála után a szép gyűjtemény végleg a múzeum tulajdonába ment át, mely e révén nem csekély kincsnek jutott birtokába.

A legnevezetesebb talán a magyar krónikának az a kézirata, mely régi őrzési helyéről a *Dubniczi Krónika* nevet viseli s mely krónikáink közt könyvészeti szempontból a Bécsi Képes Krónika után a legérdekesebb. A krónika többi kéziratai, a *Teleki*, *Acéphalus*, *Sambucus*, *Béldi* és *Pozsonyi-kódex* — a kisebbeket és késői másolatokat nem is említve — kiállítás tekintetében mind messze mögötte maradnak a dubniczi kódexnek.

Külömben ez is csak másolat, mely elején a Bécsi Képes Krónikához, majd a Budai Krónikához áll közelebb s csak Nagy-Lajos koránál szűr be az 1345—1355. évekre terjedő eredeti részt, végén pedig 1479-ig vezeti le az eseményeket.

Iratási korára vonatkozólag sokáig eltérők voltak a vélemények. A 100a. oldalon azonban van egy adat, mely biztosabb támpontot nyújt az iratás idejére vonatkozólag. A krónika ugyanis, — mint már említettem — 1479-ig terjed, a jelzett oldalon azonban elmondva az 1474. évi sáskajárást, hozzáteszi, hogy a sáskák öt éven át pusztították az országot: »continuis annis in regno duraverunt, fere quinque annis integris, dampna indicibilia, signanter hoc anno, scilicet millesimo quadringentesimo septuagesimo octavo inferentes et similiter in anno millesimo quadringentesimo septuagesimo nono, etc.« A hely ugyan kissé zavaros, a mennyiben a folyó 1478. év után említi még az 1479-iket, de mindazonáltal nem vonhatunk belőle más következtetést, mint



hogy legalább a fogalmazványnak 1479-ben kellett iratnia, ha a kódex nem is került ki még ugyanazon évben a scriptor tollából.

A negyedréti alakú kódex jó állapotban, szép, eredeti bőrkötésben maradt korunkra és *Cod. Lat. Med. Aevi* 165. jelzéssel van ellátva. A kötésen belül egy erős bőrhártya tartja össze a lapokat, melyeknek szélessége  $20\frac{1}{2}$  cm., magassága 28 cm. A krónika csak a papírlapok 2a. oldalán kezdődik s az első papírlapon, valamint a bőrhártyán is és a kötési tábla belsején régi tulajdonosok nevei és későbbi följegyzések találhatók, de a lapok számozása mindazonáltal a szöveggel együtt indul meg. Maga a szöveg 102 lapot tölt be — közbeeső ürességekkel — s az író által már föl nem használt 103. és 104. lapra ismét csak későbbi feljegyzések és tollpróbálgatások jutnak, mely utóbbiakból egypár még a bőrre is átér.

Kötése a Korvin-kódexek kötésével egykorú, némileg hasonlít is azokhoz, a mennyiben szintén átveszi a velenczei könyvkötészet jellemző motivumait, a keleties arabeszk diszitményeket, melyek azonban még más, nemzeti motivumokkal, virágdiszkekkel is vegyülnek. Csakhogy a Korvin-kódexek virágékitményei lényegesen eltérnek a Dubniczi Krónika kódexéitől s azon virágalakzatok közül, melyek annyira jellemzik a Korvina bőrkötéseit, egy sem található föl a krónika kötési tábláján. Továbbá míg az előbbieken a virágdisz, ha nem is dominál, de legalább sűrűn van alkalmazva, addig a mi kódexünkön elég szegényes szerep jut neki. Tulajdonképp csak két ily motivum van: a leveles keret és a csak párszor alkalmazott makk, melynek szárán két levél van. Egyáltalában az egész kötés sokkal egyszerűbb, semhogy a Korvin-kódexek közé tartozónak tarthatnók. A középpontot arabeszkdiszítés képezi, mely a közepén kissé, felül és alul pedig erősebben kiszélesedik. E körül kettős sima vonalkeret van, melyet itt-ott a fentemlített makkos motivum diszit. A legkülső keretet fönn és lenn igen egyszerű arabeszk, kétoldalt pedig levélfüzér képezi. Igen érdekes azonban az a kis vaknyomású bélyeg, mely ugy az előlapon, mint a hátlapon a középső arabeszk-diszítés összehúzódnása által származott nagyobb üres helyeken arányosan elhelyezve, négy-négy helyen látható és *m* betűt ábrázol fölötte, csillaggal.

Ráth György a kötést, mely szerint 1480 körül készült, a *Vitéz-kódexek* csoportjához sorolja s a Vitéz-féle *Tertullianus*

*kódex* rokonának tartja,<sup>1</sup> melyről *Fraknoi* azt írja, »hogy minden kétség nélkül Váradon készült és tanuságot tesz arról, hogy a váradi könyvkötők semmivel sem állottak olaszországi társaik mögött«.<sup>2</sup>

De a Tertullian-kódex kötése is egészen más valami, arabeszk-diszítése sokkal merevebb, szögletesebb, míg a Dubniczi Krónika táblájának arabeszkjei lágyabbak, hajlékonyabbak. Azután a Tertullianus-kódexen a virágéktményeknek semmi nyoma sincsen. Az ottani vaknyomással is itt színes : vörös, fekete és arany nyomás áll szemben.

Noha épen váradi embernek kell tartanunk a krónika szellemi szerzőjét, a mennyiben specziálisan Várad vidékére vonatkozó dolgokat ír le és a nyugati eseményekből Mátyásnak Beatrix hercegnővel való házasságán kívül semmit sem ismer, még sem merjük azt állítani, hogy a kötés Váradon készült. Annyit azonban mégis valószínűnek tartunk, hogy magyar könyvkötő munkájával van dolgunk.

Az egész kódex különben azt a benyomást teszi a szemlélőre, hogy a Budai Krónika kinyomtatása után azért iratott, mert a nyomtatott könyv kiállítása nem volt elég diszes és azt illuminálni már nem lehetett. Viszont készítője, vagy a kinek megbízásából készült, nem rendelkezett annyi pénzzel, vagy nem akart annyit rászánni, a mennyi egy szépen miniatúrázott hártakézirat kiállításához szükséges. Innen magyarázható a kötés egyszerűsége és a papir használata is.

A papir többféle, többnyire erős, reczés, a kódex vége felé simább; vízjegye szintén többféle: kengyel, mérleg (háromféle ábrázolásban) és olló, mind oly jelek, melyek a legáltalánosabbak és mindenfelé s így hazánkban is<sup>3</sup> elterjedtek. Valószínűleg olasz gyártmány, mint az a vízszintes és függőleges reczés (vergeure, pontuseau) elmosódottságából és a sárgás színéből is következtethető.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Ráth György, A Korvina önálló könyvkötési stílusa. Magyar Könyvszemle, 1897. évf. 254. l.

<sup>2</sup> Fraknoi Vilmos, Váradon írt Vitéz-kódex. Magyar Könyvszemle, 1880. évf. 246. l.

<sup>3</sup> Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, III. kötet (Brassó, 1896.)

<sup>4</sup> Midoux-Matton, Étude sur les filigranes des papiers, (Páris, 1868.) 7. l.

Az irás, — mint már Endlicher megállapította, — »végig ugyanazon kézé, nagy szögletes szerzetesírás, a milyen a XV. század közepéről és végéről való néhány kéziratban még föllelhető«,<sup>1</sup> nagyon tetszetős, szép s valószínűleg csak azért írták így a kódexet, hogy ezzel is díszesebbé tegyék kiállítását.

Ugyanily czélból tervbe vették a krónika illusztrálását is, mint azt a szövegben mindenfelé üresen hagyott helyekből következtethetjük. De sajnos, mindezek betöltetlenül maradtak, minthogy a krónikát nem fejezték be. Csak az első lapon van rajzolás is. Ezen a lapon két (8. cm. széles, 6—8 cm. magas) helyet is hagytak üresen. A felsőn egy ónrajz elmosódott körvonalai láthatók, melyek ülő Mária-alakot sejtetnek, míg az alsó határozott tintarajz, vörös mellékvonalakkal, trónoló férfialakot ábrázol, az atyaistent, ki kezei között tartja a feszületet, palástja mellén összeérő végeit pedig kiterjesztett szárnyu galamb fűzi össze. De ezt a szentháromságképet is későbbinek kell tartanunk, már az íróanyag különbsége miatt is; a tinta, úgy a fekete, mint a vörös, sokkal kevésbbé tartotta meg színének eredeti üdeségét mint a szöveg tintái, és fakósága miatt ez utóbbitól erősen elüt. A kép, mely mindazonáltal XV. századnak látszik — különben metszet után készült, mint az a sraffirozásszerű árnyékolásból észrevehető, s úgy látszik német metszet után, mert a korona a német császári korona sablon-szerű ábrázolását tünteti föl.<sup>2</sup>

Igen sajtáságos az a feltűnő hasonlatosság is, mely ezen és két unitárius, szentháromság-gunyoló kép<sup>3</sup> közt fennáll. Az unitárius gunykép a trónoló istent ábrázolja, amint kezei között tartja megfeszített fiát, míg palástjának végeit a szentlélek (galamb képében) fűzi össze. A három kép motivumai teljesen ugyanazok, az első képen különösen az atyaisten helyzete (hajlása) és

<sup>1</sup> Wiener Jahrbücher der Litteratur, 1826. Anzeige Blatt, XXXIII. 3 l.

<sup>2</sup> V. ö. Muther R., Die deutsche Bücherillustration der Gothik und Frührenaissance. 1460—1530. (München-Lipsee, 1889.) II. k. 13. 21. 40. 68. 70. 71. 88. 112. tábla. — Chronik von allen Königen und Kaisern. (Augsburg, 1476.) Lirer, Schwabische Chronik. (Ulm, 1486.) Concilium zu Kostnitz.

<sup>3</sup> Dávid Ferencz, De vera et falsa Unius Dei cognitione. (Gyulafehérvár, 1567.) Az ötödik és hatodik kép a negyedik fejezetben, az F. levél elő- és hátlapján.

koronája, a másodikon a korona alakja, a palástot összefogó galamb és a feszület tartása egyezik meg föltűnően a rajzzal.

Dávid Ferencz említett munkájában nyolcz ily szentháromság-gunyoló képet közöl, melyeket azonban nem ő készített. Meglevő katolikus képek reprodukciói ezek; Dávid csak Stancaro és Melius tanainak kigunyolására rajzoltatott új képeket (VII. és VIII.) s több helyt meg is jelöli, hogy az eredeti hol van, a bennünket érdeklő két képnél azonban nem teszi.<sup>4</sup> Az 1638-iki dézsi országgyűlés határozata értelmében a mű negyedik fejezetét, melyben a képek vannak, kitépték és elégették, minek következtében csak néhány teljes példány jutott korunkra, de a kolozsvári unitárius egyház és főiskola könyvtárában az említett negyedik fejezetnek több kézirati másolata is maradt fenn. Kiadta e fejezetet, t. i. a képeket a magyarázattal magyar nyelven Cziaszmai István is »Az Antichristus képei« czimen,<sup>5</sup> de ezt is kiirtották.

Noha a szentháromság illetén ábrázolása, különösen ritualékban, a középkorban sem Magyarországon, sem külföldön nem volt ritka, mégsem tagadhatjuk, hogy az említett három kép közt közelebbi rokonsági viszony van s valószínűleg közös minta után készültek, melyet azonban nem sikerült megtalálnom.

A képeknek szánt többi helyeket a 20a. oldalig pontosan kiczirkalmazták, úgy hogy az üresen hagyott rész mellé még szöveget is alkalmaztak, ami arra enged következtetnünk, hogy meglevő képeket — valószínűleg valamely más kódexből — akartak a szövegbe illeszteni. — A 20a. lap után azonban már csak az 55a. lapon fordul elő ily kiczirkalmazás; az üresen hagyott helyeknél ezentul már csak a képek magasságára vannak tekintettel, szélességükre nem; üresen hagyják végig az egész sort. Ezeket a képeket azonban nem a Bécsi Képes Krónikából, — az egyetlen a mai napig fennmaradt illuminált és miniált rokon kéziratból, — akarták átvenni; legalább a képek elhelyezésének terve ennek ellentmond. De nem is Thuróczyból, az 1484-ben nyomtatásban megjelent két illusztrált krónikából, a brünniből vagy augsburgiból, mert itt sem felel meg az elhelyezés, sem a képek aránya, sőt még számuk sem.

<sup>4</sup> Jakab Elek, Dávid Ferencz emléke, 93.—94. l.

<sup>5</sup> Gyulafehérvár, 1567.

A krónika befejezetlenségének egyéb következményei, hogy a majusculák vörös árnyékolása és a kezdőbetűk sem készültek el. A kezdőbetűket csak a 29a. oldalig festették be, s a vörös árnyékolással is csak idáig jutottak el. Az illuminálást cinóberrel végezték, csak a 17b. oldaltól a 24a. oldalig fordul elő a karmin mint az árnyékolás és a kezdőbetűk színe gyakran a cinóberre ráfestve; a 23b. és a 24a. oldalon tisztán csak a karmin dominál, de aztán kizárólag csak cinóber fordul elő; a 45b. oldal zöld árnyékolása valószínűleg későbbi.

Noha a törekvés olcsó kiállításra félreismerhetetlen, mégis mindent megtettek, hogy a kiállítás minél díszesebb legyen, hogy egyebet ne említsünk, a széles margó is nagyban emeli a kódex díszét. Az anyag gondos előkészítésének nyomai is mindenütt szemünkbe ötlenek. A sorok hosszát (12 cm.), egymástóli távolságát ( $1\frac{1}{2}$  cm.) és a szöveghasábok magasságát (18 cm.) előre pontosan kiczirkalmazták s az ónvonalozás még a be nem írt űrhelyekre és az utolsó lapokra is áttérjed.

A mit a kódex iratása utáni történetére csak következtethetünk is, nagyon kevés. Az első lapokon és táblán van ugyan pár feljegyzés közt pár pusztá névbejegyzés is, valószínűleg olyanok nevei, kiknek a krónika birtokát képezte, de ezek közül is az első csak 1583-ból való. Ebben az évben azonban már ketten is írták be nevüket a kódexbe, az egyik a kötés fatábláján alul: »1583 — *Ran Javer — Sután síhon*«, a másik az elől levő bőrlap előlapján: 1583 — *Sicut domino placuit — Fernandus Kapornam*.» Csak hogy e nevek teljesen ismeretlenek és a kézirat történetére épen semmi fényt sem vetnek.

Van egy másik évnélküli bejegyzés is, mely kétszer is előfordul: a bőrlap előlapján és a szöveg előtti üres lap előlapján, s melynél legalább ismert névvel találkozunk: »*Nosce te ipsum — Joannes Izdenczy — Nemo sine crimine vivit*«, de itt sem ismerjük a tulajdonost a családra vonatkozó fogyatékos adataink miatt, s így azt sem állapíthatjuk meg, mikor lehetett a kódex az Izdenczy család, illetőleg a nevezett Izdenczy János birtokában. Ezekon kívül csak az Illésházy könyvtár exlibrise — melyet a kötési tábla belsejére ragasztottak, — képez pontos adatot a kézirat történetére, de arról sincs tudomásunk, hogy mikor és hogyan került a krónika a dubniczi könyvtár tulajdonába.

Kissé többet árulnak el az üres lapokra irt följegyzések, noha ezekből csak következtetéseket vonhatunk.

Itt el kell tekintenünk a 102b. lapon beirt verstől, a 103b. lapon olvasható 1547-ből származó magyar nyelvű fohász-kodástól s néhány tollpróbálgatástól. Öt följegyzésre alapíthatjuk következtetéseinket, melyek az 1541. és 1555. év közt keletkeztek. Ezek közül háromban van szó *Drágffy*akról, még pedig János fiáról Gáspárról 1543-ból, a hol egyszersmind (magyar nyelven), meg van említve *Drágffy János* eleste a mohácsi csatában, továbbá *Gáspárnak*, János fiának halála 1546-ban és végül Gáspár fiának *Györgynek* 1555-ben bekövetkezett halála.<sup>1</sup> A nagyatyja, atya és fiú halálának pontos bejegyzése itt nem lehet pusztá véletlen.

Egy másik, 1547-ből származó és hatalmaskodási esetre vonatkozó följegyzésben *Lápos* (Lapoos) és *Hosszufalu* (Hozzufalwa) nevű helyekről tesznek említést, melyek a többi bejegyzésben is többször előforduló *Erdődél* és *Kövárral* együtt a *Drágffy* család ősi birtokaihoz tartoztak.<sup>2</sup>

Az ötödik bejegyzés — korra nézve az első (1541.) — *Drugeth Antal* haláláról és Ungváron történt eltemettetéséről tudósít. A korra nézve utolsó bejegyzésben (1555.) pedig *Báthory István* neve fordul elő, a mi azért is figyelemre méltó, mert Báthory István szatmári és szabolcsi főispán neve a kézirat végén levő tollpróbálgatások közt is előfordul. E két név, a *Drugeth Antalé* és *Báthory Istváné*, szoros kapcsolatban van a bélthei *Drágffy* családdal, *Drágffy Gáspár* neje, *Somlyai Báthory Anna* révén.

*Somlyai Báthory Anna* ugyanis *Báthory István*nak Telegdi Katalintól született leánya volt, ki *Drugeth Antallal*, — kinek halálát a kódexbe bejegyezték, — lépett házasságra.<sup>3</sup> Első férje halála után Bélthei *Drágffy Gáspárnak*, a mohácsi vészben elesett *Drágffy* (III.) János fiának neje lőn. Ennek oldalán, — ki első volt a reformációt elfogadó főurak közt — ő is a reform buzgó híve lett. *Drágffy Gáspártól* két fia született: (IV.) *György* és (IV.) *János*.

<sup>1</sup> Nagy Iván adatai igazolják ez adatok helyességét, csak *Drágffy Gáspár* halálának datumában van eltérés. Magyarország családai, VII. 380. l.

<sup>2</sup> Csánki, Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában, I. 556. 559. 570. II. Pesty, Magyarország helynevei, I. k. 181. l.

<sup>3</sup> Nagy Iván, id. m. III. k. 403. l.

Ez utóbbi apja halála után nem sokára szintén elhunyt. Györgyben pedig 1555-ben a Drágffyak családja teljesen kihalt.<sup>1</sup> A család birtokai az özvegy révén annak harmadik férjére, Báthory (II.) Györgyre jutottak s ez utolsó házasságából származott aztán Báthory (V.) István, Somogy, Szabolcs és Szatmár főispánja.<sup>2</sup>

A kódex tehát a XVI. század közepe táján valószínűleg a Drágffy család vagy valamely a család birtokainak szomszédságában levő kolostor birtokában lehetett. Így jegyezhették be Drágffy Jánosnak, valamint fiának Drágffy Gáspárnak, továbbá Drágffy Gáspár neje első férjének, Drugeth Antalnak és az utolsó Drágffynak halálát; így kerülhetett bele Báthory István neve; így juthatott a kódexbe a 87b. lap margójára az a később berajzolt kéz, mely mellett a *Druget* név áll és a mely a szövegben említett Drugeth Miklós salernói kapitánynak, Vilmos nádor testvérének nevére akarja az olvasót figyelmeztetni.

Maga az utolsó, eredeti rész szellemi szerzője is összekötetésben állhatott a Drágffyakkal. Ez a rész a *Budai Krónikához* van függesztve, mely Mátyás 1468-iki moldvai hadjáratát említve a Mátyás dicsőítésével fejeződik be: »Pro quo domino nostro illustrissimo atque gratioso optimus maximusque deus etiam atque etiam rogandus est, ut eum in pace tranquilla, iustitie observatione, suorum dilectione, regni incremento, et diuturna demum vite incolumitate tenere, servare et augere dignetur etc.«

Az utolsó, eredeti rész mintegy ezen mondatnak czáfolata akar lenni, mint az mindjárt az első mondatban is érezhetővé válik: »Huius itaque Mathie regis tempore post varios infelicesque eventus istud precipuum huic regno accidit lamentabile infortunium, quod . . .« mire oly események leírása következik, melyekből az ország sanyarú és elhagyatott állapota tűnik ki. Az egész részen uralkodik az ellenséges hangulat Mátyás ellen; Mátyással szemben feltűnően dicséri *Báthory Istvánt*, de különösen *Drágffy Bertalant*. A korrendileg utolsó eseménynél, a kenyérmezei ütközetnél Báthory Istvánt »*maximus et animo audax*«-nak, Drágffy Bertalant »*magnificus, potens strennissimus, animositatis audacissimus in belloque invictissimus princeps*«-nek nevezi, míg Kinizsi Pál csak egyszerűen *magnificus*. Ezt a csataleírást, úgy látszik, szintén

<sup>1</sup> U. ott, III. k. 380. l.

<sup>2</sup> U. ott, I. k. 231—232. l.

a Budai Krónika hatása alatt, így végzi: »Pro qua quidem victoria reoptenta sit benedictus ipse deus, qui dedit servis suis contra inimicos gloriosam victoriam. Amen.«

A mi ezután következik — Ferdinand nápolyi király levele Mátyáshoz és néhány feljegyzés Mátyás esküvőjéről és Beckensloer szökéséről — már nem tartozik ezen mű keretébe. Bizonyítja ezt az, hogy úgy a levél, mint a feljegyzések csak ötletszerűen fűzhetők az előbbiekhez s a korrendet is — melyet addig a szerző betartott — megzavarják. Endlicher úgy akarta kimagyarázni a levél s az az előttiek közt az összefüggés hiányát, hogy Ferdinánd levele elől két lapot kiszakítottak s így zavarták meg a kapcsolatot. De semmi okunk sincs a kenyérmezei ütközet utániakat nem utólagos ötletszerű hozzáadásoknak tekinteni; sokkal erőltetettebb két lap kiszakítását feltételezni.

Ha pedig a kenyérmezei ütközettel végződik ez a Mátyás-ellenes rész, áldást kérve Báthoryra, Drágffyra és Kinizsire, úgy még feltünőbbé válik az amúgy is feltűnő tendencia Drágffy Bertalan dicsőítésére, a mi valósággal a mű pointja lesz.

Ezeket összevetve a XVI. sz. első feléből származó bejegyzésekkel, kétségtelenné válik a Drágffyak befolyása a krónikára, illetve annak írójára, szellemi szerzőire és őrizőire. Hogy azonban mily kapcsok fűzték ezeket a Drágffyakhoz, sajnos, nem sikerült kipuhatolnom.

---



# TÁRCZA.

## ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL.

1898 OKTÓBER 1-TŐL DECZEMBER 31-ÉIG.

### I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokból 4530 db., áthelyezés útján 18 db., ajándék útján 675 db., vétel útján 259 db., összesen 5382 db. nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezen kívül köteles példányokként béérkezett: alapszabály 284 db., halotti jelentés 1769 db., hivatalos jellegű irat 297 db., perirat 37 db., plakát 2007 db., program 857 db., körlevél 199 db., szinlap 2500 db., zárszámadás és üzleti jelentés 367 db., vegyes 991 db. összesen 9308 db. apró nyomtatvány.

Vételre fordítottatott 714 frt 44 kr és 187 márka 60 pf.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a könyvtár anyagát: Ábrányi Katona Klementin, Ahn Frigyes Gráczból (2 db.), Aldásy Antal (6 db.), az államszámvevőség elnöksége (12 db.), az Állategészség szerkesztősége, az Armenia szerkesztősége Szamosújvárról (2 db.), Asbóth Oszkár (4 db.), Athenaeum r. t. (4 db.), Bábakalauz szerkesztősége, Bajavidéki rk. néptanító egyesület, Balázs István Kecskemétről, Baranya megye alispánja, Blau Lajos, Bonis Elemér, Borromaeus szerkesztősége Győrből, Budai könyvtár egyesület, Budapest székes főváros (10 db.), Budapest főváros statisztikai hivatala (6 db.), Budapesti kereskedelmi s iparkamara, Budapesti Szemle szerkesztősége, (4 db.), John Crerar Library Chicago, Csongrádmegye alispánja, »Dom a skola« szerkesztősége Rózsahegyről, Dorfmeister J. A. Bécsből, Dömötör Miksa Szabadkáról, Dunántúli ág. ev. egyházkerület, Építészeti Szemle szerkesztősége, Erdélyi Múzeum egyeslet Kolozsvárról, Erdészeti Lapok szerkesztősége, Esztegar László (3 db.), Fehér József (2 db.), Fejérpataky László (16 db.), Magyar földrajzi társaság (7 db.) Földtani intézet (4 db.), Főrendiház irodája (25 db.), Füredi Ignác, Gajsler J. F. Varsóból,

Gebé Andor Ungvárról, Grill Károly (4 db.), Hegedüs Lóránt, Hítszónoklati Folyóirat szerkesztősége Esztergomból, Jézus Sz. Szívének Hirnöke szerkesztősége Kalocsáról, Jó pásztor szerkesztősége, Jókai Mór, Kanyaró Ferencz Kolozsvárról (11 db.), Kath. hitvédelmi folyóirat szerkesztősége Pozsonyból, Kegyes tanítórend, Képviselőház irodája, (29 db.), Kerekes Pál (2 db.), Kereskedelmi iparkamara Kolozsvárról, Kereskedelmi akadémia Debreczenből, Kereskedelmi Szakoktatás szerkesztősége (2 db.), Keresztény Magvető szerkesztősége Kolozsvárról, Klinikai Füzetek szerkesztősége, Kossuth Ferencz (4 db.), Kovács Sándor Pozsonyból (3 db.), Központi papnevelő irod. iskolája, Külföldi egyh. szónoklatok szerkesztősége, Lasz Samu, Lendl Adolf, Lóczy Lajos (4 db.), Madarász Gyula, Mágócsy Dietz Sándor (15 db.), Magyar Fogászati Szemle szerkesztősége (6 db.), Magyar Gazdaságtört. Szemle szerkesztősége, Magyar Gazdák Szemléje szerkesztősége (6 db.), Magyar jogászegylet, Magyar Kisdednevelés szerkesztősége Eperjesről, Magyar Méh szerkesztősége, Magyar néprajzi társaság, Magyar Nyomdászat szerkesztősége, Magyar ornithologiai központ, Magyar Orvosi Archivum szerkesztősége, Magyar Paedagogia szerkesztősége, Magyar Sion szerkesztősége Esztergomból, Magyar Tanítóképző szerkesztősége, Magyar Zsidó szemle szerkesztősége, Márki Sándor Kolozsvárról, Méhészeti Közlöny szerkesztősége, Melich János (2 db.), Meteor. s földmágnességi intézet (3 db.), Michaelis Lajos Nagyszebenből, Mocsáry Sándor (2 db.) Mezőgazdasági Szemle szerkesztősége Magyar-Óvárról, Nemzeti Nőnevelés szerkesztősége, Obzor szerkesztősége Rózsahegyről, Olasz közoktatásügyi miniszterium, Pármai kir. könyvtár, Pesti Hírlap kiadóhivatala. Posch Jenő (2 db.), Prot. Pap szerkesztősége Kecskemétről, Pulszky Ágost, özv. Pulszky Ferenczné, (2 db.) Róna Béla, Simonsen D. Kopenhágából, Solymossy Sándor, Spiegler Gyula, Sponer Andor Lomniczról (3 db.), Magyar kir. közp. statisztikai hivatal, K. k. stat. Central-Comission Bécsből, (4 db.) Stoll Ernő Aszódról, Magyar kir. szabadalmi hivatal (7 db.), Szegedi keresk. s iparkamara, Székesfehérvári püspöki iroda, Technologiai iparmuzeum, Teleki Sándor gróf (4 db.), Telekkönyv szerkesztősége Szegedről, Thallóczy Lajos Bécsből, Thury Etel Vámosról (2 db.), M. Tud. Akadémia (19 db.), Tud. Akadémia Krakkóból, Turul szerkesztősége, Ungaria szerkesztősége Kolozsvárról, Ungarische Biene szerkesztősége, Walter Gyula Esztergomból, Weinwurm Antal (3 db.), Wodianer F. és fia kereskedése (35 db.), Zirczi apát.

Nevezetesebb szerzemények: 1. Noulu Testamentu. Gy.-Fejérvár, 1648. 15 frt. 2. Psaltirea. Gy.-Fejérvár, 1651. 50 frt. 3. Judicium magyar nyelven 1589 esztendőre, 10 frt. 4. Kalendarium 1584 esztendőre, N.-Szombat, 50 frt. 5. Magni Turci epistolae. Coronae, 1555. 80 frt. 6. Daniel, Thesaurus hymnologicus. Lipsiae, 1855. 140 márka 6 pf.

A könyvtár helyiségeiben 5177 egyén 10,788 nyomtatványt, kikölesőnzés útján pedig 419 egyén 590 kötetet használt.

A lefolyt negyedévben osztályoztatott 1148 mű, a melyekről összesen 1497 czédula készítettett. Kötés alá adatott 149 mű 205 kötetben.

A tudományos czélra szolgáló köteles példányok beszolgáltatásáról szóló törvény életbe lépte óta könyvtárunk anyaga tetemesen gyarapodik. Mig ugyanis 1896-ban köteles példányok czímén 5113 darab nyomtatvány és 3792 db apró nyomtatvány érkezett be, 1897-ben pedig 5461 db nyomtatvány és 3586 aprónyomtatvány, addig 1898-ban 10,530 db nyomtatványt és 23,479 apró nyomtatványt kaptunk.

## II.

A *kézirattár* gyarapodása a lefolyt évnegyedben ajándékokból 7 db kézirat, 3 db fényképmásolat, vásárlás útján 17 db kézirat, 1 irod. lev., áthelyezés útján 2 db kézirat, 26 irod. lev., együtt 26 db kézirat, 3 db fényképmásolat és 27 irod. levél volt. Ajándékaikkal Stoll Ernő, Melich János, Weinwurm Antal, Hintz Emil, Gohl Ödön és Szathmári Király Barnabás gazdagították gyűjteményünket. Az ajándékok közül legkiválóbb *Szathmári Király Adám Naplójának* II. és III. kötete, melyet az ajándékozó utód, Thaly Kálmán és Puky József közvetítésével, a Thaly Kálmán ajándékából már meglévő I. kötet kiegészítésére adományozott könyvtárunknak. A vásárolt művek közül (143 frt értékben) egy XVII. sz. oláh nyelvű rituale tűnik ki.

A *kézirattár* anyagából 103 kutató 528 dbot, és pedig 205 db kéziratot, 319 irod. levelet és 4 fényképmásolatot használt.

Az évnegyed gyarapodásán kívül földolgoztatott a Waltherr-féle hagyaték, együtt 58 mű 128 kötetben, 90 czédulán, s folyt az irodalmi levelek földolgozása, és pedig 817 levél 94 czédulán, tehát együtt 945 db 185 czédulán nyert végleges elhelyezést.

Kötés alá került 26 kötet.

## III.

A *hírlap-tár* október-decemberi gyarapodása: a) köteles példányból 78 hírlap 21,382 száma; b) ajándék útján 1 hírlap 102 száma; c) vétel útján 6 hírlap 249 száma, összesen: 85 hírlap 21,733 száma.

Nevezetesebb szerzemények: Neue Polit. Pest-Ofner Zeitung 1848., Puky József úrtól; Ismertető 1836., Nemzeti Ujság 1848., Figyelmező 1848—50. Dobrovskytól 22 frtért.

A könyvtár helyiségében 864 egyén 1893 kötet hírlapot, házon kívül 8 egyén 117 kötet hírlapot, összesen 872 egyén 2010 hírlapkötetet használt.

Végzett munka: Czéduláztatott 53 új hirlap ugyanannyi évfolyama, régi hirlapokból az összes szláv és román hirlapok 132 hirlap 806 évfolyama. Átnézetett 228 hirlap 16,072 száma. Reklamáló levél 102 iratott 1897-iki hirlapszámokért, kértünk 493 számot, beérkezett eddig 105 szám. Kötés alá adatott 102 kötet hirlap. A köteles példányoknak kimutatással (csomagokban) beérkezett példányai a gyarapodási könyvbe s a nyilvántartási lapokra bevezetettek.

E szerint beérkezett az egész évben 1898 hirlap, és pedig magyar 643, német 127, szláv, román, olasz 60, összesen: 830.

#### IV.

A levéltári osztály ajándék útján (ő cs. és kir. fenségeik Gizella és Mária Valéria főhercegnők, továbbá Bónis Elemér, Kossuth Ferencz, Méhes Kálmán, Pulszky Ágost, Pulszky Ferencz özvegye, Stoll Ernő és Weinwurm Antal ajándékából) 109 darabbal, vétel útján (398 frtnyi összegért) 460 darabbal, összesen 569 darabbal gyarapodott.

Az új szerzemények között első sorban kell megemlékeznünk boldogult Erzsébet királyné Ő Felsege emléktárgyaitól, melyek Gizella és Mária Valéria főhercegnők ő cs. és kir. fenségeik magas adományából jutottak a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába.

A tárgyak legnagyobb része a boldogult királynéhez különböző alkalmakkor, egyes utazások, a koronázás, Mária Valéria főhercegnő születése, az ezüst menyegző, Rudolf trónörökös eljegyzése, a koronázási jubileum, az alençoni hercegnő elhunytá stb. alkalmából intézett hódoló-, üdvözlő-, részvétfeliratok továbbá emlékalbumok s alkalmi művek diszkiadásai, s miután tulnyomó részük levéltári jelleggel bír, ez okból iktatatott be az egész szerzemény a levéltári osztály növedéknaplójába.

Legértékesebb közöttük az 1867-iki koronázás alkalmából készült emlékalbum, mely a királyi pár s a koronázáson részt vett fő szereplők: az egyházi és világi főméltóságok, zászlós urak, miniszterek, a diplomáciai kar, a királyné udvarhölgyei, a főispánok, a vármegyék és sz. kir. városok bandériumainak vezetői stb. művésziiesen színezett fényképeit foglalja magában, a koronázási szertartáson való részvételük rövid leírásával. Az albumot Bülich Ágoston és Török Flóris állították össze, három példányból egyet-egyet a király és királyné ő felsegeiknek, egyet gróf Andrássy Gyula miniszterelnöknek ajánlva fel.

A koronázást megelőző időknek érdekes emlékei az Eger városa által 1857 májusban ő felsegeik utazása alkalmából felajánlott német szövegű diszalbum 11 bársonykeretű vízfestmény-nyel, a Magyar Tud. Akadémia 1865-iki albuma a tagok arcz-

képeivel és Heinrich Ede két vízfestménye, mely a királyi pár 1866 január 29-iki bevonulását ábrázolja Budára s melyet Buda városa gazdag kivitelű, ezüsttel diszített bársony kötésben ajánlott fel a királynénak.

A koronázás emlékét az említett albumon kívül az »Idők Tanuja« ünnepi száma, Alsó-Fehér, Árva, Bars, Belső-Szolnok, Csongrád, Hunyad, Tolna és Torda vármegyék és Torda város üdvözlő feliratai, a Falk Miksa és Dux Adolf által szerkesztett Koronázási Emlékkönyv diszpeldánya és néhány alkalmi nyomtatvány örökíti meg.

A koronázás utáni időből származó hódoló feliratok és díszművek sorát Pest város polgárainak és hölgyeinek 1868 ápril 22-ikén, Mária Valéria főhercegnő születésekor a királynéhez intézett felirata nyitja meg több ezernyi aláírással, és Udvarhely vármegye 1897 május 14-ikén kelt felirata zárja be, melylyel az alençon-i hercegnő elhunytá felett érzett részvételének ad kifejezést.

A gyűjteményt kiegészíti a jászkerület által a királynénak ajándékozott aranyos magyar női fejdísz: aranyhímzésű fejkötő és drágaköves diadémról lefüggő gazdagon hímzett fátyol. Az emléktárgyak száma 43. A becses szerzemény a könyvtár Széchenyi-termében fog elhelyeztetni, oly módon, hogy a közönség által megtekinthető legyen.

A boldogult királyné emlékezetét örökíti meg az a három oklevél is, mely Homoky Imre lekéri apátnak, a királyné, Rudolf főherceg, Gizella és Klotild főhercegnők s az uralkodóház több más tagja magyar tanítójának örököseitől vétel útján szereztetett meg. Ezek egyikében a király 1865 szeptember 27-ikén a lekéri apátságot, a másodikban 1868 június 1-én a vaskorona-rendet, a harmadikban 1868 június 17-ikén a magyar nemességet adományozza Homoky Imrének, mindháromban különösen kiemelve az uralkodó ház tagjainak oktatása körül szerzett érdemeit.

Kossuth Lajostól 4 és Deák Ferencztől 2 eredeti levél szereztetett meg a levéltár számára.

Czimerleveleink gyűjteményének új gyarapodásai: 1. 1571 június 13. Prága. Rudolf király Karvai Orlle Miklósnak adott czimerlevelének másolata a czímerkép festett másával (az oklevél eredetije egykor a gróf Telekies nagyabláti levéltárában, most Polyák Béla orsz. képviselő tulajdonában). 2. 1617 márczius 8. Prága. II. Mátyás czimerlevele Méhes Péter részére. 3. 1649 május 19. Pozsony. III. Ferdinánd czimerlevele Turchány Miklós részére (1773-iki hiteles másolat, a czímer festett képével). 4. 1659 január 12. Bécs. I. Lipót czimerlevele Neumeyr László részére. 5. 1868 június 17. Schönbrunn. I. Ferencz József czimerlevele Homoky Imre részére, melyről fentebb már tettünk említést.

A lefolyt évnegyedben 74 kutató 15,040 iratot használt. Kikölcsönöztetett 12 térítvényen 20 db irat és 8 db pecsétmásolat, összesen 28 darab.

Az évnegyed összes szerzeményein kívül, melyek a jelen évtől életbe léptetett eljárás szerint darabonként, a napi keltezés és a kiállító megjelölésével dolgoztattak fel és iktattattak be a növedéki naplóba, befejeztetett a Szendrei-féle nagy gyűjtemény revideálása, beiktatása és a törzsanyag közé való beosztása. A végleges revízió adatai szerint e gyűjtemény levéltári része 2 db XIII., 12 db XIV., 47 db XV. és 7 db XVI. századi mohácsi vész előtti eredeti iratot, 26 db másolatot a mohácsi vész után, 278 db XVI., 321 db XVII., 901 db XVIII. és 561 db XIX. századi iratot, 49 genealogiát, 11 elenchust, továbbá 4 db czimeres és nemeslevelet, 1 czéhiratot és 2 külföldi iratot, összesen 2222 darabot foglal magában.

Ujból megkezdett Kossuth Lajos iratainak rendezése, melyet az azzal foglalkozó tisztviselő távozása folytán félbe kellett szakítanunk.

Befejeztetett a Bugarin-Horváth család levéltárának rendezése; a levéltár állománya: 6 db XIV., 12 db XV., 5 db XVI. századi mohácsi vész előtti eredeti irat és 2 db másolat, 51 db XVI. sz. m. v. u., 406 db XVII., 739 db XVIII. és 183 db XIX. századi irat, összesen 1404 darab.

Befejezéséhez közel áll a gróf Széchenyi családi levéltár lajstromozatlan részének rendezése; rendezés alatt állanak továbbá a Melczer, báró Radák és Török családok levéltárai.

## SZAKIRODALOM.

**A nyelvemléktan alapvonalai. (Doktori értekezés.) Irta Hubert Emil. Budapest, 1898.**

A címbeli értekezés a nyelvészeti körökben nem csekély figyelmet keltett s több oldalról volt bírálat tárgya. A nyelvemlékek tanulmányozásának az *elméletét* nyújtja (4. l.), tehát rendszerbe foglalja azon elveket, a melyek szerint a nyelvemlékek tanulmányozásában és feldolgozásában *gyakorlatilag* el kell járunk. Vizsgáljuk meg, mennyiben állja meg a helyét a felállított rendszer, a mely egész lényegében nem új ugyan, de egyes részben több új megjegyzéssel is találkozunk.

Ilyen mindjárt a nyelvemlék meghatározása, a mely szerint »a nyelvemlék egy nyelvállapotról szóló jegyekben ránkmaradt *tanúvallomás*« (5. l.). E meghatározás annyiban új, a mennyiben eddig, sőt még ma is (Nyelvőr XXVII. 459. l.) nemcsak a jegyekbe foglalt, hanem az élő szóval előadott nyelvbeli mutatóványt, vagy tanúvallomást is *nyelvemléknek* mondják. A szerzőnek, ha teljesen kifogástalan meghatározást akart adni, tisztába kellett volna hoznia minden oldalról az *emlék lényegét*. De ezt nem tette meg. csak úgy melleleg említi egyik lényeges jegyét, éppen azért meghatározása sem nem teljes, sem nem helyes. Mi az emlék? Lényegében, ha talán nem is minden ízében helyesen így határozhatnók meg: *az emlék valamely elmúlnak s ma már nem létezőnek maradandó jele*. Az emlék lényege tehát az, hogy valamely *elmúltat, ma már nem létezőt* jelöl meg *maradandóan*. Már most az értekező meghatározásában egészen helyes az a rész, hogy a nyelvemlék *jegyekben ránk maradt* tanúvallomás. És helyes az a következtetése is, hogy az élő szóval előadott nyelvmutatóvány nem lehet nyelvemlék, mert az előbeszéd röppenő, elmúló hangok sorozata, tehát nem *maradandó*, vagyis hiányzik belőle az emlékeknek egyik lényeges jegye: *a maradandóság*.

De a szerző meghatározásából hiányzik a másik lényeges jegy, az t. i. hogy az emlék *ma már nem létező* dolgot jelöl. A marathoni emlék az ott elhullott görög hősöket, az eskütéri szobor a mi meghalt Petőfinket jelöli és jelenti nekünk. Ellenben

egy olyan szobor, a melyet valamely élő személynek emelnének, még nem *volna*, csak majd *lenne* emléke az illetőnek, a mikor már többé nem él, vagy arról a helyről véglegesen eltávozott. Így értelmezvén az *emlék* fogalmát, mivel nem is lehet másképen,<sup>1</sup> az értekezőnek fönt említett meghatározását én ilyenképen alakítom át: *a nyelemlék egy ma már nem létező nyelvállapotnak maradandó jele.*

E meghatározás alapján már most nem kell olyan szinte nevetségesnek látszó állítást kockáztatnunk, mint a szerző teszi, hogy valamint a *Halotti Beszéd*, épen úgy az ő értekezése s ez az én ismertetésem is nyelvemlék. Igen, de a két utóbbi minék az emléke? Egy nem létező nyelvállapotnak? Hisz én nyelvállapotomat épen a jelen sorokban mutogatom s azt hiszem, a szerző nyelvállapota sem változott még *lényegeset* ama néhány hónap óta, hogy értekezését megírta. Avagy igen is, a nye vállapot egyik napról a másikra, sőt egyik óráról a másikra is változik, tehát múlik. Más a nyelvállapotom, ha egy művelt hölgygyel, ismét más, ha egy igen közönséges műveletlen emberrel beszélek. És a szerző értekezésében mindvégig ily szüntelen változó nyelvállapotról beszél, mert az egyéni nyelvállapot folyton változik; ámde ilyet keresni, sőt mi több, még meg is állapítani az egyes nyelvemlékekben merő lehetetlenség, egyszerűen azon oknál fogva, mert ugyanazon egyéntől irt két nyelvemlék nem tűntethet föl soha sem *azonos* nyelvállapotot. A nyelemlékekben tehát ilyen értelemben vett egyező egyéni nyelvállapotot kutatnunk nem lehet, mert ilyen *nincs*. A hány nyelvemlék, ugyanannyi nyelvállapot! De hát milyen nyelvállapotot kereshetünk akkor? *Közöset*? Ilyen meg az értekező szerint nincs, mert — ugymond — »egyezhetik két egyén ortografiája, de egyéni nyelvállapotuk *soha*!« Hamari fölkiáltás ez a *soha*. Ne fogadjunk el mindent vakon, mihelyt német munkában megjelenik. A szerző itt Paul Hermannt követi, a ki szerint közös nyelvállapot nincs, mert — a mint a szerző egyik bírálójával szemben idézi: »Jede sprachliche Schöpfung ist stets nur das Werk eines Individuums. (Prinzipien, 17. l.) Die Gemeinsprache ist natürlich erst recht eine Abstraktion. Sie ist nicht ein Komplex von realen Thatsachen, realen Kräften, sondern nichts als ideale Norm. (U. ott, 378. l.)« Bármily nagy tekintély legyen is Paul Németországban (tehát *eo ipso* nálunk is!), bátor vagyok idézett szavainak helyességét kétségbe vonni. Először is a nyelv nem *egy egyén*, hanem *több egyének* alkotása. Másodszor igaz, hogy a köznyelv *elvonás*, de az így elvont nyelv megőrzi és tovább fejleszti forrásának (a nyelvjárásoknak) *tény-*

<sup>1</sup> A szónak mellékes vagy átvitt értelmű jelentésére nem szabad a lényeges meghatározásban kitérnünk, mint azt az értekező egyik bírálójával szemben — a *Nyelvőr-emlékre* hivatkozva tette.



*leges nyelvjelenségeit* (reale Thatsachen), tehát bizonyos tekintetben *összetétel* (komplex) is, különben nem is lehetne nyelv, hanem Paul volna a megmondhatója, vagy talán ő se, hogy mi! De térjünk vissza a magunk dolgára.

Egy időben élő s egy nyelvet beszélő emberekről van szó. Ezeknek a nyelvallapota *teljesen* nem *egyezhetik* soha, de *teljesen* sem *különbözhetik* soha, vagyis két, egy nyelvet beszélő egyén nyelvallapotában vannak *egyező* és *elütő* sajátságok. Minden hosszabb bizonyítás nélkül ki lehet mondanunk, hogy az előbbieket a *lényegesebbek* és a *nagyobb számúak*, míg az utóbbiak kevésbé lényegesek és kisebb számmal vannak. Avagy az-e lényegesebb e dologban, hogy Hubert *diplomaticát, ortográfiát* ír, *fölsorol, ígé-nyel*, stb. — míg én *oklevéltanról, helyesírásról* szólok, *felsorolok s követelek, kívánok* stb.? Nem az-e lényegesebb, hogy mindannyiak azt mondjuk: *háborúságban, halálával, világba, üldözésétől, nyugalmaiba* stb. — és senki közülünk nem mondja: *habróságban, haláláal, világbele, üldetvítül, nyugolma bele*, vagy más effélé? Szóval az a nyelvallapot, a melyet írásaink feltüntetnek, nem a mi kizárólagos sajátunk, hanem mindazoké is egyúttal, a kikkel írásaink vagy beszédünk által érintkezünk s velük magunkat megértetni akarjuk. Nyelvallapotunk tehát legtöbb sajátságaiban egyezik más, velünk egy időben élő emberek nyelvallapotával, s ennél fogva az egyes nyelvemlékekben csakis a származásuk idejében tényleg létezett *általános* vagy *közös* nyelvallapotot kutathatjuk s az *egyén* nyelvallapotát kutatni nemcsak fölösleges, hanem szinte lehetetlen is, mert ezt a nyelvemlék nem tüntetheti fel teljesen sohasem.

Épen ezért a nyelvemlék hitelességének megállapításában is mellőznünk kell az *egyéniiség* kiemelését s hitelesnek akkor kell elismernünk valamely nyelvemléket, ha a *származása idejében tényleg létezett nyelvallapotot tünteti fel*, akár *eredeti* maga a nyelvemlék, akár *másolt*. Ennyi ismertető jegy (criterium) teljesen elegendő a hitelesség megállapításához, fölöslegesnek tartom tehát azokat a szórszálhasogató megkülönböztetéseket, a melyekbe a szerző (7—8. l.) egész *német alapossággal* belemerül, s a melyek nem is mindig szabatosak, sőt néha homályosak is. Így pl. az 5. lapon azt mondja, hogy a »nyelvemlék *írott emlék*«, a 8. lapon pedig úgy szól, hogy az »*írottemlék*«-hamisítványnak nem kell szükségképp *hamisított nyelvemléknek* is lenni!« Az ellenmondás szembeszökő, mert nincs kiemelve, hogy az utóbbiban az *írott-emlék* már nem azt jelenti, mint az előbbi helyen (hanem oklevelet). Érthetetlen e szórszálhasogató megkülönböztetések közül a következő: »Ha valaki rendes, megszokott írásával hamisít *nyelvemléket*, akkor műve az *írottemlékek tanának* (Schriftdenkmälerkunde) szempontjából nem hamisítvány.« Ez is olyan megkülön-

böztetés, a melyet csak a német Gründlichkeit eszelhet ki. Hiszen ha én *rendes, megszokott írással* »hamisítom« a Halotti Beszédet, ez nem lesz *hamisítvány*, hanem egy kései nyelvemlék-*műsolat*! Avagy melyik barát lett volna a középkorban annyira együgyű, hogy leírta volna *rendes, megszokott írással* a Halotti Beszédet s aztán azt hirdette volna, hogy: nézzétek, ez az igazi, a hiteles és eredeti Halotti Beszéd! ? Mert csak így lehetne hamisításról szó, különben nem.

A szerző részletesebben szól az időről, a melynek korlátai közé szerinte a nyelvemlékeket szorítani nem helyes dolog. És megroja Zolnait, hogy ezt tette. Ám Zolnainak éppen a könyve címe (*Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig*) azt mutatja, hogy ő nemcsak a könyvnyomtatásig, hanem ezen túl is ismer nyelvemlékeket. Sőt, hisz az értekező maga idézi (10. l.) Zolnai azon állítását, hogy »... a *legújabb* kor nyelvbéli nyilatkozásain *kívül* minden *régi* irat és könyv már nyelvemlékszámba jön a nyelvész előtt«. Minek teszen tehát neki szemrehányást? Azért, mert »a nyelvemléktanban *régi* és *legújabb* kifejezésekkel nem lehet *operálni*!« És Hubert mégis meg akarja határozni »a *kort*, melytől kezdve a nyelvjelenségek többé nem nyelvemlékek« (10. l.). És aztán ezt a meghatározást mégsem kapjuk meg sehol! Ellenben a nyelvemlék nem eléggé szabatos meghatározásából kifolyólag a szerző szerint nyelvemlék a világon minden, a mi *iratott*, *iratik* és *iratni fog*! Hogy ez helytelen, föntebb már érintettem, kizárja ezt a nyelvemlékről adott meghatározásom is, a melynek alapján nem nehéz megállapítani, mikor válik valamely nyelvmaradvány nyelvemlékké, és mikor *még* nem az. *A nyelvemlék egy ma már nem létező nyelvállapot maradó jelé*. A Halotti Beszéd tehát, valamint Szent-Pál leveleinek kinyomatott fordítása, nyelvemlék, mert ma már nem létező nyelvállapotot tüntetnek fel; ellenben Arany költeményei, meg Hubert értekezése s ez az én ismertetésem még nem nyelvemlék, hanem csak akkor lesz azzá, ha azok a lényeges nyelvi jelenségek, a melyek most egymással s az élő nyelvvel is egyező nyelvállapotukat teszik, majd elmulnak s a majdan élő nyelvállapottól lényegesen elütnek.

Az értekezőnek a nyelvemlék egyoldalú meghatározásából folyó egyéb kisebb tévedéseire nem hivatkozom, ezek a meghatározás helytelenségének bizonyításával maguktól megdőlnék; még csak néhány megjegyzést teszek könyvére, elismervén, a mi jó, s helytelenítvén, a mi nézetem szerint téves. Helyesnek tartom a nyelvemléktannak a felosztását (*külső rész*: alaki és tartalmi külső, — *belső rész*: hangtan, szótan, mondattan), csak azt kell az igazság érdekében kiemelnem, hogy ez a rendszer nem új s az eddigi nyelvemlék-kutatásokban is több-kevesebb sikerrel alkalmazva volt. A *feliratokról*, *kéziratokról* az értekező szintén több

talpraesett megjegyzést tesz, és helyesnek tartom azt a törekvést, hogy a nyelvemlékek tárgyalása körébe bevonja mindazt, a mi oda való, tehát nemcsak kizárólag a kódexeket tartja nyelvemléktani szempontból feldolgozandóknak, hanem a feliratokon kívül a kéziratoknak mindenféle fajtát: a törvényeket, okleveleket, a magán feljegyzéseket, leveleket, sőt a nyomtatványokat is. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy az egyéni nyelvállapotnak folytonos előtérbe tolása itt is több helyütt tévedésekbe ejti az értekezőt, pedig a nyomtatványok tárgyalásánál könnyen észrevehette volna, hogy az egyéni nyelvállapotnak olyatén kutatása és megállapítása, a melyet ő magának kitűzött, teljes lehetetlen. A kézirat, a mely olvasásra készült s épen ezért már maga sem tünteti fel az író eredeti nyelvállapotát, annyi simitáson, változtatáson megy át, hogy arról az egyéni nyelvállapotról, a mely az értekező szemei előtt lebeg, szó sem lehet. A szerző egy olvasásbeli hibából eredt tévedését (*natus Gregorii* helyett *n. Gregorius*), a mely szerint a Döbrentei-kódex másolója, *Halábori Dobos Bertalan* pap, világi néven *Gergely* lett volna, — e folyóirat hasábjain már helyreigazította (1897. évf. 207. l.). Csak azt kell még ide fűznöm, hogy Hubert e másolóra vonatkozólag teljesen félreértette Volfot. Ez a jeles nyelvészünk ugyanis azt mondja, hogy e másoló bár nem *fraternek*, hanem *presbyternek* mondja magát, nem *világi*, hanem *szerzetes pap* volt, mert a könyvmásolás *kiváltképen* a szerzetesek foglalkozásához tartozott. Hubert nem találja ezen okoskodást elfogadhatónak, mert »miért írja magát egy *szerzetes* (frater) *világi papnak* (presbyter), ha nem az.« Világos tévedés! *Frater* — fel nem szentelt szerzetes, *presbyter* — felszentelt pap, akár szerzetes, akár világi. Mivel tehát Halábori Bertalan magát *felszentelt papnak* (presbyter) mondja, s mivel a könyvmásolás *kiváltképen* a *szerzetesek* foglalkozása volt: nyilvánvaló, hogy H. B. felszentelt *szerzetes* pap volt. Volf következtetésében nagy a valószínűség, Hubert ellenvetésében semmi, mert a *presbyter* szót egyoldaluan csak *világi papnak* értelmezi, holott nemcsak ez, sőt első sorban nem ez, hanem általában *felszentelt pap*.<sup>1</sup>

Az értekezés harmadik része a módszerrel foglalkozik. E részben nyelvemlékeink kiadásairól és feldolgozásáról sok figyelemre méltót mond. Együttal azonban nem épen szerény hangon (mint kezdőhöz illenék), hanem meglehetősen magasról ítéli el Volf és Zolnai nyelvemlék-kiadásait, hogy ezek nem megbízhatók. És evégből az Ehrenfeld-kódex 66. lapjáról 25 sorban 12 hibát mutat

<sup>1</sup> A bíráló úrnak ebben nincs igaza. Megfeledezett arról, hogy Halábori Bertalan a Huber által megtalált oklevélben (M. Könyvsz. 1898. évf. 208 l.) magát egri egyházmegyei papnak (Bartholomeus presbyter . . . diocesis Agriensis) nevezi, tehát tényleg világi pap volt.

ki nálunk. Ha azonban ezt a 12 hibát<sup>1</sup> alaposan megvizsgáljuk, oda lyukad ki a dolog, hogy 1 (*egy!*) kivételével *teljesen* lényegtelenek, s ez az *egy* is ilyen: *ekeffewltnek* (Ehr.) — *ekefewltnek* (Volf). *Ez* a nagyhangú kárhóztatás után valóban *ridiculus mus!* Hubert a betű szerinti közlésben annyira megy, hogy még a rövidítések feloldását (mýden — minden) is helyteleníti. Hát kiknek a számára készítjük a nyelvmélek-kiadásokat? Az olvasóknak. S kik ezek? A nyelvészek, a történetírók, a régiségtannal foglalkozók, a jogászok, a természettudósok, még a teológusok is, mert mindenik találhat a nyelvmélekben saját tudományába vágó dolgokat. Ime tehát itt nemcsak »gymnasiumi férfiak«-ról van szó, hanem arról, hogy ha a M. Tud. Akadémia a Hubert elvei szerint adná ki a nyelvméleket, akkor nagy Magyarországon az összes tudományszakok embereiből legalább is kilencz-tized résznek kellene paleografusnak lenni! De baj is az! Ha a nyelvmélekben »a szabálytalanságokat ki tudja javítani a közlő, tanulja meg kijavítani az olvasó is« (48. l.). Boldog aranykor, midőn majd az elemi iskolákban kezdik tanítani a paleografiát! Minden tudománynak főcélja az *igazság kutatása*, de ezt az igazságot nem azért kutatja ki, hogy ez aztán véka alá rejtessék, hanem hogy másoknak is, még pedig mennél többeknek tudomására jusson. És ezt nem megakadályozni kellene egy-egy lehetetlen rendszer felállításával, mint Hubert teszi, hanem inkább meg kellene könnyíteni. Ha a tudást bármely tudományban terjesztjük, az illető tudományszak nemhogy szenvedne (52. l.) érte, sőt nyer vele; ellenben nagyon is sokat vesz, ha a Hubert okoskodását és rendszerét követve, csak a könyvtárak polczainak — vagy a sajtósoknak irunk.

Az értekezésnek még a nyelvére volna szép számmal megjegyezni valóm, de elhagytam, mert ismertetésem máris hosszabbra nyúlt, mint akartam, s mert a Nyelvőr (XXVII. évf. 462. l.) már megtette rá észrevételeit. Itt ugyan a bíráló az értekezés nyelvét »általában magyaros«-nak mondja, de aztán annyi nyelvbeli botlást sorol fel belőle, hogy — nyelvész ember munkájáról lévén szó — az ilyen nyelvet, ha nem is *rosznak*, de legalább is *eléggé magyartalannak* kell nyilvánítanunk. Azonban a nagy számú magyartalanságokon kívül még egy más érdekes jelenséget is észlelhetünk ez értekezésben. Azt, hogy nemcsak idegen szavakkal

<sup>1</sup> És ezek közül 8 [ — ennek a jelnek elhagyásából áll. Megjegyzem, hogy ez nem szoros értelemben vett *írásjel* (interpunctio). hanem a *pihenés* jele s nagyon sokszor nem esik össze a mondat értelmével. Arra valók voltak ezek, hogy a szent iratok felolvasói már jóeleve lássák, hol kelljen megpihenniök, hogy a lélekzetből ki ne fogyjanak. Ma is megvan ez ilyen alakban (plajbászszal írva) a szerzetesek refectoriumaiban felolvasni szokott szent-írásban vagy Kempis Tamás könyvében. A növendékek sok helyen *szuszfogónak* hívják.

van tele minden lapja, hanem az idegen idézetektől is csakúgy hemzseg. Csak egy helyen (46—48. l.) Sickeltől közel két lapra terjedő idézet van! Erre az értekező azt feleli, hogy ha ő azt a nyelvet tudja, »tanulja meg az olvasó is« (v. ö. 48. l.). Nem vagyok vele köteles! Ha valaki a magyar tudományban számot akar tenni, írjon magyarán és *magyarul*! A mai *szóböngésző* magyar nyelvészeten ez az idegen (különösen német) nyelvből való idézgetés szertelenül elharapódzott. Azt tartjuk, hogy ha egy-egy idegen (német) tekintély szavait minduntalan elő nem ránczигáljuk, irományunk már nem is lehet tudományos. De lássuk, hova visz ez az irány. A szerző a németeken kívül bizvást idézhetett volna a franczia, angol, sőt az olasz paleografusokból is, mert ezeknél a nemzeteknél is van egy kis tudomány ezen a téren, nemcsak a németeknél. De mi nem akarunk tovább látni a szomszédnál! A németen kívül azonban tényleg idéz a szerző a latinból (37. l.) és a görögből is (*κατ' ἐξοχήν*). Ime tehát meg-  
eshetik a magyar nemzeti irodalom arany-korszakában, hogy egy 60 lapra terjedő értekezés megértése czéljából a magyar nyelven kívül még csak a *német, franczia, angol, olasz, latin és görög* nyelvet kell előbb megtanulnunk. Nem is sok! Mért nem követte a szerző e tekintetben is német mintaképeit? Azok bezzeg nem irnak *hétféle* nyelven, s ha idegenből kénytelenek idézni, jegyzet alá teszik. Nem mondom, hogy az idegen idézet nincs olykor helyén »nagyobb közvetlenség« kedvéért, de régi igazság, hogy a jóból is megárt a sok!

Hosszasan foglalkoztam Hubert értekezésével, mert megérdemli. Nyelvészetünk jelenlegi szóböngésző irányzatában ez az értekezés majdnem egyetlen, a mely általános eszméket nyújt, és rendszert ad, habár ez nem is minden ízében sikerült. Ismertetésemben a mit mondtam, legjobb tudásom szerint mondtam, s bár szigorú, de igazságos voltam. Ez ne arra indítsa az értekezőt, hogy már több oldalról is helytelenített tévedéseihez ragaszkodjék, hanem hogy a jót innen is, onnan is elfogadván, rendszerét tökéletesítse és nyelvészeti irodalmunkat gazdagítsa, mert erre a képessége is, meg a képzettsége is megvan.

Dr. Bartha József.

**Catalog 100 von Ludwig Rosenthal's Antiquariat in München.** (München, 1898.) 8-rét, 384 l. és 4 mell.

A maga nemében páratlan, eddig talán csak a *Quaritsch*-éi által felülmúlt könyvjegyzéket bocsátott ki a müncheni *Ludwig Rosenthal* cég. A terjedelmes, 384 oldalas kötet annyi érdekes és nagy bibliografiai értékkel bíró munkát sorol fel, hogy bővebb ismertetését nem mellőzhetjük.

A címek nincsenek szakok szerint rendezve. Az irodalom

minden ágához tartozó ritkaságok abc-rendben következnek; a katalógus használatát azonban megkönnyíti egy négyszeres index, melynek segítségével könnyen kikeresheti a neki tetszőket az, a ki nem akarja az egész, változatos tartalmú kötetet átnézni. Négy önálló melléklet és száztizenhét a szövegben alkalmazott hasonló emeli a jegyzék értékét, sőt maradandó becset ad neki a bibliografusok előtt.

A jegyzékben közel száz kézirat van áruba bocsátva. A legrégibb *Boethius Arithmetica*-jának egy XI. századi kézírata. A 8-rétű, 35 leveles kötetke ára 850 марка. Úgy látszik, nem igen éri meg, mert már évek óta szerepel a Rosenthal-féle katalógusokban. Ugyancsak a Boethius egy munkáját, az *Institutiones Musicae*-t tartalmazza egy XII. századi kézirat. (600 mk.) A XI—XII. századból való egy *Missale Brixiense*, neumákkal. Ára nincs kitéve, a főként zenetörténeti szempontból értékes munkára ajánlatokat kérnek. Igen nagy ára van, 5000 марка, egy sz.-ferenczrendi breviáriumnak a XIII. századból. Iratását a bejegyzések alapján 1234—53 közé teszik. Neumákkal van ellátva s nagyon érdekes himnuszokat tartalmaz. Olasz eredetűnek mondja a jegyzék. Nagy számmal vannak miniaturás kéziratok is. A XIV. századból való *Brunetto Latini Thesaurusának* egy francia fordítása, 218 igen érdekes tollrajzzal. Vegyest velinen és papíron van írva. Ára 1800 марка. A XV. század legelejéről egy, két kis miniált képpel ellátott salzburgi breviáriumot találunk, a melyhez egy XIII—XIV. századi 13 levélnyi hymnárium járul. (600 mk.) Számos *Horae Beatae Mariae Virginis* közül említésre méltó egy XV. századi flamand eredetű, 16 finoman festett képecskével. A mint a mellékelt hasonmásokból látszik, a miniatura csak másodrendű; a könyv ára mégis 8000 марка. Fél ilyen ára van egy másik, hasonlóan flammand munkájú imakönyvnek 9 képpel és szép keret-diszekkel. Egy De La Vallière herczeg gyűjteményéből származó e fajta kézirat 13 miniált képpel 3000 марка. Számos apró, de csinos képpel van ellátva egy 1425-ben készült olasz kézirat: *Aristotelis Compendio di filosofia*. (2000 mk.) A német gótika jobb termékeiből való egy 1380—1420 közt készült *Speculum humane salvationis*, íratott a Regensburg melletti Szent-Balázsról nevezett domonkos-klastromban; több mint 200 színezett tollrajzzal. Bár elől-hátul csonka, ára mégis 2000 марка. Más hasonló augsburgi, 1477-ben készült kódex, 127 aranyos és színes képpel, 3000 марка. Miniálásra szánt igen szép tollrajzok vannak egy mindössze 24 ivrétű levélből álló, a XV. sz. elejéről való *Biblia Pauperum*-ban. (1800 mk.) Egy *Breviarium Romanum* szép inicziálékkal s egy diszlappal állítólag Attavante kezéből került ki. Ez azonban alapos tévedés, mert a kézirat s a miniatura, a mint a mellékelt hasonmásból látszik, a XV. század elejéről való, a mikor még Attavante nem dolgozhatott. Kár, hogy az ábrán nem lehet kivenni a diszlap

alján levő főpapi czimert s így nem állapítható meg a kódex provenienciája. Ára mérsékelt: 400 mk. A legérdekesebb az összes kéziratok közt *Wohlgemuth Mihálynak*, a Dürer Albert mesterének állítólagos vázlatkönyve. A nagybecsű kódex 79 negyedréti lapon 108 színezett tollrajzot tartalmaz. Csupa bibliai s legendai ábrázolások, melyek három művész kezére vallanak. A tulajdonos az egyikben Wohlgemuthot, a másik kettőben tanítványait (talán ép Dürert) sejtí. Az egyik kép (Mária és Erzsébet találkozása) hasonmásban is közölve van. Ez azonban épen nem mutat jobb művészre, nagyon is tanítványhoz illő; Wohlgemuthtól semmi esetre sem származik. A kötet, melyet különben már rég óta hirdetnek a Rosenthal-féle jegyzékek, 8000 márkára van téve.

Megemlítjük még az 1040. sz. alatti *Luther-kéziratot*, mely egy többnyire Luther munkáit tartalmazó, nyomtatványokból álló kolligátumban maradt meg. 7 oldalnyi német szöveg, fordítása a nyomtatásban ismert röpiratnak: Contra XXXII. articulos Lovanien-sium theologistarum. Miből gyanítja a tulajdonos, hogy a kézírás Luther Mártoné, jó lenne tudni. Alig hinnők, hogy akadna valaki, a ki elhiggye neki s megfizesse érte az ezer márkát.

A kéziratoknál jóval becsesebbek és fontosabbak a nyomtatványok. Nagyszerű sorozata a bibliografikus ritkaságoknak van eladásra bocsátva, de többnyire túlzott áron. A nyomdászat legrégibb emlékei, remek metszetes munkák, híres írók műveinek nevezetes kiadásai, nagy forrásmunkák bőven vannak a jegyzékben.

A legkiválóbb darab egy eddig ismeretlenül lappangott *Guttenberg-féle missale*. Leírása röviden a következő:

*Missale Speciale. Fol. 1a. Scētur regist<sup>r</sup> huius libri | cōtinēs in se officia subscripta. | Fol. 3a. Secūt<sup>r</sup> missae speciales. In festo na- | tivitatis dñi. . . .* 2-r. 176 levél 18 sorral. Hely, év és nyomda megjelölése nélkül. Sem lapszámozás, sem órszavak vagy ivjelek nincsenek. Gót nyomás, a betűk a Fust és Schöffler-féle 1457-iki Psalteriuméival teljesen egyeznek.

A nyomás primitívebb volta, kezdetbetűk, inicziálisok, versaliák hiánya mutatják, hogy ez a munka a technikai bevégeztség dolgában jóval magasabb fokon álló Psalteriumnál régiebb. Ezt a szakértők kétségtelenül megállapították, de még vita tárgyát képezi az s valószínűleg eldöntetlen is marad, hogy a Missale Gutenberg, vagy Fust és Schöffler műhelyében készült.

Különben a kérdésnek már egész irodalma támadt; a vitában részt vettek *Falk, Hupp Ottó és Henri Stein*, e két utóbbi már önálló munkával. A drága kincsnek ára nincs kitéve.

A most említett *Psalterium Moguntinumból* is van egy töredék a jegyzékben; mindössze két levél, hártára nyomva, ára 600 marka. A Fust és Schöffler nyomdájának érdekes termékeiből itt látjuk még a 18 levélből álló *Basilius Magnus, Opus de lib-*

*ris legendis*-t (készült 1457—59 között) és a valamivel későbbi nagy kötetét az *Antonius Archiep. Florentinus. Tractatus de instructione*-jának. Az előbbi 2500, ez utóbbi 1000 márka. A sok Schöffler-féle munkából említésre méltó: *Bonifacius, Liber VI. decretalium*, 1470-ből, pergamenre nyomva. (1200 mk.) Kiemeljük még a következőket: *Hieronymi Sti epistolae et tractatus*. (Argentorati, Joh. Mentelin, 1466.) Hain, 8549. (300 mk.) — *Breviarium Trevirense*. In domo fratrum clericorum communis vite, Vallis Sancte Marie in Rhingkauia, 1468 körül. 2000 mk. — *Laetantii Firmiani De divinis institutionibus opus. Romae, Sweynheym & Pannartz, 1468*. (Hain 9807.) A második nyomtatványa a két híres nyomdásznak. (1000 mk.) — Ugyanazon műhelyből való *Augustinus, De civitate dei*, 1468. (Hain, 2047.) és *Ciceronis Orationes*. 1471. (1200 és 1000 mk.) Roppant árat kérnek korai fametszetes munkákért és lovagregényekért. *Lorris Vilmos Romant de la rose*-jának 1479 körüli állítólag genfi kiadása 5000 márkára van téve. *Cessolis Schachzabelspielje*, (Augsburg. 1483.) a legrégebb sak-könyv, 1500-ra; *Boccaccio, Tractado de las claras excellentes y mas famosas damas, Çaragoça, 1494.*, bár egy lap hiányzik a példányból, 1000-re. — *Die New Ec*, (Augsburg, Anton Sorg, 1476.) egyike a korai német fametszés legkiválóbb emlékeinek, ára 1500 mk. — *Wolfram v. Eschenbach, Partzifal u. Tytural* (Strassburg, Mentelin, 1477. Hain, 6683. és 6684.) együtt 4000 mk. — *Der Ritter von Thurn*, Basel, Michael Furter, 1493. 3000 mk., — *Historie der Fürsten Florio und seyner lieben Biancessora*, Metz, Gasp. Hochffeder, 1499. 3000 mk. — A *Hypnerotomachia Poliphili*, (Venetiis, Aldus, 1499.) Bellini bámulatos szépségű képeivel, szép példány, Lortic-féle kötésben, 2000 márka. — *Dürer Triumphwagenje* az 1523-iki nürnbergi eredeti kiadásban (8 levél) 2000 márka.

A francia és olasz kiadású *Horae B. Mariae Virginis*-ekből nagy választék áll az amatőrök rendelkezésére. A legritkább egy *secundum usum in curia officialatus Corisopitensis*, (Quimper, Corentin) 1518-ból, velinre nyomva (1500 mk.). Az Aldus-féle 1529-iki ugyancsak velinen 2000 mk.; s a jóval ritkább görög fordítás 1497-iki kiadása papíron 500 márka. Különbösen a szebbnél szebb pergament-nyomatok sűrűn fordulnak elő; kiválóak: *Missale Curiense*, 1497., *Missale Carthusiense*, 1496., *Collectarius ad usum S. Benedicti*, cc. 1480; az első 1800, a két utóbbi egyenként 3000 márka. Becses biblia-kiadások nagy számmal vannak, az első belga 1477-ből (1000 mk.), az első dán 1550-ből (500 mk.), az első görög 1518-ból (1000 mk.), az ötödik német 1473-ból (1500 mk.); a latinok közül az 1462-iki Mainzban Fust és Schöffernél nyomott (2000 mk.), végül a Ximenes bibornok költségén 1514—17-ben nyomott *Biblia Polyglotta* (Complutensis), hat folio kötetben (2400 mk.).



Igen sok, a könyvnyomtatás őskorára fontos igen régi fatáblanyomatot, metszetet, Donatus-töredéket és indulgentia-levelet tartalmaz a jegyzék. A Donatusok közt akárhány a Guttenberg sajtója alól került ki, több pergamentre nyomott van köztük. A bünhocsátó levelek közt kettő ránk magyarokra érdekes; ezekben a törökök ellen indulók számára ígér bűcsút, egy pedig, melyet II. Gyula pápa adott ki, keresztes háborúra hívja fel az embereket »*contra ferrocissimos Ruthenos haereticos pro tutela partium Livoniae*«.

A raritásoknak nem a legkevésbé érdekes csoportját képezi egy sereg Amerikára vonatkozó röpirat és mű. Óriási ritkaságuk és mértéktelenül megszabott árak egyaránt felhívják irántuk a figyelmet. A legrégebb Kolumbus híres (valószínűleg apokrif) levele: *Epistola Christofori Colom: cui etas nostra multū debet: de Insulis Indie supra Gangem nuper inventis*. 1493. S. l. a. nque typ. (Romae, Stephanus Planck) 4 levél. Ennek a négy levélnek az ára *tizennyolczezer márka!* Meglátszik az árán, hogy valamelyik amerikai mecénásnak van szánva. Ezek, az európai antiquariusok egybehangzó tanúsága szerint, ez időben a legjobb vevők, nem csak azért, mert győzik pénzzel, hanem mert a legkönnyebben lehet őket — becsapni. Érdemes megemlíteni, hogy ezelőtt 48 évvel, az akkori híres augsburgi könyvtáros *Butsch Fidé*l XXVI. sz. jegyzékében a Kolumbus levelének egy ugyanazon korbéli másik kiadása (Basileae, Bergmann de Olpe, 1494.) 50 forinttal szerepel. Az ár tehát nem egészen ötven év alatt több mint kétszázszorosra emelkedett! Ennél még ritkább, de kisebb jelentőségű a *Copia der Newen Zeytung aus Presillg Landt*, 1508-ból, a mely Brazília felfedezésének rövid történetét mondja el, 4 levél, az első lapon egy fametszet, az utolsó üres. Ára 16,000 márka. Hozzá van kötve 37 más, kisebb érdekű röpirat és hírlap; köztük egy pár magyar vonatkozású is. Kettőt Kertbeny nem ismer: *Bunderlino, Sebast, Oratio ad salutandam Mariam archiduc. Austriae . . . sponsam designatam Ludovici Hungariae regis. (Viennae) Hieron. Vietor, Joann. Singrenius imprimebat. (1514.)* 6 lev. és *Die Vereinigung Kög. Maiestat mit den küiniggen von Hungarn, Polen un Behem. Auch wie und wo sie zusammen kummen sein . . . wy sy zu Wien Eingezogen . . .* 1515. Absque ulla nota. A czímlapon czímerék. — *Amerigo Vesputius Cosmographiájá*-nak két becses kiadását találjuk a jegyzékben: az 1507-ikit, ára 3000, s az 1509-ikit, melynek ára 1800 márka. Mindkettő főforrás Amerika felfedezésének történetéhez. Ritka az *Itinerarium Portugallensium e Lusitania in India*. 1508. is. Amerikai gyűjtőknek van szánva egy kis globus, a melyet valamely franczia, névszerint *Robertus de Bailly* 1530-ban készített, s a mely arról nevezetes, hogy az Észak-Amerikában

nagyszerű felfedezéseket tett *Verrazano János* útjának eredményeit legelőször tünteti föl. Ára nincs kitéve: mekkora lehet, azt a Kolumbus-féle levéléből sejtethjük.

A ritka mintakönyveknek, viselet-munkáknak se szeri se száma. Sok a becses heraldikai munka, köztük szép czimeres-albumok, emlékkönyvek kéziratban is. Nagyon érdekes egy XV. századi hártyakézirat: *Noms, Armes et Blasons des chevaliers et compagnons de la Table Ronde*, 147 aranyos és festett czimmerrel. Van egy czimerlevél is a könyvek közt, V. Károly császár adta 1524 szeptember 12-ikén Valladolidban *Rotmár Keresztélynek*, a salzburgi érsek titkárának.

De nem csak régiségek, újabb, főleg tartalmukért becses művek is bőven akadnak a nagy terjedelmű katalógusban, de áraik hallatlanul magasak. Például *Ronsard* munkáinak első kiadása (Páris, 1560.) 5000 márka, *Rabelais* Gargantuájának lyoni, év nélküli (kb. 1542—47.) kiadása 6000 márka.: *Molière* öt drámája eredeti kiadásokban, együvé kötve 4000 mk.; *Racine* munkái párisi, 1676-iki kiadásának II. kötete, rongált példányban 1500 márka.; *Corneille*. Oeuvres (Rouen, 1604.) 3 kis kötetke, 1000 márka; *Lafontaine*, Fables (Paris, 1755—59.) 2-r. 1500 mk.; ugyanez hollandi papíron 300 márkával drágább. A nevezetesebb tudományos munkák közül felemlítjük a következőket: *Hulsius Levin*, *Sammlung von Schiffahrten* (teljes), 1605—32. 23 kötetben, 5000; *Zeiler-Merian* *Topographia*, 1642—88. teljes példány 800; *Theatrum Europaeum*, 1662—1738. 21 kötet, 500; *Migne* *Patrologiája*, a teljes latin és görög sorozat 166 kötetben 3000, kötve 3400; *Wadding*, *Annales Minorum*, 2-ik, bővített kiadásban, (Róma, 1781—1844.) 24 kötet, 2500; végre a *Monumenta Germaniae Historica* eddig kiadott 37 kötete, 3600 márka.

Mint nagy ritkaságot, nem hagyhatjuk említés nélkül *II. Ottó* császár egy eredeti okiratát, melylyel a wormszi Szent-Péter egyháznak adja a mosbach-i apátságot. Az oklevél kelt 976 november 15-én. Rongált császári pecséttel. Ára 1000 márka.

Magyar nyelvű munkát hiába kerestünk a több mint 2000 szám közt, ellenben sok a magyar vonatkozású régibb könyv és rőpirat. Van egy hazai érdekű kézirat is, melynek czímét így adja a katalógus: *Johannis de Ragusio* ord. Dom. et aliorum Positiones et responsiones factae in S. Concilio Basiliensi ad dicta Joh. de Rohiczano Bohemi de articulo communionis sub utraque specie. (Végén:) Scriptum in generali Basiliensi concilio a dom. 1434. Papír-kézirat 338 levélen, eredeti kötésben. Ragusai Jánosnak, a predikátorok generálisának munkálatait többször kiadták már, így az Acta concilii Basiliensis-ben s Canisius Lectiones-eiben, de milyen kéziratok után, azt, nem lévén kezünknel a kiadások, meg

nem mondhatjuk. Minden esetre jó lenne valamelyik hazai könyvtár számára biztosítani a kódexet, melynek ára 400 márkában van megszabva.

A nyomtatványok közt a legérdekesebb egy igen ritka kis inkunábulum: *Alexander Cortesius, De laudibus Matthiae Corvini poemation.* Absque ulla nota. 4-r. 25 számozatl. levél, melyből az utolsó üres. (Hain 5774.) Nagy kár, hogy ára igen magasra van téve, 300 márka, mert tudunkkal hazai könyvtárainkból hiányzik. A *Bergomensis Jakab Fülöp* ismert műve *De claris mulieribus* (Terr. 1497.) 1000, a *Frangepán breviarium* 600 márkára van téve, de ezek könyvtárainkban meg vannak. Nagy ritkaság azonban nálunk, úgy véljük, egészen ismeretlen a *Speculum vitae Beati Francisci et sociorum eius* második kiadása, melyet a külföldi bibliografusok sem idéznek; kolofonja szerint nyomtatott: *Metis* (Metz.) ap<sup>i</sup> *Jaspar Hochffeder, 1509.* 12-rét, 240 levél. (120 márka.) Ismeretes dolog, hogy a *Speculum*-ban találták meg az Ehrenfeld-kódex magyar szövegének latin eredetijét. A kis kötetke tehát ránk nézve nagy értékkel bír; nem lehetetlen, hogy az 1504-iki kiadástól elütő részeket is tartalmaz.

Jóval kisebb érdekű a hasonló áron kínált *Diurnale Scotorum Viennensium* (Venetiis, Giunta, 1515.), melyet *Ambrosius Pannoni*us, a bécsi skótok apátja szerkesztett s ajánlott Mihály szegzárdi apátnak. (R. M. Ktár, III. 204.) Amerikai vevőknek való ára van *Maximilianus Transylvanus* tizenhat levélnyi füzetkéjének: *De Moluccis insulis*, Colonia, 1523., 1050 márka. Ugyanennek tudósítása azon követségről, mely a német választó-fejedelmek részéről 1519-ben V. Károly császárnál járt, (*Legatio ad . . . Caesarem D. Carolum . . . Augustae*, 1519.) már csak 100 márka. — *Jovius, Gli elogi vite brevemente scritte d'huomini illustri di guerra*, (Firenze, 1554.,) 48 márka. A munkában Mátyás királyra is van egy elogium. *Verantius Faustus Dictionarium*. (1595.) indokolatlanul 120 márkára van tartva. A munka éppen nem ritka s már negyven márkáért is láttuk külföldi jegyzékekben. Ritkább és nálunk kevésbé ismeretes *Francolin János*nak, I. Ferdinánd magyar heroldjának czimerkönyve: *Weyland Kayzers Ferdinandi vnnnd dem gantzen hochberlumbtem hauss von Osterreich angehörig Wappen.* Gedruckt zu Augspurg, durch Philipp Vlhart (ca. 1565.) 4-r. 3 lev. szöveg és 52 tábla, 96 egykorúan színezett országczimerrel. Ára 150 márka. A magyar műtörténet egyik, bár szerény, de érdekes emléke azon *Hoffer-féle* kis katekizmus, a melyet *Lucius de Corona* diszített 78 fametszeti képpel. (*Vitebergae, Crato*, 1558.) Ára 85 mk. Zenetörténeti szempontból bír nagy értékkel egy *Báthori Zsigmond* fejedelemnek ajánlott munka: *Girolamo Diruta Ord. Minor. Il Transilvano.* Dialogo sopra il vero modo di sonar organi et instrumnti da penna. Venetia, 1612—22. 2-r. Ára igen

magas, 300 márka. A magyar művelődéstörténet nyerhet adatokat a következő munkából: *Itinerarium Ggii von Ehingen*, d. i. Beschreibung seines raisens . . . vor 150 Jahren in X Königreich. Neben beygef. Contrafacturn deren Könige, an welcher Höfe er sich begeben. Augspurg, 1600. Ehingen a XV. század derekán egész Európát bejárta, hosszabb időt töltött Innsbruckban, Prágában és Bécsben; valószínűleg járt hazánkban is, mert a kötetben levő, Dominicus Custodis művészetét dicsérő arczképek közt V. László királyé is ott van. A 20 lev. szövegből és 10 rézmetszetből álló kötetke (2-rét) ára 100 márka.

A török háborúkról számos munka van a jegyzékben. A *Franc Sebestyén* által kiadott *Cronica . . . der Türckey . . . von einem Siebenbürger* (Nürnberg, 1530. Kertbeny, 398.) ára 100 mk. — *Censorio de gli Hortensii, Commentarii della guerra di Transilvania*, (Vinegia, 1565—70.) 36 márka. — *Rossi Giv. Giac. Teatro della guerra contro il Turco* (Róma, 1687.), 39 nagy rézmetszetű táblán nagyrészt magyar városok látképeivel, 300 márka. — Az újságlapok közül csak egyet említünk meg: *Was der Turck | ynn Vngern, vnd fur Wien ynn | Osterreich diesen herbst | gehandelt hat. | MDXXIX. | Von der Turckenn | Art, manir, vnd ordnung | so sie ynn yhren Kriegen führen.* H. n. (Bécs), 1529. 4-r. 7 levél. A könyvészek nem ismerik, miért is Rosenthal háromszáz márkát kér érte.

Végül még két igen ritka horvát munkára hívjuk fel a figyelmet. Az egyik *Melanchton Fülöp Loci theologici-jének Truber* által eszközölt horvát fordítása, melyet Tübingában 1562-ben nyomtattak; ára 500 mk.; a másik: *Pistule i evangelya.* (Venetiis, Rampasetto, 1586.) ára 1000 márka.

Iveket lehetne betölteni az érdekesebbnél érdekesebb czimek elsorolásával; de a kit bővebben érdekel a dolog, az nézze át magát a katalógust, melynek ára, tekintettel a sok illusztrációra, 6 márka. Tanulmányokat a könyvészek, könyvtárnokok, amatőrök és könyvvarusok egyaránt meríthetnek belőle, első sorban azt, hogy a könyv drága luxus-portéka s értékének megszabásánál többnyire nem a tartalom, hanem a (rendszerint csak képzelt) ritkaság az irányadó.

Varjú Elemér.

## SZILÁGYI SÁNDOR †.

1827—1899.

Az egyetemi könyvtár falai közé rövid pár év alatt két izben gyültek össze a hazai tudományos világ, sőt talán szabad így ki-  
fejezni: az egész magyar közelet képviselői. Örömnünnepre először s  
kezükben munkában megöszült hetven éves főre szánt babérágakkal,  
aztán csakhamar szomorú, mély gyász bánatos koszorúival. S amily  
fölemelő volt akkor a magasztos öröm lelkesült hangulata, épen  
annyira megrendítő volt a végbucsu alkalmával megnyilatkozott  
őszinte, egyetemes gyász. Ilyen örömnünnep és ilyen gyász csak nagy-  
szabású egyéniségeket illet meg. És *Szilágyi Sándor* ilyen volt. Nem  
azért, mintha talán lángelme lett volna. Nagy jelentősége abban áll,  
hogy hosszú pályája minden pillanatában nagy nemzeti és tudományos  
eszmények szolgálatában állott. Fél századot meghaladó munkásságának  
eredményei és hatásai azt mutatják, hogy a kiváló embereket jellemző  
magasfokú öntudatossággal mindig igen szerencsésen meg tudta találni  
a feladatokat, amelyeknek megoldásában egyéni tulajdonságai a leg-  
termékenyebben érvényesülhettek. Nagy munkaerőt érzett magában  
s nem kellett tévelyegnie, midőn arról volt szó, hogy miként kell  
ezt fölhasználnia: the right man in the right place. És egy nemzet  
kulturháztartásában az ilyesmi elsőrangú fontosságú dolog. A magyar  
társadalom azzal, hogy a hetvenéves tudóst a diadal szimbolumával:  
emlékéremmel tisztelte meg, épen úgy megmutatta, hogy helyesen  
mérte meg e munkásság értékét, mint midőn ravatala körül a nemzeti  
gyász megható pompáját fejtette ki. S van valami fölemelő abban,  
hogy a nemzeti hála e két megnyilatkozása közt eltelt rövid idő-  
közre esik Szilágyi Sándornak egyik legmonumentálisabb alkotása:  
az ő koncepcziója értelmében s az ő tevékeny gondoskodása mellett  
oly hatalmas arányokat mutató milleniumi magyar történet impozáns  
épületének befejezése. A hetvenéves évforduló ünnepének tömjén-  
füstjéből főnixként kelt új ifjúságra s e rövid idő alatt valóban  
életerős ifjúhoz méltó munkát vitt végbe. Ebben a nagy műben ott  
van az ő egész egyénisége. A nagy tudású történetiróról beszél az  
egésznek biztos tervezete, az egyes részek külön-külön pedig rámutat-  
nak pályája egy másik nevezetes vonására, nevezetesen arra a hatásra,

amit úgyszólván egész modern történetírásunkra gyakorolt. Nem is annyira ennek szellemére, mint inkább fölvirágzására. Az ő lelkes, élénk temperamentuma, minden féltékenységtől ment nemes szíve s mindenekelőtt az a mély meggyőződése, hogy csak is többek vállvetett munkássága után lehet a hazai történettudomány minél magasabb színvonalra emelkedésére gondolni, úgy szólván a legfontosabb tényezők, mikor újabb történetirodalmunk annyira meglepő gazdagodásáról van szó. Csak a Magyar Történelmi Társulatra, s annak kiadványaira, a Századokra a Történeti Életrajzokra és a Történelmi Tárra kell gondolnunk. Ezek nélkül el sem tudjuk képzelni most már hazai tudományosságunkat. Hogy pedig mindezekre nézve mit jelent a Szilágyi Sándor neve, e helyen talán teljesen fölösleges hosszasan magyarázni.

De — gondolhatják sokan — a Magyar Könyvszemle hasábjain nem is igen volt helyén ez az elogium a kiváló történettudósról. Talán inkább könyvtárigazgatói pályájára kellene kiterjeszkednünk. Ám megtettük ezt is. Mert mikor az ő nagy személyes hatásairól beszélünk, annak a helynek dicsőségét is hirdettük, amelyet 1878 óta az egyetemi könyvtárban elfoglalt. Nem csak hivatalt látott ő ebben az állásban. Hivatali szobája nem volt afféle: *tour d'ivoire*, a hova elzárkozott volna. Hogy úgy mondjuk, bizonyos tudományos központnak tekintette, a honnan kényelmesebben lehet az egész hazai történettudományi életet áttekinteni. A könyvtári adminisztrálás mellett magasabb rendű feladatot is talált, midőn az állásával járó előnyöket is fölhasználva, a hazai történettudomány adminisztrálására is vállalkozott. Toldy Ferencz és Szilágyi Sándor révén ez az állás határozottan történeti jelentőségre emelkedett. Irodalomtörténetírásunk s politikai történetirodalmunk nevezetes időszakainak emléke lesz mindig hozzá fűzve.

Nem fogjuk itt részletezni Szilágyi Sándor élete történetét, sem irodalmi pályafutásának rengeteg adatait nem fogjuk felsorolni. Megjelöltük a végeredményeket, rámutattunk egyéniségének legfőbb vonásaira. Mindez pedig teljesen elegendő annak a gyásznak megértésére, amelylyel úgyszólván az egész nemzet körülvette Szilágyi Sándor ravatalát. Munkásságának beható, részletező méltatására nem alkalmas a gyásznak ez a szomorú órája.

Nyugodjék békességben!

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

---

**A budapesti egyetemi könyvtár vezetése.** Szilágyi Sándor nagyérdemű tudósunk elhunnya következtében a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr ő nagyméltósága a budapesti egyetemi könyvtár igazgatói teendőinek végzésével *dr. Máthé Sándort*, a könyvtár első örét bízta meg. Az igazgatói állásra kiírandó pályázat ügyében még végleges döntés nem történt.

**A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumból.** *Dr. Erdélyi Pál* nemz. múzeumi könyvtári segédőrt a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága a múzeumi és szépművészeti ügyosztályban teljesítendő szolgálatra a miniszteriumba rendelte be.

**Tanulmányut.** *Dr. Schönherr Gyula* nemzeti múzeumi segédőr, e folyóirat szerkesztője, a M. Tudományos Akadémia Forster-Scitovszky-féle alapítványából a római Fraknoi Vilmos-féle magyar történelmi intézetben küldetvén ki, a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr engedélyével négy havi tartózkodásra Rómába utazott, hol a Vatikán gyűjteményeiben végzendő történelmi kutatások mellett a miniszter megbízásából az olasz állami levéltárak s főleg az azok mellett felállított paleografiai iskolák szervezetét is fogja tanulmányozni.

**Ismeretlen magyar nyelvemlék.** *Varjú Elemér* kiváló szorgalmú fiatal tudósunk a gyulafejevári Batthyány-könyvtárban az elmúlt ősszel igen érdekes felfedezéseket tett. Műtörténeti adatokért ment, nem is remélve hogy oly sok megelőzőleg ott járt kutató után még nyelvészeti és irodalomtörténeti érdekű emlékekre bukkanhat. Azonban rendkívül kellemes csalódásban volt része. Egymásután kerültek kezébe ismeretlen magyar írók munkái, történelmi és irodalomtörténeti följegyzések, s hogy a siker teljes legyen, szerencsés kutatónk egy tizenöt sorból álló ismeretlen XIV. századi magyar nyelvemlékre is ráakadt, mely már azért is rendkívül becses, mert ez a legelső ismert magyar nyelvű vers. Erről az utóbbiról irt értekezését a Magy. Tud. Akadémia I. osztályának egyik ülésén már be is mutatták. Kutatásairól irt kimerítő tanulmányát pedig a Magyar Könyvszemle fogja közölni s így olvasóink a nyelvemléket tartalmazó kézirattal is a legmegbízhatóbb kalauzolás mellett fognak megismerkedni. Az emlék nyelvészeti érdekességeit nyelvtudósaink beható vizsgálat alá vetették.

(—r.)

## VÁLTOZÁSOK

Magyarország területén levő nyomdáknál 1898 decz. 1-től — 1898 márcz. 15-ig terjedő időszak alatt.

Az egy csillaggal jelöltek hatóságilag be nem jelentett, a két csillaggal jelöltek pedig megszűnt nyomdák.

**Abauj-Szántó:**

Spán Ignác.

**Ada:**

Vogel M.

**Budapest:**

Adler Samu.

VIII., József-körút 36.

Bernfeld Mór.

VIII., József-u. 45.

\*\*Biehn Árminné.

V., Kálmán-u. 15/a.

Engel Simon.

VI., Szondy-u. 23

Feldmann Sámuel.

VI., Dávid-u. 10.

Fortuna nyomda. (Pollák M. Miksa és Tsa.)

V., Bálvány-u. 21.

Fried és Krakauer.

VI., Dalszínház-u. 10.

Friedmann Áron.

VI., Podmaniczky-u. 21.

Glückselig Miksa.

VI., Hunyadi-tér 7.

Hay Márton és Hirsch Márkus.

VI., Podmaniczky-u. 43.

Hegedüs Márton.

VI., Dessewffy-u. 18.

\*Janitz C. és fia.

V., Vadász-u. 36.

\*\*Kazinczy kny.

VII., Kazinczy-u. 2.

Klein Ignác.

VI., Lovag-u. 13.

Kunstädter Vilmos.

VII., Damjanich-u. 32.

\*Löwy Henrik.

V., Nádor-u. 17.

Merényi József.

VII., Károly-körút 19.

Mohrlüder Ernő.

VI., Gyár-u. 29.

\*\*Oberbauer Jenő.

V., Nádor-u. 23.

Pollák Jakab.

VI., Aradi-u. 19.

\*\*Rand és Hirsch.

VI., Podmaniczky u. 41.

\*\*Reiner Elkán.

VII., Király-u. 29.

Rosenberg Mórné.

VI., Uj-u. 6.

\*Róth József.

IV., Ujvilág-u. 6.

**Budapest (folytatás):**

Schlieszer Henrik.

VI., Király-u. 10.

\*Steinbuch Armin.

V., Lipót-körút 8—10.

Szent László nyomda.

VIII., Rökk Szilárd-u. 28.

Sztachora Károly.

V., Kálmán-u. 17.

\*Tedesco L.

VII., Rózsa-u. 25.

\*Wesselényi ny.

(Tulajdonos Mandl Mór.)

VI., Uj-u. 37.

\*Zawadil E.

V., Zoltán-u. 13.

Zimmermann Vilmos.

VI., Szondy-u. 56.

\*\*Zóbel Lipót.

V., Nádor-u. 23.

**Gyergyó-Sz. Miklós:**

Lécz János.

**Hátszeg:**

Triznyai István.

**Homonna:**

Kohn Jenő.

**Kalocsa:**

Guresó Antal.

**Mármaros-Sziget:**

\*Sichermann Mór.

**Munkács:**

\*\*Bleier Ábrahám.

**Nagy-Kanizsa:**

\*\*Özv. Gondos Márkné.

Gondos Ignác.

**Nagy-Károly:**

Vider Jakab.

**Pozsony:**

Preisak Győző.

\*\*Pawlik és Marinzl

utóda Gáspár Lajos.

**Székesfehérvár:**

\*Klökner Péter.

**Szentes:**

Farkas Eugénia.

**Szolnok:**

\*\*Hay Fülöp.

**Török-Becse:**

Radák Jánosné. (Fiók-üzlet.)

**Trencsén:**

Szold Henrik. (Kézi gyorsajtó.)

**Ujvidék:**

\*Bresnitz H. K.

**Ungvár:**

Szent Bazil-társulat könyvnyomdája.



miniszterium (1 frt 50 kr.), Hradsky József, Kárácsónyi János, Keszthelyi gróf Festetics ktár, Lőcsei kir. főgimnázium, Báró Mednyánszky Dénes, Meliorisz Béla, Ortvaiv Tivadar, Palczér Ernő, Pannonhalmi főapáts. közp. könyvtár, Pfeiffer Ferdinánd (2 péld.), Pór Antal, Pozsonyi kath. főgimnázium, Révai Leó (2 péld.), Sárospataki ref. főiskola, Selmeczbányai ev. lyceum, Szathmári kir. kath. főgimnázium, Szegedi Somogyi-ktár, Székelyudvarhelyi áll. főreáliskola, Székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium, Szendrei János, Gróf Teleki Sándor, Történelmi szeminárium (Budapest), Ungvári kath. főgimnázium, Varjú Elemér, Verseczi főreáliskola, Zalán Lipót János, Zilahy ev. ref. kollégium.

**Az 1900. évi folyamra:** Dévai áll. főreáliskola (2 frt.)

---

## A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlőnye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az év gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és speciális bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és bibliografiai irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben, több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 3 frt; a könyvtárusi forgalomban 4 frt; egy-egy füzet ára 1 frt.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő címére** a **Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

---

A Magyar Könyvszemle régi folyamának két teljes példányát (I—XVI. kötet) 25 frtjával, a II—XVI. köteteket egyenként 2 frton, együtt 20 frton bocsátjuk előfizetőink rendelkezésére. Megrendelések a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához intézendők, mely az összeg előzetes beküldése esetén a szállítást bérmentesen eszközli.

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois  
sous la rédaction de M. le dr. Jules Schönherr.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. VII. volume. 1. livraison.  
3 florins = 6 francs = 5 marcs. | son. Janvier-Mars 1899.

## Sommaire.

<b>La bibliothèque du Musée National Hongrois en 1898</b> .....	1
<b>L'avenir des bibliothèques provinciales hongroises</b> .....	17
<b>Paul Erdélyi.</b> Les Hymnaires hongrois au XVI. et XVII. siècle (I. article.)	40
<b>Alexandre Domanovszky.</b> Le code de la chronique de Dubnicz (avec un facsimilé.) .....	64
<b>Indicateur officiel.</b> Rapport sur l'état de la bibliothèque du Musée National Hongrois dans le 4. trimestre 1898 .....	73
<b>Littérature.</b> Émile Hubert, Les traits principaux de la science des reli- ques de langue. ( <i>Dr. Joseph Bartha.</i> ) — Catalog 100 von Ludwig Rosenthals Antiquariat. ( <i>Elemér Varjú.</i> ) .....	79
<b>Nécrologie.</b> Alexandre Szilágyi .....	93
<b>Notices.</b> Administration de la bibliothèque de l'Université à Budapest. Du ministère de l'instruction publique et des cultes. Voyage d'études Relique inconnue de la langue hongroise .....	95
<b>Changements dans l'état des imprimeries en Hongrie</b> depuis le 1. Décembre 1898 jusqu'au 15. Mars .....	96

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle.*  
*Budapest, Musée National Hongrois.*

VII. KÖTET, 2. FÜZET.

ÚJ FOLYAM.

1899 ÁPRILIS—JUNIUS.

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SCHÖNHERR GYULA.

1899. ÉVI FOLYAM.

II. FÜZET.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA.

1899.

## TARTALOM.

	Lap
<b>Varjú Elemér.</b> Murmellius Lexicon a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. (A szöveg között egy hasonmással.)	97
<b>Erdélyi Pál.</b> Énekes könyveink a XVI. és XVII. században. (Második közlemény.)	111
<b>Varjú Elemér.</b> A gyulafejevári Batthyány-könyvtár. (Első közlemény, a szöveg között három rajzábrával.)	134
<b>Külföldi Szemle.</b> A velencei Szent-Márk-könyvtárból. <b>Schönherr Gyulától</b>	176
<b>Tárca.</b> Évnegyedes jelentés a Magy. Nemz. Múzeum könyvtárának állapotáról 1898 január 1-től— márczius 31-ig	185
<b>Szakirodalom.</b> Dr. Dézsi Lajos, Misztótfalusi Kis Miklós. Ism. <i>E—r.</i> — Nyelvemléktani széljegyzetek. (Válasz dr. Bartha József ismertetésére) <i>Hubert Emil</i> -től. — Folyóiratok szemléje. I. Hazai folyóiratok. (Egyet. Phil. Közlöny, XXII. 10. XXIII. 1. 2. 3. 4. Erdélyi Múzeum, XV. 10. XVI. 1. 2. 3. 4. Grafikai Szemle, VIII. 12. X. 1. 2. 3. Irodalomtörténeti Közlemények, IX. 1. 2. Századok, XXXII. 10. XXXIII. 1. 2. 3. 4.) II. Külföldi folyóiratok. (Centralblatt für Bibliothekswesen, XV. 12. XVI. 1. 2. 3. 4. Deutsche Litteraturzeitung, XIX. 49. 51. 52. XX. 2. 4. 5. 6. 8. 9. 11. 15. Le Bibliographe Moderne, II. 11. 12. Revue des Bibliothèques, VIII. 8. 9. 10. 11. 12. Zeitschrift für Bücherfreunde, II. 4. 5.)	190
<b>Vegyes Közlemények.</b> A budapesti m. kir. tudomány egyetemi könyvtár igazgatói állására hirdetett pályázat. A hazai könyvtárak zsebkönyve. Arany János kéziratai. (e.) Könyvtárjegyzékek 1898-ban. (V. E.) Egy kis magyar nyelvemlék a XVI. sz. elejéről. ( <i>Varjú.</i> )	206
<b>Változások a Magyarországi területén levő nyomdákban 1899.</b> márczius 15-től június 15-ig	208

### A Magyar Könyvszemle

előfizetési díját 1899 márczius 15-től június 15-ig beküldték:

**Az 1898. évi folyamra:** Kammerer Ernő, Radvánszky Béla br.

**Az 1899. évi folyamra:** Békefi Remig, Brassói áll. főreáliskola, Ludovica Akademia, Miskolczi áll. polg. iskola, Pápai ref. főiskola ktára, Radvánszky Béla br., Szombathelyi papnevelő intézet, Todoroszku Gyula dr., Toldy Lajos (2. péld.), Zimmermann Ferencz.

MURMELLIUS LEXICONA  
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára az elmúlt hónapban egy elsőrendű könyvészeti és irodalmi ritkasággal gyarapodott. Megkapta a legkorábbi magyar nyelvű nyomtatványok egyikét, a sokáig unikumnak tartott Murmellius-féle latin-német-magyar szótárt, melynek második példányát csak néhány héttel előbb fedezték fel a körmöczbányai ferenczrendiek könyvtárában.

Ez az érdekes munka korrendben a negyedik eddig ismert régi magyar könyveink között,<sup>1</sup> egyuttal az első nyomtatott szótár, a melyben nyelvünk is szerepel; mégis hosszú ideig alig vetettek rá ügyet a magyar tudósok. Legelőbb Bod Péter említette; ő azonban példányát nem látta s megjelenési évét sem ismerte. Az első pozitív adat róla teljes száztíz esztendő múlva látott napvilágot Ruscsák Antalnak, egy Szent-Ferencz rendéhez tartozó szerzetesnek *Magyarische Kursivschriftbuchstaben mit ihrer Aussprache* (Innsbruck, 1857.) című könyvében, a ki Schwatzban, az ottani ferenczrendiek könyvesházában találta fel a munkát. Ennek révén vált aztán a *Lexicon* ismertté a tudós világban. A figyelmet Ponori Thewrewk Emil hívta fel rá a Tanodai Lapok IX., 1864-iki évfolyamában, különösen ajánlva a becses művecskét az akadémiai nagy szótár szerkesztőinek figyelmébe. A könyvet ő sem látta, csak a Ruscsák nem épen pontos leírását reprodukálta. Figyel-

<sup>1</sup> A Régi Magyar Könyvtárban is negyedik helyen áll, de a legrégebb magyar nyelvű nyomtatványok sorrendje még sem az, a melyet ott találunk. Első az ott másodiknak tett Heyden Sebald Puerilium colloquiorum formulae (Krakó, 1531.) a második a Komjáthy Epistolae Pauli első kiadása, melynek töredékét Fraknói Vilmos fedezte fel Krakóban. Harmadik az Epistolae Pauli krakói, 1533-iki kiadása, negyedik a Murmellius. A Sz. Jobbról szóló 1484-iki ének létezésében ma már alig hisz valaki.

meztető szavai hiában hangzottak el, a Murmelliust a Nyelvtörténeti Szótár forrásai közt hasztalan keressük. Senki sem tartotta érdemesnek a szótár kedvéért Tirolba utazni, még a buzgó Szabó Károly sem; ő is csak a Tanodai Lapok nyomán vette fel címét Régi Magyar Könyvtárába. Végre a magyar tudomány nagy kárára oly korán elhunyt Szamota István, a ki felismerte a munkának nyelvészeti szempontból való nagy értékét, vállalkozott a lemásolásra. 1893 augusztus havában hajtotta végre a fáradságos munkát s az ő buzgólkodása folytán látott aztán a szójegyzék napvilágot az Akadémia Értekezései között 1896-ban.

Még ugyanezen évben megkezdődtek a tárgyalások a Murmellius megszerzésének ügyében, mert a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága elmulaszthatatlan kötelességének tartotta, minden lehetőt elkövetni, hogy a nagybecsű irodalmi emlék haza kerüljön. E folyóirat szerkesztője a nyár folyamán Tirolban járván, a múzeumi könyvtár megbízásából felkereste az ősrégi schwatzi kolostort s kérdést intézett a rendház főnökéhez, hajlandó lenne-e a Murmelliust illő áron a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának átengedni.

Sem ezen felszólításra, sem a könyvtár megbízottjának hazatérése után csakhamar elküldött írásbeli megkeresésre nem érkezett felelet, bár, magán uton nyert értesülés szerint, a rend-tartományi káptalan foglalkozott az ügygel s az eladást elvben jóváhagyta.

A várt hivatalos válasz helyett 1897 márczius 24-ikén az ismert müncheni könyvárusnak *Ludwig Rosenthalnak* egy levelét vette a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága, melyben ez a Murmellius Lexiconának *egyetlen ismert példányát* felajánlotta — 3000 forintért. A levél az antiquariusoknál szokásos fenyegetéssel végződik: »ha elfogadják az ajánlatot, úgy kérem a rendelést sürgőnyileg; különben kockáztatják, hogy a becses könyvecske idegen kézre jut, mert több gyűjtőnek fel van ajánlva«.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában mindenki tisztában volt azzal, hogy a megvételre ajánlott Murmellius csak a schwatzi példány lehet, mégis nagyobb biztonság okáért az igazgatóság táviratilag fölkérte lovag Schönherr Dávid udvari tanácsost, az innsbrucki helytartósági levéltár igazgatóját, a ki ez ügyben a schwatzi ferenczrendiekkel már előbb is érintkezésben állott, tudná meg vajon a Rosenthal ajánlotta Lexicon azonos-e a schwatzival s ha igen, mit kérnek érte a szerzetesek. Az értesítés még azon

a napon megérkezett: a példány ugyanaz, ára 2000 forint s Rosenthalnak április 1-ig elővételi joga van rá.

Beható megbeszélés után két nappal később elküldetett a válasz a müncheni könyvtárusnak. Tudtára adta a könyvtár igazgató öre, hogy úgy a példány eredetét, mint annak a tulajdonosok által megszabott árát ismeri s hivatkozva arra, hogy a munka új kiadásban már közkézen forog<sup>1</sup> és hogy annak sem belső becse, sem ritkasága nem indokolja a túl magas árat, érte hatszáz forintot ajánlott; »különben« — írta, mintegy sejtve a következőket — »ki tudja, meddig marad a munka unikum s nem jövünk-e legközelebb egy másik példány nyomára.«

A kínált összeget úgy Rosenthal, mint a schwatzi atyák keveselték. Lehetséges, hogy ha, a mint illendőbb lett volna, a szótárt egyenesen a múzeumnak ajánlják fel, a könyvtár valamely középáron mégis megszerezte volna, így azonban a drága kötetke ott maradt Schwatzban. A Rosenthal fenyegetéskép emlegetett vevői sem kaptak rajta. Itthon pedig lemondunk róla, hogy a becses emléket valamikor a magunkénak mondhassuk.

Elképzelhető ezek után, mekkora örömmel fogadták az érdeklődők a Magyar Nyelvőr ez évi III. füzetében levő azon hirt, hogy a körmöczbányai szent-ferenczrendi zárda könyvtárában előkerült a Murmelliusnak egy második példánya. A szerencsés megtaláló Maurer Mihály tanár volt, a ki kutatásai közben véletlenül bukkant a munkára. A könyvecske főleg azért került ki a vizsgálódók figyelmét, mert Pesti Gábor Nomenclaturájának 1568-iki kiadása után van kötve s a könyvtár régi katalógusában csak ezzel a címmel szerepelt.

Három nappal a Nyelvőr füzetének megjelenése után már utban volt a levél Körmöczbánya felé, a melyben a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgatósága, utalva a pozsonyi káptalan azon nagybecsű ajándékozására, mely sok egyéb nevezetesség közt a Pray-kódexnek is birtokába juttatta a Magyar Nemzeti Múzeumot, arra kérte a rendház főnökét, engedné át akár ajándékba, akár örök letéteményül a Lexicont a Múzeum könyvtárának. Maháczek Béla házfőnök válaszában arról értesítette az igazgatóságot, hogy ő maga nem rendelkezhetik a könyvvel, miért is az ajándékozás dolgát a rend tartományi főnöke elé terjesztette.

<sup>1</sup> T. i. a Szamota-félében, melyből egy példány Rosenthalnak is elküldetett.

Erre az igazgatóság Hunka Emmanuelt, a rendnek Beczkón székelő főnökét szólította fel a Murmellius átengedésére. Az eredmény minden várakozást felülmúlt. A nagylelkű rendfőnök a Szent-Ferencz magyarországi fiait jellemző hazafiassággal s buzgó készséggel teljesítette a Magyar Nemzeti Múzeum kérelmét. Levele, melyben elhatározását a könyvtár vezetőjének tudtul adja, megérdemli, hogy egész terjedelmében lenyomassuk. Hangzik pedig következőképen:

189/1899.

*Nagyságos múzeumi igazgató ör, egyet. ny. r. tanár úr.  
kiválóan tisztelt uram!*

*Folyó hó 11-én kt. 276. sz. a. kelt becses és hozzám intézett kérelmére vonatkozólag van szerencsém Nagyságodat tiszteletteljesen értesíteni arról, hogy a körmőczbányai Szent-Ferencz-rendi zárdának könyvtárában meglerő »Lexicon Joannis Murmelii« cz. régi magyar szójegyzéket a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ajándékba adom.*

*Ezen elhatározásomról értesíteni fogom a körmőczbányai házunk nt. előljáróját s egyszersmind meg fogom öt keresni, hogy a fentnevezett Lexiconot mielőbb a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának adja át.*

*Egyébiránt ismételt kiváló tiszteletem nyilvánítása mellett maradtam*

*Nagyságodnak  
Beczkón, 1899. évi ápril hó 17-én.*

*alázatos szolgálja  
Hunka Emmanuel  
az Üdvözítőről nevezett Szent  
Ferencz-rendtartományi biztos*

Az értékes ajándékot a könyvtár igazgatósága meleg hangú levélben köszönte meg és sietett a nevezetes gyarapodásról felsőbb helyen jelentést tenni. Valóban nagy köszönetet, nagy hálát érdemel a derék szerzet, nem csak magáért az adományért, hanem azért is, mert példát mutatott szerzetes házainknak, miként kell azoknak a kincseknek helyesen való felhasználásáról és továbbra való megőrzéséről gondoskodniok, melyeket az elmúlt évszázadokon keresztül hiven megtartottak. Mert manapság, amikor



a zárdák megszűntek a tudományos élet emporiumai, fészkei lenni, úgy felelnek meg legjobban a kulturát illető kötelességeiknek, ha a falaik közt őrzött szellemi kincseket közvagyonná, mindenkinek

# LEXICON

IOANNIS MVRMELLII, IN QVO LATINA  
rerum uocabula in suas singula digesta classes,  
cū Germanica et Hungarica interpretatiōe

*Vt autem quoduis uocabulum facile inuenias  
tur præstabit Index copiosus.*



Murmellius Lexiconjának címlapja.

hozzáférhetővé teszik. Ez pedig másként nem történhetik, mint ha átadják megőrzés végett valamely nyilvános könyvtárnak.

Ily módon jutott a Magyar Nemzeti Múzeum a Murmellius

szótárának birtokába. A nevezetes kötet, amelyet az igazgató ör személyesen vett át a körmöczbányai rendház főnökétől megérdemli, hogy kissé bővebben foglalkozzunk vele, annál is inkább, mert sem Szabó Károlynál, sem a Szamota kiadásában nem találjuk a munka pontos könyvészeti leírását.

A *Murmellius*, mint már említettük, egybe van kötve a Pesti Gábor Nomenclaturájának 1568-ban, Bécsben nyomtatott kiadásával. (Régi Magyar könyvtár, I. k. 68. sz.) A kötés durva hártýával van borítva, melyet már egy ízben valamely nagyobb alakú könyv tábláján használtak volt. A táblákhoz való keménypapírt XVII. századi magyar nyomtatványok levelei szolgáltatták. Ez a kötés körül-belül a XVII. század derekán készülhetett. A két munka már előbb is be volt kötve, s a második bekötésnél ugyancsak megvágta a könyvkötő a lapszéleket, főként a kissé nagyobb alakú Pesti-szótárnál; a nyomtatásban azonban nem tett kárt, csak a régiebb kéztől eredő széljegyzetek némelyikét csonkította meg.

A két szótár már a XVI. században együvé volt kapcsolva, legalább erre mutatnak a mindkettőben előforduló, ugyanazon kéztől származó bejegyzések. Ezek részint a könyv azon, valószínűleg első gazdájától erednek, kinek nevét:

*Georgius Fleisch,*

a Pesti-féle szótár *L* jelzetű lapján olvashatni. Az írás a XVI. század nyolczvanas éveire mutat.

A későbbi tulajdonosok közül a legrégebbnek nevéből csak a kezdőbetűket ismerjük:

P: I: I:	S: I:
16	68.

Úgy látszik valamely Pater . . . Societatis Jesu lehetett. A vörössel irt betűk a Nomenclatura czimlapján vannak.

A kötet előlevelén találjuk egy ugyanazon századi tulajdonos nevét:

*Ferdinandus Franciscus Andreas*

*Witschen ab Hirschenfeld 1698.*

A következő század elején *Részey István* birtokába jutott, ettől pedig a körmöczi minorita zárdára szállott a két szótár, melynek a XVIII. század közepénél nem újabb bejegyzése a Pesti czimlapján látható:

<i>Contūs</i>	<i>Cremitz</i>
<i>Frum</i>	<i>minorum.</i>

A *Murmellius* pontos leírása a következő:

1a 1.

**LEXICON** | IOANNIS MVRMELLII, IN QVO LATINA | *rerum uocabula in suas singula digesta classes, | cū Germanica et Hungarica interpretatiōe | Vt autem quoduis uocabulum facile inuenia-* | *tur præstabit Index copiosus.* (Ez alatt fametszetű lécz és a magyar czimer, azon dúczról lenyomva, amelyről az Vietor egyéb, Magyarország számára készült nyomtatványaiában is nyomtatott.<sup>1</sup>

1b 1.

*Codice pertenui latet hoc, ò chara Iuuentus,  
Commoditas studijs maxima (crede) tuis.  
Seu Romana placent capiunt te, aut Theutona uerba,  
Pannonico potius seu cupis ore loqui.  
Vox nulla est certe cuius tibi copia non sit  
Nullaq; barbaries hic dominatur iners.  
Omnia sunt puro uerba en sermone polita,  
Stant posita exacto singula iudicio.  
Venditur hic paruo thesaurus maximus ære,  
Negligere hæc igitur tam preciosa caue.  
Leon. Coxus fatiebat.*

IN IOANNIS MURMELLII VIRI DOCTISSIMI

*librum, quondam Rectoris scholæ Dauentriensis.*

*Epigramma Andreæ Friderici Eleuthero-*  
*politæ Silesij.*

*Teutonicæ, hæc tantum scripsit, Murmelius olim  
Insignis, pubi præcipuumq; decus.  
Pannonicæ at doluit, Germanis commoda sola hæc  
Cedere, mox fecit Pannonicæq; loqui.*

EPITAPHIVM EIDEM.

*Maxima uix poterant lectoria præhendere uiuum,  
Fossula nunc capit hunc, exiguumq; solum,  
Toxica me sanum morti lethalia reddunt  
Dum prodesse uolo, pernegat inuidia.  
Viuenti, dederas sedulo quod lector amice,  
Post aneres etiam, dic bona uerba precor.  
Fridericus adtulit nesciat inuidia.*

<sup>1</sup> Igy a Komjáthi Szent Pál leveleiben. (1533.), Székely István Soltár könyvében és Kalendariumában.

2a 1.

## PRAECLARAE INDOLIS ET AMPLISSIMAE

*spei adolescentulis Michaeli & Francisco Magnifici quoanda domini Stephani à Peren filii, Martinus Heptamydius Bibliopola Cracouiensis S. D.*

*ET si multa sunt, quæ puerio literas & linguas discentibus una cum ipso quasi lacte tradi debent, tamen vix conuenit quicquid æque diligenter curare Pædagogum, atque ut quæmaxime pura & propria rerum uocabula rudes animi percipiant. Id quod magno studio fuisse ueteribus, cum quæ in hunc usum reliquere scripta indicant tum ipsa loquitur consuetudo, quam iidem haud dubie posteris, quasi per manus tradidere. Eam dico consuetudinem, qua hactenus permagno omnium, quod sciam, scholarum consensu receptum fuit, ut post diurnas docendi & discendi operas nemo uel ἀναλφάβητος è ludo dimitteretur, nisi aliquod uoculis latinis cum interpretatione linguæ uernaculæ redditis, quæ reuersus domum quasi pensum laboris sui parentibus perhiberet. Qua in re quum sæpe tanta fuerit literatorum imperitia, ut uel semilatina, & de fece, quod aiunt, accepta tradiderint, uel quæ latina fuerunt, ineptissime sint interpretati. Non debet non optimo consilio factum uideri, quod Joannes Murmellius haud pœnitendus dum uiueret puericiæ præceptor latina rerum uocabula germanice explicata, et in suas singula digesta clas-* (2b 1.) *ses libello est complexus. Cæterum quum eius libelli fructus amplior sit, quæ qui debeat intra germanicæ linguæ fines contineri, quod Hieronymi Vietoris Calcographi cumprimis diligentis & industrii studio perfectum est ut insuper Polonica illustraretur, id ego adolescètuli ornatissimi uobis quasi authoribus fretus ad uestratem, hoc est Hungaricam transferendum curauit. Fuit enim mihi magnæ authoritatis instar oratio uestra, qua me cum nuper in Idam uestram uenissem, sane quæ humaniter appellastis & admonuistis, ut ad nos aliquid bonorum libellorum afferrem. En itaque affero ad uos huc (mea quidem opinione minime malum), in quo legendo si quod facere pretium operæ uidebimini, quid obstabit quo minus cum patrueli, eidemque sobriino & æquali uestro Joanni à Peren haud uulgarem item ad laudem uiam cum summa omnium spe ingresso cõmunem faciatis? Quod si hoc*

*studium meum uobis gratum fuisse cognouero, non desinam porro inquirere, uobisq; & uestrae linguae plures hoc genus libellos uendicare. Vos qua cepistis graviter pergite, & Magnifici parentis uestri gloriam, ac clarissimae feminae matris uestrae D. Elyzabethae à Frangapanibus Comitissae, expectationem implere, adeoq; superare contēdite cum benevolente deo, qui uos perpetuo seruet & fospitet. Cracouiae, anno domini M. D. XXXIII. Decembris.<sup>1</sup>*

3b l. INDEX RERVM HOC IN NITI- | *difsimo libello*  
*contentarum.* (A szócsoportok abc rendben való elsorolása folytatása és vége a 3a lapon.)

4a l. INDEX VOCABVLORVM. (Három hasábosan; az első szó *Abacus*. Végződik a 22b oldalon *Zonarius*-sal.)

23a l. (1. számozott oldal). *Uauiarum re-* | *rum dictio-*  
*nes Latine, cum Germa-* | *nica et Ungarica interpretatione.*  
*Mancherley dinger Sateynischer, vnd Pol-* | *niischer vocabeln*  
*mit Deufcher bedeu-* | *tung oder auflegunge.* | *Külemb fele*  
*allatofnaß neuß:* *diakol: neme-* | *től es magyarol.* (Következik a szótár.)

126a l. (207 szz4 oldal) végződik a munka a *Pokol* szóval. Kolofonja: *Cracouiae per Hieronymum Vietorem. Anno ab orbe redempto M. D. XXXIII.*

Kis nyolczadrét, elől 4 kettős és egy hármás füzet, 22 szzltan levél és utánna 207 számozott oldal. Példányunk, fájdalom, nem teljes, hiányzik az egész T füzet (193—200. old.) és az utolsó levél.

Ezért a hiányosságért azonban kárpótól bennünket a példánynak egy becses különlegessége, a benne levő kéziratossági javítások és pótlások. Úgy a Murmellius, mint az elébe kötött Pesti-féle szótár, úgy látszik, erősen használatba volt véve, s egykori tulajdonosaik, a szerint, a mint a folyton fejlődő nyelv megkívánta, javítottak rajta. Ki van igazítva a sok sajtóhiba s a felcserélt szómagyarázatok (mert ilyen is akad bőven) helyükre vannak iktatva. Két kéz írását lehet megkülönböztetni. Az egyik, a régebbi azon *Fleischher György*-é, aki, mint már említettük, a Nomenclatura egyik lapján jegyezte fel nevét. Ez az írás körülbelül 1570—90

<sup>1</sup> A Szamota kiadásában sem az elől álló epigrammák, sem az érdekes ajánlólevél nincsenek meg.

közé esik; az akitől ered, mint már a név is mutatja, valószínűleg német volt; magyar ortografiája és a német szavakon tett javításai erre vallanak. A második kéz egy ismeretlen; írásának jellege a XVII. század első negyedének felel meg; a jó helyesírás s a megfelelő ékezés valamely nagyobb műveltségű emberre mutatnak. Az illető vagy pap, vagy erősen katolikus érzelmű világi lehetett, mert a protestáns felfogással, sok helyütt egyenesen pápistaellenesen irt szómagyarázatokat áthúzgálta s melléjük írta: *hæresis*. Ilyenek pedig a Murmelliusban bőven akadnak. Például:

Sacerdos. *eyn pryster*. Isten mondassanak tistan predicalloia. Exorcista. *Eyn beschworer*. Baculista *eschine*.

Papa. *eyn bobst*. Bölcseseguel es igaz isteni tudomannual *wen embernek kelene lenny*.

Subdiaconus. *Eyn epistel*. Kis piliső diak.

Diploma. *Eyn bull*. Oldozo leuel io köröyrtinnek *nem* (így!) *kel ule elni*.

Cucullatus rogator. *Eyn terminirer*. Rodolo es puzteito barát.

A gloszszak, tekintve, hogy nyelvünk fokozatos fejlődésének megismeréséhez nyujtanak becses adalékot, megérdemlik a lenyomatást. Közzük itt a legérdekesebbeket, megjegyezvén, hogy a folyó irással szedettek a kéziratos szómagyarázatok, a többi nyomtatás; a csillaggal jelelték a *Fleischer György* kezétől származnak.

Álljanak elől a Murmellius gloszszái, abban a rendben, a mint a könyvben találhatók. Az előttük levő szám a Szamota-féle kiadás sorszáma, a mit a könnyebb felhasználás kedvéért közlünk.

293. Collis. *Ein berg do man wein oder korn bauet*. Heg. Domb.

294. Colliculus. *Ein berglein hys heg*. Dombotska.

297. Vallis. *Ein tal*. Arok. völgy.

298. Conuallis. *Ein tal rund oder schreibweis umher tzwischen den bergen*. Aroknak igenes feneke. völgyeshely.

299. Campus. *Ein ebne*. Selus mező. Sik mező.

309. Argilla. *Fejm*. Czinalt far. Agyag.

342. Riuus. *Ein bach*. Falias. Szakadék.

346. Vadū. *Der furt des wassers*. Vis feneke. gazlöhely.

370. Angiportus. *Ein enge gass*. Sorus orja. Sikátor.

478. Veruex. *Ein hammel*. Herrelt kos. Ürü. Börböch.

Plaudus. **Ein brack.** (Magyarja hiányzik; Szamotánál nincsen.)  
*kamafz.*<sup>1</sup>

671. Naris. **eyn nagloch.** Or *lyük.*

672. Naso. **eyner der ein lange ader groſſe uafen hat.** Nag  
**orro.** *Orros.*

712. Stomachus. **Der mag.** *Has.* \**giomor.*

720. Splen. **Das milch.** *Vesse.* *Lép.*

721. Ren. **Dye ner.** *Bel.* (Utánna, pótlékép:) *Reticulū.* *Vese*  
*halója.*

722. Intestinum. **Eyn darm.** tag. *Hurkak.*

728. Omentum. **Eyn ieglich inwendig neß.** *Cheples gaag.*  
*Chepkés háj.*<sup>2</sup>

735. Huber pecudum. **Eyn ewter des ſichs,** ader ein ſtriche.  
**Barum.** *csőcs.* *tölgy.*

990. Pestis. **Eyn ieglich böſe ſucht.** *Pók.* *Mirigy.*

1007. Pullus. **Eyn jung vogel ader eyn jung thier.** *Éik.*  
*Tyukfi.* *chirke.*

1024. Crifta. **eyn kamp.** *Cimer.* *Taréj.*

1058. Pygargus. **Ein trap.** *Feer farco madar.* *Túzok.*

1067. Falco. **Eyn falck.** *Karuol.* *Sólyom.*

1165. Sturio. **eyn ſtoer.** *Sturin hal.* *Kechege.*

1170. Truta. **ein vore.** *Trut hal.* *Piſtrang.*

1177. Perca. **eyn perſich.** *Perca hal.* *Sügér.*

1178. Tinha. **eyn ſchley.** *Nylus viſenek hala.* *Varga hal,*  
*czompo.*

1224. Cantharis. **eyn grüner keuer.** *Heruo.* *Zöld bogár.*

1225. Erigulans. **eyn zecke,** ebnek es farkasnak occara  
**ragado ferük.** *Kullanck.*

1247. Bufo rana. **eyn krot.** *Felfualkodo beka.* *Varas beka.*

1251. Hirudo uermis paluſtris. **eyn egel.** (Magyarja nincs.  
A Szamotánál levő *Nadal pioka* valószínűleg kézzel van beírva  
a schwatzi példányba.) *Nadály.*

1252. Tipulla. **Waſſer gems.** *Dizben iaro ferük.* *Vizipók.*

<sup>1</sup> Nem, mint ma, kölyök-kutyát, hanem nagy ebet, kopót, vagy efélet  
jelent. A szláv *komusz* szóból jön.

<sup>2</sup> Érdekes, mint vált a régi *csepleszhájból*, a melynek jelentése kiveszett,  
*csipkés háj.* A XVI—XVII. század embere az ősi formát egyszerűen sajto-  
hibának nézte.

1257. Multipeda. (Németje nines.) *Földhen* (igy!) *lako fergeg.*  
*földi hernyó.*

1319. Fraxinus. *Eyn eschenbom. Gergian fa. Körösfa.*

1324. Juniperus. *Eyn jachandelberbom. Fenőfa. Elibe irva:*  
*Gyalog —*

1333. Ornus. *Hagmbuch. Iharsa. Gyertyán fa.*

1337. Suber. *Corkbom. Makus fa. Kérgesfa.*

1345. Taxus. *Eyn eybenbom. Kőserőfa. Kőres-fa.*

1541. Folliculus. *eyn hulsh. Gabonanak vagy botsonak* (borsó-  
nak) *hein. boga.*

1547. Gemmula. *eyn klein edel stejn. Kis göng. dráka kö.*

1548. Margarita. *eyn perlin. Dragakő. Gyöngy.*

1549. Adamas. *eyn adamant oder dyemant. Adamas.*  
*Gyemánt.*

1552. Corallium. *eyn korell. Korál. kláris.*

1584. Electrum. *Scheynend metal ader gundterfeil. ercz kinek*  
*ötöd rese ejűst. Ezüstös értz.*

1585. Orichalcum. *Messh. Arantias ercz. velentzei réz.*

1586. Stannum. *Czinn. Allo on. Feír ón.*

1587. Plumbū. *Bley oder loet. Ón. ólom.*

1596. Nitratus puluis. *Buchsenpuluer. Saletrum por.*  
*Puska-por.*

Erugo. (se magyarja, se németje). *Réz rozda.*

Scoria (Ugyanúgy) *Taraßk. schlacken.*

1617. Adytum templi. *Der thor. Segőstye. Szenthely.*

1618. Sacrarium repositoriū sacrorū. *Sacrystey ader treß-*  
*kammer. Szent hel. Segrestye.*

1620. Statua. *Eyn seul. keep. Faragott keép.*

1625. Cereus. *Eyn wachskerth. viaß Georgia.*

1634. Pictura. *Eyn gemel. kép. Iras. képezet.*

1641. Hostia. *eyn opfer ader hostij. Offertoriū. ostya.*

1644. Baptisterium. *Eyn tauffstejn. Mosdo. kereßtelő kör.*

1646. Aspergillū. *Eyn weywadel. Aspersoriū. Szentelő.*

1687. Horologium. *Eyn seger. Horazka. Óra.*

1651. Rophalum malleus cāpanæ est instrumentū quo pul-  
satur ostium. *eyn klöppel. Aito verő. kelepölő.*

1653. Funiculus. *eyn seylin ader schnur. Kis kötél. kötelechke.*

Missa. *eyn messh. Mise sido so. Aldozat.*



Humerales **eyn humeral. Omeral. Vállaló.**

1661. Alba. **eyn alb. alba. Beke-ing.**

1687. Ordo. **Die weyhung. Szerzet. Egyhazi rend.**

1688a. Extrema unctio. **Die heilige ölung. utólso Kenetis.**

1716. Foculus. **Eyn hertlin. Kis tűzhel. Tűztarto. Etek melegítő.**

1752. Scala. **eyn leyter. Reitolia Lábtó.**

Rutabulum (se magyarja, se németje, = szénvonó.) **Afag.<sup>1</sup>**

1888. Pensa. **Das merck ader die wol das an dem racken ift. Sós. \*Szóß.**

Suppedaneum. (Németje és magyarja nincs.) **Talp-al.**

1967. Cribrum. **eyn syb. Kossa. Szita.**

2291. Satrapha. **Eyn landtuogt. Katona. kuk magda.** (Azt vélem, itt a szótár javítgatója nagyon hibásnak gondolva a satrapha fordítását, csüfölkodásból tette mellé a *kuk magda*-t. Ezt a ritka szóllást megeljük a Nyt. Szótárban is, hová a Matkó Bányász-Csákányából került, *kuk Magdo* formában. Körülbelül olyasmit jelenthet, mint a *neneked*.)

2408. Dolarius. **Eyn vashbinder ader kuffer. Hordo gyarto. kádár.**

2409. Figulus. **Eyn tópfar. fanyk gyarto. Fazekas.**

Ezek a Murmellius múzeumi példányának feljegyzésre méltó gloszszái. Nem kevésbbé érdekesek azonban a Pesti Nomenclaturájában levők sem. Ime a nevezetesebbek olyan sorban, mint az eredetiben következnek.<sup>2</sup>

Vdalricus **Vdalricus Orle.**

Gabriel. **Gabriel. Gabor.**

Rinaldus **Rynald. Rinót.**

Natiuitas **zyletes wegnacht karáchony.**

Tonfus. **meg nyet. \*megberet(val)-tat(ot).**

Planta pedis **lab nyom \*talp.**

Digiti pedis **lab hozza. Uyak.**

Gremium **kebel, \*öl.**

Angiporus **poros ucza sikátor.<sup>3</sup>**

<sup>1</sup> Megvan Páriz-Pápainál is *a'zag* formában. Hiányzik a Nyt. Szótárból.

<sup>2</sup> Ahol szükségesnek véltük, az idegen kifejezést is ideigtattuk.

<sup>3</sup> Megvan a Murmelliusban is.

Sententia (csehül: **ortel**, németül: **urteil**) **sententia** \**ertelem*.<sup>1</sup>

Cacabus **fewdem** \**ist*.

Baiulus **tragar** **trager**. *kórher. (?)*

Caputium (csehül: **kukla**) **capucium**. *cháklya*.

Calopodia (olaszúl: **i zoccoli**) **csokol**. *fatalp*.

Filum rotundum (csehül **dratua**) **macnyag** \**waswefő*.

Paftum (csehül **kwass**) **keuert** **allat**. \**kovás*.

Cerua **em** \**nőstény szarvas*.

Cuniculus. **cuniculus**. \**tengeriújl*.

Porca. **newstendyno** *Emè*.

Ciconia **exterag** \**czako*.

Tepidum **lág** **meleg**.

Iris **isten kedkege** \**fiwarvan*.

Scismaticus **kaczer der keherisch** *hittől szakadt*.

Incantare. **megbiuelny** \**megigefzni*.

Tessera. **verselje** (csehül: **kosty**, németül **würffel**) \**koczka*.

Pluvia **togys** \**eseo*.

Colus **rokka** (olaszúl: **la rocca**) *gufaly*.

Manticulare **asztal kezkenem**.

Facere **tenny thon** *chelekedni*.

Factura. **dynalt** **allat**. *chinalmany*.

Sum contentus. **content** **vagyok** *megelégszem*.

Fastidiosus **watalatos** *unalmas*.

Salus **Salus** *egészséggel*.

Salutare **kwenzenny** *üdvözleni*.

\* \* \*

A Murmellius szótárának megszerzése nagy nyereség a Magyar Nemzeti Múzeumra, azonban kell, hogy a magyar tudományosságra is az legyen. A *Lexicon* nagy fontosságát fejtegetni felesleges lenne. Mint első nyomtatásban megjelent magyar szótár, irodalomtörténetünk egyik nevezetessége, mint nyelvészeti kútforrás pedig megbecsülhetetlen. Közel *háromezer* magyar szó és kifejezés foglaltatik benne, köztük igen sok elavult s kiveszett és akárhány olyan, amelyik más nyelvemlékben elő nem fordul. Ezt a becses forrásmunkát mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni egy pontos és hű kiadás révén. A Szamota-féle különösen két nagy

<sup>1</sup> Ordalia, ortályoskodás.

hibában szenved: ki van hagyva belőle a német szöveg, már pedig ez itt szükséges a magyar nyelvészet szempontjából is és hiányoznak mellőle a munka keletkezését, szerzőjét, stb. felvilágosító jegyzetek. Még a nagy fontosságú ajánló levél sincs benne. Azt már a körmöczy példány felfedezője említette, hogy egy-két, téves olvasásból eredő hiba is becsuszott ebbe a kiadásba. Egy szóval ez nem felel meg a követelményeknek. Azt véljük, a Murmelius elsősorban érdemes lenne arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia felvegye a hasonmásban kiadandó régi magyar nyomtatványok sorába, a melyeknek eddig megjelent kötetei közt nyelvészeti tekintetben alig akad a Lexiconhoz fogható. Most, midőn nem kell többé külföldre menni a lemásolásért, sem nagy munkával, sem tulságos költséggel nem jár a kötet közrebocsátása; a belőle származó haszon pedig úgy a fáradságért, mint a költségekért bőséges kárpótlást nyújt.

## ÉNEKESKÖNYVEINK A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

(Második közlemény.)

### Nyomtatott források.

— Egyháziak. —

#### 1. Gálszécsi István. *Énekeskönyv*. Krakkó, 1536. 8-r.

Sz. Ujfalvi Imre a Gönczi Gy. Énekes könyvének 1602. debreczeni kiadása előszavában megemlékezik azokról, kik »énekeskönyveknek kibocsátásában munkálkodtanak«. Ezek között említi Gálszécsi Istvánt: »Gálszécsi István mester, azon városnak iskolájában tanító, irt egy Énekes-könyvecskét. Dedicáltatott az Nagyságos Perényi Péternek, nyomtatattott in Octavo Krakkóban, 1536. »Szabó K. (I. 8.) e följegyzés alapján föl is vette a munkát, noha annak egyetlen példányát sem látta. A véletlen, mely ez elveszettnek hitt munka egy töredékét napfényre hozta, igazolta Ujfalvi Imrét és Szabó Károlyt is. E töredék Ágoston József birtokában van, négy számozatlan októvlevélből áll, az első terniónak hiányos négy levélből: A<sub>2</sub>, A<sub>3</sub> + 2 sztan levél, tartalmazza a Perényi Péternek szóló ajánlást s az énekek közül két dogmatikus éneket. Ez a legrégebb ismert kótás nyomtatványunk. A M. Könyvszemle 1887. évi folyamában (215. l.) ismerttettem s a töredék egész szövegét cizinkografiai másolatával együtt kiadtam.

† *Sametozel.*

2. *Székely István. Soltár könyv Székely Istvántul magyar nyelvre fordítottatott.* Krakkó, 1538. 8-r. 251 lev. elől 12 sztlan lev.

Szabó K. (I. 19.) felsorolja ismert példányaait.

3. *Székely István, Istenes énekek.* Krakkó, 1538. 8-r.

Egyetlen példánya gr. Bethlen Kata könyvtárában volt s Enyeden 1849-ben pusztult el. Bod Péter után címét közli Szabó K. (I. 13.)

4. *Hofgref-féle Énekes könyv.* Kolozsvár, (1554.) kis 4-r. 216 sztl. lev. (ha teljes.)

Egyik, teljesebb példánya az Akadémia könyvtárában van, ezt ismertette 1855-ben *Toldy* először (Magy. Nyelv- és Irod. kézikönyve, I. k. 1. l.); másik csonkább, megvolt gr. *Kemény* József könyvtárában, honnan kerülő úton, Vass József, Szénfi Gusztáv útján, Szénfi örököseitől megvásárolva, jutott az Erdélyi Múzeumba. Szabó K., ki mindakét példányt leirta (I. 348), abban a véleményben van, hogy ez Énekeskönyv a kolozsvári nyomda korai termékei közül való s mindjárt 1552 után jelent meg, különben alig volna érthető, hogy benne csupa 1538—1552. között írott ének forduljon elő. *Mátray* Gábor, ki először foglalkozott vele tüzetesebben, 1580—1600 között megjelentnek tartja, mert a hangjegyek típusa szerint korábbiak nem veheti. Már *Toldy* megjegyezte, hogy e hangjegyek a Tinódi Krónikájában levőkhöz hasonlítanak, s így alig nehéz elfogadni, hogy 1554-ben, a *Chronica* előtt, miket már a kolozsvári nyomda kizárólag Hofgrefé volt, jelent meg. Szabó K. hajlandó az énekek összegyűjtését és kiadását *Heltainak* tulajdonítani, s még ebben az esetben sem járunk messze az 1554. évtől, mert Heltai 1553-ban egyedül bírta a kolozsvári nyomdát.

5. *Huszár Gál.* Isteni dicséreték és psalmusok. Debreczen, 1560. 8-r.

Sz. Ujfalvi Imre az 1602-iki debreczeni kiadás előszavában írja: Huszár Gál bocsátott ki isteni dicséreteket és psalmusokat, azok közül válogatottakat, melyek ez időben a jámbor atyafiaktul szörcsöttek, anno 1560 in 8<sup>o</sup> cum dedicatoria epistola ad Petrum *Melium*. E följegyzés alapján vette föl művébe Szabó K. (I. 40). A könyvnek ma egyetlen példánya sem ismeretes.

6. *Huszár Gál.* A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséreték és imádságok. (Komjáthi,) 1574. 4r. 4 + 347 + 4 sztlan lev.

Sz. Ujfalvi Imre, említett előbeszédében írja: »Ezen Huszár Gál a keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséreteket és imádságokat kibocsátá in 4<sup>o</sup>, két részben, Komjáthiban laktában 1574.« E nyilatkozatra építve Szabó K. (I. 332.) az Akadémia s az Erdélyi Múzeum csonka énekeskönyveit tartotta Huszár Gál énekeskönyvének. Azonban az 1569-iki Szegedi Gergely-féle énekeskönyv fölfede-

zésével kitünt, hogy az nem az, hanem Szegedinek egy-egy kiadása. Időközben Eperjesen előkerült az a Huszár Gál-féle énekeskönyv, melyet Ujfalvi pontosan följegyzett, pontosan, czíme és dátuma szerint, el kell tehát fogadnunk a helyet is, a hol szerinte, Komjáthiban, megjelent. Huszár Gálnak 1573-tól kezdve nyomdája volt Komjáthin, s 1574 október 16-ikán hivatván meg Pápára, 1574 október 6-ikán még Komjáthiból keltezhetette előszavát s művét is ott fejezhette be. Teljes példányának könyvészeti leírását *Flórián* Jakab, az eperjesi ág. ev. kollégium könyvtárnoka tette közzé. (M. Könyvszemle, 1881. 246—247. l.)

7. *Heltai Gáspár*, Soltár, azaz Szent Dávidnak és egyéb Prophetáknak psalmusinak avagy isteni dicséreteknak könyve. Kolozsvár, 1560. 8-r. 300, elül 10 sztlan levél.

Szabó K. (I. 41.) felsorolja ismert példányait.

8. *Heltai Gáspár*. Soltár. Kolozsvár, 1561. 8-r. 300 szzott levél, elül 7 sztlan levél (ha teljes).

*Ráth* György, kinek leírásából e munka először lett ismeretessé, (M. Könyvszemle 1883. 270. l.) birja egyetlen példányát. E kiadás II. János választott királyhoz szóló ajánló levél nélkül jelent meg, szövege s kiállítása egyébként mindenben megfelel az 1560-ban megjelent I. kiadásnak.

9. (*Szegedi Gergely*, Énekes könyv. Debreczen, 1562.)

Sz. *Ujfalvi* Imre említett előszavában írja: »ez ideiglen csak az itt való tipografiában (Debreczen) is egynehányszor nyomattatott ki az Énekeskönyv, mely az Graduállal a Templomban szokott vitettetni. Találtam olyanra is, az mely, de csak igen rövideden, azelőtt negyven esztendővel (1562.) nyomtattatott.« E megjegyzés alapján *Szilády* Áron Szegedi Gergelyről írt tanulmányában ez énekeskönyvet *Szegedi* Gergelynek tulajdonítja, s az 1569-ben megjelent emendált és kétségtelenül Szegedi G.-féle énekeskönyvet annak második kiadásaul tekinti. Akár Szegedié, akár másé volt is az 1562-ben Debreczenben megjelent Énekeskönyv, bizonyos, hogy volt, mert Ujfalvi, a ki különben is nagyon pontos író, nem emlékeztetett volna meg egy 1562-ben Debreczenben nyomtatott énekes könyvről.

10. (*Szegedi Gergely*,) Énekeskönyv, melyből szoktanak az Úrnak dicséretet mondani. Debreczen, 1569. 8-r. 221 és mutató-tábla 3 sztlan lap.

Ez énekeskönyvnek egyetlen példányát *Hellebrant* Árpád födözte föl Boroszlóban, a városi könyvtárban, a hol most is őrzik. Ugyan ő ismertette legelébb, a M. Könyvszemle 1892/93. évf. 219. lapján. Az akadémia facsimilés kiadásban bocsátotta közre 1893-ban, melyet *Szilády* Áron gondozott, a ki hozzá alapos tanulmányt fűzött.

11. *Szegedi Gergely*. (Énekes könyv, melyből szoktak az Urnak dicséretet mondani.) Debreczen, (1569—1574.) 4-r. Csonka.

Az Akadémia birtokában egy énekeskönyv töredéke van, melyet Szabó K. (I. 332.) Huszár Gálénak nevez, melyet ő és Toldy debreczeni nyomtatványnak ismertek föl. Szabót e véleményében csak megerősíthette Sz. Ujfalvi Imrének többször idézett bevezetésében az a néhány sor, a melyet ott közöl is. Mióta azonban Huszár Gál 1574-iki, Komjáthiban megjelent énekeskönyve előkerült, kétségtelenné vált, hogy az akadémia csonka énekeskönyve nem Huszár Gálé. Szerencsére előkerült az 1569-iki Szegedi-féle énekeskönyv s az ezzel való egybeazonosításból kiderült, hogy e csonka énekeskönyv a Szegediének újabb kiadása. Szilády Áron (Függelék. XII—XIV. l.) kimutatta, hogy az Szegedinek egy 1569—1574 között megjelent újabb kiadása.

12. *Szegedi Gergely*. (Énekes könyv melyből szoktak az Urnak dicséretet mondani.) Debreczen, (1574—1579. közt) 4-r. Töredék.

Fraknói Vilmos a könyvtáblákból kiáztatott régi magyar nyomtatványok között egy debreczeni XVI. századi énekeskönyv töredékét ismertette (M. Könyvszemle, 1878. 267. l.) melynek meglévő B<sub>3</sub>, B<sub>4</sub>, B<sub>5</sub>, B<sub>6</sub>, levele a könyvnek 21—28 számozott lapját tartalmazza. E töredék a M. Nemz. Múzeum tulajdona s valószínűleg az az egyetlen példányban ismeretes töredék, melyet Révész Kálmán 1570 körül megjelentnek mond. (M. Könyvszemle, 1882. 265. l.) Szilády Áron Szegedi Gergely énekeskönyveinek sorozatában e töredéket az ismert kiadások harmadikának véli, s megjelenése idejét 1574—1579 közé teszi. (Irod. Tört. Közl. III. 128. l.) majd Szegedi G. Énekeskönyvének kiadásához irt tanulmányában 1572—1579 között megjelentnek mondja (Függelék. XV. l.). Mindaddig, míg az 1569-iki Szegedi Gergely-féle énekeskönyvet nem ismertük, nem tudtunk e töredékkal mit csinálni. csupán azt állapíthattuk meg, hogy debreczeni termék és 1579 előtt jelent meg. Most azonban egész határozottsággal Szegedi Gergelyének mondjuk. A töredékben megmaradt öt ének, »psalmusokból való isteni dicséretetek«:

Tordai Benedektől, XXX. ps. Benned biztam Uramisten,

Tesi-től, XXX. ps. Te benned biztam Uramisten,

Szegedi Gergelytől XXXI. ps. Bódog az ilyen ember,

Szegeditől XXXIV. ps. Mikoron Dávid Saul előtt . . .

Szegeditől XXXVII. ps. Nagy bánatban Dávid . . .

a töredék 21—28. lapját foglalja el, s hasonló sorban és megegyező lapszámozással az 1569. kiadásnak 21—29. lapján is megvan. Ugyanazon sorrend, majdnem ugyanazon lapszámozás, a nyomdai kiállítás és Szegedinek három éneke elég alapot adnak, hogy e töredéket az 1569-iki kiadás után következő egyik Szegedi-féle kiadásnak tekintsük s benne lássuk az 1579- és 1590-ben. Debreczenben megjelent éne-

kes könyvek s az 1562-ben s 1569-ben kiadott Szegedi-féle énekes könyvek sorozatának egy tagját, egy eddig ismeretlen kiadását. Mert ugyanazon 5 ének az 1579-iki énekes-könyvben a 20—26., az 1590-iki kiadásban a 23—32. lapokat s hasonló sorrendben foglalja el, s azoknak az ismert 1569-iki kiadással való egybevetése is megerősíti *Szilády* föltevését, a melyet én is elfogadok. E töredék fönt a 21. lapon Tordai énekének harmadik szakaszával kezdődik, az 1569-iki Szegedi-félében a Tordai éneke a lapnak második harmadrészén s az első szakasszal kezdődve foglal helyet, s e körülmény kizárja annak lehetőségét, hogy ezt az 1569-iki kiadással össze ne téveszt-hessük.

13. (*Szegedi Gergely.*) Énekes könyv, melyből szoktanak az Urnak dicséretet mondani, etc. Debreczen 1579. 4-r. 192 l. (179. l.)

Szabó K. (I. 151) e műnek egyetlen példányát a kolosvári ref. kollégium könyvtárában látta s onnan irta le. E kiadás lapszámozása hibás, innét van, hogy bár 192 l. van számozva, voltaképpen csak 179 lapra terjed. *Szabó* Samu (M. Könyvszemle, 1885. 167. l.) ugyanazon leírást adja a könyvről. *Szilády* Áron (említett Függelékében, XV. l. és Irod. Tört. Közlem. III. 128.) Szegedi Gergelyének ismeri fel, a mit egybevetésünk alapján mi is elfogadtunk.

14. (*Szegedi Gergely.* Énekes könyv, melyből szoktanak az Urnak dicséretet mondani.) (Debreczen. 1579—1590.) 4-r. 248 l.

*Szabó* K. (I. 332.) a Huszár Gál énekeskönyvének tartott akadémiai csonka példány jegyzetében egy nagyon töredékes énekeskönyvet említ, mely az Erdélyi Múzeum könyvtárában van. Fölsorolja a töredékeket lapszámai szerint s azt is Huszár Gálénak veszi. Már előbb (11. sz. a.) láttuk, hogy e csonka példány Szegedinek 1569—1574. között megjelent egyik kiadása, következésképen az Erdélyi Múzeum töredéke is egy Szegedi-féle kiadás, melyről *Szilády* (Függelék, XV. l.) így nyilatkozik: »Azt a hézagot, mely 1579-től 1590-ig mutatkozik a kiadások között, az Erd. Múzeum könyvtárában lévő töredékek szakítják meg. . . . A lapok nem egyeznek meg az előbbi kiadásokéival, de valami nagy eltérést sem mutatnak, s ebből az látszik, hogy ez a kiadás is vége felé bővítettett s Bornemissza Péter 1582-ben megjelent énekeskönyvével együtt szolgált alapul az 1590-ik évi kiadásnak.« Címül az 1569-iki ismert kiadását irtam.

15. (*Szegedi Gergely.*) Énekes könyv, melyből szoktanak az Urnak dicséretet mondani. Debreczen, 1590. 4-r. 301 (300) lap.

Sz. *Ujfalvi* Imre, többször említett előszavában (Debreczen, 1602.) írja: »Anno 1590. a bódog emléközetű *Gönczi* Györgynek praefatiójával, melyben 1. okait számlálja, a melyekért ez éneköket az ecclesiában meg kelljen tartani, 2. ezeknek mondásiban micsoda rendet kell tartani, 3. kik vétközzenek ezekben«, s erre támaszkodva

*Szabó K.* (I. 232. sz.) a kolozsvári ref. kollégium könyvtárában lévő elül. közben s végül csonka példányban látott énekeskönyvet annak tartja, melyről Sz. Ujfalvi emlékezik. Gönczinek tipikus előszava végig kíséri énekeskönyveinek egymásután megjelenő kiadásait, s röviden és oly módon foglalja össze utasításait, a mint Ujfalvi összegezi. *Szabó K.* leírásából nem tűnik ki, hogy az Ujfalvi említette előszó benne van-e a könyvben. *Szilády* egybevetése után s tekintélye alapján az itt leírt énekeskönyvet Szegediének kell tartanunk, azért irtuk czimül az ismert címet. Két évvel később, 1592-ben ugyancsak Debreczenben jelent meg Gönczinek első ismert kiadása, de tetemesen megkurtitva és más címmel, mint a Szegedi-féle énekesek. Tehát vagy e mű nem az, a mit Ujfalvi említ, hanem egy Szegedi kiadás, vagy 1590-re kell tennünk Gönczinek egy eddig ismeretlen, minden valószínűség szerint első kiadását. *Sándor István* az 1590-ben Debreczenben nyomtatott énekeskönyvnek címét így adja »A psalmusokból való isteni dicséretetek.«

16. A keresztyeni gyülekezetben való isteni dicziretek egyhen szedőgettek es mostan nyomtattattak vyonnan eregbítetek es emendaltattak L. F. által. Várad, 1566. 4-r. 186+1 sztlan levél.

Ez énekeskönyvnek egyetlen példányát *Hellebrandt Árpád* fűdözte fel Wolffenhüttelben a kir. udv. könyvtárban s ő ismertette a M. Könyvszemle 1892/93. évf. 219. lapján.

17. *Mélius Péter*, Igaz szentírásból kiszedettet Ének. Debreczen, 1570. 4-r. 16 sztlan levél.

Két ismert példánya (Akad. könyvtár és a kolozsvári unit. kollégium könyvtára) volt ismeretes *Szabó K.* (I. 78. sz.) előtt.

#### 18. (*Dávid Ferencz* Énekeskönyve.)

*Kanyaró Ferencz* a legrégibb unitárius énekes könyvekről irt tanulmányában Uzoni *Fosztó* nyilatkozatát idézi annak bizonyítására, hogy *Dávid Ferencz* szerkesztésében csakugyan készült egy unitárius énekes könyv. »Me puero, írja *Fosztó*, primae editionis sub Francisco Davide exemplar vidi, in manibus tractavi apud viduam egregii quodam Stephani Takáts Claudopolitani . . . Sed iam hodie illius editionis nullum exemplar invenire potui hactenus.« Ma sem ismerjük e kiadást, mert a mit *Szabó K.* (I. 342.) *Dávid Ferencz*ének tart, arról *Kanyaró* bebizonyítja, hogy azt Thoroczka Máté Kolozsvárott 1607-ben adta ki. (M. Könyvszemle, 1895. 326. l.) Ugyancsak *Kanyaró* (Ker. Magv. 1898. 56. l.) valószínűnek tartja *Enyedi* után (Predikációk, Triacas IV. Concio XV.), hogy 1574 előtt már megjelent, még *Enyedi* életében, a közönséges unitárius énekeskönyv, a melytől függetlenül állott amaz énekeskönyv, melyről *Enyedi* emlékezik: »Ám mostan a könyvnyomtató egynehány szép dicséreteket külön kinyomattott, az imádságokkal együtt, kikkel mostan szoktunk



élni,« ettől különbözének s rendes énekeskönyvnek tartja azt, a melyből a maga kisebb kiadását a kiadó szerkesztette.

19. *Bornemissza Péter*. Énekek három rendbe: külömb-külob-félék. Detrekő, 1582. 4-r. CCCXXIV. lev. Elöl czimlap, ajánlás 4, végül registrom 5 sztlan levél.

Szabó K. (I. 195.) felsorolja ismert példányait, teljes csak a budapesti egyetemi könyvtárban és Thury Etelénél. *Toldy* (II. ker. kir. kath. főgimn. 1882. Értesítője) följegyzését e könyv példányairól érdekesnek tartjuk itt közölni. Exemplare. 1. Pester Univ. Bibl. (megvan) 2. Pester Akad. Bltk. (megvan), 3. Rádaische Bibliothek in Péczel (Neue und unergänzt), (ma a Pesti ref. koll. kvtárában), 4. Telekische Bibliothek in Marosvásárhely (blos zur Hälfte und noch indeterminirt) (megvan), 5. Noch ein Manker bei einem Privaten (Farkas Károlynál a Nagy Gábor példánya, melyet Göncziének tartottak) Dies das 6-te, gut ergänzte (ez a múzeumé). A 7-ik Sztrókayé. árvizkor elromlott.« Alighanem az a példány, melyet ő maga irt le a Tud. Gyűjt. 1832. VI. füzetében, hogy Bornemisszáé, az bizonyos. Egy példányát, mely meglehetősen csonka, leírja *Kende S.* katalógusa 1894. 7. szám. Ismerteti és leírja *Kálmán Farkas* Prot. Egyh. és Isk. Lap 1883. 35., 36., 37. sz.

20. (*Gönczi György*. Keresztyéni Énekek. Debreczen, 1590. 4-r.)

Sz. Ujfalvi Imre többször említett előszavában egy 1590-ben Debreczenben nyomtatott énekeskönyvről emlékezik meg, melyhez a boldog emlékezetű Gönczi György irt praefatiót. Ez adatra támaszkodva Szabó K. (I. 232.) a kolosvári ref. kollégium könyvtárának egy elől s végül csonka s egy helyütt közben is hiányos, Debreczenben, 1590-ben 4-r. megjelent énekeskönyvét veszi föl annak, a mit Ujfalvi említ. Az ott leirt énekesben *Szilády* egy Szegedi-féle énekeskönyvet ismer föl (15 sz.). Tehát vagy a Szegedi-féle énekeskönyvhöz irt Gönczi előszót, vagy maga bocsátott ki egy más, attól különböző énekeskönyvet, vagy Ujfalvi emlékszik rosszul. Ez utóbbira annál kevésbbé gondolhatunk, mert az újabb fölfedezések (Gálszécsi, Huszár Gál) mindjobban megerősítik Ujfalvi hitelét. Marad tehát az a kérdés: 1590-ben két énekeskönyv jelent-e meg Debreczenben, Szegedié és Gönczié, vagy csak egy, Szegedié, melyhez Gönczi irta meg az előszót? Ugy tűnik föl előttem, hogy Gönczi, a ki ismert énekeskönyveiben az éneklendő anyagot tetemesen megrostálta s utasításaiban az 1567-iki zsinatnak az éneklésről adott kánonaihoz nagyon közel áll, nem írhattott egy olyan énekeskönyvhöz előszót, melynek anyaga, talán kellő ellenőrzés nélkül, bővült s beosztása sem egyezik meg az ő énekes könyvei beosztásával. Gönczi énekeskönyve, úgy látszik, már megszorításképen volt kiadva ama divat ellen, mely Bornemissza három rendű énekeit kedvelté tette, nehogy az egyházban mást is énekeljenek, mint a mi zsinati jóváhagyásban részesült s dogmai szempontból

elfogadható volt. A két felekezet elválása után e gondoskodásra szükség volt, és a Szegedi-féle énekeskönyvnek e legbővebb kiadásával szemben, Gönczi énekeskönyvei már megszorítást jelentenek. Azért hiszem, hogy 1590-ben, mint Újfalvi mondja, egy eddig ismeretlen Gönczi-féle énekeskönyv is megjelent.

21. *Gönczi György*. Keresztyéni Énekek [mellyek a Gradual mellett s a nélkül is, a hol azzal nem élhetnek a magyar nemzetben reformáltatott ecclesiákban szoktanak mondattatni.] Debreczen, 1592. 4-r. 164 lev.

Szabó Károly (I. 252.) a kolosvári ref. koll. könyvtárának egyetlen ismert példányát írta le, (Énekes könyv) címet adván a munkának, miután a címlap, az előbeszéd s a szöveg első levele hiányzik abból; rövid címét *Sándor* István is így adta. *Jankovich* Miklós szintén látott és birt egy példányt, mely eredetileg *Sinai* Miklóssé, utóbb *Nagy* Gáboré, majd b. Podmaniczky Lajosé volt. Ennek a címlapját, bár hibásan, de a mi címünkhöz megközelítően leírta kézíratos bibliografiájában. Ez is csonka volt, elejéről 35 l. hiányzott s így nem lehetett az, a mely most Kolozsvártt van. Miután e műnek négy első kiadása teljesen azonos, csupán nyomdai eltéréseket mutató, a második kiadás címét irtam az első kiadás címül is, a mit annál inkább meg lehetett tennem, mert e cím a Gönczi énekes könyvek egyik tipikus címe.

22. *Gönczi György*. Keresztyéni Énekek. . . . Mostan ujonnan de mértékletessen és helyessen többítették és illendőbb rendben, hogy nem mint az előtt, kibocsáttattak. Ezek mellé adattanak szép renddel az Halot Énekek. Debreczen, 1602. 4-r. 150 lev. Elöl címlap és ajánlás, 6 sztlan levél.

E kiadásnak egyetlen, címlapján rongált, hátul csonka, példánya a gyulafehérvári Batthyány-könyvtárban van meg, innen írta le Szabó K. (I. 376.), a címlap hiányait a III. kiadásról pótolván. E kiadásnak különösen értéket kölcsönöz Szilvás Újfalvi Imre előbeszéde, melyben a protestáns énekes könyveknek addigi fölsorolását adja.

23. *Gönczi György*. Keresztyéni Énekek . . . stb. Debreczen, 1616. 4-r. 5 sztlan és 175 lev.

Szabó K. (I. 463.) a Marosvásárhelyi ref. koll. könyvtárának példányát írta le.

24. *Gönczi György*. Keresztyéni Énekek stb. Debreczen, 1620. 4-r. 4 sztlan és 164 lev.

Szabó K. (I. 497.) csak egy csonka példányát látta a pozsonyi róm. kath. főgimnázium könyvtárában. később, mikor Kálmán Farkas könyvtárában egy elől teljes, de a halotti énekek nélkül lévő. pél-

dányát megismerte, erről írta le s tette pótlólag közzé a pontos címet. (M. Könyvszemle, 1881. 119. l.)

25. *Gönczi György*. Keresztyéni Isteni Dicséretetek . . . Lőcse, 1635. 4-r. 8 sztlan lev. és 439. lap.

Szabó K. (I. 648. sz.) a Magyar Tud. Akadémia unikumát írta le.

26. *Gönczi György*. Keresztyéni Isteni Dicséretetek . . . Bártfa, 1640. 12-r. Elül czímlap, előbeszéd 5 lev. (itt megszakad), végül 8 sztlan levélen a lajstrom, 809 lap.

Szabó K. (I. 698.) két példányt ismert (az Erd. Múzeumban, Lugossynál). Czímlapja szerint »ötödször bocsáttatott ki«, de ez alighanem téves, ha csak arra nem vonatkozik, hogy ez énekeskönyv ilyen formában (12-r.), mint impressum már *ötödik* kiadásban jelent volna meg. Az eddigi 4-r. kiadások (1590, 1592, 1602, 1616, 1620, 1635) után ez hetedik kiadásul szerepel, legalább mostani ismereteink szerint. Szabó K. mikor leírja, előszava szerint helyesen tekinti, Göncziének. Őt úgy látszik megtévesztette az *ötödik* kiadás jelzés s a jegyzetben az 1602-iki kiadást nem említi, hihetőleg azért, mert annak előszava Ujfalvitól való. Az 1602-iki kiadás az 1592., 1616. és 1620. kiadásokkal teljesen megegyezik, s így azt a Gönczi-féle énekeskönyvek közül kihagyni nem lehet.

27. *Gönczi György*. Keresztyéni Isteni Dicséretetek . . . Lőcse, 1642. 16-r. 704 lap. Elül czímlap 1, végül lajstrom 7 sztlan levél.

Szabó K. (I. 726. sz.) a M. Nemz. Múzeum és a sárospataki ref. kollégium könyvtára példányait ismeri. Ez impressum czímlapján *hatodik* kiadásnak van jelezve, alighanem, mint az előbbi, tévesen, ha általánosan akarja jelezni a Gönczi-féle énekeskönyv kiadását. Inkább azt hiszem, hogy, mint az előző kiadás czímlapja, e jelzés az impressum formában megjelent kiadásokra vonatkozik, s akkor az 1640-iki impressum-kiadás előtt már négy, eddig ismeretlen kiadást kell föltételeznünk.

28. (*Gönczi György*.) Szép és ájtatos isteni dicsiretek következnak. Lőcse, 1646. 16-r. Czímlap, 290 számozott lap és (lajstrom) 9 sztlan lap.

Egyetlen ismert példánya Weimarban, a nagyhercegi könyvtárban. *Kropf* Lajos adott róla először hírt (M. Könyvszemle, 1885. 85. lap). A vele együtt nyomtatott »*Imádságos könyvecske*«-vel együtt pontosan leírta Hellebrant Árpád. (M. Könyvszemle, 1891. 143. l.)

29. (*Gönczi György*.) Az Sz. Dávid . . . Soltárrival . . . tellyes könyv. Bártfa, 1647. 16-r. 428 l.

Igy adja e könyv címét és rövid leírását *Szlávik* Mátyás a Prot. Egyh. és Isk. Lapok 1892. évf. 38. számában. Pontos leírását

a M. Könyvszemle 1884. évf. 316—7. lapján olvassuk *Flórián* Jakab könyvtárnoktól, ki az eperjesi ág. ev. kollégium példányát írja le.

30. *Gönczi György*. Keresztyéni Isteni Dicséretetek . . . Várad, 1648. 12-r. Hymnusok 84 l. Dicséretetek 372 lap. Elül címl. ajánl. 6, végül mut. tábla 6 sztlan levél.

Szabó K. (I. 816. sz.). a budapesti Egyetemi könyvtár unikuma után, melynek a címlapja hiányzik, írta le e kiadást s egyszerűen Énekes könyvnek címezte. Mi megtartottuk a három tipikus cím közül ezt, a melyet a megelőző impressum-kiadások (1640. és 1642.) viselnek, s e címlaptalan impressumra is alkalmaztuk. Ha címlapja meg volna, talán elárulná, hogy ez a *hetedik* kibocsátás, mint az előbbieken, a mi annál valószínűbb, mert előszava 1642-ben kelt.

31. *Gönczi György*. Az Sz. Dávid Profétának ékes rytmusú Soltárival; És a Soltárokból szereztetett Dicséretekkel; S egyéb Istenes Énekekkel és Hymnusokkal teljes könyv . . . Várad, 1651. 12-r. Hymnusok 84, Dicséretetek 372 lap. Elöl 6, végül 6 sztlan levél.

E kiadás az előbbivel (Várad, 1648.) mindenben megegyezik. csupán nyomása más, amit Szabó K. (I. 852. sz.) is megjegyzi. Egyetlen példánya a budapesti egyetemi könyvtárban van. Ez is impressum-kiadás, valószínűleg a *nyolczadik*; ismert példányának címlapja megelégszik a »mostan ujabban« általános szólammal.

32. *Gönczi György*. Keresztyéni Isteni Dicséretetek . . . Lőcse, 1652. 4-r. Hymnusok 94 l. mutató táblájuk 1 sztlan lev.: Dicséretetek 339 lap és mut. táblájuk 6 sztlan levél.

E kiadásnak a sárospataki ref. koll. könyvtárában lévő unikumból a címlap hiányzik s azért Szabó K. (I. 858. sz.) megelégedett az egyszerű (Énekes-könyv) cízzel, mi a másik tipikus Gönczi-féle címet adtuk e kiadásnak, a melyet a 4-r. énekeskönyvek viselnek, mint előtte az 1635. (648. sz.) s az utána következő, (Lőcse, 1654. 4-r.), melylyel egészen egybevág. Annál könyebben vehettem tehát föl az itt közölt címet. *György* Aladár közlése szerint (Magyarország Könyvtárai) van példánya *Kálmán* Farkas könyvtárában is.

33. *Gönczi György*. Keresztyéni Isteni Dicséretetek . . . Lőcse, 1654. 4-r. Hymnusok, 94 lap, mut. táblájuk 1 sztlan lev.: Isteni Dicséretetek és Halotti Énekek 339 lap, mut. táblájuk 6 sztlan levél.

Az előbbinek hű lenyomata. Beosztása és lapszámozása annyira megegyezik, hogy egyiknek a mutatójából pontosan megtalálhatjuk a másikban levő énekeket. Szabó K. (I. 890.) a kolozsvári ref. kollégium unikumát írta le.

34. *Gönczi György*. A Sz. Dávid . . . Soltárival . . . tellyes könyv. Várad, 1654. 4-r. Hymnusok, 56, Dicséretetek 335 lap. Elül címl. Gönczi előljáró beszéde, 3, végül mut. tábla 3 sztlan levél.

Hozzájárul Halotti Énekek és Szt. Dávid Zsoltárai. Nem. Múzeum, Erdélyi Múzeum (Szabó K. I. 895.)

35. *Gönczi György*. Keresztyéni Isteni Dicsiretek . . . Várad, 1654. 12-r. Hymnusok, 84 lap. Isteni dicsiretek és Halotti Énekek 372 lap. Elül czíml. ajánlás 6 sztlan lev.

Szabó K. (I. 898.) a kolozsvári róm. kath. liceum könyvtárának czímlap nélküli unikumát írván le, csak Énekes könyvnek czímezi; mi a vele rokon impressumok után adtuk a fenti címet.

36. *Gönczi György*. A Sz. Dávid . . . Soltárrival . . . tellyes könyv. Kassa, 1662. 12-r. Hymnusok, 81 lap, Isteni dicsiretek 479 lap. Elül czíml. 1 lev., végül mut. tábla 15 sztlan lap (7 lev.).

Szabó K.-nál (I. 990.) címül csupán Énekeskönyv áll, mert könyve készülése idején a debreczeni ref. kollégium könyvtárának czímlap nélküli példányát használta. Azóta még maga írta le e kiadásnak az egri érseki egyházmegye könyvtárában lévő teljes példányt (M. Könyvszemle, 1882. 86. l.), melynek címét föntebb irtuk.

37. *Gönczi György*. A Sz. Dávid . . . Soltárrival . . . tellyes könyv. Kassa, 1673. 12-r. Hymnusok, 90, Dicséretetek 521 lap.

Egyetlen csonka példánya *Lugossy* könyvtárában volt. Innen írta le Szabó K. (M. Könyvszemle, 1882. 88. l.)

38. *Gönczi György*. A Sz. Dávid . . . Soltárrival . . . tellyes könyv. Kolozsvár, 1675. 12-r. Hymnusok, (csonkán 51—82 lap). Dicséretetek (első levél hijján) 382 lap. Mut. tábla 6 sztlan levél, Soltárok (csonkán) 290 lap stb.

Egyetlen példánya *Lugossynál*. Erről írta le Szabó K. (M. Könyvszemle 1882. 88. l.) Címét az 1680. kolozsvári kiadásé után (I. 1244.) vettük föl, a melylyel beosztásra, lapszámra, hihetőleg címére is megegyezett.

39. *Gönczi György*. Keresztyéni Isteni Dicséretetek . . . Lőcse, 1675. 4-r. Hymnusok, 94 lap, Dicsiretek és Halotti Énekek 501 lap. Elül 4, végül mut. tábla 5 sztlan levél.

Szabó K. (I. 1183.) a Nemz. Múzeum példányát írja le. Ezenkívül még két példánya ismeretes, egy csonka Eperjesen az ev. kollégium könyvtárában s egy czímlap nélküli Sárospatakon, a ref. kollégiumban. Ez utóbbit Szabó K. (I. 1287.) külön, mint lőcsei, 1682. nyomtatványt írja le. *Kálmán* Farkas helyreigazítása és Szabó K. válasza után (Sárosp. Lap. 1884. 6. sz. és Kolozsv. Prot. Lap. 1884. 8. sz.) e tévedés kiderült, s így e kiadás és az 1682-iki lőcsei énekeskönyv egybeesvén, ez utóbbit a sorozatból törölnünk kell.

40. *Gönczi György*. A Sz. Dávid . . . Soltárrival . . . tellyes könyv. Kolozsvár, 1680. 12-r. Hymnusok, 82 lap, Dicséretetek s Halotti Énekek 382 lap. mut. tábla 6 sztlan levél.

Erd. Múzeum, Debreczeni ref. kollégium (Szabó K. I. 1244.

41. *Gönczi György.* Az Sz. Dávid . . . Soltáriver . . . tellyes könyv. Kolozsvár, 1690. 12-r. Hymnusok, 67 lap, mut. tábla 3 sztlan lap, Isteni dicséreték 350 l. és mut. tábla 5 sztlan levél.

Kolozsvári róm. kath. liceum. Debreczeni ref. kollégium (Szabó K. I. 1384.)

42. *Gönczi György.* Az Sz. Dávid . . . Soltáriver . . . tellyes könyv. Lőcse, 1690. 12-r. 642 lap mut. tábla 8 sztlan levél.

Szabó K. (I. 1389.) e kiadást Énekes könyv czímen a Rakovszky család lonti könyvtárának katalogusa után vette föl. Leírását *Kudora* Károly a lonti könyvtárban lévő példány után adta, melyet Szabó nem láthatott. (M. Könyvszemle, 1879. 213. l.)

43. *Gönczi György.* Az Sz. Dávid . . . Soltáriver . . . tellyes könyv. Lőcse, 1691. 12-r. 640 lap. Elül czíml. 1 sztlan lev., végül utasítás és mut. tábla 9 sztlan lev.

Magyar Nemz. Múzeum. Budapesti egyetemi könyvtár. (Szabó K. I. 1410.)

44. *Gönczi György.* Az Sz. Dávid . . . Soltáriver . . . tellyes könyv. Lőcse. 1694. 12-r. 746 lap és mut. tábla 9 sztlan levél.

Rimaszombati prot. gimn. kvtárában. (Szabó K. I. 1460.)

45. *Gönczi György.* Az Sz. Dávid . . . Soltáriver . . . tellyes könyv. Lőcse, 1694. 8-r. 774 lap, végül lajstrom 7 sztlan levél.

Nérén a b. Mednyánszky-ktárban. (Szabó K. I. 1462. sz.)

46. *Gönczi György.* Az Sz. Dávid . . . Soltáriver . . . tellyes könyv. Lőcse, 1696. 12 r. 746 lap és 10 sztlan levél.

Nemz. Múzeum. (M. Könyvszemle, 1879. 28. l.)

47. *Gönczi György.* Az Sz. Dávid . . . Soltáriver . . . tellyes könyv. Lőcse, 1697. 12-r. 294 lap. Elül czíml. 1, végül mut. tábla 5 sztlan levél.

Budapesti egyetemi könyvtár. (Szabó K. I. 1499. sz.)

48. *Gönczi György.* Az Sz. Dávid . . . Soltáriver . . . tellyes könyv. Lőcse, 1699. 12-r. 714 lap. Elül czíml. 1, végül mut. tábla 17. sztlan lap.

Sáros-pataki ref. kollégium, Debreczeni piarista-ház, Rima-Szombaton a kishonti ev. esp. kvtárában. (Szabó K. I. 1544.)

49. *Gönczi György.* A Sz. Dávid . . . Soltáriver . . . tellyes könyv. Debreczen, 1700. 12-r. 432 lap.

Nemz. Múzeum. Budapesti egyetemi ktár. (Szabó K. I. 1553.)

50. *Az keresztény gyülekezetben való Isteni dicsiretek egyben szedegettetet, újonnan nyomtattatot, emendáltatot és sok szép dicsiretekkel megöreghittet.* Bártfa, 1593. 4-r.

*Szilvás-Ujfalvi Imre* említett előszavában írja: »Bártfán is nyomtattak énekes könyvet anno 1593. in 4<sup>o</sup>« s ez alapon *Szabó K.* (I. 267.) bártfai s 1593-ban nyomtatott énekeskönyvnek veszi amaz elül, közben és végül csonka példányt, mely a sárospataki ref. kollégium könyvtárában van; e föltevését a R. M. K. megjelenése után, egy, az alsósebesi ferencz-rendi zárda könyvtárában talált s elől czímlapos, közbül töredékes munka leírásával nemsokára maga igazolta. (M. Könyvszemle, 1878. 314. l.) E két csonka példány egybe téve, majdnem kiegészíti egymást (Alsó-Sebesen 1—16, 21—38, 55—88, 93—164, 167—168, 173—414, Patakon 183—224, 229—238, 241—244, 247—300, 303—382, 385—388 lapok vannak meg), de 1892-ben előkerült egy teljes példány, mely *Binder Károly* bir-tokában van, a melyet *Szlávik Mátyás* ismertetett a Prot. Egyh. és Isk. Lapok 1892. 38. számában. Ebben kiegészíti *Kálmán Farkas* leírását, mely az alsó sebesi zárda csonka példánya után készült, s a Prot. Egyh. és Isk. Lapokban (1881. 33/35. sz.) jelent meg.

51. *Újfalvi Imre*. In Exequiis Defunctorum. Halot temetés-korra való énekek stb. Debreczen. 1598. 4-r.)

*Sándor István* (M. Könyvesház, 13. l.) említi »Halotti Énekek« czímen e nagyon kedvelt énekeskönyvnek 1598-ban, Debreczenben megjelent kiadását. Eddig egy példánya sem ismeretes. *Szabó K.* (I. 302.) szintén *Sándor I.* hitelére támaszkodik s arra a körülményre, hogy a későbbi kiadások előbeszéde, az első kiadásból utánnomva, 1598-ban, Debreczenben kelt Pünkösdi hava 12-ik napján. Miután a következő három ismert példány minden tekintetben azonos egymással, visszaállítottam a végig egyező czímet a felvett, első kiadás fölé.

52. *Újfalvi Imre*. In Exequiis Defunctorum . . . Második editio, bővebb az elsőnél . . . Debreczen, 1602, 4-r.

Egyetlen csonka példánya (A—E<sub>3</sub>) czíml. és 18 szzott levél, a gyulafehérvári Batthyány-könyvtárban van meg, az 1602-iki *Gönczi*-féle énekeskönyv után kötve. Innét írta le *Szabó K.* (I. 377.)

53. *Újfalvi Imre*: In Exequiis Defunctorum etc. . . . Mostan ujjban corrigáltatott . . . Debreczen, 1606. 4-r. 22 szzott levél. Elöl czíml. 1 sztlan levél.

Egyetlen példánya a marosvásárhelyi ref. kollégium kvtárában. Innét írta le *Szabó K.* (I. 402.); a *Gönczi*-féle 1616-iki kiadás-hoz kötve.

54. *Újfalvi Imre*. In Exequiis Defunctorum . . . Debreczen, 1620. 4-r. 20 szzott levél.

Egyetlen példánya a pozsonyi róm. kath. gimnázium könyvtárában. *Gönczinek* 1620-iki énekeskönyvéhez kötve. Ezt írta le *Szabó K.* (I. 498.).

55. *Újfalvi Imre*. In Exequiis Defunctorum . . . mostan pedig ismét jobban corrigáltattak. Debreczen, 1632. 4-r. 20 lev.

Egyetlen példánya a kolosvári ref. kollégium könyvtárában van, Gönczinek 1592-iki csonka példányához kötve. Ezt írta le Szabó K. (I. 611.).

56. (*Újfalvi Imre*). In Exequiis Defunctorum . . . Mostan pedig jobban megtöbbszörítették. Lőcse, 1635. 4-r. 66 lap.

A M. Tud. Akadémia könyvtárában lévő egyetlen példányt Szabó K. (I. 651.) írta le. E kiadás már nem viseli *Újfalvi* nevét. én mindazonáltal kitettem, mert kétségtelenül az *Újfalvi* énekeskönyvének egy újabb kiadása ez. Együtt, bár külön címlappal, jelent meg Gönczinek, 1635, Molnár Albertnek 1635, kiadásával (szintén Lőcsén) s egy *Istenes Hymnusok* című, Lőcsén 1635-ben. nyomtatott énekes könyvvel.

57. [*Újfalvi Imre*. Halotti énekek. Lőcse, 1654. 4-r.]

Gönczi Györgynek Lőcsén. 1654-ben megjelent énekeskönyvében, bár külön címlappal, de egészen az énekeskönyvbe beleolvastva jelent meg. Szabó Károly (I. 890.). a kolosvári ref. kollégium könyvtárában lévő példányt unikum gyanánt ismerte, *György* Aladár szerint másod példánya *Kálmán* Farkas könyvtárában van meg. Az In Exequiis Defunctorum ettől kezdve, ha külön címlappal is, Göncziével együtt, abba beleolvastva szokott megjelenni. E kiadásokat külön nem soroljuk föl, mivel a Gönczi kiadásokat mind felsoroltuk. Azonban van *Újfalvi* könyvének önállóan megjelent kiadása későbből is. ezeket alább adjuk.

58. *Újfalvi Imre*. In Exequiis Defunctorum. Várad, 1654. 4-r. 66 lap.

Két példányát ismerte s írta le Szabó K. (I. 897.)

59. (*Újfalvi Imre*.) In Exequiis Defunctorum . . . Kolozsvár, 1691. 24-r. A—M 11, Elül címl. ajánlás 7 sztlan lap.

Egyetlen csonka példánya Debreczenben *Lugossy* Józsefnél volt. Innen írta le Szabó K. (M. Könyvszemle, 1882. 91. l.)

60. *Gyulafi János*. Hárfák hárfája. Debreczen, 1599. 8-r. 178 l.

*Révész* Kálmán említi e könyv címét (Adatok Énekeskönyveink bibliográfiájához, M. Könyvszemle, 1882. 267. l.) gr. Keménynek egy kézirata nyomán, ki tudta, hogy e könyvnek egyetlen példánya Enyeden, 1849-ben pusztult el.

61. *Bejthe István*. Énekes könyv (kótákkal). XVI. sz.

*Toldy*, M. költ. tör. 2. kiad. 184. l. írja: »A debreczeni szerkesztménynyel egykorúlag jelenhetett meg a csak *Molnár* Albert által említett *Bejthe* Istváné, . . . Ezért vélem felismerni azon isme-



retlen kótás nagy énekeskönyvben, melynek saját gyűjteményem néhány kevés töredékét birja, s melynek nagyobb részét, de szinte czím, kezdet és vég nélkül, néhai Nagy István úr könyvtárában látam.« Ime e műnek két példánya is meg volt, ma egyet sem ismerünk. Hova lett a Toldy-töredék, nem tudjuk. Könyvtárának egy része a budai kath. főgimnáziumba került, de annak 1882. évi értesítőjében, melyben a Toldy-könyvtár magyar régiségeit és ritkaságait felsorolva látjuk, e példány nyomára nem akadunk. Nagy István példánya is eltűnt. Sem a List és Francke katalogusában nincs nyoma, mint Szabó K. (I. 355.) írja, sem ama sorozatban nem fordul elő, melyet a British Museumnak Nagy István-féle könyveiről Felméry után Szabó K. (M. Könyvszemle, 1880. 218—222. l.) és Kropf Lajos (U. ott, 1885. 102—110.) közölnek. Magam is kerestem, de nem találtam. Toldy említése után gyaníthatjuk, hogy 2-r. lehetett s bizonyos, hogy hangjegyes kiadás, talán Graduále volt.

62. *Kálmáncsehi Márton.* (Énekes könyv...)... 8-r. (XVI. sz.)

*Szűlvás Újfalvi* Imre többször említett előszavában írja: »Kálmáncsehi Márton mester (itilem, hogy azt hívják vulgo Sánta Mártonnak) egy keresztyéni gyülekezetben való reggeli énekléseket, melyeket primáknak hívnak, magyarra fordította a psalmusokkal egyetemben. Vadnak ebben Hymnusok Antifonák, Psalmusok, Responsoriumok, versiculi, praecationes seu Collectae et Benedicanus in 8<sup>o</sup>« Szabó K. (I. 364.) egyetlen példányt sem ismer.

63. (*Cantiones funebres.*)

*Fraknoi Vilmos* egy töredéket czímez így, melyet könyvtáblából áztatott ki, s mely most a M. Nemz. Múzeum tulajdona. (M. Könyvszemle, 1878. 266. l.). E töredéknek meg van a B<sub>1</sub> — F<sub>8</sub>, J<sub>1</sub> — J<sub>8</sub> levele. vagyis 9—48 és 65—72 szzott levele. Összesen 20 éneket tartalmaz, melyek szerint legközelebb áll Újfalvinak többször kiadott halotti énekeihez Bornemisszának 1582-ben és Szegedinek debreczeni 1590-iki kiadásához. Hihetőleg ez alapon *Révész Kálmán* (U. ott, 1882. 266. l.) Bornemissza kiadásának vette, s Fraknoinak általánosabb meghatározását, hogy 1599 előtti, pontosabban 1582 körülre teszi. Nem lehetséges-e, hogy e töredék Újfalvi első kiadása 1598-ból, a mihez Fraknoi meghatározása is közelebb áll? Valószínűleg nem.

64. (*Ajttatos Isteni Dicziretek.*)

*Kanyaró Ferencz*, (Ker. Magv. 1898. 57. l.) *Enyedi György* egy állítására alapítja azt a nézetét, hogy Kósa János kiadásában és ifjabb Heltai nyomdájából kikerült énekeskönyv, a később megjelent *Ajttatos Isteni Dicszireteknek* volt első kiadása.

65. (*Ajttatos Isteni Dicziretek.*) Kolozsvár, 1623. 8-r. 88 sztlan lev. (ha teljes).

Egyetlen csonka példánya *Jakab Elektől* a sz. keresztúri unit.

gimnázium könyvtárában van. Innét írja le Szabó K. (I. 529.) Várfalvi Nagy József után, ki a Ker. Magvetőben (VI. 123—124.) tüzetesebben ismertette. (Ha ez énekes könyvnek a Szabó K.-nál (I. 1558) leírt 1700-ban megjelent könyv csakugyan második kiadása, a mint V. Nagy véli, ennek is adhattam volna azt a címet: Imádságos és Énekes Kézben hordozó könyvecske. Erre azonban nem mertem gondolni.)

66. (*Thoroczkaý Máté.*) Isteni Dicsiretek, imádságos és vigasztaló énekek. . . . (Kolosvár, 1607.) 12-r.

Egyetlen csonka példánya *Jakab* Elek ajándékából a székeskeresztúri unit. gimnázium könyvtárában. E példányban meg van a XXV—XCIX, 100—116, 119—164, 167—220, 223—428, 455—552, 555—560. lap. *Toldy* F. ez énekeskönyvet *Dávid* Ferencz és társai, köztük *Heltai* G. szerkesztésében megjelentnek tartja s azt mondja, hogy azt Kolosvárott 1574—75 táján, évszám nélkül adták ki kis 8-r.-ben. *Szabó* K. (I. 342) Kolosvárott a XVI. században nyomtatottnak vette föl s állítását Aranyos-Rákosi *Székely* Sándor és Várfalvi Nagy János véleményére alapítja, kik közül az első Unit. vallás-történetének 70. lapján, második a Ker. Magvető VI. 95—96. l. nyilatkozik róla; amaz szerint 1570 táján, emez szerint 1575—1578 között jelent volna meg. *Szinnyei* J. (Magy. Írók. IV. 689). az unitáriusok énekeskönyvét egynek veszi Heltainak imagyűjteményével. E kérdésben újat *Kanyaró* Ferencz mond, ki (M. Könyvszemle, 1895. 321. l.) ez énekeskönyvet 1607-ben, Kolosvárott megjelentnek s Thoroczkaý Máté szerkesztői gondját mutatónak tekinti s véleményét gondos utánjárásból eredő bizonyítékokkal támogatja. Egy dolog bizonyos, hogy ily nagy terjedelmű, s kis alakú énekeskönyv már jól a XVII. században szokott csak előfordulni. az összes protestáns énekeskönyvek mind negyedrért alakban és sokkal szűkebb terjedelemben jelentek meg a XVI. század folyamán. *Kanyaró* érvelése nagyon világos és eredményét el kell fogadnunk.

67. *Isteni Dicsiretek*, Imádságos és Vigasztaló Énekek. Kolosvár, XVII. sz. (1605—1667). 12-r. 712 lap, elül s végül 8, 8 szíltan lev.

Várfalvi Nagy János (Ker. Magvető, VI. 107—116.) ismertette, ez énekeskönyvet legelőbb. Teljes példánya a kolosvári ref. koll. kvtárában, három csonka példánya közül egy a M. Tud. Akadémiában, kettő a kolosvári unit. kollégium ktárában, a mint *Szabó* K. (I. 1586) felsorolja. Kiadási éve nincs meg a könyvön, Várfalvi Nagy szerint 1605—1607 között jelent meg. Hogy ez a kiadás nem azonos azzal, melyet *Kanyaró* érvelése után 1607-ből Thoroczkaínak tulajdonítunk. Várfalvi Nagy azzal bizonyítja, hogy benne néhány újabb darab van. Már most az a kérdés, megállhat-e az 1605—1607-re tett dátum? Ha csakugyan bővült, s amaz csakugyan 1607-ben jelent meg, ennek

1607 után kellett megjelenni. Ily találgatásokra mindaddig tág tér nyílik, míg valaki e kiadást is gondos vizsgálat alá nem veszi.

68. *Isteni dicséretetek*, imádságok és vigasztaló Énekek. Kolozsvár, 1697. 12-r. 538 lap, elül 11, végül 7 sztlan levél.

E kiadás példányait Szabó K. (I. 1503.) sorolja föl. A kolozsvári róm. kath. liczeum két ép példányának egyikét leírta Várfalvi Nagy János. (Ker. Magvető, VI. 116., 117. l.) Három példánya a kolozsvári unit. kollégium kvtárában, egy Jakab Elektől a székely keresztúri unitárius kollégium könyvtárában.

69. Sz. Molnár Albert. Psalterium Ungaricum. Szent Dávid Királynak és Prophetának Száz ötven Soltári az Francziai nótáknak és verseknek módgyokra most újonnan Magyar versekre fordítottak és rendeltettek. Szenczi Molnár Albert által, MDCVII. Herbornában 12-r. 425 lap. Elül 12, végül 3 sztlan levél.

Szabó K. (I. 407.) felsorolja négy ismert s egy eltűnt példányát, mely Bártfay László könyvtárában meg volt; ma meg van a budapesti egyetem, ref. kollégium, a M. Nemz. Múzeum kvtárában s Lugossynál Debreczenben.

70. Sz. Molnár Albert. Szent Dávidnak Soltári. Hanau, 1608. 4-r. 69 lap. Regestrom 1 sztlan lap.

Szabó K. (I. 412.) Pédányai a Hanauban, 1608. nyomtatott Bibliával együtt.

71. Sz. Molnár Albert. Szent Dávidnak Soltári . . . Egyéb régi szokott psalmusokkal és válogatott lelki énekekkel . . . Oppenheim, 1612. 8-r. 190 l.

Pédányai az 1612-iki bibliával egy kötetben. (Szabó, I. 435.)

72. Sz. Molnár Albert. Psalterium Ungaricum, Azaz Szent Dávid Százötven Soltári. Lőcse, 1635. 4-r. 194 lap. Elül 4, végül 3 sztlan levél.

(Gönczi Györgynek Lőcsén, 1635-ben megjelent énekeskönyvével együtt nyomatva, a M. Tud. Akadémiában. Szabó K. I. 649.)

73. Sz. Molnár Albert. Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Amsterdam, 1645. 8-r. 107 lap.

Egyetlen példánya a M. Nemz. Múzeumban. (M. Könyvszemle, 1879. 23. lap.). Az Amszterdamban, 1645-ben megjelent bibliával együtt nyomatva s azzal egy kötetben jelent meg ez a negyedik kiadás, mint annak címlapján határozottan meg van említve, s külön címlappal van ellátva. A negyedik ép úgy vonatkozhatik a biblia negyedik kiadására, mint a Zsoltárookra. Szabó K. (I. 766.) nyolcz ismert példányát sorolja föl. De ez nem ugyanaz, mint a mit a M. Könyvszemle leír.

74. Sz. Molnár Albert. Sz. Dávid zsoltárai. Amsterdam, 1645. 8-r. 107 lap.

Károlyi G. Bibliájának ugyanott megjelent kiadásával együtt, de külön címlappal jelent meg (Szabó K. I. 766.) s meg van a Nemz. Múzeum könyvtárában. A róla tévesen megjelent közleményt Könyvszemle, 1879. 23. l. még maga Szabó K. igazította helyre u. ott. 127. l.

75. *Sz. Molnár Albert*. Psalterium Hungaricum. Bátfia, 1647. 12-r. 243 + 43 sztlan levél.

Egyetlen példánya az eperjesi ág. ev. kollégium könyvtárában. (M. Könyvszemle, 1884. 317. l. és Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1892. 38. sz.).

76. *Sz. Molnár Albert*. Psalterium Hungaricum . . . Várad, 1648. 12-r. 256 lap, végül mut. tábla, 4 sztlan levél.

Egyetlen példánya a Pesti Egyetem kvtárában. (Szabó K. I. 817.)

77. *Sz. Molnár Albert*. Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Amsterdam, 1650. 12-r. 327 lap, végül 9 sztlan levél.

Akad. Erd. Múz. (Szabó K. I. 828.)

78. *Sz. Molnár Albert*. Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Várad, 1651. 12-r. 223 lap, végül 5 sztlan lap.

Budapesti Egyetem. Kolozsvári róm. kath. liceum. (Szabó K. I. 554.)

79. *Sz. Molnár Albert*. Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Lőcse, 1652. 4-r. 195 lap, elül 2, végül 5 sztlan lap.

Egyetlen példánya a sárospataki ref. kollégium ktárában. (Szabó, I. 859.)

80. *Sz. Molnár Albert*. Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Lőcse, 1654. 4-r. 102 + 7 lap.

Gönczinek ugyanott s ugyanakkor megjelent énekeskönyvéhez járul, egyetlen példánya a kolozsvári ref. kollégium ktárában. (Szabó K. I. 890.)

81. *Sz. Molnár Albert*. Psalterium Ungaricum. Várad, 1654. 4-r. 224 lap + 2 sztlan levél.

M. Nemz. Múzeum. Erd. Múzeum. (Szabó K. I. 896.)

82. *Sz. Molnár Albert*. Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Kassa, 1662. 12-r. 296 lap, végül 7 sztlan levél és u. a. 348 l. és 6 sztlan levél.

Szabó Károly (I. 991) egy szintén kassai, s 1662-ből való kiadást ír le a debreczeni ref. kollégium könyvtárában lévő példány után, azonban e leírásban 348 lap és 6 sztlan levél szerepel. azzal szemben, a mely az egri érseki egyházmegye könyvtárában van s a fenti első leírásnak alapul szolgált. (M. Könyvszemle, 1882. 87. l.) Mind a két

példány Gönczinek ugyanott s akkor kiadott énekeskönyvével együtt járt. Már most két kiadást lássunk-e e két példányban, vagy hibát találunk-e valamelyik leírásban? Mig a példányokat egybe nem veti valaki, nem fogja e kérdést eldönthetni. Ha nem biznánk annyira Szabó Károlyban, az utóbbit tennők föl, de mert bizunk benne s mert mind a két leírás töle való, s mert a másodikra való hivatkozás nélkül közölte az elsőt adalékul: azt hiszszük, hogy itt két kiadással van dolgunk.

83. *Sz. Molnár Albert.* Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Lőcse, 1670. 12-r. 348 lap, végül 6 sztlan levél.

M. Nemz. Múzeum. (Szabó K. I. 1106.)

84. *Sz. Molnár Albert.* Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Kolozsvár, 1681. 12-r. 238 lap, végül 3 sztlan levél.

Egyetlen példánya az Erd. Múzeumban. (Szabó K. I. 1260.)

85. *Sz. Molnár Albert.* Szent Dávid . . . Százötven Zsoltári. Kolozsvár, 1681. 12-r. 349 lap, végül 11 sztlan lap.

A Kolozsvártt 1680-ban nyomtatott Gönczi-féle énekeskönyvbe foglalva s azzal egybekötve az Erd. Múzeum s a debreczeni ref. kollégium könyvtárában. (Szabó K. I. 1261.)

86. *Sz. Molnár Albert.* Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Lőcse, 1682. 4-r. 195 lap; elül 2, végül 5 sztlan lap.

A M. Nemz. Múzeum (Szabó K. I. 1288.) példánya a Gönczi énekeskönyvnek 1675-iki, a sárospataki ref. kollégium példánya ugyanannak föltételezett 1682-iki kiadásához van kötve. E kiadásról tudjuk, hogy egybe esik a lőcsei 1675-ikivel, s most e külső körülmény is, hogy t. i. e zsoltárok egyike az 1675-ikihez van kötve, igazolja azt, hogy Gönczinek ama két kiadása csakugyan egybeesik.

87. *Sz. Molnár Albert.* Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Amsterdam, 1686. 12-r. 103 lap.

A bibliának 1685. amszterdami kiadásához mellékelve jelent meg s azzal egy kötetben fönnmaradt példányait előszámlálja Szabó K. (I. 1324.), külön is meg van a halasi ref. főgimn. kvtárában (Szabó K. I. 1345.)

88. *Sz. Molnár Albert.* Sz. Dávid . . . Százötven Soltári . . . Amsterdam, 1686. 32-r. 337 lap; elül 3 sztlan lev., végül 9 sztlan lap.

Szabó K. (I. 1346.) egyetlen példányát ismeri a pozsonyi ev. liczeum könyvtárából.

89. *Sz. Molnár Albert.* Szent Dávid Soltári. Kolosvár, 1690. 12-r. 354 lap, végül 3 sztlan lap.

A kolosvári 1690. Gönczi-féle énekeskönyvvel együtt jelent

meg. Egyetlen ismert példányát Szabó K. (I. 1385.) a debreczeni ref. kollégium könyvtárából ismeri.

90. *Sz. Molnár Albert.* Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Lőcse, 1690. 12-r. 426 lap, elül 2 sztlan lev., végül 4 sztlan lev.

Szabó K. (I. 1390.) e könyvet a Rakovszky-család könyvtárának katalógusából jegyezte ki, pontos címét s leírását adja a Lontón megvizsgált példány után a M. Könyvszemle. (1879. 213. l.)

91. *Sz. Molnár Albert.* Sz. Dávid . . . Százötven Soltári. Lőcse, 1691. 12-r. 438 lap, végül 6 sztlan lev.

Gönczi Györgynek ugyanott és akkor megjelent énekeskönyvével nyomtatva és egybekötve a M. Nemz. Múzeumban s a budapesti egyetemi könyvtárban. (Szabó K. I. 1411.)

92. *Sz. Molnár Albert.* Sz. Dávid . . . Százötven Soltári. Lőcse, 1694. 12-r. 425 lap, végül 7 sztlan lap.

Az ugyanott és ugyanakkor megjelent Gönczi-féle énekeskönyvvel együtt, de külön címlappal jelent meg s a rimaszombati prot. gimnázium könyvtárban (Szabó K. I. 1461.) van meg.

93. *Sz. Molnár Albert.* Sz. Dávid . . . Százötven Soltári. Lőcse, 1696. 12-r. 425 lap és 3 sztlan lev.

Gönczinek ugyanott és ugyanakkor megjelent énekeskönyvével együtt, mint Szabó K. a M. Könyvszemlében (1879. 128. l.) helyreigazítja a M. Könyvszemle 1879. évf. 28. lapján közölt adalék adatait.

94. *Sz. Molnár Albert.* Sz. Dávid . . . Százötven Soltári. Debreczen, 1697. 12-r. 285 lap, elül 2 sztlan lev., végül 5 sztlan lap.

A Gönczi-féle ugyanakkor s ott megjelent kiadáshoz kötve a budapesti egyetemi könyvtárban. (Szabó K. I. 1500.)

95. *Sz. Molnár Albert.* Szent Dávid . . . Százötven Soltári. Debreczen, 1699. 12-r. 683, (igazán 384) lap, elül 3, végül 3 sztlan levél.

M. Nemz. Múzeum, Kolozsvári Unit. kollégium könyvtára. (Szabó K. I. 1536.)

96. *Sz. Molnár Albert.* Sz. Dávid . . . Százötven Soltári. Lőcse, 1699. 12-r. 424 lap, végül 4 sztlan lev.

Példányai az ugyanott és akkor megjelent Gönczi-féle énekeskönyvvel együtt. (Szabó K. I. 1545.)

97. *Sz. Molnár Albert.* Sz. Dávid . . . Százötven Soltári. Amsterdam, 1700. 8-r. 118 lap, végén 1 sztlan lev.

Az 1700. bibliával együtt, a pozsonyi ev. licenm és a sárospataki ref. kollégium könyvtárában. (Szabó K. I. 1550.)

98. *Sz. Molnár Albert*. Sz. Dávid . . . Százötven Soltári. Kolozsvár, 1701. 12-r. 410 lap, elül 3, végül 8 sztlan lev.

Deési ferenczrendi zárda. Budapesti Egyetem (Szabó K. I. 1629.)

99. *Sz. Molnár Albert*. Sz. Dávid . . . Százötven Soltári, Lőcse, 1703. 12-r. 325, (helyesen 324) lap, elül 2, végül 3 sztlan levél.

M. Nemz. Múzeum. Budapesti ref. kollégiumi ktár. (2 péld.) (Szabó K. I. 1676.)

100. *Sz. Molnár Albert*. Sz. Dávid . . . Százötven Soltári. Cassel, 1704. 4-r. 134 lap, elül 2, végül 1 sztlan lev.

Példányai a kasseli 1704. bibliával együtt, külön a pápai ref. kollégium ktárában. (Szabó K. I. 1686.)

101. *Sz. Molnár Albert*. Sz. Dávid . . . Százötven Soltári. Kolozsvár, 1705. 12-r. 346 lap, elül 2, végül 5 sztlan levél.

Debreczeni ref. kollégium Erd. Múzeum. (csonka.) (Szabó K. I. 1703.)

102. *Sz. Molnár Albert*. Sz. Dávid . . . Százötven Soltári. Lőcse, 1704. 12-r. 320 lap, elül 2, végül 1 sztlan levél (többi hiányzik).

Az 1704. lőcsei énekeshez kötve, a budapesti egyetemi könyvtárban. (Szabó K. I. 1696.)

103. *Sz. Molnár Albert*. Sz. Dávid . . . Százötven Soltári. Bártfa, 1708. 12-r. 456 lap, elül 4, végül 4 sztlan levél.

Budapesti egyetemi ktár. (Szabó K. I. 1741.)

104. (*Énekeskönyv*. . . . Lőcse, 1627. . . .)

Ács Mihály az »Uj Zengedező Mennyei Kar« (Frankfurt, 1770) előszavában írja: »Még 1627. esztendőben Brewer Lórintz által Lőcsén nyomtatott énekeskönyv igen csekély, és még kevés énekeket foglal magában.« . . . E szerint a luteránus atyafiak 1627-ben adtak ki egy énekeskönyvet, melynek eddig nyomára nem akadtunk. 1627-ből még német lőcsei énekeskönyvet sem találtunk s így annál nagyobb bizonyossággal vehetjük fel lappangó énekeskönyveink közé.

105. (*Hajnal Mátyás*.) Az Jézus szívét szerető szíveknek . . . megmagyarázott könyvecske. Bécs, 1629. 8-r. elül 16 sztlan lev.

Csonka példánya, mely a 206. lap után szakad meg, Nyitrán, a kegyesrendiek könyvtárában. volt, (Szabó K. I. 576.) *Toldy F. M.* (Könyvszemle, 1882. 49. l.) *Sándor* István után Hajnal Mátyásnak egy, Bécsben, 1664-ben megjelent énekeskönyvét állítja bele énekeskönyveink sorozatába. E könyvnek eddig más nyomát nem találtam, s valószínűleg nem is találom, *Toldy* illetőleg *Sándor* István rövidített czíme a Szabó K.-nál leirt mű czímének felel meg, a melyben olvassuk: »Vannak az vége felé egynéhány régi és aétatos embereknek Deákból Magyar nyelvre fordított Hymnusok, mellyeknek táblája

és rendi ez könyvecskének végén találtatik.« S miután a műnek még két későbbi kiadása (Pozsony, 1642. és Bécs, 1644.) ismeretes, úgy egy 1664-ben Bécsben nyomott későbbi (4-ik) kiadásra kell gondolnunk, vagy egy könnyen megeshető sajtó hibára, mely az 1664. és 1644. nyomtatási évek szedésében fordul elő. Ujabban a M. Nemz. Múzeum kvtárában van egy második példány.

106. (*Hajnal Mátyás.*) A Jézus Szívét-szerető szivek . . . megmagyarázott könyvecske. Pozsony, 1642. 12-r. elül 6 sztlan lev.

Egyetlen, végül csonka példánya, mely a 260. lapig terjed, a M. Tud. Akadémia könyvtárában van. (Szabó K. I. 730.)

107. (*Hajnal Mátyás.*) Jézus szent szive képekkel, énekekkel és imádságokkal. Bécs, 1644. 12-r.

Szabó K. (I. 756.) *Sándor* István után így említi. Valószínűleg ezt a kiadást írta *Toldy* 1664-re. Eddig egy példánya sem ismeretes.

108. (*In Exequiis Defunctorum . . .*) (Kolozsvár,) 1631 előtt.

Az 1631—1660 között megjelent Halotti Énekeskönyv címében: »Mostan ujjonnan szép ékes és több Halotti Énekekkel három Karban állatván . . . megjobbított« ezt olvasván egy régebbi kiadásra kell gondolnunk, mely 1631 előtt jelent meg, még pedig Abrugi György nyomdájában, erre mutat legalább Uzoni följegyzése: »Georgii Abrugi editiones duae habentur, quae vetustioris mentionem faciunt«, a mint Kanyaró F. (M. Könyvszemle, 1895. 331—322. l.) közli.

109. *In Exequiis Defunctorum Canendae.* Halott temetésekorra való Énekek . . . Kolozsvár, (1631—1660.) Év. n. 8-r.

*Kanyaró* Ferencz (M. Könyvszemle, 1895. 330) közli a mű címét, melyre az 1660. kiadás »most ujjonnan szép helyes és több halotti énekekkel az Abc rendi szerint megjobbított« *In hacce editione prioris ordo perturbatus est* — írja Uzoni.

110. *In Exequiis Defunctorum Canendae.* Halott Temetésekorra való Énekek. Kolozsvár, 1660. 12-r. 102 lap, elül 1, végül 2 sztlan lev.

*Szabó* K. (I. 956.) két példányát ismeri, egyik a kolozsvári unit. kollégium, másik a székely-keresztúri unit. gimnázium ktárában van.

111. *In Exequiis Defunctorum Canendae.* Halot Temetésekorra Való Énekek. Kolozsvár, 1697. 12-r. 124 lap, elül 1, végül 2 sztlan lev.

*Szabó* K. (I. 1504.) két példányát ismeri, a kolozsv. unit. kollégium és a székely-keresztúri unit. gimnázium könyvtárából.

112. (*Enekes könyv.*) Debreczen, (1632. körül) 16-r. 150 sztl. lev.

Széll Farkas könyvtárában van egy töredék, mely szerinte



1632 körül, Debreczenben nyomtatott, melynek 146 levele és 4 sztl. levelén az »Index psalmodum, Hymnorum et Cantorum tam latinorum quam ungaricorum« van. Valószínűleg iskolai czélokra készült. (M. Könyvszemle, 1892/93. 225. l.)

113. *Pharaphrasis psalmodum Davidis* . . . Debreczen, 1632. 16-r. 30 sztlan lev., elül cziml., aj. lev.=1 sztlan levél.

Széll Farkasnál lévő egyetlen példánya le van írva a M. Könyvszemle, 1892/93. évf. 225. lapján. Az iskolai ifjuság számára készült, s még Újfalvi Imre állította egybe.

114. Istenes Hymnusok, melyekkel az Magyar Reformáltatott Ecclesiákban ének. Mostan az együgyüebb Ecclesiák kedve-ért, a melyekben az Graduálnak szerit nem tehetik, a Debreczeni Psalterium mellé rövideden adattattak. Lócse, 1635. 4-r. 1 sztlan lev. és 69 l.

Egyetlen példánya a M. Tud. Akadémia ktárában. (Szabó, I. 650.)

115. *Keserű Dajka János és Geleji Katona István* . . . Öreg Graduál . . . Psalmi Davidis. Gyulafehérvár, 1636. 2-r. Elül 14 sztlan levél, 512 l. Psalmi, 2 sztlan lev., 268 lap.

Sándor István tévesen veszi föl 1563-ra. Szabó K. (I. 658.) elősorolja ismert példányaait: 1. M. Nemz. Múzeum. 2. Debreczeni ref. kollégium. 3. Nagykőrösi ref. liceum. 4. Marosvásárhelyi ref. egyház. 5. Felsőbányai ref. egyház. 6. M. Tud. Akadémia (csonka). 7. Kolozsvári ref. kollégium (csonka).

Ehez kiegészítésül a 8. a hajdúnánási ref. egyház birtokában (Debr. Prot. Lap. 1882. 47. l.); 9. a hajdúböszörményi ref. egyház tulajdonában (u. o. 32. l.); 10. az ó-budai ref. egyházban (Prot. Egy. és Isk. Lap. 1884. 6. sz.) 11. a samarjai ekléziáié volt, melyet a debreczeni ref. kollégiumnak ajándékozott 1768-ban, mint Nagy Gábornak egy följegyzéséből tudom. Vajjon nem ez a példány-e az, melyet Szabó K. a 2. szám alatt felsorolt?

116. *Keresztyén Imádság(ok)* egy n(ehány) szép E(nekek)kel. Debreczen, (1641.) 12-r. töredék.

Lugossy József ajándékából az Erd. Múzeumban. Kiadási évét Lugossy szerint Szabó K. is (I. 713.) 1641-re tette.

117. *Hálaadások és Dicsirétek*. H. és é. n. 8-r. 382 l. és 6 sztl. lev. (1641. táján.)

Egyetlen példánya a M. Nemz. Múzeumban, (Szabó K. I. 2109. M. Könyvszemle, 1879. 34.)

118. *Egy néhány szép* Soltárók és Isteni Dicsiretek. A gyengék és útonjárók kedvéért e kisded formában kibocsáttattak. Várad, 1648. 32-r. 281 (helyesen 282) lap, végül 6 sztlan lap.

Egyetlen példánya a maros-vásárhelyi ref. kollégium ktárában. (Szabó K. I. 818.)

## A GYULAFEJÉRVÁRI BATTHYÁNY-KÖNYVTÁR.

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

(Első közlemény 3 ábrával.)

## I.

Magyarország könyvtárak dolgában nem mondható szegénynek. Nem foglalunk el ugyan olyan előkelő helyet a művelt európai nemzetek közt, mint aminőt az 1885-iki könyvtár-statisztika jelölt ki számunkra, hiszen ha ennek adatai, különösen a külföldet illetőleg, hitelesek lennének, úgy Magyarországot a könyvtárak és a bennük található kötetek számát nézve csak az Egyesült-Államok múlták felül s Európában legfeljebb a nagy német birodalom versenyezne vele; mégis annyi megdönthetetlen tény, hogy nem kell e tekintetben szégyelnünk magunkat, »egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók«.

Hogy viszonyainkat helyes alapokon bírálhassuk meg, úgy a magán-, mint a közsön-könyvtáraktól el kell tekintenünk, mivel ezek, ha különben nagy befolyást gyakorolnak is az általános művelődésre, *nem állandók* s így statisztikai számításoknál tekintetbe nem vehetők; különben pedig a külföldi kimutatásokból is rendszerint hiányoznak. Magán- és közsönkönyvtárakkal együtt volt 1885-ben 2401, ezeket nem számítva, van jelenleg hazánkban kerek számban 1350 könyvgyűjtemény (minimális 300 darabbal). Még az így redukált szám is igen magas; ennél többet csak két európai állam tud felmutatni, a majdnem négyszer annyi lakossal bíró német birodalom s Nagy-Britannia, hol a nép- és községi könyvtárak száma igen nagy. Lehet azonban, hogy ha népkönyvtárainkról tüzetes kimutatás állana rendelkezésünkre s ha a minimális kötetszámot 150, vagy 200-ban állapítanók meg, úgy Anglia is mögöttünk maradna.<sup>1</sup> Így is jóval felülmúljuk Francia-, Olasz-, Orosz- és Spanyolországot, Svájcot és Ausztriát, nem is szólva a kisebb államokról.

<sup>1</sup> A György Aladár statisztikájában (Magyarország köz- és magán-könyvtárai 1885-ben) nincsenek felvéve az 500 kötetnél kisebb nép- és iskolai könyvtárak, melyeknek számát a munka már akkor kb. 2000-ben állapította meg. Egyedül Nyitra megyében volt 173, összesen 16919 kötettel; 15 év alatt pedig nagyon felszaporodhatott úgy a könyvtárak, mint kötetek száma.

Felületesen tekintve a dolgot, még elbizhatnók magunkat. Hiszen így mi a közművelődés dolgában a vezető, mintául szolgáló nemzetek közé tartozunk! Aránylag előbbre vagyunk, mint a poroszok, akiket pedig e téren elsőeknek ismertünk.

Hogyan van mégis, hogy könyvtáraink aránylagos nagy száma mellett az írni-olvasnitudók százaléka oly kicsiny a nyugati népekhez mérten, irodalmunk a német, francia és angol mellett eltörpül, papírfogyasztás dolgában hátrább állunk nem csak az angolok, francziák és németeknél, hanem még a hollandok és svédeknel is? Hiszen a sok könyvtárnak roppant befolyással kell birni a közműveltségre, ennyi könyv mellett nagynak kellene lenni a tanult emberek számának.

Valójában a mi statisztikánk könnyen tévedésbe ejthet bennünket. Az 1350 könyvtár alig gyakorol valami befolyást a művelődésre s irodalomra. Mert míg a külföldi kimutatásokban szereplő könyvtárak négy-ötöde állami, tartományi, városi, községi s felsőbb tanintézeti *nyilvános, a közhasználatnak átadott* gyűjtemény, addig a mi közkönyvtárainkból *alig ötven* van a közönség számára nyitva.

Az 1350 közkönyvtár közt, ha a kis és rendszerint csupa szórakoztató munkákból álló népiskolai s középiskolai ifjúsági, úgyszintén a társulati könyvtáraktól eltekintünk, pedig ezeket, korlátozva lévén használatuk, *nyilvános* könyvtárakul nem vehetjük, az ötvenen kívül levő gyűjtemények úgyszólván magánkönyvtár számba mennek. A hatósági, iskolai (tanári), egyházi és szerzetesi könyvtárakat alig néhány ember használja, némelyiket *senki*. A legtöbb csak könyvraktár; nem kezelik, nem gyarapítják; jegyzékek, lajstromok híján használhatatlan, át van adva az egereknak és a molyoknak, tönkre teszi a por, a nedvesség, a penész.

De még az ötven nyilvános könyvtárral sincs a dolog egészen rendben. Ezekből magára Budapestre esik tíz, úgy hogy az országban mindössze *negyven* olyan város, illetve község van, amelyben nyilvános könyvtár áll az olvasni és tanulni vágyók rendelkezésére. Ami pedig valóban megdöbbentő, még az ötven közt is akad akárhány, amely csak *névleg* nyilvános, valósággal nem az, a közönség nem használja, vagy nem használhatja s létezéséről is alig bir tudomással. Ilyenek p. o. a Magyar Nemz.

Múzeum természeti tárainak vagy régészeti osztályának könyvgyűjteményei, amelyeket olvasó-helyiség híján nem lehet a közönség rendelkezésére bocsátani; az esztergomi városi, az eperjesi Szirmay-féle, a gyulafejevári Batthyány-, a keszthelyi Festetich-, a komáromi Kulcsár-könyvtár, a leleszi konvent, a pécsi püspökség könyvgyűjteménye, stb. Van köztük hét, főként szórakoztatási célból alapított s csak az év egy részében használt fürdői könyvtár, amelyeket ugyancsak erős optimizmussal lehet a nyilvános könyvtárak közé számítani.

Milyen egészen más képet nyerünk, ha ilyen szempontból vizsgáljuk könyvtárainkat. Pedig kulturális állapotainkról helyes ítéletet csak akkor mondhatunk, ha kizárólag a valóban használt könyvtárakat vesszük tekintetbe. A külfölddel való összevetésnek is egyedül így lesz értelme, különben önámítás az egész statisztika. A közművelődés szempontjából többet ér egy sűrűn használt 100 darabból álló népkönyvtár, mint a százszor akkora iskolai vagy kolostori gyűjtemény, amelyhez legfeljeb begy-két kiváltságos férközhetik. Az a könyvtömeg, amely valamely vidéki városka vagy a forgalmon kívül eső falu ódon klastromában, legfeljebb híréből ismerve s az egerek által használva hever, nem érdemli meg a könyvtár elnevezést s ép úgy nem szabad vele számolnunk kulturánk mérlegelésénél, mint ahogy józan észszel nem tekinthetjük nemzeti vagyonnak a bányáinkból *esetleg* még előkerülhető kincseket.

A nyilvános könyvtárak hiánya nagy szerencsétlenségünk s szellemi előhaladásunknak egyik főakadálya. De ez idővel még helyrehozható s pótolható, az anyag meg van hozzá, könyvállományunk igen tekintélyes, még a külföldé mellett is számot tesz. Hozzávetőleg a közkönyvtárak köteteinek számát a jelenben *hat millióra* lehet tenni, amihez még a magángyűjteményeknek körülbelül féleannyire rúgó állaga járul. Van tehát miből csinálni nyilvános könyvtárakat, csak egy kevés áldozatkészségre van hatóságok és magánosok részéről szükség.

Mindezen adatok nem elegendők könyvtáraink értékének kellő mérlegeléséhez. Szükséges a könyvanyag szellemi értékét, belső becsét is vizsgálni, s hogy helyes ítéletet mondhassunk, ebből a szempontból is meg kell vonnunk magunk és a külföld közt a párhuzamot.

Két dologért lehet egy könyvtárt becsesnek és hasznosnak tartani: ha először ki tudja elégíteni közönségének igényeit a mindennapi szükségletet illetőleg, vagyis, ha modern; másodsor, ha olyan régi anyagot őriz, amely a tudományok valamely ágára fontos és jelentőséggel bír. Amelyik e két követelmény közül egyiknek sem felel meg, az csak a számot szaporítja, hasznot nem igen hajt s megnehezíti a műveltségi állapotok józan megítélését.

A legmodernebb könyvtárak manapság Amerikában vannak. Praktikus gondolkozású, mindenben a célszerűt, hasznosat kereső emberek alapították s alapítják őket, ilyenek kezelik és gyarapítják. Ezek az intézetek nem fogják ugyan a versenyt kiállani régi-ségek dolgában az európaiakkal, de egyébként övék lesz az elsőség a világ minden hasonló intézetei között. Az amerikaiaknak van ilyen célokra mindig elegendő pénzük; ők igen józanul, belátták a könyvtárak óriási hatását a közművelődésre s ezzel a szociális életre. De az európai államok is sokat tesznek e tekintetben, legalább némelyik. A nagy különbség abban rejlik, hogy míg Amerikában maga a közönség alkot minden közczélra szolgáló intézményt, addig az óvilág népei, szokva lévén a gyámság alatt éléshez, mindent fölülről, az államtól várnak. Ez pedig sokkal kevesebbet tehet, mint amennyire szükség lenne. Mégis a legtöbb országban van már legalább egy olyan könyvtár, amely a világirodalom *minden* számottevő termékét megszerzi s így képessé teszi tudósait, kutatóit arra, hogy szakmájuk egész irodalmát minden nagyobb költsékezés nélkül megismerhessék. Mi azonban még nem tartozunk e szerencsés nemzetek sorába. Még nem jutottunk annyira, hogy elegendő összeget adhassunk erre a célra, még nem láttuk be, mekkora kára van a tudományunknak e szűkkeblűségből. *Legnagyobb könyvtáraink dotációja arra sem elegendő, hogy a minden nagy könyvtárban nélkülözhetetlen könyvészeti, irodalomtörténeti s paleografiai apparátust, a szótárakat, lexikonokat, felütmunkákat, repertoriumokat és szakfolyóiratokat, amelyek évente megjelennek, be lehessen szerezni.* S mit mondjunk a vidéki könyvtárakról? A legtöbbnek alig van valami jövedelme, igen sok egyáltalán nem gyarapszik, akárhány még ma is azon módon hever, amint 50—80 év előtt valamely derék meczenás odaajándékozta vagy hagyományozta szülőváro-

sának vagy megyéjének. Egyházi jellegű gyűjteményeink közül a tíz ujjunkon elszámálhatjuk azokat, amelyeknek rendes költségvetésük van; csak véletlen folytán szaporodnak, ha valamely tudós kanonok vagy apát könyveit megkapják.

Megdöbbenő, amit e tekintetben az 1885-iki statisztika mutat. Az 1.224,534 kötetet számláló 257 róm. kath. jellegű könyvtár egy év alatt mindössze huszonkétezer harminczkilencz forintot használt fel. Vonjuk le ebből a pannonhalmi benedekrendiek 4664, az esztergomi főegyházi könyvtár 1516 és a nyitrai püspökség 1282 frtnyi kiadását, a többiekre egyenként csak *ötvenhét forint és 40 krajczár* jut! Ugyanilyen számítással esik egy görög kath. jellegű könyvtarra *ötvenkét forint 36 kr.*, egy görög keletire *negyvennyolcz forint 66 kr.* és egy protestánsra *negyvennégy forint 67 kr.*

Hasonló eredményekre jutunk egyéb könyvtárainknál is, de feleslegesnek véljük a szomorú adatok halmozását. Ebből is láthatja akárki, hogy könyvtáraink nem lehetnek modernek, a legszerényebb igényeket sem képesek kielégíteni. Hiszen egy-egy 30—40,000 kötetes gyűjtemény még csak annyi javadalommal sem rendelkezik, hogy szerény irodalmunk összes jobb termékeit megvásárolhassa! Pedig erre alig kell több évi 500 forintnál. Csakhogy ekkora vagy ennél nagyobb beszerzési dotációja 1885-ben húszezer kötetten felül levő könyvtárak közül is csak *tizen-nyolcz*nak volt s ma sincs több, mint huszonöt-harmincznak. Még ebből a 18-ból is kettő magán-, egy pedig kölcsönkönyvtár volt.

Mit várhatunk így könyvtárainktól? Nem hogy az elsők közt lehetne bennünket említeni a könyvtárak dolgában, hanem az utolsók közé szorulunk. A legkisebb országok, Svájc, Belgium, Dánia, Svéd- és Norvégország megelőznek bennünket. Legfeljebb azzal dicsekedhetünk, hogy a Balkánállamok közt mi vagyunk a legelsőek. Szomorú dicsőség.

Némi kárpótlást nyujtana, legalább a tudósoknak, ha könyvtáraink más tekintetben tűnnének ki. Ha már a modern igényeknek semmikép meg nem felelnek, legalább tudományos kincsekben, kéziratokban, régi és ritka nyomtatványokban bővelkednének. Hogy, ha már a jelennel nem dicsekedhetünk, a múltra tudnánk büszkén mutatni. A szegénység végre is nem szégyen, s ha nem telik ma a gyűjteményeink fejlesztésére, majd fog telni a jövőben

s még helyre lehet ütni a mulasztásokat. Vajjon hát bibliografiai s irodalomtörténeti szempontból mit ér az 1350 magyar könyvesház?

Nagy számmal vannak köztük a püspöki, egyházmegyei és kolostori könyvtárak, amelyeknek első alapítása, keletkezése régi időkbe, akárhányé még a középkorba nyúlik vissza. Van legalább harmincz, szép gyűjteményekkel dicsekvő olyan iskolánk is, amelyet még a XVI—XVII. században alapítottak. Sok város könyvesháza már a XV—XVI. században fennállott. Csak természetes volna tehát, hogy ezek mindenféle régi könyv-kincsekben bővelkedjenek. S még sincs így.

Az ősidőkben alapított püspökségek székhelyeit feldúlta a tatár, a török s a német. A drága misekönyvek, a tudós érsekek, püspökök pompás kódexei elpusztultak, elkallódtak. Imitt-amott kerül elő egy-egy darab Vitéz János, Janus Pannonius, Bakócz Tamás, Geréb, Garázda, Báthori, Kanizsai, Kálmánczai stb., stb. gyűjteményeiből, az is többnyire külföldön. Itthon alig maradt meg valami. A főpapok hiába hagyományozták könyveiket az egyházakra, káptalanokra, a sok futásban, a városról-városra való menekülésben szerte szóródnak, megsemmisülnek, elvesznek a könyvtárak. Kiáltó példa rá az esztergomi érsekségé. Mikor aztán a háborús veszedelmek elmúlnak, csendesség van idebent, a magyar főpapság vetélkedve alapítja s szervezi újra a könyvtárakat. De a régi kincsekből már alig tud valamit visszaszerezni. Így aztán hiába kutatjuk, hiába vizsgáljuk ezeket a gyűjteményeket. Kevés, nagyon kevés bennük a régi. A legtöbb valójában csak XVIII. századi alapításnak tekinthető.

Még rosszabbul jártak s ennek következtében még szegényebbek a szerzetesek könyvtárai. A világi papságéit csak barbar, vad törökség, zsákmányt, aranyat-ezüstöt kereső zsoldosnép dúlta fel. Ezeket ellenben rosszindulatú, de nem tudatlan, sőt nagyon is szakértő, számító ellenfél, aki nem azt tette tönkre s vitte el, ami véletlenül került a kezei közé, hanem azt, amit kiválasztani jónak látott, úgyszólván mindent, ami becses volt.

Szinte hihetetlen, mennyi klastrom került ki a végpusztulást a török háborúban. Még a melyiket megsarcoltak, meg-raboltak, az sem igen vesztette el könyveit. Pannonhalmát száz esztendő alatt ötször megostromolták, felgyújtották, még sem

pusztult el a könyvtára, az utolsó, 1705-iki dulás után még az időben elég tekintélyes, körülbelül harmadfélezer kötet könyve maradt, ami aztán szépen szaporodott is az utolsó nemzeti felkelést követő csendes korszakban.

De egyszerre, a legbékésebb időben jött a csapás, amely a szerzeteseket minden vagyonuktól s nemzetünket, sok más egyéb mellett, irodalmi emlékeinek jó részétől megfosztotta. II. József feloszlatta a szerzetes rendeket.

A nagy császár, a *leghumánusabb* fejedelem, a legszebb és legtisztább szándékokból vette el a henye (contemplatív) és nem henye életet folytató szerzetesek vagyonát. Csupa vallási és közoktatási célokra szánta. Igaz, hogy a rengeteg kincsek egy harmada a biztosok s üzérek zsebében ragadt, s az is tagadhatatlan, hogy kaszárnnyákra is elég bőven jutott, sőt nemes hölgy-alapítványok, katonai nevelőintézetek is szép summákat nyeltek el, de jutott a vallásalapra is. A könyvek ép ilyen elbánásban részesültek, mint a birtokok, a házak, az arany-ezüst edények s más ingó-bingó jószág. Oda adták őket az egyetemnek. De — előbb kiválogatták belőlük, aminek odaát, a Lajthán túl hasznát lehetett venni, és hogy a sok papos könyv ne rontsa meg a lelkeket, a mindenható *Wan Suieten* megsemmisített mindazt, ami »*csak a képzelődésnek s a tudósi hívalkodásnak szolgál*«. A derék tudós úr kiselejtezteti azokat a könyveket, »*melyeknek nincs egyéb becsük, hanem csak bizonyos könyvészek által határozatlanul ritkaságoknak kürtöltetnek ki, ilyenek a régi kiadások és több egyéb, egyetemi könyvtárakra kétes becsűek*«. Mi maradt így meg? Az, aminek ma legkevesebb hasznát vesszük, a múlt két század tudakosságának emlékei s egy nagy halom rossz, értéktelen klasszikus-kiadás. Kódexek, régi nyomtatványok nem illenek egy egyetem könyvesházába.

Természetesen, mikor aztán Ferencz császár restaurálta a szerzetesrendek egy részét s elkobzott vagyonukat könyveikkel egyetemben visszaadatta, már akkor úgy a javak, mint a könyvtárak alaposan ki voltak »selejtezve«. A pannonhalmi benedekrendiekről tudjuk például, hogy 4000 kötetükből 700-at kaptak vissza. Ma persze egy darab sincs könyvtárunkban középkori kéziratokból. Így járt a magyar Monte-Cassino, így jártak a többiek is.



Valóban, esodának lehet mondani, hogy még egyáltalán van valami becses könyvtárainkban. Ami van, az is csak kis részben hazai, java részét úgy szerezték áldozatkész férfiak külföldről. Silány kárpótlás az elpusztúltakért. Így aztán a külfölddel való összehasonlítás nagyon kedvezőtlen, eredménye elszomorító.

Van egyetlen nyilvános nagy könyvtárunk, a Magyar Nemzeti Múzeumé, amely közel 100 év óta gyűjti főleg a magyar vonatkozású könyveket. 400,000 darabnyi törzsállomány mellett van benne 16,000 kézirat és 900 ősnymtatvány. Igen szép mennyiség, bárhol is számot tenne, de, csekély, meggondolva, hogy nemzetünk *első* s egyetlen valóban nagy gyűjteményéről van szó. Összehasonlításul itt adjuk a külföldi legnagyobb nyilvános gyűjtemények adatait:

Párizsi nemzeti könyvtár . (2.600,000 köt.) 102,000 kézirat.

Londoni brit muzeum . . . (1,800,000 köt.) 50,000 »

Berlini kir. könyvtár . . . (1,000,000 köt.) 30,000 »

Müncheni kir. könyvtár . . (1,000,000 köt.) 40,000 »

és 13,000 ősnymtatvány.

Szent-Pétervári cs. könyvtár (1,000,000 köt.) 26,000 »

Bécsi udvari könyvtár . . . (515,000 köt.) 23,600 »

és 6800 ősnymtatvány.

Madridi nemzeti könyvtár (500,000 köt.) 30,000 »

és 1900 ősnymtatvány.

Kopenhágai kir. könyvtár. (550,000 köt.) 20,000 »

Szegénységünket ezeknél a számoknál jobban dokumentálja azon körülmény, hogy a muzeumi 16,000 kéziratnak mindössze 2·5 százalékát teszik a középkori kódexek, s e tekintetben nem hogy a világ elsőrendű nagy könyvtáraival, hanem akármelyik német egyetemmel sem álljuk ki a versenyt. S a minősége ennek a csekély anyagnak? Arról, azt hiszem, jobb nem is beszélni.

Főiskoláink, az egyetlen budapesti egyetemet kivéve, még szegényebbek. Ennek van körülbelül kétezer darabból álló kézirat-gyűjteménye (amiből 140 a középkori); már a második magyar egyetem könyvtárából kéziratok és régiségek teljesen hiányoznak. A debreczeni ref. kollégiumnak, melynek kötetszáma ma mintegy 65,000, az 1885-iki statisztika szerint 2691 kézirata és 100 ősnymtatványa, a nagykörösi főgimnáziumnak (19,000 köt.) 850, a sárospataki kollégiumnak (60,000 köt.) 641 és a kecskeméti iskolának (18,000

köt.) 4100 kézirata van, de e számok, ha ugyan nem sajtóhibából kerültek a György Aladár könyvébe, úgy másféle tévedésen alapultak s 80 százalékukat oklevelek és iskolai jegyzetek képezik. A debreczeni kollégium kézirataiból az 1891-iki miniszteri jelentés mindössze négyet tart említésre méltónak: a debreczeni kódexet és a wittenbergi magyar bursa jegyzőkönyvét a XVI., Szilágyi Benjamin István Synodaliáit és a Lugossy-kódexet a XVII. századból. Ezen kívül van *kevés* középkori oklevél. Sárospatakon a század elején Kovachich csak 81 kéziratot (köztük két középkorit) látott, hihetetlen a viszonyokkal ismerős előtt, hogy ez a szám 70 év alatt megkilencszereződött volna. A nagykörösi főgimnázium hatalmas kézirattáráról hiába keresünk adatokat az iskolának 1898-ban megjelent történetében,<sup>1</sup> el nem gondolhatjuk, honnan vette ezt az adatot György Aladár. A kecskeméti ev. ref. főiskola kimutatása a legkülönösebb. A statisztika szerint a könyvtár részletesen is kimutatott állaga 11,000 munka 17,795 kötet és füzetben, amihez járul *négyszázszázegy kézirat*. A m. kir. közoktatásügyi minister úr 1891. évi XX. jelentése szerint<sup>2</sup> pedig az egész könyvtár mindennel együtt *ezerkilencszázötvenöt* darabból állott. Tehát az összes darabszám kevesebb, mint fele a 85-iki statisztikában feltüntetett kéziratok mennyiségének.

Hogy bizzunk ezek után az olyan adatokban, melyek szerint a kolozsvári unitárius főiskolának 600, a brassói főgimnáziumnak 580, a késmárki ág. liczeumnak 435, a kolozsvári ref. kollégiumnak 389 kézirata van. Nagyon valószínűtlen. Ezek a számok komolyan nem vehetők. Mert az érthetetlen lenne, hogy p. o. a nagyenyedi főiskola, amelynek könyvtárát 1849-ben a mőczok teljesen tönkretették s a mely tulajdonkép csak 1852-ben alakult, (jelenleg kb. 20,000 kötet,) 110 kézirattal bir, míg a pozsonyi ág. lyceum még egyszer akkora könyvtárában csak mintegy 60, a XVII. sz. derekán alapított soproni főiskolai gyűjteményben alig 20, a kassai jogakadémia ugyancsak régi könyvtárában mindössze 40 kézirat található.

Középszámítással alig van 15 olyan iskolai könyvtárunk, amelynek ötvennél több kézirata lenne, a legtöbben jó ha van

<sup>1</sup> Ádám Gerzson és Joó Imre, A nagykörösi ev. ref. főgimnázium története. Nagy-Körös. 1896.

<sup>2</sup> Magyar Könyvszemle, 1898. évf. 152. l.

egy-két XVII—XVIII. századi protokollum, névkönyv, album studiosorum vagy más eféle. Kódexek a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak ezekben a gyűjteményekben. A marosvásárhelyi ref. kollégiumban, ahol *állítólag* közel 300 kéziratot őriznek, csak *egy* középkori van. Így vannak a többiek is.

Ősnyomtatványokból itt-ott akad egynehány mutatónak. Milyen kevés a régi magyar könyvek száma, azt a Szabó Károly Régi Magyar könyvtárából könnyű megállapítani. Szóval elmondhatjuk, hogy Könyvtáraink nem csak nem modernnek, hanem e mellett még régiségekben is igen szegények.

Nincs is rá kilátás, hogy valamikor utólérjük a külföldet. Már elmúltak az alkalmas idők könyvtárak alapítására. A szerzetesrendek könyvgyűjteményeinek elkobzása másútt a nyilvános könyvtáraknak vált hasznára. A sok becses könyv, drága kézirat nem veszett el, csak gazdát cserélt, jobb kezelés alá jutott s köztulajdonná vált. Nálunk a szekularizáció csak nagy, igen nagy károkat okozott, haszna senkinek sem volt belőle. Egy újabb, hasonlóképp a szerzetesek ellen irányuló foglalás, ha ugyan akadna még-egyszer valaki, aki ilyen jogtalanságra vetemednék, még ha semmi sem veszne el s minden közgyűjteményekbe vándorolna, sem járna haszonnal. Importálni csak keveset lehet. A nevezetesebb dolgok, kiváltképp a magyar vonatkozásuak, biztos kezekben vannak; ha kerül is valami eladásra, az árak óriásiak, a konkurrens igen sok, mi, szerény pénzbeli eszközeinkkel, alig tudunk valamit szerezni. A mostani készleteket tehát csak igen kis mértékben fogjuk szaporíthatni.

Van azonban egy igen fontos és immár végképen elodázhatatlan teendőnk. Ez, meglevő régi emlékeink, elsősorban kézirataink hozzáférhetővé s felhasználhatóvá tétele.

Irodalomtörténetünk s kulturhistóriánk, részben politikai történetünk sikeres művelésének legnagyobb és leggyökeresebb akadálya forrásaink kiadatlan s feldolgozatlan volta és a meglevő forrásművek gyarlósága s tökéletlensége. A forráskiadványok közt pedig elsőrendű fontossággal birnak a könyvtárak katalogusai, főként a kézirat-katalogusok, mert a nyomtatványokét a bibliografiai munkák részben pótolják. Főlösképpen a kézirat-katalogusok fontosságát fejtegetni. Nélkülök az összes, a multa visszatekintő tudományok meg vannak fosztva legbecsesebb forrásaik

használatától. Addig, míg a rendelkezésünkre álló hazai kézirat-anyag nem ismeretes, irodalomtörténetünk és nyelvészetünk tapogatódzni kénytelen, meddő kísérletezés marad: ki van téve annak, hogy újabb »felfedezések« alaposan semmivé teszik vívmányait és eredményeit. Ki tudja p. o. hogy nem bukkan-e elő egy szép napon valamelyik vidéken rejtődző könyvtár homályából egy árpádkori nagyobb nyelvemlék, amelynek megismerése nyelvészetünkben új korszakot fog alkotni? Ki merné állítani, hogy ez lehetetlen? Sőt el lehetünk készülve még nagy meglepetésekre, ha könyvtáraink kincsei ismeretessékké válnak. Nagyon valószínű, hogy még igen sok, nagy fontosságú és jelentőségű írott emlék fog felszínre kerülni.

A véletlenre bízni az emlékek feltalálását, a legnagyobb hanyagság lenne. Igyekeznünk kell mielőbb az egész gyűjteményeinkben rejtődző anyagot felkutatni, leírni, ismertetni, szóval el kell készíteni a magyarországi közkönyvtárak kéziratainak általános jegyzékét. Ezt azonban csak akkor lehetséges végbevinni, ha valamely a kellő anyagi erővel rendelkező intézet vagy hatóság veszi kezébe az ügyet. Egyesek, bármennyire buzgólkodjanak is, képtelenek rá, legfeljebb szaporítják a folyóiratainkban, különösen a Könyvszemlében megjelent többé-kevésbé részletes és nem mindig használható ismertetések számát. Ezekben nincs is hiány. Egyes kutató tudósok, a Történelmi Társulat vidéki kirándulásai, főleg pedig az 1885-iki könyvtár-statisztika révén egymás majdnem minden könyvtárunkról jelent már meg. De a legtöbb ismertetés csak pár szónyi, nagyon vázlatos, s rendszerint arról sem ad tájékozást, lehet-e reménye a kutatónak valamit találni az illető gyűjteményben. A részletesebb tudósítások legtöbbje megbízhatatlan. A György Aladár statisztikájából már szolgáltunk néhány példával. Pedig ezek *hivatalos* adatok. Nem sokkal többet érnek a többiek sem. P. o. a Könyvszemle 1880. évi folyamának 52. lapján a budapesti szentferenczrendiek könyvtáráról azt olvassuk, hogy abban egyetlenegy kézirat van, ösnyomtatványok pedig épenséggel nincsenek. Már pedig abban a gyűjteményben, mint e sorok írója saját szemével látta, legalább 60 db XVI—XVIII. századi kézirat s körülbelül 80 érdekes, a XV—XVII. századi ferenczrendi könyvtárakból való ösnyomtatvány található. Hasonló tévedéseket bőven sorolhatnánk fel.

Rendszeres katalogusok dolgában igen szegények vagyunk. Alig egynehány gyűjteményünknek van kéziratairól katalogusa s ami van is, elavult, vagy a használhatatlanságig gyarló. A Magyar Nemzeti Múzeumé még a század elejéről való, tehát a mai készletnek csak egy kis részét tartalmazza. A Magyar Tudományos Akadémia, bár nagy költségekkel és munkával rendeztette kézirateit, jegyzéküket még nem bocsátotta közre. Az esztergomi főegyházi könyvtár kézirateiról még mindig csak a Kovachichok 1810—12-ben készült lajtsroma van kiadva, amely a lehető legrövidebben sorol el 338 darabot, holott ma a kötetek és csomagok száma közel 3000. Úgy szólván teljesen ismeretlenek az egri, pécsi, kalocsai, nyitrai nagyváradi, szatmári, székesfejervári, szombathelyi, váczzi püspöki illetve káptalani könyvtárak. Hát még a sok szerzetes könyvtár, különösen a magyar emlékekben gazdag ferenczrendi könyvgyűjtemények.

Külföldön, ahol az általános kézirat- és ősnymotatvány-katalogusok nagy fontosságát régebben belátták, a miniszteriumok egyszerűen elrendelték a jegyzékek elkészítését; minden könyvtár megcsinálja vagy megcsináltatja a magáét s a miniszteriumra csak a kiadás terhe hárul. Nálunk ez teljes lehetetlenség lenne. Elsősorban a könyvtárak nagy részével nem rendelkezhetik a miniszter; a tudományok iránti buzgalomból pedig alig ha tizedrésze a vidéki gyűjteményeknek vállalkoznék a munkára. De ha a jó szándék meg lenne is, nem volna a katalogizálás keresztül vihető, mert nem akadna hozzá szakember. Még a nagyobb s tekintélyesebb vidéki gyűjtemények egyszerű rendezésére is a fővárosi könyvtárakból szoktak valakit felkérni; még erre sem mindig akad vállalkozó a vidéken, hát még a nagyobb előkészültséget igénylő katalogus készítésre! A laikusok munkájában pedig nem igen van köszönet. Milyenek a szakértelem nélkül készített könyvjegyzékek, arról tudnánk igen bosszantó dolgokat írni; fájdalom, nálunk a legtöbb ilyen Ismerünk kézirat-jegyzéket, melyben hemzsegnek a 2—300 éves korbéli tévedések, s még azt sem lehet megtudni belőle, milyen nyelvű egyik-másik kódex. Egy nagy vidéki könyvtárnak pár év előtt megjelent 950 oldalas jegyzékében a gyűjtemény tizenkilencz kódexe *egy lapon* van leírva. Ugyancsak egy nagyobb főiskolai könyvtár ismertetésében, ahol egy közönséges zsidó megilah (imatehercs) leírása több mint egy oldalt tölt be, az egyetlen középkori kéziratnak *másfél sor* jut.

Az általános kézirat-katalogus készítésénél tehát a vidéki könyvtárakra számítani nem lehet, a kérdés megoldására más módot kell keresnünk.

Talán nem végzünk fölösleges munkát, ha röviden elmondjuk, miként képzeljük mi az általános katalogusok elkészítését. Nagyon örülnénk, ha sikerülne a figyelmet erre a fontos kérdésre irányítani, mentül többen érdeklődnek iránta, mennél többen foglalkoznak vele, annál közelebb jut a megvalósításhoz.

Abból az 1350 közkönyvtárból, amelyet a statisztika kimutatott Magyarországon, alig négyszáznak vannak kéziratai. Hozzávetőleges számítással tehetjük az ezen gyűjteményekben őrzött összes kéziratok számát 50,000-re. E számnak fele azonban a három nagy fővárosi könyvtárra esik, amelyekről fel kell tennünk, hogy katalogusukat minden külső segítség nélkül maguk elkészíthetik. Marad tehát legfeljebb 25,000 jegyzékbe veendő kézirat.

Fentebb kimutattuk, milyen csekély százalékot tesznek ki könyvtáraink manuskriptumai közt a középkoriak. Nagyobb nehézségekkel s több munkával csak ezeknek katalogizálása jár: a XVIII—XIX. századiaké alig kíván több időt és fáradságot, mint a hasonló korú nyomtatványoké; gyakorlott, kellő jártassággal bíró bibliografus naponta 15—20 darabbal minden nehézség nélkül elkészülhet. Számításba véve az átlag 5 százalékot tevő kódexeket is, mondhatjuk, hogy egy ember egy nap alatt 10 kéziratot vehet jegyzékbe. Az egész ország kéziratainak katalogizálására tehát összesen kétezeröttszáz napi munka szükségeltetik.

A munkálatok szervezésére, vezetésére, felülbírlására, a beérkezett anyag szerkesztésére és kiadására van hivatva, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége. Ez érintkezhetik legkönnyebben a vidéki könyvtárakkal, közbenjárását úgy is ki kellene kérni, így tehát a legtermészetesebb volna a katalogizálás vezetését rá bízni.

Az országos főfelügyelőség vezetése alatt összeállítandó szerkesztő-bizottság előleges feladatait röviden a következőkben foglaljuk össze. Megállapítja a katalogusok készítésére vonatkozó összes szabályokat, kieszközli a kijelölt könyvtáraknál a használati engedélyt és kiválasztja a szükséges munkaerőket.

A katalogusok elkészítésére évente tiz-tizenöt szakemberre van szükség, akik a nyári, két hónapi szünet idejére a bizottság

rendelkezésére bocsátják magukat. Elsősorban a nyilvános könyvtárak tisztviselőire számítunk, akik úgy is szoktak évente tanulmányutakat tenni. Nekik is, a tudománynak is jóval nagyobb hasznuk lesz abból, ha a külföldi könyvtárak helyett néhány évig az itthoniakkal foglalkoznak. Tanáraink közt is bizonyynyal találkoznak a szükséges ismeretekkel rendelkezők, akik hajlandók lesznek vakációjuk egy részét a sok tanúlással járó katalogizálási munkálatoknak szentelni.

A bizottság, miután a megvizsgálandó gyűjtemények felől kellőleg informálva van, a jelentkezők közt, kinek-kinek idejéhez mérten, felosztja a kijelölt könyvtárakat. Magától értetődik, hogy a szükséges utasításokkal minden megbízott ellátandó. A kiküldöttek az általuk meglátogatott könyvtárakról tartoznak hozni: először egy általános ismertetést, amely főleg a könyvtárnak, különösen kéziratának eredetét világítsa meg, másodszor a kéziratoknak kimerítő, a direktíváknak megfelelő katalogusát.

Az ily módon a nyári hónapokban elkészült munkákat a bizottság felülbírálja, s ha rendben találtattak, egy kebeléből választott szerkesztőnek adja át. Ennek feladata (természetesen a szerzők közreműködésével) a munkáknak sajtó alá való rendezése. Az egyes könyvtárak kézirat-jegyzékei, előre bocsáttatván mindeniknél az általános adatok, minden sorrend nélkül, úgy amint beérkeznek, közrebocsáthatók; a terjedelmesebbek külön, a kisebbek csoportosan, egy kötetbe foglalva.

A munkálatokat tíz szakemberrel, akik évente két hónapot dolgoznak, öt év alatt belehet fejezni. Remélhető azonban, hogy nemcsak tíz alkalmas ember jelentkezik s akkor rövidebb idő alatt is elkészülhet az általános katalogus.

Mikor az összes közkönyvtárak jegyzékei ily módon megjelentek, akkor elkészítendő az egész anyagról a kimerítő indexek, név- és tárgymutatók, melyek nélkül a nagy munkát igen nehéz lenne használni.

Nem tartozik feladataink közé a költségvetés elkészítése, erre elég idő lesz akkor is, ha az ügyet *elvben* magukévá teszik a kivitelre hivatott faktorok. Azt azonban megemlítjük, hogy számításunk szerint évenkénti 7—8000 forinttal öt-hat év alatt az egész nagy munkát el lehet készíteni.

Hogy akad-e ilyen, aránylag csekély összeg erre a nagy-

fontosságu dologra, az *nálunk* nem épen biztos. Ki tudja, meddig marad e »plánium« »jámbor szándék«? Talán mi meg sem érjük a megvalósulást.

Addig, míg ez elérkezik, meg kell elégednünk a könyvtárak kincseinek szórványos ismertetésével. A haszon, ami ezekből irodalomtörténetünkre hárul, elég nagy, s úgy tekinthetjük őket, mint előmunkálatokat az egykor munkába veendő általános jegyzékhez.

Azon ismertetés, amelyet az alább következő lapokon vesznek a Magyar Könyvszemle olvasói, hasonlóképen csak előmunkálat akar lenni. A könyvtár, a melylyel foglalkozik, egyike a legérdekesebbeknek s a leggazdagabbaknak hazánkban. Sokan kutattak benne, ismertették is néhányan, de sem alaposan átvizsgálva, sem tökéletes ismertetve nincsen.

Legfőbb óhajtasom lett volna kéziratainak és inkunabulumainak kimerítő s kifogástalan katalógusát adni. Ezt azonban nem tehettem; az az idő, amelyet az elmúlt ősszel Gyulafejeváron tölthettem, csak épen arra volt elegendő, hogy a középkori kódexeket jegyzékbe vegyem. Még ezekről sem voltam képes tökéletes katalógust adni, nem terjeszkedhettem ki a bibliografiában elengedhetetlen aprólékosságokra; p. o. nem számolhattam át (kivéve egy-két nevezetesebb darabot) a lapokat. Az újabb kéziratokról csak egy általános átnézetet adhatok, amely afelől tájékoztatja ugyan az érdeklődőket, mit találhatnak a gyűjteményben, az egyes darabokról azonban nem nyújt felvilágosítást. Megvizsgáltam az ősnymtatványokat is, amelyek eddig irodalmunkban egyáltalán nem voltak ismertetve, mindössze az 1882-iki könyvkiállításon volt néhány nevezetes darab s ezeknek czímei találhatók a kiállítás kalauzában. Nem annyira a nyomdászat történetének szempontjából nevezetes ez a becses gyűjtemény, mint eredete tekintetéből, ugyanis köteteinek nagy része középkori magyar könyvtárakból származik. Ezért is, mellőzve a könyvészeti leírásokat, *bejegyzéseik* reprodukálására szorítkozom.

A könyvtár történetére s az alapító életrajzára vonatkozó adatok régibb folyóiratainkból vannak összeszedve, kiadatlan csak kevés akad köztük. A püspöki levéltárban bizonyára lehetne olyan leveleket találni, amelyek Batthyány Ignác életéhez becses adalékokat szolgáltatnának, ide azonban nem juthattam be. Pedig ez a kiváló ember egy alaposabb életrajzot nagyon megérdemelne.



Szóval, be kell vallanom, tökéletlen munkát végeztem. Célomat azonban elértem, ha sikerült az érdeklődést a nevezetes könyvtárra irányítani. Azt vélem, ismertetésem biztos tájékozást fog nyújtani a könyvtár tartalmáról s nem nagy munkával raisonné-katalogussá kibővíthető leend.

Nem mulaszthatom el e helyen köszönetemet kifejezni a könyvtár vezetőinek, főtisztelendő *Ujfalussi Tódor József* kanonok úrnak, ki ez idő szerint a Batthyaneum igazgatóságát viseli, valamint a könyvtárnoknak, főt. *Kóródy Péter* tanár úrnak, kik az őrizetükre bízott kincseket a legnagyobb liberalitással bocsátották rendelkezésemre s lehetővé tették a legérdekesebb paleografiai emlékek lefényképezését.

## II.

Erdély középpontján, az Ompolynak a Marossal való egyesüléséhez közel, magas hegyek által körített szép völgyben fekszik Gyulafejérvár. A kis terjedelmű *vár* egy nem igen magas, szabályos formájú dombon áll, körülvéve a Vauban rendszere szerint készült sánczokkal, föld-bástyákkal és falakkal; ehhez csatlakozik a széles utcákkal ellátott alsó-város, a mely nagyobbára földszintes házai-val, a kövekben való bőség daczára is esős időben igen sáros utai-val inkább valamely nagy alföldi falura, mint szabad királyi városra emlékeztet. Csak ha a kanyargós úton végig menve, a hatalmas kapukon át a várba lépünk, vesszük észre, hogy régi, egykoron pompás városban járunk, a melynek itt-ott még fennálló ősi palotái, nagyszerű temploma az elmúlt és soha vissza nem térő dicsőségre emlékeztetnek.

Az idegen, a ki hazánk szomorú történeteiben nem eléggé járatos, talán el sem hinné, hogy ez a város kétszáz éven át az erdélyi fejedelmek székhelye volt, kiknek udvara fény és pompa dögében nem egyszer túltett a nyugati uralkodóknak; el sem tudná képzelni, mint lehetett ez a kis városka egykor a gazdag Erdélynek központja és fővárosa.

Pedig Gyulafejérvár főváros volt, a szó szorosabb értelmében, templomokban, palotákban bővelkedő, gazdag, nagyfokú jólétnek örvendő, szellemileg is központot képező metropolis, a melyet csak nagy csapások, szörnyű pusztítások tettek tönkre, annyira,

hogy ma a régi alvárosnak még eredeti fekvését, egykori helyét is alig lehet megállapítani.

Eredete az ókorba nyúlik vissza. Már a rómaiak idejében virágzó telep volt, fürdőkkel, színházakkal, a melyeknek alapfalait a szorgalmas kutatások csak a közelmúltban hozták napfényre. *Apulum*, ha elhagyatva is, bizonyára fennállott még a magyarok bejövetele idején s ez lehetett oka annak, hogy Gyula vajda székhelyévé tette, Szent-István pedig megalapította benne az erdélyi püspökséget.

Innen kezdve, több mint ötszáz éven keresztül, mint püspöki székhely gyakorolt bizonyos fensőbbiséget a joghatósága alá tartozó erdélyi részek fölött. Királyaink sokféle kiváltsággal látták el, s hogy a püspökök minden módon iparkodtak a város fényét emelni, annak bizonyítéka a mai rongált állapotában is nagyszerű székesegyház.

Adatok híján nem igen lehet képet alkotni a város középkori állapotáról. Hogy iskolái, tudományos intézményei voltak, az kétséget sem szenved, püspöki székhely ilyenek nélkül el sem képzelhető. A káptalannak okvetlenül volt iskolája, a hol az egyházmegyében szükséges papság kiképeztetését nyerte; foglalkozhattak tanítással a szerzetesek is, különösen a domonkosrendiek, — kiknek két zárdájuk volt a városban. Egyik tanintézetük még a XVI. században is fennállott. Főpapjai közt több nevezetes tudós, kiváló humanista akad: Geréb László, Várdai Ferencz, Lászlói János, Gosztonyi János, Statilius János, Bornemisza Pál. Nem sokkal Erdély különválása után, még Izabella lakhelyévé választotta a kies fekvésű várost. Tulajdonképeni székvárossá azonban csak a következő században lett. Előbb a hanyatlásnak egy rövid korszakán kellett átesnie. Ugyanis János Zsigmond áttérvén a protestáns vallásra, 1556—57-ben eltörölte a püspökséget és a káptalant, javaikat elkobozta, a templomokat, nemkülönben a részben szerzetesek által fenntartott iskolákat a protestánsok kezére bocsátotta. 1579-ig kálvinisták és unitáriusok birják az intézeteket; ez évben azonban sikerült Báthory Kristófnak behozni a jezsuitákat, a kik átvették az iskolák vezetését. 1599-ben aztán mindent elpusztított s feldúlt Mihály vajda, a ki a várost bevette s felégette. Ekkor vesztetett el a legtöbb régi emlék, a székesegyház s a zárdák könyvei és iratai.

A nagy csapások után azonban hamar elérkeztek a jobb idők, a melyekben Gyulafejevárv az ország legnevezetesebb városai közé emelkedett. Bethlen Gábor, a nagy fejedelem, az Izabella és János Zsigmond által építtetett s a Báthoryak alatt renaissance izlésben díszített, de Mihály vajda ostromakor leégett palotát nagy pompával helyreállíttatta, a várost sokféle kiváltságokkal látta el s valóban uralkodóhoz méltó székhelylyé tette. Az egykori domonkos rendiek iskolájából fejlett protestáns tanintézetet pedig az országgyűlés hozzájárulásával akadémiai rangra emelte, számára nagyszerű épületet készíttetett, óriási alapítványokat tett s azt a legjelesebb hazai és külföldi tanárok vezetésére bízta.

Ez időben érte el Gyulafejevárv virágzásának legmagasabb fokát. Minden tekintetben fővárosa az ország keleti részének, de elsősorban tudományos központ, azzá teszi a nagyszerű főiskola s ennek kiváló tanárai, kik közt ott látjuk Alstedius, Apáczai Cseri Jánost, Basire Izsákot, Bisterfeldet, Kereszturi Pált, Geleji Katona Istvánt, Opicz Mártont. Fájdalom, a virágzás rövid ideig tartott, II. Rákóczy György telhetetlen nagyravágyása rázúdította a szerencsétlen Erdélyre a törököt. 1658-ban végig pusztított Ali pasa az országon, a többek közt feldúlva s porrá égetve Gyulafejevárt is. A híres akadémia áldozatul esik, tanárok és tanulók szétfutnak, a könyvtárak, levéltárak elégnek, a mi megmaradt, azt széthurczolták. A város a végpusztulás szélére jutott.

Nem is szedte össze magát többé soha. A főiskola Nagy-Enyedre tétetett át, az elveszett kincseket pótolni nem lehetett. A város hajdani jelentőségét teljesen elvesztette. Kapott ugyan iskolát a régi helyett, Apafi Mihály ide telepítette a Sárospatakról eltűnt kollégiumot, de ez a régivel jelentőség dolgában össze sem hasonlítható.

Nagy változásokáltak be Gyulafejeváron a Habsburg-háznak Erdélyben uralomra jutása óta. Már I. Lipót alatt megkísérlette az akkori címzetes püspök Illyés András székének visszafoglalását; 1697-ben canonica visitatio czime alatt bement Erdélybe, a gubernium azonban távozásra kényszerítette. A mi neki nem sikerült, azt keresztülvitte utódja, Mártonfi György, a kit III. Károly császár 1715-ben ünnepélyesen visszahelyezett székébe. A püspökség részben még Károlytól, részben Mária Teréziától javainak legnagyobb részét visszanyerte, köztük a gyulafejevári várnak

a felét. Maga a vár 1710—30 közt gróf Steinwille vezetése alatt a Vauban rendszere szerint átépítettett; ugyanekkor stratégiai szempontból az egész alsó-várost a vár nyugati oldaláról a keletre telepítették át, a régi városból még alapfalakat sem hagyván fel, a miből fekvése pontosan meg lenne állapítható.

Mártonffi György és közvetlen utódai nem igen értek rá a város felvirágoztatására sem a szellemi élet fejlesztésére, idejüket és tehetségüket igénybe vette a püspökség javaiért való folytonos pörlekedés, a templom és a püspöki valamint a káptalani épületek helyreállítása, szóval az anyagi ügyek és gondok. Csak midőn már a püspökség ügyeibe némi rendet hoztak, főleg mióta Mária Terézia 1743-ban végleg rendezte az erdélyi püspök helyzetét, megszüntetvén a működését és hatalmát korlátozó összes törvényezikket, csak azóta kezdenek a főpapok az iskolákkal, jótékony intézetekkel s efélékkel törődni.

A nagyérdemű báró Sztoyka Antal 1750-ben papnevelő intézetet alapított, ellátva azt a fentartására szükséges alapítványokkal. Hogy a tudományok iránt is hajlandósággal viseltetett, arról tanusodik eredetileg a papnöveldének hagyományozott, később a Batthyaneumba bekebelezett pénzgyűjteménye. Báró Bajthai Antal az elődje által szervezett szemináriumot tovább fejlesztette, a káptalanban egy iskolakanonok (canonicus scholasticus) számára stallumot alapított s a bécsi Pazmaneumban három erdélyi-egyházmegyei alumnus részére helyet eszközölt ki. Manzado Pius alatt vette át a felosztatott jezsuita rend gyulafejevári gimnáziumát a káptalan; benne a legújabb időkig a kanonokok tanítottak.

Mindezek azonban együttvéve sem tettek annyit püspöki székhelyük emelésére, mint azon utódjuk, a kinek, tudományos érdemeit tekintve, nem csak az erdélyi, de az összes hazai püspökök közt is igen kevés párja akad s ez *gróf Batthyány Ignác*.

Ez a széles látkörű, alapos műveltségű, a hazája felvirágoztatásán buzgón munkálkodó főpap, amellet, hogy a püspökség javainak szaporítására mindent elkövetett, főként arra szentelte tehetségét és vagyonát, hogy székhelyét a tudományok és a művelődés központjává tegye. Azt hitte, sikerülni fog Gyulafejevárt újból Erdély Athénjévé tenni; lehetséges lesz arra a magos polczra emelni, amelyen Bethlen Gábor idejében állott. S bizony nem rajta múlt, hogy tervei, szándékai nem sikerültek, nem váltak valóra.

Ő mindent megtett, amit csak tehetett. Alapított egy, a maga korában nagyszerű csillagvizsgálót, amely, ha folyton fejlesztik, ma büszkeségünket képezné; így csak kuriózum számba megy. Gyűjtött egy úgy kötetei számára, mint válogatott voltára nézve első rangú könyvtárt, a mely a csillagvizsgálóval egyetemben egész nyugati Magyarországnak szellemi központjává lehetett volna, a melyre támaszkodva a szerény középiskola s a szeminárium könnyűszerrel főiskolává, akadémiává lett volna bővíthető. Hogy mi sem hiányozzék a tudomány eszközeiből, jól felszerelt nyomdát is állított a könyvtár mellé.

Ne kutassuk, ki és mi az oka, hogy a nagy ember tervei nem valósultak. Tény, szomorú és elcsüggesztő valóság, hogy a sok költség, a nagy buzgóság úgy szólnán teljesen kárba vészett. Gyulafejérvár legfeljebb annyi hasznát látja a Batthyány alapította intézetnek, hogy ennek kedvéért évente néhány tudós és turista felkeresi az eldugott városkát. Erdély szellemi élete más helyen összpontosúl. Ma szinte sajnálnunk kell, miszerint a nagyszerű könyvtárt s a csillagvizsgálót ott és nem máshol alapította Batthyány.

Mindez azonban semmit sem von le a dicső emlékü püspök érdemeiből. A szolgálat, amit a magyar tudományosságnak tett így is igen nagy s Batthyány Ignácot jeleseink sorában soha sem fogjuk az utolsók közt említeni.

Életrajzát, miután az szorosan összefügg a könyvtár történetével, amennyire a rendelkezésünkre állott forrásokból lehetett, összeállítottuk s közöljük. A miből legtöbbet merithettünk volna, naplószerű feljegyzéseit, nem használhattuk; ki vannak a könyvtárból kölcsönözve. Talán Batthyány részletes biográfiáját óhajtja használójuk megírni. Nagyon szép és nem hálátlan feladat; aki véghez viszi, nemzeti kötelességet ró le vele.

Batthyány Ignác gróf családja annyira ismeretes, hogy felőle bővebben emlékezni teljesen felesleges lenne. A magyar történelemben fél évezred óta szerepelnek a Batthyányak, hadvezérek, főpapok, politikusok, diplomata-k bőven akadtak közöttük. De tudták a közművelődést is szolgálni; soraikban irodalompartolókkal, mecénásokkal, könyvbarátokkal is találkozunk. Főként az az ág tűnik ki ebben a tekintetben, amelyből Ignác is származott. Egyenes elődei közt ismeretes *Boldizsár* († 1590.), a törökverő

hadvezér, aki vitéz katona létére ráér nyomdát alapítani az ősi, németújvári birtokon. Emellett szenvedélyes könyvgyűjtő; könyvtárának még mindig elég tekintélyes maradványai maig őriztetnek a németújvári ferenczrendű zárdában. Ennek a zárdának az alapítója, *Ádám gróf* (Boldizsár unokája) maga is amateur, finom műveltségű, írói hajlamú ember; ránk maradt naplója nem csekély tehetségről tanúskodik. Ádámtól egyenes ágba ered a püspöknek atyja *Imre*. Életéről keveset tudunk; előkelő hivatalokat viselt, kedves embere Mária Teréziának, aki előbb királyi asztalnokká, majd a hétszemélyes tábla ülnökévé s titkos tanácsosává tette. Nincs nyoma, hogy az irodalommal foglalkozott volna, mindössze egy latin nyelven írt alkalmi versét ismerjük, de számos neki ajánlott könyv mutatja, miszerint pártolója s gyámolítója volt az íróknak s tudósoknak.

Mint a Mária Terézia körében élő főuraink legtöbbje, ő is külföldről nősült, elvette a stiriai kormányzó leányát, *Saurau Anna Mária* grófnőt. Házasságukat nyolcz gyermekkel áldotta meg az ég; az utolsó kivételével csupa fiúval, kik közt Ignác volt korra nézve a második.

Ignác a napvilágot a család ősi székhelyén, a vasmegyei Németújváron pillantotta meg, 1741 június 30-ikán. Az élénk felfogású s tanulni szerető gyermek nem sokáig maradt a szülői háznál; atyja nem lévén barátja a főuraknál divatos házi nevelésnek, a mint fia az elemi ismereteket elsajátította, alig tíz éves korában beadta a pesti piaristák már akkor is jó hírnévnek örvendő intézetébe. Itt végezte el a gimnázium négy alsóbb osztályát, a négy év elteltével pedig, talán hogy szülőihez közelebb legyen, a nagyszombati jezsuiták konviktusába lépett át. Az sem lehetetlen, hogy a szelid lelkű, magába vonuló ifjú már ekkor a papi életre szánta el magát s ezért óhajtott Nagy-Szombatba jutni, ahol a jezsuiták vezetése alatt kitűnő theologiai fakultás állott fenn.

Bevégezvén a retorikát, felvétette magát az esztergomi egyházmegye papnövendékei közé s mint ilyen végezte el a két évre terjedő theologiai tanfolyamot. Katona, a későbbi jeles történetíró, 1760-ban társai közt volt, sajnos, nem maradt ránk semmi emléke érintkezésüknek. Nagyon valószínű azonban, hogy az egyenlő hajlamu, a historiáért lelkesedő ifjak sűrűn közlekedtek egymással.

Az egyházi rendeket még föl nem vett, alig tizenkilencz éves Batthyányt Nagy-Szombatban érte azon kitüntetés, hogy a Szent-Györgyről nevezett jáki apátságot ráruházták. Életírói szerint érdemei folytán, ami alig hihető; mi érdemeket szerezhetett volna a fiatal theologus? Sokkal valószínűbb, hogy az Erdődy grófok, az apátság kegyurai, rokoni szolgálatot óhajtván tenni a Batthyány családnak, juttatták neki a jövedelmes beneficiumot.

A kitüntetés és javadalom nem szállott méltatlanra. Az apátság jövedelmét Batthyány arra fordította, hogy segélyével külföldön gyarapítsa ismereteit. Már a következő évben Grácban találjuk, hol a jezsuiták egyetemét látogatta. Itt tartózkodása idejéből fennmaradt egy kéziratú kötete. A negyedréti, vékony könyvecske *Nugae Philosophicae* címet visel, tartalmát különféle bölcsészeti és természettudományi kivonatok kepezik, továbbá rövid matematikai földrajz és egy értekezés *de usu calicis in Hungaria*.

A gyulafejérvári könyvtár Batthyáynak több más olyan kéziratát őrzi, a melyeket kétségtelenül fiatal papnövendék korában írt, de amelyekről, magukat az eredetieket nem láthatván, nem tudjuk megállapítani, mikor készülhettek. Ilyenek: *Ascetica partim lecta, partim audita* (4-rét, 80 oldal), *Theologica Miscellanea* (4-rét, 184 old.), *Varia pietatis exercitia* (8-rét) s talán a *Variae annotationes historicae, theologicae, morales, criticae* (4-rét) címűek.

A tudományszomj Gráczból Rómába vezérli a törekvő ifjú apátot, ahol örömmel fogadja be a *Collegio Sant' Apollinare*. Képességei és nagy szorgalma kivívják előljáróinak elismerését, s hogy alkalmat nyujtsanak neki az önképzésre, rábízták az intézet dúskönyvtárának kezelését. Rövid időn pappá szenteltetett s elnyerte a theologiai doktorságot, amit tanulmányai révén már régen kiérdemelt. Az örök város tudósainak is feltűnt a folyvást munkálkodó fiatal pap, s így történt, hogy alig huszonnégyszáz éves korában megválasztották az *Academia Philaetorum* tagjává.

Római tartózkodását főként arra használta fel, hogy a magyar történelem kincsesbányáját, a vatikáni levéltárt és könyvtárt átbúvárolja. Előkelő neve s valószínűleg az itthonról, főként pártfogója és atyai barátja Esterházy Károly gróf, váci majd egri püspöktől kapott ajánlatok megnyitották előtte ennek a két intézetnek az időben még csak kevesek előtt feltárt ajtaját; VI. Pius pápa megengedte, hogy a magyar történetre vonatkozó iratokat tetszése

szerint másolhassa. Milyen jól felhasználta a kapott szabadságot Batthyány, mutatják a *Leges ecclesiastici* vaskos kötetei, melyeknek tartalmát részben a vatikáni levéltárban sajátkezűleg másolt oklevelek s irományok teszik. Római kutatásai gyümölcsét képezi három negyedréttű kötetnyi jegyzete is, a mely ezen címet viseli: *Collectanea ex sanctis patribus in usum privatum concinnata*. Sok egyéb mellett van benne: *Adparatus ad historiam scytharum* és *Excerpta ad historiam ecclesiae Hungaricae*.

Tanulmányai és munkálkodása közben is ráér a hazai tudósokkal levelezni, főleg Kollár Ádámmal, a hirneves bécsi könyvtárnokkal s Cornidessel, akikkel később is baráti viszonyban állott. Nagyon valószínű, hogy már ezen időben megkezdte a könyvgyűjtést is, könyvtárának több becses darabja kétségen kívül római származású. Egyikben egy negyedréttű lapot találtunk, amely a következő felírást viseli: *Manoscritti a disposizione di Sua eccellenza Monsignore Conte Ignazio Badiadi, nro 22*. Ez alatt 22 kódex rövid címe következik. A jegyzéket kétségen kívül valamely könyvtáros írta; a benne levő kéziratok egytől egyig megvannak a gyulafejevári gyűjteményben.

Róma, bár irodalmi kincseivel erősen vonzotta Batthyányt, végképen lekötöni nem bírta. A honvágy nem engedte sokáig időzni az idegenben, az 1766. év folyamán visszatért Magyarországra. Családjánál tett rövid látogatás után Egerbe vette útját, hol Esterházy püspök szíves barátsággal fogadta. A tudománykedvelő főpap nem is bocsátotta el többé magától. 1767-ben az ép akkor elhunyt gróf Schmiedeg kanonok stallumát ruházta rá, miután előbb kieszközölte átlépését az esztergomi egyházmegyéből az egribe. Midőn pedig 1773-ban megüresedett a nagyprépost széke, a harminczkét éves Batthyányt ültette bele, a ki ezt a tisztséget egészen püspökké való kinevezéséig viselte.

Egri működéséről hiányoznak az adatok, pedig különösen érdekes volna ismerni, mit szerzett meg ez időben a becses kéziratokból, a melyek könyvtárának főekességét teszik. Csupán a Dobai Székely Sámuelről való, mintegy 15 kötet, részben eredeti oklevél és levél, részben ilyenek másolatiról tudjuk, hogy azokat még egri prépost korában szerezte 600 pengő forintért. Majdnem biztosra vehetjük, hogy ez időben vásárolta meg a lőcsei egyház



könyvtárát,<sup>1</sup> a szépesi prépostság kéziratait, s több becses darabot a kassai domonkosrendiek és a bártfai plebánia könyvtárából. Úgy látszik nagyobb utazást tett a felvidéken könyvek vásárlása céljából, mert alig akad olyan régi időbeli felvidéki könyvtár, a mely egy-két darabbal ne lenne képviselve Batthyány gyűjteményében.

Az impulzust a könyvgyűjtésre püspökének és barátjának Esterháznak példája adta meg. Ez a derék főpap ugyanis óriási magánvagyonát cseppet sem kimélve, egyre-másra építtette a templomokat, hosszú pásztorkodása alatt mintegy *negyvenet*, e mellett, mint a tudományoknak lelkes pártfogója, Egerben nagy-szerű liczeumot emeltetett, a melyet Hell Miksa tervei alapján kitűnő felszerelésű csillagvizsgálóval látott el, hozzája csatolván egy saját maga gyűjtötte húszezer kötetes könyvtárt.

Nem pusztá véletlen, hogy Batthyány az Eszterházyét sok tekintetben túlszárnyaló könyvtárt hordott össze, mert míg Eger jeles püspökét nagyon igénybe vették egyéb ügyek és gondok, addig a prépost s később az erdélyi püspök tehetségét és idejét főként a szellemi munkákra s tudósi kedvteléseire fordította.

Munkálkodásának első közrebocsátott terméke egri prépostságának utolsó évében jelent meg. A munka álnév alatt hagyta el a sajtót, czíme: *Agamantis Palladii Academiae Philaletorum socii Responsa ad dubia Anonymi adversus privilegium S. Stephani abbatis S. Martini de S. Monte Pannoniae anno MI. concessum, proposita. Anno 1779.* (H. és ny. n., valószínűleg Egerben. 8-r. 84 oldal.) A könyv válasz Benczúr Józsefnek, a pozsonyi tanácsosnak a pannonthalmi alapítólevél ellen intézett támadására. A munka ma már csak irodalomtörténeti értékkel bír, a diplomatika napjainkban az akkoriaktól nagyon különböző eszközökkel dolgozik; de ma is el kell ismernünk a korhoz mértén nagyon előkelő tudományos készültséget, melylyel Batthyány a híres bellum diplomaticumban részt vett. Mi volt az oka, hogy a nevezetes irodalmi tornában nem szerepelt többé, nem ismeretes; lehet hogy elvették kedvét azok a támadások, melyeket Cornidesnek a kérdésre vonatkozó levelei közzétételéért el kellett tűrnie.

1780 június 24-ikén erdélyi püspökké nevezték ki Batthyányt,

<sup>1</sup> A lőcsei egyháznak a megvett könyvek árával adós maradt Batthyány; a becses kéziratok, melyek innen kerültek a gyulafejérvári könyvtárba, máig sincsenek kifizetve.

a melyel együtt járt a belső titkos tanácsosság, az erdélyi kir. kormányshoz való tanácsosság s a státus-bizottság elnöksége. Múltóbb s jelesebb embert alig lehetett volna e helyre találni. Batthyány lángoló hazaszeretetet s páratlan munkakedvet vitt magával, benne az erdélyi egyházmegye igazi főpásztort, valódi atyát nyert.

Az átköltözés Egerből Gyulafejevárra hosszabb időt vett igénybe, úgy hogy a püspök csak a következő és augusztus 11-ikén tartotta meg ünnepélyes bevonulását és beigtatását. Azonnal munkához lát, a mint megérkezik. A székesegyházat és az elődei alatt elhanyagolt állapotba jutott püspöki palotát kijavíttatja s rendbe szedeti, elhelyezvén benne már ekkor is tekintélyes és sok becses dolgot tartalmazó könyvtárát. Könyvtárnokul egy erdélyi egyházmegyei fiatal papot választott, Dániel Imrét, a kit erre különösen nyelvismeretei s a régi iratok olvasásában való jártassága ajánlottak.

Még jóformán el sem foglalta székét, már egyházmegyéje papságának szellemi életére is gondol. A fiatal papok utmutatójául lefordította francziából latinra *Beuvelet* híres könyvét, a *Conduite pour les Exercices principaux*-t, kinyomatta az egri püspöki nyomdában s szétosztatta a megyéjebeli papok és a papnövendékek közt. A munka czime: *Norma cleri, quem pro institutione clericorum seminarii S. Nicolai Chardonensis olim Gallice edidit Matthias Beuvelet, nunc in usum seminarii Albensis et totius cleri Transilvaniae latinam reddit et quorumvis ecclesiasticorum necessitatibus accomodavit Ignatius C. de Batthyán. Agriae, 1780, Typis Scholae Episcopalis*, (4-rét, 4 levél, 356 oldal.) A következő évben pedig, a beigtatás alkalmából megjelent: *Homilia . . . . quam ad clerum tam saecularem quam regularem, coram frequenti populo habuit . . . és Edictum episcopale circa regulationem cleri, tam saecularis, quam regularis . . . . per totam dioecesim M. Principatus Transsylvaniae vulgatum.* (Mindkettő Szebenben, Hochmeister Mártonnál nyomtatott.)

Milyen tervekkel és szándékokkal jött Batthyány Gyulafejevárra, nem tudhatjuk. Életirói egyértelműleg állítják, hogy püspöksége legelső éveiben egy erdélyi tudós társaságot akart alapítani, amelynek főleg a történelmi tanulmányok ápolása lett volna főfeladata. Erről azonban lebeszélte káptalanjának egyik tudós tagja, a későbbben Batthyányt a püspöki székben követő *Mártonffi*

*József*, ez időben az erdélyi kath. iskolák főfelügyelője, kir. tanácsos és librorum revisor, aki azt tanácsolta a püspöknek, állítson a pénzen, melyet a tudós társaság alapítására szánt, inkább egy csillagvizsgálót, mert erre, dugába dőlven a kolozsvári csillagvizsgáló terve, leginkább szükség van s mert egy ilyen intézet úgy is maga körül fogja a tudósokat csoportosítani. Honnan vették az életrajzírók ezt a vélekedést, nem is sejtjük. Azt hisszük, tévednek. Batthyáynak nem Mártonffi adhatta a csillagvizsgáló felállításának eszméjét, hanem Esterházy Károly, az egri püspök, a ki az egri liceum mellett már akkor megépíttette a nagyszerű observatoriumot, mikor az erdélyi püspök még mint prépost Egerben tartózkodott. Itt keletkezhetett az első szándék Batthyányban, de kiviteléhez csak jóval később fogott. Ha kikérte is a matematikával foglalkozó Mártonffi József tanácsait, ez idő tájt még nem használta fel, legalább 1787—88 előtt semmi nyoma, hogy a csillagvizsgáló felállításához hozzá fogott volna. Tanulmányai, foglalatosságai egészen más irányúak. A magyar egyháztörténet foglalkoztatja legfőképen, folyvást gyűjti az anyagot hozzá. Már Rómában létele alatt igen sok nagybecsű oklevelet s iratot másolt le, hazajövele óta is egyre szaporította jegyzeteit, amióta pedig, mint püspöknek, az erdélyi káptalannak a sok pusztulás daczára is tekintélyes levéltárát átbúvárolni alkalma nyílt, azóta tervbe vette az egyháztörténeti forrásoknak kiadását. Ki akarván egészíteni római jegyzeteit, könyvtárnokát, Dánielt az 1784. év elején Olaszországba küldte azon megbizással, másoljon és másoltasson ott le minden magyar vonatkozású iratot, a mihez a levéltárakban s könyvesházakban hozzá férhet. A tudós pap megfelelt a várákozásnak, két év múlva *tizennégy* nagy csomag becses másolattal tért vissza. Mig Dániel az olasz levéltárakat járta, addig itthon a püspök egyházmegyéje plébániáit s zárdáit vizsgálta át, gyűjtve a becses kéziratokat s régi nyomtatványokat könyvtára számára. Összeszedi a mit még megtalálhatott az 1774-ben eltörült erdélyi jezsuita rendházak könyveiből vagy az alvinczi anabaptista hitközség kézírataiból, melyeket 1765-ben koboztak el. Még az akatholikusok is szaporítják a szenvedélyes könyvbarát gyűjteményét; 1782 októberében Brassóban járván, meglátogatta az ág. evangélikusok főiskoláját, mikor is az iskola előljárósága tisztelete jeléül több, a régi egyházi könyvtárból származó, becses kézirrattal kedveskedett neki.

Adatai tetemesen felszaporodván, 1785-ben kiadta belőlük az első kötetet. A maig is közkézen forgó becses munkát mindnyáján ismerjük, a *Leges Ecclesiastici Regni Hungariae et provinciarum ei adiacentium* még nagyon hosszú ideig nélkülözhetetlen forrása lesz a magyar történetírásnak.

A diszesen kiállított első kötet *Migazzi Kristóf* bécsi érsek és váci kormányzó püspöknek van ajánlva. Tartalmának ismeretése nem tartozik ránk, elég annyit megemlíteni, hogy anyagát csekély kivétellel a szepességi könyvtárakból vásárolt kódexek és Dobai Székely Sámuel kéziratai szolgáltatták. A munkát Kolozsváron kezdték nyomtatni, időközben azonban (körülbelül az 1784 év végén) Batthyány áthozatta a sajtók és a felszerelés egy részét Gyulafejejvára, s itt fejezték be a *Leges* nyomtatását. A kiállítás nem válik a *typographia episcopalis* szégyenére, a nyomás tiszta, egyenletes s a kötetet igen díszítik a szép rézmetszetű pecsétábrák, a legkorrektebbek, amiket nem fényképi reprodukcióval eddigelé hazánkban készítettek. Metszőjük egy egri művész, Tischler Antal, akit Batthyány még prépost korában ismert meg.

Szinte megmagyarázhatatlan, hogy a püspök mért nem folytatta a *Leges* kiadását. A nagy munka az első kötetnél megrekedt, csak jóval a szerző halála után, 1827-ben adta ki a második és harmadik darabot Szepesy Ignác, Batthyány egyik utóda, a hátra maradt kéziratok alapján. De bizony ezeken már meglátszik, hogy nem a tudós gyűjtő gondviselése alatt láttak napvilágot, telve vannak hibákkal s tévedésekkel. A kéziratokban maradt még kiadatlan anyag is bőséges, nevezetesen a Dániel másolatainak nagy része; pedig ezekben rengeteg becses történelmi kincs hever még felhasználatlanul.

A következő 1786-ik év különösen nevezetes a gyulafejejevári könyvtár történetében. Ez évben ugyanis megvásárolta Batthyány a váci püspök Migazzi Kristóf nagyértékű könyvtárát, a melyhez fogható abban az időben nem igen sok akadt hazánkban.

Ismeretes, hogy Migazzi a váci püspökséget mint gróf Althan coadjutora nyerte el 1756-ban. De nem sokáig birta. A következő évben bécsi érsekké nevezték ki s ő püspökségéről leköszönt. A bécsi érsekség jövedelme azonban igen csekély, korántsem megfelelő a diszes állásnak, miért is szokásban volt viselőjének, az egyházi tilalom kijátszásával, még valamely jövedelmező beneficiu-

mot adni, legtöbbször Magyarországon. Mária Terézia kedvelt emberének, Migazzinak, e szokás értelmében 1761-ben visszaadta a váci püspökséget, még pedig oly módon, hogy azt *haláláig* (a kinevezés szerint *örök időkre*) mint adminisztrátor viselje. A váciaiak, akik már rövid ott időzése alatt is nagyon megszerették a jótékony főpapot, örömmel vették kinevezését. Nem is bánták meg, mert Migazzi igen sokat tett a város emelésére, templomokra, iskolákra költvén jövedelmei nagy részét. Különösen nevezetes alkotása a collegium pauperum nobilium.

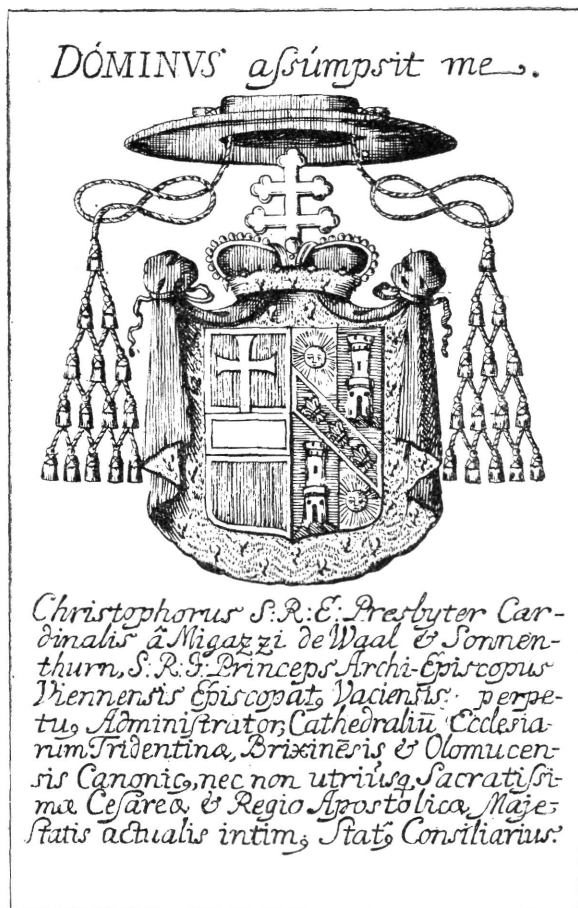
Azonban II. József császár rossz szemmel nézte, hogy Migazzi két beneficiumot is élvez s 1786-ban megfosztotta a váci püspökségtől. Az érsek, kinek magánvagyonra nem volt, egyszerre a legnagyobb pénzzavarba jutott, úgy annyira, hogy még ingóságait is részben eladni kényszerült. Így a többek között nagyértékű könyvtárát is, amely szerencsére jó kezekbe jutott, régi barátja és társa, gróf Batthyány Ignác vette meg.

Forrásaink egyértelműleg 40,000 forintra teszik a Migazzi-könyvtár vételárát, ez az összeg azonban kétségtelenül túlozva van, mert Batthyány az alább közlendő alapítólevélben a könyvtárára tett összes kiadásait csak harmincezer forintban szabja meg.<sup>1</sup> Valójában alig adhatott többet érte húszezernél, még ezt is csak úgy tudjuk indokolni, hogy feltesszük, a mint nagyon valószínű, miszerint az ú. n. Codex Aureus is a Migazzi-féle gyűjteményben volt.

A bécsi érsek könyveinek csupán modern részéről tudjuk kétségtelenül megállapítani, hogy egykor az ő gyűjteményét alkották; ezek mind egymáshoz hasonló, részben címeres, igen diszes, dúsan aranyozott vörös marokin kötésekben vannak. A legtöbb belül el van látva Migazzi rézmetszetű könyvjelzőjével is. Ellenben a kéziratok és ősnymtatványok, úgyszintén a régibb munkák legtöbbje, a melyek már bekötve jutottak birtokába, minden olyan jelt nélkülöznek, amelyről hovátartozandóságukat megállapíthatnók.

<sup>1</sup> Még ez is igen nagy összeg az akkori időkben, főleg tekintetbe véve a hazánkban uralkodó pénzzükséget. Ma legalább is tízszer ennyi felelne meg neki, a könyvtár értékét véve alapul pedig még több. Egyedül az arany evangeliáriumnak van manapság akkora értéke, mint a mennyibe az egész könyvtár eredetileg került.

Csak be nem igazolható, de okadatolhat ógyanítás tehát, hogyha azt hisszük, miszerint a bécsi egyetem filozófiai fakultásának XV—XVII. századi bejegyzésével ellátott tekintélyes számú kézirat és régi könyv, ugyszintén azok, amelyek bécsi, passauai, kloster-neuburgi, kisczelli zárdákból származnak, valamint az Oedt János



Migazzi bíbornok könyvjelzője.

Kristóf gróf czimerével jelzetek a Migazzi-gyűjteménnyel jutottak a Batthyaneumba.

A könyvtár kevés magyar érdekű darabot tartalmazott, de általános tudományos értéke igen nagy volt, megszerzésével Batthyány könyvtárát európai színvonalra emelte.

Ez időben foglalkozott komolyabban a csillagvizsgáló felállítással is. Nem tudván alaposan képzett csillagászt kapni az itthoniak között, elhatározta, hogy maga képeztesse ki egyet. E célra régi barátjának Mártonffi Józsefnek testvérét Antalt szemelte ki, a papnevelő egyik jeles és tehetséges tanárát. Ellátta a szükségességekkel s 1788-ban Bécsbe küldte az akkor világhírű Hell Miksa hallgatására. Mártonffi teljes négy évig volt távol s ez idő alatt tökéletesen elsajátította a magasabb csillagászati és mennyiségtani ismereteket.

Közben ő maga nem szünt meg munkálkodni. Nagy örömmel vette *Garampi József* bécsi pápai nuncziusnak tudósítását, miszerint ez a Szent-Gellért Deliberációjának egyetlen fennmaradt kéziratát a freisingeni káptalanból Bécsbe hozatta, hol az lemásolás és kiadás céljára Batthyánnak rendelkezésére áll, minekutánna a csanádi püspök *Christovich Imre*, Gellért utóda, arra nem vállalkozott. Batthyány valószínűleg az épen Bécsben időző Mártonffit bízta meg a becses kézirat lemásolásával; a másolat felülvizsgálására pedig felkérte régi barátját Kollárt, az udvari könyvtár igazgatóját. Megkapván a másolatot, éjjelt s nappalt egygétéve dolgozott a *Deliberatio* commentálásán. El is készült vele aránylag rövid idő, kevesebb mint egy év alatt s műve 1790-ben elhagyta a sajtót. Teljes címe: *Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis Scripta et Acta inedita, cum serie episcoporum Chanadiensium. Opera et studio Ignatii Comitis de Batthyán episcopi Transylvaniae. Albo-Carolinae Typis Episcopalibus. MDCCXC.* (4-r. 7 lev., LXIV+372+180 oldal). A kötet VI. Pius pápának van ajánlva, annak, a kinek engedelmeből egykor Batthyány a Vatikán levéltárában buvárkodhatott. Eltekintve a Gellért munkájához adott nagybecsű magyarázatoktól, már csak azért is nevezetes, mert a kódex, a melyből a *Deliberatio* kiadatott, később eltűnt, csak néhány év előtt akadt reá Karácsonyi János a müncheni kir. könyvtár kéziratai között s szövegét csak Batthyány kiadásából ismerjük.

Az 1790-ik évből még két nyomtatásban megjelent munkát tulajdonít Batthyány Ignácznak Szinnyei József.<sup>1</sup> Mindkettő névtelenül jelent meg, az egyiknek címe: *Verophili sinceri brevis*

<sup>1</sup> Magyar írók élete és munkái, I. k. 696. hasáb.

*responsio ad succinctam privati veridici deductionem iurium acatholicorum.* (H. n. 1790.) A másik *Declaratio sincera ad questionem an sic dicta apostasia inter delicta civilia referenda.* (H. n. 1790.) Ez utóbbinak írójául Petrik Pray Györgyöt nevezi meg. Valószínűbb is ennek, mint Batthyáynak a szerzősége, alig hihető, hogy egy ember ennyit produkálhatott volna egy évben; különben is nagyon ellenkezik a két füzet harezias hangja s tartalma az erdélyi püspök szelíd modorával s irányzatával.

Mint jó hazafit jellemzi azon tény, hogy 1790-ben az erdélyieknek, kik a Magyarországgal való uniót sürgetik, benne összpontosul bizalma, őt kéri fel egyértelműleg, hogy az ügynek szószólója legyen az országgyűlésen.

A következő, 1791. évből egy érdekes kis iratot említ Szinnyei, a melynek szerzője állítólag Batthyány: *Praerogativa episcoporum Transylvaniae in excelso regio gubernio.* (H. n. 1791.) Mennyiben van igaza, nem tudhatjuk; erre is áll, a mit a fentebbiekre mondtunk: nem valószínű, hogy a tudományoknak élő püspök tollából ered. Irhatta káptalanjának valamelyik tagja is.

A csillagvizsgáló megalapítása mind több gondot adott Batthyáynak, annál is inkább, mert közelgett az idő, midőn a teljesen kiképzett Mártonffi hazatérendő volt. Alkalmas épületre volt mindenek előtt szükség. Az építkezés nagy költséggel járt volna, aztán megakadt is a gyulafejevári várban elég használatlanul álló épület, azért is inkább ezek közt válogatott. Alig találhatott volna alkalmasabbat, mint a vár északnyugati sarkában álló trinitarius zárdát, a mely ez időben a katonai kincstár tulajdonát képezte s teljesen üresen állott.

A trinitariusok a XVIII. században telepedtek meg Gyulafejeváron. Mikor épült a zárdá, amelyben laktak, nem tudhatjuk, valószínűleg még a XVII. század folyamán; a hozzá tartozó templom még régibb időből való lehet. A rendet II. József 1783-ban megszüntette, de ünnepélyes eltörlése csak a következő évben következett be, amikor az üresen maradt épületeket átvette a katonai hatóság. A templomból irattárt, a zárdából kórházat csináltak, ez utóbbinak alacsony emelete magasabbra emeltetvén. Az épületek azonban használatlanul állottak s így, mivel fenntartásuk csak terheket rótt a kincstárra, haszna pedig egyáltalán nem volt belőlök, sikerült 1792-ben Batthyáynak kieszközölni,



hogy az egészet átadták neki, a zárdát a papnevelő, a templomot pedig egy csillagvizsgáló czéljára.

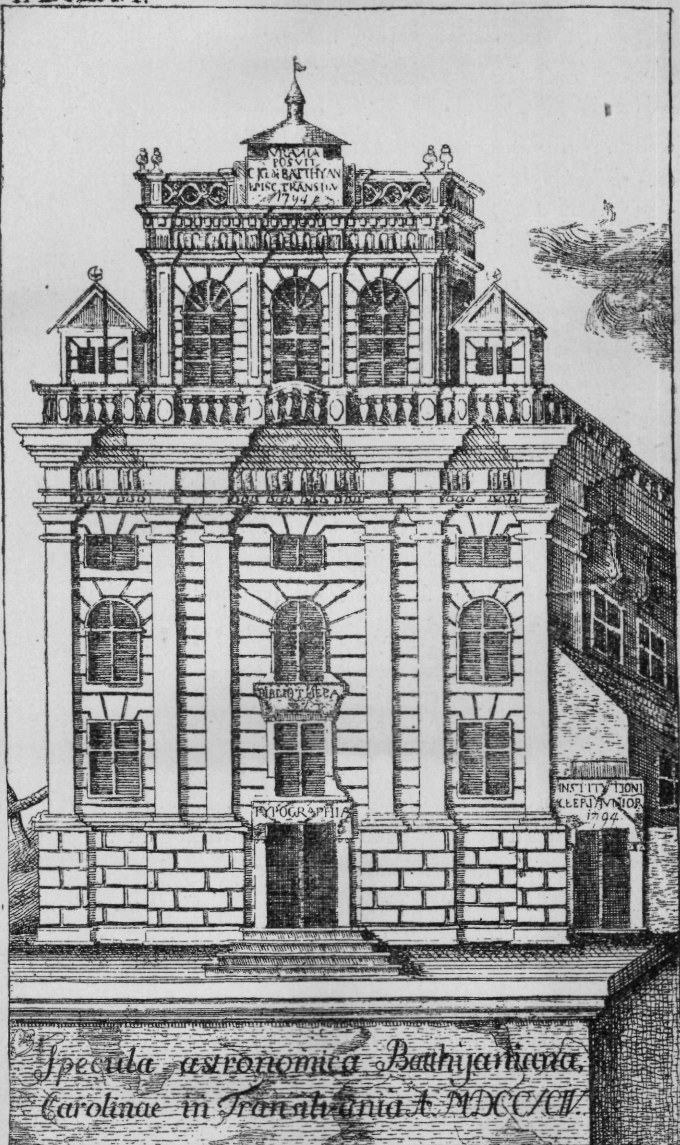
A templom, a melynek tornya, úgy látszik, soha sem volt, egészen a vár sarkában áll, homlokzatával délnek fordúlva. Az eredetileg két emelet magasságú épületre Batthyány egy az alapzatnál jóval kisebb harmadik emeletet építtetett, tulajdonkép egyetlen termet, a mely egy hozzá tartozó kisebb kamrával együtt observatoriumnak volt szánva. Ez a rész teljesen uralkodik a vár s a környező vidék fölött, pompás kilátást nyújtva úgy a nyugaton húzódnó hegylánczra, mint ellenkező irányban az Ompoly, illetve a Maros völgyére. A templom hajóját még a katonai hatóság két emeletre osztatta, egy magasabbra s az alatta fekvő alacsonyabbra. Az alsóban kapott lakást az igazgató csillagász és a könyvtárnok, a felsőnek valóban impozáns kettős termében pedig karzatos állványokon elhelyezést nyert a drága könyvtár, a mely addig a püspöki palotában volt felhalmozva. A földszinten végre a Kolozsvárról áthozott s bőségesen felszerelt könyvnyomda szállásoltatott be. Az egyszerű architekturájú, de kellemes benyomást tevő homlokzat ormán márvány tábla hirdeti az épület czélját:

VRANLÆ  
C. IG. D. BATTHYAN  
EP. TRAN. POSVIT.

Az összes átalakítási s berendezési munkálatok hamar elkészültek, az alapító nem kimélte a költséget. A csillagvizsgáló építése az időközben haza érkezett Mártonffi Antal tervei szerint történt. Ugyanő választotta ki s készíttette el a legszükségesebb készülékeket, a Dollond-féle és a Gregorianus távcsöveket, a mozgatható ércz quadranst, az órákat stb. A következő évben aztán megkezdte működését az intézetben, mint annak igazgatója, maga mellé nyervén segédül és az időközben nyugalomba vonult Dániel helyett könyvtárnokul *Bede Józsefet*, egy székely származású fiatal szeminárium tanárt. A püspök Mártonffit 1797-ben kanonokká nevezte ki, számára egy új stallumot, a *csillagász-kanonokét* (canonicus astronomus) létesítve.

Az alapító akarata szerint a csillagvizsgáló működéséről évente megjelenő kötetben kellendett beszámolni. Az első (s egyúttal utolsó) ilyen kötet 1798 elején jelent meg, czime: *Initia*

## TABULA. I.



A Batthyaneum 1798-ben.

(Az »Initia astronomicae speculae« czimképe.)

*Astronomicae Speculae Batthyanianae Albensis in Transilvania  
cujus I. Originem et Adiuncta, II. Adparatum Astronomicum  
III. Rectificationem Instrumentorum proposuit Antonius Mar-  
tonfi, presbyter secularis, philosophiae doctor, Speculae eiusdem  
director et astronomus. Cum XI. Tabulis Aeneis. Albae Carolinae.  
Typis Episcopalibus. Anno 1798. (4-r. XXIV + 424 old. és 2.  
lev. 11 rézm. táblával.)*

Mit tartalmaz a munka, elmondja a bőszavú czim. Első



Gróf Batthyány Ignác könyvjelzője.

táblája az intézetet mutatja, a miből láthatjuk, hogy mai képe az akkoritól alig különbözik valamiben. A többiekben a műszerek vannak ábrázolva.

Mikor szállíttatott át a könyvtár, nem ismeretes. 1798-ban már csak egy kis része volt a püspöki lakban, talán csak a kézi használatra szánt modernebb munkák. Valószínűleg ez időtájt készült az a püspök rézmetszetű czimerével ellátott *könyvjelző* (exlibris), amely a könyvtár legtöbb darabjába be van ragasztva.

A püspök nagy munkásságára s könyvkedvelésére jellemző, hogy a minden felírást nélkülöző lapocskák legtöbbjére sajátkezűleg írta fel nevének kezdőbetűit.

Mindeddig a püspök magántulajdonát képezte az intézet s kérdés fennmaradt volna-e, ha Batthyány, talán érezve közelgő végét, meg nem iratja az alapító levelet, amelyben nagy értékű ingatlannokkal vetette meg alapját a csillagda és a könyvtár fenntartására szolgáló vagyonnak, s az utóbbit, mint a közművelődés hatalmas eszközét, át nem adja a nyilvános használatnak.

Az alapító levél teljes szövegében így hangzik:

*Infrascriptus memoriae commendo tenore praesentium significans, quibus expedit universis, quod cum miserante divina clementia huius ecclesiae Transsilvaniae obsequiis, iam in decimum septimum annum mancipatus, ecclesiae meae cathedralis decorem impensis 12 millibus florenorum dedissem, auxissemque; aedes episcopales, quod diu in votis erat, pene novas excitassem, ustoriam calcis Metesdiensem ab alienis manibus reluissem, mola papyracea, aliisque binis molis, aliis quoque meliorationibus, aedificiis oeconomicis, ubique erectis, proventus auxissem; praeter haec tale monumentum gesti ministerii relinquere statuerim, quod ecclesiae et provinciae Transilvaniae et utilitatem adferret, et ad celebritatem etiam non parum adiiceret, institutum astronomiae practicae et theoreticae, quod toti etiam societati humanae utile esse nemo ignorat, cum omnium astronomorum, in quavis orbis parte degentium labores navigationibus iter tutum praestent, dirigantque cursum, ac innumeris saepe eripuerint periculis, constituere proposuerim, ut huic institutioni mea, qualem pro rerum humanarum vicissitudine et virium modulo possum, stabilitatem procurarem, complures fundos immobiles, multa mihi ipsi subtrahendo coëmerim, praeviae tamen modernum directorem speculae et astronomum Antonium Mártonfi quatuor annorum curriculo-impensisque non levibus Viennae, a celeberrimo viro Maximiliano Hell, astronomo caesareo, ita necessariis disciplinis imbui procuraverim, ut rei astronomicae peritorum communi calculo cuivis speculae praesidere possit cum honore, eoque reduce speculam erexerim, illamque quadrante aeneo mobili murali, sectore et culminatorio, tubisque Dollondianis acromaticis et Gregorianis dotaverim, ad plenam itaque stabilitatem matura deliberatione praehabita, vigore praesentium, per modum et formam donationis inter vivos ecclesiae et provinciae Transilvanicae speculam Albo-Carolinae, cum omni apparatu organico, seu instrumentorum portiones exiesuiticas in Sárd, Magyar-Igen et Borbánd septem millibus quingentis florenis coemptas, inquilinos item A. Carolinenses, pro*

quibus nongentos florenos exolvi, domos tres in libera regiaque civitate Cibiniensi, quarum duae in platea Riskása utcza dicta existunt et tertiam in platea Ebháta sitam, pro quibus viginti et unum mille florenos dedi, cum aliis tribus domibus Albo-Carolinensibus, una quippe in fortalitio domui postalis officii adiacente tribus millibus duabus inferioris civitatis platea Némét utcza duobus millibus, quarta denique in glaciis tribus millibus florenis comparatis, portione prati episcopali Nagy rét iuncta trecentis florenis itidem empti, vineis item, una patrum olim Trinitariorum quingentis florenis acquisita et frusto vinearum eo adplicatarum, quae omnia efficiunt valorem triginta octo millium et ducentorum florenorum, danda, donanda, conferenda duxi, prout etiam hac donatione inter vivos irrevocabiliter do, dono et confero, modo ac forma quibus possum, meliori, modò et conditione infradicendis.

Porro, quia Albae-Carolinae velut loco cathedrali sedes est disciplinarum theologicarum et mathematicarum, amplam meam librariam supellectilem, quae mihi facile triginta millibus florenorum stetit, prouti nunc ibidem existit, una cum partibus librorum illuc pertinentium, quos apud me habeo, pariter ecclesiae et provinciae Transsilvanicae dono, do et confero. Non absimiliter collectionem nummariam et mineralium et conchyliorum cum omnibus instrumentis fabrilibus, torneatibus, ac compactori necessariis.

Volo tamen et constituo, ut nec institulum astronomicum, nec bibliotheca cum accessoriis nunc recensitis, neque alterutrum illorum Alba-Carolina transferri queat, nisi evidens id exposcat necessitas, unanimi consensu episcopi et capituli approbata; accedente ad id etiam regii gubernatoris, si catholicus sit, et status catholici communi assensu.

Huius foundationis meae immediata directio apud episcopos, successores meos, et sede vacante, apud capitulum sit, ita nihilominus, ut quod lege canonica cautum est, sede vacante nil innovetur et sede etiam plena capitulum audiri debeat ab episcopo, cum praefato etiam capitulo institutionem hanc meam impense commendem. Protectionem autem excellentissimi domini gubernatoris moderni, eiusque in officio suo successorum catholicorum, ac status catholici devoveo, quae protectio praesertim ad conservandam institutionis stabilitatem pertineat, gubernatorumque regionum pro tempore futurorum commendo. Episcopis successoribus meis, illorumque arbitrio relinquo, an fundos immobiles supra enumeratos retinere, illorumque annum censum pendere velint, unius tamen episcopi voluntas successori derogare non possit ita, ut si alteri successori liberet retinere, id semper illi liberum sit. Liberum autem volo esse episcopis fundos immobiles vendere etiam, si consensus capituli accedat, verum abalienationis singulum casum a statu etiam catholico adprobari oportebit. In

casu denique abalienationis pecuniam ad censum elocari ordino. Mihi reservo plenam de toto instituto disponendi, ordinandique potestatem, ac etiam liberum usum bibliothecae, quousque vixero, etiam si me extra hanc provinciam morari contingeret. Bibliotheca statis horis cuivis pateat, nemo tamen penulatus eo admittatur, neque ullus librum loco suo extractum volvat, nisi a custode bibliothecae sibi consignetur, sed quivis librum ad cubiculum lectioni destinatum a custode adferendum volvat et revolvat, excerpta faciat et quaevis describat, prout voluerit. Libri noxii nemini porrigantur legendi, ni schedam ab episcopo vel eius vicario generali adtulerit, libros extra bibliothecam nemini dare liceat, dempto episcopo, canonicis et professoribus, idque fiat erga reversales, singulo trimestri revidendas. Speculam seu observatorium a nomine meo gentilitio vocari desidero, ut duorum ex hac gente antistitum huius ecclesiae memoria existat in benedictione.<sup>1</sup> Ipsum autem institutum astronomicum seu astronomiam, cuivis absque discrimine religionis discendi copia sit, utque discere possint, director instruat quemvis discendi cupidum, qui sibi de victu et hospitio providere debebit, et omnes partes morigeri discipuli explorare; immorigeri, indociles non tollerentur, neque patiantur pecunias patronorum suorum abligurire. Porro directori speculae et astronomo annuos octingentos florenos ex proventibus supra recensitorum fundorum immobilium constituto, quod superfuerit in adiunctum astronomiae et famulum, qui una mechanicus sit et faber serrarius perfectus, pro arbitrio episcopi, pro tempore existentis dispescetur et astronomus administrationem illorum habebit erga annum ratiocinium a morte mea soli duntaxat episcopo et capitulo porrigendum. Episcopis successoribus meis, postquam ex hac vita secundum dei voluntatem decessero, plena potestas sit directorem (semper tamen, si fieri possit, ex clero catholico Transsilvaniae), audito capitulo denominare, uti et adiunctum, cuius erit una cum directore speculae bibliothecam procurare. Quia institutum hoc toti societati humanae utile esse volo, et ordino, ut non solum astronomus litterarum commercium cum reliquis astronomis foveat, sed etiam typis publicentur per singulos annos observationes susceptae, cuius specimen magno cum meo solatio exhibet liber, qui sub epigraphe: Initia Astronomicae Speculae Batthyánianae receris prelum evasit. Atque ita ordino, constituo, decerno, do, dono, et confero, modo et forma, quibus possum meliore.

Datum in castro Bonczida, ipso festo S. Ignatii confessoris, die videlicet nominis mei, in diem trigesimam primam Iulii inci-

<sup>1</sup> A másik Batthyány József gróf. a ki 1759—60. közt alig egy évig viselte az erdélyi püspökséget. Három harangot öntetett az egyház számára.

dente. Anno incarnationis dominicae millesimo septingentesimo nonagesimo octavo. Ignatius Episcopus Transsilv. Comes de Batthyán.

Az alapítólevél szerint a püspök 38,200 forint értékű ingatlant hagyott az intézetre, a mihez hozzá járul a könyvtárra tett 30,000 forintnyi kiadás, a csillagvizsgáló költségeit is tehetjük szerény számitással tizezerre, úgy hogy a Batthyaneumra fordított összeg megközelíti a *nyolczvanezer forintot*. Jóval nagyobb tehát a Széchenyi Ferencz gróf alapítványánál, s csak a körülményeken múlt, hogy míg ez országos jelentőségűvé vált, addig amaz jóformán kárba veszett. Oka ennek részben abban rejlik, hogy a bőkezű alapító a könyvtár gyarapítására már nem volt képes tőkét rendelni, utódai közt pedig senki sem akadt, aki azt a fogynakosságot kipótolta volna.

Alig volt megszerkesztve és aláírva az alapító levél, elragadta Batthyányt a halál. Az ötvenhét éves, igen józan és mértékletes életet folytató püspöknek egy lábán támadt seb okozta korai elhúnytát. A seb, melyre eleinte ügyet sem vetett, megüszkösödött s a későn alkalmazott orvosi segítség nem tudta a hazának oly drága életet megmenteni. A halotti szentségek buzgó felvétele után, 1798 november 17-ikén esti hét órakor meghalt.

Arczképe, melyet olajba festve Gyulafejérváron, rézbe metszve pedig az Erdélyi Múzeum második kötetében (Pest, 1815.) láthatni, rokonszenves, jóságos arcú embert mutat. Buzgón, meggyőződésből vallásos volt, önsanyargatásának is fennmaradt emléke; ennek daczára igen türelmes, más vallásuakat nem vetett meg s nem gyűlölt, ami abban a korban, midőn II. József vallási rendeletei által a katolikusok magukat vitális érdekeikben megtámadva érezték, valóban ritkaság. Jellemző, hogy a protestáns Cornidessel igen jó viszonyban van, valamint az is, miszerint alapító-levelében hangsúlyozza, hogy a csillagvizsgálót okulásra *valláskülömbőség nélkül* bárki is használhatja. Mily tiszteletben részesítették még a protestánsok is, mutatja az a fennebb már említett eset, mikor a brassói evangélikusok féltékenyen őrzött könyveik legbecsesebbjeivel ajándékozzák meg az iskolájukat meglátogató püspököt.

Mint tudós azok közé tartozik, akik az adatgyűjtéstől alig jutnak hozzá a feldolgozáshoz. Nem ritka s nem is csodálható ebben a korban, amikor a forrás-kiadásnak is még csak legelején voltunk. Különben legbecsesebb műve, amelyben rengeteg adatát

értékesítette, nagy veszteségére irodalmunknak kéziratban maradt. Megírta a mohácsi vészt követő korszak történetét, eredeti, kiadatlan források után, munkájának címe: *Dissertationes de rebus gestis inter Ferdinandum et Joannem Sigismundum Zápolya Reges, Isabellam Reginam, ac Cardinalem Georgium Martinusium, Episcopum Magno-Varadiensem, eiusque caede in Alvincz*. Kéziratát az erdélyi tudós társaságnak nyújtotta be, amely azt nagy tetszéssel fogadta. A cenzura azonban, *politikai tekintetekből*, nem engedte meg a munka kinyomtatását.

A könyvtár története az alapító halála óta kevés épületeset tartalmaz s néhány szóval elmondható.

Batthyány méltóságát jó barátja és tanácsadója Mártonfi József örökölte. Még mielőtt székét elfoglalta volna, meghalt a Batthyaneum első direktora, a csillagvizsgáló tervezője s az új püspök testvére Mártonfi Antal 1799. november 19-ikén, nagy kárára az intézetnek. Ehez járult azon baj, hogy az üdvözült alapító kiadásait nem tudván püspöksége jövedelméből fedezni, családi birtokára tetemes adósságokat csinált, örökösei pedig ezeket nem akarták elvállalni s pörrel támadták meg alapítványait, első sorban a Batthyaneumot. Ennek következtében az intézet javait és jövedelmeit zár alá tették s Mártonfi a kiadásokat püspöki bevételeiből volt kénytelen fedezni.

Az első igazgató halála után adjunktusa, *Bede József* vette át a csillagvizsgáló vezetését, melléje pedig könyvtárnokul előbb *Deák Péter* szemináriumi tanár, világi, majd ennek 1801-ben történt elhalálása után *Cseresnyés András* ugyancsak szemináriumi tanár és áldozópap neveztetett ki. Ez utóbbi különösen alkalmasnak bizonyulván az intézet gondviselésére, a püspök Bedét három évre Bécsbe küldte, csillagászatot tanulni. 1805-ben visszatérván, a csillagvizsgáló igazgatója lett, 1811-ben pedig az alapítólevélnek megfelelően *canonicus astronomus*, mely diszes állását 1826-ban történt nyugalomba vonulásáig viselte.

Az áldatlan pört nem csak Mártonfi, hanem közvetlen utódja *Rudnay Sándor* (1816—20.) sem tudta befejezni. Végre az 1820-ban erdélyi püspökké kinevezett *br. Szepesy Ignác* alatt az utolsó forum is meghozta az ítéletet, melynek értelmében a Batthyaneum meghagyatott összes javainak birtokában tekintettel arra, miszerint az alapító életében jogosítva volt vagyonát tetszés szerint ajándékozni s az alapítás nem birt végrendeleti hagyomány



jellegeivel. Csak ekkor, több mint húsz évi elhanyagolás után, lehetett az intézet ügyeit rendbehozni. Szepesy mindenk előtt eladatta az romladozó házakat, árukat biztos helyen kamatozólag elhelyezte s a megmaradt ingatlanokat rendszeres kezelés alá vette. Aztán elrendelte a könyvtár rendezését, szakok szerinti felállítását és katalogizálását. A nagy munkát Cseresnyés Antal végezte el alig három év alatt. Elkészítette előbb a teljes czédula-jegyzéket, s minek utánna az állványokon elhelyezte az egész könyvkészletet, megírta a helyi- és szakkatalogusokat. Az első két, a második öt testes foliánst foglal el. A jegyzékek a korhoz mérten igen tökéleteseknek mondhatók, a címek pontosak s elég részletesek, csupán a kéziratok vannak felületesen bevezetve.

A rendezési munkálatok 1824-re teljesen készen voltak s a könyvtár ügye kétségen kívül igen kedvezőre fordult volna, ha az irodalompártoló Szepesy Ignác 1827-ben meg nem válik Gyulafejervártól. Ez évben ugyanis elnyerte a pécsi püspökséget. Mit tett volna a Batthyaneumért és Gyulafejevárért, megmutatja az, a mit új székvárosában közczélokra áldozott. Hogy egyebet ne említsünk, több mint 200,000 forintot költött egy főiskola alapítására, melynek csak fizikai múzeuma 75,000 forintba került. A hozzá tartozó könyvtárnak pedig 80,000 frt költséggel emelt épületet. Benne az intézet igen sokat vesztett, bár így is Batthyány után legnagyobb jóltevőjének mondhatjuk.

Szepesy után *Tusnádi Kováts Miklós* következett Erdély püspöki székén. Hosszú főpásztorkodása idején a Batthyaneum alig ment valami nevezetesebb változáson keresztül. A nyugalomba vonult Bede helyére *Kováts Imre* lépett, a ki a csillagászat meg tanulása végett 1824—27 közt még Szepesy által Bécsbe küldetett, s visszatérte után azonnal kanonok és a Batthyaneum igazgatója lett. Cseresnyést 1829-ben Buczy Emil szemináriumi tanár váltotta fel, a kit Kováts Imrének 1833-ban történt halála után Bécsbe küldött a püspök, hogy a csillagászatban magát tökéletesítse. Már a következő évben visszatért s kanonokká neveztetvén ki, elfoglalta az intézet igazgatóságát. Melléje segédül *Baróthi Keszérő Mózes* rendeltetett ki. Buczy mint asztromos nem igen sokat tett a tudományok előbbrevitelére, de kitünt mint költő és esztétikus. Munkái részben folyóiratokban jelentek meg, részben kéziratban maradtak. 1832-ben a magyar tudós társaság

tagjává választotta. Meghalt 1839 október 28-ikán. Utána három éven át egy újonnan kinevezett segédre és könyvtárnokra, *Andrássi Istvánra* maradt az intézet, miután Keserű Mózes 1840 elején régi szokás szerint csillagászatot tanulni küldte a püspök. Keserű egy évet Bécsben töltvén, 1841-ben nagy körutat tett Cseh-, Német- és Olaszországban, melyről 1842-ben tért vissza, mikor is kanonokká s a csillagvizsgáló igazgatójává nevezetett ki. Hivatalát 1851-ig viselte. A püspök még 1848 elején Budára küldte a könyvtárnokot Andrássit, csillagászatot és mennyiségtant tanulni; helyére Lukácsi Kristóf tanár lépett.

Az 1849-iki ostromot, a mikor a vár nagy része összelövegett, meglehetős szerencsével állotta ki a Batthyaneum. Állítólag az ismert száz tudós, *Kurz Antal* kérésére nem lövették az ostromlók. Ez azonban nem áll, mert a golyók nyomai ma is láthatók az épületen. Egy bomba fel is gyújtotta, a mikor elégett a csillagda felszerelésének egy része, közte a legjobb távcső. Szerencsére a könyvtárban nem esett kár, a mit főként Lukácsi vigyázatának lehet köszönni.

Kováts püspök elrendelte ugyan, miszerint a könyvtárt gyarapítsák, hagyott is rá pár száz kötet könyvet, pénzt azonban nem; sőt 1852-ben történt elhúnyta után olyan rendetlenségben maradtak az intézet vagyoni ügyei, hogy a jövedelem a legszükségesebb személyi kiadások fedezése sem volt elegendő. Az 1851-ben csillagász-kanonokká lett Andrássi alig tudta a legszigorúbb gazdálkodással readbehozni a zilált állapotokat; neki köszönhetni, hogy az alapítványi tőkék nagy része el nem veszett.

Az abszolutizmus szomorú korszakát *Haynald Lajos* főpásztorsága alatt élte át az erdélyi egyházmegye. A hazafias küzdelem, melyet ez a nagy ember a bécsi udvar ellen folytatott, nem sok időt és alkalmat engedett neki a tudományok ápolására. A csillagvizsgáló mégis több becses műszert nyert tőle, de a könyvtár gyarapítására alatta sem történt semmi. Az ő idejéből mindössze a személyzeti változást említjük meg: 1860-ban Andrásy helyére *Barts Ferencz* dr., filozófiai tanár lépett. Ő azonban már nem viseli a canonicus astronomus czimet, ez a méltóság Andrássi halálával megszűnt. Barts és utódai, még ha kanonokok is, csupán az *Instituti Batthyaniანი director, Bibliothecae Dioecesanae custos* czimmal nevezetnek.

Haynald utódja, *Fogarassy Mihály*t tizenhét évi püspöksége alatt rengeteg jótékony alapítvánnyal tette nevét emlékeztessé. Legfontosabb ezek közt azon intézkedése, mely szerint 100,000 forintot hagy egy akadémiai jellegű főiskolára. Erre hagyta körülbelül 5000 kötetre rúgó, modern művekből álló könyvtárát is, melyet halála után a Batthyaneumban helyeztek el.

A főleg egyháztörténeti munkákban bővelkedő gyűjtemény becses kiegészítője lehetne a régi könyvtárnak. Beolvasztani azonban nem akarják; pedig ez az alapító szándékainak sérelme nélkül megtörténhetnék. Ha valamikor megvalósul a főiskola terve, úgy is az egész Batthyány-intézetet ahhoz kellend csatolni, a két könyvtár külön kezelése mindenképen káros és kellemetlen.

Még Fogarassy idejében lépett a könyvtár szolgálatába *Beke Antal*, aki 1871-ben a kéziratokról egy rövid jegyzéket adott ki, *Index manuscriptorum Bibliothecae Batthyanianae* címmel, melyet alább bővebben fogunk ismertetni. Barts halála után ő nyerte el az intézet igazgatóságát is.

*Lőnhárt Ferencz* püspök (1882—96.), Fogarassy utóda, a nagyon megrongálódott épületet alaposan restauráltatta, miről a homlokzatba alkalmazott felirat tanúskodik. Életében nem igen gyarapította a könyvtárt, halála után azonban ide jutottak nagyrészt theologiai tartalmú könyvei, mintegy 3000 kötet. Ez időtájt került a könyvtárba Beke kanonok tekintélyes gyűjteménye is, mely körülbelül másfél ezer kötetre ment.

Jelenleg a Batthyaneum Újfalussy József kanonok igazgatása alatt áll, könyvtárnoka pedig Kóródy Péter dr. Mindketten igyekeznek megfelelni tisztüknek, de ez csak a csillagvizsgáló és a gyűjtemények megőrzésére szorítkozik. A könyvtár gyarapítására hiányzik a pénz, újra rendezésére addig, míg az újabb hagyományok s Fogarassy püspök gyűjteménye végleg be nem kebeleztetnek, gondolni sem lehet, bibliografiai munkálatokat, a segédeszközök teljesen hiányozván, lehetetlen végezni. A csillagvizsgáló pedig tudományos szempontból hasznavehetetlen.

Egyszóval ez idő szerint a híres Batthyány-intézet nagyon szomorú állapotban van; ugyancsak szüksége lenne egy áldozatkész mecénásra. Akad-e ilyen a közel jövőben, vagy marad minden a régiben, Isten tudja meddig, ki tudná megmondani?

## KÜLFÖLDI SZEMLE.

### A VELENCZEI SZENT-MÁRK-KÖNYVTÁRBÓL.

SCHÖNHERR GYULÁTÓL.

Az 1897. év őszen több hetet töltöttem Velenczében, hogy a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium támogatásával az állami levéltárban és a Szent-Márk-könyvtárban végezsek kutatásokat. Az előbbi helyen részben a levéltár magyar vonatkozású anyagának leltárszerű felvétele mellett a levéltár szervezetének s általában az olasz levéltári ügy mai állapotának tanulmányozása képezte feladatomat; a mit azonban e két irányban ezuttal végezhettem, inkább csak előmunkálatnak tekinthetem e két fontos kérdés rendszeres és kimerítő tanulmányozásához, melyre, remélem, a jövőendőben lesz módom és alkalmam. A jelen sorokban tehát csak a Szent-Márk-könyvtárban eszközölt kutatásaim eredményéből kívánok néhány érdekesebb adatot közzé tenni.

A *Biblioteca Marciana*, egyike Olaszország 17 önálló (autonom) állami könyvtárainak, nem annyira könyveinek száma, mint inkább kéziratgyűjteményének gazdagsága által bír a kutatóra érdekekkel. A kézírattár az 1889-ben eszközölt összeíráskor 1697 görög, 3401 latin, 225 keleti, 4841 olasz, 67 más nyelvű, összesen 10,233 kéziratból állott, és pedig a VIII. századból volt 4, a IX-ikből 16, a X-ikből 89, a XI-ikből 107, XII-ikből 309, a XIII-ikből 900, a XIV-ikből 2050, a XV-ikből 2102, a XVI-ikből 2086, a XVII-ikből 1335, XVIII-ikből 935, a XIX-ik századból 300 kézirat. A Minerva 1897/98-iki évfolyamának adatai szerint e szám 1897-ig 12,016-ra emelkedett.

Valentinelli hat kötetes katalogusa nyomán a Magyar Könyvszemle 1883. évi folyama közzétette a könyvtár magyar vonatkozású latin kézíratainak jegyzékét. A további kutatások

tárgyát tehát elsősorban a latin kéziratok hátralevő része, valamint a görög, az olasz és másnyelvű kéziratok kéziratban meglevő katalógusainak magyar szempontból való átvizsgálása kellene hogy képezze. Én azonban csak mellékesen látogathatván a könyvtárat, e munkára nem vállalkozhattam; s az adott viszonyokhoz képest meg kellett elégednem azzal, hogy a könyvtár három Korvin-kódexét, s néhány, a nyomtatott katalógusból eleve kiszemelt XV. század magyar vonatkozású kódexet vehettem tüzetesebb szemle alá.

A három Korvin-kódex közül legnagyobb érdekel bir reánk *Averulinus* XV. századi olasz író építészeti munkájának Bonfini-től származó latin fordítása, melynek diszes czimlapokkal és számos szövegmagyarázó képpel ellátott kézírata 1488-ban készült el Mátyás király könyvtára számára. A munka elé tudvalevőleg Bonfini Mátyáshoz czimezett ajánlólevelet irt, mely a nagy király építkezéseiről nagy részletességgel emlékezik meg. Ez az előszó mult századi kiadásban ismeretes ugyan, de oly nehezen hozzáférhető a mai kutatók számára, hogy jónak láttam egész terjedelmében lemásoltatni, azzal a szándékkal, hogy adandó alkalommal a kódex tüzetes bibliografiai leírásának kapcsán a Magyar Könyvszemlében közre bocsássam.

*Marcianus Capella* »De nuptiis Philologiae et Mercurii et de septem artibus« czimű kézírata, Mátyás király könyvtárának Attavante által miniált példánya, régóta ismeretes az irodalomban; a Biblioteca Marciana 1878-ban miniatűrjeinek legszebb példányait gyönyörű díszmunkában ismertette,<sup>1</sup> mely a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában is megvan. Ez ismertetést pontos és terjedelmes bibliografiai kézírással egészítettem ki és lemásoltattam *Tullio Dandolo* e kódexről *D'una preciosità della Biblioteca Marciana e d'un arte in cui furon principi gli Italiani* czímmel írott ismertetését, mely az *Il Gondoliere* 1837. évi folyamának 148—154. és 164—167. lapjain jelent meg.

Mind a két kódexről tudjuk, hogy a San Giovanni e Paolo kolostor könyvtárából kerültek a Marciana birtokába. Nem volt azonban tudomásunk a harmadik Korvin-kódex: *Benvenuti de Ram-*

<sup>1</sup> Fac-simile delle miniature di Attavante Fiorentino contenute nel codice Marciano Capella Le Nozze di Mercurio colla Filologia che si conserva nella Biblioteca Marciana. Fotografie eseguite da Antonio Perini. (Venezia, 1878.)

*baldis Liber Augustalis* legközelebbi provenienciájáról, a kódexet tehát első sorban e szempontból vettem vizsgálat alá és nem volt nehéz megállapítanom, hogy az a Morelli-féle gyűjteményből származik, tehát 1819-ben került a könyvtárba.

Átvizsgáltam *Joannes Michaelis Carrariensis* »De choreis musarum« című, Rangoni Gábor bíbornok, egri püspöknek, Mátyás király híres diplomatájának ajánlott kéziratát (Codex CCXL. Lat. Clas. VI.), melynek 6 oldalra terjedő ajánló-leveléről tudtuk, hogy Rangoni bíbornoknak, történetünk híres Veronai Gáborának életére tartalmaz érdekes adalékokat.

A kódex 62 papírlévléből áll, egyszerű fatáblás-kötésben melyből a fatáblakon kívül a bőrhát maradt meg, rajta papírszalagon XVI. századi kézzel irt czime: IO. MICH. *Carrariensis de choreis musarum m. s.*

1a.—4b. lapjait az ajánlólevelével jellegével bíró első fejezet foglalja el, melynek szövege a következő:

Ad reverendissimum in Christo patrem Gabrielem Rongonum (*igy*) episcopum Agriensem, et beatorum Sergii et Bachi presbiterum cardinalem, Joannis Michaelis Carrariensis de choreis musarum liber. Capitulum primum, de qua re sit acturus.

Alpharabii librum cum illum legissem, reverendissime Gabriel Rangone, in quo de scientiarum origine mira ingenii celebratione disputavit, eo perductus sum, ut nihil maiore dignum admiratione usque non modo non vidisse, sed ne audivisse quidem aut legisse mihi ipse viderer. Nam cum soleant praeclarissimi viri in unius scientie professione deficere et preter deum errore caruerit, nemo infiniti ferme laboris erat illa professio, que de omnibus policeret disciplinam, presertim cum singule scientie non modo unius hominis, sed multorum etatem poscant et apud Aristotelem per additamenta augerentur, ut nemo fuerit tanti vir ingenii tamque exercitati, in cuius libris error non deprenderatur. Ipocratem quidem excepit Galienus, quem divino ingenio fuisse et ipse et omnium aculeus Auorois scriptitavit: excepit et idem Auorois Aristotelem, in quo procreando affirmat naturam omnes vires effudisse, neque in eo repertum errorem dignum censura. Aliorum errores nemo occultit, at tamen si vera et dicere libeat et sentire, et multi reperiuntur afforismi in libris Ipocratis, quos Galienus falsos indicavit, et ea gratia negavit esse Ipocratis, sed a latratore insitos, et in libris Aristotelis non modo Cristicole multos offenderunt errores, sed Auicena et multos et graves notavit sermones irretitos, in quibus evolvere, quid sentiret, non est ausus: nempe sibi metuens et sibi ipsi conscius in enigmatibus et amphybologiis versabatur, ut sensum

in utramque contradictionis partem pro interpretum libidine possem inclinari, quin eloquentie sol splendidissimus, M. Cicero Platonem anteposuit Aristoteli, adeo omnibus errorum retia tensa fuere in ea, quæ si uno verbo dicendum est, omnes collapsi sumus, quod si in singulis deficiunt singuli, maximum quidem erat unum omnes polliceri; at tamen in tanta tamque difficili provincia vir ille eminentissimus ita emicuit, ut omnium scientiarum penates lustrasse et recte comemorasse videatur. Cum igitur hec admiratio in causæ investigationem animum meum sustulisset, et iam per varias et multas non inbecilles rationes fluctuaret, venit in mentem clarissimi philosophi Guidonis patris mei gravissima quidem sed faceta sententia; dicere enim solebat ille veteranus miles disciplinarum: Apollinem omnesque musas una cum toto orbe terrarum a deo maximo fuisse creatum, moxque inter Iudeorum civitates Appolinem digitis lyram increpuisse, et prophetas cum sanctitate, tum doctrina venerandos suscitasse; loci postea sacietate captum in Gretiam cum musarum phallange descendisse, ibique et novas cantilenas et novas choreas fuisse meditatum, ut pœte, ut phylosophi, ut oratores, ut medici edocerentur; mox cum eius hostis negligentia regnare inter Grecos cepisset, destituisse Apollinem terras Grecorum et venisse in Italiam et maiores nostros non modo quæ Grecos instituerat docuisse, sed reperuisse et res novas: satiros enim poetas non dedisse Grecis, sed primum apud Romanos reperisse, quamquam Aristotelis tertia problematum particula, octava et XX<sup>a</sup> explicitur, meminit Claremenii satyri, apud Grecos tantum comedie locum satyrarum tenebant. Dedit Apollinem mox et iureconsultos et medicos et theologos, et ut ad omnia uno verbo perveniam, multa quidem hactenus non inventa tradidit nobis et ab aliis translata fecit climatiore, quod posterum nostrorum tam multa tamque preclara volumina possent abunde comprobare. At postremum irrepsit in Ausoniam tiramni, cum quo Apollini bellum erat; coniunx segnitie hec cum regnare cepisset, et omnia Italie gymnasia occupare, expulit ex suis finibus Apollinem, qui ei suisque moribus non conveniret, nam fuit illud tempus, quo muse oratorie erant ittalis incognite, quod paulo post Juuenalis fuit tempora et prolongatum est usquem ad Francisci Petrarche et Gasparini Barzizii tempestatem. Hii enim demortua eloquentie studia ex ipso sepulcro in lucem revocarunt. Pulsus Italia Apolo ad Arabas cum suis nimphis emigravit, ibique virorum illustrium magnum numerum seminavit, ut Johannem filium Serapionis, Rasim et Machomethum, Auoroim et Aboali, Auicennam, qui a partu virgineo apud Betichos circiter annum millesimum et centesimum ac quinquagesimum vixit; sed et Algazellem, et Johannem Mesuem Nazarenum, et Sabor Medorum regem, et Auedadim, et Zoas Alumeronem, et

qui ante hos omnes scripsit, Alpharabium. Igitur ut eo redeat, unde discessit oratio, facile fuit viro illustri, in cuius edibus omnes muse pernoctarent, de omnibus uno libello facere commemoratorem. Discessere postea muse ab Arabibus et iterum in Italiam rediere, ubi utinam que cantant, digna sint vocibus antiquorum. Accensus igitur emulationis cupiditate, temptandum et ipse putavi, si ut de singulis musis, sic enim scientias apelavero, et multos et magnos codices librorum effudi, ita nunc uno modico volumine de omnibus simul epythomata facere possim, et que extrinsecus de scientia queri soleant, brevi oratione complecti. More atque exemplo eorum, qui geographiam scripsere et cosmographiam in modica tabella pynxere, non omnia sed utilia tamen afferre constitui, ut qui ista perlegerit, satis sobrie cum omnibus musis videatur esse versatus. Memosinem Grecam poete tradunt ex Jove musas omnes genuisse, quarum nomina hic sunt: Clio, Gyalemi et Hymenei mater, que gloriosum facit, ut eius appellationis interpretatio est; Euterpe Thesi mater, idem quod delectans est; Talia, cuius filius Palephatus ille fuit, qui scripsit de colendis arboribus, interpretatur virescens; Urania celestis, que peperit Linum; Terpsicore et Melpomone coreas et cantus invenerunt; Erato hoc est amabilis, ex qua Tamiras natus est; Pollymia Tripholomi mater et Calyope mater Orphei. He omnes Mnemosines, hoc est memorie filie aut in nullo unquam, aut in uno convenerunt Gabriele Rongono, sanctissimo eodem ac doctissimo viro, quem veluti senatorio more coniectis in urnam testulis omnes Pierides illustrissimum virum indicarunt. Ergo ad patronatum tuum confugio, prestantissime vir, in hac causa mea tam ardua, tam quidem irretita, qui solus dignus habearis, cuius clientes omnes Pyerides fiant. Qui apud Clararum opidum Brixiani agri natus, honestis parentibus et nequaquam obscura familia, sed fortunis non admodum pinguis virtutem tamen ita complexus, ita secutus es, ut inter preclaros phylosophos solus phylosophus, inter celebres oratores precipuus orator haberere; tantum splendoris patrie attulerunt regie virtutes tue, ut non solum ab illustribus viris, verum a pontificibus Prothenias in omni vita comprobatus nominere. Quisquis enim fuerit, qui patrio Clararum opido nomen dederit, ille profecto plenus numine vaticinabatur claritatem future celsitudinis tue. Qua veriori ethymologia, Claras quam a clarendo interpretari licebit; accendente apostolica dignitate tua quasi quodam fulgentissimo solis iubare Clararum opidum claruit et nomen consequitur rem. Ipse te Tytire primus, ipsi te fontes, ipsa et te Roma vocabat. Preterea veram phylosophiam complexus beati Francisci dogma professus es, fatis tibi existimans oratorem esse, sed illustrem esse et haberi voluisti alterum quem sine altero fictum atque in glium (?) arbitratus es: in ea quoque religione



quantum enitueris, probat sanctissimi viri Johannis Capistranensis auctoritas, qui in ulteriorem Panoniam ad erugendos contra Turchorum rabiem Hunnos profecturus te comitem, socium, auxiliatoremque traduxit et futurum predixit, ut quantum seculi honores pontificatumque contemneres, tantum illi te vel invitum sequerentur. Johanne igitur vita functo in Boemiam profectus, quam Vssiana lues heresi infecerat, veluti bonus Christi agricola vepres evulsisti, bona semina sparsisti, ut abiecta heresi tanta provincia ad orthodoxe fidei redierit veritatem: doctrinis atque exemplis tuis rescipisse eam nemo dubitat. Tum a Christiane religionis propugnatore Mathia Pannonum rege, qui murus veluti inconcussus seipsum pro nostra fide obicem Turchis opposuit, accersitus alterum atque item alterum episcopatum vel invitus subiisti regni, quam eius gubernaculum et rerum bene gerendarum clavem accepisti, omniaque adeo sapienter, adeo integre administrasti, ut Sixtus pontifex maximus abscentem et in Panonia contra Tuchos pugnantem inter cardinales posuerit, iusseritque inter primos Christiane religionis patres numerari, divini profecto pontificis divinum saluberrimumque consilium, ut qui vitiis, peccatis, Turchisque omnibus denique malis rebus senpyternum bellum indixisti, qui indefessus armatusque semper pro Jesu Christi nomine dimicasti, in ordine illo senatorio locum primum haberes, in quo de huius rebus gerendis habenda iure optimo disputatio est. Quamquam enim aperime erruditus, aperime sapiens et sis et haberere, tum tamen maluisti ita vivere, ut in scribendis rebus tuis illustrium oratorum ingenia laborarent, quam tu aliena scribendo inter primos oratores haberi. Te igitur talem tantumque patronum omnes Pierides uno ore delegerunt, ut sis, qui eas ab arduorum ingeniis iniuriis tueatur. Et id suo iure a te reposcant, ut tuas alumnas foveas, que te a tenellis unguiculis in hac etatem dormientem vigilantemque sinu tenere; que te omnibus nostre etatis oratoribus sine controversia pretulere; que omnium pastorum sapientiam in te unum transtulere, has pontifex amplecterer, quas puer complexus est, que te sole fulgentem magis reddidere. Quod vero Michael Carariensis, quem hactenus non vidisti, tuo patronatu uti ausus sum, fecit immensa elementia tua, que suam operam nulli hominum negare solet; fecerunt Pierides, quarum res hac loco agebatur; fecit patria tua, in qua magno stipendio medicus sedeo, tibi que conterraneus videri possum; fecerunt affines omnes tui, non modo Rangoni, ex quibus primum tibi genus est, sed et Foliade, ex quibus maternum ducis; hii enim singuli me non secus ac se ipsos amant. Hee tam multa tamque officiosa nomina ut tuo patronatu uti auderem, fecere. Si tu carpservis consilium meum, tuam inprimis clementiam ac pietatem accusato. Ego vero si in singulis libris meis Jesu Christi

auxilium invocare soleo, in hoc potissimum opusculo, in quo de omnibus disciplinis simul agitandum est, sentio id efficacius debere de me prestare. Adsit igitur mihi gratia sancti spiritus et ingenium manumque meam in se ipsum rapiat, qui solus est veritas, solus non errans, solus gloriosus in secula seculorum.

A szöveg a 4b. lap alulról 8-ik sorával végződik; a következő sorban kezdődik a második fejezet: *Capitulum secundum de origine omnium scientiarum.*

A további fejezetek így következnek:

5b. l. *Capitulum tertium de diffinitione physice et generibus causarum.*

6<sup>a</sup> l. *Capitulum quartum de diffinitione sapientie et divisione rerum omnium.*

6b. l. *Capitulum quartum de divisione in theoricam et practicam et officiis earum.*

A 8b. lapon kezdődik a második könyv; rubrummal irt ezime: *Tractatus secundus de scientiis locutionis.* A következő fejezetekre oszlik: 1. *De grammatica* (8b. l.), 2. *De dialectica* (12b. l.), 3. *De arte dicendi* (16b. l.), 4. *De poesi* (19a. l.), 5. *Quot satis sint.* (23b. l.)

A munka további beosztása a következő:

23b. l. *Tractatus tertius de mathematicis.* Fejezetei: 1. *De earum numero* (23b. l.), 2. *De aritmetica* (24a. l.), 3. *De musica* (26a. l.), 4. *De geometria* (28b. l.), 5. *De astrologia* (31b. l.), 6. *De perspectiva* (33a. l.), 7. *De ponderibus* (34a. l.), 8. *De instrumentis sonorum* (u. ott.).

34b. l. *Tractatus quartus de scientiis adulterinis.* Fejezetei: 1. *De nominibus earum* (34b. l.), 2. *De opinione Varronis* (u. ott.), 3. *De nominibus augurii* (35a. l.), 4. *De speciebus auguriorum* (36a. l.).

38b. l. *Tractatus quintus de philosophia morali.* Fejezetei: 1. *De ethica* (u. ott.), 2. *De monastica* (39b. l.), 3. *De economica* (42b. l.), 4. *De politica* (46a. l.).

49a. l. *Tractatus sextus, de physica naturali.* Fejezetei: 1. *De physica.* (u. ott.), 2. *De medicina* (52b. l.), 3. *De alchimia.* (55a. l.).

56b. l. *Tractatus septimus de scientiis supernaturalibus.* Fejezetei: 1. *De metaphysica* (u. ott.), 2. *De theologia* (58a. l.), 3. *De hiis qui in exponendis auctoribus requiruntur* (59b. l.), 4. *Anacephaleosis.*

Ez utolsó fejezet a munka záró szavát képezi, és mint ilyen, egyenesen Ranganiohoz van intézve. Szövegét egész terjedelmében adom:

Capitulum quartum Anacephaleosis. Spero, vir illustris, id me prope modum assecutum, quod in libelli initio pollicitus sum, ut silicet que extrinsecus in omnibus scientiis querenda sunt, paucis explicarem. Habes igitur munus a Michaele tuo, quod non dubito fore charissimum, cum luminaria huius seculi inferat, et a tibi obsequentissimo servo mittatur. Tuum deinceps officium erit, quamquam etate magnus, auctoritate sis maior, has ingenuas choreas sepe tractare, cum hiis psaltriis ludere, cum his vigilare, cum hiis dormire, cum hiis disputare, tecumque in certamen veniant, tecum in concistorium, tecum sint in urbe, in foro, in domo, in agro, in exercitu, ubique, ut gloriam, quam tibi ingentem dederunt, sempiternam consequaris. Gloria, laus et honor sit Jesu Christo auxiliatori meo, qui sit benedictus in secula seculorum Amen.

Teque patronum illustrem meum Gabriellem ad Sibillinos annos summa cum gloria et sanitate perducatur.

Amen

A kódex ezzel végződik. 61. és 62. számozatlan lapjai üresek. A 62b. lapon XV. századi kéztől a következő bejegyzés olvasható: *Natus est dominus cardinalis anno 26. in die beati Silvestri inter XX. et XXI.* Megtudjuk ebből, hogy a híres főpap 1426 deczember 31-ikén született, tehát még java korában volt, midőn Mátyás szolgálatába állott.

A *Cod. MDCXLIII. Ital. Clas. VII.* jelzetű kézirat Zsigmond királynak egy érdekes, a sárkányrend adományozásával egybekötött czimeradománya szövegét a czimer képével együtt XVI. századi másolatban őrizte számunkra. Nemcsak az oklevél szövegét másoltattam le, de a czimerképről is vétettem a könyvtár rendelkezésére álló rajzolóval hű másolatot, miután a XVI. századi másolatról fel lehet ismerni, hogy vonásról vonásra híven utánozta az eredeti czimereslevél miniatűrjét.

A Valentinelli nyomtatott katalógusába fel nem vett, tehát reánk nézve jórészt ismeretlen anyagból Zsámboki János, a híres XVI. századi humanista és könyvgyűjtő könyvtárának jegyzékét (*Cod. Lat. XCII. class. XII.*) vettem vizsgálat alá. A becses kézirat 278 levélre terjed és 2618 számban sorolja fel Zsámboki könyveit; lemásoltatása nagy nyereség volna a magyar művelődéstörténetre.

A *Cod. Lat. XCIII. class. XIV.* jelzetű kézirat Francesco

di'Carrara, Padua urának 1402—1403. években diplomáciai ügyekben irt leveleit tartalmazza; közte igen sok a magyar vonatkozású, főleg Zsigmond és László nápolyi király versengésének történetére. Mircse János sokat másolt belőle, de a mint meggyőződtem, ismeretlen anyag is van benne, megérdemelné a tüzetesebb átvizsgálást.

A latin kéziratok írott katalógusából kijegyeztem még a következő magyar vonatkozásokat:

*Cod. XII. class. XIV.* Frater Ambrosiusnak 1435-ben a baseli zsinaton és Székesfejerváron elmondott beszédei.

*Cod. CCXIV. class. XIV.,* tartalmazza a 32. levéltől Janus Pannonius több költeményét.

*Cod. CCLXV—CCLXVI. class. XIV.* A 31. szám alatt Andrea Donato és Hieronymo Contareno velencei követek 1433-iki utja Zsigmond királyhoz Magyarországra. A 68. szám alatt Giacomo de la Marcha, a híres magyarországi inquisitor levele.

*Cod. CCLXVIII. Class. XIV.* A 65. lapon Galeotti Marzio levele. A 93. lapon Eperjesi Domonkos fia János (Joannes Dominici de Eperjes) levele.

*Cod. CCLXXXVI. Class. XIV.* A 268. lapon Zsigmond király 1433-ban Ravennába való megérkezése alkalmából írt költemény.

Kiváló érdeklődéssel bir reánk nézve a *Z. Lat. cod. 399.* jelzetű XIV. századi latin világkrónika, mely a világ teremtésétől 1346-ig terjed és a hunok története után jelentékeny részt szentel a magyarok történetének is Géza vezértől III. Andrásig. Engem Thallóczy Lajos tett figyelmessé ez érdekes kódexre, a ki a magyar vonatkozások nagy részét le is másoltatta, de e másolat nagyon hiányos, nemcsak összeolvasásra, de lényeges kiegészítésre is szorul, a mit ezuttal csak részben eszközölhetvén, magát az érdekes kézírás közzétételét más alkalomra kell halasztanunk.

---

# TÁRCZA.

## ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

1899 JANUÁR 1-TŐL MÁRCZIUS 31-IG.

### I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 4325 db., áthelyezés útján 244 db., ajándék útján 384 db., vétel útján 397 db., összesen 5350 db. nyomtatványnyal gyarapodott. Ezen kívül köteles példányok czimén beérkezett: alapszabály 228 db., halotti jelentés 1478 db., hivatalos jellegű irat 355 db., perirat 32 db., plakát 1427 db., program 643 db., körlevél 127 db., szinlap 2500 db., zárszámadás 133 db., vegyes 1088 db., összesen 8011 db. apró nyomtatvány.

Vételre fordított 1134 frt 15 kr és 534.60 márka.

Ajándékaikkal a következők járultak a könyvtár anyagának gyarapításához: Az »Adalékok« szerkesztősége S.-A.-Újhelyről, a kir. Akadémia igazgatósága Pozsonyból (2 db.), Alsófehérvármegye alispánja, »A nagyvilágból« szerkesztősége Makóból (6 db.), az Athenaeum r. t. (2 db.), »Az Időjárás« szerkesztősége, a m. kir. belügyminiszterium (4 db.), Barabás Vincze (2 db.), Berzeviczy Edmund Berzeviczéről, a bécsi császári tud. akadémia (5 db.), a bécsi központi statisztikai bizottság (12 db.), a bécsi udv. természetrajzi múzeum, a brünni természetvizsgálók egyesülete, a Budapesti Szemle e szerkesztősége (4 db.), az egri érseki iroda (2 db.), az erdélyi honismertető egyeslet Nagy-Szebenből, Esztegár László dr. (2 db.), Fejérpataky László dr. (2 db.), Felber Arthur Zala-Egerszegről (2 db.), Fényi Gyula Kalocsáról, Fenyvessy Ferencz Veszprémből (4 db.), a ferenczrendi tartományfőnök Lajbachból (2 db.), Fiume város tanácsa (3 db.), Alföldi Flatt Károly, a m. kir. földmívelésügyi miniszter (4 db.), a m. kir. földtani intézet igazgatósága (55 db.), Frank Iván Lembergből, Franklin r. t. (2 db.), Giesswein Sándor Győrből, a cs. és kir. közös hadügyminiszter, a herczegprimási iroda

Esztergomból, Hintz Emil (46 db.), Hradszky József Szepeshelyről, a m. kir. igazságügyi miniszter, az izraelita irod. társaság (2 db.), a kalocsai egyházmegyei hatóság, a képviselőházi iroda (12 db.), Kokas János Szendről, Kollányi Ferencz, Kovács István, a Közgazdasági Szemle szerkesztősége, Kubinyi Miklós Árva-Váralljáról, Kuncz Adolf Csornáról, Lampel Róbert (24 db.), Lipóczy György, a Magyar Heraldikai és Genealogiai társaság, a Magyar Könyvszemle szerkesztősége (3 db.), a Magy. Mérnök és Építészegylet, a M. N. Múzeum irodája, a M. N. Múzeum néprajzi osztálya, a M. Orsz. Állatorvos-egyesület, a M. Tud. Akadémia (17 db.), Marczali Henrik, a Math. és phys. társaság, Milhoffer Sándor Ecsédről (4 db.), Mocsáry Sándor, a Népoktatás szerkesztősége Lugosról (2 db.), a Nevelés szerkesztősége M.-Szigetről, az Oesterreichisch-Ungarische Revue szerkesztősége, az Orsz. Erdészeti-Egyesület igazgatósága (2 db.), az Orsz. Törvénytár szerkesztősége (2 db.), az Otthon-kör, Perényi Adolf Temesvárról, Pongrácz Lajos, a Pósta és távirda-igazgatóság, Raffay Ferencz Győrből, Rakodczay Pál (2 db.), ifj. Reiszig Ede, a Slovenske Pohlády szerkesztősége Túróc-Sz.-Mártonból (2 db.), Simkó József, Somló Bódog, Stanoj Miklós, Stephani Lajos, a Szabadalmi Hivatal (5 db.), id. Szinnyei József (97 db.), a Transilvania szerkesztősége N.-Szebenből, Temesvár város tanácsa, a Természettudományi Társulat, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, Walter Gyula Esztergomból, Zichy Jenő gróf.

Nevezetesebb szerzemények: 1. Ladislai Vetesii Oratio ad pontificem, Roma, 1475. (250 márk.) 2. Molitevníku. Szvodit diu Slovenie pre limba rumaniaska. 1689. (40 frt.) 3. Decretum azaz Magyar és Erdélyországnak törvénykönyve, Kolosvár, 1571. (70 frt.) 4. M. T. Ciceronis epistolae selectae, Tyrnaviae, 1680. 5. Nádasi S. Annus coelestis. Tyrnaviae, 1687. 6. Der Artikel von der Busse, Kronstadt, 1707. 7. Gunnesch A. Serium christiani votum. 1696, 8. Magdeburgius J. Confessio 1567. 9. Scherer Georg. Lob und Danck Predig. Augsburg, 1598. 10. Zenoi Domenico. Fortezze d'Ongheria. Venetia, 1567. (60 frt.) 11. St. Methodius. Revelationes, 1496. 12. Georgieniz B. De Turcarum moribus. Lugdani, 1567.

A könyvtár helyiségeiben 4970 egyén 10103 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 387 egyén 614 kötetet használt.

A lefolyt évnegyedben 1523 munka lett osztályozva, a melyekről összesen 1908 czédula készült. Kötés alá készítettett 353 munka 462 kötetben. A köteles példányok átvételére rendelt helyiségbe a negyedév folyamán 429 csomag érkezett be: ugyaninnen 928 darab levél expedíaltatott különféle nyomdatulajdonosokhoz, melyek közül 360 vagy a be nem küldött sajtótermékek vagy pedig a kimutatás megreklamálásáért küldetett. Az összes folyóiratokról új czédulakatalógus készült.

## II.

A *kézirattár* a lefolyt évnegyedben ajándékol 5 kéziratot, 175 irodalmi levelet és egy kéziratot vétel útján 54 kéziratot, 10 irodalmi levelet és áthelyezés útján 11 kéziratot, 10 irodalmi levelet, vagyis együtt 70 kéziratot, 195 irodalmi levelet és egy kéziratot szerzett, összesen tehát 266 darabbal gyarapodott. Az ajándékozók közül Bárány Podmaniczky Frigyes Naplóinak újabb kötetével, Szana Tamás Simonffy Kálmán irodalmi levelezésével (175 db.), és Arany László özvegye elhunyt férje Arany László akarata szerint, Arany János Toldi-trilógiájának és Buda Halálának eredeti kézírataival gazdagították a könyvtárt. Vételre 79 frt 20 krajczár fordított. A szerzemények között a Simonffy-levelezés s Arany kézíratai emelkednek ki. Amazok a forradalom után neki induló magyar dalköltészet irodalmának és művelőinek ismeretére rendkívül becsesek, emezek, mint Arany János kézíratai, elsőrangú irodalomtörténeti ereklyék.

Az évnegyedben 66 kutató 172 kéziratot használt.

Az évnegyedi gyarapodás feldolgoztatván, 32 mű 62 kötetben 38 czédulával, 291 levél 118 czédulán, együtt 323 darab 156 czédulán helyeztetett el. Az irodalmi levelek elhelyezésére 72 tok készült.

## III.

A *hírlap-tár* január-márcziusi gyarapodása: a) köteleles példányokból 146 hírlap 18,485 száma; b) ajándék útján 2 hírlap 1200 száma; c) vétel útján 1 hírlap 61 száma, összesen 149 hírlap 19,746 száma.

Nevezetesebb ajándékozó Sturm Albert ur volt a Budapesti Tudósító könyvművelő lap 1897—98. folyamával. Bernfeld A.-tól vétetett a Wiener Zuschauer 1848-iki évfolyama 3 frtéért.

A könyvtár helyiségében 843 egyén 1957 kötet hírlapot, házon kívül 21 egyén 67 kötet hírlapot, összesen 864 egyén 2024 kötet hírlapot használt.

Végzett munka: Czéduláztatott 111 új hírlap és 388 évfolyam. Átnézetett 433 hírlap 33,151 száma. Kötés alá adatott 290 kötet hírlap; visszaérkezett bekötve 335 kötet; ezért utalványoztatott 510 frt 24 kr. A köteles példányoknak kimutatással (csomagokban) beérkezett 13,186 száma a gyarapodási könyvbe s a nyilván tartási lapokra vezetett; ezeken kívül a külön számokban postán beérkezett (kimutatás nélkül) 5299 hírlapszámok is megszámláltattak, betürendbe osztályoztattak és a többiekhez tétettek.

## IV.

A *levéltári osztály* az elmúlt évnegyedben ajándék útján 140 db. oklevéllel, 8 fényképpel és 7 pecsétmásolattal gipszben, vétel útján 31 db irattal és 2 db fényképpel és ezek negatívjeivel,

összesen tehát 190 dbbal gyarapodott, mely gyarapodás a levéltár törzssanyagát növelte.

Az iratok között van 1 eredeti középkori oklevél, 1 középkori oklevél újkori másolata, 135 db újabbkori irat, 1 középkori és egy újabbkori czimereslevél, 26 db 1848/49-es és az 50-es évek idejéről való irat, 4 czéhírat, 1 városi irat és 1 török irat.

Ajándékaikkal gyarapították a levéltárt: skurovai báró Felkay Imre (Kossuth sajátkezű aláírásával ellátott arczképpel), Ihász Lajos (Jókai Mór közvetítésével 1850- és 60-as évekből származó iratokkal), Lázár Sámuel orsz. képviselő (1 db török irattal), Leopold Andor (59 db XVIII—XIX. századi irattal), Lukács József segédlelkész (1 db eredeti középkori, 15 db XVI—XIX. századbeli irattal és 1 középkori czimereslevéllel), dr. Majovszky Pál min. fog. (1 db XVII. századi városi kiadvánnyal), Nagy Pál (3 db czéhíráttal), Schönherr Gyula levéltárnok (fényképmásolatokkal), Szinnyey József múzeumi őr (1 Kossuth levéllel) és Varjú Elemér (1 középkori oklevél újkori másolatával és 7 db pecsétmásolattal gipszben).

Vételre fordítottatott 15 frt és 1200 márka.

Letét útján a levéltár az elmúlt évnegyedben a borsodi Latinovics család levéltárával gyarapodott, melyet Latinovics Géza orsz. képviselő tett le a család megbízásából, s melylyel a letéteményezett levéltárak száma 44-re emelkedett. A levéltár jelenleg rendezés alatt áll, s előreláthatólag a II. évnegyed elején teljesen rendezve lesz s föl is állítható.

A nevezetesebb szerzemények sorában mindenekelőtt fölemlítendő azon 26 dbból álló iratgyűjtemény, mely Hess J. ellwangeri antiquáriustól 1200 márkáért szereztetett meg, s a mely egy-két darab kivételével az 1848/49-es eseményekre s az 50-es évek elejére vonatkozik. Ez iratok legnagyobbbrészt báró Bach Sándor iratai közül származnak, s úgyszólván kizárólag politikai tartalmuknál fogva igen becses gyarapodásnak tekinthetők. Ez iratok között van I. Ferencz Józsefnek két kézírata Bachhoz, melyek közül az egyik ő Felségének egészen sajátkezű írása, továbbá az osztrák ministerium hivatalos átirata a magyar ministeriumhoz, Batthyányi Kázmér 1849 június 25-ikén kelt diplomaciai jegyzéke, ugyanannak levele az angol segítség tárgyában, továbbá a nyomtatványok között Kossuth Lajos és Batthyányi Kázmér tiltakozása az orosz beavatkozás ellen német és francia nyelven és ezek fogalmazványa. Továbbá az Ihász Dániel hagyatékából származó emigrációkorabeli iratok, túlnyomólag Kossuth Lajos levelei, mely gyűjtemény tartalmilag a levéltár Kossuth-iratait egészíti ki. Fölemlítendő továbbá Runchai Domokosnak a római Szent-Lélek-hospitale vikáriusának 1492-ből származó kiadványa és Ibrahim budai pasa 1682-ből származó török levele. Czimeres leveleink



gyűjteményét két db. gyarapította 1. Zsigmond király 1434 márczius 12-ikén Baselben kelt czimereslevele Karcsai Péter részére. 2. Lipót király 1665 június 24-ikén Bécsben kelt czimeres levele Gelin Ferencz részére.

A lefolyt évnegyedben 18 kutató 2458 db iratot és 34 db fényképet, összesen tehát 2492 dbot használt. Külső használatra 14 térítvényen kikölcsondított 61 irat, 2 pecsétlenyomat és 4 fénykép, összesen tehát 67 darab.

Az új szerzemények feldolgozásán kívül elvégeztetett a lefolyt évnegyedben a rendezés alatt álló családi levéltárak közül a gróf Széchenyi család levéltárának lajstromozatlan s rendezetlen része, mely a családi levéltár folytatása gyanánt a földszinti helyiségben helyzetetett el. A statisztikai kimutatás szerint ez az ujonnan rendezett rész 24 db mohácsi vész előtti oklevél másolatát, 3 db XVI., 68 db XVII., 2667 db XVIII., 5693 db XIX. századi iratot, 53 db elenchust, 6 db számadást, 4 tervrajzot, 2 db kéziratot és 2 db genealogiát, főösszegben tehát 8522 db iratot tartalmaz. Rendeztetett továbbá a báró Radák család levéltára, mely 14 db eredeti középkori oklevelet, köztük a családnak 1514-ből származó czimereslevelét, 3 db középkori oklevél másolatát, 210 db XVI., 669. db XVII., 1946 db XVIII., 1171 db XIX. századi okiratot, 14 db elenchust, és 3 db genealogiát, összesen tehát 4012 db iratot tartalmaz. Megjegyzendő, hogy a család 1514-iki czimereslevelén kívül még négy czimereslevél van a levéltárban, még pedig Báthory Zsigmondé 1595-ből Ajtoni Zeorger Jakab deáknak, 1609-ből Bethlen Gáboré Vaniga Máté részére, 1643-ból Rákóczy György Salai János részére és a báró Radák családnak 1744. évből való bárói diplomája.

Rendezés alatt van jelenleg a váradi Török család levéltára, melynek középkori része 67 db eredeti oklevelet tartalmaz, továbbá a Melczer család levéltára, mely 104 db középkori oklevelet foglal magában. Azonfelül nagyjában, t. i. századok szerint el van különítve a Latinovics család levéltárának anyaga is, melynek csak évszám szerinti rendezése van hátra. Statisztikai kimutatás azonban úgy a váradi Török, mint a Melczer család levéltáráról, valamint a Latinovicséről is csak a végleges rendezés után lesz adható.

A Néhai Erzsébet királyné ő Felségének hagyatékából származó és ő cs. és kir. Fenségeik Gizella és Mária Valéria főherczegnők által a Magyar Nemzeti Múzeumnak átengedett tárgyak közül a legszebbek kiválasztva, a Széchenyi-terem szekrényeiben hat tárlóban közszemlére elhelyeztettek.

A levéltárban jelenleg munka alatt van a váradi Török, Melczer, Latinovics és báró Balassa családok levéltárainak, továbbá a Kossuth-iratoknak rendezése.

## SZAKIRODALOM.

---

**Dr. Dézsi Lajos**, Misztótfalusi Kis Miklós. (Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században, I.) *Magyar Történeti Életrajzok* XIV. évf. 3. 4. füzete. Budapest, 1899. 208 l. 4 mell.

A XVII. századi híres kolozsvári könyvnyomtatónak alakja újabban több ízben volt irodalom- és kulturtörténeti nyomozások és vizsgálódások tárgya. Kiválósága s életének talán épen ebből folyó tragikuma méltán is fölhívhatja azok figyelmét, a kik egyes korszakok felfogásának kivételesen egyéniségekre gyakorolt hatását tanulmányozni szeretik. Mert a Misztótfalusi Kis Miklós pályafutása különösen ebből a szempontból érdekes. Voltakép a könyvnyomtató mesterség művelője volt, mint korában még mások is. Azonban szellemének magasabb röpte nemes de minden drámaibb bonyodalmat kizárni látszó foglalkozását olyan régiókba emelte, a hol az megszűnt a mesterség átlagos feladatainak határai között maradni. Nem elégedett meg mások szellemének mechanikai úton való közvetítésével. a saját szelleme is meg akart nyilatkozni, mint könyvnyomtató sem tudta megtagadni magasabb rendű feladatokra való hivatottságának öntudatát. Minthogy pedig mindez büszkén, talán kissé erősen is hangsúlyozott önérzettel jelentkezett nála, s a hatalomban levő szellemi korlátoltságot s ennek ikertestvérét, a tulságosan érzékeny hiuságot nagyon is közelről megérintette, vesznie kellett. Bűnbánata, két védőiratának ünnepélyes visszavonása igazi tragédiának végső jelenete. Mint mondtuk: érthető, hogy ez a pálya vonzza historikusainkat s hogy mentül tökéletesebb megrajzolása méltó feladatul kínálkozott Pár év előtt *Csernaton* Gyula dr. tollából került ki Kis Miklósnak meleghangú életrajza, utána pedig a kolozsvári nyomdászat történetében *Ferencki Zoltán* elemezte igen körültekintően és helyes szempontokból ezt a változatos pályafutást, pontos jegyzékét adva az oly nevezetessé lett »vasműves« nyomdatermekéinek is.

Azonban mindkettőnél szélesebb keretben mutatja be kulturtörténetünknek ezt az érdekes alakját *dr. Dézsi Lajos* terjedelmes s illusztrációkkal élénkített könyve.

Szorgalmas fiatal tudósunk a XVI és XVII. századi magyar irodalom- és művelődéstörténetnek egyik legalaposabb ismerője és

buvára és már eddigi munkáiban oly sok kortörténeti anyagot hordott össze, s ebben a körben oly sokoldalú tanulmányokat tett, hogy a Kis Miklós életének csak is a korviszonyok révén érthető küzdelmeit és tragikumát a legbiztosabb vonásokban állíthatta elének. A híres »Mentség« minden vonatkozása hiteles magyarázót talált benne, s némely helyeken szinte elárulja azt a gyönyörűséget a mit érzett, midőn egyik-másik homályosabb pontra rávethette a korszak minden apró-cseprő ügyét átölelő ismereteinek világosságát.

Három könyvben csoportosítja az egész élettörténet eseményeit. Az első a deákéveknek van szentelve, a másodikban az Amsterdamba került magyar ifjú nélkülözéseivel és nemes törekvéseivel ismertet meg, s a harmadik a Kolozsvárt teljesen kibontakozott egyéniség áldásos tevékenységéről és szomorú pályabéréről számol be. Jelentőségét megillető részletességgel adja elő azokat a mozgalmakat, a melyeket Kis Miklós ifjúságában az erdélyrészi reformátusok egy új bibliakiadás ügyében megindítottak s a melyeknek köszönhető — habár nem is közvetlenül — a Kis Miklós-féle 1685-iki amsterdami bibliais, mint egy dicsőséggel és keserőségekkel telt pályának első vívmánya. A kicsinyeségeknek ama szövődékében pedig, a melyek keresztül-kasul behálozták ezt a pályát mindjárt kezdetén, szerzőnk rámutat a Coccejanizmus vádjára is, a melylyel az Amsterdamban dolgozó ifjút illették itthon, a mikor Coccejus magyar-ellenesei meghallották, hogy Kis a Janson-féle biblia szövegét végig javította. Dézsi kifejti e vád alaptalanságát. Kis ugyanis, mikor a bibliaszöveg átnézéséhez segédekre volt szüksége, az utrechti egyetemhez fordult, a melyen »a Coccejus-ellenes Voetius szelleme uralkodott. Maga Kis Miklós ugyanis Coccejus követője volt, de Tofeus püspökre és Teleki Mihályra tekintettel nem tartotta czélszerűnek e theologiai iskola elveit alkalmazni a biblia javításnál: attól is félt, hogy így több ujtás lesz benne és emiatt majd nem fogadják el az egyházak. Félt a Coccejanizmus híretől s visszaemlékezvén a Csernaton-Dézsi-féle perre, félelme nem is volt alaptalan.« Kis Miklós e szavakkal magyarázta meg eljárását: »Ő kegyelmek (t. i. segédei) én tölem mintegy tartogatván és én is ő kegyelmektől, úgy inkább maradhatott valóságában a munka.«

Természetes, hogy Dézsi részletesen kiterjeszkedik azokra a megrendelésekre, a melyeket Kis Miklós mint betűmetsző Amsterdamban messze földről kapott, s melyek kiválóságának és világhírességének legnyomósabb bizonyosságai. Egyetlen egy olyan pont akad itt, a melyre nem tudott kellő világosságot deríteni s ezt esetleges újabb adatok végett itt is szükségesnek tartjuk ismertetni. Kis Miklós »Mentség«-ében egy helyen ugyanis azt írja: »Hol vagyon Amsterdambhoz képest Armenia? Azoknak sokat

szolgáltam.« Egyik levelében pedig ezek olvashatók: »Az örmény nemzetség engemet keresett meg és hozzám folyamodott betűkészíttetés-beli boldogíttatásának okaért«. Mindezekhez pedig Dézsi a következő felszólítást csatolja: »Örmény honfitársainknak, a kik folyóiratot tartanak fent s nagy gondot fordítanak a magyar-örmény vonatkozások kutatására, fölhívjuk figyelmét ez adatra. Érdekes volna tudni: megemlékeznek-e az örmény írók a M. Kis szolgálatairól?«

Azt hiszszük, az elmondottak eléggé mutatják, hogy »Erdély phoenixé-nek legújabb életrajza nagy gonddal és hivatottsággal készült derék opus. Mindössze a nyomdászat-technikai és bibliofil szempontokat szerettük volna jobban kidomborítva látni s azt hiszszük, hogy a Kis Miklós nyomdatermékeinek bibliografiai jegyzéke teljesség s használhatóság kedvéért helyet kaphatott volna a könyv végén. A függelékben szerző Kis Miklós egyik nevezetes előszavát s néhány érdekes levelét közli.

E—r.

### Nyelvemléktani széljegyzetek.

(Válasz dr. Bartha József ismertetésére.)

A Magyar Könyvszemle legutóbbi füzetében »ismertette« dr. Bartha József »A nyelvemléktan alapvonalai« című értekezését, de ismertetése, bíráló észrevételei, egyéni reflexiói annyira egymásba folynak, hogy abból, ki értekezését nem ismeri, nemcsak hogy képet nem nyer arról, de Bartha egész cikkét meg sem értheti. Nem ezt a hibát akarom most jóvá tenni, hisz a szíves érdeklődő hamarosan megismerkedhetik értekezésemben vallott nézeteimmel R. Prikel Mariánnak a Philologiai Közönyben (1899. évf. 58. l.) közölt másféloldalmi kivonatából, de dr. Bartha József egyrészt olyan tévedésekért ró meg, melyeket el nem követtem, másrészt maga olyan természetű tévedéseket hirdet arany igazságokként, hogy a nyakközönség ilyenmü megtevésére ellen határozottan tiltakoznom kell.

De lássuk magát az ismertetést. A t. bíráló hibáztatja mindjárt a nyelvemlékről adott meghatározásomat, hogy: *a nyelvemlék egy nyelvéllapotról szóló jegyekben ránkmaradt tanuvallomás.*

»A szerzőnek — úgymond a t. bíráló — ha teljesen kifogástalan meghatározást akart adni, tisztába kellett volna hoznia minden oldalról az emlékek lényegét. — Az emlék lényege . . . az, hogy valamely elmúltat, ma már nem létezőt jelöl meg maradandóan.« (Ksz. 79. l.) Azt, hogy a maradandóság benn van meghatározásomban Bartha se tagadja. Nézzük, benn van-e a múlt? Azt mondtam, hogy a nyelvemlék egy nyelvéllapotról szóló jegyekben ránkmaradt tanuvallomás. Tehát, ha valami egy nyelvéllapotról jegyekben ránkmarad, akkor az a nyelvéllapot »elmúlt« dolog. De tegyük föl, hogy nem volna benn meghatározásomban a »múlt s a nem létezés«, vajon lehet-e egyáltalában egy állapotot úgy rögzíteni, hogy rögzített alakjában már ne válnék azonnal »múlt és nem létező« állapottá?

Mielőtt erre felelnénk, vizsgáljuk meg, hogy »tisztába hozta-e« a t. bíráló az emlékek lényegét s vajon tisztában van-e ő maga is avval, hogy micsoda és hányféle az emlék? Ő maga így magyarázza meghatározásából kifolyólag az emléket: »A marathoni emlék az ott elhullott görög hősöket, az esküteri szobor a mi meghalt Petőfinket jelöli és jelenti nekünk. Ellenben egy olyan szobor, a melyet valamely élő személynek emelnének, még nem volna, csak majd lenne emléke (?) az illetőnek, a mikor már többé nem él, vagy arról a helyről véglegesen eltávozott. Így értelmезvén az emlék fogalmát, mivel nem is lehet másképen . . .« (80. l.)

Lássunk egy példát. Strobl Alajos márványból kifaragta Jászai mell-szobrát. Jászai is él, Strobl is él, meg a szobor is megvan. *Emlék* ez a szobor? Feltétlenül. A többek között *művészeti emlék* vagy közelebbről *szoboremlék*, de teljesen független attól a körülménytől, hogy él-e az ábrázolt vagy sem, mert az a szobor egy befejezett egész. László Fülöp arcképfestményei például, a t. bíráló okoskodása szerint még nem *művészeti emlékek*, majd csak akkor válnak ilyen emlékekké, ha azok az urak és hölgyek, kiket lefestett, *múlt és nem létező* urak és hölgyek lesznek.

Azonnal szembeötlik, hogy a t. bíráló és én az *emlék* szót két különböző értelemben használjuk. Minden nyelvben van jelentésbeli eltérés az egyes szók *köznapi* és *tudományos* használata között. Így vagyunk az *emlék* szóval is. A marathoni emlék is *emlék* (Denkmal), az emlékebe kapott hajfűrt is *emlék* (Andenken), egy kőkori kovakés is *emlék* (Denkmal), pl. művelődéstörténeti emlék, iparemlék, geológiai emlék stb. Ha e három emléken végigtekintünk, azt látjuk, hogy a köznapi értelemben vett Denkmal *emlékeztető célzattal készült monumentális* alkotás. A marathoni emléket azért emelték, hogy *emlékeztessen bennünket* az ott elhullott görög hősökre. Az ifju azért kapta a hajfűrtöt emlékebe, hogy az *emlékeztesse őt* valakire. Az Andenken is emlékeztető célzattal készült (vagy magán a tárgyon végeztünk technikai változtatásokat, vagy az átadás körülményeit tettük célzatossá), de a vulgaris Denkmal és Andenken között egyrészt az a különbség, hogy az előbbi monumentális, az utóbbi nem, másrészt a Denkmal inkább a közösségnek, az Andenken inkább magánfél számára készült. A tudományos értelemben vett emlék (Denkmal) ellenben emlékeztető célzat nélkül készült, de mi magunk *önként* felhasználjuk e tárgyakat, hogy *múlt* állapotokat *szabadon választott szempontból* rekonstruálhassunk.

Az ősemler pld. nem azért pattogatott le nagy kinnal egy alkalmas kovaszilánkot, hogy a prehistorikusokat emlékeztesse az ő műveltségi állapotára, ipari készségére, hanem, hogy eleséget szerezzen vagy az életét védje vele. A fehervári bicska, meg a legfinomabb angol zsebkés egyaránt gyakorlati célból készült s daczára, hogy *ma* készültek, a kovakéssel együtt *egyaránt* iparemlékek. Fönnebb azt mondtam, hogy a tudomány az egyes tárgyakat *szabadon választott szempontból* vizsgálja. Ha ez igaz, akkor a vulgaris Denkmalra és Andenkenre fölhozott példák: a marathoni emlék és a hajfűrt, is lehetnek tudományos értelemben vett emlékek. Ugy is van. A marathoni emléket nem azért emelték, hogy vele alkalmat adjanak a mai paleografusoknak a régi görög írás tanulmányozására, s a *ma is élő* osztjákok nem azért viselnek haját, hogy a Zichy-féle expeditio hajpróbákat vegyen belőlük néprajzi célokra, de azért úgy a marathoni emlék mint az osztják halász hajfűrtje tudományos emlék, az első írásemlék, a másik anthropológiai emlék.

Mindezt pedig azért kellett elmondanunk, hogy megnézhessük minő értelemben használja és tenné kötelezővé a t. bíráló az *emlék* szót. Kitűnik, hogy ő a három közül épen a vulgaris Denkmal érti, a mikor ő a Petőfi emléket s a marathoni emléket hozza fel például a tudományos emlékre, *mert* szerinte csak halott vagy tőlünk végleg eltávozott ember szobra *emlék*, az élő »még nem *volna*, csak majd *lenne emléke* (!) az illetőnek . . .« A tudományos emlékeknek e helytelen felfogásából magyarázható az is, hogy szerinte nevétséges az az állításom, mi szerint a Halotti Beszéd, Pázmány beszéde, Arany költeménye meg az én értekezésem *egyaránt* nyelvemlékek. Bartha ugyanis úgy vélekedik, hogy »a szerző nyelvéllapota sem változott meg *lényegeset* ama néhány hónap óta, hogy értekezését megírta.« (80. l.) Helyes. *Lényegeset* nem változott, csak lényegtelen *változott*. De ugy-e *változott*, tehát értekezésemben, sőt jelen soraimban rögzített nyelvéllapotom »*elmúlt s ma már nem létező*«, tehát még Bartha szerint is emlék.

De a t. bíráló ebbe alig egyezik bele, mert ő adott egy meghatározást

is »a melynek alapján *nem nehéz (!)* megállapítani, *mikor* válik valamely nyelvmaradvány nyelvméleké és mikor *még* nem az. *A nyelvmélek egy ma már nem létező nyelvvállapot maradandó jele.* A Halotti Beszéd tehát, valamint Szent-Pál leveleinek kinyomatott fordítása, nyelvmélek, mert ma már nem létező nyelvvállapotot tüntetnek fel; ellenben Arany költeményei, meg Hubert értekezése s ez az én ismertetésem még nem nyelvmélek, hanem csak akkor lesz azzá, ha azok a *lényeges nyelvi jelenségek*, a melyek most egymással s az élő nyelvvel is egyező nyelvvállapotukat teszik, majd elmúlnak s a majdan élő nyelvvállapottól *lényegesen* elütnek.« (82. l.)

A t. bíráló a »*lényeges*« szó segítségével szeretne kibújni a meghatározás alól, pedig alapjában ugyanott tart, a hol Zolnai, a ki szerint: minden *régi* irat nyelvmélek. Erre én megkérdeztem értekezésemben, hogy mi az a *régi*? 500 év, 100 év, vagy 10 is elegendő? S most ugyanúgy megkérdezem Barthától, hogy mik azok a »*lényeges nyelvjelenségek*«, a miket szerinte »nem nehéz megállapítani«? Nagyon kérem, hogy állapítsa hát meg s ha megtette, akkor majd beszélhetünk tovább. De addig engedje meg, hogy változtatlanul fenntartsam azt a »szinte nevetségesnek látszó« állításomat, hogy: *minden fixált, megőrizett nyelvvállapot nyelvmélek.* Az ellen azonban határozottan tiltakozom, hogy a t. bíráló ez állításomat így idézze: »Hubert szerint nyelvmélek a világon minden, a mi *iratott, íratik és íratni fog!*« Ezt a zöltséget én sohase mondtam. Az ismertetőnek illető eljárása fölött érzett egyéni érzelmeim elhallgatását azt hiszem megbocsátja a t. bíráló.

Ha már most a dolog úgy áll, hogy az egész élet s így a nyelvműködés is *lényegtelen változások láncolata*, joggal kérdezhetjük, hogy melyik az a legkisebb változás egység, melyet a tudomány fáklyája mellett többé nem boncolhatunk, részeit meg nem különböztethetjük? Olyan parányi egység, melyet — ha nem is tudományos eszközökkel — de legalább a képzeletben, vagy mondjuk elméletben újra részekre nem bonthatnánk, még a képzeletben sincs. Minthogy azonban a tudomány és eszközei — mivelhogy léteznek — folytonosan változnak, folytonosan változik az az egység is, melyet egy-egy tudomány a *valóságban* többé részekre nem bonthat, sőt ez egység az egyes tudományok természete és fejlettsége szerint különböző. A míg pld. a prehistória nem jutott el az egyéni identifikálásáig, addig a művészettörténet némely részében nemcsak az egyes művészeket, de az egyes művek keletkezési idejét sőt készítési folyamatát is meg tudja állapítani; a nyelvészet nem elégszik meg az egyes mondatok, szavak, hangok megállapításával, vizsgálja sőt részekre bontja az egyes hangok keletkezését s e keletkezés részei idővel még tovább boncolhatók a beláthatatlansáig.

De bármennyire fejlődjék is a tudomány, ez esetben a nyelvtudomány, a nyelvműködésnek valósággal megállapítható legkisebb része és a hangok, szók, mondatok, szóval az egész beszéd, megegyeznek egymással egy közös tulajdonságban, hogy t. i. mindenik *egy* agyvelő, *egy* beszélőszerv, *egy* ember alkotása; ez egység él ugyan, tehát folytonos lényegtelen változásokon megy keresztül, de ránk emberekre a *legkisebb önálló emberi szervezetegység* benyomását teszi, mely egységében állandó ellentéte a sok individuumnak, azaz a *közösségnek*. Ezen az alapon különböztettem meg nyelvmélektant és nyelvtörténetet, melyek közül az előbbi *egy beszélőszerv* működését állapítja meg akár egészében, akár részleteiben, az utóbbi a nyelvgéségek kölcsönhatását, nyelvfejlődésbeli jelentőségét vizsgálja. A mi e két tudománynak egymáshoz való viszonyát illeti, bővebben kifejtettem a Nyelvőr 1898, 515-ik lapján.

De Bartha tagadja az egyéni nyelvvállapot keresésének jogosultságát is. Ennek czáfolására nem vesztegetek sok szót, elég ha Bartha érveléséből adok egy kis izelfőt. »Nyelvvállapotunk . . . legtöbb sajátágaiban egyezik más, velünk egy időben élő emberek nyelvvállapotával s *ennél fogva* az egyes nyelvmélekben *csakis* a származásuk idejében tényleg létezett *általános* vagy *közös* nyelvvállapotot kutathatjuk s az *egyén* nyelvvállapotát kutatni *nemcsak fölös-*

*leges*, hanem szinte *lehetetlen* is, mert ezt a nyelvemlék nem tüntetheti fel *teljesen* sohasem.» (81. l.)

Hát azért *fölösleges*, azért *lehetetlen* az egyéni nyelvállapot keresése, mert azt a nyelvemlék nem tüntetheti fel *teljesen* sohasem? Hát a *kor* nyelvállapotát talán *teljesen* tünteti fel? Hát azért, mert vannak *közös* vonások, azért *csakis* ezeket szabad kutatnunk, az *egyéniket* nem? Hát az írás nem »több emberek alkotása«, épúgy mint a nyelv? Hát írásunk nem egyezik legtöbb sajátságaiban a velünk egy időben élő emberek írásával? Hát azért az írástán talán csak *közös* vonásokat keres és nem állapítja meg az *egyén* írását?

Ezek után áttérhetünk az ismertetés írástani részére, a hol a t. bíráló saját szavai szerint sok dolgot *nem értett* meg értekezéséből. Nézzük, benem rejlik-e a hiba? »*Érthetetlen* (!) e szórszálhasogató megkülönböztetések közül a következő: „Ha valaki rendes megszokott írásával hamisít *nyelvemléket*, akkor műve az írottemlékek tanának (Schriftdenkmälerkunde) szempontjából nem hamisítvány.” Ez is olyan megkülönböztetés — írja Bartha — a melyet csak a német *Gründlichkeit* eszelhet ki. Hiszen, ha én *rendes megszokott írással* »hamisítom« a Halotti Beszédet, ez nem lesz *hamisítvány*, hanem egy kései nyelvemlék-másolat! (Hát azt hiszi a t. bíráló, hogy nyelvemlék-másolat nem lehet *hamisítvány*?) Avagy melyik barát lett volna a középkorban annyira együgyű, hogy leírta volna *rendes, megszokott írásával* a Halotti Beszédet s aztán azt hirdette volna, hogy nézzétek ez az igazi a hiteles és eredeti Halotti Beszéd!? Mert csak *így lehetne hamisításról* szó, *különben nem*.«

Igazán? Hátha én *rendes megszokott írással* hamisítok egy soha nem létezett XIII. századi *nyelvemléket* és azt hirdetem, hogy az eredeti most már elveszett, de én még idejekorán lemásoltam? *Írásemlék*-hamisítvány ez az én »*másolatom*«? Nem, mert az én *rendes, megszokott írásom*. *Nyelvemlék*-hamisítvány? Bizony az. Eszem ágában sincs azonban *Bartha* alaposságát magyar *nemzeti* vonásnak feltüntetni.

A t. bíráló azért is megró, mert szerinte meg lehetős magasról ítélem el Volf és Zolnai nyelvemlékkiadásait s aztán csak az Ehrenfeld-kódex 66-ik lapjáról mutatok ki 25 sorban 12 jelentéktelen hibát, a mely szerinte *ridiculus* a nagyhangú kárhoztatások után. Megengedem. De én *kénytelen* voltam épen ezt a lapot venni vizsgálat alá, mert Volf csupán ezt adta ki hasonmásban, és azt akartam, hogy minden olvasó otthon az íróasztalán meggyőződhessék állításom igazságáról. Ha azonban a t. bíráló közelebből érdeklődik Volf nyelvemlékkiadásai iránt, kérem hasonlítsa vele össze pl. a Szent Krisztina életét, a mely megvan a múzeumban, alig néhány oldal s így könnyen meggyőződhetik állításaim helyességéről.

A t. bíráló helyteleníti, hogy én megkövetelem a nyelvemlékkiadástól a teljes hűséget és felteszi a kérdést: »Hát kiknek a számára készítjük a *nyelvemlék*-kiadásokat? Az *olvasóknak*. (Oh nem! A nyelvemlékbuvároknak!) S kik ezek? A nyelvészek, a történetírók, a régiségtannal foglalkozók, a jogászok, a természettudósok, még theologusok is, mert mindenik találhat a *nyelvemlékben* saját tudományába vágó dolgokat«. Téved a t. bíráló. Azok az urak nem a *nyelvemlékben*, hanem az *iratban*, ez esetben a történeti emlékekben, régiségemlékekben, jogi emlékekben, természetemlékekben, vallásemlékekben stb. találják a saját tudományukba vágó dolgokat. Minthogy azok az urak nem a *külsőt*, hanem a *belső*t, a *tartalmat* vizsgálják valamely iratban, kiadásainak nem kell mást visszaadni, mint a szavak *értelmét*, azoknak *alakja* rájuk nézve közömbös. De mivel a nyelvemlékben a nyelv rögzített alakban, írásban maradt ránk, a nyelvrögzítési mód pontos ismerete nélkül magát a nyelvet sem rekonstruálhatjuk. Minthogy pedig a *tartalom* és az *alak*, melyben az megjelenik, két külön dolog, kiadásainknak is a szerint kell készülniök, hogy ki számára készülnek. Két úrnak egyszerre nem lehet szolgálni. Vagy használatja a nyelvbúvár s akkor a paleografiát nem tudó urak és a gimnáziumi

férfiak nem tudják elolvasni, vagy »könnyitenek« rajta s akkor egyiken sincs segítve, mert a nyelvűvár már nem használhatja, a gimnáziumi férfiú még nem használhatja, mert ehhez is megkívántatik a régi írásmód ismerete, vagy csak az értelmet adja vissza a kiadás s akkor használhatja minden olvasó, kivéve a nyelvészeket és a paleografusokat.

Még csak egy kérdésem volna, a t. bírálóhoz. Nem akarom őt most se rosszakarattal se egyébbel megvádolni (holott kívánatra mindezt *be is bizonyíthatom*,) de a következőkre feleletet várok. Ő a többek közt ezt írja: »Vizsgáljuk meg mennyiben állja meg a helyét a felállított rendszer, a mely egész lényegében nem új ugyan, de egyes részben több új megjegyzéssel is találkozunk«.

»Ilyen (megjegyzés?) mindjárt a nyelvemlék meghatározása. — E meghatározás annyiban új, a mennyiben . . .« (79. l.) Hát mennyiben nem új? Evvel a t. bíráló következetesen adósunk marad.

»Helyesnek tartom a nyelvemléktan felosztását, csak azt kell az igazság érdekében kiemelnem, hogy ez a rendszer nem új s az eddigi nyelvemlék kutatásokban is több-kevesebb sikerrel alkalmazva volt«. (82. l.) Mi volt alkalmazva? A rendszer? Úgy látszik a t. bíráló nincs tisztában egy tudomány anyaga, módszere és rendszere közti különbséggel. De bárhogyan álljon is a dolog, én egy szóval sem emlékeztem meg arról, hogy akár meghatározásom, akár rendszerem nem új, nem neveztem meg forrásaimat, tehát hallgatolagosan teljesen újnak hirdettem őket.

Ha a dolog nem így van, akkor vagy plágiumot követtem el, vagy szaktárgyamban olyan súlyos járatlanságot tanúsítottam, mi feltétlen megrovást érdemel. Felkérem tehát a t. bírálót ugyancsak az »igazság érdekében«, hogy ha tud, bizonyítson.

A t. bíráló ismertetését egy hozzám intézett költői felkiáltással végzi »Ismertetésemben a mit mondtam, legjobb tudásom szerint mondtam s bár szigorú de igazságos voltam. Ez ne arra indítsa az értekezőt, hogy már több oldalról is helytelenített tévedéseire ragaszkodják, hanem hogy a jót innen is onnan is elfogadván, rendszerét tökéletesítse és nyelvészeti irodalmunkat gazdagítsa . . .« (85. l.)

Engedelmet kérek, de ez a »több oldalról való helytelenítés« nekem egy csöppet sem imponál. Első bírálom, Balassa József, a Nyelvőr múlt évi októberi és novemberi füzetében köztünk lefolyt vitát avval a kijelentéssel zárja be, hogy fejtegetéseimre kevés a megjegyezni valója. *Döntsek el* majd a többi bírálók, hogy »melyikünknek a felfogása jár közelebb az igazsághoz és válik a tudomány javára«. (Nyr. 1898, 516. l.) Azóta két bírálóm »döntött«. Az egyik Réthei Pirkkel Marián az Egyetemes Philologiai Közönyben (1899, 58. l.), ki azt mondja, hogy bármennyire kardoskodom is a Nyelvőrben elveim helyesége mellett, *ő nem tartja azokat elfogadhatóknak*. Helyes. Ez ellen semmi kifogásom se lehet, az egyéni meggyőződést tisztelem. A másik *döntő*, dr. Bartha József e folyóiratban. Láttuk hogyan vélekedik az emlékről, a nyelvemlékről az egyéni nyelvvállapotról s az írástan néhány tételéről, de hogy érvei mennyit érnek, épen e sorokban igyekeztem megmutatni. A *jót* bármikor bárhonnán is szívesen elfogadom, *kerestem* Bartha bírálatában is, de a míg ellenem »több oldalról való helytelenítéssel« dolgoznak és nem *érvekkel* győznek meg, »*tévedéseimhez*« (?) változtatlanul ragaszkodom.

Hubert Emil.



## FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

## I.

## HAZAI FOLYÓIRATOK.

Az **Egyetemes Philologiai Közlöny XXII. évfolyamának X. füzete**ben (1898 december) *Binder Jenő* ismerteti Poncianus históriájának Heinrich Gusztáv-féle új kiadását. — A **XXIII. évfolyam I. füzet**e (1899 január) *Szegedy Rezsőtől* közöl tanulmányt Erdősi Sylvester János nyelvtanáról s méltató ismertetést Hubert Emil nyelvelmléktanáról. Ugyancsak e füzetben olvasható részletes jelentés a Közlöny I—XX. évfolyamához szolgáló részletes tárgymutató előmunkálatairól. — A **II. füzetben** (1899 február) *Szegedy Rezső* tanulmányának befejezésén kívül *Bleyer Jakabtól* olvasható ismertetés Glass Ferencz »német és magyar történeti népelemek a XVI. században« című értekezéséről. Ugyancsak ebben a füzetben *Kardos Albert* fölhívja a figyelmet Csokonainak a debreczeni ev. ref. collegium könyvtárában levő számos kiadatlan kéziratára, melyek miatt nagyon szükséges volna új, teljes kiadást rendezni a költő műveiből. — A **III. füzet** (1899 márczius) *Erdélyi Pálnak* a Magy. Nemz. Múzeum könyvtárában levő »komáromi énekeskönyv«-ről irt tanulmányából közli az első részt. Ezenkívül fölemlítjük *Heinrich Gusztáv* Lessing hazánkban című »könyvészeti kísérleté«-t. — A **IV. füzet** (1899 április) *Erdély* tanulmányának második részen kívül *Katona Lajos* dolgozatát közli, amely a Gesta Romanorumnak kódexeinkben előforduló történeteivel foglalkozik. *Kardos Albert* adalékot közöl Hugó Károly bibliografiájához.

Az **Erdélyi Múzeum XV. kötetének X. füzete**ben (1898 december 15.) *Ferenczi Zoltán* a Bocskor Daloskönyv énekeinek, *Szadeczky Lajos* Szeles János Székelyudvarhely történetét tárgyaló kéziratának közlését folytatja. — A **XVI. kötet I. füzet**e (1899 január 15.) Szilágyi Sándor nekrológját közli *Szadeczky Lajos* tollából. A »Székely Oklevéltár« VII. kötetéről is olvasható egy kisebb közlemény. — A **II. füzetben** (1899 február 15.) *dr. Balló István* a csiksomlyói róm. kath. főgimnázium tanári könyvtárában levő egykorú másolat után közli a »Kemény Simonné Perényi Kata halotti dicsérete« című verset s ugyanő ismerteti a Székely Oklevéltárnak *dr. Szadeczky Lajos* szerkesztésében megjelent VII. kötetét. Olvasható még a füzetben *dr. Schneller István* beszéde is, a melyben a kolozsvári egyetem bölcsészeti karának ülésén Szilágyi Sándorról emlékének áldozott. — A **III. füzet** (1899 márczius 15.) kisebb közleményei során szó van a Székely Nemzeti Múzeumnak és az Erdélyi Múzeum könyvtárának múlt évi működésé-

ról is. — A IV. füzetben (1899 április 15) *Ferenczi Zoltán* a Komáromi Csipkés György bibliája történetéhez közöl adalékot.

A **Grafikai Szemle VIII. évfolyamának 12. száma** (1898 december) az 1899 tavaszán rendezendő országos nyomtatvány kiállításra vonatkozó fölhívást közli. *Grócz Ernő* a *nyomdászati szakiskoláról* ír. A vegyes közlemények között pedig a karácsonyi könyvpiacon megjelent több tipografiai szempontból is érdekes kiadványról olvasható rövidebb ismertetés. — A IX. évfolyam 1. száma (1899 január) *Tótfalusi Kis Miklós* emlékének című közleménnyel kezdődik, a melyben *Faragó* összefoglalva ismerteti a kiváló könyvnyomtató emlékének megörökítésére irányuló újabb irodalmi és társadalmi törekvéseket. A vegyes közlemények során közölve van az 1900. évi mainzi Gutenberg-emlékünnepprogrammja is. — A 2. számban (1899 február) *Leitner Pál* dolgozata olvasható *Zerotju Károly*ról, a XVI. századbeli kraliczi könyvnyomda megalapítójáról. — A 3. szám (1899 márczius) *Emökei Emich Gusztáv*ról közöl méltató cikkeket.

Mellékletként minden számhoz *Firtinger Károly*: Ötven esztendő a magyar könyvnyomdászat történetéből című munkájából egy-egy ív.

Az **Irodalomtörténeti Közlemények IX. évfolyamának I. füzeté** a következő tartalommal jelent meg: *Csaplár Benedek*, A Horányi Elek tervezete (Első közlemény.) — *Zsilinszky Aladár*, A gonosz asszony meséje és Arany Jóka ördöge. — *Sarudy György*, Kömives Kelemenné mondája. — *Hegedűs István*, A »Szelek versenye« Janus Pannoniustól. — Adattár: *Koncz József*, Szalárdi János kiadatlan levelei stb. (Első közlemény.) — *Borsos István*, Adatok a magyar időmértékes verselés történetéhez. — *Czékus László*, Jászai Pál irodalmi hagyatékából. Levelek. (Első közlemény.) — *Császár Elemér*, Mihály deák bibliája. — *Dr. Borovszky Samu*, Debreczeni írók (Életrajzi adatok.) — *Benkő Imre*, Fáy András két kiadatlan meséje. — Ismertetések, bírálatok: *Ferenczi Zoltán*, A kolozsvári színészet és színház története (Ism. Dr. Vincze József.) *Szily Kálmán*, Összegyűjtött dolgozatok. — Irodalomtörténeti repertorium *Hellebrant Árpádtól*. — A II. füzet tartalma a következő: *Vojnovich Géza*, Idősb gróf Teleki László irodalmi munkássága. — *Csaplár Benedek*, A Horányi Elek tervezete (Befejező közlemény.) — Adattár: *dr. Illésy János*, Irodalomtörténeti tarlozások az országos levéltárból: 1. Miksa király adománylevele Göröcsöni Ambrus részére. 2. Marusy András hitlevele. 3. Bethlen Gáborné nyugtatványa. 4. Rimay János levele. 5. Thököly Imre Ladivér Illésnek. 6. Mármaros vármegye Kölcsey Ferenczről. 7. Ajánló levél Hugó Károly részére. 8. Czuczor Gergely elfogatása. — *Ifj. Tóth Ferencz*, Kanizsai Pálfi János leveleskönyvéből. — *Koncz*

*József*, Szalárdi János kiadatlan levelei és reá vonatkozó apró adatok (második közlemény.) — *Szily Kálmán*, Szentgyörgyi Mondolata. — *Czékus László*, Jászay Pál irodalmi hagyatékából; levelek (második közlemény.) — *Benkő Imre*, Magyar közmondások az 1825. eszt. orszgy. követekre ruházva. — *Katona Lajos*, Adalékok kódex-irodalmunk forrásaihoz. — Ismertetések, bírálatok: Dézsi Lajos, Szenczi Molnár Albert Naplója stb. (Ism. c.) Emléklap a soproni Széchenyi-szobor leleplezésére. Szerk. Kugler A. (Ism. dr. Viszota Gyula.) — Irodalomtörténeti repertorium *Hellebrant Árpádtól*.

A **Századok XXXII. évfolyama 10-ik füzetében** (1898 december 15.) *Wertner Mór* megjegyzései olvashatók a »Blagay-család oklevéltára«-hoz, továbbá kisebb közlemények Kazinczy levelezésének legújabb kötetéről, Szenczi Molnár Albert irodalmi hagyatékáról, a R. M. K. III. kötetének második feléről s a budai könyvtáregyesület 1897-re szóló évkönyvéről. *Mangold Lajos* megkezdi a hazánkat érdeklő külföldi irodalom bibliográfiai ismertetését. — A **XXXIII. évfolyam 1. füzeté** (1899 január 15.) Szilágyi Sándor halálát jelentő nekrologgal kezdődik. A kritikai rovatban *Kropf Lajos Reich Emil* angolnyelvű magyar irodalom történetének bibliográfiai tévedéseire is rámutat. *Mangold Lajos* folytatja a hazánkat érdeklő külföldi történeti irodalom bibliográfiai ismertetését, *Margalits Ede* horvát történeti repertoriumából pedig már a tizenegyedik közlemény olvasható. A kisebb közlemények között szó van a Guary-család levéltáráról is, melyet a család mai feje a pannonhalmi levéltárnak adott át örízetül. — A **2. füzet** (1899 február 15.) kegyeletos nekrologban Szilágyi Sándor kiváló érdemeit méltatja s leírja a magyar történettudomány nagy halottjának temetését. A könyvismertetések között elismeréssel szól Szenczi Molnár Albert naplójának, levelezésének és irományainak dr. Dézsi Lajos által eszközölt kiadásáról. — A **3. füzetben** (1899 márczius 15.) *Szádeczky Lajos* megkezdi az 1610-iki Kendy-féle összeesküvésről szóló Szamosközytól irt magyar históriás éneknek ismertetését. *Domanovszky Sándor*-nak a Dubniczi Krónikáról irt tanulmányából szintén az első rész olvasható. — A **4. füzet** (1899 április 15.) *Szádeczky Lajos* és *Domanovszky Sándor* dolgozatainak folytatásán kívül *Kelemen Lajos* ismertetését közli a Székely Oklevéltár VII. kötetéről.

## II.

### KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

**Centralblatt für Bibliothekswesen.** XV. évfolyam, 12. füzet (1898 december.) O. v. *Gebhardt*, Christian Friedrich Matthai und seine Sammlung griechischer Handschriften (Schluss.) — Dr. N. *Porges*, Nachträge zu Steinschneiders Zusätzen und Berichtigungen zu seinem

Bibliographischen Handbuche. — Recensionen und Anzeigen: Fritz Milkau, Centrakataloge und Titeldrucke. Geschichtliche Erörterungen und praktische Vorschläge im Hinblick auf die Herstellung eines Gesamtkatalogs der Preussischen wissenschaftlichen Bibliotheken (Hans Schnorr von Carolsfeld.) — XVI. évfolyam 1. és 2. füzet (1899 január, február) K. Haebler, Iter Ibericum. — Dr. Otto Fischer, Ist die in Preussen bestehende Verpflichtung der Verleger zur Abgabe von Freiexemplaren an die Bibliotheken durch die Reichsgewerbeordnung beseitigt? — Franz Ehrle, Die internationale Konferenz in St.-Gallen am 30. September und 1. Oktober 1898 zur Beratung über die Erhaltung und Ausbesserung alter Handschriften. — Protocoll der internationalen Konferenz für Erhaltung und Ausbesserung alter Handschriften. — Dr. Anton Schubert, Die sicher nachweisbaren Inkunabeln Böhmens und Mährens vor 1501. — B. G. Ouschakoff, Eine Modification des beweglichen Zettelkatalogs von Bonange. — Recensionen und Anzeigen: Dr. Franz Falk, Die ehemalige Dombibliothek zu Mainz (Franz Ehrle.) Otto Hupp, Ein Missale speciale Vorläufer des Psalteriums von 1457. (Adolf Schmidt.) Henri Stein, Manuel de bibliographie générale (K. N.) Victor Chauvin, Bibliographie des Ouvrages Arabes ou relatifs aux Arabes publiés dans l'Europe chrétienne de 1810. à 1885. (K. Vollers.) Ferdinand Grassauer, Generalkatalog der laufenden periodischen Druckschriften an den österreichischen Universitäts- und Studienbibliotheken etc. (Fritz Milkau.) Octave Uzanne, L'art dans la décoration extérieure des livres en France et à l'étranger (Walther Schultze.) — 3. füzet (1899 márczius) K. Haebler, Iter Ibericum (vége.) — C. E. Daniels, und E. W. Moes, Eucharius Rösli's Rosengarten. — Dr. Anton Schubert, Die sicher nachweisbaren Inkunabeln Böhmens und Mährens vor 1501. (folyt.) — Recensionen und Anzeigen: Katalog der Provinzialbibliothek für Schleswig-Holstein (A. Keysser.) Mary Wright Plummer, Hints to small Libraries (A. Graesel.) Goedeke, Grundriss der deutschen Dichtung. II. Aufl. (W. Sch.) — 4. füzet (1899 április) A. Wolfstieg, Die Bibliothek des Hauses der Abgeordneten in Berlin. — A. Avetto, Primo contributo di notizie bibliografiche per una bibliografia dei codici mss. della Biblioteca Nazionale di Torino. — Anton Schubert, Die sicher nachweisbaren Inkunabeln Böhmens und Mährens vor 1501. (folytatás.) — Martin Hartmann, Zum Bibliothekswesen in den islamischen Ländern. — Recenzionen und Anzeigen: Mary Bateson, Catalogue of the library of Syon monastery, Isleworth (F. Liebermann.) L. Jordell, Répertoire bibliographique des principales revues françaises pour l'année 1897. (Ernst Roth.) Dr. Alexander Dedekind, Ein Beitrag zur Purpurkunde (C. Haeblerlin.)

Állandó rovatok: Mittheilungen aus und über Bibliotheken.

— Vermischte Notizen. — Neue Erscheinungen auf dem Gebiete des Bibliothekswesens. — Antiquarische Kataloge. — Personalsnachrichten.

A folyóirat legújabbán megjelent melléklete: (Beihefte zum Centralblatt für Bibliothekswesen) XXI. Dr. phil. Karl *Heiland*, Die Lutherdrucke der Erlanger Universitätsbibliothek aus den Jahren 1518—1523.

**Deutsche Litteraturzeitung.** XIX. évfolyam 49. szám. (1898 december 10.) Ferd. *Grassauer*, Generalkatalog der laufenden periodischen Druckschriften an den österreichischen Universitäts- und Studienbibliotheken etc. (Karl Dziatzko.) — 51—52. szám (1898, december 24.) Anton *Klette*, Die Selbstständigkeit des bibliothekarischen Berufes in Deutschland als Grundlage einer allgemeinen Bibliotheks-Reform (A Graesel.) — XX. évfolyam 2. szám. (1899 január 14.) Alex. *Olivieri*, Codices Florentini (Dr. Curt Wachsmuth.) — 4. szám (1899 január 28) Eduard *Bernoulli*, Die Choralnotenschrift bei Hymnen und Sequenzen (Oscar Fleischer.) — 5. szám (1899. február 4.) Georg *Steinhausen*, Privatbriefe des Mittelalters I. Bd. (Anton E. Schönbach.) — 6. szám (1899 február 11.) Alfr. *Börckel*, Gutenberg; sein Leben, sein Werk (E. Voulliéme.) — Paul *Meyer*, Notice sur les Corrogationes Promethei d'Alexandre Neckam (W. Cloëtta.) — 8. szám (1899 február 25.) S. D. *Margoliouth*, The letters of Abûl-Alâ (Ignacz Goldziher.) — 9. szám (1899 márczius 4.) Erust *Vollert*, Die Korporation der Berliner Buchhändler (Karl Dziatzko.) — Hugo *Dessauer*, Die handschriftliche Grundlage der neunzehn grösseren Pseudo-Quintilianischen Declamationen (Engelbert Drerup.) — Adriano *Cappelli*, Dizionario di Abbreviatura Latine ed Italiane (Michael Tangl.) — 11. szám (1899 márczius 18) Johannes *Kemke*, Patricius Junius, Bibliothekar der Könige Jacob I. und Carl I. von England (Paul Menzer.) René *Cagnat*, Cours d'Épigraphie latine (Adolf Schulten.) H. *Grotefend*, Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit (F. Philippi.) — Festschrift zur Honterus-Feier (Rob. Hoeniger.) — Oskar *Netoliczka*, Johannes Honterus Ausgewählte Schriften (Georg Loesche.) — 15. szám (1899 április 15.) *Kuhn* und *Schnorr von Carolsfeld*, Transcription fremder Alphabete (Dr. Moritz Steinschneider.)

**Le Bibliographe Moderne.** II. évfolyam. 1898 szeptember-októberi füzet (11. szám.) Henri *Stein*, Une production inconnue de l'atelier de Gutenberg. — Dr. P. *Dorveaux*, Inventaire d'une bibliothèque d'apothicaire en 1482. — E. *Blochet*, Catalogue des manuscrits mazaréens de la Bibliothèque nationale de Paris (folyt.) — Ch. *Schmidt*, Un manuscrit de la bibliothèque de Cassel; le »Stamm-buch« d'un étudiant allemand du XVI<sup>e</sup> siècle. — Henri *Stein*, Le nouveau dépôt des archives de l'État à Anvers. — Chronique des Archives: Allemagne, Belgique, Espagne, France, Italie. —

Chronique des Bibliothèques: Autriche-Hongrie. Belgique. France. Italie. Russie. Tunisie. — Chronique bibliographique: Premiers imprimeurs allemands en Italie. L'impression des livrets d'opéra. L'histoire de l'imprimerie à l'Exposition universelle. Bibliographies chimiques. Bibliographie mathématique. Bibliographie de la littérature comparée. Bibliographies provinciales. Anciennes périodiques russes. Bibliographie du code pénal suisse. La bibliographie scientifique générale. — Comptes rendus et livres nouveaux: Revues spéciales. Vicent Vignau y Ballester, El archivo historico nacional. (H. S.) Archivalische Zeitschrift; Neue Folge Bd. VII. (H. S.) Julien Vinson, Essai d'une bibliographie de la langue basque. (H. S.) Bibliotheca Lindesiana; Hand-List of oriental manuscripts, arabic, persian, turkish. (Victor Chauvin.) Henri Heyer, Catalogue des thèses de théologie soutenues à l'Académie de Genève pendant les XVI<sup>e</sup> XVII<sup>e</sup> et XVIII<sup>e</sup> siècles (H. S.) C. J. Bertrand, Catalogue de la Bibliothèque publique de la ville d'Ath (P. B.) Verzeichniss von Privat-Bibliotheken: III. Deutschland (H. S.) A. Claudin, The first Paris Press; an account of the books printed for G. Fichet and J. Heynlin in the Sorbonne. (H. S.) — *November-decemberi füzet* (12. szám.) P. Arnauld, Attavante et la Bible de Belem. — Léon-G. Pélissier, Les archives des inquisiteurs d'État à Venise. — H. Stein, Les catalogues de ventes de livres et la bibliographie. — C. Annerstedt, La bibliothèque de l'Université d'Upsal. — Maurice Lecomte, Contributions à l'histoire de l'imprimerie à Provins. — Chronique des archives: Allemagne. Belgique. Canada. France. Suède. — Chronique des bibliothèques: France. Grande-Bretagne. Italie. — Chronique bibliographique: Une collection de »Rarissima.« Histoire de l'imprimerie. Le premier livre hollandais imprimé en Amérique. La détérioration du papier. Inventaires d'anciennes bibliothèques. Filigranes. — Comptes rendus et livres nouveaux: Revues spéciales. W. Wigand, Bezirks- und Gemeinde-Archive im Elsass (H. S.) Franz Falk, Die ehemalige Dombibliothek zu Mainz (H. S.) André Leval, Voyages en Levant pendant les XVI<sup>e</sup>, XVII<sup>e</sup> XVIII<sup>e</sup> siècle; essai de bibliographie. (H. S.) Livres nouveaux.

**Revue des Bibliothèques.** VIII. *évfolyam* 8. 9. szám (1898 augusztus-szeptember) M. Pellechet, Lettre sur quelques bibliothèques publiques d'Italie. — Émile Picot, Des Français qui ont écrit en italien au XVI. siècle (folyt.) — E. Blochet, Inventaire et description des miniatures des manuscrits orientaux conservés à la Bibliothèque Nationale (folyt.) — Léon Dorez, M. Barthélemy Hauréau et le Budget du Ministère de l'Instruction publique en 1848. — Bibliographie: Ph. Renouard, Imprimeurs parisiens, librairies, fondeurs de caracteres et correcteurs d'imprimerie depuis l'introduction de l'imprimerie à Paris jusqu'à la fin du XVI<sup>e</sup> siècle; leurs

adresses, marques, enseignes, dotes d'exercice; notes sur leurs familles, leurs alliances et leur descendance, d'après les renseignements bibliographiques et des documents inédits; avec un plan des quartiers de l'Université et de la Cité (Léon Dorez.) Ludwig Volkmann, Iconografia Dantesca (Léon Dorez.) — Chronique des Bibliothèques: Allemagne. France. Italie. Suisse. — 10. 11. szám. (1898 október—november) Henri Omont, Manuscrits grecs datés récemment acquis par la Bibliothèque nationale. — Am. Salmon, Notice sur les Manuscrits de la Bibliothèque du Tribunal de Beauvais. — Léon Feer, Introduction du nouveau Catalogue des manuscrits malais-javanais de la Bibliothèque Nationale. — Emil Picot, Des Français qui ont écrit en italien au XVI<sup>e</sup> siècle (folyt.) — E. Blochet, Inventaire et description des miniatures des manuscrits orientaux de la Bibliothèque Nationale. — Procès-verbal de la Conférence internationale pour la conservation et la restauration des manuscrits tenue à Saint-Gall. — Bibliographie: Leopold Delisle, La Cité de Dieu de saint Augustin, illustrée d'après les indications de Robert Gaguin (Léon Dorez.) — Chronique des Bibliothèques: Allemagne, Angleterre, États-Unis d'Amérique, France, Italie. — Melléklet: H. Omont, Catalogue des Manuscrits mexicains de la Bibliothèque Nationale. — 12. szám (1898 december) E. Blochet, Inventaire et description des miniatures des manuscrits orientaux de la Bibliothèque Nationale. — Alfred Rébelliau, Ludovic Lalanne, bibliothécaire de l'Institut de France (nekrolog. — Bibliographie: L. Soulice, Catalogue de la bibliothèque de la Ville de Pau (Victor Mortet) — Chronique des bibliothèques: Allemagne. France. Italie. — Personnel des bibliothèques.

**Zeitschrift für Bücherfreunde. II. évfolyam, 4. füzet.** (1898. július.) Georg Witkowski, Chodowieckis Werther-Bilder. — Fedor v. Zobeltitz, Die Bibliophilen, I. Eduard Grisebach. — Heinrich Bulthaupt, Die Bremischen Theaterzettel von 1688. — Max Ring, Zur Geschichte des »Kladderadatsch«. — Otto von Schleinitz, Die dritte Ashburnham-Auction. — Kritik: Reimann, Johannes Brahms (Rob. Eitner.) Pernwerth v. Bärnstein, Imitata (A. L. Jellinek.) Bilderbogen für Schule und Haus (Theod. Goebel.) Bellermann, Schillers Werke (—bl—) Schack, Gesammelte Werke (—f—) Wrede, Die Körperstrafen (—bl—) Reber und Bayersdorfer, Klassischer Sculpturen-Schatz (—f.) Wyl, Spaziergänge und aus Tizians Tagen (—g.) Grand-Carteret, L'affaire Dreyfus et l'image (F. v. Zobeltitz.) Schlechter und Taylor, Fragmente of the Books of Kings (O. v. Schleinitz.) Allen, Codex Oxoniensis Clartianus (—e—) Chronik: 1. Mittheilungen: Simrock, Deutsche oder lateinische Schrift (G. Boetticher.) Scheffels Werke (H. Oswald.) Schriften der Frau v. Krüdener (H. Meisner.) Jean Brito (—bl—) 2. Meinungsaustausch: Lolo Montez in der Karrikatur (E. Fuchs.) Druckerfamilie

Le Rouge (W. L. Schreiber.) Gubitzsche Schnitte (R. Winter.) — 5. *fűzet* (1898 augusztus-szeptember) Georg *Frick*, August Hermann Francke und die Buchhandlung des Waisenhauses in Halle. — Hanns *Müller Brauel*, Drei Ex-libris der Lüneburger Ratsbibliothek. — Adolf *Schmidt*, Mittelalterliche Lesezeichen. — E. *Fischer von Röslerstamm*, Vom deutschen Autographenmarkt. — Heinz *König*, Georg Leopold Fuhrmanns Schriftprobenbuch von 1616. — Ernst *Schur*, Ziele für die innere Ausstattung des Buches. III. Komposition als Mittel. — Eugen *Wolff*, In wie weit rührt »Die Familie Schrockenstein« von Kleist her? — Johannes *Hagen*, Zur kunstgeschichtlichen Litteratur. — Jean *Loubier*, Bibliographien von William Morris Schriften. — Kritik: Pan III. 4. (v. Rh.) Luther, Die Reformation-bibliographie (Kp.) Nansen, In Nacht und Eis I—III. (—tz.) Heitz, Neujahrswünsche des XV. Jahrhunderts (W. L. Schreiber.) Fuchs, 1848 in der Karikatur (K. v. R.) Das XIX. Jahrhundert in Bildnissen III—VIII (—bl—) Ver Sacrum März-Juli (L.) Hausschatz moderner Kunst VI—IX (—bl—) Fontane, Scherenberg und von Zwanzig zu Dreissig (v. Z.) — Chronik 1. Mittheilungen: Zwei Plakate (—bl—) Aelterer türkischer Einband (Ed. Heyek.) Permanente Ausstellung der Würzburger Universitätsbibliothek (E. Freys.) Ex-Libris Rudolfs von Franckenstein (A. Schmidt.) 2. Meinungs austausch: Lola Montez-Karikaturen (R. Ferber u. v. P.) Erste Buchdruckerei in Konstantinopel (—r.) Bremische Theaterzettel (H. Bulthaupt.) Gubitzsche Schnitte (W.)

Állandó rovatok: Antiquariatsmarkt. Kleine Notizen. — Beiblatt.



## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**A budapesti m. kir. tudomány-egyetem** könyvtárának igazgatói állására a vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő pályázatot hirdette: 6289. sz. A budapesti m. kir. tudomány-egyetem könyvtáránál az igazgatói állás megüresedvén, ennek betöltésére pályázat hirdettetik. Ezen állással 2500, illetőleg 3000 frt évi fizetés, szabályszerű korpótlék és természetbeni lakás van egybekötve. Az ezen állás elnyerésére irányuló folyamodványok a pályázó korát, vallását, végzett tanulmányait, nyelvismereteit és a könyvtárak szolgálatában avagy vezetésében kifejtett működését igazoló okmányokkal szerelendő fel. A pályázati kérvényhez a pályázó tudományos vagy irodalmi munkásságát feltüntető művek is csatolandók. Az ilyen kép felszerelt és a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterhez címzett folyamodványok legkésőbb f. évi május hó 15-éig a budapesti m. kir. tud. egyetem rektori hivatalánál nyújtandók be. Budapest, 1899. április hó 27. A pályázat lejártáig 12 folyamodvány nyújtott be. Az egyetem tanácsa a jelölés tárgyában még nem terjesztett javaslatot a miniszterium elé.

**A hazai könyvtárak zsebkönyve.** A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége annak az általános élénk érdeklődésnek következtében, a mi újabban az egész magyar társadalomban a múzeumok és könyvtárak iránt mutatkozik, a a hazai múzeumok és könyvtárak mai állapotát és multját ismertető zsebkönyv közrebozsátását tervezi. Ez a zsebkönyv míg egyrészt az érdeklődés fokozására fog szolgálni, másrészt igen sok esetben gyakorlati hasznót is fog nyújtani, magában foglalván az egyes gyűjtemények történetére, anyagára, kezelésére és használására vonatkozó legfőbb tudnivalókat. A szükséges adatokat a legbiztosabb forrásból, az egyes múzeumok és könyvtárak vezetőitől óhajtván összegyűjteni, a főfelügyelőség kérdő íveket küldött mindazon hazai köz- és magánkönyvtárakhoz és múzeumokhoz, melyek létezéséről tudomással birt. Felszólítására eddig összesen 674 könyvtarra vonatkozó adatok érkeztek be. A zsebkönyv az ősz folyamán fog megjelenni.

**Arany János kéziratai.** A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának kézirattára újabban rendkívül nagybecsű irodalmi kincsek birtokába jutott. *Arany László* özvegye, Szalay Gizella úrhölgy, férje óhajtságának megfelelően oda ajándékozta nagynevű ipja *Arany János* korszakalkotó műveinek: a *Toldi-trilógiának* és a *Buda halálá-*nak eredeti kéziratait. A könyvtár kézirattárának szerzeményi naplójába 1899—8 sz. alatt van beígatva a nevezetes ajándék a következő

tételek alatt: 1. Arany János: Toldi és Toldi Estéje. MS. Aut. Hung. Saec. XIX. Pars I. fol. 34. II. 24. III. 43. in 4° [1533. Quart. Hung.] — 2. Arany János: Toldi Szerelme. MS. Aut. Hung. Saec. XIX. fol. 105 in 4° [1534. Quart. Hung.] — 3. Arany János: Buda Halála. MS. Aut. Hung. Saec. XIX. fol. 38 in 4° [1535. Quart. Hung.] — 4. Arany János: Toldi Szerelme. MS. Aut. Hung. Saec. XIX. fol. 2. in 4° (töredék.) [1536. Quart. Hung.] Nemcsak mint elsőrangú irodalomtörténeti és nemzeti ereklyék nagybecsűek ezek a kéziratok. A bennük található sok törlés, javítás, jegyzetek különös érdekességet és fontosságot is kölcsönöznek nekik, úgy hogy a ki e nagy szellem alkotóműhelyébe be akar pillantani, e kéziratok révén igen sok becses utbaigazítást nyerhet. Toldi Estéjének két teljes eredeti kézírású szövege is tanulmányozható az énekek különböző fősztásával, az Ilosvaitól vett jelmondatok megváltoztatásával stb. Mindezek beható vizsgálódásnak méltó tárgyai. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára pedig szerencsésnek érzi magát, hogy gazdag Petőfi-gyűjteménye mellé most már a modern nemzeti költészet legkiválóbb epikai alkotásainak eredeti kézíratait is elhelyezheti. Az Arany Lászlóné úrhölgyhöz intézett köszönő-irat mély hálának őszinte megnyilatkozása volt. — Arany János kézirati hagyatékából a Magyar. Nemz. Múzeum könyvtárán kívül ugyancsak ez alkalommal még más gyűjtemények és intézetek is jutottak szintén nagyértékű ajándékokhoz. A budapesti tudományegyetem könyvtára kapta a nevezetes *Aristophanes-fordítás* kéziratát három kis negyedréttel kötetben. A debreczeni ev. ref. kollégium könyvtára a *Buda halála* egyik sajátkezű tisztázata birtokába jutott. A nagykovácsi ev. ref. főgimnázium a *Nagy-Idai Czigányok, Katalin* és a *Keresztfű* kézíratait fogja ezentúl őrizni egykori tanárára való kegyeletes emlékezővel. Az Erdélyi Múzeum-egylet könyvtára a *Kisebb költemények* 352 oldalas sajtó alá készített kéziratával gazdagodott. A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárába egykori főtítkárának irodalmi levelezése ez a gazdag irodalomtörténeti forrás, jutott; ebben Petőfinek harminczhárom levele. Legméltóbb helyére, a Kisfaludy-társaság ereklyetárába került a híres »*Kapcsos-könyv*«, a melybe az őszülő költő utolsó kisebb költeményeit írta. Mint ismeretes, ezekből került ki az »*Ószikék*« című kötet, egy végéhez közelítő költői pályának ez a becses tarlózása. A nagyszalontai Arany-szoba érdekességei szintén megszaporodtak: *Murány Ostromának* s a *Szent Ivánéji Álomnak* eredeti kézírataival.

(e)

**Könyvárjegyzékek 1898-ban.** Dobrowsky Ágost könyvkereskedő hat terjedelmes jegyzéket bocsátott közre az elmúlt évben. Az első kettő a nemrégiben rendezett jászói premontrei-rendi nagy könyvtár többszörös példányait tartalmazta. Szépen volt képviselve bennük a XVIII. század irodalma, de néhány régebbi hazai nyomtatvány is akadt. Nagyobb számban voltak régebbi könyvek a 112.

számú katalógusban, közöttük pár ritkább is, mint például a *Szekely István Chronica*-ja (két levél hijján, ára 120 frt.). Érdekes volt egy sorozat löcsei kalendarium az 1645—1702 közti évekből, összesen 19 évfolyam (darabja 6 frt.). A 106. szám alatt hirdetett *Sermones thesauri novi. Argentinae, 1484.* egy régi magyar könyvbirtokos nevét őrizte meg, benne ugyanis ezen jegyzés olvasható: *Ex libris Joannis Vy canonici Agriensis, 1529.* A másik három jegyzék általános érdekű, jobbra szépirodalmi munkákról szól.

*Ranschburg Gusztáv* tartalmas katalógusai közül megemlítést érdemelnek a 25., 27. és 30. számúak. Az első vegyes magyar műveken kívül igen sok becses régiséget is kínált eladásra. Kiemeljük a következőket: *Chronica von vil namhaftigen geschichten . . . in Ungern, Behem etc. 1515.* (20 frt.) — *Exequiae principales azaz halotti pompa . . . Feier-Varatt, 1622.* (12 frt.) — *Uy Testamentom. Debreczen, 1586.* Csonka. (35 frt.) *Szent Biblia. Ford. Káldi György. Bécs, 1626.* Egykorú díszes magyar stílusú kötésben. (50 frt.) *Losbuch zu ehren d. Römischen, Ungerischen u. Böhemischen Königen. Strassburg, 1546.* Lortie-féle kötésben. (250 frt.) *Michael de Hungaria Eragatorium. 1516.* (15 frt.) *Missale Strigoniense. 1502.* A legteljesebb ismert példány. (500 frt.) *Pázmány kalauza. 1613.* Eredeti magyar kötésben. (60 frt.) *Pelbartus de Themesvar, Pomerium de Sanctis. S. l. a. et n. typ.* Az ismert ércmetszetű arcképpel. (35 frt.) *Ranzanus, Epitome rerum Hungaricarum. Tyrnaviae, 1579.* (56 frt.) *Chronica Hungarorum Johannis de Thurocz. Augustae, Erh. Ratdolt, 1488.* (350 frt.) *Verantius Sanstus Dictionarium. 1595.* (45 frt.) — A 27. sz. jegyzék másfélezer vallástudományi munkát sorol fel. Ezek közt is van több régi, ritka darab. Végre az utolsó, vegyes, újabb szerzeményeket tartalmazó könyvjegyzékben a 139—154. szám alatt nyomdai zsengék vannak, köztük Cícero epistolainak 1470-iki velenczei kiadása, kissé magasra szabott áron (350 forint) s az 1498-iki esztergomi misekönyv kevésbé csonka példánya, régi kötésben (350 frt.).

*Müller A.* is adott ki egy terjedelmes jegyzéket *Havi irodalmi Értesítő a budapesti könyvpiacról* címmel. Hungarikák vannak benne, köztük számos ritkább régi nyomtatvány, de a legtöbb indokolhatatlanul magas áron. Érdekesebbek: *Beniczky Péter, Magyar Rithmusok. 1685.* (40 frt.); *Prágai András* fejedelmeknek Serkentő Órája. 1628. (45 frt.) *Thúróczy, Cronica Hungarorum Brunnae, 1488.* 10 levél hijján (650 frt.). V. E.

**Egy kis magyar nyelvemlék a XVI. század elejéről.** A budapesti szent-ferenczrendi zárda érdekes ősnymtatványai között van a ritka, 1498-ban Nürnbergben Sulzbachi Stöchs György által nyomtatott esztergomi misekönyvnek egy példánya (Régi Magyar Könyvtár, III. k. 44. sz.), a mely valószínűleg a pozsonyi rendházból jutott mostani helyére. A czimlaptalan s közben is hiányos kötetet egy beleírt kis nyelvemlék teszi érdekessé. Az első lapon csupán egy

magyar szó van, a XVI. század derekáról való irással: *auctio kotyanetye*. Az utolsó (CCLXXXIII. sztt.) levél alján pedig az 1500—1515 közti évekből eredő házasságkötési formula olvasható:

*de Sancto graciano | primo introitus dicitur | isten thiged wgh segehjen | Senth háromofag cristuban (igy) | hwyednek ieles volta | hot te az . N. azzont | fereted: Zeretwen hozzak vettet kevelyen Zenzheghaznek mogija zerent: orek felefegewl holtodik | haltaiglan jemij Nyalualam | meg hagod isten teged wg segelyen.*

A nem nagy, de becses gyűjtemény gondos átvizsgálása valószínűleg több eféle bejegyzést hozna napfényre; a régi nyomtatványok mind már a XV—XVI. században ferenczrendi zárdák tulajdonát képezték, magyar glossák és szavak pedig épen a francziskánusok könyveiben fordulnak elő leggyakrabban. *Varjú.*

## VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1899. márczius hó 15-től — június hó 15-ig.

Az egy csillaggal jelöltek hatóságilag be nem jelentett, a két csillaggal jelöltek pedig megszűnt nyomdák.

### Arad:

\*\*Lengyel Lipót.  
Barcs\* (áranya-m.)  
\*Skribanek Géza.

### Békés:

\*\*Povázszy László.

### Békés-Csaba:

\*\*Pannonia nyomda.

### Budapest:

Berger Ármin.  
VII., Dohány-u. 44.  
Bruckner Gyula.  
VI., Király-u. 10.  
Hay Márton és Hirsch Márkus.  
VI., Podmaniczky-u. 43.  
Hedvig Sándor.  
VII., Dohány-u. 12.  
Hell Ede.  
VIII., Luther-u. 4.  
Hermann Győző és Kellner Gyula.  
IV., Egyetem-u. 2.  
Keller Daniel.  
I., Attila-u. 63.  
Kausz Sámuel.  
V., Zoltán-u. 11.  
Krausz Tivadar.  
V., Zoltán-u. 11.  
\*\*Magyar nyomda.  
VIII., József-u. 45.  
Merendiák Károly.  
X., Liget-tér 4.  
\*\*Neuwald Illés.  
VII., Dohány-u. 44.  
Révai Arthur.  
VIII., József-körút 65.  
Salamon József.  
VIII., József-körút 65.  
\*\*Steffán Károly.  
V., Kálmán-u. 17.  
\*Széchenyi-nyomda.  
VIII., József-u. 45.  
Szedő Ferencz.  
VII., Dohány-u. 44.

### Budapest (folytatás):

Szent-István társulat kö-  
es könyvnyomdája.  
VII., Szentkirályi-u. 28.  
\*Univers kny.  
X., Gyűjtőfogház.  
Czegféd:  
\*\*Piros József és Tsa.  
Hajdu-Dorog:  
Grünfeld Mózes.  
Karlócza:  
\*Szerb monostorok nyomdája.  
Kecskemét:  
Hajnal és Feuermann.  
Kis-Jenő:  
Gallovis Jenő és Liebermann Mór.  
Kolozsvár:  
\*\*Ev. ref. főtanoda kny.  
Körmöczbánya:  
\*Paxner J. és Biron H.  
Nagy Rócze:  
\*Büchler Béla.  
\*\*Guttman Cecília.  
\*\*Schiffer Cecília.  
Nagyszombat:  
\*\*Winter Salamon.  
Nagyvárad:  
\*Déry és Boros.  
Boros Jakab Jenő.  
Német-Bogán:  
Rosner Adolf.  
\*\*Zeier A. J.  
Pozsony:  
Adler Zsigmond.  
\*Westungarischer Grenzbote  
nyomdája.  
Selmeczbánya:  
Bleyer Adolf.  
Szilágyosmilyó:  
Heimlich Weisz Katalin.  
Tisza-Füred:  
\*Weissmann Sámuel.  
Zólyom:  
\*\*Gallovis Jenő.

+1) Wc

Ujvári  
Brennitzer

## A HAZAI HIRLAPIRODALOM

1898-BAN.

### I.

#### A magyar hírlapirodalom.

ID. SZINNYEI JÓZSEFTŐL.

##### I. POLITIKAI NAPILAPOK.\*

###### BUDAPESTEN.

**Pesti Napló.** Főszerk. Neményi Ambros; felelős szerk. Balla Mihály; kiadó-tulajd. a Kosmos hírlapkiadó részvénytársaság. XLIX. évf. Ára 14 frt.

**Magyar Allam.** (Idők Tanuja.) Főszerk. dr. Hortoványi József; felelős szerk. Szemczecz Emil; lap tulajdonosok: Lonkai Antalné örökösei. XXXIX. évf. Ára 20 frt.

**Budapesti Közlöny.** Hivatalos lap. Szerkesztő Vadnay Károly. XXXII. évf. Kiadja az Athenaeum. Ára »a Hivatalos Értesítő«-vel együtt 20 frt.

**Egyetértés.** Szerk. és kiadó-tulajdonos Csávolszky Lajos; hely. szerk. Dienes Márton; tulajd. és kiadó az »Egyetértés« társ. XXXII. évf. Nyomt. Nagy Sándor. Ára 20 frt.

**Budapest.** Szerk. Gracza György; kiadó-tulajdonos Wodianer F. és fiai. XXII. évf. Ára helyben 10 frt; vidékre 12 frt.

**Pesti Hírlap.** Szerk. dr. Kenedi Géza; kiadják a Légrády-testvérek XIX. évf. Ára 14 frt.

**Budapesti Hírlap.** Főszerk. Rákosi Jenő; felelős szerk. Csajthay Ferencz; kiadó és lap tulajdonos a Budapesti Hírlap ujság vállalata. XIX. évf. Ára 14 frt.

**Nemzet.** Főszerkesztő Jókai Mór; felelős szerk. Gajári Ödön; kiadó-tulajdonos az Athenaeum. XVII. évf. Ára 24 frt.

**Kis Ujság.** Szerk. Gara József; kiadó-tulajdonosok Wodianer F. és fiai nyomd. XII. évf. Ára helyben 7 frt 20 kr.; vidékre 9 frt.

**Magyar Hírlap.** Fel. szerk. Fenyő Sándor; kiadó-tulajdonos Magyar Hírlap kiadó részvénytársaság. IX. évf. Ára 14 frt.

**Magyar Ujság.** Főszerk. Gajári Ödön; fel. szerk. Kende Zsigmond; kiadó-tulajd. az Athenaeum. VII. évf. Ára 12 frt.

**Hazánk.** Szerk. és lap tulajd. Korbuly József; hely. szerk. Jancsó Dezső. Nyomt. az »Európa« irodalmi és nyomdai részvénytársaság. V. évf. Ára 14 frt.

**Magyarország.** Szerk. Holló Lajos; helyettes szerk. Inczedy László; lap tulajdonos a »Magyarország« hírlapkiadó részvénytársaság. Nyomt. a »Kosmos«. V. évf. Ára 14 frt.

**Magyar Esti Lap.** Szerk. dr. Szalay Mihály; kiadók Szalay Mihály és József részvénytársaság. Nyomt. Európa. V. évf. Ára vidéken 6 frt 60 kr helyben 4 frt 80 kr.

**Alkotmány.** Szerk. Bonitz Ferencz kiadó-tulajd. az »Alkotmány« könyvny. III. évf. Ára 14 frt.

**Budapesti Napló.** Főszerk. Vészi József; fel. szerk. Braun Sándor; kiadja a szerkesztőség. III. évf. Nyomt. a Pátria. Ára 14 frt.

**Esti Ujság.** Szerk. Barna Izidor; kiadó-tulajd. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap ujságvállalata (Zilahy Simon). III. évf. Ára helyben 4 frt 80 kr; vidéken 6 frt 60 kr.; számonként 1 kr.

**Friss Ujság.** Szerk. Habár Mihály; kiadó-tulajd. a »Magyar-Hírlap-kiadótársaság«. III. évf. Ára 7 frt 20 kr.

**Függetlenség.** Szerk. és tulajd. Dr. Székely Béla III. évf. Ára 10 frt. (Megszűnt.)

**Esti Hírlap.** Szerk. Gáspár Artur; kiadó-tulajd. a Magyar Hírlapkiadó R.

\* Az egyes szakokban a lapok keletkezési idejük szerint vannak sorozva. — Ez összeállítás, mely 1894-ig a Vasárnapi Ujságban jelent meg, az 1895. évtől kezdve a Magyar Könyvszemle rendes mellékletét képezi.

Társaság. II. évf. Ára 7 frt 20 kr. számonként 1 kr.

**Országos Hirlap.** Főszerk. Mikszáth Kálmán; fel. szerk. Kálnoki Izidor. II. évf. Nyomt. az Országos Hirlap nyomd. Ára 14 frt.

**Reggeli Ujság.** Szerk. Áldor Ármin; kiadó-tulajd. ifj. Cséry Lajos. Nyomt. az Athenaeum. II. évf. Ára 6 frt.

#### VIDÉKEN.

**Győri Hirlap.** (Győri Közlöny, Győr.) Szerk. és kiadó-tulajd. Szávay Gyula; XLII. évf. Nyomt. Pannonia. Ára 12 frt.

**Debreczen.** (Debreczen.) Szerk. Bartha Mór; kiadók Hoffmann, és társa. XXX. évf. Hetenként ötször. Ára 10 frt.

**Szegedi Híradó.** (Szeged.) Szerk. Palócz László; kiadó-tulajd. Endrényi Imre. XL. évf. Ára 14 frt.

**Nagyvárad.** (Nagy-Várad.) Kiadó-tulajd. Láng József; szerk. Fehér Dezső XXIX. évf. Ára helyben 12 frt; postán küldve 14 frt.

**Pécsi Figyelő.** (Pécs.) Szerk. Pleininger Ferencz; lap-tulajd. Szautter Gusztáv; kiadó Taizs József nyomdász. XXVI. évf. Ára 10 frt.

**Sopron.** (Sopron.) Főszerk. Rábel László; szerk. Zombory József; kiadó Romwalter Alfréd nyomdász. XXVIII. évf. Ára helyben 8 frt, vidékre 10 frt.

**Pannonia.** (Kassa.) Szerk. dr. Hohe-nauer Ignác és Lekly Gyula; kiadó tulajdonosok ifj. Nauer Henrik nyomdász és Ungar Adolf. XXVII. évf. Ára 10 frt.

**Torontál.** (Nagy-Becske.) Szerk. dr. Brájjer Lajos; kiadja Pleitz Ferencz Pál nyomdász. XXV. évfolyam. Ára 12 frt.

**Debreczeni Híradó.** (Debreczen.) Szerk. Koncez Ákos; kiadó-tulajd. a »Csokonai« ny. és r.-t. XXV. évf. Ára 10 frt.

**Magyar Polgár.** Szerk. Ajtai K. Albert nyomdász. XXI. évf. Ára 14 frt. (A Kolozsvár folytatása.)

**Szegedi Napló.** (Szeged.) Szerk. Kulinyi Zsigmond; kiadó Engel Lajos. XXI. évf. Ára 14 frt.

**Délmagyarországi Közlöny.** (Temesvár.) Szerk. Lendvai Miklós; kiadó-tulajdonos Lendvai Sándor. XIX. évf. Ára 14 frt.

**Ellenzék.** (Kolozsvár.) Főszerk. Bartha Miklós; szerk. és kiadó-tulajd. Magyar Mihály nyomdász. XIX. évf. Ára 16 frt.

**Győri Hirlap.** (Győr.) Szerkesztő és

kiadó-tulajd. Szávay Gyula; társ-szerk. Hegyi Jenő. XIX. évf. Ára 12 frt.

**Arad és Vidéke.** (Arad.) szerk. Tishti Lajos; kiadó-tulajdonos Gyulai István nyomdász. XVIII. évf. Ára helyben 12 frt, postán küldve 14 frt.

**Szabadság.** (Nagy-Várad.) Főszerk. Szunyog Szabolcs; fel. szerk. Halász Lajos; lap-tulajd. és kiadó Laszky Ármin. XVIII. évf. Ára helyben 12 frt, vidéken 14 frt.

**Pécsi Napló.** (Pécs.) Főszerk. Lenkei Lajos; fel. szerk. Várady Ferencz; kiadó-tulajd. a pécsi irod. és könyvny. részvénytársaság. XVII. évf. Ára 12 frt.

**Felső Magyarország.** (Kassa.) Főszerk. Lorgnet, fel. szerk. Kresz János; kiadó Ries Lajos nyomdász. XIV. évf. Ára 10 frt.

**Aradi Közlöny.** (Arad.) Szerk. Stauber József; kiadja az »Aradi nyomda-társaság«, XIII. évf. Ára 12 frt.

**Kolozsvár.** (Kolozsvár.) Szerk. kiadja Ajtai K. Albert. XII. évf. Ára 10 frt. (Megszűnt. Folytatása: Magyar Polgár.)

**Nyugatmagyarországi Híradó.** (Pozsony.) Szerk. és lap-tulajd. dr. Vutkovich Sándor. XI. évf. Nyomt. Wigand F. K. Ára 12 frt.

**Debreczeni Hirlap.** (Debreczen.) Szerk. és kiadó-tulajd. Kutasi Imre. VIII. évf. Ára 10 frt.

**Debreczeni Reggeli Ujság.** (Debreczen.) Szerk. Zoltai Lajos; kiadó-tulajd. a Csokonai-nyomda. V. évf. Ára helyben 6 frt, vidékre 9 frt.

**Brassói Lapok.** (Brassó.) Szerk. dr. Vajna Gábor; lap-tulajd. Moór Gyula és Trattner Henrik; nyomt. a »Brassói Lapok« nyomdájában (Trattner H. és társai.) IV. évf. Ára 10 frt.

**Tiszántúl.** (Nagyvárad.) Szerk. fel. Vucskics Gyula; lap-tulajd. »A Szent-László-Nyomda« r.-társaság. IV. évf. Ára 8 frt.

**Debreczeni Ujság.** (Debreczen.) Szerk. és lap-tulajd. Than Gyula. Nyomt. Schwartz Ede. II. évf. Ára 6 frt.

**Nagyváradai Napló.** (Nagyvárad.) Szerk. Lovassy Andor, dr. Dési Géza, Fehér Dezső lap-tulajd.; Nyomt. ifj. Berger Sámuel. I. évf. Ára 12 frt.

**Szabolcsi Hirlap.** (Nyíregyháza.) Szerk. és lap-tulajd. Székely Imre. Nyomt. a Szabolcsi Hirlap. ny. I. évf. Ára 10 frt.

**Temesvári Napló.** (Temesvár.) Szerk. Reiner Adolf; kiadó: Klein Nándor.

Nyomt a Délmagyarországi ny. I. évf. Ára 12 frt. (Megszűnt.)

**Vásárhelyi Napló.** (Hódmező-Vásárhely.) Szerk. dr. Fejér Kálmán; kiadó-tulajd. Lévai F. nyomdász. I. évf. Ára . .  
Összesen 52.

## II. POLITIKAI HETILAPOK.

### BUDAPESTEN.

**Politikai Ujdonságok.** Szerk. Nagy Miklós; kiadó-tulajdonos a Franklin-Társulat magyar irodalmi intézet és könyvnyomda. XLIV. évf. Ára 5 frt; a »Vásárnapi Ujság«-gal együtt 12 frt.

**Képes Néplap és Politikai Híradó.** Szerk. Nagy Miklós; kiadja a Franklin-Társulat. XXVI. évf. Ára 2 frt 40 kr., a »Világkrónika«-val együtt 4 frt.

**Nemzeti Hírlap.** Szerk. Kósa Rezső; lap-tulajdonos Rózsa Kálmán és neje. nyomd. XIV. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

**A Nép Zászlója.** Szerk. és kiadó-tulajdonos Lukáts Gyula. Nyomt. a Pallas XIII. évf. Ára 4 frt.

**Hétféi Ujság.** Szerk. és kiadó-tulajd. Zelei Imre. VII. évf. Nyomt. Nagel István. Ára 4 frt. (1898-ban megszűnt.)

**Magyar Néplap.** Szerk. Lepsényi Miklós és Németh Gellért. Nyomt. Szent-Gellért ny. VII. évf. Ára 1 frt 80 kr.

**Politikai Hetiszemle.** Szerk. és lap-tulajd. Székely Sámuel. V. évf. Nyomt. Neumayer Ede. Ára 1 frt.

**Független Ujság.** A magyar gazdaságvétség közlönye. Szerk. és kiadó-tulajd. Zsitvay Sándor. IV. évf. Nyomt. Pátria. Ára 2 frt 60 kr.

**Földmívelő.** Szerk. Várkonyi István; kiadja: a földmívelő munkás- és szegény nép szakegyesülete. III. évf. Nyomt. Pátria. Ára 2 frt.

**Szabad Sajtó.** Szerk. Molnár István. Nyomt. az Országos ügyvédi nyomda. III. évf. Ára 4 frt.

**Népszövetség.** Szerk. Szederkényi Nándor; kiadó a Pátria ny. II. évf. Ára 3 frt 20 kr.

**Keresztény Ujság.** Szerk. dr. Marsovszky Endre, Iró Károly. I. évf. Nyomt. Márián György. Ára 3 frt.

**Országos Néplap.** Szerk.-tulajd. T. Pelikán Krizsó. Nyomt. Márián György. I. évf. Ára 2 frt. (Mult évben Oktató Napilap II. évf.)

**Központi Sajtóiroda** heti könyo-

matosa. Szerk. Seprő Fülöp; kiadó-tulajd. Schwarcz Gusztáv Géza. Ára 36 frt.

### VIDÉKEN.

**Máramaros.** (Márm.-Sziget.) Szerk. Viski Krüzselyi Bálint; lap-tulajd. Várady Gábor; kiadja Sichermann Mór. Nyomt. a máramaros-szigeti ny. XXXIV. évf. Ára 6 frt.

**Somogy.** (Kaposvár.) Szerk. és lap-tulajd. Roboz István; lapkiadó Hagelman Károly. nyomdász XXXIV. évf. Ára 5 frt.

**Vasvármegye.** (Szombathely.) Szerk. Kaffehr Béla; kiadó-tulajd. Bertalanffy József nyomdász. XXXI. évf. Hetenként 2-szer. Ára 8 frt.

**Kecskeméti Lapok.** (Kecskemét.) Szerk. ifj. Tóth István és dr. Nagy Mihály; kiadja Tóth László nyomdász. XXXI. évf. Ára 5 frt.

**Jászberény és Vidéke.** (Jászberény.) Szerk. Plenck Lajos; kiadó és lap-tulajd. Brúszauer Adolf nyomd. XXX. évf. Ára 4 frt.

**Maros.** (Makó.) Szerk. Tóth Imre; kiadó-tulajdonos Gaál László nyomdász. XXIX. évf. Hetenként kétszer. Ára 5 frt.

**Abauj-Kassai Közlöny.** (Kassa.) Szerk. Ladomérszky Gyula; kiadó-tulajd. Timkó József; nyomt. Werfer Károly. XXVII. évf. Ára 6 frt.

**Székelv Lapok.** (Marosvásárhely.) Szerk. Máthé József; kiadó-tulajd. dr. Fenyvesi Soma. XXVIII. évf. Hetenként 2-er. Ára 6 frt.

**Szentesi Lap.** (Szentes.) Főszerk. Sima Ferencz; fel. szerk. Pintér Gyula; Nyom. a Szentesi Lap ny. XXVIII. évf. Hetenként háromszor. Ára 6 frt.

**Kecskemét.** (Kecskemét.) Szerk. dr. Horváth Ádám; kiadó-tulajd. Sziládi László nyomdász. XXVI. évf. Ára 5 frt.

**Nógrádi Lapok és Honti Híradó.** (B.-Gyarmat.) Szerk. Horváth Danó; kiadó-tulajdonos a balassa-gyarmati könyvnyomda r. társaság. XXVI. évf. Ára 5 frt.

**Pécsi Figyelő.** (Pécs.) Népies kiadás. Szerk. Pleininger Ferencz; lap-tulajdonos Szautter Gusztáv; kiadó Tais József nyomdász. XXVI. évf. Ára 3 frt.

**Székesfehérvár és Vidéke.** (Székesfehérvár.) Szerk. Rádai Lajos; kiadó-tulajd. »A székesfehérvári politikai hírlapkiadó-társaság.« Nyomt. Csitári K. és társa. XXVI. évf. Hetenként 3-szor. Ára 8 frt.

**Zala.** (Nagy-Kanizsa.) Szerk. Szalay

Sándor; kiadó-tulajd. Fischel Fülöp nyomdász. Hetenként kétszer. XXV. évf. Ára 6 frt.

**Békésmegyei Közlöny.** (Békéscsaba.) Szerk. Verner László; kiadja a »Corvina« könyvnyomda. XXV. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

**Újvidék.** (Újvidék.) Szerk. Zambauer Ágoston. Nyomt. Fuchs Emil és társa. XXIII. évf. Ára 6 frt.

**Bácska.** (Zombor.) Szerk. dr. Balogh Ernő; laptul. és kiadó Bittermann Nándor. XXI. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

**Kalocsai Néplap.** (Kalocsa.) Szerk. Mócsy Antal. Nyomt. Werner Ferencz. XXI. évf. Ára 2 frt.

**Váczi Közlöny.** (Vác.) Szerk. és laptulajd. Pálkás Antal. Nyomt. Mayer Sándor. XX. évf. Ára 6 frt.

**Bajai Ellenőr.** (Baja.) Szerk. Stoczek Károly. Nyomt. Tomits Miklós. XIX. évf. Hetenként 2-szer. Ára 6 frt. (Előbb Bácskai Ellenőr Szabadkán megjelent nem politikai lap.)

**Pestmegyei Hirlap.** (Kecskemét.) Főszerk. Szappanos István; fel. szerk. és kiadó: Eötvös Nagy Imre; laptulajdonos a kecskeméti felsőkerületi függetlenségi és 48-as párt. Nyomt. Ottinger Ede. XI. évf. Ára 6 frt.

**Nyitramegyei Közlöny.** (Nyitra.) Szerkesztő és kiadó-tulajd. dr. Bangha Sándor. Nyomt. Neugebauer Nándor. XVIII. évf. Ára 6 frt.

**Borsodmegyei Lapok.** (Miskolc.) Szerk. és kiadó Forster Rezső; laptulajd. Buthy Lajos. és Forster Rezső. Nyomt. Forster, Wesselényi és társai. XVIII. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

**Dunántul.** (Szombathely.) Szerk. és kiadó Gabriel Ágoston nyomdász. XVII. évf. Ára 5 frt. (Meggzűnt.)

**Közérdek.** (Nagy-Enyed.) Szerk. dr. Magyar Károly és Török Bertalan; kiadja a nagyenyedi könyvny. és papír gyár r. t. XVII. évf. Hetenként 2-szer. Ára 6 frt.

**Sárosmegyei Közlöny.** (Eperjes.) Szerk. és kiadó-tulajd. Hedry Bódog. Nyomt. Kósch Árpád. XVII. évf. Ára 5 frt.

**Székelylvöld.** (Kézdí-Vásárhely.) Szerk. Dobay János; kiadó-tul. ifj. Jancsó Mózes nyomdász. XVII. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

**Torontáli Közlöny.** (Nagy-Kikinda.) Szerk. és kiadó-tulajd. Radák J. nyomdász. XVII. évf. Hetenként 4-szer. Ára 7 frt.

**Zombor és Vidéke.** (Zombor.)

Szerk. dr. Alföldi Árpád; kiadó-tulajd. Obláth Károly nyomdász. XVII. évf. Ára 6 frt.

**Székelv Nemzet.** (Sepsi-Szent-György.) Szerk. Málik József; laptulajd. és kiadó a »Jókai-nyomda-részv. társulat.« XVI. évf. Hetenként négyszer. Ára 10 frt.

**Máramarosi Lapok.** (M.-Sziget.) Szerk. Szépfaludy Örlősy Ferencz; kiadja Sicherman Mór. Nyomt. a máramarosi r. ny. XIII. évf. Ára 6 frt.

**Gyulafehérvári Hirlap.** (Gyula-Fehérvár.) Szerkesztő és laptulajd. Issenkucz János; kiadó Papp György nyomdász. XII. évf. Ára 4 frt.

**Makói Hirlap.** (Makó.) Szerk. Csukási Mór; kiadó-tulajdonos Neumann József nyomdász. XII. évf. Hetenként kétszer. Ára 4 frt.

**Csiki Lapok.** (Csik-Szereda.) Szerk. dr. Fejér Antal; kiadó és tulajd. Györgyjakab Márton nyomdász. X. évf. Ára 4 frt.

**Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok.** (Szolnok.) Szerk. és kiadó Vezéry Ödön nyomdász. IX. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

**Tolnavármegye.** (Szegzárd.) Szerk.-tulajd. dr. Leopold Kornél; segédszerk. Székely Ferencz. Nyomt. Ujfalu Lajos. VIII. évf. Ára 6 frt.

**Heti Szemle.** (Szatmár.) Szerkesztő Báthory Endre; kiadó a »Pázmánysajtó.« VII. évf. Ára 3 frt.

**Újvidéki Hirlap.** (Újvidék.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Nemes Sándor. Nyomt. Hirschenhauser Benő. VII. évf. Ára 6 frt.

**Határőr.** (Pancsova.) Szerk. Wittig-schlager Lajos; kiadó-tulajd. Wittig-schlager Károly nyomdász. VII. évf. Ára 5 frt.

**Szabadság.** (Miskolc.) Szerk. és kiadó Ruttkay Menyhért. Nyomt. Wagner és Szelényi VII. évf. Hetenként kétszer. Ára 5 frt.

**Nyitramegyei Szemle.** (Nyitra.) Szerk. és laptulajd. dr. Tóth János; társzerk. dr. Dudek János. Nyomt. Huszár István. VI. évf. Ára 5 frt.

**Egri Híradó.** (Eger.) Szerk. dr. Csutorás László; kiadó-tulajd. az érseki lyceumi nyomda. VI. évf. Hetenként 2-szer. Ára 5 frt.

**Mezőtúri Híradó** (Mező-Túr.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Bentsik László. Nyomt. Gyíko K. VI. évf. Ára 4 frt.

**Hevesmegyei Hirlap.** (Eger.) Főszerk. Babocsay Sándor; fel. szerk. dr. Pásztor Bertalan; kiadó-tulajd. az egri



nyomda részvény-társaság. VI. évf. Hetenként 3-szor. Ára 6 frt.

**Pécsi Közlöny.** (Pécs.) Szerk. Linca-b Adolf; laptulajd. Rézbányay János; kiadó Madarász Béla. VI. évf. Hetenként háromszor. Nyomt. liceumi ny. Ára 6 frt.

**Szabadka és Vidéke.** (Szabadka.) Szerk. Czeisz Máté; laptulajdonosok az alapítók. VI. évf. Nyomt. Bittermann József. Ára 3 frt.

**Veszprémi Hirlap.** (Veszprém.) Fő-szerk. dr. Kozma Kálmán. kiadó-tulajd. a veszprémmegyei egyesült ellenzék. VI. évf. Ára 6 frt.

**Besztercze.** (Besztercze.) Szerk. és kiadó-tulajd. Balázs József. Nyomt. Botschár Tivadar. V. évf. Ára 4 frt.

**Dunántúli Hirlap.** (Győr.) Szerk. Árvay Sándor; kiadó a Győregh.-megyei könyvnyomda. VI. évf. Hetenként 2-szer. Ára 6 frt.

**Fejérmegyei Napló.** (Székesfejérvár.) Szerk. Németh Ödön; kiadó-tulajd. Miller József. V. évf. Nyomt. Számmer Imre. Hetenként 2-szer. Ára 5 frt.

**Egri Ujság.** (Eger.) Szerk. dr. Schvarc (Setét) Sándor; segédszerk. Kolacskovszky Sándor; kiadja Löw B. nyomdász. V. évf. Ára 6 frt.

**Szombathelyi Ujság.** (Szombathely.) Szerk. Császár József; laptulajd. az egy-házmegei könyvny. IV. évf. Ára 5 frt.

**Esztergom.** (Esztergom.) Fel. szerk. Okanyik Lajos. kiadó-tulajd. dr. Prohászka Ottokár. Nyomt. Buzárovits Gusztáv. III. évf. Ára 5 frt.

**Máramarosi Hiradó.** (M.-Sziget.) Szerk. Rományi István; kiadó-tulajd. Mayer és Berger. III. évf. Ára 4 frt.

**Nógrád-Honti Ellenzék.** Szerk. és kiadó-tulajdonos Pozsonyi Gábor; lap-tulajd. a nógrádmegyei egyesült ellenzék. Ny. a balassagyarmat ny. III. évf. Ára 4 frt.

**Székesfehérvári Hirlap.** (Székes-fehérvár.) Szerk.-tulajd. Tóth Arthur. III. évf. Hetenként 3-szor. Nyomt. Számmer Kálmán. Ára 8 frt.

**Bácskai Hirlap.** (Szabadka.) Szerk. dr. Csillag Károly; kiadó: Krausz és Fischer nyomd. II. évf. Ára 6 frt.

**Szászváros.** (Szászváros.) Szerk. és laptulajd. Simon Ferencz; kiadó Schäser A. nyomdász. II. évf. Ára 4 frt.

**Aradi Hétfői Ujság.** (Arad.) Szerk. dr. Nagy Sándor. I. évf. Nyomt. Gyulai István. Ára 2 frt.

**Brassómegeyi Hirlap.** (Brassó.)

Szerk. dr. Zakariás János. Nyomt. Herz. I. évf. Hetenként 2-er. Ára 4 frt.

**Jászberényi Hirlap.** (Jászberény.) Szerk. és tulajd. Lingauer Albin. I. évf. Nyomt. Kaczvinszky Zoltán. Ára 4 frt.

**Közzvélemény.** (Szeged.) Szerk. Rostkowitz Artúr; kiadja Gönczi József nyomdász. I. évf. Ára 2 frt.

**Soproni Napló.** (Sopron.) Szerk. Rábel László és Freissperger Vilmos. Nyomt. Röttig Gusztáv. Hetenként 2-er. I. évf. Ára 8 frt.

**Veszprémvármegye.** (Veszprém.) Szerk. Erdélyi Zoltán. Nyomt. Krausz. Ármin fia. I. évf. Ára 6 frt.

**Zalavármegyei Hirlap.** (Zala-Egerszeg.) Szerk. dr. Csák Károly; kiadják Csák K. és Tuczy János. Nyomt. Breisach Sámuel. I. évf. Ára 5 frt.

Összesen 79.

### III. VEGYES TARTALMU KÉPES HETILAPOK.

#### BUDAPESTEN.

**Vasárnapi Ujság.** Szerk. Nagy Miklós; kiadó-tulajdonos a Franklin-társulat magyar irodalmi intézet és könyvnyomda. XLV. évf. »Regénytár« heti melléklettel. Ára 8 frt; a »Politikai Ujdonságok«-kal együtt 12 frt.

**Képes Családi Lapok.** Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Murányi Ármin; szerk. Tolnai Lajos; Nyomt. Neumayer Ede. XX. évf. Ára a »Hölgyek Lapja« havi mellékklappal 6 frt.

**Ország-Világ.** Szerk. dr. Várady Antal; kiadója az Országos Irodalmi rész-vény-társaság. Nyomt. a pesti könyvny. részv. társ. XIX. évf. Ára 8 frt.

**Magyar Nők Lapja.** Szerk. Ujvárosi-győri Horváth Böske; fel. szerk. Rózsa Miklós. Nyomt. Számmer Imre Székes-fejérvárt. XVII. évf. Ára 6 frt.

**Magyar Figaró.** Szerk. Heltai Jenő; kiadó-tulajdonos Kunosi Vilmos és fia nyomdászok. XVI. évf. Ára 8 frt.

**A Hét.** Szerk. és kiadó-tulajd. Kiss József. Nyomt. az Athenaeum. IX. évf. Ára 10 frt.

**Magyar Gênio.** Szerk. Hevesi József. Nyomt. a »Kosmos.« VII. évf. Ára 8 frt.

**Új idők.** Szerk. Herczeg Ferencz; kiadja Singer és Wolfner. Nyomt. a Buda-pesti Hirlap ny. IV. évf. Ára 8 frt.

**Kedves Órák.** Szerk. és kiadó-tulajd.

Faragó Simon. Nyomt. Neumayer Ede. IV. évf. Ára 6 frt.

**Ujkor.** Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Kont J. Nyomt. az Anglo ny. Havonként 2-er. IV. évf. Ára 10 frt.

**Társadalmi Lapok.** Főszerk. Observator. Nyomt. az Anglo ny. III. évf. Havonként 2-er. Ára . . .

**Általános Hirlap.** Szerk. Rétlaky Ferencz; kiadja a Vörösmarty ny. II. évf. Ára 2 frt.

**Magyarország és a Külföld.** Szerk. Zinner Gyula. Nyomt. Fritz Ármín. II. évf. Havonként 2-szer. Ára 12 frt. (Magyar, német, francia és angol szöveggel.)

**Vasárnapi Lapok.** Főszerk. gróf O'Donnel Henrikné; szerk. Miskolczi Henrik. Nyomt. a Werbőczy ny. II. évf. Ára 8 frt.

**Illustrált Lapok.** Főszerk. Laszky Albert; fel. szerk. Ilosvay Hugó. Nyomt. a Werbőczy ny. I. évf. Havonként 2-er. (Magyar, német és francia szöveggel.)

**Képes Magyarország.** Szerk. Hevesi József és Boross Vilmos. Nyomt. a Kosmos. I. évf. Kéthetenként. (Megszűnt.)

**Az Ország Tükre.** Szerk. Vigyázó K. T. Nyomt. az Angló-ny. I. évf. Ára 14 frt.

Összesen 17.

#### IV. EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAPOK.

##### BUDAPESTEN.

**Religio. Vallás.** Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Breznay Béla. Nyomt. Nagy Sándor. LVII. évf. Hetenként. kétszer. Ára 10 frt.

**Protestáns Egyházi és Iskolai Lap.** Szerk. és lap-tulajd. Szóts Farkas; kiadja Hornyánszky Viktor nyomdász. XLI. évf. Ára 9 frt.

**Népnevelők Lapja.** Szerk. Sajó Sándor; kiadó »Hunnia« nyomda; lap-tulajd. a »Népnevelők budapesti egyesülete.« XXXIII. évf. Ára 4 frt.

**Néptanítók Lapja.** Kiadja a vallás-és közoktatásügyi m. kir. miniszterium. Szerk. Ujvári Béla és dr. Göőz József. Nyomt. az egyetem ny. XXXI. évf. Ára 5 frt.

**Országos Középiskolai Tanár-egyesületi Közlöny.** Szerk. Rajner Ferencz. Nyomt. Hornyánszky Viktor. XXXII. évf. A tagok tagsági díj (4 frt) fejében kapják.

**Kisdiednevelés.** Szerk. Peres Sándor; kiadja a »Kisdiednevelők orsz. egyesülete«.

Nyomt. Rózsa K. és neje. XXVII. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 frt.

**Kis Lap.** Szerk. Forgó bácsi (dr. Ágai Adolf); kiadó-tulajd. az Athenaeum. XXVII. évf. Ára 4 frt.

**Hasznos Mulattató.** Szerk. és kiadja Dolinay Gyula. XXVI. évf. Nyomt. a Werbőczy ny. r. t. Ára 6 frt.

**Lányok Lapja.** Szerk. és kiadó-tulajd. Dolinay Gyula. Nyomt. a Werbőczy nyomda. XXIV. évf. Ára 4 frt.

**Téli Ujság.** Vallásos irányú olvassmányok a magyar nép számára. Szerk. Budai János; kiadja a vallásos iratokat terjesztő egyesület. Nyomt. Hornyánszky Viktor. XX. évf. Decz., jan. és febr. hónapokban minden szerdán. Egyes szám ára 2 kr.

**Egyenlőség.** Zsidófelekezeti és társadalmi hetilap. Szerk. Szabolcsi Miksa. XVII. évf. Ára 8 frt.

**Népnevelő.** Kath. nevelés-oktatásügyi közlöny kiadja a Szent-István társ. Nyomt. Buschmann F. XV. (Új F. IV.) évf. Ára 3 frt.

**Egyetemi Lapok.** Szerk. Wolfner Pál; kiadó-tulajdonos az egyetemi kör. Nyomt. Valtér Ernő. XI. évf. Hetenként kétszer. Ára 5 frt.

**Katholikus Egyházi Közlöny.** Szerk. Cenner Lajos. Nyomt. Heisler J. X. évf. Ára 5 frt.

**Az én Ujságom.** Szerk. Pósa Lajos; IX. évf. Nyomt. Hungaria. Ára 4 frt.

**Kis Világ.** Szerk. Kürthy Emil; kiadó-tulajd. a »Magyar nyomda« VIII. évf. Ára 3 frt.

**Kis Tükör.** Képes családi hetilap. Főszerk. Szóts Farkas; fel. szerk. Kecskeméthy István; kiadó Hornyánszky Viktor. VI. évf. Ára 2 frt.

**Nemzeti Iskola.** Szerk. és tulajd. Benedek Elek. Nyomt. Markovits és Garai. V. évf. Ára 4 frt.

**Tanulók Lapja.** Szerk. és tulajd. dr. Rupp Kornél; kiadja a Franklin-társulat nyomd. V. évf. Ára 4 frt.

**Magyar Lányok.** Szerk. Tutsek Anna; kiadja Singer és Wolfner. Nyomt. a Hungaria. V. évf. Ára 6 frt.

**Az Igazság Barátja.** A magyar Baptisták közlönye. Szerk. és kiadó Meyer H. IV. évf. Havonk. kétszer. Ára 1 frt 60 kr.

**Békehernök.** Szerk. Udvarnoki András és Csopják Attila. Nyomt. Fritz Ármín. IV. évf. Havonként 2-er. Ára 1 frt 80 kr.

**Katholikus Tanügy.** Laptulajd. és fel. szerk. dr. Zelliger Viktor. Nyomt. Buschmann F. IV. évf. A tanévben havonként 3-szor. Ára 3 frt.

**Zsidó Híradó.** Orthodox zsidó felekezeti és társadalmi hetilap. Laptul. és szerk. Viador. IV. évf. Ára 6 frt.

**A Biblia és a Tudomány.** Főszerk. dr. Csuday Jenő; fel. szerk. Dugovich Imre. III. évf. Kéthetenként.

**Evangelikus Családilap.** Szerkesztő Paulik János. III. évf. Havonként kétszer. Ára 1 frt.

**Szabad Sajtó.** Protestáns egyháztársadalmi hetilap. Szerk. Péntek Ferencz és Halom József. Nyomt. az országos ügyvédi nyomda. III. évf. Ára 6 frt.

**Autonomia.** Szerk. és kiadja Dedek Crescens Lajos. Nyomt. Fuchs Samu és lársa. II. évf. Havonként 2-er. Ára 10 frt.

**Szövétnék.** Szerk. Szivós Béla. Kiadótulajd. Hornyásky V. nyomdász. II. évf. Ára 2 frt.

**Gymnasiumi Közlöny.** Szerk. Syposs Katuska. II. évf. Nyomt. Pallas. Ára 5 frt.

**Keresztény Családok Lapja.** Szerk. Dugovich Imre és Gellért Schleiminger Jenő. I. évf. Nyomt. Márián György. Ára 4 frt.

**Magyar Hirnök.** Katholikus hetilap. Szerk. Csippék Ferencz. Nyomt. az Angl.-ny. I. évf. Ára 2 frt.

**Magyar Pestalozzi.** Szerk. dr. Havos Gyula; kiadó: a belvárosi könyvnyomda. I. évf. Nagy szünidő kivételével hetenként. Ára 4 frt.

#### VIDÉKEN.

**Debreczeni Főiskolai Lapok.** (Debreczen.) Szerk. Sipos Béla; kiadja: A magyar irodalmi önképző társulat. XLI. évf. Havonként 3-or. Nyomt. a város könyvny. Ára 3 frt.

**Néptanoda.** (Pécs.) Szerk. és kiadótulajd. Schneider István. XXXI. évf., jul. és aug. hónapokban szünetel. Nyomt. Taizs József. Ára 4 frt.

**Egri Egyházmegyei Közlöny.** (Eger.) Szerk. dr. Böhm János. XXX. évf. Minden hó 1-én és 16-án. Nyomt. az érseki lyceum ny. Ára 2 frt.

**Protestáns Közlöny.** (Kolozsvár.) Szerk. és kiadó Szász Gerő. XXVIII. évf. Ára 6 frt. (Megszűnt a 4. számmal.)

**Család és Iskola.** (Kolozsvár.) Szerk. Fazakas József; kiadja a kolozs-

megyei tanítóttestület. XXIV. évf. Jul. és aug. hónapokat kivéve, havonként kétszer. Nyomt. Gombos Ferencz. Ára 3 frt.

**Népiskolai Tanügy.** (Eger.) Szerk. és kiadó: Breznay Imre. Nyomt. az érseki lyceumi ny. XXV. évf. Ára 4 frt.

**Közművelődés.** (Gyula-Fehérvár.) Szerk. dr. Kóródy Péter; kiadja az erdélyi róm. kath. irodalmi társulat. Nyomt. Papp György. XXI. évf. Ára 4 frt.

**Debreczeni Protestáns Lap.** (Debreczen.) Szerk. Sass Béla. Nyomt. Hoffmann és Kronovitz XVIII. évf. Ára 6 frt.

**Sárospataki Lapok.** (Sárospatak.) A sárospataki irodalmi kör közlönye. Szerk. dr. Tüdös István. Nyomt. Steinfeld Jenő. XVII. évf. Ára 5 frt.

**Evangelikus Egyház és Iskola.** (Orosháza.) Szerk. és kiadó Veress József. Nyomt. Veres Lajos. XVI. évf. Ára 6 frt.

**Népnevelési Közlöny.** (Nagyvárad.) Szerk. Gábel Jakab; kiadja a biharm. népnevelési egyesület. XIV. évf. Havonként 2-er. Ára 2 frt.

**Szabad Egyház.** (Lugos.) Szerk. Rácz Károly; kiadja Traunfellner Károly nyomdász. XIV. évf. Minden hó 1-én és 16-án. Ára 2 frt 50 kr.

**Órangyal.** (Győr.) Szerk. Kárpáti Endre; kiadó Gladich Pál. XIII. évf. Nyomt. Győregyházm. ny. Havonként kétszer. Ára 1 frt.

**Kelet.** (Ungvár.) Magyarországi görög katolikusok érdekeit képviselő hetilap. Főszerk. és laptulajdonos Neviczky Konstantin; szerk. Jovanovics János; kiadja a »Kelet« könyvnyomdája. Nyomt. Székely és Illés. XI. évf. Ára 4 frt.

**Téli Esték.** (Szatmár.) A keresztény családok lapja. Szerk. Bodnár Gáspár; kiadó Morvai János. XI. évf. November—február hónapokban. Ára 1 frt.

**Dunántuli Protestáns Lap.** (Pápa.) Szerk. és tulajd. Kis József. IX. évf. Nyomt. a ref. főtanoda ny. Ára 4 forint.

**Tanítók Lapja.** (Debreczen.) Szerk. Csurka István; kiadók Hoffmann és Kronovits nyomd. IX. évf. Ára 4 frt.

**Kis Tükör.** (Kolozsvár.) Szerk. és kiadó-tulajd. Kecskeméthy István. VI. évf. Nyomt. Gombos Ferencz. Ára 2 frt.

**Az Evangyelista.** (Békés-) Református néplap. Szerk. és kiadó Kecskeméti Ferencz. Nyomt. br. Drechsel Géza. IV. évf. Havonként 2-er. Ára 1 frt.

**Délvidéki Tanügy.** (Temesvár.)

Szerk. Reitter Ferencz; kiadja a »Dél-magyarországi tanító-egylet.« Nyomt. az »Unió« ny. III. évf. Havonként 2-er. Ára 4 frt.

**Előre!** (Kun-Félegyháza.) Laptulajd. Vesszősi József nyomdász. II. évf. Havonként 2-er. Ára 1 frt.

**Kolozsvári Egyetemi Lapok.** (Kolozsvár.) Szerk. ifj. Polcz Rezső és Kunfi Zsigmond; kiadja: az egyetemi kör. Nyomt. Gombos Ferencz. II. évf. Ára 2 frt.

**Dunántuli Tanügy.** (Székesfehérvár.) Szerk. és kiadó-tulajd. Verger Tamás. Nyomt. Debreczeni Gyula. I. évf. Havonként (jul. és aug. kivételével) 2-er. Ára 2 frt.

**Erdélyi Protestáns Lap.** (Kolozsvár.) Szerk. Molnár Albert; laptulajd. az erd. ev. ref. egyházkerület. Nyomt. Gombos F. I. évf. Ára 6 frt.

**Iskolai Lapok.** (Szombathely.) Szerk. Seemann Gábor. Kiadja a Seiler Henrik utódai nyomd. I. évf. Havonként 2-er. Ára 2 frt.

**Mesevilág.** (Nagyvárad.) Főszerk. Rechtné Bauer Zsófia; szerk. Krasznainé F. Mari és Gara Ákos. Nyomt. Lang József. I. évf. Ára 3 frt.

**Pallas.** (Miskolcz.) Szépirodalmi folyóirat a középiskolai ifjuság részére. Szerk. Vértés József és Faragó Mór. Nyomt. Forster, Wesselényi és társa. I. évf. Havonként 2-er. Ára 2 frt 40 kr.

**Tanulók Közlönye.** (Szabadka.) Szerk. Ivanyi István; nyomt. Tomits Miklós. I. évf. Havonként 2-er. Ára 2 frt. Összesen 61.

## V. SZÉPIRODALMI ÉS VEGYES TARTALMU LAPOK.

### BUDAPESTEN.

**Fővárosi Lapok.** Szerk. J. Virág Béla; kiadó-tulajd. Károlyi György. nyomd. XXXV. (II.) évf. Ára 12 frt.

**Magyar Bazár.** mint a nők munkaköre. Szerkeszti Wohl Janka; kiadja az Athenaeum. XXXIII. évf. Ára 8 frt.

**Budapesti Bazár.** Szerk. és kiadó-tulajd. Király János. Nyomt. Bartalits Imre. XXVI. évf. Havonként kétszer. Ára 10 frt.

**Divat-Salon.** Szerk. Fanghné-Gyujtó Izabella és Szabóné Nogáli Janka; kiadó-tulajd. Mezei Antal. Nyomt. Vörösmarty. XI. évf. Havonként 2-szer. Ára 6 frt.

**Magyar Szemle.** Főszerk. és kiadó-tulajd. Kaczvinszky Lajos; szerk. Kaposi József. Nyomt. Hunyadi Mátyás. XI. évf. Ára 6 frt.

**Buda és Vidéke.** Szerk. és kiadó-tul. mindszerk. Erdélyi Gyula; VI. évf. Nyomt. Bartalits Imre. Ára 6 frt.

**Párisi Divat.** Szerk. Győry Ilona; kiadják a Légrády-testvérek. IV. évfolyam. Ára 8 frt.

**Igazság.** Néplap. Szerk. Reich Farkas; kiadó: Zombor Géza. III. évf. Nyomt. Binder Pál. Ára 1 frt 20 kr.

**Népvezér.** Képes hetilap. Szerk. és kiadó: Tóth Pál. Hetenkint 2-er. III. évf. Nyomt. Valter Ernő. Ára 6 frt.

**Budai Hirlap.** Szerk. és laptulajd. Lehmann Ferencz. Nyomt. Márkus Samu. II. évf. Havonként 2-er. Ára 6 frt. (Meggyszűnt.)

**A Jövő.** Szerk. dr. Weiszbürg Gyula, rabbi. Nyomt. Neumayer Ede. II. évf. Ára 6 frt. (Meggyszűnt.)

**Budapesti Községi Ujság.** Szerk. Gelei József és Gálos Kálmán kiadja; a Budapesti Községi Ujság kiadó-társasága. I. évf. Nyomt. Eckstein Bernát és Neuwald Illés.

**Előkelő Világ.** Szerk. és kiadja Lengyel Gizella. Nyomt. a Wesselényi ny. I. évf. Ára 20 frt.

**Franczia Divatlap.** Szerk. Wohl Janka. Nyomt. az Athenaeum. I. évf. Havonként 2-er. Ára 3 frt 60 kr.

**Házi Ujság.** Főszerk. Ónodi Géza; szerk. Harsányi Soma. Nyomt. Eckstein Bernát és fia. I. évf. Havonként 3-szor. Ára 4 frt.

**Hétfői Ujság.** Szerk. Balázs József. Nyomt. Weissenberg Ármán. (VI.) I. évf. Ára 4 frt.

**Ifju Magyarország.** Szerk. Danzig Árpád, Megyesy Ágoston. Sik Béla; kiadó-tulajd. Danzig Mór. Nyomt. Löblowitz Zsigmond. I. évf. Havonként 2-er. Ára 2 frt.

**Kőbánya és Vidéke.** Szerk. Zorád Árpád, kiadó tulajd. Zorád János. Nyomt. a Pátria. I. évf. Ára 4 frt.

**Közvélemény.** Főszerk. Tóthvárad Kornis Elemér; szerk. Somfai János. Nyomt. Márián György. I. évf. Ára 6 frt.

**Magyar Hetilap.** Szerk. Kovács F. Sándor. Nyomt. Löbl Dávid. I. évf. Ára 5 frt.

**Magyar Nemzet.** Szerk. és kiadó-tulajd. Galba Rezső. Nyomt. Löblowitz Zsigmond. I. évf. Ára 4 frt.

**Magyar Székesfőváros.** Szerk. dr. Bartha Sándor. Nyom. Varga Endre és Grósz Bertalan. I. évf. Ára 6 frt.

**Társadalmi Szemle.** Szerk. és kiadó-tulajd. Déri Gyula. Nyomt. a »Hunnia« ny. I. évf. Havonként 2-er. Ára 4 frt.

**Világlap.** Szerk. Hevesi József és Basch Árpád; kiadja Tolnai Simon. Nyomt. a Kosmos. I. évf. Ára 6 frt.

#### VIDÉKEN.

**Erdély Világa.** (Kolozsvár.) Szerk. Hevesi József és Basch Árpád. Nyomt. Kosmos Budapest. I. évf. Ára 6 frt.

#### KÜLFÖLDÖN.

**Amerikai Nemzetőr.** (New-York.) Szerkesztő és kiadó-tulajd. özv. Erdélyi Sz. Gusztávné. Hetenként 2-er. XV. évf. Ára 7 frt 50 kr.

**Bécsi Közlöny.** (Bécs.) Szerk.-tulajd. Darvas Aladár; fel. szerk. Strauss D. XIV. évf. Havonként kétszer. Nyomt. Litfass utódja Röttig Gusztáv Sopronban. Ára 10 frt.

**Szabadság.** (Cleveland.) Szerkesztő és kiadó Kohányi Tihamér. VIII. évf. Ára 6 frt.

**Magyar Híradó.** (New-York.) Szerk. Singer Mihály; kiadó tulajd. Koháry A. Sándor és Berkovics D. Géza. V. évf. Ára 5 frt. Összesen 29.

### VI. HUMORISZTIKUS LAPOK.

#### BUDAPESTEN.

**Üstökös.** Szerk. Szabó Endre; Nyomt. a Pallas. XLI. évf. Ára 8 frt.

**Borsszem Jankó.** Szerk. Csicséri Bors (dr. Ágai Adolf); kiadó-tulajd. az Athenaeum. XXXI. évf. Ára 8 frt.

**Bolond Istók.** Szerk. és tulajd. Don Pedró (Bartók Lajos.) Nyomt. Franklin-társ. XXI. évf. Ára 8 frt.

**Urambátyám.** Szerk. és laptulajd. Baróti Lajos. Nyomt. a Franklin-társ. XIII. évf. Ára 8 frt.

**Mátyás Diák.** Szerk. Murai Károly; kiadják Wodianer F. és fiai nyomd. XI. évf. Ára 6 frt.

**Herkó Péter.** Szerk. és tulajdonos Markos Gyula. Nyomt. Anglo-nyomda. VI. évf. Ára 4 frt.

**Sipulusz Lapja Kakas Márton.** Szerk. Sipulusz (Rákosi Viktor); kiadó-tulajdonos Rákosi Jenő Budapesti Hírlap ujságvállalata. V. évf. Ára 4 frt.

**Kikeriki!** Szerk. Csete Lajos és Szöllősy Mihály. Nyomt. a »Vörösmarty« ny. II. évf. Ára 4 frt.

**Pityi Palkó.** Szerk. és kiadó-tulajd. Pityi Palkó. Nyomt. Spitzer és Somogyi. II. évf. Ára 2 frt.

**Új Telefon.** Napi élcslap. Szerk. Somlyó Sándor; kiadó Borsodi Mór. Nyomt. az »Országgyűlési Értesítő« ny. II. évf. Ára 6 frt.

**Bolond Miska.** Szerk. Cameleon. Nyomt. Pollacsek Mór. I. évf. Naponként. Egyes szám ára 1 kr.

**Bomba.** Szerk. Cameleon. Nyomt. Fried és Krakauer. I. évf. Naponként. Egyes szám ára 1 kr.

**Pillangó.** Szerk. »Pillangó« Nyomt. Légrády testvérek. I. évf. Ára 4 frt.

**Rikkants.** Szerk. Dr. Gigasz. Nyomt. Fried és Krakauer. I. évf.

**Új Pityi Palkó.** Szerk. Cameleon. Nyomt. Pollacsek Mór. I. évf. Ára 1 kr.

**Peleskei Nótárius.** Szerk. Szegfű Gyuricza. Nyomt. Pannonia. I. évf. 2 frt.

#### VIDÉKEN.

**Füles Bagoly.** (Arad.) Szerk. Zöld Ördög. Nyomt. Aradi ny. r. t. IX. évf. Egyes szám 5 kr.

**Darázs.** (Hódmező-Vásárhely.) Szerk. és kiadó tulajd. Darázs. Nyomt. Lévai F. II. évf. Ára 4 frt.

**Bohem - Világ.** (Székesfehérvár.) Szerk. Hetényi Dömény Elemér. Nyomt. Szammer Imre. I. évf.

**Goldstein Számi.** (Arad.) Szerk. Zöld Ördög. Nyomt. Aradi ny. r. t. I. évf. Ára 2 frt 40 kr.

Összesen 20.

### VII. SZAKLAPOK.

#### BUDAPESTEN.

**Gazdasági Lapok.** Szerk. Ordódy Vilmos és Igali Szvetozár; laptulajdonos Ordódy Lajos. L. évf. Nyomt. a belvárosi ny. Ára 8 frt.

**Orvosi Hetilap.** Szerk. és kiadó-tulajd. Hőgyes Endre. XLII. évf. Pesti Lloyd-társulat nyomd. Ára 10 frt.

**Vadász és Verseny-Lap.** Főszerk. és kiadó-tulajd. Sárkány János Ferencz; fel. szerk. Ferdinandy Béla. XLII. évf. Nyomt. a Pallas. Ára 12 frt.

**Gyógyászat.** Szerk. és kiadó Schächter Miksa tr., XXXVIII. évf. Nyomt. a Franklin. Ára 10 frt.

**Gyógyszerészi Hetilap.** Főszerk. és kiadó id. Schédy Sándor; fel. szerk. dr. Varságh Zoltán. Nyomt. Garai Mór. XXXVII. évf. Ára 10 ft.

**Borászati Lapok.** Szerk. kiadó Baross Károly. Nyomt. a »Pátria« XXX. évf. Ára 5 ft.

**Jogtudományi Közlöny.** Főszerk. dr. Dárday Sándor, fel. szerk. dr. Fayer László, kiadó-tulajd. a Franklin-Társulat XXXIII. évf. »Curiai Határozatok« mellék-lappal. Ára 12 ft.

**Posta-Közlöny.** Szerk. Jancsó Dezső; kiadó-tulajd. Böszörményi Ilona. Nyomt. Buschmann F. XXXII. évf. Havonként háromszor. Ára 5 ft.

**A Magyar Királyi Posta és Távir-  
irda Rendeletek-Tára.** Kiadja a kereskedelemügyi miniszterium. Nyomt. Hornyánszky Viktor. XXXII. évf. A postai és táviradi hivataloknak ingyen küldetik.

**A budapesti áru- és értéktőzsde  
árjegyzései.** Kiadja a miniszteri tőzsde-  
biztos; szerk. Keményfi G. A XXXV. évf.  
Minden tőzsdenapon. Nyomt. a Pesti  
Lloyd-társulat. Ára 10 ft; postán 14 ft.  
(Magyar és német szöveggel.)

**Typographia.** Szerk. és kiadó Lipp Károly. Nyomt. a Gutenberg ny. XXX. évf.  
egy szám 15. (»Gutenberg« német  
melléklettel.)

**Vasuti és Közlekedési Közlöny.**  
Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Heltai Ferencz.  
Nymt. a Pesti kny. r. t. XXIX. évf.  
Hetenként 3-szor. Ára 12 ft.

**Sorsolási Tudósító.** Szerk. és kiadja  
Aradi Rezső. Nyomt. Hunnia. XXVIII. évf.  
Minden húzás után magyar és német szö-  
veggel. Ára 1 ft.

Ugyanezen szöveggel:

**Fortuna.**

**Kis Mercur.**

**Hiteles Sorsolási Értesítő.**

**Ellenőr.**

**Orvosi Hetiszemle.** Szerk. és kiadó-  
tulajd. dr. Flesch Nándor. XXV. évf.  
Nymt. a Pallas. Ára 10 ft.

**Statisztikai Heti Kimutatás.**  
Szerk. Körösi József; kiadja a fővárosi  
stat. hivatal. Nyomt. a pesti könyvny.  
r. t. XXVI. évf. Ára 3 ft.

**Pénzügyi Közlöny.** Kiadja a m. kir.  
penzügyminiszterium. XXV. évf. Havon-  
ként többször. Ára 2 ft. Nyomt. a m.  
kir. államnyomda.

**Rendeleti Közlöny** A magyar kirá-  
lyi honvédség számára. Nyomt. Pallas.

XXIV. évf. Megjelen havonként 2—3  
szám.

**Mercur** Hiteles sorsolási tudósító.  
Szerk. Berger Mór. Nyomt. a Pesti Lloyd  
társaság. XXIII. évf. Minden húzás után  
magyar és német szöveggel. Ára 2 ft.  
Ugyanezen szöveggel:

**Magyar Mercur.**

**Budapesti Mercur.**

**Fővárosi Mercur.**

**Magyar Fővárosi Mercur.**

**Sorsolási Mercur.**

**Tőzsdei Mercur.**

**Uj Mercur.**

**Pénzügyi Mercur.**

**Központi Értesítő.** Kiadja a keres-  
kedelmi m. k. ministerium; szerk. Lakatos  
Aladár. Nyomt. a Légrády test. XXIII. évf.  
Hetenként kétszer, évenként mintegy 250  
iv. Ára helyben 8 ft; vidéken 10 ft.

**Építő Ipar.** Szerk. Ney Béla; kiadó  
a »Patria« irod. vállalat és nyomdai  
részvény-társaság. XXII. évf. Ára 8 ft.

**Népszava.** A magyarországi általános  
munkáspárt központi közlönye. Szerk. és  
kiadó-tulajd. Faragó K. Nyomt. Neumayer  
Ede. XXII. évf. Ára 2 ft 40 kr.

**Műszaki Hetilap.** (Ezelőtt Gazda-  
sági Mérnök.) Szerk. és kiadó-tulajd.  
Gonda Béla; Nyomt. Feldmann Mór.  
XXII. évf. Ára 12 ft.

**Corvina.** A magyar könyvkereskedők  
egyletének közlönye. Szerk. Petrik Géza.  
Tulajd. a magyar könyvkereskedők egy-  
lete. XXI. évf. Minden hó 10., 20. és  
30-án. Ára 8 ft. Nyomt. a Pallas. Az  
egylet tagjai ingyen kapják.

**Veterinarius.** Szerk. dr. Hutyra  
Ferencz és dr. Rátz István. Nyomt. a  
Patria. XXI. évf. Havonként 2-er. Ára 8 ft.

**Közegészségügyi Kalauz.** Szerk.  
dr. Jutassy József tulajd. dr. Lőrinczy  
Ferencz özv. Havonként 3-or. Nyomt.  
Hunyadi Mátyás. XX. évf. Ára 10 ft.

**Községi Közlöny.** Szerk. dr. Lipcsey  
Ádám; laptulajd. és kiadó az orsz. közp.  
jegyzői egylet. Nyomt. az Országos köz-  
ponti községi ny. r. t. XX. évf. Ára  
6 ft.

**Allami Tisztviselők Lapja.** Szerk.  
és kiadó-tulajdonos Csikvári Jákó. XIX.  
évf. Havonként háromszor. Ára 5 ft.  
Nymt. Franklin-társulat.

**Magyar Tőzsdei Közlöny.** Szerk.  
Hilrich H. K. Nyomt. Fried és Krakauer.  
XIX. évf. Havonként 2-er magyar és  
német szöveggel. Ára 1 ft.

**Vadász-Lap.** Szerk. Egerváry Gyula; kiadó-tulajd. Sárkány János Ferencz és Egerváry Gyula. Nyomt. a Pallas. Minden hó 5-, 15- és 25-én. XIX. évf. Ára 6 frt.

**Vállalkozók Lapja.** Szerk. és kiadó-tulajd. Lakatos Lajos; kiadó tulajd. Lakatos L. és Salzer I. Nyomt. a belvárosi ny. XIX. évf. Ára 8 frt.

**Büntető Jog Tára.** Szerk. és kiadja Németh Péter. XIX. évf. Nyomt. a Pesti Lloyd társulat. Ára 8 frt.

**Magyar Kereskedők Lapja.** Szerk. Kormos Alfréd. Nyomt. a fővárosi ny. XVIII. évf. Ára 8 frt.

**Magyar Pénzügy.** Szerk. Kormos Alfréd. Nyomt. a fővárosi ny. XVIII. évf. Ára a »M. Múzeum Kereskedelmi és Hiteles Sorsolási Értesítő«-vel 10 frt.

**A M. Mérnök- és Építész-Egylet Heti Értesítője.** Szerk. Mihályfi József; kiadja a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet. XVII. évf. Az egyesület tagjainak minden utánfizetés nélkül küldetik. Nyomt. a »Patria.«

**A Jog.** Szerk. és kiadják dr. Révai Lajos és dr. Stiller Mór. Nyomt. a Pallas. XVII. évf. Ára 6 forint.

**Magyar Közigazgatás.** Szerkesztő és kiadó-tulajd. Boncza Miklós. Nyomt. a Pallas. XVI. évf. Ára 8 frt.

**Értesítés** a budapesti hitelezői védegylet tagjaihoz. Nyomt. Kálmán és társa. XVI. évf. Havonként kétszer. Az egylet tagjainak ingyen küldetik.

**Színészek Lapja.** Szerk. Mészáros Kálmán; kiadja a magyar színész-egyesület központi igazgató tanácsa. Nyomt. Löblovitz Zsigmond XVI. évf. Minden 10 napban. Ára 4 frt.

**Magyar Vas- és Gépujság.** Szerk. és tulajd. Nagel J. Nyomt. a pesti könyvnyomda r. t. XVI. évf. Havonként 3-szor. Ára 6 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Magyar Nemzetgazda.** Szerkesztő és kiadó-tulajdonos Mende Bódog. Nyomt. a Franklin-társulat. XV. évf. Ára 10 frt.

**Herkules.** Testgyakorlási közlöny. Szerk. Porzsolt Jenő és Porzsolt Kálmán. XV. évf. Megjelen havonként kétszer. Nyomt. Fritz Ármin. Ára 4 frt.

**Magyar Dohány-Ujság.** Szerk. és kiadó-tulajd. Daróczi Vilmos. Nyomt. Márkus Samu. XV. évf. Megjelenik minden hó 1-én és 16-án. Ára 6 frt.

**Ügyvédek Lapja.** Szerk. dr. Wolf Vilmos és dr. Löwy Gábor. Nyomt. Márkus Samu. XV. évf. Ára 6 frt.

**A Főváros.** Szerk. - kiadó-tulajdonos Pichler N. István. XIV. évf. Nyomt. Gross és Grünhut. Ára 4 frt.

**Gyógyszerészi Közlöny.** Szerk. és kiadja K. Karlovszky Géza; segédszerk. Grósz Samu. XIV. évfolyam. Nyomt. Pallas. Ára 8 frt.

**Pannonia.** A fővárosi váltóüzlet-társaság sorsolási tudósítója. Szerk. Adler Gyula. Nyomt. Károlyi György. XIV. évf. Havonként 2—3-szor. Ára 2 frt.

**Vendéglősök Lapja.** Szerk. tulajd. Ihász György. Nyomt. Márián György. XIV. évf. Ára 6 frt.

**Katonai Lapok.** Szerk. Cerri Gyula; kiadó Várnai F. nyomdász. XIII. évf. Minden hó 1., 10. és 20-án. Ára 8 frt.

**Orvosi Heti Szemle.** Szerk. és kiadó: dr. Fleisch Nándor. Nyomt. a Pallas. XIII. évf. Ára 8 frt.

**Szárnyasaink.** Szerk. Parthay Géza. Az országos baromfitenyésztési központ hivatalos közlönye. Nyomt. a fővárosi ny. XIII. évf. Havonként kétszer. Ára 4 frt.

**Magyar Ipar.** »Iparügyek« Szerk. Gelléri Mór; Nyomt. Neumayer Ede. XII. évf. Ára 6 frt.

**Magyar Királyi Államvasutak Hivatalos Lapja.** Kiadja a magyar kir. államvasutak igazgatósága. Nyomt. Rigler József Ede. XII. évf. Havonként 4—5 szám. Hivatalból küldetik.

**Sorsolási Közlöny.** Kiadó-tulajdonos Beimel Lajos. Nyomt. Kaufmann József. XII. évf. Minden huzás után. Ára 1 frt.

**Budapesti Lakáshirdető.** Szerk. és laptulajd. Weiss Mór. XII. évf. Havonként háromszor magyar és német nyelven. Ára 4 frt. Nyomt. Pallas.

**Zenelap.** Szerk. és kiadó-tulajd. Ságth József; társszerk. Langer Viktor. Nyomt. Valtér Ernő. XII. évf. Havonként 3-or. Ára 4 frt.

**Nyeremény.** Kiadó és tulajdonos: Fuchs H. váltóháza. Nyomt. Károlyi György. XI. évf. Ára 2 frt.

**Pénzügyi Utmutató.** Szerk. és kiadja Lendvay Sándor. Nyomt. a Pátia. XI. évf. Ára 1 frt 50 kr.

**Kávésipar Szakközlöny.** Szerk. Wagner József. Nyomt. Buschmann F. XI. évf. Havonként kétszer. Ára 6 frt.

**Technológiai Lapok.** Szerk. és kiadja Tábornok Ottó. Nyomt. Kertész József. X. évf. Havonként kétszer. Ára 8 frt.

**Földmívelési Értesítő.** Kiadja a földmívelésügyi m. kir. ministerium. IX.

évf. Hivatalból küldetik. Nyomt. a Franklin t.

**Fővárosi Közlöny.** Budapest főváros hivatalos lapja. Szerk. Hajnal István; kiadja Budapest főváros közönsége. IX. évf. Hetenként kétszer. Nyomt. a pesti könyvnyomda r. t. Ára 6 frt.

**Tűzrendészeti Lapok.** Szerk. és lap-tulajdonos Breuer Szilárd és Markusovszky Béla. Nyomt. Gross és Grünhut. IX. évf. Havonként kétszer. Ára 3 frt.

**Adók és Illetékek Közlönye.** Szerk. és kiadó Roth Albert; IX. évf. Havonként kétszer. Ára 5 frt. Nyomt. Markovits és Garai. Magyar ésnémet szöveggel.

**Magyar Fém- és Gépipar.** Szerk. és kiadó-tulajd. Fekete Adolf. Nyomt. Fuchs Samu és társa. IX. évf. Havonként kétszer. Ára 6 frt.

**Gyakorló Orvos.** Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Roth Adolf; IX. évf. Nyomt. Károlyi György. Havonként kétszer. Ingyen küldetik.

**Magyar Pénzügyőr.** Szerk. Iklódy Győző. Nyomt. Hunyadi Mátyás ny. IX. évf. Ára 6 frt.

**Színészeti Közlöny.** Szerk. és kiadó-tulajd. Réthy L. Pál, hely. szerk. Radó Pál; nyomt. Müller Károly. IX. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 frt.

**A Vendéglős.** Szerk. és kiadó-tulajd. Wagner József. IX. évf. Havonként 2-szer. Nyomt. Buschmann F. Ára 6 frt.

**Adóügyi Szaklap.** (Italmérés.) Szerk. Hoffmann Mihály Miksa; kiadó-tulajd. dr. Hoffmann A. VIII. évf. Nyomt. Márkus Samu. Ára 6 frt.

**Vízügyi és Hajózási Közlöny.** Szerk. és kiadó-tulajd. Krisztinkovich Antal. Nyomt. az Athenaeum. VIII. évf. Ára 8 frt.

**A Czipész.** Fel-szerk. Berkó József; kiadó-tulajd. a »Czipész« alapítói. VIII. évf. Havonként kétszer. Nyomt. a Gutenberg. Ára 1 frt 40 kr.

**Értékpapír Szemle.** Szerk. Kormos Gyula. Nyomt. Hunnia. VIII. évf. Havonként 2-er. Ára 1 frt.

**Gyümölcskertész.** Szerk. Molnár István; kiadja a földművelésügyi magyar kir. miniszterium. VIII. évf. Nyomt. az Athenaeum. Havonként kétszer. Ára 1 frt.

**Zsidó Híradó.** Szerk. Viador. (Weisz Dániel.) Nyomt. a »Hunnia« ny. VIII. évf. Ára 6 frt.

**Köztelek.** Főszerk. és a kiadásért felelős Forster Géza; szerk. Szilassy Zol-

tán. Az orsz. magyar gazdasági egyesület tulajdona. Nyomt. a Pátria. VIII. évf. Hetenként kétszer. Ára 10 frt.

**Magyar kereskedelmi Múzeum.** Szerk. Sasvári Ármán; kiadja a Magyar kereskedelmi múzeum igazgatósága. Nyomt. a Légrády testvérek. VIII. évf.

**Magyar Királyi Adóhivatalok Lapja.** Szerk. és kiadja Dr. Exner Kornél; Nyomt. Márkus Samu. VIII. évf. Havonként kétszer. Ára 4 frt.

**Magyar Utazó Kereskedő.** Szerk. dr. Gutmann Adolf; kiadja a magyarországi utazók egyesülete. Nyomt. a pesti Lloyd-társulat ny. VIII. évf. Havonként kétszer. Ára 4 frt.

**A Mi Zászlónk.** A magyar demokrata munkáspárt közlönye. Szerk. Szikora Zoltán; kiadó Engel Tóbiás. Nyomt. Weissenberg. VIII. évf. Ára 1 frt 80 kr.

**Italmérés.** Adóügyi szaklap. Szerk. Hoffmann Mihály Miksa; kiadó-tulajd. dr. Hoffmann A. VII. évf. Ára 6 frt.

**Magyar Czipész-Ujság.** Szerk. Szenes Izidor. Nyomt. Fritz Ármán. VII. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 frt.

**Magyar Czukoripar.** Szerk. és kiadó dr. Telbisz János. Nyomt. Buschmann F. VII. évf. Havonként 3-szor. Ára 6 frt. (Magyar s német szöveggel.)

**Társulati Értesítő.** Szerk. dr. Gyürky Ödön; kiadja a Szent-István-Társulat. Nyomt. Buschmann F. VII. évf. Havonként 2-szer. Ára 2 frt.

**Dohányárusok Közlönye.** Szerk. és kiadó-tulajd. Hatsck Adolf. Nyomt. Neumayer Ede. VI. évf. Havonként 3-or. Ára 2 frt 50 kr.

**Fodrász Ujság.** Szerk. Dombay Béla; kiadja a Vörösmarty ny. VI. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 frt.

**Fő- és Székvárosi Hírlap.** Szerk. és kiadó-tulajd. Békei Soma. VI. évf. Nyomt. Schlesinger és Kleinberger. Ára 6 frt.

**Hermes.** Sorsolási értesítő. Szerk. és tulajd. Fleissig Sándor. VI. évf. Nyomt. Wodianer F. és fia. Ára 4 frt.

**Hivatalos Közlöny.** Kiadja a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium. VI. évf. Havonként 2-szer. Ára 2 frt 50 kr.

**Kincsem Sportlap.** Szerk. Pálmai Henrik; tulajd. Kincsem-kiadó vállalat. VI. évf. Nyomt. Valtér Ernő. Ára 8 frt.

**Nemzetközi Művészeti Szemle.** Főszerk. Valentin Lajos; fel. szerk. Mis-



kolczi Henrik. VI. évf. Havonta 2-szer. Ára 4 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Hungaria.** A »Hungaria« magyarországi sütőiparos-egylet szaklapja. Szerk. Mezey László. VI. évf. Nyomt. a Minerva. Ára 4 frt.

**Magyar Kerékpáros és Athletikai Sport.** Szerk. dr. Korchmáros Kálmán. VI. évf. Nyomt. Gutenberg. Ára 4 frt. (Múlt évben Szombathelyt jelent meg.)

**Magyar Közlöny.** Szerk. Virág Gyula és Virág Bertalan. Nyomt. Schlesinger és Kleinberger. VI. évf. Havonként 3-or. Ára 8 frt.

**Magyar Malom és Gazdasági Értesítő.** Szerk. Gondos Jenő; kiadó-tulajd. Weiss Lajos. Nyomt. Brózsa Ottó. VI. évf. Havonként 2-szer. Ára 6 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Mészárosok és Hentesek Lapja.** Lapvezető: Komáromi Sándor; szerk. Sas (Schatz) Ármin. VI. évf. Nyomt. Magyar nyomda. Ára 6 frt.

**Szabók Szaklapja.** Szerk. Honti Géza. Nyomt. a Gutenberg ny. VI. évf. Havonként 2-er. Ára 1 frt 20 kr. (Magyar és német szöveggel.)

**Vas- és Fém munkások Szaklapja.** Szerk. Schimek Károly; lap-tulajd. »A magyarországi vas- és fém munkások intéző bizottsága«. Nyomt. Gutenberg. VI. évf. Havonként kétszer. Ára 1 frt 20 kr.

**Gyógyszerészeti Értesítő.** Szerk. és tulajd. Lukács István. VI. évf. Havonként 2-szer. Nyomt. a belvárosi ny. Díjtalanul küldetik.

**Néplap.** Gazdasági heti közlöny. Szerk. István gazda. V. évf. Nyomt. Franklin-társulat. Ára 1 frt 50 kr.

**Sport-Világ.** Szerk. és kiadja a »Sport-Világ társaság«; képviseli Iszer Károly. Nyomt. a pesti Lloyd-társaság. V. évf. Ára 4 frt.

**Allategészségügyi Értesítő.** Kiadja a kereskedelmi m. kir. minisztérium. V. évf. Hivatalból küldetik. Nyomt. Légrády-testvérek.

**Bőripar.** Szerk. és kiadó Meller Jerome. Szerk. Europa. V. évf. Havonként 3-szor. Ára 6 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Divat-Ujság.** Szerk. Csepreghy Ferenczné; kiadó-tulajd. Rákosi Jenő. nyomd. V. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 frt.

A »Hermes« magyar általános váltóüzlet részvény-társaság pénzügyi közlönye és sorsolási Értesítője. Szerk. Guttman

Lajos. V. évf. Nyomt. a Franklin. Ára 2 frt.

**Hiteles Merkur.** Szerk. Hecht S.; kiadó és tulajd. Hecht-bankház. V. évf. Havonként 2-er. Nyomt. Spitzer és Somogyi. Ára 2 frt.

**Magyar Bőripar.** Főszerk. és kiadó-tulajd. Leitersdorfer Lipót; szerk. Wiesel Károly. V. évf. Havonként 3-szor. Hungaria nyomda. Ára 6 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Magyar Fakereskedő.** Szerk. és kiadó tulajd. Székely Ignác. V. évf. Havonk. 2-szer. Fővárosi nyomda. Ára 7 frt.

**Magyar Gazdák Lapja.** Főszerk. és tulajd. Herényi Gothárd Sándor; fel. szerk. Szabó Ferencz. V. évf. Nyomt. Hornyánszky Viktor. Ára 8 frt.

**Magyar Közlekedés.** Szerk. Hunyady Ferencz; kiadja a lap kiadó-vállalata. Nyomt. Schmelcz és Schillinger. V. évf. Havonként 3-or. Ára 5 frt.

**Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének Üzleti Értesítője.** Szerk. fel. Vidats Elemér. Nyomt. a Pátria. V. évf. Havonként 2-er. A tagok ingyen kapják.

**Magyar Sportlap.** Szerk. Horváth H. József, kiadó-tulajd. a Magyar Sportlap kiadó vállalat. Nyomt. a Pátria. IV. évf. Ára 6 frt.

**Molnárok Lapja.** Az »Országos Molnár-Egyesület Hivatalos Közlönye.« Szerk. és lap-tulajd. Jutassy Ödön. Nyomt. a Pátria. V. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 frt.

**Pénzügyi Hírlap.** Szerk. Lendvay Sándor; kiadó-tulajd. a »Pénzügyi Hírlap« részvénytársaság. V. évf. Havonként kétszer. Ára 1 frt.

**Rendőri Lapok.** Kiadó-tulajd. Mezei Sándor; szerk. Guthi Imre. V. évf. Nyomt. Légrády testv. Ára 7 frt.

**Pénzügyi Hírlap.** Kiadja és szerkeszti Lendvay Sándor Nyomt. a Pátria. V. évf. Havonként 2-er. Ára 1 frt 50 kr.

**Zenélő Magyarországa.** Szerk. és kiadó Klökner Ede. Nyomt. Kunosy Vilmos és fia. V. évf. Havonként 2-er. Ára 4 frt.

**Sebészet.** Szerk. és kiadó dr. Kertész József. IV. évf. Ára 10 frt.

**Békehírnök.** Szerk. Udvarnoki András és Csopják Attila. Nyomt. Fritz Ármin. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 1 frt 80 kr.

**Biztosítási és Közgazdasági Lapok.** Szerk. Török Jenő Endre. Nyomt.

Fuchs Samu és társa. IV. évf. Havonként 2-er. Ára 10 frt.

**Évszak.** Divat- és kézimunka folyóirat. Szerk. Faylné Hentaller Mária; kiadó Haraszti Károly. Nyomt. Márkus Samu. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 frt.

**Háztartás.** Szerk. Kürthy Emilné; kiadó-tulajd. a Magyar nyomda. IV. évf. Havonként 3-szor. Ára 6 frt.

**Magántisztviselők Lapja.** Főszerk. Kreutzer Lipót és Bálint Dezső. Nyomt. Gelléri és Székely. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 frt.

**Magyar Gazdák Közlönye.** Szerk. és laptulajd. Herczeg Sándor. Nyomt. az Árpád ny. IV. évf. Havonként 3-or Ára 5 frt.

**A Kert.** Szerk. és tulajd. Mauthner Ödön; fel. szerk. Igali Szvetozár. Nyomt. a Kosmos. IV. évf. Havonként kétszer. Ára 4 frt.

**Magyar Közvetítő Ujság.** Szerk. és kiadó Gerő József. IV. évf. Havonként 2-szer. Országos ügyvédi nyomda. Ára 5 frt.

**Magyar Téglaiipar és Építők Közlönye.** Szerk. Kállai Leó és Krausz Jakab; kiadó E. Misráhy. Nyomt. Fuchs Samu és társa. IV. évf. Havonként 2-er. Ára 6 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Vállalkozók Közlönye.** Szerk. Komor Marcell; kiadó-tulajd. Várnai F. nyomdász. IV. évf. Ára 6 frt.

**Építő munkás.** Szerk. Schwartz Ambrus; kiadó Körösi. Nyomt. a Gutenberg. III. évf. Havonként kétszer. Ára 1 frt 40 kr. (Magyar és német szöveggel.)

**Nemzetközi Fürdő-Lapok.** Szerk. és kiadó: Hohlfeld Lajos. Nyomt. Eckstein Bernát és fia. III. évf. Havonként 3-szor. Ára 6 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Pénzügyi Ujság.** Szerk. Parlaghy Vilmos; laptulajd. a Pénzügyi Ujság kiadó-vállalata. Nyomt. Schlesinger és Kleinberger. III. évf. Havonként 2-er. Ára 1 frt 50 kr.

**Politechnikai Szemle.** Szerk. Dubszky Alfred Ottó és társai. Nyomt. Fővárosi nyomda. III. évf. Havonként 3-szor. Ára 8 frt.

**Sportélet.** Szerk. Őszi Kornél. Nyomt. a Kosmos. III. évf. Ára 12 frt.

**Szabadalmi Közlöny.** Szerk. Freckay János. Nyomt. a Pallas. III. évf. Ára 10 frt.

**Székesfővárosi Lakáshirdető.** Szerk. Friedenstein Vilmos nyomdász.

III. évf. Havonként 3-szor. Ára 3 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**A Sziggyártó és Nyerges.** Szerk. Szép János. Nyomt. Löbl Mór. III. évf. Havonként 2-szer Ára 5 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Unio.** Szerk. Tagányi Árpád. A sütők, cukrárszok és mézeskalácsosok ipartestülete hivatalos szakközlönye. Nyomt. Neumayer Ede. III. évf. Havonként 2-er Ára 4 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Állami Tisztviselők Közlönye.** Szerk. dr. Molnár Gyula; kiadja: Országos ügyvédi ny. II. évf. Ára 5 frt.

**Állástkeresők Lapja.** Szerk. kiadók: Horváth József és Szlávik János II. évf. Nyomt. Pátia. Ára 4 frt.

**Belügyi Közlöny.** Szerk. dr. Némethy Károly; kiadja a m. kir. belügy-ministerium. Nyomt. a Légrady-testvérek. II. évf. Havonként 2-er. Hivatalból kúldetik.

**Budapesti Házfelügyelők Lapja.** Szerk. Horváth József; kiadó-tulajd. Nyomt. a Patria. II. évf. Havonként 3-szor. Ára 4 frt.

**Földművelők Szaklapja.** A magyarországi szocialdemokrata földművelők szaklapja. Szerk. Csizmadia Sándor. Nyomt. Gutenberg. II. évf. Havonként 2-szer. Ára 80 kr.

**Fűszerkereskedők Lapja.** Szerk. Bolgár K. Nyomt. Wendt és Bergsmann, II. évf. Havonként 2-er. Ára 4 frt.

**Háztulajdonosok Lapja.** Főszerk. Gerő Mór; fel. szerk. Kompolthy Gusztáv. II. évf. Nyomt. az Országos ügyvédi nyomda. Ára 6 frt.

**Gyorsírászati Hírlap.** Szerk. Rosenthal Mór. II. évf. Havonként 2-er. Nyomt. a fővárosi ny. Ára 2 frt 50 kr.

**Hivatalos Vásárcsarnok Értesítő.** Szerk. Budapest Székes-főváros vásárcsarnokainak igazgatósága; kiadja: Budapest székes főváros közönsége. II. évf. Hetenként 2-szer. Nyomt. az Athenaeum. Ára 4 frt.

**A Hollandi életbiztosító részvény-társaság Értesítője** képviselői részére. II. évf. (Magyar és német szöveggel.)

**A Jövő.** Társadalmi és tudományos felekezeti betilap. Szerk. Dr. Weisberg Gyula. Nyomt. Neumayer Ede. II. évf. Ára 6 frt. (Megtűnt.)

**Kereskedő és Iparos.** Szerk. Ordódy Antal és Trietsch Samu. Nyomt. Minerva. II. évf. Ára 10 frt. (Megtűnt.)

**Lakatosok Lapja.** Szerk. és lap-tulajd. Pap Tamás. Nyomt. Valter Ernő II. évf. Havonként 2-er. Ára 5 frt.

**Magyar Biztosítási Hirlap.** Szerk. László Mihály; tulajd. Gelléri J. Nyomt. . . . II. évf. Havonként. 2-er. Ára 5 frt.

**Magyar Iparoktatás.** Az országos iparoktatási tanács hivatalos közlönye. Szerk. Sztérenyi József. Nyomt. a Klein testvérek. II. évf. Havonként 2-er. Ára 5 frt.

**Magyar Asztalosok és Kárpito-sok Lapja.** Szerk. Ligeti Ignáz. Nyomt. Fritz Armin. II. évf. Havonként 2-er. Ára 5 frt.

**Magyar Közgazdaság.** Szerk. Máté Lajos; kiadja a »Magyar Közgazdaság« vállalat. Nyomt. Hornyánszky Viktor. II. évf. Havonként 3-or. Ára 8 frt.

**Magyar Kritika.** Szerk. Benedek Elek; kiadja a szerkesztő- és kiadó-bizott-ság. II. évf. Havonként 2-er. Ára 5 frt.

**Magyar Orvosi Revue.** Szerk. dr. Mahler Gyula. Nyomt. Neumayer Ede; kiadja Franke Pál. II. évf. Havon-ként 2-er. Ára 4 frt.

**Az Osztálysorsjáték.** Szerk. kiadja Lukács Vilmos, az Osztálysorsjáték kiadó-hivatala. Nyomt. Lukács Vilmos. II. évf. Havonként 2-szer. Ára 5 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Pénzügyi Ellenőr.** Főszerk. báró Fiáth Gyula; fel. szerk. Török István. Nyomt. Pátria. II. évf. Havonként 2-er. Ára 2 frt.

**Rejtelmes Világ.** Főszerk. báró Mikos János; segédszerk. Hoffmann Ottó; kiadó-tulajd. Déri L. Anna. II. évf. Nyomt. a Hunnia ny. Havonként 2-er. Ára 6 frt.

**Színházi Lapok.** Szerk. Forrai Soma. Nyomt. Valter Ernő. II. évf. Naponként. Ára 18 frt.

**Szövetkezeti Szemle.** Szerk. és lap-tulajd. Wechsler Gyula. II. évf. Havon-ként kétszer. Nyomt. Fried és Krakauer. Ára 6 frt.

**A Természet,** állattani és vadászati folyóirat. Szerk. Dr. Lendl Adolf és csik-szentsimonyi és ernyesi Lakatos Károly. II. évf. Havonként 2-er. Nyomt. Markovits és Garai. Ára 3 frt.

**Vas- és Fémmunkások Szak-lapja.** Szerk. Teszársz Károly, Nyomt. Neumayer Ede. lap-tulajd. II. évf. Havon-ként 2-szer. Ára 1 frt 20 kr.

**Vásárcsarnoki Értesítő.** Szerk. és kiadó-tulajd. Pártos Nándor. II. évf. Ára 4 frt.

**Vasutasok Lapja.** Szerk. Boross Vilmos és Csoór Gáspár. II. évf. Ára 4 frt.

**Fővárosi Tudósító.** Napilap. Szerk. és kiadja: dr. Bartha Sándor. I. évf. Nyomt. a belvárosi könyvny.

**Általános Szeszipari Közlöny.** Szerk. és kiadó: Goldfinger Gábor. I. évf. Havonként 2-er. Nyomt. Pátria. Ára 7 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Békkocsi Ipar.** Szerk. és kiadó-tulajd. vaszidai Vaniss Károly. Nyomt. Vörösmarty-ny. I. évf. Ára 4 frt.

**Biztosítási Hirlap.** Szerk. Havas Zsigmond. Nyomt. Löbl Dávid. I. évf. Havonként 2-er. Ára 3 frt.

**Budapesti Ház tulajdonosok Lapja.** Szerk. Zompolthy Gusztáv és Gerő Mór. Nyomt. Kossuth Lajos nyomda. I. évf. Ára 6 frt.

**Budapesti Kerékpáros.** Szerk. és kiadja Bachi Lajos. I. évf. Nyomt. Kálmán M. és társa. Magyar és német szöveggel. (Megszűnt az 1. számmal.)

**Centiméter.** Szerk. Luzny Antal; lap-tulajd. Stikarovszky János. Nyomt. Kálmán M. és társa. I. évf. Ingyen kül-detik.

**Czipész Szaklap.** Lapvezér Horváth János; szerk. felelős Bodh József. Nyomt. Bichler I. I. évf. Havonként 2-er. Ára 4 frt.

**Famunkások Szaklapja.** Szerk. és kiadó: Steinberger Sándor. I. évf. Nyomt. Gutenberg. Havonként 2-er. Ára 1 frt 40 kr. (Magyar és német szöveggel.)

**Faügyi Szemle.** Kiadó és Főszerk. Weiner Arthur; fel. szerk. Pollacsek Jenő. Nyomt. Gelléri és Székely. I. évf. Havon-ként 2-er. Ára 8 frt.

**Földhitel.** Főszerk. dr. Almásy Péter; fel. szerk. Kotay A. Antal; kiadó-tulajd. Kőhalmi Horváth Dezső. I. évf. Havon-ként 2-er. Nyomt. a Vörösmarty ny. Ára 3 frt.

**Fuvarozási Közlöny.** Szerk. Szántó Géza; kiadó-tulajd. Kovács Károly. Nyomt. Neuwald Illés. I. évf. Ára 6 frt.

**Fürdői Szemle.** Szerk. Vértés Dezső; kiadja: a magyar fürdők központi képviselőisége. I. évf. Havonként 2-er. Nyomt. Gutenberg. Ára 8 frt.

**Heti Szórakoztató.** Szerk. Rétlaki Ferencz. Nyomt. Márian György. I. évf. (Megszűnt.)

**Hivatalos Értesítő.** Kiadja a cs. kir. szab. Kassa-oderbergi vasut. I. évf. Nyomt. a Pesti könyvny. r. t.

**Iparosifjúsági Lapok.** Szerk. és kiadja Szabó Sándor. I. évf. Nyomt. a Wesselényi-ny. Ára 2 frt 40 kr.

**Italmérők és Italárusok Közölnye.** Szerk. Král László és Gyulafi Ferencz; kiadó-tulajd. Hevess Sándor I. évf. Nyomt. Wendt és Bergsmann. Havonként 2-er. Ára 3 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Kenyer.** Munkások és proletárok hetilapja. Szerk. és kiadó: Villám. Nyomt. Weissenberg Ármín. A. I. évf. Ára 3 frt.

**Kocsigyártás.** Főszerk. Bodolló Endre; fel. szerk. Török István. I. évf. Nyomt. a Vörösmarty ny. Havonként 2-er. Ára 6 frt.

**Magyar Biztosító.** Szerk. Herszeg Jenő. Nyomt. Radó Izor. I. évf. Ára 6 frt.

**Magyar Czipészek Szaklapja.** Szerk. Depold József. Nyomt. Bichler J. I. évf. Havonként 2-er. Ára 4 frt.

**Magyar Föld.** Szerk. Somogyi János nyomdász. I. évf. Egyes szám 2 kr.

**Magyar Hajózás.** Szerk. és kiadja Gonda Béla. Nyomt. Neuwald Illés. I. évf. Havonként 2-er. Ára 6 frt.

**Magyar Jogász.** Szerk. és kiadó-tulajdonosok dr. Horváth Gyula és dr. Ödöfői Miksa. I. évfolyam. Országos ügyvédi nyomda. Ára 6 frt

**M. kir. szabadalmi hivatalban közzétett találmányok kivonatos leírása.** Szerk. és kiadja Edvi Illés István. Nyomt. Pesti könyvny. r. t. I. évf. Ára 16 frt.

**Magyar Munkások Lapja.** Szerk. Lázár Vilmos. Nyomt. Fritz Ármín. I. évf. Ára 4 frt.

**Magyar Sakk-Ujság.** Szerk. és kiadó-tulajd. Seress Imre. Nyomt. Márián György. I. évf. Ára 4 frt 50 kr.

**Magyar Szesztermelő.** Kiadásért és szerkesztésért felelős Rubinek Gyula; Nyomt. a »Pátria.« Havonként 2-er. I. évf. Ára 5 frt.

**Magyar Utazási Közölny.** Utazási központi iroda hivatalos közölnye. Szerk. Kövér Viktor. Nyomt. id. Poldini Ede és társa. I. évf. Havonként 2-er Ára 2 frt.

**Municipia.** Főszerk. J. Virág Béla; szerk. Wohl Manó. Nyomt. Várnay L. I. évf. Ingeny küldetik.

**Munka és Élet.** Szerk. fel. Csete Lajos; kiadja Huntezhágen. I. Nyomt. Weissenberg Ármín. I. évf. Ára 6 frt.

**Munkás Hírlap.** Szerk. Leichter

Lipót és Klinger Hugó. Nyomt. Goldschmidt Lipót. I. évf. Ára 2 frt 40 kr.

**Műcsarnok.** Az országos magyar képzőművészeti társulat lapja. Szerk. Ambrozovics Dezső. Nyomt. a Budapesti Hírlap ny. I. évf. A társulat tagjai ingyen kapják.

**Műszaki Közlemények.** Szerk. Pataky H. és W. és dr. Wirkmann József. Nyomt. Schlesinger és Kleinberger. I. frt. (Kézirat gyanánt újságok részére.)

**Művelődés.** Szerk. Gellért Jenő. Nyomt. Löblovitz Zsigmond. I. évf. Ára 5 frt.

**Művészeti Tudósító.** Színházi, zenei, képzőművészeti és irodalmi napilap. Szerk. Kereszty István és Báron Rezső. Kiadja Szerencsy József. Nyomt. Belvárosi ny. I. évf. Ára 6 frt. (Megszűnt.)

**Nemzeti Szemle.** A nemzeti szövetség értesítője. Szerk. Déri Gyula; kiadó-tulajd. Leidenfrost J. Nyomt. a Belvárosi ny. I. évf. Havonként 2-er. Ára 8 frt.

**Nemzetközi Vasúti és Hajózási Utmutató.** Szerk. Ekker Lipót és dr. Dick Zsiga. Nyomt. Weisz és Feldmann. I. évf. Havonként 3-or. Ára 3 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Népakarat.** (Veszprém.) Szerk. Takács Szilveszter. Nyomt. a Vörösmarty ny. I. évf. Ára 3 frt.

**Országos kereskedelem, ipar és pénzügy.** Szerk. Pallay Mihály. Nyomt. Korvin testvérek. I. évf. Ára 8 frt.

**Országos Közgyűlési Hírlap.** Szerk. és laptulajd. Balázs Géza. Nyomt. a Pátria. I. évf. Ára 12 frt.

**Óráló.** A színész-egyesület érdekeit védő szaklap. Szerk. és kiadó-tulajd. Hajnal István. Nyomt. Valtér Ernő. I. évf. Havonként 3-or. Ára 2 frt.

**Sertés-kereskedők és Tenyésztők Lapja.** Szerk. és kiadják: Pap Tamás és Nagy László. Nyomt. Valtér Ernő. I. évf. 8 frt.

**Start.** Főszerk. és kiadó tulajd. dr. Bauer József; fel. szerk. Halász Zsigmond. Nyomt. a Magyar nyomda. I. évf. Ára 4 frt.

**Székesfővárosi Házfelügyelő Lapja.** Szerk. Palotai Csorba Ákos; laptulajd. kiadó: Gubek István. Nyomt. Valtér Ernő. Havonként 3-or. Ára 4 frt.

**Színházi Értesítő.** Szerk. dr. Szabó Imre; kiadja Tauber Gyula. Nyomt. Goldschmidt L. I. évf. Egyes példány 5 kr. (Megszűnt.)

x) = Spády Zsigmond.

**Tipp-Lap.** Szerk. balmazújvárosi és jáki Tóth József. Nyomt. Valter Ernő. I. évf. Löverseny alkalmával naponként. Ára 6 frt.

**Vasut.** Szerk. Keleti Ö. Lajos. Nyomt. a Magyar ny. I. évf. Ára 8 frt.

**Versenylapok.** Főszerk. Fenyő Gyula; fel. szerk. Farkas Sándor; nyomt. Kaufmann József. I. évf. Ára 5 frt.

**Világosság.** Védnök Báró Vay Ödön; főszerk. dr. Grönhut Adolf; fel. szerk. Tótvölgyi Titusz. Nyomt. Spitzer és Somogyi. I. évf. Havonként 2-er. Ára 4 frt.

#### VIDÉKEN.

**Bányászati és Kohászati Lapok.** A m. kir. bányászati Akadémia közlönye. (Selmecz.) Szerk. Litschauer Lajos. Nyomt. Joerges Agost özv. XXXI. évf. Minden hónap 1. és 15-én. Ára 8 frt.

**A Nyitravölgyi Gazdasági Egylet Közölnye.** (Nyitra.) Szerk. báró Friesenhof Gergely. Nyomt. az egyesület. XXIII. évf. Havonként kétszer. Ára 3 frt.

**Szőlőszeti és Borászati Lap.** (Kassa.) Szerk. és kiadó-tul. Maurer János. Nyomt. Forster, Wesselényi és társai Miskolcon. XIX. évf. Ára 4 frt.

**Időjárás Naptár.** Magyarországszámára. (Ó-Széplak.) Kiadja a nyitravölgyi gazdasági egylet agrármeteorológiai observatoriuma. XV. évf. Ára 4 frt.

**Közérdek.** (Debreczen.) A magyarországi pinczerek szakközölnye. Szerk. és kiadó-tulajd. Than Gyula. Nyomt. Hoffmann és Kronovitz X. évf. Havonként kétszer. Ára 5 frt.

**Szegedi Jogász-Lapok.** (Szeged.) Szerk. Reiniger Jakab. VII. évf. Nyomt. Endrényi Lajos. Ára 6 frt.

**1848—49. Történelmi Lapok.** (Kolozsvár.) Szerk. Kuskó István. VII. évf. Havonként kétszer. Ára 4 frt.

**Magyar Műkertészek és Kertészgazdák Országos Szakközölnye.** (Szeged.) Szerk. Mayer Miklós; laptulajdonosok a magyar műkertészek. Nyomt. Schulhof Károly. VII. évf. Havonként 2-szer. Ára 3 frt.

**Pályázat.** (Székesfehérvár.) A magyar izr. hitközségi hivatalnokok közölnye. Szerk. Péterfi J.; kiadó-tulajd. Singer Ede nyomdász. VII. évf. Ára 4 frt.

**Gazdasági Értesítő.** (Nyíregyháza.) Szerk. Simitska Endre; kiadja a felső-tisza-vidéki gazdasági egyesület. V. évf.

Havonként 2-szer. Ára nem egyesületi tagok részére 5 frt.

**Kerékpár-Sport.** (Pécs.) Szerk. és tulajd. Bolgár Tivadar. V. évf. Nyomt. Wessely és Horváth. Havonként 2-er. Ára 3 frt.

**Magyar Földbirtokos.** (Sopron.) Szerk. és kiadó-tulajd. Breuer Lajos. Nyomt. Blum Náthán. III. évf. Ingyen.

**Erdélyrészi Iparlap.** (Kolozsvár.) Szerk. Tussai Gábor. II. évf. Havonként 2-er. Ára 2 frt.

**Erdészeti Ujság.** (Szászsebes.) Szerk. és kiadó-tulajd. Podhradszky Emil. Nyomt. Stegmann János. II. évf. Ára 4 frt.

**Jövők.** (Arad.) Szerk. és kiadó: Edvi Illés László. Nyomt. Gyulai István. II. évf. Havonként 2-er. Ára 4 frt.

**Közgazdasági Közlemények.** (Besztercebánya.) Szerk. dr. Holesch István; kiadja a besztercebányai kereskedelmi és iparkamara. II. évf. Havonként 3-or. Nyomt. a Hungaria ny. Ára ?

**Nemzeti Népevelés.** (Bács-Topolcsa.) Szerk. Szőlősi Jenő. Nyomt. Wilhelm Miksa. II. évf. Havonként 2-er. Ára 2 frt.

**Délvidéki Sport.** (Temesvár.) Szerk. Neuhausz Ernő és Osztie Andor. Nyomt. Csentes Jakab. I. évf. Havonként 2-er. Ára 4 frt.

**Érdekeink.** (Nagyvárad.) Szerk. Sz. Herman Gyula és K. Kováts Ferencz; kiadó-laptulajd. Déry és Boros könyvnyomdája. I. évf. Ára 4 frt.

**Iparosifjúsági Lapok.** Szerk. és kiadja Szabó Sándor. Nyomt. a Wesselényi ny. I. évf. Ára 2 frt 40 kr.

**Iparosok Közölnye.** (Szabadka.) Szerk. Pataky Lénárd. I. évf. Nyomt. Székely Simon. Ára 3 frt. (Megszűnt.)

**Jövők.** (Arad.) Kereskedelmi és ipari szemle. Szerk. és kiadó Edvi-Illés László. I. évf. Havonként 2-er. Nyomt. Gyula István. Ára 4 frt.

**Kamarai Közlemények.** (Pozsony.) Szerk. fel. Jordán Károly. Havonként 2-er. I. évf. Nyomt. Edev István. Ingyen küldetik.

**Kerékpáros Ujság.** (Arad.) Szerk. Maurer Mihály; laptulajd. és kiadó az »Aradi kerékpár-club.« I. évf. Nyomt. Réthy L. és fia. Havonként 2-er. Ára 2 frt.

**Közgazdasági Közlemények.** (Besztercebánya.) Szerk. Dr. Holesch István; kiadja a besztercebányai kereskedelmi és iparkamara. Havonként 3-or. Nyomt. a »Hungaria« I. évf. Ára . . .

**Magyar Borkereskedők Lapja.** (Pécs.) Szerk. Nagy Sándor. Nyomt. Pécsi irod. és könyvny. r. t. I. évf. Havonként 2-er. Ára 8 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Magyar Földmivelő.** (Szatmár.) Szerk. és kiadó-tulajd. Bodnár Gáspár. Nyomt. Morvai János. I. évf. Ára 2 frt.

**Népakarat.** (Veszprém.) Szerk. és kiadó-tulajd. Takács S. Nyomt. a »Vörösmarty«-ny. I. évf. Ára 3 frt.

**Országos Értesítő.** (Nagyvárad.) Ingyenes üzleti értesítő. Szerk. és nyomt. Láng József. I. évf. Havonként kétszer.

**Tisztes Ipar.** (Kassa.) Szerk. és lap-tulajd. Konrády Lajos. I. évf. Ára 1 frt 60 kr.

**Vasuti Folyóirat.** (Miskolcz.) Szerk. és kiadó: Gedeon András. Nyomt. Forster, Wesselényi és társai. I. évf. Havonként 2-er. Ára 7 frt.

Összesen 257.

## VIII. VIDÉKI LAPOK

(nem politikai tartalommal.)

**Debreczen-Nagyváradai Értesítő.** (Debreczen.) Szerk. Nyíri Géza kiadó-tulajdonos Zichermann H. LVI. évf. Nyomt. a város könyvny. Ára 2 frt.

**Zalai Közlöny.** (Nagy-Kanizsa.) Szerk. dr. Perényi József és dr. Villányi Henrik; kiadó ifj. Wajdits József nyomdász. XXXVII. évf. Ára 5 frt.

**Szepesi Hirnök.** (Lőcse.) Szerk. és kiadó-tulajd. Hoepfner Gusztáv. Nyomt. Reiss Jos. Th. XXXVI. évf. Ára 4 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Ung.** (Ungvár.) Szerk. Lőrinczy Jenő; kiadó-tulajd. Székely és Illés nyomdászok. XXXVI. évf. Ára 4 frt.

**Borsod.** (Miskolcz.) Szerk. Miskolczy Pál; kiadó-tulajd. Forster Wesselényi és társai ny. XXXII. évf. Ára 4 frt.

**Békés.** (Gyula.) Szerk. Kohn Dávid; kiadó-tulajd. Dobay János nyomdász. XXX. évf. Ára 5 frt.

**Nagyszombati Hetilap.** (Nagyszombat.) Szerk. és tulajd. Tinágl János Henrik. Nyomt. Winter Zsigmond. XXX. évf. Ára 4 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Szamos.** (Szatmár.) Szerk. dr. Hantz Jenő. Nyomt. a »Szabadsajtó ny. XXX. évf. Hetenként kétszer. Ára 4 frt.

**Nyitrai Lapok.** (Nyitra.) Szerk. és tulajd. Weiss József. XXIX. évf. Nyomt.

Iritzer Zsigmond. Ára 5 frt 20 kr. (Magyar és német szöveggel.)

**Zemplén.** (Sátoralja-Ujhely.) Szerk. Dongó Gy. Géza; kiadó-tulajd. Ehler Gyula. Nyomt. a Zemplén ny. XXIX. évf. Ára 6 frt.

**Hód-Mező-Vásárhely.** (Hód-Mező-Vásárhely.) Szerk. és kiadó ifj. Szilágyi Gyula; nyomt. a hódmező-vásárhelyi nyomda- és kiadó-részvénytársaság. XXVIII. évf. Hetenként 2-szer. Ára 4 frt.

**Tolnamegyei Közlöny.** (Szegezárd.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Boda Vilmos. Nyomt. Báter János. XXVI. évf. Ára 6 frt.

**Bereg.** (Beregszász.) Szerk. Janka Sándor; kiadó-tulajd. a »Haladás« könyvnyomdája. XXV. évf. Ára 4 frt.

**Pápai Lapok.** (Pápa.) Szerk. Kőrös Endre; lap-tulajd. dr. Fenyvessy Ferencz; XXV. évf. Nyomt. a főisk. ny. Ára 6 frt.

**Vágvölgyi Lap.** (Trencsén.) Szerk. kiadó Skarnitzl X. Fer. nyomdász. XXV. évf. Magyar és német szöveggel. Ára 4 frt.

**Szatmár.** (Szatmár.) Szerk. Nagy Lajos; kiadó-tulajd. Nagy Lajosné nyomd. XXIV. évf. Ára 2 frt 80 kr.

**Nagybánya és Vidéke.** (Nagy-Bánya.) Szerk. Révész János; kiadó-tulajd. Molnár Mihály nyomdász. XXIV. évf. Ára 4 frt.

**Veszprém.** (Veszprém.) Szerk. felelős Krausz József; kiadó-tulajd. Krausz Ármin fia. XXIV. évf. Ára 6 frt.

**Szabadkai Közlöny.** (Szabadka.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Szabados Sándor nyomdász. XXIII. évf. Ára 2 frt.

**Szolnok-Doboka.** (Deés.) Szerk. és kiadó Veress Dezső. Nyomt. Demeter és Kiss. XXIII. évf. Ára 6 frt.

**Felvidéki Közlöny.** (Kassa.) Szerk. és lap-tulajd. Hedry Bertalan özvegye; főmunkatárs Klekner Emil. XXIII. évf. Nyomt. Kósch Árpád. Ára 5 frt.

**Felvidéki Szemle.** (Eperjes.) Szerk. dr. Horváth Ödön és dr. Mikler Károly; kiadó-tulajd. Kósch Árpád nyomdász. XXIII. évf. Ára 5 frt.

**Nagy-Kunság.** (Karczag.) Szerkesztő Szódi Miksa. XXIII. évf. Nyomt. Szódi S. Ára 4 frt.

**Szatmármegyei Közlöny.** (Nagy-Károly.) Szerk. Baudisz Jenő; tulajdonos Roth Károly nyomdász. XXIII. évf. Ára 4 frt.

**Hunyad.** (Déva.) Szerk. lap-tulajd. Réthi Lajos; kiadó Hirsch Adolf nyomdász. XXIII. évf. Ára 4 frt.

**Bajai Közlöny.** (Baja.) Szerk. és tulajd. Erdélyi Gyula; kiadó Steintz Gyuláné. XXI. évf. Ára 5 frt.

**Keszthelyi Hirlap.** (Keszthely.) Szerk. dr. Lovassy Sándor; főmunkatárs Imrik János; kiadótulajd. Mérei Ignác. Nyomt. Farkas János. XXI. évf. Ára 5 frt.

**Nagy-Kőrösi Hirlapok.** (Nagy-Kőrös.) Főszerk. Tóth József; szerk. Takács Béla; társszerk. Plager Gyula és dr. Joó Imre; laptulajd. Plager és társa. Nyomt. Ottinger Kálmán. XXI. évf. Ára 5 frt.

**Rózsnyói Hirlap.** (Rózsnyó.) Szerk. dr. Krasznay; kiadja Kovács Mihály nyomdász. XXI. évf. Ára 4 frt.

**Gyöngyösi Lapok.** (Gyöngyös.) Szerk. és kiadó tulajd. Rigó Alajos. XX. évf. Nyomt. Kovács és Schimmerling. Ára 4 frt.

**Krassó-Szörényi Lapok.** (Lugos.) Szerk. fel. és kiadó-tulajd. Virányi János nyomdász. XX. évf. Ára 6 frt.

**Orosházi Közlöny.** (Orosháza.) Szerk. fel. Harsányi István; kiadó-tulajd. Pless N. XX. évf. Ára 4 frt.

**Ungvári Közlöny.** (Ungvár.) Szerk. Schürger Ferencz; kiadó-tulajd. Lévai Mór nyomdász. XX. évf. Ára 4 frt.

**Esztergom és Vidéke.** (Esztergom.) Szerk. Munkácsy Kálmán; kiadó-tulajd. dr. Prokopp Gyula. XX. évf. Nyomt. Hunnia. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

**Esztergomi Közlöny.** (Esztergom.) Szerk. és kiadó-tulajd. Haan Rezső. Nyomt. Laiszky János. XX. évf. Ára 4 frt.

**Szentes és Vidéke.** (Szentes.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Mátéffy Ferencz, társszerk. Bánfalvi Lajos. Nyomt. a Szentes Vidéke ny. XIX. évf. Hetenként 2-szer. Ára 5 frt.

**Jászberény és Vidéke.** (Jászberény.) Szerk. felelős a kiadó-tulajdonos Brünauer Adolf. nyomdász. XIX. évf. Ára 4 frt.

**Komáromi Lapok.** (Komárommegyei Közlöny.) (Komárom.) Főszerk. Tuba János; fel. szerk. dr. Kiss Gyula. Nyomt. Spitzer Sándor. XIX. évf. Ára 5 frt.

**Nyirvidék.** (Nyíregyháza.) Szerk. Inczedy Lajos; kiadó-tulajd. Jóba Elek nyomdász. XIX. évf. Ára 4 frt.

**Tata-Tóvárosi Hiradó.** (Tata-Tóváros.) Főszerk. Baur Ödön; szerk. Pantelnác Sándor; kiadótulajdonos Engländer és társa. XIX. évf. Hetenként 2-er. Ára 7 frt.

**Losoncz és Vidéke.** (Losoncz.) Szerk. Laszly István; lap-tul. képviselője Kovács

Ferencz. XIX. évf. Nyomt. Losonczy Sándor. Ára 5 frt.

**Bars.** (Léva.) Szerk. Holló Sándor. Nyomt. Nyitrai és társa. XVIII. évf. Ára 5 frt.

**Gömör-Kishont.** (Rimaszombat.) Szerkesztő Lukács Géza; XIX. évf. Nyomt. Rábely Miklós. Ára 4 frt.

**Szekszárd Vidéke.** (Szekszárd.) Szerk. és laptulajd. Geiger Gyula; Nyomt. Rosenbaum Miksa Pakson. XVIII. évf. Ára 6 frt.

**Kőszeg és Vidéke.** (Kőszeg.) Szerk. Wittinger Antal; kiadó-tulajd. Feigl Gyula nyomdász. XVIII. évf. Ára 4 frt.

**Veszprémi Független Hirlap.** (Veszprém.) Szerk. Kompolthy Tivadar. XVIII. évf. Ára 6 frt.

**Békés.** (B.-Gyula.) Szerk. Kohn Dávid; kiadótulajdonos Dobay János nyomdász. XVII. évf. Ára 5 frt.

**Mohács és Vidéke.** (Mohács.) Szerk. Margitai Péter; lapkiadó Blandl János nyomdász. XVII. évf. Ára 4 frt.

**Orosházi Ujság.** (Orosháza.) Szerk. és kiadó Veres Lajos nyomdász. XVII. évf. Ára 4 frt.

**Felvidéki Hiradó.** (Turóc-Szent-Márton.) Szerk. Fehér János; kiadó a Magyar nyomda. XVII. évf. Ára 4 frt.

**Zalamegye.** (Zala-Egerszeg.) Szerk. és kiadó-tulajd. Udvardy Ignác. Nyomt. Tahy Rozália. XVII. évf. Ára 4 frt.

**Borsod-Miskolci Közlöny.** (Miskolcz.) Szerk. dr. Huberth János. Nyomt. Forster, Wesselényi és társai. XVI. évf. Ára 6 frt. Hetenként kétszer.

**Félegyházi Hirlap.** (Félegyháza.) Szerk. Dobák Ferencz és Pápay Jenő kiadja Vesszősi József nyomdász. XVI. évf. Ára 4 frt.

**Rábavidék.** (Körmend.) Szerk. Fülöp József; kiadja a Körmendi könyvnyomda részvénytársaság. XVI. évf. Ára 4 frt.

**Vásárhely és Vidéke.** (Hódmező-Vásárhely.) Főszerk. és kiadó-tulajd. dr. Endrey Gyula; fel. szerk. Bibó Lajos. Nyomt. a Vásárhely és Vidéke ny. XVI. évf. Hetenként kétszer. Ára 4 frt.

**Czepléd.** (Czepléd.) Szerk. Molnár János; kiadó-tulajd. Sebők Béla nyomdász. XVI. évf. Ára 3 frt.

**Szilágy.** (Zilah.) Szerk. dr. Kincs Gyula; kiadó Seres Samu nyomdász. XVI. évf. Ára 4 frt.

**Szilágy-Somlyó.** (Szilágy-Somlyó.) Szerk. és kiadó-tulajd. Bölöni Sándor nyomdájában. XVI. évf. Ára 4 frt.

**Szarvasi Lapok.** (Szarvas.) Szerk. Szikes Antal; Nyomt. Dantzky Sándor. XV. évf. Ára 5 frt.

**Munkács.** (Munkács.) Szerk. Szántó Soma és Szalay István; lapkiadó-tulajd. Kroó Hugó nyomdász. XIV. évf. Ára 4 frt.

**Muraköz.** (Csáktornya.) Szerk. Margitai József; kiadó Fischel Fülöp nyomdász. XV. évf. Ára 4 frt. (Magyar és horvát szöveggel.)

**Nagy-Károly és Vidéke.** (Nagy-Károly.) Szerk. Papp Béla és Simkó Géza; kiadó-tulajd. Sarkadi Nagy Zsigmond nyomdász. XV. évf. Ára 4 frt.

**Telecska.** (Kula.) Szerk. Lackner Fülöp; kiadó-tulajd. Berkovics Márk nyomdász. XV. évf. Ára 2 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Szatmár és Vidéke.** (Szatmár.) Szerk. dr. Fejes István; kiadó-tulajd. Morvai János nyomdász. XV. évf. Ára 3 frt.

**Muraszombat és Vidéke.** (Muraszombat.) Szerk. Wilflinger Károly; kiadó a vendvidéki magyar közművelődési egyesület. XIV. évf. Ára 3 frt.

**Szabolcsi Szabad Sajtó.** (Nyíregyháza.) Szerk. Sipos Lajos; kiadó-tulajd. Píringer János nyomdász. XIV. évf. Ára 4 frt.

**Érsekújvár és Vidéke.** (Érsekújvár.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Illényi István. XIV. évf. Nyomt. Winter Zsigmond. Ára 5 frt.

**Mezőtur és Vidéke.** (Mezőtur.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Dunsits Dezső. Nyomt. Gyikó K. XIV. évf. Ára 4 frt.

**Orsova és Vidéke.** (Orsova.) Szerk. és laptulajd. Glaser Simon. Nyomt. Tillmann R. XIV. évf. Ára 5 frt.

**Szepesi Lapok.** (Igló.) Szerk. és tulajd. Zimann János és Telléry Gyula; kiadó Csetenyi Emil. Nyomt. a »Tátra« ny. XIV. évf. Ára 4 frt.

**Ugocsa.** (Nagy-Szöllős.) Szerk. Papp Zsigmond; segédszerk. Pili Sándor; lapkiadó-tulajdonos Doktor István nyomdász. XIV. évf. Ára 4 frt.

**Kaposvár.** (Kaposvár.) Szerk. és laptulajdonos Csondor János. XIII. évf. Nyomt. Kéthelyi M. utóda. Hetenként 2-szer. Ára 6 frt.

**Szabadkai Hirlap.** (Szabadka.) Szerk. és tulajd. Székely Simon. nyomt. XIII. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

**Váci Hirlap.** Szerk. Kulcsár Ernő; kiadja Kovách Ernő. Nyomt. Mayer Sándor. XII. évf. Ára 6 frt.

**Árvamegyei Hirlap.** (Alsó-Kubin.) Szerk. és kiadó Trnkóczy József nyomdász. XI. évf. Ára 4 frt.

**Barsi Ellenőr.** (Aranyos-Marót.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Bottka Győző. Nyomt. Dóczi. X. évf. Ára 4 frt.

**Besztercebánya és Vidéke.** (Besztercebánya.) Főszerk. Áldor Imre; szerk. Podhrádszky Lajos; tulajd. Sonnenfeld Mór. Nyomt. a Hungaria. XI. évf. Ára 4 frt.

**Kisvárdai Lapok.** (Kisvárd.) Szerk. és laptulajdonos dr. Vadász Lipót. Nyomt. Berger Ignác. XI. évf. Ára 4 frt.

**Siklós és Vidéke.** (Siklós.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Rédey Károly. Nyomt. Harangozó József. XI. évf. Ára 4 frt.

**Zólyomvármegyei Hirlap.** (Zólyom.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Nádosy Gyula nyomdász. XII. évf. Ára 4 frt.

**Ó-Becse és Vidéke.** (Ó-Becse.) Szerk. dr. Grünbaum Pál; kiadó-tulajd. Löwy Lajos nyomdász. XI. évf. Ára 4 frt.

**Gömöri Hirlap.** (Rimaszombat.) Szerk. és kiadó-tulajd. Náray J. A. nyomdász. X. évf. Ára 3 frt.

**Szalontai Lapok.** (Nagy-Szalonta.) Szerk. Nagy Márton, Kornstein Herman és Podhrácky Rezső; lapkiadó-tulajdonos Reich Jakab nyomdász. X. évf. Ára 4 frt.

**Közerdek.** (Maros-Vásárhely.) Szerk. és kiadó tulajd. Pálffy Mihály. Nyomt. Adi Árpád. X. évf. Ára 6 frt.

**Moór és Vidéke.** (Moór.) Szerk. Reszler Jakab. Nyomt. a moóri könyvny. X. évf. Ára 5 frt.

**Zentai Közölny.** (Zenta.) Szerk. és kiadó-tulajd. Schvarcz Sándor nyomdász. X. évf. Ára 5 frt.

**Selmeczbányai Hiradó.** (Selmeczbánya.) Szerk. Vörös Ferencz és Sztáncsay Miklós; kiadók Joerges Ágost özv. és fia nyomd. IX. évf. Ára 4 frt.

**Szarvas és Vidéke.** (Szarvas.) Szerk. Benczúr Sándor; kiadó Sámuel Adolf. Nyomt. a Szarvas és Vidéke ny. IX. évf. Ára 4 frt.

**Tiszavidék.** (Csongrád.) Szerk. és kiadó Szilber János nyomdász. IX. évf. Ára 3 frt.

**Aranyos-Vidék.** (Torda.) Szerk. Nagy Albert; kiadó-tulajd. Nagy Olivér és társai VIII. évf. Nyomt. Harmat J. Ára 4 frt.

**Bártfa és Vidéke.** (Bártfa.) Szerk. Arányi Dezső; kiadó-tulajd. Blayer M. nyomdász. VIII. évf. Ára 4 frt.

**Czegléd és Vidéke.** (Czegléd.) Szerk.



dr. Neumann Izidor. Nyomt. Nagy Elek. VIII. évf. Ára 3 frt.

**Tapolca és Vidéke.** (Tapolca.) Szerk. és kiadó-tulajd. Feleki Alajos. Nyomt. Lówy B. VIII. évf. Ára 5 frt.

**Csongrádi Lap.** (Csongrád.) Szerk. Éder János; kiadó-tulajd. Weisz Márk nyomdász. VIII. évf. Ára 4 frt.

**Kis-Küküllő.** (Dicső-Szent-Márton.) Szerk. Schwetz Vilmos; kiadó-tulajd. Hirsch Mór nyomdász. VIII. évf. Ára 4 frt.

**H.-Böszörmény és Vidéke.** (H.-Böszörmény) Szerk. Porcsalmy Gyula; kiadó-tul. Szabó Ferenczné nyomdája. VIII. évf. Ára 4 frt.

**Komárommegyei Értesítő.** (Komárom.) Szerk. és kiadó-tulajd. Jankovich Lajos. VIII. évf. Nyomt. Hacker Richard. Ára 5 frt.

**Pápai Közlöny.** (Pápa.) Szerk. és kiadó-tul. Pollatsek Frigyes. Nyomt. Nobel Armin. VIII. évf. Ára 6 frt.

**Szoboszló és Vidéke.** (Hajdu-Szoboszló.) Szerk. és kiadó-tulajd. Fehér Gábor. Nyomt. Plón Gy. VIII. évf. Ára 4 frt.

**Túrkeve.** (Túrkeve.) Szerk. és laptul. Bentsik Emma. Nyomt. Fölföldy Györgyné. VIII. évf. Ára 4 frt.

**Ada-Moholi Közlöny.** (Ada.) Szerk. és kiadó-tulajd. Berger Adolf. VII. évf. Nyomt. Berger L. Ára 5 frt.

**Délvidék.** (Versece.) Szerk. Perjéssy Lajos; kiadja a Kirchner-féle nyomda. VII. évf. Ára 5 frt.

**Esztergomi Lapok.** (Esztergom.) Szerk. és tulajd. Gerenday József. Nyomt. a »Hunnia« VII. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

**Hevesmegyei Lapok.** (Gyöngyös.) Szerk. kiadó-tulajd. Vadász Lajos; VII. évf. Nyomt. Vadász és társa. Ára 6 frt.

**Kisbér és Vidéke.** (Kisbér.) Szerk. és laptulajd. Döme Péter VII. évf. Nyomt. Hafltl Kálmán. Ára 4 frt.

**Módos és Vidéke.** (Módos.) Szerk. és kiadó-tulajd. Staits György nyomdász. VI. évf. Ára 3 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Nagy-Szent-Miklós.** (Nagy-Szt.-Miklós.) Szerk. dr. Jeszenszky Géza; kiadó-tulajd. Wiener N. nyomdász. VII. évf. Ára 4 frt.

**Déva és Vidéke.** (Déva.) Szerk. Szent-irmay Alajos; kiadó-tulajd. Kroll Gyula nyomdász. VII. évf. Ára 4 frt.

**Liptó.** (Liptó-Szent-Miklós.) Szerk. gróf Matuska László dr.; kiadó-tul. Steier Izidor nyomdász. VI. évf. Ára 4 frt.

**Magyar Tengerpart.** (Fiume.) Szerk. és kiadó-tulajd. Hegyi Jenő. Nyomt. az Unió ny. VI. évf. Ára 5 frt.

**Csurgó és Vidéke.** (Csurgó.) Szerk. dr. Nagy Sándor; kiadó-tulajd. Vágó Gyula nyomdász. VI. évf. Ára 4 frt.

**Kisujszállás és Vidéke.** (Kisujszállás.) Szerk. és kiadó-tulajd. Szekeres József nyomdász. VI. évf. Ára 4 frt.

**Népszava.** (Szabadka.) Szerk. és tulajd. Terbe Vincze. Nyomt. Krausz és Fischer. VI. évf. Ára 6 frt.

**Sümege és Vidéke.** (Sümege.) Szerk. Éles Károly. Nyomt. Horváth Gábor. VI. évf. Ára 4 frt.

**Zempléni Hírlap.** (Sátoralja-Ujhely.) Szerk. Szokolszky Rezső. Nyomt. a Pannonia. VI. évf. Ára 4 frt.

**Tokaj-Hegyalja.** (Szerencs.) Szerk. és kiadó-tul. Simon József nyomdász. VI. évf. Ára 4 frt.

**Ujpesti Közlöny.** (Ujpest.) Szerk. és kiadó-tulajd. Mártonffy Imre. Nyomt. Gutenberg Budapesten. VI. évfoly. Ára 4 frt.

**Zentai Hírlap.** (Zenta.) Szerk. és laptulajd. Szigethy István. Nyomt. a Zentai Hírlap ny. VI. évf. Ára 4 frt.

**Aradi Híradó.** (Arad.) Szerk. és laptulajd. Cs. Endes Dániel. V. évfolyam. Nyomt. Aradi ny. r. t. Ára 4 frt.

**Felvidéki Ujság.** (Zsolna.) Szerk. Garai Lajos; kiadó az Áldori-féle nyomda. V. évf. Ára 4 frt.

**Mindszent-Szegvár és Vidéke.** (Mindszent-Szegvár.) Szerk. és kiadó-tulajd. Diamant Manó. Nyomt. Weisz Ignác. V. évf. Ára 4 frt.

**Siklói Hírlap.** (Siklós.) Szerk. és kiadó-tulajd. Feiler Mihály. Nyomt. a püspöki lyceumi ny. Pécssett. V. évfolyam. Ára 4 frt.

**Somogyi Ujság.** (Kaposvár.) Szerk. és kiadó: Poór Sándor. Nyomt. Hagelmann Károly. V. évf. Ára 4 frt.

**Barcs és Vidéke.** (Barcs.) Szerk. és kiadó Skribanek Géza nyomdász. IV. évf. Ára 4 frt.

**Honti Lapok.** (Ipolyság.) Szerk. Halász Ferencz. IV. évf. Nyomt. Neumann Jakab. Ára 4 frt 50 kr.

**Székely-Udvarhely.** (Sz.-Udvarhely.) Szerk. és kiadó-tul. Betegh Pál nyomdász. IV. évf. Ára 4 frt.

**Félegyházi Híradó.** (Félegyháza.) Szerk. és kiadó-tul. Szente József. Nyomt. Feuer Illés. IV. évf. Ára 4 frt.

**Felvidék.** Szerk. Ferenczy Ödön; kiadó-tulajd. Machold Fülöp nyomdász. IV. évf. Ára 4 frt.

**Kárpáti Lapok.** (Ungvár.) Szerk. Romanecz Aladár; kiadó: Jäger Bertalan nyomdász. IV. évf. Ára 4 frt.

**Kispesti Hírlap.** (Kispest.) Szerk. és kiadó Holbesz József. Nyomt. Első kispesti ny. IV. évfoly. Ára 4 frt.

**Selmeczbányai Hetilap.** (Selmeczbánya.) Szerk. és kiadó-tulajd. Szentgyörgyi Elek. IV. évf. Nyomt. Joerges Ágost özv. és fia. Ára 4 frt.

**Bács-Topolyai Hírlap.** (B.-Topolya.) Szerk. dr. Fárnek Dezső; kiadó-tulajd. Wilhelm Miksa nyomdász. III. évf. Ára 4 frt.

**Szamosujvár.** (Szamosujvár.) Szerk. és tulajd. dr. Fogolyán Tivadar. Nyomt. Todorán Endre »Aurora« ny. III. évf. Ára 5 frt.

**Szent-Gotthárd.** (Szent-Gotthárd.) Szerk. Schmidt Viktor; kiadó-tul. Wellisch Béla nyomdász. III. évf. Ára 4 frt.

**Bácskai Ujság.** (Kula.) Szerk. és kiadó Witzmann József, kiadó-nyomdász Szavadill József. III. évf. Ára 3 frt.

**Apatin és Vidéke.** (Apatin.) Szerk. Bászler István; kiadó-tulajd. Witzmann József. III. évf. Magyar és német szöveggel. Ára 4 frt. (1898-ban megszűnt.)

**Ermelléki Közlöny.** (Er-Mihályfalva.) Szerk. Szoboszlai Sándor; kiadó-tulajd. Beck Adolf nyomdász. III. évf. Ára 4 frt.

**Erzsébetfalvai Közlöny.** (Erzsébetfalva.) Szerk. és kiadó-tulajd. Erdélyi Mihály. III. évf. Nyomt. Mártonfi L. 4 frt.

**Felsőbányai Hírlap.** (Felsőbánya.) Szerk. Nagy Lajos; kiadó: Nánásy István nyomdász. III. évf. Havonként 2-er. Ára 2 frt.

**Felső-Zemplén.** (N.-Mihály.) Szerk. Gál Vilmos; kiadó tulajd. Landesman B. nyomdász. III. évf. Ára 4 frt.

**Galántha és Vidéke.** (Galántha.) Szerk. Troch Pál kiadó-tulajd. Neufeld Samu. III. évf. Nyomt. az Első galánthai könyvny. 4 frt.

**Kassai Hírlap.** (Kassa.) Szerk. Kresz János, kiadó-tulajd. Wesselényi Géza. Hetenként 3-szor. Nyomt. Forster, Wesselényi és társa. III. Ára 6 frt.

**Kispest-Szt.-Lőrincz.** (Kispest.) Szerk. Révész Lajos; kiadó-tulajd. Gesztési Miksa. III. évf. Nyomt. Első kispesti ny. Ára 4 frt.

**Közérdek.** (Ujpest.) Szerk. Endre János; nyomt. Fuchs Antal. III. évf. Ára 4 frt.

**Közérdek.** (Nagy-Kőrös.) Szerk. és laptulajd. Losonczy László. III. évf. Nyomt. Bazsó Lajos. Ára 4 frt.

**O-Becsei Közlöny.** (Ó-Becse.) Szerk. és tulajd. dr. Terék József, szerk. Kovács Ferencz. Nyomt. Gavanszky M. III. évf. Ára 4 frt.

**Somlyóvidéki Hírlap.** (Devecser.) Szerk. Huss Gyula; kiadja a »Vörösmarty« nyomda. III. évf. Ára 4 frt.

**Szabadtság.** (Esztergom.) Szerk.-tulajd. Bártfay Géza. III. évf. Nyomt. Tábor Adolf. Hetenként 2-er. Ára 6 frt.

**Tiszavidéki Hírlap.** (Szolnok.) Főszerk. és tulajd. Hevessi Jenő; fel. szerk. Magyary Gyula; kiadó Wachs Pál nyomdász. III. évf. Ára 5 frt.

**Verbász és Vidéke.** (Uj-Verbász.) Szerk. Schneider Dániel; kiadó-tulajd. a »Verbászi könyvnyomda.« III. évf. Ára 3 frt. (Magyar és német szöveggel.)

**Visó és Vidéke.** (Felső-Visó.) Szerk. Cseh Sándor; kiadó-tulajd. Ocskay H. Nyomt. Heller testvérek. III. évf. Havonként 3-szor. Ára 4 frt.

**Zentai Híradó.** (Zenta.) Szerk. és kiadó-tulajd. Kabos Ármin nyomdász. III. évf. Ára 5 frt.

**Abauj-Szántó és Vidéke.** (Abauj-Szántó.) Szerk. és kiadó-tulajd. Baksy Barna nyomdász. II. évf. Ára 4 frt.

**Ada-Moholi Ellenőr.** (Ada.) Szerk. és kiadó-tulajd. Gácsér Béla. II. évf. Nyomt. Berger L. Ára 4 frt 50 kr.

**Alföldi Ujság.** (Békés-Csaba.) Szerk. Miklós Gyula. II. évf. Hetenként 2-er. Ára 5 frt.

**Bács-Kulai Hírlap.** (Kula.) Szerk. és kiadó-tulajd. Berkovits Márk nyomdász. II. évf. Ára 4 frt.

**Balatonvidék.** (Keszthely.) Szerk. és kiadó: Magasházy Antal. II. évf. Nyomt. Sajánszky József. Ára 5 frt.

**Baranya.** (Pécs.) Szerk. Perlesz Lajos. Nyomt. Rosenfeld Márk. II. évf. Ára 4 frt.

**Beregi Ellenőr.** (Munkács.) Szerk. Ferenczy Lajos és Tulcsik Ferencz. Nyomt. Blayer. A. II. évf. Ára 4 frt. (Megszűnt.)

**Budapest—Erzsébetfalva.** (Erzsé-

betfalva.) Szerk. Draskovich József. Nyomt. Kálmán M. és társa. II. évf. Ára 4 frt.

**Debreczeni Ujság.** (Debreczen.) Szerk. és laptulajd. Than Gyula. II. évf. Nyomt. Kutasi Imre. Ára 3 frt.

**Délzala.** (Alsó-Lendva.) Szerk. Németh Mihály; laptulajd. Balkányi Ernő nyomd. II. évf. Ára 4 frt.

**Gyöngyösi Ujság.** (Gyöngyös.) Szerk. és kiadó-tulajd. Dudás Adolf; II. évf. Nyomt. Kohn L. Ára 5 frt.

**Jövönk.** (Pécska.) Szerk. és tulajdonos: Szathmáry Geyza. Nyomt. Ruber I. II. évf. Ára 6 frt.

**Komáromi Hirlap.** (Komárom.) Főszerk.-tulajd. Dr. Kolbe Dezső; szerk. Berinkei Bálint. Nyomt. Hungaria. II. évf. Ára 5 frt.

**Közérdek.** (Szentcs.) Szerk. Sz. Kovács Pál; kiadó-tulajd. Hollósi és Vajda könyvny. II. évf. Ára 5 frt.

**Közérdek.** (Nagy-Kikinda—Zsom-bolya.) Szerk. és tulajd. Geleji Frigyes; kiadó: Szagyakov M. Nagy-Kikindán. II. évf. Ára 1 frt.

**Kun-Halas.** (Halas.) Szerk. és kiadó-tulajd. Dr. Hermán Ferencz. Nyomt. Práger Ferencz. II. évf. Ára 5 frt.

**Kun-Szt-Márton s Vidéke.** (Kunszentmárton.) Szerk. Reitz János; kiadó-tulajd. Csanády József nyomdász. II. évf. Ára 4 frt.

**Magyar Alduna.** (Fehér-templom.) Szerk. Gál Kálmán; kiadó-tulajd. Wunder Gusztáv nyomdász. II. évf. Ára 6 frt.

**Mezőföldi Hirlap.** (Siófok.) Főszerk. Demeter Dénes; szerk. ifj. Kohn Gyula. Nyomt. Marián Péter. II. évf. Ára 4 frt.

**Monor és Vidéke.** (Monor.) Szerk. és kiadó-tulajd. Kostyelik Géza. Nyomt. Nagy Elek. II. évf. Ára 6 frt.

**Nyiregyháza.** (Nyiregyháza.) Fel. szerk. dr. Prok Gyula; társszerk. Sztem-pák Jenő; kiadó-tulajd. a szerkesztők. Nyomt. Jóba Elek. II. évf. Ára 5 frt.

**Pancsovai Ujság.** (Pancsova.) Szerk. Molnár József. II. évf. Nyomt. Kossanics Miklós. Ára 5 frt.

**Petosény és Vidéke.** (Petosény.) Szerk. Zádory Károly; laptulajd. Figuli Antal nyomdász. II. évf. Ára 4 frt.

**Rábaközi Ujság.** (Kapuvár.) Szerk. Deme Károly. Nyomt. Buxbaum József. II. évf. Ára 4 frt.

**Ráczeke és Vidéke.** (Ráczeke.)

Szerk.-tulajd. Tóth Pál. Nyomt. Tóth Pál Budapest. II. évf. Ára 4 frt. (Meggzúnt.)

**Ráczekei Hirlap.** (Ráczeke.) Szerk.-tulajd. Marosi Kálmán. Nyomt. Markovics Aladár. II. évf. Ára 4 frt. (Meggzúnt.)

**Szálló Levelek.** (Nyírad.) Szerk. Polgár Béla. Nyomt. a Vörösmarty ny. Devecser. II. évf. Havonként 2-er Ára 6 frt.

**Szathmár-Némethi.** (Szatmár.) Szerk. Mátray Lajos; kiadó-tulajd. Weinberger testvérek. II. évf. Ára 2 frt.

**Szepesvidék.** (Szepesváralja.) Szerk. és kiadó-tulajd. Telléry Gyula; segédszerk. Karossa Ödön. Nyomt. Buzás Dénes. II. évf. Ára 5 frt.

**Társadalmi Lapok.** (Ujpest.) Szerk. Brankovics György; kiadó és laptulajd. Salgó testvér nyomd. II. évf. Ára 4 frt.

**Tata és Tóváros.** (Tata.) Szerk. Fogassy Kázmér; laptulajd. Nobel Adolf nyomdász. II. évf. Ára 4 frt.

**Zsolna és Vidéke.** (Zsolna.) Szerk. dr. Mayer György; kiadó-tulajd. Áldori Manó könyvny. II. évf. Ára 4 frt.

**Abony.** (Abony.) Szerk. Máthé József és Viz Zoltán; kiadó-tulajdonos Szerdahelyi János nyomdász. I. évf. Ára 4 frt.

**Alföldi Híradó.** (Békés.) szerk. és kiadó-tulajd. br. Drechsel Géza nyomdász. I. évf. Ára 4 frt.

**Alföldi Hirlap.** (Békés-Csaba.) Szerk. és kiadó-tulajd. Miklós Gyula. I. évf. Hetenként 2-er. Nyomt. Povázsay testv. Ára 5 frt.

**Alföldi Ujság.** (Nagy-Körös.) Szerk. és kiadó Somogyi János. I. évf. Nyomt. Pannonia Kecskeméten. Ára 4 frt.

**Almásvölgyi Hirnök.** (Bozovics.) Szerk. Balogh László. I. évf. Nyomt. Országos központi községi ny. r. t. Ára 6 frt.

**Bajai Hirlap.** (Baja.) Szerk. és laptulajd. dr. Lemberger Ármin; Kiadja Kazal József nyomdász. I. évf. Ára 5 frt.

**Balatonai Hirlap.** (Veszprém.) Szerk. és kiadó-tulajd. Csolnoky Viktor. I. évf. Nyomt. Köves és Boros. Ára 5 frt.

**Bányavidék.** (Abrudbánya, Zalatna, Verespatak.) Szerk. Spaller József és Janky Kálmán; kiadó Papp György nyomdász Gyulafehérvárt. I. évf. Ára 4 frt.

**Csornai Hirlap.** (Csorna.) Szerk. Kokas István; nyomt. a csornai ny. váll. I. évf. Ára 4 frt.

**Debreczen és Vidéke.** (Debreczen.)

Szerk. ifj. Bleier Mór; kiadják a Bleyer testvérek. Nyomt. Hoffmann és Kronovitz. I. évf. Ingeny. (Megszűnt.)

**Délvidéki Lapok.** (Lugos.) Szerk. Pálfi Zoltán. Nyomt. Traunfeller Károly. I. évf. Hetenként 2-er. Ára 7 frt.

**Dombovár és Vidéke.** (Dombovár.) Főszerk. Lexa Zeno; szerk. Horváth Samu; kiadó-tulajd. Bruck Samu. Nyomt. a dombovári kny. I. évf. Ára 4 frt.

**Ermelléki Közlöny.** (Ér-Mihályfalva.) Szerk. Szoboszlai Sándor. Laptulajd. és kiadó: Beck Adolf nyomdász. I. évf. Ára 4 frt.

**Felsőmagyarországi Hirlap.** (Sátoralja—Ujhely.) Főszerk. dr. Kossuth János; fel. szerk. Bíró Pál. Nyomt. Landesmann Miksa és társa. I. évf. Hetenként 2-er. Ára 5 frt.

**Friss Ujság.** (Pécs.) Társadalmi napilap. Szerk. Tihanyi Károly; kiadók Eötvös Ádám és Tihanyi Károly. Nyomt. a lyceumi könyvnyomda. I. évf. Ára 7 frt 20 kr.

**Gödöllő és Vidéke.** (Gödöllő.) Főszerk. Eberhardt Dénes; szerk. Szvoboda Jenő. I. évf. Nyomt. a Vörösmarty ny. Budapest. Ára 4 frt.

**Gyergyói Hirlap.** (Gyergyó-Szent-Miklós.) Szerk. Kalmár Ignác; kiadó: Létz János nyomdája. I. évf. Ára 4 frt.

**Kécske és Vidéke.** (Uj-Kécske.) Szerk. Balogh Ferencz; kiadó-tulajdonos Feuer Illés nyomdász. I. évf. Ára 2 frt.

**Kemenesaljai Lapok.** (Kis-Czell.) Szerk. és laptulajd. Merei Gracza György. I. évf. Nyomt. Göldberg Gyula Pápan. Ára 5 frt.

**Kispest.** (Kispest.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Holbesz József. I. évf. Nyomt. Fischhof Henrik. Ára 5 frt.

**Kispesti Közérdek.** (Kispest.) Szerk. tulajd. Vízgy Gyula. Nyomt. Fischhof Henrik. I. évf. Ára 2 frt 50 kr.

**Kispest-Szent-Lőrinczi Lapok.** Szerk. és laptulajd. Seper Kajetán. I. évf. Nyomt. Valtér Ernő Budapest. Ára 5 frt.

**Korpona és Vidéke.** (Korpona.) Szerk. és laptulajd. Jeszenszky Gusztáv; társszerk. Matunák Mihály. Nyomt. Gallovich Jenő. I. évf. Ára 4 frt 50 kr.

**Közérdek.** (Nagy-Kikinda.) Szerk. és laptulajd. Geleji Frigyes. Kiadó Szegyakov M. nyomdász. I. évf. Ára 4 frt.

**Kunszentmiklós és Vidéke.** (Kis-Körös.) Nyomt. Kálisch J. I. évf. Ára 3 frt.

**Lippa és Vidéke.** (Lippa.) Szerk. és laptulajd. Máhr Emil nyomdász. I. évf. Ára 4 frt.

**Magyar Népszászló.** (Nagyvárad.) Főszerk. Rádl Ödön; fel. szerk. dr. Gyémánt Jenő; kiadó Láng József nyomdász. I. évf. Ára 1 frt 50 kr.

**Majsa és Vidéke.** (K.—Majsa.) Szerk. Rácz Károly. Nyomt. Feuer Illés Kis-Kun-Félegyházán. I. évf. Ára 2 frt.

**Marosvásárhely.** (Marosvásárhely.) Szerk. dr. Seper Dénes, Pap Sándor és Sárkány Miklós; kiadó: Sztupjár István nyomdász. I. évf. Ára 6 frt.

**Mező-Kövesd és Vidéke.** (Mező-Kövesd.) Szerk. Schönviszky László; kiadó-tulajd. Harangi Gyula. I. évf. Nyomt. Balázs Ferencz. Ára 4 frt.

**Nagylak és Vidéke.** (Nagy-lak.) Szerk. dr. Schaller József és dr. Bruck Adolf; kiadó-tulajd. Hubert Jenő nyomdász. I. évf. Ára 4 frt.

**Nagyvárad és Vidéke.** (Nagyvárad.) Ingeny Ujság. Szerk. és kiadó-tulajd. Stern Vilmos. Nyomt. Neumann Vilmos. I. évf.

**Népbarát.** (Ó-Becse.) Szerk. Göndör Ferencz. Az ó-becsei nemzeti szövetség hivatalos közlönye. I. évf. Ára 2 frt.

**Pankota és Környeke.** (Pankota.) Főszerk. Oltványi Gáspár; szerk. ifj. Králik József; kiadó Bod József nyomdász. I. évf. Ára 4 frt.

**Rákospalota és Vidéke.** (Rákospalota.) Főszerk. és laptulajd. dr. Bez-silla Nándor; fel. szerk. Molnár Gyula. Nyomt. a Pátria Budapest. I. évf. Ára 4 frt.

**Rákospalotai Közlöny.** (Rákospalota.) Szerk. és kiadó-tulajd. Sölétormos György. Nyomt. a Salgó testvérek Uj-pest. I. évf. Ára 4 frt.

**Rimaszombat és Vidéke.** (Rimaszombat.) Nyomt. és kiadja Ujházi Mihály. I. évf. Ára 4 frt.

**Rónaság.** (Mezőtúr.) Szerk. és laptulajd. Dolésh Géza nyomdász. I. évf. Ára 3 frt.

**Sajó Vidék.** (Rozsnyó.) Szerk. Komoróczy Miklós; kiadó: Hermann István nyomdász. I. évf. Ára 4 frt.

**Sárosi Hirlap.** (Eperjes.) Szerk. Beér Ferencz. Nyomt. a Pannonia. I. évf. Ára 4 frt.

**Szászrégeni Lapok.** (Szász-Régen.) Szerk. fel. ifj. Borbély A.; kiadó-tulajd. Schebesch W. nyomdász. I. évf. Ára 3 frt.

**Temesvári Naplók.** (Temervár.) Szerk. Deresty György Miklós. Nyomt. a Csanádegyházm. könyvny. I. évf. Ára 6 frt. (Megszűnt.)

**Torda-Aranyos.** (Torda.) Szerk. Papp László és Betegh Jenő. Nyomt. Harmath J. I. évf. Ára 4 frt.

**Udvarhelyi Hiradó.** (Székely-Udvarhely.) Szerk. Cs. Szabó Kálmán; kiadó-tulajd. Becsek D. fia nyomdász. I. évf. Ára 4 frt.

**Veszprémi Ellenőr.** (Veszprém.) Szerk. Várkonyi Dezső. Nyomt. Köves és Boros. I. évf. Ára 4 frt.

**Zólyom és Vidéke.** (Zólyom.) Szerk. Friedmann Mór. Nyomt. Seidel és Friedmann. I. évf. Ára 4 frt.

Összesen 230.

## IX. HIRDETÉSI LAPOK.

### BUDAPESTEN.

**Magyar Hirdető.** Szerk. és kiadó-tulajd. Posztl János. Nyomt. az országos ügyvédi ny. X. évf. Ingyen osztatik szét a vasutakon.

**Országos Hirdetési Közlöny.** Szerk. és lap-tulajd. Gerő József. Nyomt. Országos ügyvédi ny. IV. évf. Ára 5 frt.

### VIDÉKEN.

**Nógrádmegyei Hivatalos Értesítő.** (B.-Gyarmat.) Kiadja a jegyzői hivatal. Nyomt. a balassagyarmati könyvnyomda r. t. LV. évf. Hetenként. Ára 4 frt.

**Kolozsvármegyei Hivatalos Közlönye.** (Kolozsvár.) Nyomt. Gámán János. XXI. évf. Ára 4 frt.

**Megyei Hiradó.** Hivatalos hetilap. (Kaposvár.) Szerk. Roboz István; kiadó Hagelmann Károly nyomdász. XVII. évf.

**Háromszékmegyei Értesítő.** (Sepsis-György.) XV. évf. Nyomt. ifj. Jancsó Mózes. Hetenként. Ára 4 frt.

**Győr sz. kir. város Hivatalos Értesítője.** (Győr.) IX. évfolyam. Hivatalból küldetik.

**Gömör-Kishont t. e. Vármegyei Hivatalos Értesítője.** (Rimaszombat.) Szerk. és kiadja a vármegyei alispáni hivatal. IX. évf. Nyomt. Náray J. A. Hivatalos hetilap.

**Trencsén Vármegyei Hivatalos Közlönye.** (Trencsén.) Szerk. Baross Jusztin alispán; kiadja Skarnitzl X. Ferencz nyomdász. VIII. évf. Ára 2 frt.

**Hontvármegyei Hivatalos Közlönye.** (Ipolság.) VI. évf. Havonként 3-or.

Nyomt. a Neumann ny. Ára 3 frt.

**Pozsony Vármegyei Hivatalos Közlönye.** (Pozsony.) Szerkeszti és kiadja Klempa Bertalan alispán. Nyomt. Wigand. F. K. VI. évf. Havonként 2—3-szor. Ára 2 frt.

**Sárosvármegyei Hivatalos Lapja.** (Eperjes.) Szerk. és kiadja a Sárosvármegye alispáni hivatala. Nyomt. Kósch Árpád. III. évf. Hetenként.

**Mosonmegyei Értesítő.** (Győr.) Nyomt. a Győri Hirlap ny. II. évf.

**Szepes-vármegyei Törvényhatóságának Rendeletára.** (Lőcse.) II. évf.

**Hevesvármegyei közigazgatási lapja.** (Eger.) Nyomt. az érseki lyceum ny.

**Körösvények.** (Nagyvárad.) Bihar-megye alispánjától. Nyomt. Laszky Ármin.

**Baranya Vármegyei hivatalos lapja.** (Pécs.) Szerk. és kiadja Várady Ferencz. Nyomt. Tairs József. I. évf.

**Országos Értesítő.** (Nagyvárad.) Szerk. Láng József nyomdász. I. évf. Havonként 2-er. Ingyen küldetik. (Magyar és német szöveggel.)

Összesen 18.

## X. VEGYES MELLÉKLAPOK.

### BUDAPESTEN.

**Szemészet.** Szerk. Schulek Vilmos tanár iskolája és

**Közegészségügy és Törvényszéki Orvostan.** Szerk. Fodor József, tanár. Az »Orvosi Hetilap« mellékletei.

**Honvéddorvos.** A »Gyógyászat« havi melléklete.

**Curiai Határozatok.** A »Jogtudományi Közlöny« melléklapja.

**Rendőri Közlöny.** A »Belügyi Közlöny« melléklapja. XXVII. évf.

**A Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője.** XXVI. évf. Hetenként hatszor.

**Világkrónika.** A »Vasárnapi Ujság« s »Politikai Ujdonságok« s a »Képes Néplap« melléklapja. XXII. évf.

**Új Budapest.** A »Budapest« képes heti melléklete (Elcslap.) XX. évf. Ára a föllep nélkül 3 frt.

**Hiteles Sorsolási Értesítő.** A »Magyar Pénzügy« melléklapja. XVIII. évf. Minden fontos húzás után.

**Magyar Lloyd.** A »Magyar Kereskedők Lapja« heti melléklete XVIII. évf.

**A »Pénzügyi Közlöny.«** melléklapja.

**A »Budapest« Regénycsarnoka.** Heti melléklap. XVI. évf.

**Polgári Törvénykezés.** A »Büntető Jog Tára« melléklapja. XV. évf.

**Szépirodalmi Kert.** Heti melléklet a »Magyar Állam«-hoz. XII. évf.

**Jogesetek.** XIV. évf. Melléklet a »Jog«-hoz és az »Ügyvédek Lapja«-hoz.

**Budapesti Gyorsíró.** A »Gyorsírási Lapok« melléklapja. X. évf.

**Hölgyek Lapja.** A »Képes Családi Lapok« heti melléklete. X. évf.

**Posta és Táviridai Közlemények.** A »Posta és Távira Rendeletek Tára« melléklapja. VII. évf.

**Rendőri Közlöny.** A »Belügyi Közlöny« melléklete. V. évf.

**Regénytár.** A »Vasárnap Ujság« heti melléklete. IV. évf.

**Sorsolási Tudósító.** A »Pénzügyi Ujság« melléklete III. évf.

**Lakás Közvetítő.** A »Háztulajdonosok Lapja« melléklapja. II. évf.

**Uj Nemzedék.** Szerk. Czuczori. II. évf. havonként. Nyomt. Neuwald Illés.

**Nyilvántartás.** A »Rendőri Lapok« melléklapja. III. évf. (Magyar és német szöveggel.)

**Vasárnap.** A »Hazánk« heti melléklapja.

**Bolond Világ.** A »Népvezér« heti melléklete.

**Magyar Kikeriki.** Az »Általános Hírlap« heti melléklapja II. évf.

**Kerékpár.** A »Magyar Ujság« melléklete.

**Lakás-Hirdető.** Háztulajdonosok Lapja« melléklete.

**Magyar.** A »Buda és Vidéke« havi melléklapja. I. évf.

**Magyar Nép.** A »Reggeli Ujság« melléklete. I. évf. (Meggzűnt.)

#### VIDÉKEN.

**Hivatalos Melléklet a »Torontál«-hoz.** (Nagy-Becskek.) XIII. évf. Hetenként egyszer.

**Rábaközi Hírlap.** (Sopron.) A »Soproni Napló« vasárnapi melléklete. Szerk. dr. Herbst Lajos Csornán és dr. Laufer S. Kapuvárt. IX. évf. Ára 4 fnt.

**Hivatalos Értesítő.** (Ségesvár.) Szerk. dr. Seiwert Vilmos. Kiadja a

Nagy-Küküllő vármegye. VII. évf. Nyomt. Horeth Fr. J.

**Hüvelyk Matyi.** (Szeged.) A »Szegedi Napló« melléklete V. évf.

**Sopronvármegye Hivatalos Közvetételei.** (Sopron.) A »Soproni Hírlap« melléklete.

**Jász-Nagykun-Szolnokvármegye Hivatalos Közleményei.** (Szolnok.) IV. évf. (A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok melléklete.)

**Borsodvármegye Hivatalos Értesítője.** (Miskolcz.) A »Borsod« melléklete.

**Jó Gyermekek Lapja.** (Nagyvárad.) A »Szabadság« melléklapja. Nyomt. Laszky Ármín. II. évf.

**Sopron.** (Sopron.) A »Sopron« politikai napilap heti melléklete. II. évf.

**Jogi Szemle.** (Marosvásárhely.) »Marosvásárhely« heti melléklapja.

**Darázs.** (Kispest-Szent-Lőrincz.) A »Kispest-Szent-Lőrinczi Lapok« melléklete. I. évf.

**Hivatalos Közlöny.** (Veszprém.) A »Veszprém-vármegye melléklapja. I. évf.

**Hübele Balázs.** (Árad.) Az »Aradi Híradó« élczip melléklete.

**Munka után.** (Temesvár.) A »Temesvári Naplók« melléklapja. I. évf.

Összesen 45.

#### ÖSSZEGEZÉS.

Hírlapirodalmunk *számarányát* 1897. és 1898. évben a következő kimutatásban tüntethetjük föl:

	1897.	1898.
I. Politikai napilapok	46	52 + 6
II. Politikai hetilapok	64	79 + 15
III. Vegyes tartalmú képes lapok ... ..	12	17 + 5
IV. Egyházi és iskolai lapok ... ..	49	61 + 12
V. Szépirodalmi és vegyes tart. lapok	16	29 + 13
VI. Humorisztikus lapok	11	20 + 9
VII. Szaklapok ... ..	212	257 + 45
VIII. Vidékilapok nempolitikai tartalommal	181	230 + 49
IX. Hirdetési Lapok ...	11	18 + 7
X. Vegyes melléklapok	45	45 + —
Összesen:	647	908 + 161

## II.

### A hazai nem-magyar nyelvű hirlapirodalom.

KERESZTY ISTVÁNTÓL.

#### I. TÖBBNYELVŰ LAPOK.\*

*Szaklapok és vegyes tartalmúak.*

#### BUDAPESTEN.

**A Budapesti áru- és értéktőzsde Hivatalos Arjegyző lapja.** Amtlicher Coursblatt der Budapester Waaren- und Effecten-Börse [magyar és német]. XXXV. évf.

**Rendeleti Közlöny** (a m. kir. honvédség számára). Szabályrendeletek. — Viestnik Naredabah. Za kr. ug. domobranstvo. Normativne naredbe. [M. és horvát.] XXIV. évfolyam.

**Rendeleti Közlöny** (a m. kir. honvédség számára). Személyes ügyek. — Viestnik Naredabah. Za kr. ug. domobranstvo. Osobni poslovi. [M. és horvát.] XXIV. évf.

**Typographia.** — Gutenberg. [M. és német.] XXX. évfolyam.

**Mercur,** hiteles sorsolási tudósító. — Authent. Verlosungs-Anzeiger. [M. és német.] XXIV. évf.

**Magyar Tőzsdei Közlöny.** Ungarisches Börsen-Journal. [M. és német.] XIX. évf.

**Magyar Vas- és Gépujság.** Ungarischer Metallarbeiter. [M. és német.] XVI. évf.

**M. Kir. Postai és Távirat-Rendeletek Tára.** Sbornik kr. ug. Postanski; és: Brzovajnih Naredabah. [M. és horvát.] Kiadja a m. kir. kereskedelemügyi miniszter. XIII. évf.

**Budapesti Lakáshirdető.** Budapester Wohnungsanzeiger. [M. és német.] XI. évf.

**Kávésipar Szakközlöny.** [M. és német.] X. évf.

**A Vendéglős.** [Az előbbivel azonos.] **Adók és Illetékek Közlönye.** Organ für Steuer und Gebühren. [M. és német.] IX. évf.

**A Kőfaragó.** Der Steinmetz. [M. és német.] IX. évf.

**Magyar Fém- és Gépipar.** Ungarische Metall- und Maschinen-Industrie. [M. és német.] VIII. évf.

**Magyar Cukoripar.** Die ungarische Zuckerindustrie, és melléklete: A Cukorrépa-Termelő. — Der Zuckerrüben-Producent. [M. és német.] VII. évf.

**Hungaria.** [M. és n.] VI. évf.

**Dohányárusok Közlönye.** — Organ der Tabak-Gross- und Kleinverschleisser Ungarns. [M. és n.] VI. évf.

**Szabók Szaklapja.** Schneider-Fachblatt. [M. és német.] VI. évf.

**Magyar Malom- és Gazdasági Értesítő.** — Ungarischer Mühlen- und Landwirthschaftlicher Anzeiger. [M. és német.] VI. évf.

**Rendőri Lapok** (Magyar Csendőrr). [M. és német.] V. évf.

**Bőripar.** — Ungarische Gerber-Zeitung. [M. és német.] IV. évf.

**Magyarországi Szabók Szaklapja.** Ungarisches Schneider-Fachblatt [M. és német.] IV. évf.

**Magyar Téglapár és Építők Közlönye.** Ungarische Ziegel- und Bauzeitung [M. és német.] IV. évf.

**Építőmunkás.** — Der Bauarbeiter. [M. és német.] IV. évf.

**Székesfővárosi Lakáshirdető.** Residenzhauptstädtischer Wohnungs-Anzeiger. [M. és német.] III. évf.

\* Felvették a magyar nyelvűek közé is fel vannak véve, az összes létszámot tehát ez a rovat nem gyarapítja.

**Unio.** A »Bpest-Székesfőv. Sütők ... ipartestülete« hivatalos szakközlönye. [M. és német.] III. évf.

**A Sziggyártó és Nyerges.** Der Rierner und Sattler. [M. és német.] III. évf.

**A Budapesti Ács-Segédek Időszaki Értesítője.** Zeitweiliger Bericht der Budapester Zimmerergehilfen. [M. és német.] II. évf.

**Vas- és Fém munkások Szaklapja.** Fachblatt der Eisen- und Metallarbeiter. [M. és német.] II. évf.

**Magyarország és a Külföld.** [M., német, francia és angol.] II. évf.

**Az »Osztály-Sorsjáték«.** »Klassen-Lotterie«. [M. és német.] II. évf.

**Magyarországi Kéményseprők Lapja.** Fachorgan Ungarischer Rauchfangkehrer. [M. és német.] II. évf.

**Commercielle Rundschau.** — Kereskedelmi Szemle. [Német főlap, magyar mellékklappal.] Szerk. tul. Vécsei Léo. Ny. Gross és Grünhut. II. évf. Havi 3 szám. Ára 6 frt.

**Das Baugewerbe.** (Bpest-Kispest.) [M. és német.] Szerk. kiadó Meyer Henrik. Ny. »Belvárosi kny.« (Varga Endre és Grósz Bertalan.) I. évf. Havi 2 szám. Ára 4 frt.

**Általános Szeszipari Közlöny.** [M. és német.] I. évf.

**Italmérők és Italárusok Közlönye.** — Schanklizenzen-Zeitung. [M. és német.] I. évf.

**Illusztrált lapok.** [M., német és francia.] I. évf.

**Művezetők Lapja.** Werkmeister-Zeitung. [M. és német.] I. évf.

**Levélbélyeggyűjtők lapja.** Ungarisches Briefmarken-Offertenblatt. [M. és német.] I. évf.

**A Szabászati Szakma Oktatási Szaklapja.** Unterrichtsblatt des Zugschneide-Faches. — Uj czime:

**A Szabóiparosok Körének Szakközlönye.** Szabászat-Oktatás. — Zugschneide-Unterrichts-Fachblatt. [M. és német.] I. évf.

**Budapesti Kerékpáros.** [M. és német.] I. évf.

**Nemzetközi Vasuti és Hajózási Utmutató.** [M. és német.] I. évf.

**Centiméter.** [M. és német.] I. évf.  
**Értesítő.** A. m. kir. tengerészeti hatóság hiv. lapja. — Avvisatore. (Fiume.) (A »La Bilancia« melléklapja.)

Összesen 42.

## VIDÉKEN.

**Szepesi Hírnök.** — Zipser Bote. (Lőcse.) [M. és német.] XXXVI. évf.

**Nyitrai Lapok.** Neutra-Trenchiner Zeitung. (Nyitra.) [M. és német.] XXIX. évf.

**Vágvölgyi Lap.** (Trencsén.) [M. és német.] XXV. évf.

**Telecska.** (Kula.) [M. és német.] XVI. évf.

**Muraköz.** — Medjimurje. [M. és horvát.] XV. évf.

**Concordia.** (Pozsony.) XIII. évf. [M. és német.]

**Módos és Vidéke.** — Modos und Umgebung. [M. és német.] VII. évf.

**Pályázat.** (Székesfehérvár.) [M. és német.] VII. évf.

**Szent-Gotthárd.** — St.-Gotthard. (Sz.-Gotthárd.) [M. és német.] III. évf. 1897/8.

**Apatin és Vidéke.** — Apatin und Umgebung. [M. és német.] III. évf.

**Verbász és Vidéke.** — Verbász und Umgebung. [M. és német.] III. évf.

**Bácskai Újság.** Bácskaer Zeitung. (Apatin.) [M. és német.] III. évf.

**Népbarát.** Volksfreund. (Pécs.) [M. és német.] III. évf.

**Buziaser Anzeiger.** Buziási Hirdető. (Buziás.) [M. és német.] Szerk. S. Marton János; kiadó Ullmann Ferencz. Heti lap. III. évf. Ára 4 frt 60 kr.

**Buziás-gyógyfürdő.** (Heilbad Buziás.) [M. és német.] Szerk. és társul. S. Marton János; tul. Ullmann Ferencz. II. évf. Heti lap. Ára 4 frt 60 kr.

**Reklame.** (Pécs) [M. és német.] II. évf.

**Kammer-Mittheilungen.** (Pozsony.) [M. és német.] I. évf.

**Posta-Érték Gyűjtők Hirdetési Lapja.** — Ankündigungsbild für Philatelie. (Szatmár.) I. évf. [M. és német.] Összesen 18.

## II. NÉMET LAPOK.

### a) Politikai tartalmúak.

#### BUDAPESTEN.

**Pester Lloyd.** Fel. szerk. Falk Miksa; kiadó. ny. a »Pesti Lloyd-Társulat« XLIV. évf. Napilap, estilappal. Ára 22 frt.

**Neues Pester Journal.** Fel. szerk. Bródy Lajos; kiadó-tul. Bródy Zsigmond. Ny. »Hungaria« ny. XXVII. évf. Napilap. Ára 14 frt.



**Politisches Volksblatt.** Fel. szerk. Sipos J.; kiadó tul. a »Hungaria« vállalat. Ny. »Hungaria« XXIV. évf. Napilap. Ára 10 frt.

**Neues Politisches Volksblatt.** Fel. szerk. dr. Fleischman Sándor; kiadó tul. Mérey Miksa. Ny. »Kosmos.« XXII. évf. Napilap. Ára 10 frt., a »Witzrakete« mellékkel együtt 11 frt 20 kr.

**Budapester Tagblatt.** Fel. szerk. Bolgár Ferencz; kiadja »Europa« r. t. Ny. »Európa.« XV. évf. Napilap. Ára 14 frt.

**Neues Kleines Journal.** Szerk. Weisz V. Félix; tul. »Európa« r. t. Ny. »Európa.« II. évf. Ára naponta 1 kr. Összesen 6.

#### VIDÉKEN.

**Pressburger Zeitung.** (Pozsony.) Fel. szerk. Löwö Rudolf; kiadó tul. ny. Angermayer Károly. CXXXV. évf. Napilap, esti lappal. Ára 12 frt.

**Hermannstädter Zeitung** vereinigt mit dem Siebenbürger Boten. (Nagy-Szeben.) Fel. szerk. Roth Frigyes; kiadó ny. Reissenberger Adolf. CXIV. évf. Napilap. Ára 10 frt.

**Bács-Bodrogher Presse.** (Ujvidék.) Fel. szerk. és kiadó Fuchs Emil. Ny. Fuchs Emil és Társa. XLIII. évf. Hetilap. Ára 5 frt.

**Kronstädter Zeitung.** (Brassó.) Fel. szerk. Dörschlag Rudolf; kiadótul. Gött János fia. Ny. Gött J. fia. LXII. évf. Napilap. Ára 9 frt 60 kr

**Temesvarer Zeitung.** (Temesvár.) Fel. szerk. Barát Ármin; kiadó-tul. Heim Antal. XLVII. évf. Napilap. Ára 16 frt.

**Werschetzer Gebirgsbote.** (Versecz.) Fel. szerk. Million M.; kiadó ny. Kirchner J. E. özv. XLII. évf. Hetenként 2 szám. Ára 5 frt.

**Neue Temesvárer Zeitung.** (Temesvár.) Fel. szerk. Dévay Ferencz; tul. kiadó Steger E. utódai. XXXI. évf. Napilap. Ára 16 frt.

**Oedenburger Zeitung.** (Sopron.) Szerk. Marbach Ernő; kiadó ny. Romwalter Alfréd. XXXI. évf. Napilap. Ára 10 frt.

**Fünfkirchner Zeitung.** (Pécs.) Fel. szerk. Lenkei Lajos; tul. Guttmann J. özv. Ny. »Pécsi irodalmi és ny. r. t.« XXIX. évf. Hetenként 2 szám. Ára 8 frt.

**Donau-Temes-Bote.** vorm. Banater Post. (Pancsova.) Szerk. tul. ny. Wittig-

schlager K. XXIX. évf. Hetenként két szám. Ára 8 frt.

**Westungarischer Grenzbote.** (Pozsony.) Fel. szerk. Riepl Farkas; kiadó tul. Simonyi Iván. Saját ny. XXVII. évf. Napilap. Ára 12 frt 16 kr.

**Der Landbote.** (Temesvár.) Szerk. tul. Kraushaar Károly. ny. Csanádegyházmegyei ny. XXVII. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

**Siebenbürgisch-Deutsches Tagblatt.** (Nagy-Szeben.) Lapvezér Häner Henrik; fel. szerk. Deutsch Gyula; kiadó Ny. Drotleff József. XXV. évf. Napilap. Ára 14 frt.

**Dettaer Zeitung.** (Detta.) Fel. szerk. Binder Jenő; kiadó tul. Ny. Heldenwanger J. XVIII. évf. Hetilap. Ára 4 frt 60 kr.

**Der Volksfreund.** (Szombathely.) Fel. szerk. és kiadó ny. Gabriel A. XVI. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Der Freimütige.** »Südungarisches Volksblatt.« (Temesvár.) Fel. szerk. és tul. Blaskovics Ferencz. Ny. »Délmagyarországi.« XIII. évf. Hetilap. Ára 4 frt 80 kr.

**Südungarische Reform.** (Temesvár.) Szerk. tul. ifj. Steiner Károly. Ny. »Unio« X. évf. Napilap. Ára 14 frt.

**Westungarisches Volksblatt.** (Sopron) Fel. szerk. ny. Binder Pál; tul. az alapítók. VI. évf. Ára a hetenként háromszor megjelenő kiadásé 6 frt, a hetié 2 frt.

**Mediascher Wochenblatt.** (Medgyes.) Szerk. Biehl A.; tul. ny. Reissenberger G. A. VI. évf. Hetilap. Ára 6 korona.

**Kronstädter Tageblatt.** (Brassó.) Fel. szerk. Stooft János; kiadó Hiemesch V. ny. Schlandt-féle ny. IV. évf. Napilap. Ára 10 frt.

**Pressburger Tagblatt.** (Pozsony.) Szerk. tul. Binder Tódor; kiadó ny. Kath. irodalmi r. t. II. évf. Napilap. Ára 10 frt.

**Ung.-Weiskirchner Volksblatt.** (Fehértemplom.) Szerk. Schümichen Jakab; tul. ny. Kuhn Péter II. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Eisenburg.** (Szombathely.) Főszerk. Kővári-Kaffeher Béla; szerk. Füredi Béla. Ny. Bertalanffy. II. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Neue Zeitung.** (Sopron.) Szerk. Arnhold Károly; kiadja egy szövethet. Ny. Röttig Gusztáv. I. évf. Heti 2 szám. Ára 7 frt.

**Lugoser Zeitung.** (Lugos.) Szerk. tul. Pinkus Jakab. Ny. Traunfellner Károly. I. évf. Heti 3 szám. Ára 8 ft.  
Összesen 25.

b) Szaklapok és vegyestartalványok.

#### BUDAPESTEN.

**Styx.** Szerk. Schöpl G. kiadó tul. Singer A. K. özv. Ny. Gross és Grünhut. XXXVII. évf. Havonta 3 szám. Ára 8 ft.

**Pester Medizinisch-Chirurgische Presse.** Fel. szerk. dr. Török Lajos; kiadó tul. Mezei Antal. Ny. »Werböczy« r. t. XXXIV. évf. Hetilap. Ára 6 ft.

**Saphir's Styx.** Szerk. Rosenbaum Rikhard. Ny. Neuwald Illés. XXX. évf. Félhavi lap. Ára 8 ft.

**Commerzieller Anzeiger.** Fel. szerk. Stein M.; tul. Zwilling J. »Assistent« irodája. Ny. Schlesinger és Kleinberger. XXVIII. évf. Heti lap. Ára 12 ft.

**Volksstimme** Szerk. Pfeifer Sándor. tul. Magyarország Szociáldemokrata Pártja. Ny. »Gutenberg« ny. XXVI. évf. Heti lap. Ára 2 ft 40 kr.

**Der Ungarische Israelit.** Fel. szerk. dr. Bak Illés; tul. Bak Ignác özv. Ny. Márkus Samu. XXV. évf. Ára 6 ft., melléklettel 8 ft.

**Nationalökonomische Blätter.** Szerk. tul. Friedmann L. Ny. Gross és Grünhut. XXIV. évf. Heti lap. Ára 8 ft.

**Hans-Jörgel.** Szerk.-kiadó Czukelter Ferencz. Ny. Neuwald Illés. XXI. évf. Kétheti lap. Ára 8 ft., nyilvános helyiségeknek 6 ft.

**Volkswirtschaftliche Sonntags-Revue.** Fel. szerk. és tul. Reinitz Tódor. Ny. Neuwald Illés. XXI. évf. Hetilap. Ára 12 ft.

**Ungarische Allgemeine Verkehrs-Zeitung.** Szerk. tul. Schreiber Adolf örökös Andics Juszina. Ny. Feldmann Mór. XX évf. Havi 2 szám. Ára 12 ft.

**Cyankali.** Szerk. Fischer Vilmos. »Anglo« ny. XVIII. évf. Havi 2 szám. Ára 10 ft.!

**Der Bau-Unternehmer und Lieferant.** (A »Vállalkozók Lapja« német kiadása.) Fel. szerk. Salzer Izor; kiadó tul. Salzer I., Lakatos L. és Bendik G. Ny. »Belvárosi kny.« (Varga Endre és Grósz Bertalan.) XVII. évf. Havi 3 szám. Ára 8 ft.

**Budapester (Österr.-Ungar.) Ankündigungsblatt.** Szerk. és tul. Sikray S. Ny. Brózsza Ottó. XVI. évf. Havonta kétszer. Ára 6 ft.

**Budapester Humoresken und Styx.** (A »Styx« havi melléklapja.) Fel. szerk. Schöpl G.; kiadó-tulajd. Singer A. K. özvegye. Ny. »Vörösmarty.« X. évf. Ára a főlappal együtt 8 ft.

**Montagblatt.** Fel. szerk. tul. Viola Miksa. Ny. Schlesinger és Kleinberger. X. évf. Hetilap. Ára 6 ft.

**Wiener Liebling.** Kiadja (Bécsben) Friedmann A. utóda. Ny. »Kosmos.« X. évf.

**Commercieller Beobachter.** Szerk. tul. Zwilling Lipót. Ny. Weissenberg Ármán. VIII. évf. Heti lap. Ára 12 ft.

**Internationale Artisten-Revue.** Fel. szerk. és kiadó-tul. Steiner Ferdinánd; Ny. Markovits és Garai. VIII. évf. Havi 3 szám. Ára 6 ft.

**Kredit und Handel.** Szerk. tul. Blum Ármán. Ny. »Vörösmarty« ny. V. évf. Havi 2 szám. Ára 8 ft.

**Heitere Blätter.** Fel. Szerk. Hátsek Adolf; társszerk. Schönnmann Vilmos. Ny. »Európa« ny. V. évf. Hetilap. Ára 4 ft.

**Ungarischer Holzhändler.** (A »Magyar Fakereskedő« német fordítása.) Szerk. és tul. Székely Ignác. Ny. »Fővárosi ny. és vonalozó r.-t.« V. évf. Havonta kétszer. Ára 4 ft, a magy. kiadással együtt 10 ft.

**Volksblatt.** Fel. szerk. »István gazda.« Ny. »Franklin« társulat. V. évf. Hetilap. Ára 2 ft.

**Die Witzrakete.** (Melléklet a Neues Polit. Volksblatthez.) Szerk. Fleischmann Sándor; kiadó a N. P. Vbl. társaság. V. évf. Ára: a főlap előfizetőinek 1 ft 20 kr., különben 4 ft 80 kr.

**Ungarische Montan-Industrie- und Handelszeitung.** Szerk. és kiadó Silberstein Arnold. Ny. Márkus Samu. IV. évf. Félhavi lap. Ára 10 ft.

**Ungarische Wochenschrift.** Szerk. Dornbusch M. Ny. Schlänger testvérek. IV. évf. Hetilap. Ára 6 ft.

**Herkó Páter.** Fel. szerk. Markos Gyula. Ny. »Anglo-ny.« III. évf. Hetilap. Ára 4 ft.

**Ungarische Bauzeitung.** Szerk. tul. Sommer József. (Úpest.) Ny. »Franklin« társulat. III. évf. Havi 3 szám. Ára 10 ft.

»Grüss Gott«. Szerk. Famler Gusztáv

Adolf (Torzsa) és Gladischefsky Károly. (Bpest.) Ny. Hornyánszky Viktor. III. évf. Heti lap. Számja 2 kr.

**Ungarische Medizinische Presse.** Szerk. és kiadó dr. Tuszkai Ödön. Ny. Gelléri és Székely. III. évf. Heti lap. Ára 6 frt

**Freiheit!** Szerk. kiadó Szikora Zoltán. Ny. Weissenberg. III. évf. Kétheti lap. Ára 2 frt 40 kr.

**Christliches Volksblatt.** Szerk. tul. Molnár János. Ny. »Sz.-Gellért« ny. III. évf. Heti lap. Ára 2 frt.

**Kleines Journal.** Fel. szerk. Fischer Mór. Ny. Anglo ny. II. évf. . . . . szám (heti lap?) Ára 8 frt.

**Allgemeiner Technischer Anzeiger für Ungarn.** Szerk. tul. Singer Gyula. Ny. »Werböczy« kny. r. t. II. évf. Havonta 2 szám. Ára 6 frt.

**Eisenbahn-Tarif- und Verkehrs-Anzeiger.** Szerk. kiadó Weismayer Brúnó. Ny. Gelléri és Székely. II. évf. Havi 2 szám. Ára 10 frt.

**Lustiges Leben.** Szerk. »Boccaccio«; kiadó: Hirlapterjesztő Vállalat. II. évf. Heti lap. Ára 1 frt 50 kr.

**Ungarischer Weinbau.** Szerk. Baross Károly és Drucker Jenő; tul. Baross K. Ny. »Patria« ny. r. t. II. évf. Heti lap. Ára 6 frt.

**Budapester Montagszeitung.** Szerk. tul. Büchler Baján Vilmos. Ny. »Hunnia.« I. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Budapester Abendblatt.** Szerk. Fischer Vilmos. Ny. »Anglo« ny. Havi 3 szám.

**Holzrevue.** (A »Faügyi Szemle« német kiadása.) Kiadó főszerk. Weiner Arthur; fel. szerk. Pollacsek Jenő. I. évf. Havi 2 szám. Ára 8 frt.

**Möbelwagen-Evidenz-Blatt.** Az »Eisenbahn-Tarif . . . Anzeiger« kiadása, havi 4 szám. I. évf.

**Patentauslegungen.** Szerk. Kelemen; kiadó ő és társa. Ny. »Kosmos« I. évf. Hetilap. Ára 32 frt.

**Amtliche Nachrichten.** Kiadó Cs. kir. szab. Kassa-Oderbergi vasut. Ny. »Pesti kny. r. t.« . . . évf.

**Finanzielle Blätter.** Fel. szerk. Pick Ignác. Ny. Zeiler. »VI.« évf. Havi 2 szám. Ára 10 frt. (!)

**Internationales Journal.** Szerk. Schaller. Ny. Müller Károly. . . . évf. Havi . . . Ára 10 frt. (!)

**Internationale Kapitalisten-**

**Zeitung.** Szerk. tul. Weil F. Ny. »Patria.« »VIII.« évf. Havi 2 szám. Ára 1 frt.

**Allgemeine Rundschau.** Szerk. Brody H. Ny. Hunnia. (?) Havi lap. Ára 12 frt. (!)

**Local-Zeitung.** Fel. szerk. Pick Gábor. Ny. Löblovitz Zsigmond. »VI.« évf. Havi 2 szám. Ára 10 frt. (!)

**Ungarisches Handels-Museum.** Szerk. Braun A. Ny. Löblovitz Zsigmond. XII. évf. Havi 2 sz. Ára 8 frt. (!)

**Oest.-Ung. Adels-Zeitung.** Fel. szerk. Stramm Hugó. Ny. »Anglo«-ny. XX. évf. . . . . szám. Ára 12 frt. (!)

**Reichs-Revue.** Szerk. Kohn Tódor. »Anglo« »XI.« évf. Ára 10 frt.!

**Salonblatt.** Szerk., sem kiadó, *nincs megnevezve.* Ny. »Anglo«-ny. II. évf. Havi 3 szám. Ára *nincs megjelölve.*

Osszesen 51.

#### VIDÉKEN.

**Kaschauer Zeitung.** Eperjesi Értesítő. (Kassa.) Fel. szerk. Rorwell S.; kiadó ny. Werfer Károly. LX. évfolyam. Heti 3 szám. Ára 5 frt.

**Gross-Becskereker Wochenblatt.** Fel. szerk. Mayer Rudolf; kiadó ny. Pleitz Ferencz Pál. XLVIII. évf. Hetilap. Ára 5 frt.

**Krassó-Szörényer Zeitung.** (Lugos.) Tul. ny. Virányi János. XLI. évf. Hetilap. Ára 5 frt.

**Die Nera.** (Ung. Weisskirchner Zeitung.) (Fehértemplom.) Szerk. és kiadó ny. Wunder J. XXXII. évf. Hetilap. Ára 4 frt 60 kr.

**Oraviczaer Wochenblatt.** (U. ott.) Fel. szerk. és tul. Ny. Wunder Károly. XXVII. évf. Hetilap. Ára 4 frt 60 kr.

**Bistritzer Wochenschrift.** (Besztercze.) Szerk. kiadó Schell Károly. Ny. Botschar Tódor. XXVII. évf. Hetilap. Ára 4 frt 40 kr.

**Pressburger Salonblatt.** (Pozsony.) Szerk. tul. Dobay István. Ny. Pawlik és Marinzl. XVIII. évf. Megjelentési ideje bizonytalan, ára 12 frt!

**Landwirthschaftliche Blätter.** (N.-Szeben.) Szerk. Gottschling Adolf; kiadó az erdélyi szász gazd. egyesület felügyelőbizottsága. Ny. Drotleff József. XXVI. évf. Havonta 2 szám. Ára 1 frt 60 kr.

**Orsovaer Wochenblatt.** (Orsova.) Szerk. Hutterer Géza; tul. ny. Handl

József. XXVI. évf. Hetilap. Ára 4 frt 80 kr.

**Schässburger Anzeiger.** (Segesvár.) Kiadó, ny. Jördens testvérek. XXVI. évf. Hetilap. Ára 2 frt 50 kr.

**Günser Anzeiger.** (Kőszeg.) Fel. kiadó Feigl G. Adolf. Ny. Feigl Frigyes. XXV. évf. Hetilap. Ára 3 frt 80 kr.

**Gross-Kikindaer Zeitung.** (N.-Kikinda.) Szerk. tul. Weiner Simon. Ny. Gazin (előbb Milenkovits-) ny. XXIV. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Die Berzava.** (Resiczabánya.) Szerk. kiadó, ny. Eisler József. XXIII. évf. Hetilap. Ára 4 frt 80 kr.

**Die Posaune.** (Temesvár.) Tul. ny. Lechenmayer J. C. XXIII. évf. Hetilap. Ára 6 frt 40 kr.

**Gross-Kokler Bote.** (Segesvár.) Szerk. tul. ny. Horeth Frigyes. XX. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Oberwarther Sonntags-Zeitung.** (Felső-Ör.) Kiadó-tul. ny. Schodisch Lajos. XIX. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Karpathen-Post.** (Késmárk.) Szerk. tul. ny. Sauter Pál. XVIII. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Neue Werschetzer Zeitung.** Fel. szerk. Veronits József; kiadó-tul. ny. Wettel és Veronits czég. XVII. évf. Hetenként 2 szám. Ára 5 frt.

**Csákovaer Zeitung.** (Csákova.) Fel. szerk. Chudy Jenő; tul. ny. Chudy testvérek. XVII. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Günser Zeitung.** (Kőszeg.) Felelős kiadó, ny. Feigl Gyula. XVII. évf. Hetilap. Ára 2 frt 40 kr.

**Wetterkalender für Ungarn.** (Ó-Széplak.) Kiadó ny. a Nyitravölgyi gazdasági egvesület. XVI. évf. Hetilap. Tagilletmény.

**Torontaler Zeitung.** (Perjámos.) Fel. szerk. tul. ny. Pirkmayer Alajos. XVI. évf. Hetenként 2 szám. Ára 5 frt.

**Südungarischer Grenzbote.** (N.-Beckerek.) Fel. szerk. Jokly Lipót; kiadó-tul. Jokly J. XIV. évf. Hetilap. Ára 6 frt.

**Eisenstädter Zeitung.** (Kismarton.) Szerk. kiadó, ny. Dick Ede. XIII. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Agricultur-Zeitung.** (Pozsony.) Szerk. »Kampfmüller« (Müller) S. Ny. Alkalay Adolf. XII. évf. Havi 2 szám. Ára 6 frt.

**Neue Lippaer Zeitung.** (Lippa.) Fel. szerk. kiadó-tul. Ny. Zach József. XII. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Resiczaer Zeitung.** (Resicza.) Szerk. és kiadó-tul. ny. Weisz Adolf. XII. évf. Hetilap. Ára 4 frt 80 kr.

**Hatzfelder Zeitung.** (Zombolya.) Fel. szerk. és kiadó tul. ny. Wunder Rudolf. XI. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Karansebeser Wochenblatt.** (Karansebes.) Szerk. tul. Jacobovits József. Ny. az egyházmegyei ny. XI. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Bácskaer Volksblatt.** (Zombor.) Fel. szerk. és tul. ny. Oblat Károly. X. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Oraviczaer Zeitung.** (Oravicza.) Fel. szerk. Kehrzer Viktor; tul. Kehrzer L. Ny. Kehrzer . . . XII. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Der Ungarische Landwirth.** (Der Volksfreund) (Temesvár.) Szerk. Kraushaar Károly. Ny. csanád-egyházmegyei ny. X. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

**Evangelische Glocken.** (Pozsony.) Szerk. Hollerung Károly (Modor). Kiadók: Dianiska A. (Lőcse), Fürst J. (Pozsony), Hollerung K., Löw F. (Locsmánd), Schwalm G. (Pancsova.) Ny. Wigand K. F. X. évf. Kétheti lap. Ára 2 frt.

**Neutraer Zeitung.** Nyitrai Hirlap. (Nyitra.) Szerk. tul. Grünfeld Náthán. Ny. Reicheles Lipót. IX. évf. Hetilap. Ára 6 frt.

**Bistritzer Zeitung.** (Besztercze.) Szerk. Clemens Frigyes; kiadó Raupenstrauch O. Ny. Botschar Tódor. VIII. évf. Ára 4 frt.

**Krassó-Szőrenyer Post.** (Német-Bogsán.) Fel. szerk. és kiadó ny. Zeier Ágost. VII. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**St.-Gerardusblatt.** (Temesvár.) Szerkesztő Schlinger József. Több német lapnak melléklapja. Ny. csanád-egyházmegyei ny. VI. évf.

**Südungarn.** (Lugos.) Szerk. tulajd. Teichner Emil. Ny. Traunfellner Károly. VI. évf. Heti 2 szám. Ára 8 frt.

**Sächsisch-Regener Wochenblatt.** (Szász-Régen.) Fel. szerk. Schebesch Károly; kiadó-tul. Ny. Schebesch V. V. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**Volksuille.** (Temesvár.) Szerk. kiadó Blum Róbert. Ny. Délmagyarországi kny. V. évf. Hetilap. Ára 2 frt 40 kr.

**Mediascher Wochenblatt.** (Medgyes.) Szerk. kiadó, ny. Reissenberger G. A. V. évf. Hetilap. Ára 3 frt.

**Oedenburger Rundschau.** (Sopron.) Fel. szerk. kiadó Zombor Géza. Ny.

Blum Náthán. IV. évf. Heti lap. Ára 2 frt 40 kr.

**Westungarische Volks-Zeitung.** (Pozsony.) Szerk. kiadó Zalkai L. Alajos. Ny. Alkalay Adolf. III. évf. Heti lap. Ára 3 frt.

**Westungarischer Weinbergsbote.** (Pozsony.) Szerk. tul. Vetter Pál K. Ny. Alkalay Adolf. II. évf. Havi 2 szám. Ára 4 frt.

**Volksblatt.** (Sopron.) Az Oedenb. Ztg. heti melléklapja. Ny. Romwalter Alfréd. II. évf. Ára 2 frt.

**Südungarischer Bürger-Zeitung.** (Perjámos.) Szerk. tul. ny. Pirkmayer Alajos. II. évf. Heti lap. Ára 1 frt 50 kr.

**Perjamos und Umgebung.** (Perjámos.) Szerk. Gatter Aurél. Ny. »Hungaria« II. évf. Heti lap. Ára 4 frt.

**Kirchliche Blätter.** (N.-Szeben.) Szerk. tul. Josephi J. Ny. Kraft V. II. évf. Heti lap. Ára 4 frt.

**Buziaser Anzeiger.** Szerk. S. Marton János; tul. Ullmann Ferencz. Ny. Ullmann F. II. évf. Heti lap. Ára 4 frt 60 kr.

**Kammer-Mittheilungen.** (Pozsony.) Kiadja a p. kereskedelmi és iparkamara, szerk. altitkára Jordán Károly. Ny. Eder István. I. évf. Havi 2. szám. ingyen.

**Károlyfalvaer Wochen-Revue.** (Károlyfalva.) Szerk. Kovács M. Hugó; tul. ny. Kirchner J. E. özv. I. évf. Heti lap. Ára 4 frt.

**\*Frischgestimmte Aeolsharfe.** (Besztercze.) Egyetlen. farsangi szám; kiadja a dalegyesület. Ny. Botschar Tódor.

**Der Friedensbote.** Szerk. Schmidt C. E. (Pozsony); kiadó Scholtz Ödön (Agendorf.) Ny. Litfass utóda Röttig Gusztáv. (Sopron.) I. évf. Kétheti lap. Ára 1 frt.

**Das freie Wort.** (Temesvár.) Szerk. tul. Novotny József. Ny. Délmagyarországi ny. I. évf. Kétheti lap. Ára 1 frt.

**Károlyfalvaer Wochenblatt.** (Károlyfalva.) Szerk. Verner János; kiadó ny. Wettel és Veronits. II. évf. Heti lap. Ára 4 frt.

**Karánsebeser Zeitung.** (Karánsebes.) Szerk. Heinz Mihály; tul. ny. Fleissig Lipót. II. évf. Heti lap. Ára 4 frt.

**Die Reform.** (Versec.) Szerk. kiadó Schmidt Ede. Ny. Popovits A. I. évf. 1897/8., II. évf. 1898/9. Hetilap. Ára 4 frt.

**Der Local-Anzeiger.** Kispest-Szt.-Lőrincz.) Kiadó tul. Meyer Henrik; ny. »Patria.« II. évf. Heti lap. Ára 2 frt 40 kr.

**Oedenburger Volksfreund.** (Sopron.) Fel. szerk. Boór András; tul. ny. Berghofer József. I. évf. Heti lap. Ára 3 frt.

**Pressburger Presse.** (Pozsony.) Szerk. Engyeli Jenő; tul. ő és Langer Alajos. Ny. Alkalay Adolf. I. évf. Heti lap. Ára 4 frt.

**Mitteilungen des Verbandes Raiffeisen'schen Genossenschaften als Genossenschaft in Hermannstadt.** (N.-Szeben.) Ny. Kraft V. I. évf. Tagilletmény.

**Torontaler Presse.** (N.-Becserek.) Szerk. tul. Ny. Jokly Lipót. I. évf. Heti lap. Ára 6 frt.

**Zeitung für Landwirthschaft.** (Bécs.) Szerk. dr. Herdliczka Nándor. Ny. (Pozsonyban) Wigand F. K. XXIII. évf. Havi 2 szám. Ára 10 frt.

**Der Briefkastenmann.** (Versecz.) Szerk. ? Tulajd. nyom. Kirchner J. E. özv. I. évf. Hetilap. Ára 4 frt 80 kr.

Összesen 64.

### III. HORVÁT LAPOK.

#### BUDAPESTEN.

##### Szaklapok.

**Povlastični Vjestnik.** Szerk. Freckay János. Ny. »Pallas.« III. évf. Heti lap. Ára 20 korona.

**Hrvatski Financijsalni Stražar.** Szerk. Iklódy Győző. Ny. »Patria.« I. évf. Havi 3 szám. Ára 6 frt.

Összesen 2.

### IV. SZERB LAPOK.

#### a) Politikai tartalmúak.

##### VIDÉKEN.

**ЗАСТАВА.** (Ujvidék.) Fel. szerk. Gyorgyevity Gyoka. Ny. Miletits Szvetozár. XXXIII. évf. Napilap. Ára 14 frt.

**НАШЕ ДОБА.** (Ujvidék.) Fel. szerk. Pavlovits István. Ny. Ivkovits György. XIV. évf. Heti 2 szám. Ára 10 frt.

**БРАНИК.** (Ujvidék.) Fel. szerk. Jokszimovits Miklós; kiadó a »Druzina Branika.« Ny. Popovits M. testv. XIV. évf. Heti 3 szám. Ára 12 frt.

**СТРАЖА.** (Ujvidék.) Szerk. Jocits Sztévan; kiadó Jocits A. Szt. VI. évf. Hetenként 2 szám. Ára 8 frt.

Összesen 4.

b) Szaklapok és vegyestartalványok.

VIDÉKEN.

**ЦОЗОРИЩТЕ.** (Ujvidék.) Szerk. Hacsits Antal. Ny. Popovits M. testv. XXIII. évf. Havonta 40 kr.

**ПОЛУБ.** (Zombor.) Szerk. Blagojevits Jován; kiadó Karakasevits Milivoj könyvkereskedése. Ny. Bittermann Nándor. XX. évf. Félhavi ifjúsági lap. Ára 2½ dinár.

**САДАШНОСТ.** (N.-Kikinda.) Fel. szerk. Petrovits Milán. Ny. Szegyakov Milán. XV. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**БАЧБАНИН.** (Szabadka.) Szerk. kiadó Petrovits Dusan. Ny. Székely Simon. XI. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**СПИСКІ СНОН.** (Karlócza.) Szerk. Jeremits János; kiadó György patriarkha. Ny. szerb monostorok ny. VIII. évf. Heti lap. Ára 4 frt.

**СПИСТБО.** (Versec.) Fel. szerk. Velits Antal; kiadó ny. Petko-Pavlovits Milán. IV. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**БЪДЪРНОСТ.** (Versecz.) Szerk. Bezenkovits Lázó. Kiadja egy társaság. Ny. Wettel és Veronits. IV. évf. Heti lap. Ára 4 frt.

**БЪБАБ.** (Versecz.) Szerk. kiadó ny. Petko-Pavlovits Milán. III. évf. Havonta 3 szám. Ára 3 frt.

**НАПРЕДАК.** (N.-Kikinda.) Szerk. kiadó Pajdák Emil. II. évf. Heti lap. Ára 4 frt.

**ШКОЛСКИ ОДЖЕР.** (Ujvidék.) Szerk. Milovanovits Kuzman. Ny. Miletits Szvetozár. II. évf. Havi 3 szám. Ára 4 frt.

**ТРГОВИНСКО-ЗАНАТЛИЈСКИ ГЛАСНИК.** (Versecz.) Szerk. Nikasinovits Velimir; kiadó ny. Petko-Pavlovits Milán. II. évf. Havi 3 szám. Ára 3 frt 60 kr.

**НАРОДНОСТ.** (Pancsova.) Szerk. kiadó Bekits T. Ny. Wittigslager Dragutin. II. évf. Heti 2. szám. Ára 8 frt.

**БРИЧАЧКИ ГЛАСНИК.** (Versecz.) Szerk. kiadó Velits Antal. Ny. Velits Antal. II. évf. Heti lap. Ára 3 korona.

**ЗЕМЛОДЕЛАЦ.** (Ada.) Fel. szerk. kiadó Radujkov Mita. Ny. Berger L. II. évf. Ára 3 frt.

**ЗАЦИТТА.** (Versecz.) Szerk. kiadó Sztéfanovits Milán. Ny. Popovits A. I. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

**НАШ БРТ.** (Ujvidék.) Szerk. kiadó Jovanovits Vojin. Ny. Ivkovits György. I. évf. Havi 2 szám. Ára 4 frt.

**ЩАЖАНЦКИ ГЛАС.** (Kovily-Szt.-Iván.) Szerk. Sztévarits István. Ny. (Ujvidéken) Ivkovits György. I. évf. Havi 2 szám. Ára 3 frt.

**СРБАДИЈА.** (N.-Kikinda.) Szerk. Tusanovits István; kiadja egy társaság. Ny. Radák Jován. I. évf. Heti 2 szám. Ára 6 frt.

Összesen 18.

V. ROMÁN LAPOK.

a) Politikai tartalmúak.

VIDÉKEN.

**Gazeta Transilvaniei.** (Brassó.) Fel. szerk. Maior Gergely; tul. ny. Muresianu Aurél. LXI. évf. Ára [a napilap] 12 frt, illetőleg [a vasárnapi kiadásoké] 2 frt.

**Telegraful Roman.** (Nagy-Szeben.) Ideigl. szerk. Krisztia Illés; kiadó a gör. kel. egyházmegye könyvnyomtató intézete. XLVI. évf. Hetenként 3 szám. Ára 7 frt.

**Tribuna.** (Nagy-Szeben.) Fel. szerk. Morariu János; tul. »Tipografia« r. t. XV. évf. Napilap. Ára 10 frt.

**Vulturul.** (Nagyvárad.) Szerk. Ardelean Jusztin. Ny. Láng József. VII. évf. Heti lap. Ára 1 frt.

**Foia Poporului.** (Nagy-Szeben.) Fel. szerk. Simtion Péter; tul. »Tipografia« r. t. VI. évf. Hetilap. Ára 3 frt.

**Dreptatea.** (Temesvár.) Fel. szerk. Voniga D. Ny. Uhrmann Henrik. V. évf. Napilap. Ára 10 frt.

**Foia de Dumineca.** (Temesvár.) Fel. szerk. Voniga D. V. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

**Controla.** (Temesvár.) Fel. szerk. és kiadó Barcianu V. Jónás. Ny. Délmagyarország. kny. r. t. IV. évf. Ára 8 frt.

**Tribuna Poporului.** (Arad.) Szerk. világosi Russu János; kiadó Popovici-Barcianu Aurél. Ny. »Minerva.« II. évf. Napi lap. Ára 10 frt.

Összesen 9.

b) Szaklapok és vegyes tartalmúak.

BUDAPESTEN.

**Poporul.** Fel. szerk. Moš István. Ny. »Franklin« társ. V. évf. Heti lap. Ára 2 frt.

Összesen 1.

## VIDÉKEN.

**Familia.** (Nagyvárad.) Fel. szerk. és kiadó Vulcanu József. Ny. Láng József. XXXIV. évfolyam. Hetilap. Ára 8 frt.

**Biserica și Școla.** (Arad.) Fel. szerk. Hamsea Ágoston; kiadó ny. az aradi görög kel. egyházmegye. XXII. évf. Hetilap. Ára 5 frt.

**Foia Diecesana.** (Karánszabes.) Szerk. Barbu Péter. Ny. Gör. kel. egyházmegyei ny. XIII. évf. Hetilap. Ára 5 frt.

**Unirea.** (Balázsfalva.) Fel. szerk. és kiadó Szmigelski Viktor. Ny. Gör. kel. főegyházmegyei ny. VIII. évf. Heti lap. Ára 6 frt.

**Revista Orăștiei.** (Szászváros.) Fel. szerk. Baritz F. Péter; kiadó Popovici-Barcianu Aurel. Ny. »Minerva.« IV. évf. Hetilap. Ára 3 frt.

**Foia Pedagogica.** (N.-Szeben.) Szerk. Barcianu D. P.; kiadó: szerkesztő testület. Ny. Főegyházmegyei ny. II. évf. Havi 2 szám. Ára 3 frt. Egyébiránt melléklet a Telegraful Român-hoz.

**Foia Literara.** (N.-Várad.) Szerk. Rudow-Suciu Lukréczia; tul. Rudow V. Ny. »Szigligeti.« II. évf. Heti lap. Ára 4 frt.

Összesen 7.

## VI. TÓT LAPOK.

## a) Politikai tartalmúak.

## BUDAPESTEN.

**Slovenské Noviny.** Fel. szerk. és kiadó ny. Hornyánszky Viktor. XIII. évf. Heti 3 szám. Ára 6 frt.

**Kreštan.** Fel. szerk. Lepsényi Miklós; kiadó-tul. ő és Németh Gellért. Ny. »Sz.-Gellért« ny. V. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

**Opravidový Kreštan.** (Az előbbinek heti néplapja.) Ny. Hornyánszky. III. évf. Ára 2 frt.

Összesen 3.

## VIDÉKEN.

**Národné Noviny.** (Turóc-Szent-Márton.) Fel. szerk. Pietor Ambrus; kiadók Mudron Pál és társai. Ny. részv. társ. XXIX. évf. Napilap. Ára 16 frt.

**Slovenské Listy.** (Liptó-Rózsahegy.) Szerk. Salva Károly és Augustini Gusztáv; kiadó ny. Salva K. I. évf. 1897/8. Heti lap. Ára 3 frt.

Összesen 2

## b) Szaklapok és vegyes tartalmúak.

## BUDAPESTEN.

**Vlast a' Svet.** Fel. szerk. »Štefan« gazda. Ny. »Franklin« társ. XIII. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

**Herkó Péter.** Szerk. Markos Gyula. Saját ny. III. évf. Hetilap. Ára 2 frt. Összesen 2.

## VIDÉKEN.

**Katolicke Noviny.** (Nagy-Szombat.) Fel. szerk. és kiadó Kollár Márton. Ny. Horovitz Adolf. XLIX. évf. Félhavi lap. Ára 2 frt.

Összesen 1.

## VII. BUNYEVÁZ LAP.

## Vegyes tartalmúak.

## VIDÉKEN.

**Subotičke Novine.** (Szabadka.) Szerk. Karanović G. M. Saját ny. VI. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Összesen 1.

## VIII. OROSZ LAPOK.

## Szaklapok.

## BUDAPESTEN.

**HEPATA.** Szerk. »István gazda.« (=Rombay Rezső.) Ny. »Franklin« társulat. I. évf. Heti lap. Ára 2 frt.

**РИБА.** Szerk. »István gazda« (=Rombay Dezső.) Ny. »Franklin« társulat. I. évf. Heti lap. Ára 1 frt 50 kr.

Összesen 2.

## VIDÉKEN.

**ЛЮТОКЪ.** (Ungvár.) Szerk. Fenczik Jenő. Ny. Jäger Bertalan. XIV. évf. Félhavi lap. Ára 4 frt. a ДОДАТОКЪ mellékklappal együtt 5 frt.

**НАВКА.** (Ungvár.) Szerk. Csucska Gyula; kiadó a Nagy Szent Bazil Társulat. Ny. Székely és Illés. II. évf. Kétheti lap. Ára 2 korona.

Összesen 2.

## IX. LENGYEL LAPOK.

## Vegyes tartalmúak.

## VIDÉKEN.

**Pszczołka.** (Teschben.) Szerk. Stojalowski X. St. Ny. (Csacznán) Studenski Károly. XXIV. évf. Havi 2 szám. Ára 1 frt 25 kr.

**Wieniec Polski.** (*Teschen-ben*) Szerk. Stojalowski Szaniszló. Kiadja a néppárt, Ny. (Csaczán) Studenski Károly. XXIV. évf. Havi 3 szám. Ára 1 frt 25 kr.

**Niewiasta.** (*Teschen-ben*) Szerk. Krukowsky Ferencz, kiadó Hempel Heléna. Ny. (Csaczán) Studenski Károly. III. évf. Havi 2 szám. Ára 1 frt.

Összesen 3.

## X. FRANCZIA LAPOK.

*Politikai tartalmú.*

BUDAPESTEN.

**Revue d'Orient et de Hongrie.** Szerk. Leval András; tul. Gunszt Miklós. Ny. »Orsz. közp. községi ny. r. t.« XIII. évf. Hetilap. Ára 6 frt.

**Le courrier de Budapest et d'Orient.** Főszerk. Sasvári Ármin; tul. főmunkatárs Brachfeld Hugó. (Írógép-pel sokszorosítva.) I. évf. Heti 2 szám. Ára 200 korona.

Összesen 2.

*Nem politikai.*

BUDAPESTEN.

**Le Progrès.** Szerk. Lederer I. kiadó Grill Károly udv. könyvker. czég. Ny. a »Franklin« társulat. V. évf. Heti lap. Ára 8 frt.

Összesen 1.

## XI. OLASZ LAPOK.

*Politikai tartalmúak.*

VIDÉKEN.

**La Bilancia.** (Fiume.) Szerk. Mohovich Vitusz. Ny. Mohovich Emőd. XXXI. évf. Napilap estilappal. (Heti melléklete: **Értesítő**, *Avvisatore*. L. a többnyelvűek közt.) Ára 16 frt.

**La Voce del Popolo.** (Fiume.) Szerk. kiadó Chiuzzelin A. Ny. Chiuzzelin és Társa, X. évf. Napi lap. Ára . . .

Összesen 2.

## XII. HÉBER LAPOK.

*Szaklapok.*

BUDAPESTEN.

**אללגעמיינע יידישע צייטונג** (*Allgemeine Jüdische Zeitung*.) Fel. szerk. tul. Grossberg Lipót. Ny. Neumayer Ede. XI. évf. Heti 5 szám. Ára 10 frt.

Összesen 1.

VIDÉKEN.

**הל תלפיות** (*Tél Tálpiosz*.) (Vác.) Szerk. tul. Katzburg D. Ny. ? VII. évf. 1897/8; VIII. évf. 1898/9. Havi 2 szám. Ára 4 frt.

Összesen 1.

## ÖSSZEGEZÉS.

		Budapecsten	Vidéken	Összesen
Német:	politikai	6	25	31
	szak- és vegyestartalmú lap	51	64	115
Horvát:	szaklap	2	—	2
Szerb:	politikai	—	4	4
	szak- és vegyestartalmú lap	—	18	18
Román:	politikai	—	9	9
	szak- és vegyestartalmú lap	1	7	8
Tót:	politikai	3	2	5
	szak- és vegyestartalmú lap	2	1	3
Bunyevác:	vegyestartalmú	—	1	1
Orosz:	szaklap	2	2	4
Lengyel:	vegyestartalmú	—	3	3
Francia:	politikai	2	—	2
	szaklap	1	—	1
Olasz:	politikai	—	2	2
Héber:	szak- és vegyestartalmú	1	1	2
Összesen:		71,	139,	210.



### III.

## Folyóiratok.

KOVÁTS LÁSZLÓTÓL.

#### I. MAGYAR NYELVÜ FOLYÓIRATOK.

##### a) BUDAPESTEN.

**Akadémiai Értesítő.** A m. tud. Akadémia megbízásából szerk. Szily Kálmán főtktár. IX. kötet. Nyom. Hornyánszky Viktor. Megjelenik havonként. Ára 3 frt.

**Allamgazdasági Szemle.** Szerk. és kiadják Zachár Gyula és Olgyay Kálmán. Nyom. a »Patria« nyomda. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 10 frt.

**Allam nélkül.** Az idealisztikus anarkisták közlönye. Szerk. és kiadja Schmitt Jenő. Nyom. Fried és Krakauer. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára ?

**Állategészség.** Szerk. Rátz István. Kiadja és nyomatja a Szent-László nyomda. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 korona.

**Apollo.** Kargyűjtemény. Szerk. Erkel Sándor és Goll János. Kiadja az »Országos magyar daláregyesület.« Nyom. a Pesti nyomda. XIII. évfolyam. Megjelenik évenként négyszer. Ára 5 korona.

**Aquila.** A magy. ornithologiai központ folyóirata. Szerk. Herman Ottó. Nyom. a Franklin társulat. V. évfolyam. Évenként négy füzet. Ára 10 korona.

**Archeologiai Értesítő.** Szerk. Hampel József. Kiadja a m. tud. Akadémia. Nyom. a Franklin társulat. Új folyam XVIII. köt. (XXXII. köt.) Évenként 5 füzet. Ára 6 frt. A társulat tagjai tagdíj (5 frt) fejében kapják.

**Athenaeum.** Szerk. Pauer Imre. Kiadja a m. tud. Akadémia. Nyomatja Hornyánszky Viktor. VII. évfolyam. Megjelenik évnegyedévenként. Ára 5 frt.

**Aurora.** Irodalmi, művészeti és társadalmi közlöny. Szerk. Incze Henrik. Kiadja és nyom. Löblövitz Zsigmond.

I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt.

**Bába-Kalauz.** Szerk. és kiadja Dirner Gusztáv. Nyom. Buschmann F. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**A biológiai gyógyítástan Szakközlönye.** Szerk. Balogh Tihamér. Kiadja Jármay Gyula. Nyom. Eckstein Bernát és fia. IV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 korona. Orvosoknak 3 korona.

**Bombardon.** Nyom. Fried és Krakauer. III. évfolyam. (Könyvmatos élelclap.)

**Bölcséleti Folyóirat.** Szerk. és kiadja Kiss János. Nyom. az Athenaeum r. társaság. XIII. évfolyam. Megjelenik évnegyedévenként. Ára 5 frt.

**A budai Könyvtár Közlönye.** Szerk. Jurányi Győző. Kiadja a budai könyvtáregyesület. Nyom. Bagó Márton és fia. II. évfolyam. Meg nem határozott időközökben jelenik meg. Az egyesület tagjai ingyen kapják.

**Budapest Főváros Statisztikai havi füzetek.** Szerk. Kőrösy József. Kiadja Budapest székes főváros statisztikai hivatala. Nyom. a Pesti nyomda. XXV. évfolyam. Ára 4 frt.

**Budapesti Gyorsíró.** Szerk. Bódogh János. Kiadja az orsz. magyar gyorsíróegyesület. Nyom. a Pesti nyomda. X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Budapesti képes Divat lapok.** Szerk. Pölzl Kálmán. Kiadja Stieglitz és Unger áruháza. Nyom. Lengyel Lipót. I. évfolyam. Megjelenik évenként négyszer. Ingyen küldetik.

**A budapesti Polgári Lovászegyesület hivatalos értesítője.** Szerk. Lohr József. Nyom. Hornyánszky Viktor. V. évfolyam. Megjelenik időszakonként. Az egyesület tagjai ingyen kapják

**Budapesti Szemle.** Szerk. Gyulai Pál. Kiadja a m. t. Akadémia. Nyom. a Franklin-Társulat. XXVI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 12 frt.

**A budapesti szállodások, vendéglősök és korcsmárosok ipartársulatának Értesítője.** A választmány megbízásából szerkeszti a titkár. Kiadja az ipartársulat. Nyom. Feldmann Mór. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. A tagok ingyen kapják.

**Budapesti Tattersall Értesítője.** Szerk. Aminger Sándor. Kiadja a lótenyésztés emelésére alakult részvénytársaság. Nyom. a »Pátria« nyomda. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Bűvészet és Spiritizmus.** Szerk. és kiadja Tolnai Simon. Nyom. nincs megnevezve. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 korona.

**Centiméter.** Férfisabók szaklapja. Tulajdonos Stikarovszky János. Szerk. Luzny Antal. Nyom. Kálmán M. és társa. I. évfolyam. Havonként jelenik meg. Ingyenlap.

**Corvin.** Szerk. és kiadja Politzer Zsigmond. Nyom. Engländer és társa Tatán. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ingyen küldetik.

**Csendőriroda.** Szerk. Mihályfalvy M. J. Kiadja és nyom. a Hunnia nyomda. I. évfolyam. Évnegyedenként. Ingyen jár.

**Czimbalmozók folyóirata.** Szerk. Kuliffay Izabella. Kiadja Horvát István. Nyom. a Pesti nyomda. IX. évfolyam. Megjelenik minden második hónapban. Ára 3 frt 60 kr.

**A czimbalom családi körben.** Szerk. Allaga Géza. Kiadja Schunda V. József. Nyom. Kunosy Vilmos és fia. VIII. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ára 2 frt.

**Czimbalom Szalon.** Szerk. Erdélyi Dezső. Kiadja Nádor Kálmán. Nyom. a Pesti nyomda. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 12 korona.

**Díjnokok Közlönye.** Az országos díjnokegylet és nyugdíjintézet hivatalos lapja. Szerk. Paczona Antal. Nyom. Löbl Dávid. IV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt 60 kr.

**Divat értesítő.** Szerk. Holzer Sándor. Kiadja Holzer Simon áruháza. Nyom. Buschmann F. XXIX. évfolyam. Évenként 4 szám. Ingyen küldetik.

**Divatlapok.** Szerk. és kiadja Stern

József. Nyom. Ehrenstein M. Megjelenik évnegyedenként. Ingyen küldetik.

**Egészség.** Szerk. Csapodi István közreműködésével Frank Ödön, Rigler Gusztáv. Kiadja az orsz. közegészségi egyesület. Nyom. a Franklin társulat. XII. évf. Kéthavonként jelenik meg. Ára 6 korona. Az egyesület tagjai tagdíj (6 korona) fejében kapják.

**Egészségőr.** A »Zion« jótékonyági egylet népszerű közlönye. Nyom. Gross és Grünhut. III. évfolyam. Megjelenik havonként. A tagoknak ingyen küldetik.

**Egyenruházati Lapok.** Szerk. és kiadja Blum Sándor. Nyom. Gelléri és Székely. I. évfolyam. Havonként jelenik meg. Ingyen küldetik.

**Egyetemes Philologiai Közlöny.** Heinrich Gusztáv és P. Thewrewk Emil közreműködésével szerk. Némethy Géza és Petz Gedeon. Nyom. Franklin társulat. XXII. évf. Évenként 10 füzet. Ára 6 frt.

**Az Ékszerész.** Szerk. és kiadják Ritter testvérek. Nyom. Márkus Samu. I. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ingyen küldetik.

**Első magyar kalapos Ujság.** A magyar férfi kalapdivat-egylet hivatalos közlönye. Szerk. Kiss Zsigmond. Kiadja Fáy Antal és társa. Nyom. Gelléri és Székely. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ingyen küldetik.

**Emberszeretet.** A »Báró Hirsch Mór« jótékonyági és önszegélyző egyesület hivatalos lapja. Szerk. Ötvös Vilmos. Nyom. Eckstein Bernát és fia. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt. Az egyesület tagjainak 30 kr.

**Építészeti Szemle.** Szerk. Bobula János. Nyom. a Werbőczy nyomda. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 frt.

**Erdészeti Lapok.** Az országos erdészeti egyesület közlönye. Szerk. Bedő Albert. Nyom. a »Pátria« irod. vállalat. XXXVII. évfolyam. Havonként jelenik meg. Ára 8 frt. A tagoknak tagdíj (8 frt) fejében küldetik.

**Ethnographia.** A magyar néprajzi társaság és a M. Nemz. Múzeum értesítője. Szerk. Munkácsi Bernát és Sebestyén Gyula. Nyom. Hornyánszky Viktor IX. évfolyam. Évenként 6 füzet. Ára 3 frt. A tagoknak tagdíj fejében jár.

**Faipari és fakereskedelmi értesítő.** A fatermelő és fakereskedő hivatalnokok országos egyesületének közlönye.

Szerk. Pollacsek Jenő. Nyom. Gelléri és Székely, III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 korona. Tagoknak a tagdíj fejében jár.

**Földrajzi Közlemények.** Kiadja a magyar földrajzi társaság. Szerk. Berecz Antal. Nyom. Fritz Ármin. XXVI. évfolyam. Évenként 10 füzet. Ára 5 frt. Tagoknak tagdíj fejében küldetik.

**Földtani Közlöny.** Kiadja a magyar-honi földtani társulat. Szerk. Staub Móríc és Zimányi Károly titkárok. Nyom. a Franklin társulat. XXVIII. kötet. Havi folyóirat. Ára 5 frt. A társulati tagok tagdíj (5 frt) fejében kapják.

**Fővárosi Gyorsíró.** Szerk. és kiadja Forrai Soma. Nyom. Fritz Ármin. X. évfolyam. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 1 frt 50 kr.

**A Franklin-Társulat Irodalmi Értesítője.** Szerk. Danielisz Ágoston. Kiadja és nyomatja a Franklin-társulat. IV. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ingeny küldetik.

**Galilei.** Szabadkőművesi haviszemle. Szerk. Mandello Károly és Sgalitzer Gyula. Nyom. Wendt nyomdája. I. évfolyam. Ára?

**Grafikai Szemle.** Szerk. Tanay József. Kiadja a »Könyvnyomdászok Szakköre«. Nyom. a Pesti nyomda. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Graphica.** Szerk. és kiadja Szöllősy Mihály. Nyom. Hornyánszky Viktor X. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt.

**Gyermekdivat.** Szerk. Csepreghy Ferenczné. Kiadja és nyom. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap vállalata. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt. Vidékre 2 frt 20 kr.

**Gyógyfürdők és üdülőhelyek.** Szerk. Rózsa Lajos. Kiadja a gyógyfürdők, üdülőhelyek és utazási központi iroda. Nyom. id. Poldoni Ede és társa. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt.

**Gyorsírási Lapok.** Szerk. Fabró Henrik. Kiadja az »Országos magyar gyorsíró-egyesület. Nyom. Heisler J. XXXVI. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 2 frt.

**Gyorsírási Lapok.** Szerk. Fabró Henrik és Bódogh János. Kiadja az »Országos magyar gyorsíró-egyesület«. Nyom. a Pesti nyomda. XXXVII. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 2 frt.

**Hajnal.** Belmissiói folyóirat. Szerk. Szabó Aladár. Kiadja Hornyánszky Viktor. Nyomatja Hornyánszky Viktor. V. évfolyam. Évenként 10 füzet. Ára 1 frt.

**Haladás.** A cipőfelsőrész-készítő munkások és munkásnők szakközlönye. Szerk. Fohn Adolf. Kiadja Zsigmond Elek. Nyom. Neumayer Ede. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 72 kr.

**Havi Értesítő.** Szerk. Palik Ferencz. Kadja a »Magyarországi művezetők országos szövetekeze«. Nyom. az Első kőbányai nyomda. I. évfolyam. Havonként. Tagoknak ingyen küldetik.

**Havi Füzetek.** Szerk. és kiadja Dvorzsák János. Nyom. Müller Károly. XVII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt.

**Hittudományi Folyóirat.** Szerk. és kiadja Kiss János. Nyom. az Athenaeum r. társ. IX. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ára 5 frt.

**Az Időjárás.** Szerk. és kiadja Héjas Endre. Nyom. Heisler J. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt.

**Ifjúság.** Szerk. és kiadja Szabolcsi Miksa. Nyom. a Magyar-nyomda. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 frt.

**Ifjúság és Egészség.** Szerk. és kiadja Gerlóczy Zsigmond. Nyom. a Szent László nyomda. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 korona.

**Ifjúsági könyvtárjegyzék.** Szerk. és kiadja Szemák István. Nyom. Nagy Sándor. Megjelenik évenként kétszer. Egyes szám ára 15 kr.

**Az Igazság Tanuja.** Szerk. és kiadja Meyer H. Nyom. Rózsa Kálmán és neje. IV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 90 kr.

**Igazságügyi Közlöny.** Kiadja a magy. kir. igazságügyministerium. Nyom. a Pesti nyomda. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Iparosok Olvasótára.** Szerk. Mártonfy Márton és Szerényi József. Kiadja Lampel Róbert. Nyom. Wodianer F. és fiai. IV. évfolyam. Megjelenik évenként 10 füzet. Ára 3 frt.

**Irodalmi Tájékoztató.** Szerk. és kiadja Róna Béla. Nyom. a Budapesti Hírlap nyomdája. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt.

**Irodalomtörténeti Közlemények.** Szerk. Szilády Áron. Kiadja a m. tud. Akadémia. Nyom. az Athenaeum r. társ. VIII. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ára 5 frt.

**Izr. tanügyi Értesítő** Szerk. Barna Jónás. Kiadja az »Orsz. izr. tanító-egyesület«. Nyom. Neuwald Illés. XXIII. év-

folyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt. Az egyesületi tagok tagdíj fejében kapják.

**Jogi és közigazgatási Utmutató.** (Előbb Jogi tanácsadó.) Szerk. és kiadja Istóczy Győző. Nyom. Buschmann F. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt 50 kr.

**Kalauz az emberbaráti oktatás és nevelés terén.** Szerk. és kiadja Scherer István. Nyom. Bichler J. IX. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 2 frt 50 kr.

**Kataszteri Közlöny.** Szerk. és kiadja Dobrovics Viktor. Nyom. Neumayer Ede. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt.

**Katholikus egyházi Zeneközlöny.** Szerk. Kutschera József. Kiadja a Szent-István-társulat. Nyom. a Pesti nyomda. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt 60 kr.

**Katholikus Paedagogia.** Szerk. és kiadja Gyürky Ödön. Nyom. Buschmann F. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt.

**Katholikus Szemle.** Szerk. Mihályfi Ákos. Kiadja a Szent-István-társulat. Nyom. az Athenaeum r. társ. XII. kötet. Évenként 5 füzet. Ára 5 frt. Tagoknak a tagdíj fejében jár.

**Kelet.** A magyarországi symbolikus nagy páholy hivatalos közlönye. Szerk. Gelléri Mór. Nyom. Márkus Samu. X. (23.) évfolyam. Havonként. Tagoknak ingyen küldetik.

**Kereskedelmi Szakoktatás.** A keresk. szakisk. tanárok orsz. egyesületének közlönye. Szerk. Schack Béla. Nyom. Márkus Samu. VI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt.

**Keresztyén Híradó.** A Lorántffy Zsuzsánna-egylet és a budapesti református ifjúsági egyesület közlönye. Szerk. Szabó Aladár. Nyom. Hornyánszky Viktor. Havonként jelenik meg. Ára 1 korona.

**Kertészeti Lapok.** Az országos magyar kertészeti egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Sigray Ferencz. Nyom. az Athenaeum r. társ. XIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Egyes szám ára 50 kr. Az egyesületi tagok tagdíj fejében kapják.

**Kísérletügyi közlemények.** Közrebocsátja a földmívelésügyi m. kir. ministerium mezőgazdasági kísérletügyi központi bizottsága. Nyom. a Pallas r. t. I. kötet. Évenként 6 füzet.

**Klinikai Füzetek.** Szerk. Donáth

Gyula. Nyom. Brózsó Ottó. VII. évfolyam. Évenként 12 füzet. Ára 4 frt.

**Kossuth-szemle.** Szerk. Békési J. Kiadja a »Magyar nemzeti arcképcsarnok.« Nyom. Neuwald Illés. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Könyvbarátok Lapja.** Szerk. Pfeifer Manó. Nyom. a »Patria« nyomda. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ingyen küldetik.

**Könyvbarátok tanácsadója.** Szerk. és kiadja Vas József. Nyom. Márkus Samu. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ingyen küldetik.

**Könyvvásárlók Lapja.** Szerk. és kiadja Adler Sándor. Nyom. Márkus Samu. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ingyen küldetik.

**Körlevél.** A budapesti kereskedő-ifjak társulatának és a szegedi rokonegyesületnek hivatalos közlönye. Szerk. Balla Károly. Nyom. Barcza József. XVIII. évf. Megjelenik havonként. Ára 1 frt. A társulati tagok tagdíj fejében kapják.

**Középiskolai matematikai Lapok.** Szerkeszti és kiadja Rátz László. Nyom. a Franklin társulat. V. évfolyam. Havi folyóirat. Ára 4 korona.

**Közigazdaság.** Szerk. Gömöri Lajos. Nyom. a Budapesti Hírlap nyomdája. X. évfolyam. Évközi folyóirat. Ára 5 frt.

**Közigazdasági Szemle.** A magyar közgazdasági társaság hivatalos közlönye. Szerk. Jekelfalussy József. Nyom. a Pesti nyomda. XXII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 frt. A társaság tagjai a tagdíj fejében kapják.

**Közlekedés és Sport.** Szerk. Spitzer József. Nyom. Spitzer és Somogyi. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Közlemények az összehasonlító élet és kortan köréből.** Szerk. Hutvra Ferencz, Rátz István és Tangl Ferencz. Kiadja a magyar országos állatorvos-egyesület. Nyom. a »Patria« nyomda. III. kötet. Időhöz nem kötve jelenik meg. Ára 8 korona. Az egyesület tagjai tagdíj fejében kapják.

**Külföldi egyházi szónoklatok.** Szerk. König Gusztáv. Nyom. a »Hunyadi Mátyás« intézet. XIII. évfolyam. Megjelenik negyedévenként. Ára 4 frt.

**Le a szabadkőmivésekkel.** Szerk. Matkovits Lajos. Nyom. az »Angló nyomda«, később Márián György. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt.

**Levélbélyeggyűjtők Lapja.** Szerk.

és kiadja. Szekula Béla. Nyom. a Légrády testvérek. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 60 kr.

**Loretto.** Szerk. és kiadja Deák Antal. Nyom. Buschmann F. — I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt.

**A Ludovika Akadémia közlönye.** Szerk. és kiadja a m. kir. honvédségi Ludovika akadémia tanári kara. Nyom. a Pesti nyomda. XXV. évfolyam. Havi folyóirat. Ára 4 frt.

**A Magántisztviselők országos nyugdíjgyesületének Értesítője.** Nyom. a Gutenberg. nyomdai vállalat. V. évfolyam. Az egyesületi tagok díjtalanul kapják.

**A Magyar.** Szerk. és kiadja Erdélyi Gyula. Nyom. Bartalics Imre. VII.—I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt 20 kr. A Buda és Vidéke előfizetői ingyen kapják.

**A magyar állami alkalmazottak egyesülete Értesítője.** Szerk. Madarász János. Kiadja az egyesület. Nyom. a Pesti nyomda. I. évfolyam. Egyes szám ára 20 fillér.

**Magyar chemiai Folyóirat** Szerk. Ilosvay Lajos és Molnár Nándor. Kiadja a kir. m. természettud. társulat chemia-ásványtani szakosztálya. Nyom. a Pesti Lloyd-társulat nyomdája. IV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 5 frt.

**Magyar dalészeneközöly.** Szerk. Falk Zsigmond. Kiadja az országos magyar daláregyesület. Nyom. a Pesti nyomda. IV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt. Tagoknak 1 frt 20 kr.

**A magyar építőmesterek egyesülete Értesítője.** Szerk. Ziegler Géza. Nyom. Várnai F. — I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 frt. Az egyesületi tagok díj nélkül kapják.

**Magyar fényképészek Lapja.** A »fényképészek köre« hivatalos közlönye. Szerk. Löwinger Mór. Nyom. Hornyánszky Viktor. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt.

**Magyar fogászati Szemle.** A »Stomatologusok országos egyesületének« hivatalos közlönye. Szerk. Bauer Samu és Fürst Károly. Kiadja Bauer S. Nyom. Várnai F. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 frt.

**Magyar gazdák Szemléje.** A magyar gazdaszövetség folyóirata. Szerk. Bernát István. Nyom. a Budapesti Hirlap

nyomdája. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 frt.

**Magyar gazdaságtörténelmi szemle.** Szerk. Paikert Alajos és Tagányi Károly. Kiadja az országos magyar gazdasági egyesület. Nyom. a »Patria« nyomda. V. évfolyam. Évenként 10 füzet. Ára 2 frt.

**Magyar Gépípar.** Az országos gépészegyesület és gépészek lapja. Szerk. Jámbo Gyula. Nyom. Buschmann F. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt. Az egyesületi tagok díjtalanul kapják.

**Magyar Iparművészet.** Az orsz. m. iparművészeti társulat közlönye. Szerk. Fittler Kamill. Nyom. az Athenaeum r. társ. I. évfolyam. Megjelenik kéthavonként. Ára 5 frt.

**A magyar kerékpáros-szövetség Értesítője.** Szerk. Jász Károly. Nyom. a Pesti Lloyd-társ. nyomdája. I. évfolyam. Megjelenik havonként. A szövetség tagjai díjtalanul kapják.

**A magyar Könyvbarát.** Szerk. Kún Dániel. Kiadja Kún S. Nyom. Márkus Samu. IV. évfolyam. Ingyen küldetik.

**A m. kir. közigazgatási bíróság általános közigazgatási osztálynak döntvényei és elvi jelentőségű határozatai.** Szerk. Farkas Zoltán. Nyom. Heisler J. II. évfolyam. Évenként 4 szám. Ára 1 frt.

**A m. kir. közigazgatási bíróság általános közigazgatási osztálynak döntvényei és elvi jelentőségű határozatai.** Szerk. Vályi László. Nyom. Heisler J. I. évfolyam. Évenként 4 szám. Ára 1 frt.

**A m. kir. közigazgatási bíróság pénzügyi osztálynak döntvényei és elvi jelentőségű határozatai.** Szerk. Vályi László. Nyom. Heisler J. II. évfolyam. Évenként 4 szám. Ára 1 frt.

**A m. kir. közigazgatási bíróság pénzügyi osztálynak döntvényei és elvi jelentőségű határozatai.** Szerk. Vályi László. Nyom. Heisler J. I. évfolyam. Évenként 4 szám. 1 frt.

**Magyar királyi postatakarékpénztári Közlöny.** Kiadja a m. kir. postatakarékpénztár. Nyom. az Athenaeum r. társ. XIII. évfolyam. Megjelenik havonként.

**A m. kir. technologiai iparműzeum Közleményei.** Nyom. a Patria kny. X. évf. Időköz nem kötött füzetekben.

**Magyar Könyvszemle.** A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának közlönye.

Szerk. Schönherr Gyula. Nyom. az Aethnaeum r. társ. Új folyam VI. kötet. Megjelenik évnegyedenként. Ára 3 frt.

**Magyar Méh.** A magyar országos méhészeti egyesület közlönye. Szerk. Binder Iván. Nyom. Brózsza Ottó. XIX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 frt. Az egyesületi tagok tagdíj (2 frt) fejében kapják.

**A magyar mérnök- és építészegylet Közlönye.** Szerk. Edvi Illés Aladár. Nyom. A »Pátria« nyomda. XXXII. kötet. Megjelenik havonként. Ára 10 frt.

**Magyar Nyelvőr.** Szerk. Simonyi Zsigmond. Kiadja a m. tud. Akadémia. Nyom. Hornyánszky Viktor. XXVII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 10 korona.

**Magyar Nyomdászat.** Szerk. és kiadja Pusztai Ferencz. Nyom. a Pallas nyomda. XI. kötet. Megjelenik havonként. Ára 3 frt.

**Magyarország és a külföld.** Szerk. Zinner Gyula. Kiadja a »Magyarország és a külföld lapkiadó-vállalat. Nyom. Fritz Ármin. II. évfolyam. Megjelenik havonként kétszer. Ára 12 frt.

**Magyarország és a nagyvilág.** Szerk. Holló Tivadar. Kiadja a »Magyarország és a nagyvilág« lapvállalat. Nyom. Hornyánszky Viktor. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 10 frt.

**Magyarországi kéményseprők Lapja.** A budapesti kéményseprő, palacszerépfedő, kútcsináló- és kályhas ipar-terület hivatalos értesítője. Szerk. és kiadja. Dobsz László. Nyom. a »Pátria« nyomda. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt.

**Magyarországi szabók Szaklapja.** Szerk. Vágó Zoltán. Kiadja a »Szabók szaklapja« szerkesztő bizottsága. Nyom. a Gutenberg nyomda. VI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára a »Szabók szaklapja«-val együtt 1 frt 20 kr.

**Magyarország Párisban.** A »Budapest—Páris« magyarok társas kirándulása az 1900. évi párisi világkiállításra hivatalos közlönye. Szerk. Somogyi Nándor. Nyom. a »Kosmos« műintézet. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Magyar orvosi Archivum.** Szerk. és kiadják Bókai Árpád Pertik Ottó. Nyom. a Pallas nyomda. VII. évfolyam. Évenként 6 füzet. Ára 10 frt.

**Magyar Paedagogia.** A »Magyar paedagogiai társaság« folyóirata. Szerk.

Négyesy László. Nyom. a Franklin társulat. VII. évfolyam. Havonként jelenik meg (a nagy szünet kivételével). Ára 5 frt. A társaság tagjai tagdíj fejében kapják.

**A magyar rajztanárok országos egyesületének Értesítője.** Szerk. Szinte Gábor. Nyom. a Szent László nyomda. I. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ára 2 frt. Tagoknak tagdíj fejében jár.

**Magyar Szalon.** (Otthon.) Szerk. és kiadja Hevesi József. Nyom. a »Kosmos« műintézet. XVI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 10 frt.

**Magyar Tanítóképző.** A tanítóképző-intézeti tanárok országos egyesületének közlönye. Szerk. Nagy László. Nyom. a Hungaria nyomda. XIII. évfolyam. Évenként. 10 füzet. Ára 4 frt. Egyesületi tagok tagdíj (4 frt) fejében kapják.

**Magyar Tanítók kaszinója.** Szerkeszti Szabó Bugáth László. Kiadja a Magyar Tanítók kaszinója. Nyom. Löblovitz Zsigmond. III. évf. Évenként. 10 szám. Ára 2 korona.

**Magyar tisztviselők országos egyesületének Értesítője.** Szerk. Jankovich István. Nyom. a Pesti Lloyd társ. nyomdája. X. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Az egyesület tagjai díjtalanul kapják.

**Magyar Történeti Életrajzok.** Szerk. Szilágyi Sándor. Kiadja Magyar történelmi társulat. Nyom. a Franklin társulat. XIV. évf. Évenként 5 füzet. Ára 8 frt.

**Magyar-zsidó Szemle.** Szerk. Blau Lajos. Nyom. az Athenaeum r. társ. XV. évfolyam. Évnegyedenként. Ára 6 frt.

**Mathematikai és physikai Lapok.** Szerk. Kövesligethy Radó és Rados Gusztáv. Kiadja a math. és physikai társulat. Nyom. a Franklin társulat. VII. évfolyam. Évenként 8 füzet. Ára 5 frt. Az egyesületi tagok tagdíj (Budapesten 5, vidéken 3 frt) fejében kapják.

**Mathematikai és természettudományi Értesítő.** Szerk. König Gyula. Kiadja a magyar tud. Akadémia. Nyom. a Franklin társulat. XVI. kötet. Évenként 5 füzet. Ára ?

**Mozdonyvezetők Lapja.** Szerk. Somlyai Gyula. Kiadja a Mozdonyvezetők lapja alapítói. Nyom. a Gutenberg kny. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**A munkás háza.** A »Reményháza«

munkások fogyasztási és házépítő szövetekezeze hivatalos közlönye. Szerk. Gál Lajos. Nyom. Spitzer és Somogyi. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt.

**Művezetők Lapja.** A »Magyarországi művezetők országos szövetkezetének« egyesületi és szaklapja. Szerk. Pálik Ferencz. Nyom. Posner Károly Lajos és fia. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt 40 kr. Tagoknak 1 frt 80 kr.

**Nemzeti Nőnevelés.** Szerk. Sebestyenné Stetina Ilona; kiadja a VI. kerületi állami tanítónő-képző intézet tanári testülete. Nyom. a Franklin társulat. XIX. évfolyam. Évenként 10 füzet. Ára 2 frt.

**Népjlét.** Szerk. Czinder Károly. A magyarországi szocialdemokrata párt tulajdona. Nyom. a Gutenberg nyomda. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Egyes szám ára 5 kr.

**Népolvasótár.** Szerk. és kiadja Szederkényi Nándor. Nyom. a Gutenberg nyomda. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt 80 kr.

**Népszabadság.** A magyarországi szocialdemokrata párt közlönye. Szerk. Czinder Károly. Nyom. a Gutenberg nyomda. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Egyes szám ára 5 kr.

**Nyelvtudományi Közlemények.** Szerk. Szinnyei József. Kiadja a m. tud. Akadémia. Nyom. a Franklin társulat. XXXVIII. kötet. Megjelenik negyedévenként. Ára 3 frt.

**Országos gyógyszerészeti Hirdető.** Szerk. Tóth László. Kiadja a »Petőfi« kiadó-vállalat. Nyom. Hornyánszky Viktor. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Díj talanul küldetik.

**Országos Orvos-szövetség.** Az országos orvos-szövetség hivatalos lapja. Szerk. Jendrassik Jenő. Nyom. a Pesti Lloyd társulat nyomdájá. I. évfolyam. Megjelenik havonként. A szövetség tagjai ingyen kapják.

**Orvosirodalmi Közlöny.** Szerk. Purjesz Ignác. Kiadja Franke Pál. Nyom. Neuwald Illés. VI. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 1 frt.

**Az »Osztálysorsjáték«.** Szerk. Singer Artur. Kiadja Lukács Vilmos. Nyom. a Hungaria nyomda. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 5 frt.

**Otthonunk.** Az »Otthon« írók és hirlapírók köre hivatalos értesítője. Szerk. Sajó Aladár. Nyom. a Budapesti Hirlap

nyomdájá. II. évfolyam. Megjelenik havonként. A kör tagjai ingyen kapják.

**Örömhír.** Szerk. Kováts Lajos és Hetvényi Lajos. Kiadja Biberauer Tivadar. Nyom. Hornyánszky Viktor. IV. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 18 kr.

**Összetartás.** Önképző lapok. Szerk. Hefty Frigyes. Nyom. Schlesinger és Kleinberger. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt 80 kr.

**Páduai szent Antal lapja.** Szerk. és kiadják Mészáros Kálmán és Budai Aladár. Nyom. Nagy Sándor. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 kor. 60 fill.

**Patyolat.** Szerk. Csepreghy Ferenczné. Kiadja és nyom. Rákosi Jenő Budapesti Hirlap újságvállalata. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt. Vidékre 2 frt 20 kr.

**Pénz és föld.** Szerk. Hilbert Antal. Kiadja Gurré Ferencz. Nyom. Brózsza Ottó. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 frt.

**Polgári iskolai Közlöny.** Az orsz. polgári iskolai egyesület folyóirata. Szerk. Volenszky Gyula. Nyom. Hornyánszky Viktor. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt. Az egyesület tagjai tagdíj fejében kapják.

**Polytechnikai Szemle.** Szerk. Dubsky Alfréd Ottó, Markóczy Lajos, Schimanek Emil, Stark Lipót és Wolf Sándor. Nyom. a Fővárosi nyomda r. társ. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 frt.

**Postai tarifák.** Szerk. és kiadja Klebersberg Géza. Nyom. Neumayer Ede. III. évfolyam. Évenként. 4-szer. Ára 1 frt.

**Pótfüzetek a Természettudományi közlönyhöz.** Szerk. Csopey László és Paszlavszky József. Kiadja a k. m. természettudományi társulat. Nyom. a Pesti Lloyd társaság nyomdájá. XI. évfolyam. Megjelenik 4—6 füzetben. Ára a Természettudományi közlönyvel 6 frt. A társulat tagjai 1 frt ráfizetéssel kapják.

**Protestáns Szemle.** Szerk. Szóts Farkas. Kiadja a magyar protestáns irodalmi társaság. Nyom. Hornyánszky Viktor. X. évfolyam. Évenként 10 füzet. Ára 4 frt. Az egyesület tagjai a tagdíj (6 frt) fejében kapják.

**Rovartani Lapok.** Szerk. Abafi Aigner Lajos, Jablonowski József és Csiki Ernő. Nyom. a Vörösmarty nyomda r. t. V. kötet. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 4 frt.

**Statisztikai havi közlemények.** Szerk. és kiadja a m. kir. központi statisztikai hivatal. Nyom. az Athenaeum r. társ. II. évfolyam. Ára füzetenként 1 frt.

**Szabadalmi és védjegy jog Tára.** Szerk. és kiadja Szakolczai Árpád. Nyom. a Pallas részv. társ. I. kötet. Megjelenik havonként. Ára 8 frt.

**Szabadalmi közlételek.** Szerk. és kiadja Kelemen. Nyom. a »Patria« nyomda. I. évfolyam. Ára 16 frt.

**Szabászati oktatás Szaklapja.** A Budapest fő- és székvárosi szabó iparosok körének szakközlönye. Szerk. és kiadja Reichert Zsigmond. Nyom. Neumayer Ede. I. évfolyam. Megjelenik kéthavonként. Ára 6 korona.

**Szabó-iparosok Közlönye.** Szerk. és kiadja Csontos Imre. Nyom. a Gutenberg nyomda. XII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 frt. Divat képek nélkül 2 frt 40 kr.

**Szabók Szaklapja.** Szerk. Honthi Géza. Nyom. a Gutenberg nyomda. VI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 korona 40 fillér.

**Szántóvetők Lapja.** Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun vármegyei gazdasági egyesület közlönye. Szerk. Serfőző Géza. Nyom. a Werbőczy nyomda. IX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt. Az egyesület tagjai ingyen kapják.

**Századok.** A magyar történelmi társulat közlönye. Szerk. Szilágyi Sándor. Nyom. az Athenaeum r. társ. XXXII. évfolyam. Megjelenik évenként 10 füzetben. Ára 6 frt. Tagok a tagdíj (5 frt) fejében kapják.

**Széchenyi telep.** A Széchenyi telepen és környékén érdekelt ház- és telek tulajdonosok közlönye. Szerk. Bezsilla Ándor. Nyom. a »Patria« nyomda. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**A szent család kis követe.** A názáreti szent család és a Szent-József társulatának közlönye. Szerk. Szemmenyei és Mészáros. Nyom. Nagy Sándor. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 72 kr.

**Szent Lukácsfürdő.** Szerk. Bosányi Béla. Kiadja a Szent-Lukácsfürdő részv. társ. Nyom. Pallas nyomda. XI. évfolyam. Megjelenik havonként.

**Szerencse fel.** Szerk. Fried Jenő. Kiadja Fekete Károly. Nyom. Pollák M. Miksa és társa. I. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ingyen küldetik.

**Sztenográfia.** Gyorsírónök lapja. Szerk. Kaiser Gizella. Kiadja a »Stolze-Fenyvessy« orsz. nő gyorsíró-egyesület. Nyom. a Pesti nyomda. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 korona.

**Szűnőra.** Szerk. Endrődi Béla. Nyom. Barcza József. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt 20 kr.

**Természettudományi Füzetek.** Szerk. Mocsáry Sándor. Kiadja a M. N. Múzeum és m. tud. Akadémia. Nyom. a Franklin társulat. XXI. kötet. Évenként 4 füzet. Ára 5 frt.

**Természettudományi Közlöny.** Szerk. Csopey László és Paszlavszky József. Kiadja a kir. magy. természettudományi társulat. Nyom. a Pesti Lloyd társ. nyomdája. XXX. kötet. Megjelenik havonként. Ára 6 frt. Tagoknak tagdíj fejében jár.

**La toilette.** A férfi szabó szaklapja. Szerk. és kiadja Krausz Adolf. Nyom. a Wendt-féle nyomda. XVII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ingyen küldetik.

**Tornaügy.** Szerk. Kovács Rezső. Kiadja a magyarországi tanítók egylete a nemzeti tornaegylet hozzájárulásával. Nyom. Rózsa Kálmán és neje. XV. évfolyam. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 3 frt.

**Történelmi Tár.** Szerk. Szilágyi Sándor. Kiadja a Magyar történelmi társulat közvetítése mellett a m. tud. Akadémia történelmi bizottsága. Nyom. az Athenaeum r. társ. XXI. évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ára 5 frt 20 kr. A történelmi társulat tagjainak 2 frt 80 kr.

**Tőzsdei Értesítő.** Szerk. Félegyházy Ágost. Kiadja a budapesti árú és értéktőzsde tanácsa. Nyom. a Pesti Lloyd társ. nyomdája. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 frt.

**Turista Közlöny.** Szerk. Moussong Géza. Kiadja a magyar tanítók turista egyesülete. Nyom. Eckstein Bernát és fia. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 frt. A tagok tagdíj fejében kapják.

**Turisták Lapja.** Szerk. Téry Ödön és Petrik Lajos. Kiadja a magyar turistáegyesület. Nyom. a Pesti Lloyd társ. nyomdája. X. évfolyam. Megjelenik kéthavonként. Ára 5 frt. A tagok tagdíj fejében kapják.

**Turul.** A magyar heraldikai és genealogiai társaság közlönye. Szerk. Fejérfapataky László és Schönherr Gyula. Nyom. a Franklin társulat. XVI. kötet. Évnegyeden-



ként jelenik meg. A társaság tagjai tagdíj (5 frt) fejében kapják.

**Tűzoltó Közlöny.** A magyar tűzoltók szaklapja. A Magyar országos tűzoltószövetség hivatalos értesítője. Szerk. Köncs Boldizsár. Nyom. Rózsa Kálmán és neje. XX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt 40 kr. A szövetség tagjainak 1 frt 20 kr.

**Üzleti élet.** Szerk. és kiadja Osinger János. Nyom. Valter Ernő. III. évfolyam. Megjelenik évenként 4-szer. Ára 5 frt.

**Vasárnap.** Illusztrált lapok. Szerk. O'Donnel Henrikné. Nyom. Neumayer Ede. I. évfolyam. Ára 10 frt.

Összesen 186.

#### b) VIDÉKEN.

**Adalékok Zemplén vármegye történetéhez.** (Sátoralja-Ujhely.) Szerk. Dongó Gyárfás Géza. Nyom. a »Zemplén és vidéke« nyomdája. IV. évf. Havi folyóirat. Ára 2 frt 40 kr.

**Állatok védelme.** (Kolozsvár.) A kolozsvári állat védő-egyesület havi közlönye. Szerk. Széchy Károlyné Lorenz Josephine. Nyom. Gombos Ferencz. IV. évfolyam. Ára 1 frt. Tagoknak a tagdíj fejében jár.

**Az állatvédő.** (Temesvár.) Szerk. Parlagi Márton. Kiadja a »Temesvári állatvédő egyesület.« Nyom. az »Unio« nyomda. V. évfolyam. Megjelenik évenként. Egyes szám ára 20 kr. Az egyesületi tagok ingyen kapják.

**Anyakönyv és házasság.** (Nagy-Becskerek.) Szerk. Hegedűs János. Kiadja és nyom. Pleitz Fer. Pál. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára ?

**Armenia.** (Szamosújvár.) Szerk. és kiadja Szongott Kristóf. Nyom. Todorán Endre »Auróra« nyomdája. XII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt.

**Bácskai tanügy.** (Zenta.) Bács-Bodrog vármegye közs. tanítóegyesületének hivatalos közlönye. Szerk. Harsányi János. Nyom. Kabos Ármán. I. évfolyam. Évenként 10-szer. Ára 2 frt. Tagok a tagsági díj fejében kapják.

**A béka.** (Pécs.) Szerk. és kiadja Goldberger József. Nyom. a lyceumi nyomda. II. évfolyam. Megjelenik időszakonként. Ingyen küldetik.

**Bereg megyei tanügy.** (Bereg-szász.) A bereg vármegyei kir. tanfelügyelőség és az általános tanító egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Rhédei János.

Nyom. Grünstein Mór Munkácson. XV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Bíróági végrehajtók Közlönye.** (Nagy-Szöllős.) Szerk. Somlyói V. Ignác. Kiadja a »Magyar bíróági végrehajtók országos egyesülete.« Nyom. a »Pannonia« kny. Győrött. X. évfolyam. Évenként négyszer. Ára ?

**Borromaeus.** (Ó-Szöny.) Kath. hit-szónoklati havi folyóirat. Szerk. és kiadja Nagy Antal. Nyom. a győregyházmegei nyomda Győrött. XII. évfolyam. Ára 4 frt.

**Concordia.** (Pozsony.) A pozsonyi »Concordia« Gabelsberger gyorsíró egyesület közlönye. Szerk. Theisz. Nyom. Freistadt Mór. XIII. évfolyam. Évenként 6-szor. Ára 1 frt 20 kr.

**Családi Lapok.** (Sopron.) Szerkeszti, kiadja és nyom. Breiner E. fia. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt.

**Debreczeni gyorsíró.** (Debreczen.) Szerk. Madarassi Gyula. Kiadja a debreczeni főiskolai gyorsíró-egylet. Nyom. Romwalter Alfréd Sopronban. VII. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 2 korona.

**Egyesületi Értesítő.** (Szombathely.) A vas megyei gazdasági egyesület megbízásából szerkeszti Rösler Károly. Nyom. Seiler Henrik utódai. XIX. évfolyam. Havonként jelenik meg. Ára 1 frt.

**Egyleti Értesítő.** (Deés.) A szolnok-dobokavármegyei gazdasági-egylet hivatalos közlönye. Szerk. Szemmáry József. Nyom. Demeter és Kiss. XI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt. Az egylet tagjai ingyen kapják.

**Egyleti értesítő.** (Veszprém.) A »Veszprémegyházmegyei r. kath. tanítóegyesület« keszthelyi és sümegi egyesült körének hivatalos közlönye. Szerk. Pozsgár Gyula. Nyom. az egyházmegyei nyomda. X. évfolyam. Megjelenik a körülményekhez képest évenként többször. A tagoknak ingyen küldetik.

**Ekszer-szalon.** (Pécs.) Szerk. és kiadja Schönewald Imre. Nyom. a lyceumi nyomda. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára ?

**E. M. K. E.** (Kolozsvár.) Az egyesület hivatalos értesítője. Szerk. Sándor József. Nyom. Gombos Ferencz. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt.

**Erdély.** (Kolozsvár.) Szerk. Radnóti Rezső. Kiadja az erdélyi Kárpát-egyesület. Nyom. Gombos Ferencz. VII. évfolyam. Évenként 12 szám. Ára 5 frt. Tagok ingyen kapják.

**Erdélyi Gazda.** (Kolozsvár.) Az erdélyi gazdasági egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Tokaji László. Nyom. Gámán J. örököse. XXX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 korona. Az egyleti tagoknak ingyen jár.

**Erdélyi Múzeum.** (Kolozsvár.) Az erdélyi múzeum-egylet kiadványa. Szerk. Szádeczky Lajos. Nyom. Ajtai K. Albert. XV. kötet. Évenként 10 füzet. Ára 3 frt. Az egyleti tagok tagdíj (3 frt.) fejében kapják.

**Értesítő.** (Kecskemét.) Szerk. és kiadja Fördös Dezső. Nyom. Sziládi László. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ingyen küldetik.

**Értesítő az erdélyi múzeum-egylet orvos-természettudományi szakosztályából.** (Kolozsvár.) Szerk. Szabó Dénes és Apáthy István. Nyom. Ajtai K. Albert. XXIII. évfolyam. Évenként 6 füzet.

**Evangelikus egyházi Szemle.** (Békés-Csaba.) Szerk. és kiadja Szeberényi Lajos Zs. Nyom. a Corvina nyomda. IV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Evangelikus népiskola.** (Sopron.) Szerk. és kiadja Papp József. Nyom. Röttig Gusztáv. X. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 6 korona.

**A fejérmegyei gazdasági egyesület Értesítője.** (Székesfejérvár.) Szerk. Hübner Károly. Kiadja a gazdasági egyesület. Nyom. Csitári K. és társa. Megjelenik havonként. Tagoknak ingyen küldetik.

**Gazdasági Értesítő.** (Eperjes.) A »sárosvármegyei gazdasági egyesület« hivatalos közlönye. Szerk. Lukovits Aladár. Nyom. Kösch Árpád. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 frt. Tagoknak ingyen küldetik.

**Gazdasági Értesítő.** (S.-A.-Újhely.) A zemplénvármegyei gazdasági egyesület megbízásából szerk. Kun Frigyes és Kapás L. Aurél. Nyom. a »Zemplén« nyomda. VII. évfolyam. Megjelenik havonként.

**Gazdasági Értesítő.** (Szolnok.) Jász-Nagykún-Szolnok vármegyei gazdasági egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Kovács Albert. Nyom. Bakos István. XIV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 frt. A tagoknak ingyen küldetik.

**Gazdasági Értesítő.** (Zombor.) A bácsbodrog vármegyei gazdasági egyesület közlönye. Szerk. Szalay Frigyes.

Nyom. Bittermann Nándor és fia. XIV. évfolyam. Évenként 12 szám. Tagok ingyen kapják.

**Gazdasági Közlöny.** (Kassa.) Az abaújtornamegyey gazdasági egyesület hivatalos értesítője. Szerk. Bukaresti B. János. Nyom. Ries Lajos. XVII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt. Tagoknak ingyen küldetik.

**Gazdasági Közlöny.** (Komárom.) A komárom-vármegyei gazdasági egyesület havi értesítője. Szerk. Sarlay Károly. Nyom. Freisinger Mór. XVI. évfolyam. A tagoknak ingyen küldetik.

**Gazdasági Közlöny.** (Makó.) A csanád-vármegyei gazdasági egyesület értesítője. Szerk. Tokay Jenő. Nyom. Vitéz Mihály. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt 50 kr.

**Gazdasági Néplap.** (Pécs.) A baranya-megyei gazdasági egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Liebold Béni. Nyom. Taizs József. XXIV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt. Tagoknak ingyen jár.

**Gazdasági Tudósító.** (Putnok.) A gömör-kishontvármegyei gazdasági egyesület hivatalos értesítője. Szerk. Lakner László. Nyom. Rábely Miklós. Rimaszombatban. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Az egyesületi tagok ingyen kapják.

**Gyámintézet.** (Lovászpataona.) Szerk. Bognár Endre. Kiadja a magvarhoni e. e. e. gyámintézet. Nyom. a főiskolai nyomda. Pápán. XV. évfolyam. Megjelenik évenként háromszor. Ingyen küldetik.

**Gyorsírók Lapja.** (Nagyvárad.) Szerk. Tóth Ferencz. Kiadja a nagyváradi gyorsíró egyesület. Nyom. ifj. Berger Sámuel. VIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 korona. Az egyesület tagjai ingyen kapják.

**A győri pinczer-egylet havi Értesítője.** (Győr.) Szerk. Bauer Mihály. Kiadja a »Győri pinczer-egylet.« Nyom. Surányi János. XI. évfolyam. Megjelenik havonként. A tagok díjmentesen kapják.

**Gyufaujság.** (Szeged.) Szerk. Brachfeld Vilmos. Nyom. Schulhof Károly. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ingyen küldetik.

**Haladás.** (Újpest.) A gödöllő kerületi kisiparosok közlönye. Szerk. és kiadja Schmoll Antal. Nyom. a Salgó testv. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára ?

**Havi közlöny az elméleti és gyakorlati lelkipásztorság köré-**

**ből.** (Temesvár.) Szerk. Tokody Ödön és Patzner István. Kiadja Tokody Ödön. Nyom. a csanádegyházmegyei nyomda. XXI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 5 frt.

**A hazában és távolban széttekintő méhészt.** (Szeged.) Szerk. és kiadja Gallovich István. Nyom. Engel Lajos. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**A hevesmegyei gazdasági egyesület Értesítője.** (Gyöngyös.) Szerk. Baranyay István. Kiadja az egyesület. Nyom. Herzog Ernő Armin. XIV. évfolyam. Megjelenik havonként. Egyes szám ára 10 kr. A tagok ingyen kapják.

**Hevesmegyei tanúgy.** (Eger.) Szerk. Kolacskovszky János. Kiadja a hevesmegyei általános tanító-egyesület. Nyom. az »Egri nyomda részv. társ.« III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt. Az egyesületi tagok tagdíj fejében kapják.

**Hiradó az aradvidéki tanító-egylet munkásságáról.** (Arad.) Szerk. Sófalvi György. Nyom. Muskát Miksa. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt. Az egylet tagjai tagdíj fejében kapják.

**Hitszónoklati Folyóirat.** (Szolnok.) Szerk. és kiadja Karkecz Alajos. Nyom. Endrényi Lajos Szegeden. IX. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 frt.

**Irodalmi és művészeti Értesítő.** (Pécs.) Kiadja Blanz József. Nyom. a lyceumi nyomda. VII. évfolyam. Ingyen küldetik.

**Iskoláink.** (Rimaszombat.) A Gömör-kishont vármegyei általános tanító-egyesület hivatalos értesítője. Szerk. Kathona Géza. Nyom. Lévai Izsó. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt. Tagok ingyen kapják.

**Isten igéje szentbeszédekben.** (Esztergom.) Szerk. Halmos Ignác. Kiadja és nyom. Buzárovits Gusztáv. XXIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Jézus szentséges szívének hírnöke.** (Kalocsa.) Szerk. Tóth Mike. Nyom. a Franklin társulat. XXXII. évfolyam. Havi folyóirat. Ára 1 frt 50 kr.

**Jogi Szemle.** (Marosvásárhely.) A »Marosvásárhely« melléklete. Nyom. Sztupjár J. — I. évfolyam. Megjelenik havonként.

**Jó pásztor.** (Pozsony.) Szerk. és kiadja. T. Pelikán Krizsó. Nyom. Wigand. F. K. XVI. évfolyam. Ára 4 frt.

**Kalazantinum.** (Kolozsvár.) Szerk. Varjas Endre. Kiadja a »Kalazantinum« hittudományi és tanárképző intézet. Nyom. Gombos Ferencz. III. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára ?

**Kassavidék.** (Kassa.) A kassavidéki turistakör hivatalos közlönye. Nyom. ifj. Nauer Henrik. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 6 korona. A kör tagjai tagdíj fejében kapják.

**A katolikus család.** (Pápa.) Szerk. Lővárdy Lajos. Nyom. a főiskolai kny. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt.

**A kath. hitterjesztés Lapjai.** (Nagyvárad.) Szerk. és kiadja Nögey István. Nyom. a Szent-László nyomda r. társ. XVII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 frt.

**Katholikus hitvédelmi Folyóirat.** (Pozsony.) Szerk. T. Pelikán Krizsó és Keményffy K. Dániel. Kiadja Lepsényi Miklós. Nyom. Wigand F. K. X. évfolyam. Havonként jelenik meg. Ára 4 frt.

**Képes Divat Értesítő.** (Debreczen.) Szerk. Boros J. Kiadják a Boros testvérek. Nyom. a Csokonai nyomda. III. évfolyam. Megjelenik időszakonként. Ingyen küldetik.

**Keresztény Magvető.** (Kolozsvár.) Szerk. és kiadják Péterfi Dénes és Kovács János. Nyom. Ajtai K. Albert. XXXIII. évfolyam. Megjelenik kéthónaponként. Ára 2 frt.

**Keresztény.** (Nagybecskerek.) Vallásos havi folyóirat. Szerk. és kiadja Szalay József. Nyom. Hornyánszky Viktor Bpsten. VII. évf. Havi folyóirat. Ára 1 korona.

**Kolping.** (Kassa.) A magyarországi kath. legényegyesületek orsz. szövetségének hivatalos közlönye. Szerk. és kiadja Konrády Lajos. Nyom. ifj. Nauer Henrik. II. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 5 frt.

**Közlöny.** (Debreczen.) A debreczeni »Hittanszaki önképző-társulat« köréből. Szerk. Juhász Sándor és Acsay Lajos. Nyom. a városi nyomda. XXVIII. évfolyam. Évenként 8 szám. Ára 1 frt 50 kr.

**Külmissió.** (Ágfalva.) Szerk. és kiadja Scholtz Ödön. Nyom. Röttig Gusztáv Sopronban. III. évfolyam. Megjelenik negyedévenként. Ára 1 korona.

**A legszentebb rózsafüzér királynéja.** (Szombatbely.) Szerk. és kiadja a sz. Domokosrend szombatbelyi zárdája. Nyom. az egyházmegyei nyomda. XIV. évf. Megjelenik havonként. Ára 1 frt.

**Magyar Földbirtokos.** (Sopron.) Szerk. és kiadja. Breuer Lajos. Nyom. Blum Náthán. III. évfolyam. Időközönként. Ingyen küldetik.

**A magyar Földmives.** (Gyuró.) Szerk. és kiadja Vasadi Balogh Lajos. Nyom. Csitári K. és trsa Székesfejérvár. XVI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt.

**Magyar Gazda.** (Kassa.) Szerk. Kovácsy Béla. Nyom. ifj. Nauer Henrik. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Magyar gyógypaedagogia.** (Vác.) Szerk. és kiadja Roboz József. Nyom. Mayer Sándor. I. évfolyam. Megjelenik évenként 6 füzetben. Ára 8 korona.

**Magyar kisednevelés és népoktatás.** (Eperjes.) A sárosvármegyei kitanfelügyelőség és az eperjesi Széchenyikör népnevelési szakválasztmányának hivatalos közlönye. Szerk. Reményik Lajos. Nyom. Kösch Árpád. IV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**A magyarországi papi imaegyesület és eucharistia-társulat értesítője.** (Győr.) Szerk. Hahnekamp György. Nyom. a győregyházmegyei nyomda. XII. évfolyam. Megjelenik évenként 8 szám. Ára 60 kr. A társulat tagjainak tagdíj (1 frt) fejében jár.

**Magyar pénzügyi rendeletek Tára.** (Komárom.) Szerk. Kriza Ákos. Nyom. Spitzer Sándor. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 3 frt.

**Magyar Sion.** (Esztergom.) Szerk. Kereszty Viktor. Nyom. Buzárovits Gusztáv. XII. évfolyam. (Kezdetől XXXVI. évf.) Megjelenik havonként. Ára 6 frt.

**Magyar Theologia.** (Eger.) Szerk. és kiadja Beznák Gyula. Nyom. az érseki lyc. knymda. I. évfolyam. Megjelenik évenként 4-szer. Ingyen küldetik.

**Mária kert.** (Szűz Mária virágos kertje.) (Kalocsa.) Szerk. Tóth Mike. Nyom. a Franklin társulat. XIV. évfolyam. Havi folyóirat. Ára 1 frt.

**Méhészeti Közlöny.** (Kolozsvár.) Az erdélyrészi méhészet egyesít. szakközlönye. Szerk. Bálint Sándor. Nyom. Gámán János örökösei. XIII. évfolyam. Megjelenik havonként. Tagoknak ingyen küldetik.

**Mezőgazdasági Szemle.** (Magyar Óvár.) Szerk. és kiadják. Cserhádi Sándor és Kosutány Tamás. Nyom. Czéh Sándor-féle nyomda. XVI. évfolyam. Havi folyóirat. Ára 5 frt.

**Munka Öre.** (Arad.) A magyarországi szociáldemokrata-párt alföldi közlönye. Szerk. Szabados G. Kiadja Eber Sándor. Nyom. Muskát Miksa. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 korona.

**Népnevelési Közlöny.** (Nagyvárad.) A »Biharmegyei népnevelési egyesület« hivatalos értesítője. Szerk. Winkler Lajos. Nyom. ifj. Berger S. XIV. évfolyam. Évenként 10 szám. Az egyesületi tagok díjmentesen kapják.

**Népoktatás.** (Lugos.) Krassó-Szörény vármegyei tanító-egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Keszler Károly. Nyom. Virányi János. III. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 4 frt.

**Népszerű Bölcsész.** (Szarvas.) Szerk. és kiadja Nyiri Elek. Nyom. Gyikó K. Mezőtúr. IV. évfolyam. Kéthavonként. Ára 1 frt.

**Nevelés.** (Máramarossziget.) Szerk. Bökényi Dániel. Kiadja a »Máramarosi általános tanító-egyesület.« Nyom. Sichermann Mór. XV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt 50 kr.

**A nógrádvármegyei gazdasági egyesület Értesítője.** (Balassagyarmat.) Szerk. Fáy Árpád. Nyom. nincs megnevezve. XI. évfolyam. Megjelenik minden második hóban. Ára 1 frt. Tagoknak ingyen jár.

**Oktató Népkönyvtár.** (Pozsony.) Szerk. és kiadja T. Pelikán Krizsó. Nyom. Wigand F. K. XII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Orvosügy.** (Zombor.) Szerk. és kiadja Feles Adolf. Nyom. Bittermann Nándor és fia. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Posta értékgyűjtők hirdetési Lapja.** (Szatmár.) A szatmári »Jóteknycélú Bélyeggyűjtő Egyesület« hivatalos közlönye. Szerk. Siposs A. Nyom. Weinberger testv. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 90 kr.

**A pozsonyvármegyei gazdasági egyesület Értesítője.** (Pozsony.) Szerk. Földes Gyula. Nyom. Eder István. XV. évfolyam. Megjelenik kéthavonként. Az egyesület tagjai tagdíj fejében kapják.

**Protestáns Pap.** (Kölesd.) Szerk. és kiadják Lágler Sándor és Kálmán Dezső. Nyom. Tóth László Kecskeméti. XXI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 korona.

**Reménységünk.** (Vác.) Szerkeszti és kiadja Varga Mihály. Nyom. a Franklin

társulat. II. évfolyam. Havi folyóirat. Ára 1 frt 30 kr.

**Sárospataki ifjúsági Közlöny.** (Sárospatak.) Kiadja a »Magyar irodalmi önképző-társulat.« Szerk. ifj. Zsoldos Benő. Steinfeld Jenő nyomdájá. XIV. évfolyam. Havonként jelenik meg. Ára 4 korona.

**Soproni Gyorsiró.** (Sopron.) Szerk. Proszvimmer Béla. Kiadja az ev. főgymnasiunai gyorsírókör. Nyom. Romwalter Alfréd. XXXIV. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 korona.

**Szabadság.** (Ujpest.) Szerk. Tinódy Ferencz. Kiadja Rády Sándor. Nyom. a Salgó testvérek. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 korona.

**Szent Gellért.** Ifjúsági hitvánoklati folyóirat. (Pannonhalma.) Szerk. és kiadják Máty Engelbert és Szinek Izidor. Nyom. az egyházmegyei nyomda Győrött. I. évfolyam. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 4 frt.

**Szilágyvármegyei tanügy.** (Zilah.) Szerk. Zoványi Lajos. Kiadja a szilágyvármegyei általános tanítótestület. Nyom. Seres Samu. I. évfolyam. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 1 frt.

**A szőlőben.** (Gyöngyös.) Szerk. és kiadja Csomor Kálmán. Nyom. Kovács és Schimerling, később Kovács és társa. VII. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 frt.

**Táncztanítók Lapja.** Szerk. Róka Pál. Kiadja a magy. táncztanítók egyesülete. Nyom. Engländer és társa Tatán, később Ottinger Ede Nagykőrösön. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 8 korona.

**Tanítótestületi Értesítő.** (Torda.) A Tordaranyos vármegyei ált. tan. testületnek havonként megjelenő hivatalos közlönye. Szerk. Kovács Dániel. Nyom. Harmath J. I. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 korona. Tagoknak 1 korona.

**Tanügyi Értesítő.** (Besztercze.) A »Besztercze-Nászdó vármegyei ált. tanító-egyesület« hivatalos közlönye. Szerk. Jancsó Gábor. Nyom. Botschár Tivadar. III. évfolyam. Évenként 10 szám. Ára 4 korona.

**Tanügyi Értesítő.** (Győr.) A győrvideki tanító-egyesület hivatalos lapja. Szerk. Ujlaki Géza. Nyom. Surányi János. XXI. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 4 korona.

**Tanügyi tanácskozó.** (Deés.) A szol-

nok-dobokamegyei tanító-testület hivatalos közlönye. Szerk. Kádár József. Nyom. Demeter és Kiss. VI. évfolyam. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 1 frt 20 kr. Tagoknak 1 frt.

**A Tátra.** A »Szinlap« melléklapja. (Miskolcz.) Szerk. és kiadja Józsa János. Nyom. Wagner és Szelenyi. Meg nem határozott időben jelenik meg. Egyes szám ára 5 kr.

**Természettudományi Füzetek.** (Temesvár.) A délmagyarországi természettudományi társulat közlönye. Szerk. Rics Ferencz és Neubauer Henrik. Nyom. Uhrmann Henrik. XXII. évfolyam. A társulat tagjai tagdíj fejében kapják.

**A »Tolnamegyei gazdasági egyesület« Értesítője.** (Szegzárd.) Szerk. Molnár József. Nyom. Ujfalussy Lajos. IX. évfolyam. Ára 1 frt 20 kr. Tagoknak ingyen jár.

**A torontálmegyei gazdasági egyesület Értesítője.** (Nagybecskerek.) Szerk. Marton Andor. Nyom. Pleitz Fer. Pál. XIII. évfolyam. Megjelenik 6 füzetben. Ára 1 frt. A tagok díjtalanul kapják.

**Történelmi és régészeti Értesítő.** (Temesvár.) A délmagyarországi történelmi és régészeti múzeumi társulat közlönye. Szerk. Patzner István. Nyom. a csanád-egyházmegyei nyomda. XIV. (Új) évfolyam. Megjelenik évnegyedenként. Ára 4 frt. A társulati tagoknak ingyen jár.

**Ugocsai tanügy.** (Nagy-Szöllős.) Szerk. és kiadja Kellner Fülöp. Nyom. Zala Mór. I. évfolyam. Megjelenik évenként 10-szer. Ára 1 frt 20 kr.

**Új Világ.** (Arad.) A délmagyarországi szociáldemokrata-párt közlönye. Szerk. Zugó J. Nyom. Muskát Miksa. III. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 2 korona.

**Unitárius Közlöny.** (Kolozsvár.) Szerk. Boros György. Kiadja a Dávid Ferencz egylet. Nyom. Gámán János örököse. XI. kötet. Megjelenik havonként. Ára 2 korona 40 fillér.

**Városi Közlöny.** (Temesvár.) Hivatalos folyóirat. Kiadja a városi tanács. Nyom. Csendes Jakab. I. évfolyam. Megjelenik havonként.

**Vasárnapi tanító.** (Hajdú-Böszörmény.) Szerk. Balogh Lajos. Nyom. Fritz Ármán Bpest. II. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt 80 kr.

**Vasvármegyei tűzrendészeti Közlöny.** (Szombathely.) A vasvármegyei önk. tűzoltó egyletek szövetségének hiva-

talos közlönye. Szerk. Barabás István. Nyom. Bertalanffy József. V. évfolyam. Megjelenik havonként. Ára 1 frt.

**Védhímlőoltás.** (Ó-Láposbánya.) Szerk. Intze Béla. Kiadja az oláh-láposbányai oltóintézet. Nyom. Demeter és Kiss Deesen. III. évfolyam. Évnegyedenként. Ára 3 korona.

**A »veszprémmegyei gazdasági egyesület« Értesítője.** (Veszprém.) Szerk. Nagy Iván. Nyom. Krausz Ármin fia. XVIII. évfolyam. A tagoknak ingyen jár.

**V. H. O. Sz.** (Szeged.) A vidéki hírlapírók országos szövetségének hivatalos értesítője. Nyom. Endrényi Imre. II. évfolyam. Meg nem határozott időben jelenik meg. A szövetség tagjainak ingyen jár.

**A zalamegyei gazdasági egyesület Értesítője.** (Zala-Egerszeg.) Szerk. Orosz Pál. Nyom. özv. Tahy Rozália. XVII. évfolyam.

Összesen 113.

## II. TÖBBNYELVŰ FOLYÓIRATOK.\*

### BUDAPESTEN.

**Aquila.** [M. és német.] Szerk. Herman Ottó; kiadó a Magyar Ornithologiai Központ. V. évf. Évnegyedes folyóirat. Ára 3 frt.

**Bombardon.** III. évf. 1898/9. [M. és német; könyvomat.]

**Budapest Főváros Statisztikai Havifüzetei.** Monatshefte des Budapest Communal-Statistischen Bureaus. [M. és német.] Szerk. Körösi József. XXVI. évf. Ára 4 frt.

**Egészségőr.** [M. és német.] III. évf. **Földrajzi Közlemények.** Bulletin de la Société Hongroise de Géographie. [M., francia kivonattal.] XXVI. kötet.

**Földtani Közlöny.** Geologische Mittheilungen. [M. és német.] XXVIII. kötet.

**Látogatók Lapja.** The Foreigners' Gazette. — Gazette des Étrangers. — Fremden-Blatt. [Francia, angol, magyar és német.] XI. évf.

**Magyar Fogászati Szemle.** [M. és német.] II. évf.

**Magyarország és a Nagy Világ.** — Ungarn und Ausland. La Hongrie et l'Étranger. Hungary and foreign countries. Szerk. Hirschmann Tivadar. Ny. Hor-

nyánszky Viktor. III. évf. Havi lap. Ára 6 frt.

**Az ó-gyallai m. kir. osz. meteorologiai és földmágnassági központi observatoriumon végzett megfigyelések feljegyzései.** — Beobachtungen angestellt am Königl. ung. meteorologisch-magnetischen Central-Observatorium in Ó-Gyalla. Havi lap. Ny. Heisler Jaroszláv.

**Rovartani Lapok.** [Német kivonattal.] V. évf.

**Szt.-Lukács-fürdő.** [Mellékleteromán ny.] XI. évf.

**Természettudományi Füzetek.** Zeitschrift für Zoologie, Botanik, Mineralogie und Geologie nebst einer Revue für das Ausland. — Journal pour la zoologie, botanique, minéralogie et géologie avec une revue pour l'étranger. — Periodical of zoology, botany, mineralogy, and geology besides a review for abroad. [M., latin és német.] XXI. kötet.

Összesen 13.

### VIDÉKEN.

**Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvos-Természet-Tud. Szakosztályából.** — Sitzungsberichte der Medicinisch-Naturwissensch. Section des Siebenbürgischen Museumvereins. [M. és német.] XXII. évf.

**Ungaria. Magyar-Román Szemle.** (Kolozsvár.) [M. és román.] Szerk. Moldován Gergely. VII. évf. Havi folyóirat. Ára 6 frt.

**Vasvármegyei Tűzrendészeti Közlöny.** (Szombathely.) V. évf. [Melléklete német.]

Összesen 3.

## III. NEM-MAGYAR FOLYÓIRATOK.

### I. Németek.

#### BUDAPESTEN.

**Auszüge aus dem ungarischen amtlichen Patentblatte.** Szerk. Ötvös Károly. Ny. Kaufmann József. III. évf. Havi lap. Ára 16 korona.

**Christlicher Alpen-Bote.** (Grätz.) Szerk. kiadó May Frigyes. Ny. Hornyánszky Viktor. III. évf. Havi. Ára 60 kr.

**Die Donauländer.** Szerk. (Bécsben.) Grauser Károly, kiadja u. ő és (Bpsten.) Strausz Adolf. Ny. (Bécsben) az udv.

\* Felvették a magyar nyelvűek közé is; az összes létszámot tehát ez a rovat nem gyarapítja.

színházak ny. I. évf. 1898/9. Havi foly. Ára 12 frt.

**Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn.** Szerk. kiadó Herrmann Antal. VII. kötet. Ára 10 frt.

**Evangelische Blätter aus Ungarn.** Fel. szerk. Jausz Vilmos és dr. Szabó Aladár. Ny. Nagy Sándor. I. évf. Havonta. Ára 1 korona.

**Flugblatt der evang. Hilfs-Anstalt A. C. in Ungarn.** Szerk. (Locsmádon) Lőw Fülöp; Ny. Hornyánszky Viktor.

**Galilei.** Szerk. Mandello Károly és Sgalitzer Gyula; Ny. Wendt József. I. évf. Havi. Ára ?

**Intelligenz-Journal.** Szerk. tul. Bauer Gyula. Ny. Wendt és Bergsmann. »V.« évf. Havi . . . . Ára 12 frt. (Kávéházaknak stb. 5 frt.) (!)

**Monatlicher Anzeiger des Christlichen Vereins Junger Männer.** (*Bécs*; nyomt. Bpest.) Ny. Hornyánszky Viktor. II. évf. Havi lap, tagilletmény.

**Monatlicher Anzeiger christlicher Vereine junger Männer.** Szerk. May Frigyes. és Wiederkehr Károly; Ny. Hornyánszky Viktor. III. évf. 1897/8; IV. évf. 1898/9. Havi. Ára 30 kr.

**Ohne Staat.** Szerk. tul. Schmitt Jenő Henrik. Ny. Fried és Krakauer. II. évf. Havi lap. Ára ?

**Orient.** Szerk. Pay'r Ede. Ny. Márkus Samu. X. (=23.) évfolyam. Havi. Ára ?

**Der Practische Arzt.** (A »Gyakorló Orvos« német kiadása.) Szerk. dr. Königsprachwissenschaftliche Abhandlungen. Szerk. kiadja Patrubány Lukács. Ny. »Franklin« társulat. I. évf. 1897/8. Havi folyóirat. Ára ?

**Unsere Gesundheit.** (Temesvár.) Szerk. Szana Sándor. Ny. »Unió.« I. évf. 1898/9. Havi. Ára 30 kr.

**Ungarischer Grundbesitzer.** (Sopron.) Szerk. tul. Breuer Lajos. A »Magyar Földbirtokos«-sal váltakozó kéthavi lap. Ny. Blum N.

**Der Vereinsbote.** (Felső-Ör.) Szerk. Ruiz Rudolf. (Rába-Füzes). Ny. Wellisch Adalbert. X. évf. Havilap. A szentgróti gazdasági egyesület tagjainak díjtalanul jár; különben 1 frt.

Mosonyi Ignác; kiadó »Petőfi« m. központi kiadó intézet. Ny. Károlyi György. IX. évf. Havonta ingyen.

**Ungarische Biene.** Szerk. Binder Iván; kiadja a Magyar Méhészek Egye-

sülete. Ny. Brózsza Ottó. XXVI. évf. Havi folyóirat. Ára 3 frt, az egyesület tagjai 2 frt tagdíj fejében kapják.

**Westöstliche Rundschau.** Szerk. Stümcke Henrik (*Berlinben*) és Vikár Béla; kiadó-tul. Vikár B. (Ny. Berlinben.) V. évf. Havi folyóirat.\* Ára 6 frt.

**Zeitschrift für Ungarisches Öffentliches und Privatrecht.** Szerk. Sgalitzer Gyula. Ny. Markovits és Garai. IV. évf. Havi folyóirat. Ára 10 frt.

**Zeitschrift für Ungarisches Patent- und Markenschutzrecht.** Szerk. Szakolczai Árpád. Ny. Gelléri és Székely. I. évf. Havi lap. Ára 8 frt.

Összesen 21.

#### VIDÉKEN.

**Akademische Blätter.** (N.-Szeben.) Szerk. Buchholzer Ernő; kiadó Ny. Krafft Vilmos. II. évf. 1897/8.; III. évf. 1898/9. Évi 10 szám. Ára 1 frt 50 kr.

**Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde.** (N.-Szeben.) Uj folyam. Ny. Krafft V. XLVI. évf. Időhez nincs kötve. 28. kötet. Kötete 2 frt 10 kr.

**Correspondenzblatt für evangelische Männer und Jünglingsvereine Augsburgischen Bekenntnisses in Ungarn.** (Pozsony.) Szerk. kiadó Schmidt C. E. Havi lap. Ára 25 kr.

**Fortuna.** (Temesvár.) Szerk. Hartmann A. Kiadó »Fortuna« bank üzlet. Ny. Uhrmann Henrik. I. évf. Megjelenik fontosabb sorshuzások után. Ára 1 frt.

**Jahrbuch für die Vertretung und Verwaltung der evangelischen Landeskirche A. B. in den siebenbürgischen Landesteilen Ungarns.** (Nagy-Szeben.) Kiadja a tartományi consistorium. Ny. Drosleff József. XXIV. évf. Időköz nincs kötve. Ára 1 frt.

**Kammer-Mittheilungen.** (Pozsony.) Kiadó: a keresk. és iparkamara; szerk. titkára Jordán Károly. Ny. Eder István. I. évf. Havi 2 szám. Ingyen.

**Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde.** (N.-Szeben.) Szerk. dr. Schullerus A. Ny. Krafft V. XXI. évf. Havi lap. Ára 1 frt.

**Der Laubfrosch.** (Ó-Széplak.) Szerk. báró Friesenhof Gergely; kiadja a Nyit-ravölgyi Gazdasági Egyesület Meteorológiai intézete. Ny. egyesületi sajtó. XV. évf. Havilap, tagilletmény.

**Monatsberichte über die regelmässigen Beobachtungen am agrarmeteorologischen Observatorium zu Alt-Krasno vordem Nedanócz.** (Ó-Széplak.) Szerk. báró Friesenhof Gergely: kiadó: Nyitravölgyi Gazdasági Egyesület. Ny. egyesületi sajtó. XVIII. évf. Havi lap, tagilletmény.

**Schul und Kirchenbote.** (Brassó.) Kiadó Morres Ede. Ny. Gött J. fia. XXXIII. évf. Havi lap. Ára 2 frt 50 kr.

**Südungarische Briefmarken-Zeitung.** (Karánsebes.) Szerk. kiadó Hulita Róbert. Ny. (Lugoson) Traunfellner Károly. I. évf. Havi lap. Ára 1 kor. 40 fillér.

**Technischer Rathgeber. (Preis-Blätter.)** (Temesvár.) Szerk. kiadó Tedeschi János. Ny. Csendes Jakab. XXXIV. évf. Havi lap.

Összesen 12.

## II. Szerbek.

### VIDÉKEN.

**БИНОГРАД.** (Ujvidék.) Szerk. tul. Marits Iván. II. évf. Havi lap. Ára 2 frt.

**ВРШАЧКА КУЛА.** (Versec.) Szerk. Gyorgyevity-Nancsity Velimir; tul. Velity A. M. II. évf. Havi lap. Ára 4 korona.

**ЖЕНСКИ СВЕТ.** (Ujvidék.) Szerk. Varagyanin Árkád. Ny. Ivkovits György. XIII. évf. Havi lap Ára 1 frt.

**ЗЕМБОРАДЊИ ПРИЈАТЕЉ.** (Ujvidék.) Szerk. Tomits Jása. Ny. Miletits Szvetozár. II. évf. Havi lap. Ára 2 frt.

**ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ.** (Ujvidék.) Szávits Milán. Ny. Popovits M. testv. LXXIV. évf. Negyedévenként egy 70 kros füzet.

**РАДЕНИУКИ ГЛАСНИК.** (Ó-Becse.) Szerk. kiadó Grnits Trifun. Ny. Gávánszki N. I. évf. Havi lap. Ára 1 frt. 20 kr.

**СЛОМЕНАК.** (Pancsova.) Szerk. kiadó Martinovits Iván. Ny. Jovanovits testv. VI. évf. Havi lap. Ára 1 frt.

**УНЧИТ.** (Ó-Becse.) Szerk. és kiadó Manojlovits Joan. Ny. Löwy Lajos. V. évf. Havi folyóirat. Ára ?

**ШКОЛСКИ ЛИСТ.** (Zombor.) Szerk. kiadó Vukitsevits Miklós. Ny. Bittermann Nándor és fia. XXX. évf. Havi lap. Ára 1 frt 50 kr.

Összesen 9.

## III. Románok.

### VIDÉKEN.

**Revista Ilustrata.** (Nagy-Sajó.) Szerk. Reteganul János (Rettegen), kiadó Bacin János. Ny. Csallner Károly. I. évf. Havi folyóirat. Ára: díszkiadásban 6 frt, népiesben 3 frt.

**Transilvania.** (Nagy-Szeben.) Szerk. Diaconovich Kornél. Ny. Főegyházmegyei ny. XXIX. évf. Tíz füzet. Ára 3 frt.

Összesen 2.

### IV. Tótok.

### BUDAPESTEN.

**Nasa Nádej.** Szerk. Varga Mihály. Ny. »Franklin« társulat. II. évf. Havi folyóirat. Ára 80 kr.

**Nova Doba.** Szerk. Sunavec Máté; kiadó Martinček István. Ny. Neumayer Ede. II. évf. Havi lap. Ára 1 frt.

Összesen 2.

### VIDÉKEN.

**Časopis Museálnej Slovenskej Spoločnosti.** (Turóc-Sz.-Márton.) Szerk. Šoholik A. Kiadja a tót nemzeti múzeum. Ny. részv.-társ. (Társlapja: Sbornik . . .) I. évf. Kéthavi lap. Ára 1 frt.

**Černokňazník.** (Turóc-Sz.-Márton.) Szerk. Čajda Duro (=György ?) Ny. részv. társ. XXII. évf. Havilap. Ára 2 frt.

**Cirkevné Listy.** (Rózsahegy.) Fel. szerk. Janoska György (Liptó-Szent-Márton.) Ny. Salva Károly. XII. évf. Havilap. Ára 3 frt.

**Dom a Škola.** (Liptó-Rózsahegy.) Szerk. Kálal Károly, társ és kiadó Salva Károly. XIII. évf. Havi folyóirat. Ára 2 frt. 50 kr.

**Hlas.** (Szakolca.) Szerk. kiadó Blaho Pál. Ny. Teslik és Neumann. (Skarnitzl-féle ny.) I. évf. Havi folyóirat. Ára 6 kor.

**Hospodárske Noviny.** (Túróc-Sz.-Márton.) Szerk. kiadó: Kompiš Péter. Ny. részv.-társ. I. évf. Havi lap. Ára 1 frt

**Kazatel'na.** (Liptó-Rózsahegy.) XVIII. évf. Melléklapja: **Literárne Listy.** Ny. Salva Károly. VII. évf. Szerk. Osvald Rikhard (Lengén). Havi folyóirat. Ára együtt 4 frt.

**Kráľovna Sv. Ruženca.** (Trsztena.) Szerk. tul. Pironcsák István. Ny. (Budapest) Rózsa Kálmán és neje. X. évf. Havi lap. Ára 80 kr.



**Ludové Noviny.** (Turócz-Sz.-Márton.) Szerk. Hlinkó András; kiadó Bielek Antal. Ny. részv. társ. II. évf. Havi lap. Ára 1 frt.

**Národní Hlásnik.** (Túrócz-Szent-Márton.) Felelős szerk. és kiadó Pietor Ambrus. Ny. részv. társ. XXXI. évf. Ára 1 frt.

**Obzor.** (Liptó-Rózsahegy.) Szerk. kiadó Salva Károly. X. évf. Havi folyóirat. Ára 1 frt.

**Posol b. Srdca Ježišového.** (Nagy-szombat.) Szerk. Kubina A. Ny. Winter Zsigmond. II. évf. Havi folyóirat. Ára 1 korona.

**Pútnik.** (Nagy-Szombat.) Szerk. Matzenauer-Benyovszky F. O. Ny. Winter Zsigmond. XI. évf. Havi lap. Ára 50 kr.

**Sbornik Museálnej Slovenskej**

**Spoločnosti.** (Turócz-Sz.-Márton.) Szerk. Sokolik A. Kiadja a tót nemz. múzeum. Ny. részv.-társ. (Társlapja: Časopis . . .) III. évf. . . . . Ára: száma 1 frt.

**Slovenské Pohl'ady.** (Túrócz-Szent-Márton.) Szerk. és kiadó Škultéty József. Ny. részv.-társ. XVIII. évf. Havi folyóirat. Ára 5 frt.

**Stráž Na Sione.** (Rózsahegy.) Szerk. kiadó Zoch Pál. Ny. Salva Károly. VI. évf. Havi folyóirat. Ára 1 frt.

Összesen 16.

#### V. Bunyevác.

##### VIDÉKEN.

**Neven.** (Szabadka.) Szerk. Matković N.; kiadó ny. Bittermann József. XV. évf. Havilap. Ára 1 frt.

Összesen 1.

## ÖSSZEGEZÉS.

	Buda- pesten	vidéken	összesen
Magyar nyelvű folyóirat (ebből többnyelvű Buda- pesten 13, vidéken 3.)	186	113	299
Német folyóirat	21	12	33
Szerb »	—	9	9
Román »	—	2	2
Tót »	2	16	18
Bunyevác »	—	1	1
Összesen	209	153	362

## FÜGGELEK.

### A magyar nyelvű hirlapok és folyóiratok statisztikája 1780-tól 1898-ig.

SZINNYEI JÓZSEFTÓL.

Az első magyar hirlap 1780. jan. 1-én jelent meg Pozsonyban (Rát Mátyás *Magyar Hirmondó*-ja). Budapesten 1788. okt. 8-án szerdán indult meg az első magyar rendes hirlap *Magyar Mercurius* címmel, hetenként kétszer járt, és Paczkó Ferencz betűivel nyomtatott Pesten. A második lap Pesten az 1806. júl. 2-án keletkezett *Hazai Tudósítások*: szerk. Kulcsár István. Ez volt az első magyar hirlap, mely 4-rét alakban jelent meg és hosszabb életű volt.

1830-ban 10 magyar hirlap és folyóirat jelent meg.

1840. elején 26 magyar lap volt hazánkban.

1847-ben 33.

1848—49-ben 86 magyar hirlap jelent meg.

1850. elején 9 lap adatott ki magyar nyelven.

1854. márcz. 5-én, mikor a *Vasárnapi Ujság* megindult, ezzel együtt 20 magyar hirlap és folyóirat jelent meg.

1861. elején, midőn az első évi rendes hirlapkimutatást a *Vasárnapi Ujság* közölte, 52 volt a magyar hirlapok és folyóiratok száma.

1862. elején	65	1881. elején	356
1863. »	80	1882. »	412
1864. »	70	1883. »	427
1865. »	75	1884. »	482
1866. »	81	1885. »	494
1867. »	80	1886. »	516
1868. »	140	1887. »	539
1869. »	163	1888. »	561
1870. »	146	1889. »	600
1871. »	164	1890. »	636
1872. »	198	1891. »	645
1873. »	201	1892. »	676
1874. »	208	1893. »	699
1875. »	246	1894. »	735
1876. »	240	1895. »	806
1877. »	268	1896. »	801
1878. »	281	1897. »	937
1879. »	321	1898. »	1107
1880. »	368		

hirlap és folyóirat jelent meg magyar nyelven.





# ATHENAEUM

KÉZIKÖNYVTÁRA

XVIII. KÖTET.



## A MAGYAR NYELV

A művelt közönség számára.

Irta: **BALASSA JÓZSEF.** 

 Ára kötve 1 forint. 



Második kiadás.

Legközelebb megjelenik

Képes diszmű \*\*\*\*

\*\*\*\* két kötetben.

## A Magyar Irodalom Története.

Második teljesen átdolgozott kiadásban

A legjelesebb szakférfiak közreműködésével szerkeszti

**BEÖTHY ZSOLT.**

Több mint 500 szövegképpel és kb. 100 mülappal.

*A második kiadás I-ső kötete még márczius hóban megjelenik.*

*A II-ik kötet megjelenése a nyár folyamán várható.*

≡ A teljes mű ára két diszkötésben 20 forint. ≡

Az első kötet megrendelése a teljes mű átvételére kötelez. Egyes kötetek külön nem kaphatók.

Előjegyzéseket elfogad az „**Athenaeum**” könyvkiadóhivatala és minden könyvkereskedés.

# A vonatok indulása Budapestről.

Érvényes 1899. május 1-től.

A keleti pályaudvarról					A nyugati pályaudvarról				
vonat-szám	óra	perc	vonat-nome	hová	vonat-szám	óra	perc	vonat-nome	hová
<b>D é l e l ő t t</b>					<b>D é l e l ő t t</b>				
1) 902	12	20	k. e. v.	Konstantinápoly	1) 702	12	00	k. e. v.	Konstantinápoly
2) 102	12	40	"	Bécs, Páris, London	2) 102	1	00	"	Bécs, Páris, London
32	6	20	v. v.	Nagy-Kanizsa	166	5	55	sz. v.	Palota-Ujpest
604	6	50	gy. v.	Gyfehérvár, N.-Szeben	110	6	10	ost. e. v.	Bécs, Ostende
10	6	50	sz. v.	Bécs, Grác	124	6	15	sz. v.	Ersekújvár
402	7	10	gy. v.	Kassa, Munkács	4102	6	30	"	Esztergom
1002	7	15	"	Zágráb, Fiume, Róma	6102	6	40	"	Czegléd, Szolnok
304	7	30	"	Ruttka, Berlin	168	6	50	"	Palota-Ujpest
3) 320	7	35	sz. v.	Hatvan	6012	7	00	v. v.	Lajosmizse
906	7	35	"	Belgrád, Brod, Nagy-Kanizsa	1402	7	30	gy. v.	Zsolna, Berlin
1508	7	50	"	Kassa, Poprád-Felka	106	8	00	"	Bécs
1008	8	00	"	Zágráb, Fiume, Pécs	708	8	15	gy. v.	Temesvár, Orsova
606	8	10	"	Arad, Brassó	712	8	30	sz. v.	Temesvár
506	8	30	"	Kolozsvár, Brassó	142	8	40	"	Nagy-Maros
6	8	50	gy. v.	Bécs, Grác	170	9	05	"	Palota-Ujpest
408	8	50	sz. v.	Munkács, M.-Sziget	116	9	15	"	Bécs
20	9	00	"	Bicske	<b>D é l u t á n</b>				
1708	9	15	"	M.-Sziget, Stanislaw	6104	12	05	sz. v.	Czegléd, Szolnok
306	9	35	"	Ruttka, Berlin	172	12	15	"	Palota-Ujpest
<b>D é l u t á n</b>					136	12	25	"	Nagy-Maros
3) 512	12	10	sz. v.	Nagy-Káta	146	12	40	"	Nagy-Maros
22	12	25	"	Bicske	4106	12	50	"	Pilis-Csaba
310	12	35	"	Hatvan	174	1	05	"	Palota-Ujpest
316	1	30	"	Gödöllő	104	1	45	gy. v.	Bécs, Páris
1302	1	45	gy. v.	Fehring, Grác	126	2	15	sz. v.	Párkány-Nána
504	1	55	"	Tövis, Körösmező	176	2	20	"	Palota-Ujpest
602	2	15	"	Arad, Bukarest	704	2	30	gy. v.	Bukarest
4	2	20	"	Bécs, Páris	144	2	35	sz. v.	Ersekújvár
16	2	30	sz. v.	Bicske	4104	2	40	"	Esztergom
404	2	35	gy. v.	Kassa, Lawoczne, Lemberg	6014	2	45	v. v.	Lajosmizse
904	2	40	"	Konstantinápoly	720	3	05	sz. v.	Czegléd, Szolnok
312	2	45	sz. v.	Hatvan	186	3	20	"	Palota-Ujpest
510	2	55	"	Szolnok	716	4	25	"	Szeged
1004	3	00	gy. v.	Zágráb, Fiume, Eszék	178	4	30	"	Palota-Ujpest
1022	3	20	v. v.	Adony-Szabolcs, Paks	138	4	40	"	Nagy-Maros
302	3	45	gy. v.	Ruttka, Berlin	108	5	40	gy. v.	Bécs
910	4	00	sz. v.	Szabadka	148	5	45	sz. v.	Vác
12	4	30	"	Győr, Székesfehérvár	180	6	00	"	Palota-Ujpest
308	5	20	"	Ruttka, Berlin	1404	6	20	gy. v.	Zsolna, Berlin
508	5	45	"	Kolozsvár, Brassó	710	7	00	"	Nagy-Maros
318	6	25	"	Hatvan	4112	7	10	v. v.	Verciorova
1706	7	05	"	M.-Sziget, Stanislaw	182	7	40	sz. v.	Esztergom
18	7	15	"	Bicske	128	7	50	"	Palota-Ujpest
24	7	35	"	N.-Kanizsa, Triest	218	9	05	tv. sz. sz.	Párkány-Nána
1506	8	00	"	Kassa, Poprád-Felka	184	9	25	sz. v.	Zsolna, Berlin
1006	8	30	"	Zágráb, Fiume, Eszék	118	9	35	"	Palota-Ujpest
406	8	40	"	Ungvár, Lemberg	706	10	15	ost. e. v.	Bécs
48	9	05	t. sz. sz.	Bicske	188	10	25	sz. v.	Konstantinápoly
502	9	15	gy. v.	Kolozsvár, Bukarest	714	10	35	"	Palota-Ujpest
1904	9	30	sz. v.	Eszék, Brod	152	10	45	"	Szeged, Temesvár
1304	9	55	"	Fehring, Grác	<b>1) Közlekedik minden vasárnap.</b>				
608	10	00	"	Arad, Brassó	<b>2) " minden csütörtökön.</b>				
908	10	20	"	Belgrád, Eszék, Brod	<b>3) " minden hétfőn.</b>				
1510	10	40	gy. v.	Kassa, Poprád-Felka	<b>4) " ünnep és vasárnap május 15-től.</b>				
8	10	45	sz. v.	Bécs	<b>5) " ünnep és vasárnap máj. 15-től bez. szeptember 15-ig.</b>				
322	11	00	v. v.	Ruttka, Miskolc	<b>6) " június 1-től bez. szept. 15-ig.</b>				
<b>1) Közlekedik kedden és pénteken.</b>					<b>7) Június 1-éig Párkány-Nánáig is közlekedik.</b>				
<b>2) " szerdán és szombaton.</b>					<b>8) Közlekedik június 1-től.</b>				
<b>3) " ünnep és vasárnap máj. 15-től bez. szept. 15.</b>					<b>9) " minden szerdán.</b>				
<b>4) " jun. 1-től bezárólag szept. 15-ig.</b>					<b>10) " június 1-től bez. augusztus 31.</b>				
<b>5) " jun. 1-től bezárólag szept. 15-ig.</b>					<b>A vonatok indulása Buda-Császárfürdő kitérőről.</b>				
4002	6	16	sz. v.	Esztergom	4006	12	30	sz. v.	Pilis-Csaba
					4004	2	29	"	Esztergom
					4012	7	05	v. v.	Esztergom

# A vonatok érkezése Budapestre.

Érvényes 1899. május 1-től.

## A keleti pályaudvarra

vonat- szám	óra	perc	vonat neme	honnan
<b>D é l e l ő t t</b>				
1) 101	12	10	k. e. v.	London, Páris, Bécs
2) 901	12	30	"	Konstantinápoly
645	5	00	t. szsz.	Arad
321	5	20	v. v.	Ruttka, Berlin
1707	5	45	sz. v.	M.-Sziget
607	6	10	"	Brassó, Arad
47	6	15	t. szsz.	Bicske
405	6	35	sz. v.	Lemberg, Miskolcz
7	6	40	"	Bécs, Sopron
2) 1509	6	55	gy. v.	Poprád-Felka, Kassa
907	7	05	sz. v.	Belgrád, Brod
507	7	10	"	Brassó, Kolozsvár
309	7	30	"	Hatvan
1303	7	35	"	Grác, Fehring
501	7	50	gy. v.	Bukarest, Brassó
1021	7	55	v. v.	Paks, Adony, Szabolcs
1505	8	15	sz. v.	Kassa, P. Felka
1005	8	20	"	Fiume, Zágráb, Eszék
1003	8	40	gy. v.	Fiume
4) 319	8	45	sz. v.	Paszthó
509	9	15	"	Szolnok
11	9	25	"	Győr
23	10	15	"	Triest, Fiume
307	10	20	"	Ruttka, Fülek
909	10	30	"	Szabadka

## D é l u t á n

311	12	25	sz. v.	Hatvan
301	12	50	gy. v.	Berlin, Ruttka
903	1	05	"	Konstantinápoly
601	1	10	"	Bukarest, Arad
1901	1	25	"	Gyékényes, Pécs
403	1	30	"	Lemberg, Kassa
3	1	45	"	London, Páris, Bécs
503	1	50	"	Tövis, M.-Sziget
1301	2	05	"	Graz, Fehring
21	4	50	sz. v.	Bicske
313	5	55	"	Gödöllő
505	6	20	"	Brassó, Kolozsvár
27	6	50	v. v.	Győr
5	7	15	gy. v.	Bécs, Graz
605	7	20	sz. v.	Brassó, Arad
905	7	35	"	Belgrád, Eszék
305	7	45	"	Berlin, Ruttka, Szerencs
1007	8	00	"	Fiume, Zágráb, Pécs
1705	8	10	"	Stanislau, M.-Sziget
2) 15	8	20	"	Fiume, N.-Kanizsa, Bicske
1001	8	35	gy. v.	Róma, Fiume, Zágráb
407	8	40	sz. v.	Munkács, M.-Sziget
2) 19	9	00	"	Bicske
1507	9	05	"	Kassa, P. Felka
9	9	20	"	Bécs, Grác
303	9	25	gy. v.	Berlin, Ruttka
603	9	40	"	N.-Szeben, Gyulafehérvár
25	9	45	sz. v.	Triest, Fiume
401	10	00	gy. v.	Munkács, Kassa
2) 511	10	30	sz. v.	Nagy-Káta
317	10	50	"	Hatvan
2) 17	11	00	"	Bicske

- 1) Közlekedik kedden és pénteken.  
 2) » szerdán és szombaton.  
 3) » jun. 15. bez. szept. 15.  
 4) » május 15-től.  
 5) » jun. 1. bez. szept. 15.  
 6) » ünnep- és vasárnap május 15-től bez. szept. 15.

## A nyugati pályaudvarra

vonat- szám	óra	perc	vonat neme	honnan
<b>D é l e l ő t t</b>				
1) 701	12	50	k. e. v.	Konstantinápoly
161	4	40	sz. v.	Palota-Ujpest
2) 705	5	30	ost. e. v.	Konstantinápoly
163	5	40	sz. v.	Palota-Ujpest
165	6	35	"	Palota-Ujpest
6101	6	45	"	Szolnok, Czegléd
3) 151	6	55	"	Vác
117	7	05	"	Bécs
709	7	15	"	Verciorova
4165	7	25	tv. szsz.	Pilis-Csaba
167	7	35	sz. v.	Palota-Ujpest
6011	7	45	v. v.	Lajosmizse
217	7	55	tv. szsz.	Berlin, Zsolna
4) 139	8	10	sz. v.	Nagy-Maros
713	8	25	"	Czegléd
4101	8	35	"	Esztergom
127	8	45	"	Parkány-Nána
1403	8	45	gy. v.	Berlin, Zsolna
169	10	10	sz. v.	Palota-Ujpest
715	10	55	"	Szeged
143	11	05	"	Érsekújvár

## D é l u t á n

171	12	55	sz. v.	Palota-Ujpest
2) 141	1	15	"	Nagy-Maros
703	1	25	gy. v.	Bukarest
173	1	40	sz. v.	Palota-Ujpest
103	1	50	gy. v.	Páris, Bécs
175	3	00	sz. v.	Palota-Ujpest
133	4	00	"	Nagy-Maros
2) 185	4	10	"	Palota-Ujpest
6103	4	20	"	Szolnok, Czegléd
4103	4	40	"	Esztergom
2) 145	5	25	"	Nagy-Maros
177	5	45	"	Palota-Ujpest
115	5	55	"	Bécs
179	6	50	"	Palota-Ujpest
711	7	00	"	Temesvár
707	7	40	gy. v.	Orsova, Temesvár
2) 147	8	05	sz. v.	Vác
2) 4105	8	15	"	Pilis-Csaba
181	8	25	"	Palota-Ujpest
125	8	35	"	Parkány-Nána
6013	8	45	v. v.	Lajosmizse
105	9	00	gy. v.	Bécs
1401	9	25	"	Berlin, Zsolna
4111	9	35	v. v.	Esztergom
2) 109	9	55	ost. e. v.	Ostende, Bécs
719	10	05	sz. v.	Szolnok, Czegléd
183	10	15	"	Palota-Ujpest
137	10	40	"	Nagy-Maros
2) 107	10	55	gy. v.	Bécs
123	11	25	sz. v.	Érsekújvár
2) 187	11	35	"	Palota-Ujpest
2) 101	11	50	k. e. v.	London, Páris, Bécs

- 1) Érkezik minden csütörtökön.  
 2) » » hétfőn.  
 3) Közlekedik június 1-től bezár. aug. 31-ig.  
 4) Közlekedik június 1-től.  
 5) » ünnep és vasárnap május 15-től bez. szept. 15-ig.  
 6) Közlekedik ünnep és vasárnap május 15-től.  
 7) Érkezik minden szerdán.  
 8) Közlekedik június 1-től bezár. szept. 15-ig.  
 9) Érkezik minden szombaton.

## A vonatok érkezése Buda-Császárfürdő kitérőbe.

4013	7	34	sz. v.	Pilis-Csaba
4001	9	02	v. v.	Esztergom
4003	4	46	sz. v.	Esztergom
2) 4005	8	19	"	Pilis-Csaba
4011	9	35	v. v.	Esztergom

\*) Közlekedik ünnep és vasárnapokon május 15-től.

Az „Athenaeum“ kiadásában Budapest, VII., Kerepesi-ut 54.

*Megjelent!*

*Megjelent!*

DR. HORVÁTH CYRILL

## MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE.

I. kötet:

*A Régi Magyar Irodalom Története.*

Számos szövegképpel és műmelléklettel.

**Ára füzve 6 frt.**

Kapható minden könyvkereskedésben.

### Az Athenaeum Zsebszótárai.

## Magyar és Német Zsebszótár.

*Tekintettel a két nyelv szólásaira.*

I. rész: **Magyar-Német.** II. rész: **Német-Magyar.**

Szerkesztette WOLFF BÉLA.

Minden rész külön csinos vászonkötésben **1 forint.**

A két rész erős félbőr-kötésben **2 forint.**

## Franczia és Magyar Zsebszótár

I. rész: **Franczia-Magyar.**

Szerkesztette UJVÁRY BÉLA. Ára csinos vászonkötésben **1 frt.**

(II. rész. Magyar-Franczia sajtó alatt.)

## Horvát-Magyar és Magyar-Horvát Szótár.

Szerkesztette MARGALITS EDE.

Ára csinos vászonkötésben **1 forint.**

(Sajtó alatt.)



# MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois  
sous la rédaction de M. le dr. Jules Schönherr.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. VII. volume. 2. livraison. Avril-Juin 1899.  
3 florins = 6 francs = 5 mares.

## Sommaire.

<b>Elemér Varjú.</b> Le Dictionnaire de Murmellius dans la bibliothèque du Musée National Hongrois. ....	97
<b>Paul Erdélyi.</b> Les Hymnaires hongrois au XVI. et XVII. siècle (II. article.)	111
<b>Elemér Varjú.</b> La bibliothèque de Batthyány à Gyulafejevár (I. article.)	134
<b>Revue étrangère.</b> Recherches dans la bibliothèque du Saint-Marc à Venise. Par <b>Jules Schönherr</b> .....	176
<b>Indicateur officiel.</b> Rapport sur l'état de la bibliothèque du Musée National Hongrois dans le 1-er trimestre 1899 .....	185
<b>Littérature.</b> Dr. Louis Dézsi, La vie de Nicolas Kis de Misztótfalú ( <i>E-r.</i> ) — Réponse à M. Joseph Bartha. Par <i>Émile Hubert</i> . — Revue des revues bibliographiques: I. Revues hongroises. II. Revues étrangères .....	190
<b>Notices.</b> Concours pour la place du directeur de la bibliothèque de l'Université à Budapest. Almanach des bibliothèques hongroises. Les manuscrits de Jean Arany ( <i>e.</i> ) Catalogues des libraires en 1898. ( <i>V. E.</i> ) Une petite relique de la langue hongroise du commencement du XVI. siècle. ( <i>Varjú.</i> ) .....	206
<b>Changements dans l'état des imprimeries en Hongrie</b> du 15. Mars à 15 Juin 1899 .....	208

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle.*  
*Budapest, Musée National Hongrois.*

## A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliográfia egyedüli szakközlőnye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az év gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és speciális bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és bibliografiai irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben, több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 3 frt; a könyvárusi forgalomban 4 frt; egy-egy füzet ára 1 frt.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő címére** a **Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendőek.

---

A Magyar Könyvszemle régi folyamának két teljes példányát (I—XVI. kötet) 25 frtjával, a II—XVI. köteteket egyenként 2 frton, együtt 20 frton bocsátjuk előfizetőink rendelkezésére. Megrendelések a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához intézendők, mely az összeg előzetes beküldése esetén a szállítást bérmentesen eszközli.

VII. KÖTET, 3. FÜZET. ÚJ FOLYAM. 1899 JULIUS—SEPTEMBER.

---

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

---

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SCHÖNHERR GYULA.

1899. ÉVI FOLYAM.

— III. FÜZET. —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA.

1899.

# TARTALOM.

	Lap
<b>Varjú Elemér.</b> A gyulafejevári Batthyány-könyvtár. (Második közlemény, a szöveg között egy hasonmással.)	209
<b>Erdélyi Pál.</b> Enekeskönyveink a XVI. és XVII. században. (Harmadik, befejező közlemény.)	244
<b>Koncz József.</b> Geleji Katona István könyveinek lajstroma	270
<b>Ferenczi Zoltán.</b> Kapronczay Ádám nyomdász levelei Benkő Józsefhez.	276
<b>Magyar Könyvesház.</b> (Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.) I. Magyar nyelvű nyomtatványok. (Közlík: <i>Dézsi Lajos</i> , <i>Ferenczi Zoltán</i> , <i>Horváth Ignác</i> .) II. Idegen nyelvű hazai nyomtatványok. (Közlík: <i>Ferenczi Zoltán</i> , <i>Horváth Ignác</i> , <i>Lukinich Imre</i> .) III. Idegen nyelvű külföldi nyomtatványok. (Közlík: <i>Kropf Lajos</i> .)	279
<b>Tárcza.</b> Évnegyedes jelentés a Magy. Nemz. Múzeum könyvtárának állapotáról 1899 április 1-től—június 30-áig.)	286
A budapesti magyar kir. tudomány egyetem könyvtára 1898-ban	292
<b>Szakirodalom.</b> A budai könyvtár szakszerinti címjegyzéke. Ism. —r. — Magyar Nyomdászok Évkönyve. Ism. —r. — Friedrich Ahn, 1. Bibliographische Seltenheiten der Truberliteratur; 2. Die slovenischen Erstlingsdrucke der Stadt Laibach. Ism. <i>Melich János</i> . — Észrevételek a »Nyelvemléktani széljegyzetek«-hez, dr. <i>Bartha József</i> -től. — Utolsó szó a nyelvemléktan ügyében, <i>Huber Emil</i> -től. — Folyóiratok szemléje. I. Hazai folyóiratok. (Egyet. Phil. Közlöny, XIII. 5. 6. 7., Erdélyi Múzeum, XVI. 5. 6., Grafikai Szemle, IX. 4. 5. 6., Irodalomtörténeti Közlemények, IX. 3., Századok XXXIII. 5. 6.) II. Külföldi folyóiratok. (Centralblatt für Bibliothekswesen, XVI. 5., Deutsche Litteraturzeitung XX. 17. 19. 21. 22., Le Bibliographe Moderne III. 13. 14. 15., Revue des Bibliothèques IX. 1—3., Rivista delle Biblioteche e degli Archivi IX. 10. 11. 12. X. 1. 2. 3., Zeitschrift für Bücherfreunde, II. 7. 8. 9. 10. 11. 12.)	301
<b>Vegyes Közlemények.</b> Könyvtári kinevezések. Könyvtári felügyelői körút. Egy állítólagos magyar nyelvemlék Cheltenhamban ( <i>Kropf Lajos</i> .) Francia ismertetés a magyar bibliografiai irodalomról. (—r.) Halábori Bertalan. (S. P.) XVI. századi leltár egy esztergomi misekönyvben. ( <i>Varjú</i> .) A szécsényi országgyűlésen létesült Nemzeti Szövetség okmánya s egy kurucz hadi szabályzat kinyomata 1705. ( <i>Thaly Kálmán</i> .) Az árva megyei Csaplovics-könyvtár szabályzata 1840-ből. ( <i>Pázmány Zoltán</i> )	316
<b>Változások a Magyarországon területén levő nyomdákban 1899 június 16-tól szeptember 15-ig</b>	320

## A Magyar Könyvszemle

előfizetési díját 1899 június 16-tól szeptember 15-ig beküldték:

**Az 1899. évi folyamra:** A M. Tud. Akadémia könyvtára, Paxner és Bizon könyvkereskedése, Váradi Ödön.

**Az 1900. évi folyamra:** A M. Tud. Akadémia könyvtára.

## A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlőnye, 1876 óta áll a haza tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az égyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és specziális bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi bibliografiai irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben, több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 3 frt; a könyvtárusi forgalomban 4 frt; egy-egy füzet ára 1 frt.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő címére** a **Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

---

A Magyar Könyvszemle régi folyamának két teljes példányát (I—XVI. kötet) 25 frtjával, a II—XVI. köteteket egyenként 2 frton, együtt 20 frton bocsátjuk előfizetőink rendelkezésére. Megrendelések a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához intézendők, mely az összeg előzetes beküldése esetén a szállítást bérmentesen eszközli.

---

Megjelent és Ranschburg Gusztáv könyvtárusnál kapható: *A hazai hírlapirodalom 1898-ban. I. A magyar hírlapirodalom, Szinnyei Józseftől. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok, Kováts Lászlótól. Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája, Szinnyei Józseftől.* Ára 55 kr.

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois  
sous la rédaction de M. le dr. Jules Schönherr.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. VII. volume. 3. livraison.  
3 florins = 6 francs = 5 marcs. | son. Juillet-Septembre 1899.

## Sommaire.

<b>Elemér Varjú.</b> La bibliothèque Batthyány à Gyulafejevár (II. article.)	209
<b>Paul Erdélyi.</b> Les hymnaires hongrois au XVI. et XVII. siècle (fin.)	244
<b>Joseph Kontz.</b> La liste des livres d'Étienne Katona de Gelej	270
<b>Zoltán Ferenczi.</b> Lettres d'Ádám Kapronczay à Joseph Benkő	276
<b>Bibliothèque hongroise.</b> (Nouvelles pièces relatives au Répertoire des vieux livres hongrois imprimés jusqu'à l'année 1711.) I. Livres imprimés en langue hongroise. (Par <i>Louis Dézsi, Zoltán Ferenczi, Ignacz Horváth.</i> ) II. Livres imprimés en Hongrie en langues étrangères. (Par <i>Zoltán Ferenczi, Ignace Horváth, Emeric Lukinich.</i> ) III. Livres écrits par des auteurs hongrois en langues étrangères et imprimés à l'étranger. (Par <i>Louis Kropf.</i> )	279
<b>Indicateur officiel.</b> Rapport sur l'état de la bibliothèque du Musée National Hongrois dans le 2. trimestre 1899	286
La bibliothèque de l'Université de Budapest en 1898	292
<b>Littérature.</b> Le catalogue methodique de la Bibliothèque de Bude. Par —r.— Almanach des imprimeurs hongrois, 1899. Par —r.— Friedrich Ahn, 1. Bibliographische Seltenheiten der Truberlitterature; 2. Die slovenischen Erstlingsdrucke der Stadt Laibach. Par Jean Melich. — Suite et fin de la polémique entre <i>Émile Hubert</i> et <i>Joseph Bartha.</i> — Revue des revues bibliographiques: I. Revues hongroises. II. Revues étrangères	301
<b>Notices.</b> Nominations dans les bibliothèques hongroises. Visite d'inspection dans les bibliothèques hongroises. Une prétendue relique de la langue hongroise à Cheltenham. ( <i>Louis Kropf.</i> ) Un article français sur la littérature bibliographique hongroise. (—r.) Barthelémy de Halabor. ( <i>S. P.</i> ) Un inventaire de XVI. siècle dans un missel de Esztergom ( <i>Varjú.</i> ) Reglement de guerre imprimé en 1705. ( <i>Coloman Thaly.</i> ) Reglement de la bibliothèque Csaplovics de l'an 1840. ( <i>Louis Pázmány.</i> )	316
<b>Changements dans l'état des imprimeries en Hongrie</b> du 16 Juin à 15 Septembre 1899	320

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle.*  
*Budapest, Musée National Hongrois.*

## A GYULAFEJÉRVÁRI BATTHYÁNY-KÖNYVTÁR.

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

(Második közlemény, a szöveg közt egy hasonmással.)

### III.

Az egykori trinitárius templom, melyben Batthyány Ignác a róla elnevezett intézetet elhelyezte, könyvtári célra kiválóan alkalmas. Az erős falú hatalmas épület négy emelet magasságú, de kívülről nem látszik annyinak. Földszintje igen alacsony, félig a föld alatt van. Eredetileg a püspöki nyomda helyiségéül szolgált, most az intézet szolgálója lakik benne; egy része a szobáknak lomtárul használtatik. Az első emeleten van a könyvtárnok lakása, a másodikat és harmadikat betölti a könyvtár, a negyedikén pedig, a mely mindössze két szobából s egy nyílt terrászból áll, a csillagvizsgáló van elhelyezve.

A tulajdonképeni könyvtári helyiség a második és harmadik emeletet egészen elfoglalja. Szűk és kényelmetlen csigalépcső vezet fel hozzá, amelyről egy ajtón át az elég tágas és kitünően megvilágított előszobába, a régi templom előcsarnokába lépünk. Ebben s az ebből nyíló kis sarokszobában néhány rozoga szekrényben régiségek és egy elég tekintélyes, főleg Erdélyből összehordott ásványgyűjtemény van kiállítva. Ez a két szoba kiválóan alkalmas lenne olvasó- és dolgozó-teremnek. Ha a könyvtárba vezető ajtóra vassal kivert szárnyakat alkalmaznának, úgy ezeket a helyiségeket télen fűteni is lehetne, ami a könyvtár használhatóságát nagy mértékben előmozdítaná.

Két szárnyú, tágas ajtó nyílik innen a könyvtár nagy termébe, amely a hajdani templomnak hajójából és sanctuariumából van alakítva; magassága két emeletnyi s szép rendbe rakott könyveivel, szabályos arányaival kellemes benyomást tesz a szemlélőre. A terem két részből áll, a volt templomhajóból, és az

ettől egy tágas faliv által elválasztott négyszögű szentélyből. Az első részt emeletnyi magasságban futó, régiesen festett fakarzat veszi körül; falait csupán ez által megszakítva, a földtől a boltozatig könyvek fedik. A karzatra két, az ajtótól jobbra és balra eső rozoga csigalépcső visz fel. A terem alsó részén a karzatról néhány lépcsőn át az előszoba felett levő kis helyiségbe jutunk, a melyet a kórus helyére készítettek s amely körös-körül festetlen fenyőfa állványokkal van ellátva és csak gyér világosságot nyer egy ember-magasságban levő ablakon át.

A nagy terem második felében nincsenek galériák; itt az állványok megszakítás nélkül mennek fel a bolthajtásig.

Ez a kettős terem tartalmazza a Batthyány-féle törzskönyvtárt. Ebből jobbra nyíló ajtón át gyarlón világított négyszögletű helyiségbe lépünk, amely festetlen, durván összerótt, a boltozatig emelkedő állványokon az újabb szaporodások anyagát rejt. Innen nyílik három alacsony, boltíves, a szeminárium udvarára néző szoba; két elseje a Fogarassy-könyvtár helyiségéül, harmadika lomtárul szolgál.

Mint már ezekből is látszik, a könyvtár három főrészből áll. Az elsőt a tulajdonképeni Batthyány-gyűjtemény teszi, úgy amint az az 1824-ben befejezett rendezéskor volt; a másodikat az azóta összegyűlt könyvek alkotják; a harmadik pedig az elhunyt Fogarassy Mihály püspök könyvtára.

Miután a két utóbbi kevés érdekeset nyújt s a törzskönyvtárral szerves összefüggésben nem áll, előbb ezekről emlékezünk meg röviden.

Az 1824 óta összegyűlt szaporulatok a lehető legcélszerűtlenebbül vannak a rosszul megvilágított oldalszobában összezsúfolva. A helyiségnek a közepét is állványok foglalják el s az ezek és a fal-menti polczok közti hely oly szűk, hogy a legfelsőbb sorokból még létrával is nehezen lehet kiszedni a könyveket. A szobában mintegy *tizenötezer* kötet könyv van minden rend nélkül felhalmozva. Tartalmáról, jegyzékek híján, fogalmat sem lehet alkotni; nem lehetetlen, hogy sok becses munka van benne. Magában foglalja, számos kisebb gyűjteményen kívül, *Kováts Miklós* és *Lönhart Ferencz püspökök* s *Buczy Antal* kanonok könyveit, továbbá az akadémiai kiadványok egy csomó kötetét, melyeket időnként ajándékba kapott a könyvtár. E könyvtömeg rendes



felállítása s jegyzékbe vétele fölöttébb kívánatos, mert ez alkotja, a Fogarassy-gyűjtemény mellett, a Batthyány-könyvtár modern részét.

Fogarassy püspök könyveinek sorsa, mint már említettem, függőben van, de remélhetőleg akképen fog eldőlni, hogy a gyűjtemény beosztatik a főkönyvtárba. Jelenleg két oldalszobában s a nagy terem közepén van még azon szekrényekben felállítva, amelyekben a püspök tartotta. A legutóbb megejtett számlálás szerint 4405 kötetet tartalmaz s írott betűrendes katalogussal van ellátva. Történelmi s theologiai modernebb művek alkotják, de nem hiányoznak belőle a régi ritkább művek sem; van néhány kézírata is, köztük egy hártýára írott olasz eredetű kis imakönyv a XV. századból.

A főteremben elhelyezett törzs-könyvtár azon állapotban van, amint azt Cseresnyés Antal, az egykori könyvtárnok, br. Szepessy Ignác püspök megbízásából 1820—24-ben felállította. Azóta semmit sem osztottak bele, s így tökéletesen hű képét nyújtja egy a XVIII. század végéről vagy a XIX-ik elejéről való nagykönyvtárnak.

Köteteinek száma, az 1885-iki könyvtárstatisztika szerint, 18,334.<sup>2</sup> Bele vannak-e ebbe véve a nem katalogizált kis számú kötetlen munkák, sematizmusok, katalogusok s efélék, nem tudjuk, ettől eltekintve ez a szám pontos, mert a kimerítő helyi katalogus alapján van megállapítva.

A gyűjtemény igen jó jegyzékekkel van ellátva. Cseresnyés, kinek könyvtárnoki és bibliografusi ismeretei elismerésünket a legnagyobb mértékben kiérdemlik, először teljes czédulakatalogust készített, amely úgy a felállításnak mint a repertóriumoknak alapul szolgált. Ez a jegyzék rendetlenségbe jutva egy félreeső sarokban hever. Van aztán egy helyi-katalogus két ívrétű kötetben. A felállítás a kor szokása szerint helyhez kötött. Minden állvány az abc egy betűjével van ellátva; <sup>1</sup> a polczok római, a kötetek arab számokkal vannak jelölve. A felállítás nagyjából szakok szerint történt, úgy hogy az egy szakmába tartozó könyvekegyüvé vannak csoportosítva. Üres helyeket azonban sehol sem hagytak s így a szakok érintkező-

<sup>1</sup> Tekintve, hogy az állványok száma ötszörösen meghaladja az abc betűinek számát, minden betű ötször ismétlődik, miért is mindenikből van 1, 2, 3, 4, és 5-el jelölt.

<sup>2</sup> A legújabb hivatalos összeírás szerint a könyvtár teljes kötetszáma 36,026 db., beleértve a kéziratokat és az ősnymtatványokat is.

pontjain egy-egy állványon két különböző csoportba tartozó könyvek is összekerültek. A katalogus a legnagyobb pontossággal megfelel a felállításnak s így kitűnő ellenőrző eszközüül szolgál az esetleges hiányok konstatálására.

A harmadik igen részletes szak-katalogus hét ivrétű kötetben. Első kötetén ezen czím áll: *Conscriptio Bibliothecae Instituti Batthyaniani, facta anno 1824.*

Ezek alapján könnyen meg lehetne találni valamely keresett könyvet, kivált ha a czédulajegyzéket rendbehoznák; ámde a könyvek maguk már sok helyütt rendetlenségbe jöttek s (legalább a kéziratokból) akárhány nem található a helyén.

A könyvanyag szakok szerinti megosztása igen arányos. Jellemző Batthyányra, hogy ellentétben az e korbéli egyháziak könyvtáraival, az ő gyűjteményében aránylag kevés helyet foglal el a theologia. Szépen van képviselve ezzel szemben a történelem, főleg az egyháztörténet s a bölcsezsét. Nyelvek szerint legtöbb benne a latin munka, tekintélyes számmal vannak e mellett a francia és a német művek; csekély ellenben a magyar nyelvűek száma, a min azonban egy 1798 előtt gyűjtött könyvtárnál nem lehet csodálkozni. Sok becses régiségen és ritkaságon kívül magában foglalja a hazai XVIII. századi latin irodalmat s e mellett a világirodalom majd minden nevezetes és híres termékét. Nem hiányoznak belőle sem a felvilágosult bölcselek, sem a reformátorok munkái. Békén egymás mellett állnak a polczokon Belarmin és Luther, Pázmány és Kálvin művei, tanúságot téve arról, hogy aki ezt a könyvtárt összehordta, az a köznapiság aprólékoságain fölülemelkedő, igazi nagy szellem volt.

Az elmét gyönyörködtető könyvesház a szemnek is kedves tekintetet nyújt. Példányai válogatott szépségűek, valamennyi kifogástalan, szép bőrkötésekbe kötve. A kötések közt három típus uralkodik. Messziről kitűnnek Migazzi pompás, rokokó ízlésű aranyozással borított vörös marokén könyvtáblái. Mellettük legেকে-sebbek a puritán egyszerűségű sárgás vagy hófehér hártýakötések, amelyek a szakembernek első pillantásra felfedik olasz eredetüket. Nem csunýák azonban a püspöknek saját kötéseí sem. Ezeket egyszerű márványozott bőr fedí; aranyozás csak hátukon van, lapjuk síma, díszítetlen. Ezek a jól tartó, erőteljes kötések nagýob-bára Gyulafejeváron készültek s becsületére válnak a hazai iparnak.

A könyvtár történetében már elmondtunk egyet-mást arról, honnan szerezte össze a nagy gyűjteményt az alapító. Ahoz, hogy megállapítsunk minden egyes könyvtárt, amely részben vagy egészben Batthyány birtokába került, nem rendelkezünk elegendő adattal. Ehez át kellene vizsgálni az egész könyvkészletet, darabról-darabra; erre pedig csak helyben lakó, lehetőleg maga a könyvtárnok vállalkozhatik. De már a felületesebb átnézés és a közép-kori anyag megvizsgálása is annyi érdekes adatot szolgáltat ennek és egy sereg régi, már feloszlott gyűjteménynek a történetéhez, hogy csoportosításuk nem leendő felesleges munka.

Az egésznek alapját, úgy látszik, valamely Olaszországban vásárolt könyvtárral vetette meg a püspök. Ez a könyvtár, becslésem szerint, közel járhatott az 5000 kötethez. Számos kiváló értékű ősnymtatvány s egy csapat X—XV. századi kézirat, ha nem is ezzel együtt, de ugyanakkor Olaszországban került Batthyány birtokába; némely bejegyzések, könyvjelzők s a kötések ezt minden kétséget kizárólag igazolják. Eltekintve a folytonosan megjelenő újabb termékekkel való szaporodástól s az egyenkénti vételektől, a legelső tetemesebb gyarapodást a hírneves könyvbarát, *Dobay Székely Sámuel* gyűjteményéből nyerte a könyvtár. A kéziratok közt vagy 15 kötet viseli a Székely könyvjelzőjét,<sup>1</sup> a nyomtatványok közt is lehet több az ő könyvesházából való; hogy a vásárlás tekintélyesebb számú darabot foglalt magában, mutatja a Batthyány által érte fizetett ár, amely 600 pengő forintba rúgott.

Az 1775—84. közti évekre esik a lőcsei parochia gyűjteményének megvétele.<sup>2</sup> Ez volt Batthyáynak a legnevezetesebb, a magyar tudományosság szempontjából legtöbbet érő szerzeménye.

Nagyon fontos lenne ismerni: mekkora volt ez a könyvtár s mit tartalmazott, de erre nézve a Batthyány-könyvtárban nincsenek adatok.<sup>3</sup> Megközelítő nagyságát meg lehetne állapítani, ha ugyan valaki az egész könyvtárt darabról-darabra átvizsgálná; pontos eredményre azonban így sem juthatnánk, mert a könyvek egy része esetleg nincs ellátva a lőcsei egyház tulajdonát jelző

<sup>1</sup> Hasonmása megjelent a Könyvszemle 1895-iki folyamában.

<sup>2</sup> Már az 1785-ben megjelent *Leges Ecclesiastici*-ben említi a püspök, hogy a lőcsei könyvtár birtokába jutott.

<sup>3</sup> A könyvek lajstroma meg van egy lőcsei polgárnál, de nem lehetett tőle megkapni; az illető még válaszra sem méltatta hozzá intézett leveleimet.

felirással. Ez idő szerint meg kell elégednünk azokkal az adatokkal, a melyeket a kéziratok és a régi nyomtatványok egy részének bejegyzéseiből nyerhetünk.

Az egész gyűjtemény alig mehetett többre 250—300 kötetnél. Hanem ez a kevés aztán rengeteg értéket képviselt. Volt benne körül-belül hatvan darab középkori kézirat, melyeket első sorban az tesz kiváló becsüvé, hogy mind hazai eredetűek. Emellett számos szép ősnyomtatvány, kora XVI-ik századi munka, alkotta a zömét, újabb XVII—XVIII. századi könyv aránylag kevés lehetett benne.

Ennek a lőcsei könyvtárnak a története egy darab művelődéstörténet. Hú képét adja annak a fejlett szellemi életnek, a mely a reformációt megelőző másfélszáz évben a Szepesség városaiban lüktetett. Érdemes tehát rá, hogy kissé bővebben foglalkozzunk vele.

A gyűjtemény mint egységes, parochialis könyvtár csak a XVI. század elején alakult meg, valószínűleg a nagy könyvbarát és tudós theológus Henckel János plébánossága idejében. Ő egyesítette a lőcsei egyház különböző gyűjteményeit, hozzácsatolván a Szepesség legrégibb könyvtárát, a 24 királyi város plébánosainak egyletét.

Ennek az utóbbinak története a XV. század első éveiiig nyúlik vissza, de kétséget sem szenved, hogy már előbb létezett. A plébánosok egyesülete a XIII. század közepén keletkezett. Voltak-e a társulatnak ez időben már közös tulajdont képező könyvei, adatok híján meg nem mondhatjuk. Tény az, hogy 1405-ben már olyan könyvgyűjteménye volt, a melynek őrizetére négy tekintélyes plébános volt kiválasztva. Egyik kéziratuk bejegyzése őrizte meg ezt az adatot,<sup>1</sup> a melyet a *librariának* több mással egyetemben ajándékol adott György leibitzi plébános. Biztosan nem tudjuk, de a könyvtár későbbi sorsából gyaníthatjuk, hogy a könyveket Lőcsén, a főtemplom valamelyik kápolnájában őrizték. Idővel, úgy a XV. század végén vagy a XVI-ik elején, egyszerűen beolvadt a gyűjtemény a lőcsei egyházéba. Egy 1483-ik évi ősnyomtatványon például a XV. századi bejegyzés: *24 Regalium* után majdnem azonos korú, de mindenesetre 1510-nél nem újabb

<sup>1</sup> Magyar könyvszemle, 1880. évf. 344. l. és Hradszky, A XXIV. királyi város plébánosainak testvérsége, (Miskolcz, 1895.) 105. l.

kézzel írva áll: *l(iber) ecclesie Leutschoviensis*. Mikor a XVI. század huszas és harminczas éveiben Luther tanai rohamosan elterjedtek a szepesi városokban, akkor veszett el a társulat könyvtára végképen a lőcsei egyház javára. A plebánosok egy része már korán felvette az új hitet; a többieket is elfoglalták a vallási villongások, a könyvekkel nem törődött senki. A sok öreg skolasztikus munka, a századokon át becsben tartott homeliás könyvek, a glosszák, az egyházjog vastag foliánsai egyszerre elvesztették értéküket, új eszmék, új irányzatok mozgatják az embereket, a régi tudományos anyag idejét multa, lommá válik. Szerencsére Henckel János megmentette legalább egy részét a könyveknek, elhelyezte őket a templomban, nagy részüket meglánczoltatva biztosította az elkallódástól. De bizony a mi ránk maradt, az már csak töredéke a *libraria 24 plebanorum regaliu*-nak. Még tizenegy kézirat és két ősnymtatvány van meg belőle a Batthyány-könyvtárban; köztük egy a már említett *György* leibiczi, egy *Bártfai Ágoston* filrai, kettő *Boroszlói Benedek* kassai plebánosé, egy pedig *Aranyasi Mártoné* volt.

A lőcsei egyház többi könyvein ötféle középkori jelzést találunk. Egy részük a főtemplom sekrestyéjében állott, ezek csak »*ecclesie sancti Jacobi*« jelzéssel vannak ellátva. Ilyen felirással bir tizenhárom kézirat és még egyszer annyi régi nyomtatvány. A hagyományozók és ajándékozók közt találjuk *Stolleni Pétert* (a XV. sz. elejéről 1 kézirattal), *Weydeni Tamás* lőcsei prédikátort (1440-ből, 1 kézirattal); *Polirer Gáspár* lőcsei káplánt (3 kézirattal, 11 ősnymtatvánnyal), *Henckel Sebestyén* lőcsei papot (1509-ből egy ősnymtatvánnyal), *Leubitz* *Benedek* rozsnyói plebánost (1514-ből, egy ősnymtatvánnyal), *Senfftleben Zsigmond* altarisztát († 1513-ban; két kézirattal és két ősnymtatvánnyal), *Mátyást*, a lőcsei hospitale rektorát († 1515-ben; egy 1503-iki nyomtatvánnyal), *Bártfai Bálint* szepesi örkanonokot (1517-ben, 2 ősnymtatvánnyal), *Waloch* (Oláh?) *Máté* leubiczi plebánost (1517-ben a Summa Antonini 4 kötetével), *Zemerchéni Kristóf* szepesi lektort (egy nyomt. Pelbárttal) és *Sperenfogel Konrádot*, Lőcse többszörös biráját és krónikását (egy 1513-iki nyomtatvánnyal).

A másik jelzés a lőcsei bélpoklosok menházáé. A *Hospitale Leporosorum* összeköttetésben volt ugyan a főegyházzal, kápolnája is volt a Szent-Jakab-templomban, de a XVI. század elejéig külön

adminisztrációja volt s könyvtárát is elkülönítve kezelték. A *Hospitalale* nevét őt kódex és ugyanannyi nyomtatvány viseli. Az adakozók közül *Huter Márton*t és *Weisz Bálint* löcsei altaristát ismerjük. A hospitalénak a Szent-Jakab-templomban levő kápolnája, a később egyházi könyvtárul szolgáló *Capella Sancti Georgii* is szép gyűjteménnyel birhatott; könyveiből még 12 kéziratot őriz a Batthyaneum, melyekből egy *Szetlen Miklóstól*, a kápolna prédikátorától, egy *Ágoston* menhardstorfi plebánostól, kettő pedig *Opuli Pétertől* származik. Ez utóbbi krakói, majd löcsei pap volt s 1470 körül hűnyt el.

Úgy látszik, szintén a hospitaléhoz tartozott a főtemplomnak maig fennlevő Szent-Miklós- és Katalin-oltára. Ennek is voltak könyvei, a melyekből még meg van 5 kézirat és egy ősnymtatvány.

Végül külön jelzéssel vannak ellátva azon kis templomocska könyvei, a mely a város falain kívül állott s a melyet a XVI. század elején sztratégiai okokból bontottak le a polgárok. A *Sancta Elisabetha Extra Muros* könyveiből azonban már csak három darabot találtam a gyulafehérvári könyvtárban. Mind a három kézirat s löcsei polgárok ajándékozták volt a Szent-Erzsébet-templomnak.

Ezek képezik a részeit a löcsei egyház könyvtárának. Hozzájuk járul még egy sereg könyv, a melynek a könyvtárba jutása felől nincsenek adataink, de a melyek valószínűleg ott voltak már a XV. században. A legérdekesebb ezek közt *Petschmessing Kristóf* löcsei baccalaureus és *Löcsei Bertalan* egy-egy kódexe, mindkettő a XV. század derekáról. Csak véletlenül kerülhetett Lőcsére az iglói Szent-Mária-egyház három kézírata s Hylbrand Lőrincz ottani plebános egy nyomtatott könyve.<sup>1</sup>

A XVI. századi egyesítés után nevezetes szaporodást nyert a már különben is elég tekintélyes egyházi könyvtár Henckel János és Molnerius György gyűjteményének bekebelezésével.

Henckel Jánosnak, Mária királyné kedvelt udvari lelkészének élete eléggé ismeretes; szereplése az udvarnál, részvétele a meg-

<sup>1</sup> Hylbrand csinos könyvtárának jó része ma is meg van az iglói főtemplom tulajdonában. Hradszky József *A XXIV. királyi plebános testvérléte* cz. jeles munkájában 16 kötet könyvét czím szerint elsorolja. A legtöbbben érdekes bejegyzések foglaltatnak a könyvtárakra s könyvkereskedésre vonatkozólag.

induló vallási mozgalmakban, érintkezései a külföldi tudós világgal kellőképp meg vannak világítva. Azonban életróinak egyike sem ismerte hátrahagyott könyvtárát, illetve annak töredékeit (mert a Batthyaneumba már aligha jutott az egész), holott könyvei, míg egyrésztől érdekes s részben nem ismert adatokat szolgáltatnak életéhez, másrészt igen jól jellemzik Henckelt mint tudóst s megjelölik tanulmányainak, szellemi foglalkozásának irányát.

Nem adhatom teljes átnézetét a gyulafehérvári könyvtárban őrzött könyveinek, mert jó részük már a XVI. század huszas és harminczas éveire esvén,<sup>1</sup> a nagy könyvtárban őriztetik, melyeket pedig, mint már többször említettem, nem volt időm és alkalmam átkutatni. Csak azokról számolhatok be, a melyek a kéziratok és az ősnyomtatványok közt vannak. Ez pedig nem sok, mindössze két kódex és 33 kötet nyomtatvány.

Henckel a XV. század végső éveiben kezdte könyveit gyűjteni. 1496-ban *Leudeschit György* szepesi kanonoktól örökölt könyveket, a kinek végrendeletében ezen pontot olvassuk: »*Item meos omnes libros lego Joanni Henckel*«. <sup>2</sup> Ebből a hagyatékból két darabot találunk a Batthyaneumban: egy kéziratot és egy ősnyomtatványt. Úgy látszik, nagyobb számú könyvet kapott, illetve örökölt rokonától Thurzó Zsigmond váradi püspöktől is. Ezekből 9 darab szép, diszes velencei nyomtatvány, csupa egyházi munka van még meg. A többi, a bejegyzések szerint, nagyjából maga Henckel vette Krakóban, Bécsben, Budán, Páduában és Velencében.

Érdekes lenne ismerni a későbbi szerzeményeit is, főleg azokat a könyveit, melyeket a külföld nevezetes tudósaitól nyert ajándékba. Fenmaradt például emléke, hogy *Erasmus*, kinek Henckel nagy tisztelője volt, több művét, azonnal megjelenésük után, megküldte neki. Nem lehetetlen, hogy az esetleg szerzőjük ajánló sorait viselő nagybecsű kötetek a nagy könyvtárban lapfangnak.

Henckel könyveinek egy tekintélyes része lánczczal van ellátva, a mi arra mutat, hogy könyves-stubája még egészen középkori módra volt berendezve; köteteinek legtöbbje nem polczokon, hanem olvasó-támlákon feküdt s oda volt lánczolva. Vala-

<sup>1</sup> Henckel 1539-ben halt meg.

<sup>2</sup> Bunyitai, A váradi püspökség története, II. k. 171. l.

mennyin rajta van névaláírása, s a legtöbbön e mellett még a könyv megszerzésére, árára, kötésének költségeire s más efélékre vonatkozó jegyzetek is találhatók.

Megjegyzem még, hogy véleményem szerint Henckel útján jutott a lőcsei parochia birtokába a kassai domonkosok középkori könyvtárának néhány nagyértékű kódexe és ősnymtatványa is. Hogy ezeket nem Kassáról, hanem Lőcséről kapta Batthyány, arról a *Leges ecclesiastici* tanuskodik. Nagyon valószínűnek látszik, hogy ezeket Henckel szerezte volt kassai prédikátor korában s tőle szállottak azok a lőcsei Szent-Jakab-egyházra.

*Molnerius György* könyvtára jóval később keletkezett, mint a Henckelé s érdekessége sem vetekedik azzal. Molnerius régi lőcsei család sarja, előbb nagy-lomniczi, aztán bélai, végül lőcsei lelkész, egyike volt azon kevés szepességi papnak, a kik a hódító lutherismus ellen állást foglaltak. Tekintélyes tagja volt a szepesi huszonnégyszáz plébános társulatának s köztisztviselőként állott nagy theologiai tudományáért. A mint a maradványok tanúsítják, szép könyvgyűjteménye lehetett, a melynek legtöbb darabja persze a XVI. század második negyedéből való nyomtatvány s így a nagy könyvtárban van elhelyezve. A karzati szobában csak mintegy 20 nyomtatott könyvön találtam nevét. Könyveit 1558-ban történt halála után kapta meg a lőcsei egyház.

A már említetteken kívül több középkori felvidéki lelkész nevével találkozunk a lőcsei származású könyveken. Némelyiken a hajdani tulajdonosok egész sora van feljegyezve, valóságos genealogiát lehet belőlük összeállítani. Így egy a XV. század első feléből való kéziratnak nem kevesebb mint hat középkori gazdája ismeretes:

Lőcsei Bogner Miklós,  
Lőcsei Crewschin Péter,  
a szepes-olaszi plébános,  
Rubner Bálint,  
a lőcsei falonkízüli Szent-Erzsébet-egyház (1479), és  
a Szent-Jakab egyház.

Akárhány olyan kéziratra és régi nyomtatványra akadunk, a melyen csak újabb, XVII—XVIII. századi bejegyzés mutatja, hogy a lőcsei könyvesházból került Gyulafejevárra, de a melynek jellemző kötése vagy miniaturája kétségtelenül igazolja szepességi eredetét.



Különösen a jellemző kötések révén lehet több, különben felismerhetetlen származású kéziratot magunkénak vindikálni. Valószínűleg valamely lőcsei, a könyvkötést iparszerűleg űző mester készítette ezeket a lengyel és a hazai, egyéb vidékekről való könyvtábláktól merőben elütő diszítésű kötések, a melyeknek tanulmányozása a bibliografia és az iparművészet szempontjából egyaránt hálás feladat lenne. Bélyegeik általán keveset különböznek a XV. század derekán Közép-Európában szelvében használtaktól. Hanem az összeállítás és elrendezés olyan sajátos, hogy hasonlót hiába keresnénk másutt. Rendszerint az egyebütt is szokásos körivekből s liliomokból alkotott keret közepén vonalakból és gót modorú stilizált virágokból szerkesztett, természetest utánzó, naiv, de csinosan összeállított bokrok vagy virágsomók képezik a táblák diszítését. Van egy fajta speciális kötése Henckel Jánosnak is, kinek könyveit különben meg lehet ismerni a rájuk vert lánczokról is.

Nem lehet megállapítani, hogy a szepesi káptalan tulajdonát képezett néhány becses kötet a lőcsei könyvtárral együtt került-e Batthyányhoz, vagy egyenesen Szepes-Szombatról. Úgylátszik, hogy ezek a könyvek még 1771-ben a káptalannál őriztettek. Egy darabról legalább biztosan tudjuk ezt; azon kódexet, a melyből Wagner Károly *Analectáiban* az ismeretes *Necrologium Scepusiensét* kiadta s a mely ma Gyulafejérvárott van, még 1771-ben mint káptalanának tulajdonát említi a tudós szepesi kanonok. Szinte érhetetlen, miként engedhette át a káptalan, akár ajándékba, akár pénzért, legbecsesebb ereklyéit Batthyáynak.

Azon időben, midőn a nevezetes lőcsei könyvtárt birtokába vette a szenvedélyes gyűjtő, a felvidék egy másik ősrégi könyvtára megszerzése iránt is tett lépéseket. A középkori eredetű bártfai egyházi, később városi könyvtárt értjük. De ezt vagy nem sikerült egészen megszerezni, vagy, a mi valószínűbb, a már tetemes mennyiségű régi nyomtatvánnyal rendelkező püspök nem akarta a sok, talán jórészt egy példányban nála is meglevő régi nyomtatványt megvásárolni s csak válogatott belőlük. A Batthyaneum a bártfai könyvtárból nem sok könyvet őriz; a karzati kis könyvesházban mindössze két kéziratot, három inkunábulumot s három XVI. századi nyomtatványt találtam, a melyek Bártfa exlibrisével vannak ellátva. Természetesen nincs kizárva a lehetőség, sőt valószínű, hogy a nagy könyvtárban még számos bártfai

eredetű kötet van s gondos átnézés után a Bártfáról elveszett 50—60 munkának nagy részét meg lehetne Gyulafejeváron találni.

Ábel Jenő, a bártfai könyvtár jeles monografusa, nem tudta megállapítani, hová lettek a bártfai könyvgyűjtemény hiányzó darabjai. A könyveket állítólag 1749-ben a városi tanács és Stojkovits János plébános eladták volt 100 forintért az egri káptalannak. Ámde Egerben nem kerültek elő a könyvek. Ebből s Ribini (Memorabilia Eccl. Aug. Conf.) egy hallomás után irt tudósításából Ábel azt következtette, hogy az akkori egri püspök, Barkóczy volt a vevő, de ez nem a püspökség részére, hanem a saját magángyűjteménye számára vásárolt s így a keresett könyvek talán a püspök utódainál lappanganak.

Volt egy másik hír is a könyvtár megdézsmálásáról. *Desőfi József* Bártfai leveleiben (Sárospatak, 1818.) írja: »*hogy a hajdan itten virágzó Tisztertzták bibliotékája maradványi az elébbi erdélyi püspök, gróf Battyányi kezére még egri kanonok létében kerültek.*« Feltűnt ez Ábelnek is, de ő személyesen nem mehetvén le Gyulafejevára a könyveket felkutatni, levélben tudakozódott az akkori könyvtárnoktól, ott vannak-e a Bártfáról hiányzó kötetek? Csakhogy a könyvtárnok »*a legszorgalmasabb nyomozás daczára*« sem talált bártfai provenienciájú könyveket s így Ábel — megbízván a tudósításban — a derék és szavahihető Desőfinek nem adott hitelt.

Pedig Desőfi teljes igazságot irt, a hiányzó könyveket, ha nem is mind, de jó részüket, Batthyány vásárolta meg a várostól vagy a plébániától.

Az egész bártfai könyvtár nem volt valami tekintélyes; 1725-iki leltára mindössze 134 kötetet sorol fel. Ebből mai napig meg van 75 kötet nyomtatvány és három középkori kézirat. Hiányzik tehát 59 kötet s nem 96—100, mint Ábel írja. Tartalmilag sem lehet kiválónak mondani. Kézirat kevés volt benne; a fenmaradt adatokból tudjuk, hogy a templom öreg pergament könyveit 1595-ben az orgona kijavításánál felhasználták. A nyomtatványok közt is több volt a XVI., mint a XV. századi, a mint azt a leltárak mutatják. Batthyány püspök tehát ezért nem szerzte meg az egészet. Csak két kéziratot vitt el, legalább csak ennyin van rajta a város czímere könyvjelzője, s három ősnymtatványt, a többire nem volt szüksége. Az Ábel jegyzéke segítség-

gével konstatálhatjuk, hogy a ma Bártfán őrzött régi nyomtatványok nagy része valóban meg van Gyulafejeváron is. Azt vélem, inkább a XVI. század termékeit válogatta ki a püspök, a ki előszeretettel gyűjtötte a reformatorok, Luther, Melancthon s főleg Erasmus munkáit, ily módon kiegészítve a régibb eredetű lőcsei gyűjteményből nyert sorozatot.

Nincs okunk valami nagyon bánkódni a bártfai könyvtár illetén spoliációján. Elmondhatjuk Desőfivel, hogy »azt nem kell veszteségnek venni«, a mi Batthyány püspökhöz került; jobb helye volt ő nála a becses könyveknek, mint Bártfán, a hol még a XIX-ik század nyolczvanas éveiben is nyugodtan elnézték, mint teszi tönkre a könyveket a rájuk csorgó esővíz, a melyet a templom restaurálási munkálatai alkalmával épen a páratlan középkori könyvszekrény tetejébe vezettek.<sup>1</sup>

A mint Batthyáynak egri prépostsága a felvidék egyházainak átkutatására nyújtott alkalmat, úgy erdélyi püspöksége megadta a módot Erdély régi könyvtárainak megtizedelésére. Csak hét évvel előbb, hogy Batthyány Gyulafejevárra került, oszlatták fel a jezsuita zárdákat. A magyarországiaknak többnyire szép és jó rendben tartott könyvtárai az egyetem birtokába jutottak; az erdélyi rendházakéit pedig, legalább nagy részben, a tudós erdélyi püspök szerezte meg. Hozzá kerültek a gyulafejevári, nagyszebeni, brassói és kolozsvári jezsuita-könyvtárak, a melyekből főleg a régi magyar irodalom csoportja gazdagodott.

A *canonica visitatiók* jó alkalmat szolgáltattak a parochiák könyveinek megdézsmálására. Egy-egy régi misekönyv, kéziratoss breviárium, néhány régi magyar nyomtatvány a legtöbb helyen akadt. A püspök minden valamit érő darabra rátette a kezét, jól tudván, hogy ez az egyedüli módja megmentésüknek. A ki tudja, mint bántak s bánnak sok helyütt ma is nálunk a régi könyvekkel, méltányolni fogja a szolgálatot, a mit Batthyány ezzel a tudománynak tett.

Erdélyi kisebb szerzeményei közül csak kettőt említek még meg. 1765-ben az erdélyi főkormányzék felosztlatván az alvinczi anabaptista hitközséget, a szegény »tévelygőknek« könyveit is elkobozta. Hogyan és miként, nem ismeretes, de ezek a könyvek

<sup>1</sup> Ábel, id. m. előszavában.

Batthyány birtokába jutottak. Mindössze husz kötetből áll az egész gyűjtemény, hanem ezek közt néhány igen becses és fontos akad. A másik nevezetes szerzeményről már megemlékeztem. 1782-ben Brassóban az evangélikusok két középkori kézirattal ajándékozták meg a más felekezettűek előtt is nagy tiszteletben álló püspököt. A két kódex a brassói *collegium Corporis Christi* könyvtáráé volt a XV. században, róluk alább, a kéziratok leírásánál találhat az olvasó bővebb adatokat.

A legnagyobb tömegű gyarapodást a Migazzi-könyvtárral nyerte a Batthyány gyűjteménye. Már elmondottuk, miként jutott a hirneves könyvtár eladásra s mint vette azt meg az erdélyi püspök. A gyűjtemény lajstromának megszerzésére irányított fázisaim nem jártak eredménnyel és így csak a kötések, könyvjelzők s feltevések révén vagyok képes hozzávetőlegesen megállapítani, mit és mennyit foglalt az magában.

A mintegy nyolczezer kötetre tehető gyűjtemény kevés hazai vonatkozású munkát tartalmaz, aminek oka abban keresendő, hogy Migazzi, eltekintve némely modern darabtól, a legnagyobb részt külföldön szedte össze. A könyvtár java abban az időben került össze, amidőn a szerzetes rendek eltörlése folytán rengeteg régi becses irodalmi kincs került eladásra s vált úgyszólván közpredává. Innen van, hogy az, úgy mint az ez időben keletkezett könyvtárak legtöbbje, telve van régi zárdák könyvtáraiból származó munkákkal. Migazzinak mint bécsi érseknek könnyű volt hozzájutni az alsó-ausztriai szerzetesházak elkobzott könyveihez. Nem lehet ennél fogva csodálni, hogy a Batthyaneumban szép számú idegen eredetű kódex, értékes külföldi ősnymtatvány található.

A legértékesebb kézirat, a Codex Aureus, fájdalom, származásának semmi nyomát sem viseli magán, de kétségen kívül Migazzitól jutott mostani helyére. Az utána jövő legrégibb s talán — külföldi szempontból — legbecsesebb darabok a laventvölgyi Szent-Mártonról nevezett apátság tulajdonát képezték volt; koruk a X. századig megy vissza, köztük van az apátság XIII. -- XV. századi nekrológiuma is. Vannak aztán kódexek és ősnymtatványok a bécsi Szent-Dorottyról czimzett kanonokrendi zárdából, az ugyanottani Szent-Jeromos klostromból, a bécsűjhelyi ágoston-rendiektől, a klosterneubugi, czelli és leobeni szerzetesházaktól, úgy szintén a bécsi és passauai jezsuitáktól.

Volt aztán a Magazzi gyűjteményének egy olyan tekintélyes része, amelynek a megszerzése meglehetősen homályos és megmagyarázhatatlan. Ugyanis egész sereg szép és érdekes középkori kézirat és nyomtatvány viseli magán a bécsi egyetem filozófiai fakultásának XVII—XVIII. századi bejegyzését. A legtöbbön ez áll: *Facultatis philosophicae in Vienna*. Utána az évszám; többnyire 1686, mely évben hihetőleg rendezték és lajstromozták a könyvkészletet. A bejegyzés majdnem minden darabon át van nyomva egy virágos kacsaringókat mutató, erős fekete, olajos festékű bélyegzővel, világosan azon célzattal, hogy olvashatatlan legyen.

Abban a korban, midőn *Van Swieten* kidobatta az egyetem könyvtárának szánt elkobzott könyvgyűjteményekből a szerinte »csak tudósi hivatkozásnak szolgáló« régi kiadásokat, cseppet sem lehet csodálkozni rajta, ha ezek a könyvek is mint hasznavehetetlen selejtek választottak ki s adattak el. Ha így történt, bizony örök szégyen azokra, akik a kiválogatást eszközölték. Van a pár száz darab közt egy sereg XIV—XV. századi kézirat, szép és becses könyvek az egyetem hajdani professzorainak hagyatékából, olyan ereklyék, amelyeket ma bizonyynyal drága pénzen vennének vissza. Hogy egyebet ne említsünk, van néhány szép darab *Celtes Konrádnak*, a német humanizmus büszkeségének könyveiből, telve a híres új-latin poéta jegyzéseivel s fogalmazványjaival.

Némi csekély kárpótlásul szolgálhatnak ezek tömegesen elhurczolt irodalmi kincseinkért, s egyszersmind felköltik azt a jogos reménységet, hogy sikerülni fog valamikor cserébe érték egyet-mást visszaszerezni a külföldön őrzött ereklyéinkből.

Ilyen sok helyről összehordva, a Batthyány-gyűjtemény természetszerűleg igen sok oldalú. Anyagának egy része ugyan már elavult s legfeljebb könyvészeti értéket képvisel. Ámde egy tetemes része olyan emlékekből áll, amelyeknek értékét nem hogy megsemmisitené, inkább növeli az idő.

Van egy pár olyan specialitása, amely tovább fejlesztve s gyarapítva, idővel nem csak országos, hanem világhírűvé tenné. Ilyen a maga idejében sokat emlegetett *bibliagyűjteménye*.

Nem a darabok számával tűnik ki, bár van benne vagy 600 kiadása a szentírásnak, hanem az teszi kiválóvá, hogy a meg-

levő kiadások egy része a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. A legrégebbek a latin és német nyelvűek; különösen az utóbbinak 1470—1500 közti időből való igen becses kiadásaiból találunk többet. Fontosak és kiváló értékűek a legrégebb Luther-féle fordítások is, melyek egytől-egyig remek példányokkal vannak képviselve. De talán a legtöbbet érnek a különféle szláv nyelveken való kiadások, amelyek ritkaságát és megszerezhetetlenségét a könyvtárnokok jól ismerik. A magyar biblia majdnem minden kiadása itt található, kezdve Sylvester János Új Testamentumának 1541-iki nyomtatásán. Nevezetes még ebben az osztályban I. Rákóczi Ferencz fejedelem szép házi-bibliája, a melyet a könyvkiállítás révén már ismer a magyar közönség.

Az egyházi szerkönyvek magyar vonatkozású darabjairól alább lesz szó. Csak azt említem itt meg, hogy szép számmal vannak a hazai nemzetiségek nyelvén készültek, köztük sok nevezetes XVI—XVII. századi darab.

Kitűnik még az egyháztörténeti szak a zsinatokra vonatkozó régibb irodalom szép gyűjteményével. Nagyrészt olasz munkák, melyeket Batthyány nyilván Rómában tartózkodása idején vásárolt s részben egyháztörténeti munkáiban értékesített.

Meg kell még emlékeznünk a görög és római klasszikus írók műveinek csoportjáról is. Ma ugyan már részben értéküket veszítették a hajdan nagy becsben tartott kiadások s alig fogja keresni valaki akár a Steinheim és Pannartz első kiadásait, akár a baseli vagy lioni nagy sorozatokat, de könyvészeti becsük még mindig elég nagy arra, hogy ne mellőzzük őket hallgatással. A legrégebb s legkiválóbb kiadások az ősnymtatványok alább következő felsorolásában találhatók s némi fogalmat nyújtanak ennek a szaknak gazdagságáról.

A régi magyar könyvtár elég tekintélyes számú darabbal van képviselve a Batthyáneumban. Bár Batthyány a kor irányának hódolva különös előszeretettel gyűjtötte a szép és régi klasszikus kiadásokat, az Aldusokat, a Giunták, az Elzevirek, Plantin és Bodoni nyomdájának termékeit, azért a szerény külsejű magyar könyveket sem mellőzte. Tudva, milyen ritkák voltak a régibb magyar könyvek a XVIII. század végén (talán ritkábbak, mint ma, a mikor egy egész sereg könyvárus és gyűjtő kutatja fel es hozza forgalomba őket), csak csodálunk lehet, hogy annyit összetudott

szerezni a püspök, amennyit Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárában a gyulafejevári könyvtárból felsorol. Közel 200 darabbal van képviselve az első és második rész, ezek közt több unikum s a magyar bibliának és a Hármaskönyvnek majdnem minden kiadása. A magyar nyelvűekből a XVI. századra 23 darab esik, köztük van Sylvester Új Testamentoma az 1541-iki és a még ritkább 1574-iki kiadásban, Heltai Bibliája, Agendája, Chronikája, Székely István Chronicája és sok más becses régiség. A nem magyar nyelvű hazai nyomtatványokból 20 származik a XVI. századból. Kétséget sem szenved, hogy alapos kutatás, esetleg új katalógus készítése révén még számos magyar munka jönne napfényre a könyvtárban, annál is inkább, mert Szabó Károly a későbbi szaporodásokat egyáltalán nem vizsgálta át.<sup>1</sup>

Az I. és II. részbe tartozók felsorolása, miután azok a *Régi Magyar Könyvtárban* teljes címükkel megtalálhatók, fölösleges lenne. A III. részbe tartozók is jórészt megvannak a R. M. Könyvtár legutóbb megjelent köteteiben, de ezek közül több igen nevezetes bejegyzéseket tartalmaz, a néhány hiányzó pedig oly nagy ritkaság, hogy szükségesnek tartom az általam látottakból az 1510 előttiakat valamennyit, az azutániakból pedig egy-két kiváló darabot felsorolni.

Jegyzékük a következő:

**1480.** MISSALE secundum ritum dominorum Ultramontanorum. Veronae, 1480. 2-r. Régi Magyar Könyvtár III. 2. (C<sub>5</sub>. II. 5. és E<sub>5</sub>. II. 2.)

Két teljes, igen jó állapotban levő példány, mindkettő egykorú kötésben.

**1486.** MISSALE STRIGONIENSE. Venetiis, Erhardus Ratdolt, 1486. 2-r. R. M. K. III. 11. (C<sub>5</sub>. III. 10.)

Igen szép példány egykorú kötésben; a canon-kép hiányzik belőle.

**1488.** THWROCZ, JOHANNES DE —. Chronica Hungarorum. Augustae, Erhardus Ratdolt, 1488. R. M. K. III. 15.

**1488.** THUROCZ, JOHANNES DE —. Chronica Hungarorum. Brunnae, 1488. R. M. K. III. 16. (Z<sub>4</sub>. III. 11.)

<sup>1</sup> Szabó a Magyar Könyvszemle 1882. évi folyamában az országos könyvkiállításra küldött könyvek közül még néhány pótlékot közölt a Batthyáneumból is.

Rubrikálatlan, teljes és ép példány, a XVI. század közepéről való széljegyzetekkel. Az utolsó oldalon, mint egy folytatásképen ezt irta be a könyvbe a XVI. századi tulajdonos, a ki valószínűleg brassói szász ember volt:

*Ex eo Ferdinandus rex ad regnum Hungariae contra Johannem regem communi consilio procerum Hungariae electum, ius habere sese reddidit, quod caesar Maximilianus anno 1491. cum Ladislao rege et Hungaris fecerat transactionem, qua cautum fuit, quod si Ladislaus absque sobole mascula decederet, ut tum Maximilianus et ipsius haeredes, recta linea descendentes, regnum obtinerent. Cum ergo Ladislai filius Ludovicus esset extinctus, non relictis liberis Ferdinandus, qui et Maximiliani nepos esset e filio et Austriae princeps et praeterea Ludovici sororem haberet in matrimonio, iure sibi regnum illud deberi confirmabat.*

A könyvhöz kötött üres lapokon ugyanezen kézírással még sok érdekes feljegyzés következik. Elöl jön:

*Fragmenta quaedam partialia historica rerum Hungaricarum et Transsylvaniae.*

*Anno domini 1233. Tartari primo devastarunt regnum Vngariae et demum anno 1336. Praefati Tartari prope totum regnum iterum devastarunt et in his partibus per septennium commorati sunt. Item anno 1421. saevissimus Turcarum imperator (felibe írva: Amurathes) terram Barczensem devastat, consulat[um] Coronensem abducit, residuo populo in arce Coronensi conserit. Item anno domini 1432. idem Turcarum imperator iterum terram Brassoviensem ferro et igne vastat. Item anno 1443. praenotatus Turcarum imperator circa Szaszwaros terram Transsylvaniam intravit ac civitatem Szaszsebes obsedit, incolasque civitatis ac forensium multitudinem per Brassoviae terram abduxit. Item anno domini 1453. Constantinopolis per Mahumetum 4. Cal. Junias expugnata est. Item anno domini 1473. praefatæ gentis ferocitas Varadinum Civita[tem] devastavit. Item anno domini 1479. Magnificus dominus Stephanus Bathorij Wajvoda Transsylvaniae sexagintaquinque millia Turcarum in campo Keönyörmező die S. Culmannj devicit et prostravit, Deo propicio agente. Item anno 1517. Alba Graeca, regni Hungariae propugnaculum, per Turcas occupatur. 1526. anno Ludovicus rex in campo Mohacz interijt. Item anno domini 1529. die 22. Junii ingens strages Hungarorum et Saxonum per irruptionem Petri Waywodae Moldaviensis facta est in terra Barczensi. (Alul az 1529. után csillag alatt megjegyezve: Hoc anno Solymannus Turcorum imperator Viennam obsidet et ob expugnatione reversus trigesima die abductis in servitutem 60,000 et amplius Germaniis, Budam venit, ubi relictum Joannem Vayvodam denuo Regem constituit.) Item anno domini 1534. Ludovicus (elibe szúrva csillag alatt: Aloysius Andreae Grittifilius) Grjthj propter interemptum*



*Emericum Czjback electum episcopum Varadiensem in civitate Mediensis obtruncatur. Item anno domini 1541. Stephanus Majladt Waywoda Transsylvania a duobus Wayvodis, altero Moldaviae, altero Bulgariae, perfide captus, a Turcis in perpetuam captivitatem abducitur. Eodem anno Transsylvania in potestatem reginae Isabellae devenit, cui proest 8 annis cum filio Joannis Regis. Item anno domini 1549. magister Joannes Honterus Coronensis, restaurator honestarum disciplinarum, Coronae moritur. Item anno domini 1551. expugnatio oppidi (áthúzva Lÿppa) Themeswar per Amathum bassam; eodem anno Lyppa, Zolnock ac plures arces in superioribus Hungariae partibus in potestatem. Turcarum cedantur. Item eodem anno Isabella regina cum filio suo ex Transsylvania in Poloniam dimittitur. Eodem anno Frater Georgius thesaurarius in Vincz ab Italicis militibus occiditur. Item anno domini 1554. pestis per totam Hungariam et Transsylvaniam grassatur. Anno 1556. Isabella regina in Transsylvaniam reducitur et moritur anno 1559. Item anno domini 1566. Szygethium, Julia in Hungaria in potestatem Turcarum reducta sunt et in ista expeditione Solymannus imperator Turcarum occubuit. Anno domini 1569. undique exundationes aquarum.*

Következnek 3 oldalon németnyelvű jegyzetek bizonyos földek határáról. Azután ugyanazon kéz által írva:

1570. DE DIVISIONE BONORŪ inter parentes et eorum liberos iuxta consuetudinem Saxoniam. 14. oldal. Ugyanezen oldalon középén: *Articuli ab Vniversitate Saxonum conclusi anno 1569. Cibinii.* Latinul és németül. Két oldallal odább: *Nova constitutio facta anno 1560. in generali conventu Dominorum Saxonum post festo S. Georgii celebrato.* Ugyanilyen szász conclusiók 1557 és 1555-ből.

1490. MISSALE STRIGONIENSE. Nurembergae, Georgius Stüchs de Sulczpach, 1490. R. M. K. III. 22. (B<sub>5</sub>. V. 19.)

Hiányzik a címlap, 1 naptár-levél, a canonkép s néhány levél a szövegből. Egykorú kötésben.

Az első tábla belsején a XVI. század első negyedéből való írással:

*Felseges Isten vles engemet az Jok közzeben az en | Letemben el valaz engem az gonozok közül hogy | vegh Engemet Job kezed felől En Ides Megh | váltom. Mert el jw az Nap Mel*

A 18<sup>a</sup>. lap üres felén hasonló korú írással ezen egyházi ének olvasható:

*Cantio ad Notam Sok halakat ur istennek.*

*Isten fja magath megh alaza,  
Menij orzagbul ez Vilagra jõue,  
Zűz Marjanak mihiben beh mine,  
Embersiget Mj Iretthűnk fel vűn*

*Ehsigekeket es szomiusagokat,  
Faratsagot es boszusagokat,  
My irettünk sokakat szennuedet,  
Hogj bűnűnkrűl eleget thehetne.*

*Sok vakoknak zemeket megh nita,  
Korosokat, poklossokat vigazta,  
Halottakat, nem chiak egiet tamazta,  
Iletiben ez vilagra iőuek.*

A kötet hátsó borítólapján a XVI. század végéről való irással:  
*Possidet hunc librum Stephanus cognomine Chyzar.*

Az első meglevő lapon: *Resid. Claud. Soc. JESV. 1701.*

**1495.** MISSALE STRIGONIENSE. Venetiis, Joannes Emericus de Spira, 1495. 4-r. R. M. K. III. 32. (C<sub>5</sub>. VI. 1.)

Rongált, de címlap hijján teljes. XVII. századi szép, arany nyomású, fekete bőrkötésben, a mely valószínűleg Gyulafejeváron készült, 1665 után.

A meglevő első lapon: *Domus Patrum Alba Juliensium 1700.* (Jezsuiták).

A naptár márcziusi oldalán: *Anno 1665. die 10. Julii Almasi Bodor Lőrincz es Janos Deak attuk es arultuk az negy Papismus-bol meghmarat Casulakot es harom nagy Ingeket egy Böjtre valo fekete öltözetet, Egy [Mis]salis könyvet, egy ostya sütő vasat az Olafaly szorzed Uraink[na]k pro flor. hung. 24 huszon negy forint summa penzert es szaz szal io beldezkaert . . .*

**1497.** (OSVALDUS DE LASKO). Sermones de sanctis. Hagenu, Henricus Gran. 1497. R. M. K. III. 37.

**1499.** (OSVALDUS DE LASKO). Sermones dominicales. Hagenu, Henricus Gran, 1499. R. M. K. III. 48.

**1499.** PELBARTUS DE THEMESWAR. Sermones de sanctis. Hagenu, Henricus Gran, 1499. R. M. K. III. 49.

**1499.** PELBARTUS DE THEMESWAR. Sermones quadragesimales. Hagenu, Henr. Gran, 1499. R. M. K. III. 50.

**1501.** PELBARTUS DE THEMESWAR. Sermones de sanctis. Hagenu. Henricus Gran, 1511. R. M. K. III. 92. (E<sub>5</sub>. IV. b.)

Címlapján:

*Ex bonis domini lectoris Scepusiensis  
Christophori de Zemerchen, ecclesie  
beati Jacobi assignatus, ut utentes  
orent deum pro anima illius. 1518.*

Az előlapon XVIII. századi irással: *Spectat ad ecclesiam Leutschoviensem Sancti Jacobi.*

**1501. PELBARTUS DE THEMESWAR.** Sermones de tempore. Hagenau, Henricus Gran, 1501. R. M. K. III. 94. (E<sub>5</sub>. IV. 5.)

A hátsó tábla belsején ezen egykorú bejegyzés; 3 *ort(ones)* *constat liber.*

Czímlapján, XVIII. századi írással: *Parochiae Leuchoviensis.*

**1504. PELBARTUS DE THEMESWAR.** Expositio compendiosa et familiaris sensus litteralem et mysticum complectens. Hagenau, Henricus Gran, 1504. R. M. K. 125.

**1511. MISSALE STRIGONIENSE.** Basileae, Jacobus de Pfortzheim, 1511. R. M. K. III. 168. (P<sub>3</sub>. IV. 20.)

Egyetlen ismert példány. A *Régi Magyar Könyvtár* nem adja teljes leírását, azért itt közlöm.

1<sup>a</sup> l. vörössel. *Missale Strigoniē. cū ad | ditionibus missarū  
quarundā specia- | lium in prioribus non impressis | una cum  
repertorio et quota | tionibus ad inuēdum | quascūq; lectiōes:  
col | lectas: prophetias: | epl'as: euāgelia: | et reliqua mis | sas  
concer | nentia.* 1<sup>b</sup>. üres. 2<sup>a</sup>–7<sup>b</sup>. naptár. 8<sup>a</sup>–<sup>b</sup> naptári számítások. 9<sup>a</sup>. *Exorcismus salis et aque.* 10<sup>a</sup>. *Ad accessum altaris.* 21<sup>a</sup>. (1. számozott levél.) *Incipit missale h̄m chorū | alme ecclesie Strigoniensis.* 125. Canon-kép hiányzik. 126<sup>a</sup>–132<sup>b</sup>. canon. (Az utolsó levél hiányzik, közel egykorú kézirattal van pótolva). 287<sup>b</sup>. (267. számozott) 2. hasáb, 14. sor: *Missale h̄m ritum ecclesie | Strigoniē cū oīq; req'itis | et alijs quibusdā | supadditis | vigilantia studio emēdatū: et | tandem in urbe regia Basi- | liē. impres- sum: p̄ prouidū | virū Magistrū Jacobum de | pfortzheim: arte imprimēdi | laudatissimū. Finiebat ve- | lis secundi. Anno Mil-lesi- | mo Quingentesimo undeci- | mo Decio Kaleñ. Nouemb'.*

4-r. 20 számozatlan és CCLXVII. számozott levél. XVII—XVIII. századi hártayakötésben.

A könyvhöz elől 3 üres levél van kötve. Az első felül (félíg elvágva):

*1551 pro Nicolaus Mykwlyth.*

Ez után misék következnek. A címlapon egy *missa de sancto Joanne Elemofinario*. Ezen lap legalján, félíg levágva:

*Ex libris Francisci de Nados.*

A címlap túloldalán:

1552.

*Michael filius Egregij Nicolaj literati Mykwlyth decessit in epidemiae morbo feria secunda in vigilia videlicet festi omnium sanctorum.*

*Idem Nicolaus literas ex post feria quarta obiit in anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo in eodem morbo.*

A misekönyvhöz hátul hozzákötött 11 levélre ugyanazon író, a ki az elől álló miséket bejegyezte, irogatott mindenfélét. Van itt: *Benedictio trium munerum pretiosorum in festo epiphanie domini.* — *Contra obsessos demoniaco.* — *Oratio de sancto Sigismundo pro febricitantibus.* — *Contra febres fiat commemoratio de sancto Martino.* — *Missa de sancto Daniele propheta.* — *Missa tempore tribulationis.* — *Missae dicendae in tribulationis et incurtionis Regni per hostes tempore.* — *Tredecim missa de gratia Dei.* — *Medicina scribenda ad collum febricitantibus* — *Alphabetum Galagolitarum* (igy!) — *Alphabetum Bosnensium Thurcicum.* — *Variae medicinae contra morbum caducum, scribenda ad colla patientium.* Köztük egy magyar: *Quam patitur susurra ad utramque aurem: Atthja Wr I/tennek iggye: Zelvz Marijanak meehieben Bijzon testis leen az mij vronk Jé/us Xpus Amen.* — *Epistola Christi ad Abagarum regem missa.* — *Epistola ad Carolum regem missa, valde utilis legere, vel ignoranti portare.* *Litterae transpositae secreto scribendae.* *Brevis chronica Thurcarum.*

Ime mi minden elfért a misekönyvben!

**1512. MISSALE STIGONIENSE.** Venetiis, Petrus Liechtenstein, 1512. Impensis Urbani Keym librarii Budensis. R. M. K. III. 180. (X<sub>3</sub> IV. 10.)

XVII. századi kötésű, igen csonka példány. Közbe kötve az 1502-iki (a Régi Magyar Könyvtárban hibásan 1500-ra tett) *negyed-rétű* esztergomi misekönyvnek mintegy 25 levele.

**1513. MISSALE STRIGONIENSE.** Venetiis, Petrus Liechtenstein, 1513. 4<sup>o</sup>. R. M. K. III. 186. (N<sub>3</sub> IV. 5.)

Hellebrant a példányt nem említi. Teljes és ép egykorú rézveretes kötésben.

**1518. MISSALE STRIGONIENSE.** Venetiis, Lucantonius de Giunta. 1519. R. M. K. III. 226. (N<sub>3</sub> IV. 1.)

Jó példány, a canon-kép hijjával, egykorú, de rongált kötésben.

Czímlapján a XVI. sz. közepéről való írással: *Iste liber pertinet ad me Benedictum Bodoczy.* Ugyanitt a XVII. szból való írásokkal: *Ecclesiae S. Batholomaej.* Lejjebb: *Joannes Pap.*

#### IV.

A Batthyány-könyvtár második karzatán, a régi templom kórusából alakított külön helyiségben vannak elhelyezve a kéziratok és az ősnymtatványok.

Míg a nagy könyvtár régies állványaival, a maiaktól elütő kötéseivel a mult századba varázsol vissza bennünket, addig a

karzati kis szobácska a tizenhatodik század könyvesházát tárja elénk. Körös-körül festetlen, az idő által barnára páczott deszka polczok állnak, melyekről csupa testes, foliánsok s csak kevés kisebb térfogatú negyed- és nyolczadrétű kötet tekint ránk. A vastag bordájú bőrkötések, a sok darabról lecsüngő vas vagy bronz lánczok mutatják, hogy a kötetek tisztességes kort, több századot átéltek már. A misztikus félhomályba burkolt helyiség közepén különös alakú ódon asztal áll, rajta régi kalamáris, egy pár kinyitott barátrírású kódex, előtte durván ácsolt fenyőfa szék — itt áll előttünk a XVI. század első felének könyvtára.

Ez a festői szobácska rengeteg bibliografiai kincset rejt; magyar szempontból többet, mint akármelyik könyvtár hazánkban. Alig másfélezer kötet van állványain elhelyezve, hanem ez aztán válogatott gyűjtemény. A kilenczedik századig visszamenő kéziratok; régi, kincseket érő inkunábulumok, ritka első kiadások, hártýára nyomtatott könyvek, szóval csupa értékes, a könyvésznék, irodalomtörténetírónak végtelenül becses anyag.

Vegyük sorra a karzati szobácska drága könyveit. Kezdem az ismertetést az *ősnymtatványokon*.

Számukat az 1885-iki könyvtárstatisztika 696-ra teszi. Azonban ez a szám nem felel meg a valóságnak. Az inkunábulumok közé ugyanis egész sereg 1500 utáni nyomtatvány van beosztva, a melyeket, miután a helyi katalogusban is azokkal vannak csoportosítva, a statisztikai adatok összeállításánál az ősnymtatványok közé számítottak. Ha ezeket levonjuk, körülbelül 550 darabra tehetjük az 1500 előtti nyomtatott könyveket. Szép szám, amely-nél magasabbal hazánkban csak három könyvtár dicsekszik: a m. nemz. múzeumi, a budapesti egyetemi és az esztergomi főegyházi.

De nemcsak számra, belértékre nézve is az elsők közt áll a Batthyáneum inkunábulum-gyűjteménye. *Elzernégyszázhatvanötig* mennek vissza a legrégebb darabok dátumai. Van köztük nagyszámú ritka és irodalmilag is értékes első kiadás, s nyomdász-történeti szempontból nevezetes korai nyomtatvány. Emellett a példányok bámulatos szépsége és kifogástalan épsége költi fel csodálkozásunkat. Igen sok pompásan van ékítve; arannyal rakott kezdőbetűk, remek festésű keretek, sőt miniált képek akárhány kötetben találhatók.

Ránk magyarokra azonban nemcsak ezért, hanem főképen

abból az okból bir megbecsülhetetlen értékkel a gyűjtemény, mert egy tekintélyes része, körülbelül egy negyede középkori magyar tulajdonosoké, hazai könyvtáraké volt. Ezeknek bejegyzései nagyon fontosak régi könyvtáraink történetére és sok érdekeset tartalmaznak a könyvtárakra, könyvárusokra, stb. vonatkozólag.

Miután sem a Gyulafejeváron töltött rövid idő, sem a rendelkezésemre álló tér nem engedték, hogy az egész gyűjtemény pontos jegyzékét elkészítsem, főfigyelmet a bejegyzésekre fordítottam. Az ilyenekkel nem bíró darabokból csak azokat említem meg, amelyek tisztos koruknál, vagy kötésük és minialásuknál fogva nevezetesebbek. Miután a gyulafejevári könyvtárból a modernebb könyvészeti segédeszközök: Hain, Coopinger, Holtrop, Campbell, stb. munkái mind hiányoznak, az egyes darabokat meglehetősen részletességgel kellett leírnom, hogy itthon Hain szerint meghatározhassem őket. Főleg az ez által okozott kétszeres munka az oka, hogy jegyzékem az egész gyűjteménynek csak mintegy a negyedét öleli fel. Ezért azt vélem, megbocsátható, ha a meghatározásokba egy-egy hiba is becsuszott. Jegyzékem végén néhány 1500 utáni nyomtatványt is megemlítek. Ezek nagyobbára magyar tulajdonosok nevével vannak jelölve s teljesség okáért nem lehetett őket mellőzni. Csak sajnálom lehet, hogy a nagy könyvtár átnézésére már nem volt időm; nem kétlem, hogy még sok, a XVI. század első évtizedeiből való, nevezetes bejegyzéseket tartalmazó kötet van benne, amelyek jó kiegészítésül szolgáltak volna a karzati szoba könyveiből nyerhető eredményekhez.

A kiválóbb érdekű régi nyomtatványok a következők:

**1465** előtt. ASTEXANUS DE AST. Summa de casibus conscientiae. Hely és év nélkül; de ismeretes, hogy a straszburgi Mentelin János nyomdájából ered. Hain, 1888. (Szerinte 1469 körül nyomtatott). (E<sub>5</sub>. I. 5.)

Szépen rubrikált példány, diszes festett kezdőbetűkkel. Végén a rubrikátor oda írta az évszámot: 1465. Ez az évszám különösen fontos, mert arra mutat, hogy a nevezetes munka Mentelin legkorábbi nyomtatványaiból való.

**1467.** AQUINO, THOMAS DE —. Summae theologiae secundae partis pars secunda. Moguntiae, Petrus Schoeffer, 1467. Hain, 1459. (D<sub>5</sub>. I. 6.)

Szép teljes példány, vastag, fehér *hártyára* nyomtatva. Egykorán rubrikálva. Kötése egyszerű préselt borjúbőr, vastag deszkákkal

s azért érdekes, mert valószínűleg ez is Schoeffer műhelyében készült. Borítólapokül ugyanis egy az ő nyomdájából való munka pergament levelei vannak felhasználva.

**1468.** PLINIUS, CAJUS — SECUNDUS. *Historia naturalis. Venetiis, Johannes de Spira, 1468. (Első kiadás). Hain, 13087. (Y<sub>4</sub> II. 3.)*

Szép példány, első oldalán csinosan festett lombozatos kerettel és nagy L kezdőbetűvel, melyben egy emberi alak van. A festés nem sokkal későbbi a nyomtatásnál. Az első oldal felső szélén: *Christophorus Pirchaimer Viennensis. Viennae. 11 f. 1560.*

**1469.** APULEJUS. *Opera. Romae, (Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz), 1469. Hain, 1315. (Z<sub>4</sub> II. 4.)*

Egykorúan, igen szépen rubrikált példány, elején nagy festett kezdőbetűvel.

**1469.** AQUINO, THOMAS DE —. *Opus quarti scripti vel super quarto sententiarum. Moguntiae, Petrus Schoeffer, 1469. Hain, 1481. (D<sub>5</sub> I. 7.)*

Ugyanazon kötésben mint az 1467-ből való Schoeffer-féle *Thomas de Aquino Summá*-ja. Ennek is Schöffer-nyomtatványok töredékei képezik a borítólapjait, az egyik épen féloldalon üres próbanyomat. Ez a kötés is bizonyára Schoeffertől való.

**1469.** BESSARION, NICOLAUS —. *Adversus calumniatorem Platonis libri V. Romae, Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz, (1469). Hain, 3004. (Z<sub>4</sub> II. 5.)*

**1469.** GELLIUS, AULUS —. *Noctes Atticae. Romae, (Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz), 1469. Hain: 7517. (D<sub>5</sub> II. 5.)*

Rubrikált, szép példány.

**1469 körül.** LIVIUS, TITUS —. *Historiae Romanae decades. Romae, Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz, év nélkül, 1469 körül. Hain, 10128.*

**1470.** AUGUSTINUS, SANCTUS AURELIUS —. *De civitate dei libri XXII. Venetiis, Joannes et Vindelinus de Spira, 1470. Hain, 2048. (Y<sub>4</sub> II. 7.)*

**1470.** CICERO, *Rhetorica ad Herennium. Venetiis, Nicolaus Jensson, 1470. Hain, 5057.*

**1470.** FLAVIUS, JOSEPHUS —. *Antiquitates ex historia belli Judaici. Augustae, Johannes Schuessler, 1470. Hain, 9451. (D<sub>5</sub> I. 2.)*

A kötet egykorú disznóbőrös deszkakötésének hátsó tábláján, belül, egykorú írással:

*Hic ad facultatem artium liber emptus est pro VII florenis Ungaricis vertente anno 71-mo. (1471.)* A könyv a bécsi egyetemé volt.

**1470.** MAMMOTRECTUS *super Bibliam. Moguntiae, Petrus Schöffer, 1470. Hain, 10554. (E<sub>5</sub> III. 1.)*

A kötet végén XV. századi irással: *M. Briccij de Cilia.*

Cilei Bereczk kiváló humanista, a XV. sz. utolsó évtizedeiben a bécsi egyetem tanára volt. Egyike a legelsőeknek, akik a bécsi egyetemen klasszikus szerzők munkáit taglalták. Briccius különösen Cicero műveivel foglalkozott.

**1470. PRISCIANUS GRAMMATICUS.** Opera. (Venetiis, Vindelinus de Spira), 1470. Hain, 13355. (Z<sub>4</sub>. II. 7.)

Kéziratok módjára igen szépen kifestve. Az első lap diszes kerettel van ellátva. Alsó részén egy címér: tiz karélyú olasz paizs kékkel s ezüsttel vágva. A felső mezőben fehér zarándokkereszt, az alsó mező üres.

**1470. QUINTILLIANUS M. FABIUS** —. Institutiones oratoriae. Romae, (Johannes Philippus de Lignamine), 1470. Hain, 13646. (Z<sub>4</sub>. II. 6.)

**1470 körül.** BAYSIO GUIDO DE —. Rosarium decretorum. (Argentorati, Johannes Mentelin, 1470 körül). Hain, 2713. (Z<sub>4</sub>. I. 1.)

Az első oldalon, felül, Henckel János irásával: *Is liber fuit ab antiquo Ecclesie sancti Jacobi Leutschonie.*

A kötet diszesen van miniálva. Az első lapon szép keret és ügyes kézre valló kezdőkép. A kis festmény, bár nem finom, pasztózusan van felrakva, mégis szép, erőteljes, kidomborodó alakokkal. A könyvben ezen kívül sok nagy festett kezdőbetű van, nem is számítva a vörössel vagy kékkel irt kisebbeket.

A miniatura kétségen kívül löcsei. Analogiák alapján, részben kéziratokkal egybevetve, teljes biztonsággal meg lehet állapítani, hogy a hatalmas foliáns szép préselésű kötését Lőcsén készítették. Arról is meg lehet győződni, hogy miniaturával a bekötés után látták el a könyvet. Miután pedig tudjuk, hogy a XV. században Lőcse városában több könyvfestő működött, a szóban forgó kötet díszítését joggal lőcseinek állíthatjuk.

**1470 körül.** SANCTA MARIA, PAULUS DE —. Dialogus qui vocatur Scrutinium scripturarum. (Argentorati, Johannes Mentelin, kb. 1470.) Hain, 10763. (D<sub>5</sub>. VI. 12.)

A tábla belsejében ezen bejegyzés: *Iste liber est Monasterii Celle Marie in Austria et emptus anno 1492.*

Migazzi bibornok rézmetszetű könyvjelzőjével.

Ugyanezen munka még egy példányban megvan (D<sub>5</sub>. V. 12.); ezen is rajta van a Migazzi-exlibris és ugyanazon kéz, mely az előbbire rávezette a mária-czelli szerzet nevét, ráírta a táblára, hogy ezt a könyvet nekik hagyományozta *Magister Paulus Wan Sacrae theologiae doctor, canonicus ecclesie Pataviensis et confrater.* Wann Pál 1469-től a század végéig a bécsi egyetem tanára volt.



[illegible][illegible][illegible]

**1470 körül.** ZAMORENSIS, RODERICUS —. *Historia Hispanica*. Romae, Udalricus Gallus, év nélkül. Hain, 13955. (Z<sub>4</sub>. III. 19.)

**1470 körül.** ZAMORENSIS, RODERICUS —. *Spiegel des menschlichen lebens*. (Augustae, Guntherus Zainer, 1470 körül.) Hain, 13948. (Z<sub>4</sub>. III. 6.)

Nevezetes nagybecsű illusztrációi miatt.

**1470—75 között.** GORICHEM, HENRICUS DE —. *Variae tractatus*, (Esslingae, Conradus Fyner.) Hain, 7805—7809. (G<sub>5</sub>. I. 12.)

Rubrikálva; elején csinos lombdiszes festett kezdőbetű. Szép 4 kapszú bőrkötés, valószínűleg hazai.

Táblája belsején XV. századi irással: *Liber fraternitatis XXIIII. plebanorum*.

**1470—80 között.** STATUTA Urbis Romae. (Romae, Udalricus Gallus), év nélkül. Hain, 15019. (C<sub>5</sub>. III. 7.)

Tábláján belül: *Hunc librum donatione inter vivos dedit ad librariam | facultatis artium venerabilis pater artium liberalium et sacre | theologie doctor egregius ecclesie Sti Stephani hic in | Vienna canonicus. Magister Andreas de Potenprun, | cui dominus retribuit in patria eterna.*

Potenbrunni András tanára és egy időben alkanczellárja volt a bécsi egyetemnek.

**1471.** AQUINO THOMAS DE —. *Summae theologiae partis secundae prima pars*. Moguntiae, Petrus Schöffer, 1471. Hain, 1447.

Első oldalán szépen festett kezdőbetű s diszes keret; alul a fehér pólyás osztrák czimer.

Előlapján a XV. sz. végéről való irással: *Hunc librum in suo testamento ordinavit ad facultatem artium venerabilis vir, artium professor ac sacrae theologiae licenciatus magister Johannes Goldperger] ex Vienna, cuius anima apud superos vivat.*

Goldperger János bécsi egyetemi tanár a klasszikai tanulmányok kiváló művelője volt.

**1471.** CLEMENS PAPA V. *Constitutiones*. Moguntiae, Petrus Schöffer, 1471. Hain, 5412.

Szép példány, egykorú csinos préselésű bőrkötésben. Első lapján szépen festett kezdőbetű és lombos keretdísz. Az előlapokat képező hártya-oklevél töredékek üres oldala s a hátsó tábla belseje borítva van az egykorú tulajdonosnak salczburgi Khaltenmarkter János bécsi tanárnak feljegyzéseivel.

Elöl áll a könyv ára:

*Anno domini 1473 comparavi hunc compilationem Clementine 1 fl. hung[ariculi] et tribus β. Pro illigacione dedi 1 fl. hung. Item pro illuminacione et incorporacione 3 β 9. Summa 2 fl. 6 β 9.*

Khaltenmarkter korrendben belejegyezte könyvébe a vele történt nevezetesebb dolgokat. Jóformán egész élettörténetét megismertetik ezek a jegyzetek. Megtudjuk belőlük, hogy 1467-ben lett baccalaureus »*in bonis artibus*«, 1470-ben licenciatus, majd magister. 1475-ben baccalaureus lett a decretalesekből és a theológiából. 1476-ban a bécsi egyetemen confraterré és collegiatussá választották. 1477-ben, midőn Mátyás magyar király ostromolná Bécsset, »*admissus (est) ad formaturam in theologia.*« 1479-ben licenciatus in decretis. 1480-ban megválasztották a bécsi jogi fakultás rektorává. 1480-ban pappá szentelték Salcburgban.

A bejegyzéseknek a kor oktatásügyével foglalkozók igen jó hasznát vehetik.

**1471.** CRESCENTIUS, PETRUS DE —. Operis ruralium commodorum libri XII. Augustae, Johannes Schueszler, 1471. Hain, 5828.

**1471.** PLINIUS, C. CAECILIUS, SECUNDUS. Epistolarum libri octo. (Venetiis, Christophorus Waldarffer), 1471. Hain, 13110.

Óriási lapszélekkel s szépen festett kezdőketükkel.

**1471.** PLUTARCHUS CHERONENSIS. Apopthegmata ad Traianum. Venetiis, Vindelinus de Spira, 1471. Hain, 13140.

**1471.** SERVIUS, MAURUS —. Commentarii in Virgilii Maronis opera. (Venetiis), Christophorus Valdarffer, 1471. Hain, 14706. (A<sub>5</sub>. II. 1.)

**1471—72.** BONAVENTURA SANCTA. Breviloquium de Sacra Scriptura. Nurembergae, (Johannes Sensenschmid), 1472. Hain, 3472.

Hozzákötvé: ISIDORI Soliloquia. (Ugyanott, ugyanakkor.) Hain, 9294.

JOHANNES DE GERSON. Tractatus de regulis mandatorum, Nurembergae, (Joh. Sensenschmid, 1472 körül), Hain, 7646.

JOH. DE GERSON. Tractatus de trahendis ad Christum parvulis. Nurembergae (Joh. Sensenschmid, 1472 körül), Hain, 7710.

HUGO DE NOVO CASTRO. Tractatus de victoria Christi contra Antichristum. (Nurembergae, Joh. Sensenschmid et Johannes Kefer), 1471. Hain, 8993. (Y<sub>4</sub> III. 3.)

2-r. Mind együtt egy XVIII. századi gyulafejevári kötésben. Az első darab üres első lapján XV. századi írással:

*Egregius et scientificus vir bonarum artium magister sanctique theologie licenciatus peritissimus nomine et re theologus Magister Martinus Prun(n)a(ue)r de Rack(e)ndorff hunc librum facultati artium testatus est.*

**1472.** AMBROSIUS SANCTUS. Hexameron. Augustae, Johannes Schueszler, 1472. Hain, 903.

**1472.** APPIANUS. De bellis civilibus Romanis. Romae, Vindelinus de Spira, 1472. Hain, 1306. (Z<sub>4</sub>. II. 12.)

Végén XV. századi írással: *M. Briccii de Cilia.*

**1472.** CASSIODORUS, M. AURELIUS —. *Historiae tripartitae libri nro XII.* Augustae, Johannes Schueszler, 1472. Hain, 4573.

**1472.** CICERO. *Tusculanae quaestionum libri V.* Venetiis, Nicolaus Jensson, 1472. Hain, 5313.

Szépen festett, dús aranyozású kezdőbetűkkel.

**1472.** MACROBIUS, AUREL. THEODOSIUS. *Expositiones in Somnium Scipionis et Saturnalia.* Venetiis, Nicolaus Jensson, 1472. Hain, 10426. (Eg. III. 2.)

Első, üres lapján: *Hunc librum Macrobi de Somno Scipionis et | in Saturnalibus in philosophia Johanes Troster | de Amberga cononicus Ratisponensis decretorum doctor | donavit facultati artistarum pro ipsorum bibliotheca ut | pro utilitate legencium uti possint et pro eo deum orare[nt]. | 1881 Manu propria subscriptus est.*

A hátsó tábla belsején ugyanazon irással: *Iste liber est Johannis Troster canonici Ratis (ponensis). Emptus Veneciis | Anno 1886 m[ense] Maio.*

**1473.** AUGUSTINUS, SANCTUS AURELIUS —. *De civitate dei libri XXII cum commento Thomae Valois et Nicolai Triveth. Moguntiae, Petrus Schöffler, 1473. Hain, 2057.*

**1473.** BOETIUS, MANLIUS TORQUATUS SEVERINUS —. *De consolatione philosophiae. Cum commento Jodoci Badii Ascensii. Nurembergae, Antonius Coburger, 1473. Hain, 3398.*

Szépen festett egykorú keretdiszszel az első oldalon.

**1473.** GREGORIUS PAPA IX. *Decretalium libri V. Moguntiae, Petrus Schöffler, 1483. Hain, 1999.*

Szép, egykorú kötésben. A hátsó tábla belsején ezen bejegyzés:

*Anno 1474 comparavi hunc librum in mense Novembris decem florenis hungaricalibus 2 solidis (?) denariis. Item pro incorporacione dedi undecim solidos et decem denarios. Item pro illigacione dedi 2 ₰ d.*

Az első tábla belsején:

*Jo[annes] Kal[tenmarkter] arcium et sacri iuris pontificii professor, sacre theologie licenciatus, lector ordinarius studii Wiennensis in iuridica facultate anno domini 1.4.8.1. decima aprilis feci primam leccionem ordinariam in iure in studio Wiennensi incipiendo...*

*Anno domini 1.4.8.4. penultima Novembris incepti legere item primum decretalium in eodem studio, tempora quo Mathias rex Hungarie appugnavit et devastavit terram Austrie.*

.....

*Anno domini 1.4.9.0. die Veneris vigesima prima Maii: quo anno Mathias rex Vngarie in Wienna carnis debitum horribili clamore*

*premisso exolvit, quarta aut sexta aprilis, ego idem Kaltenmarckter, protunc rector universitatis Wiennensis altera vice primum decretales legere incepi.*

**1473.** SUMMA supplementi juris. Hely és év nélkül, körülbelül 1478—80 között.

Hozzákötvé: ANTONINUS. Summula confessionis. (Venetiis, 1473. Hain, 1176. (F<sub>5</sub>. II. 14.)

Igen díszes, egykorú. Lőcsén készült bőrkötésben. Táblája belsején: *Liber magistri Casparis Polirer.*

Polirer Gáspár Lőcsének egyik legtekintélyesebb polgár-családjából származott. Könyveit a lőcsei Szent-Jakab-egyház örökölte. Meghalt a XV. század végső éveiben.

**1474.** ALBERTUS MAGNUS. Summa in tractatulum eucharistiae. Ulmae, Johannes Zainer, 1474. Hain, 456. (D<sub>5</sub>. IV. 3.)

Egykorú kötésének belsején XV. századi írással: *Hospitalis vel ecclesie S. Jacobi in Lewtscha.*

**1474.** ALVARUS PELAGIUS. De planctu ecclesiae. Ulmae Johannes Zainer, 1474. Hain, 891. (Y<sub>4</sub>. I. 1.)

Lőcsei lánczos bőrkötésben. Első és utolsó oldalán ezen XV. századi bejegyzés: *Liber ecclesie sancti Jacobi in Lewtscha.*

**1474.** LACTANTIUS LUCIUS COELIUS FIRMIANUS — Opera. Romae, Udalricus Gallus et Simon Nicolai de Luca, 1474.. Hain, 9811. (Y<sub>4</sub>. II. 12.)

Olasz modorban igen szépen kifestett első lapján alul egy zöld koszorú, a melyben a vevő czimerének szánt hely ma is üres. Érdekes példája a kéziratok módjára miniatűr korai nyomtatványoknak.

**1473 és 1481.** LOMBARDUS, PETRUS —. Sententiae. Norimbergae, Antonius Koburger, 1481. Hain, 10188.

Hozzákötvé: GREGORIUS, SANCTUS PAPA. Omeliae. Romae, 1473. Hain, 7948 (?) (E<sub>5</sub>. III. 6.)

Egykorú kötésben.

A kötet elején és végén XV. századi írással: *Iste liber est canonicorum regularium in Nouacivitate.* (Bécsújhely).

**1474.** CALDERINUS VERONENSIS. Commentaria in M. Valerium Martialem. Venetiis, Jacobus de Rubeis, 1474. Hain, 4237. (A<sub>5</sub>. III. 8.)

Egy elébe kötött üres papírlap belső oldalán, szép gömbölyű betűs XV. századi olasz írással a következő nagy érdekű levél:

*Clarissimo atque optimo viro brixio de Cilia facultatis decano Nicolaus de capella salutem plurimam dicit.*

*Saepe mecum agisti, vir humanissime, ut domitii Calderini com-*

mentarios in martialem, qui non parum ab ordine epigrammatum recedere videntur, cum opere ipso conferrem: et unicuique epigrammati quoad fieri posset suam adaptarem expositionem. Qua certe libenter tibi iam pridem gratificatus essem, cui pro tua singulari ergame benivolentia maximisque beneficiis omnia debeo, si mihi interdum ex meo docendi instituto nonnihil superiori tempore otii datum fuisset. His vero festis diebus, cum tandem aliquando feriatum essem, id sum facere aggressus. Sed tantam initio reperi difficultatem, tantam commutationem perturbationemque ordinis, ut vix eius, ut ita dicam, labyrinthi exitum videre potuerim. Quae tamen culpa, ut non est in impressoribus: ita meo iudicio minime iis vitio verti debet, qui eo ordine et epigrammata et commentarios imprimendos tradiderunt. Quin potius, tamquam de re litteraria benemeritis magna ipsis habenda est gratia, quod opus egregium et ausim dicere, maxime utile, tum propter variae historiae cognitionem, tum propter sermonis puritatem, carminisque elegantiam, quodquidem in curia temporum, ut pleraque alia situ et squalore coopertum iacebat, ex tenebris eruerunt, suaeque industria tersum politumque in lucem prodire fecerunt. Quam humanitatis studiosos epigrammatis salibus ac facetiis ubique conspersis carere non passi sunt. Quos libros, semper legi, atque in manibus haberi dignos (modo lascivioribus, velut ulcera lambentes, ut dicitur, non semper inhereamus) a foedis murium tinearumque morsibus vindicarunt. Quam denique poetam lepidissimum temporum malicia prope extinctum in vitam revocarunt. Siquidem Georgius Alexandrinus, vir plane eruditus epigrammatum Martialis fragmenta, quae vel corrupta, confusaque vix inveniebantur, undique conquisita, castigavit, atque in libros sic distincta, ut non videatur poeta ipse aliter opus suum texuisse, Venetiis iussit imprimi. Idem cum faceret Calderinus Romae, diversum in nonnullis ordinem tenuit. His tamen commentariis editis, quae vel historiae involucres latebant, aut verburum novitate obscura videbantur, ita aperuit, ut poetam ob ignorationem Romanorum temporum a nemine antea fere intellectum, nem osit, qui non facile iam intelligere queat. Quis igitur utrumque non dico iam venia, si in aliquo forte aberrarit, sed quis rem Latinam magnopere iuverit, non omni laude dignum putet. Nec enim mirum videri debet, quod tanti viri in nonnullorum epigrammatum ordine dissenserint cum adeo corrupta omnia confusaque et promiscua essent. Sed nos, quod postulaveras ita, ut spero, perfecimus, ut iam illa diuersitas in hoc volumine lectori impedimento esse non possit. Si enim, quae iuxta epigrammata suis locis, ubicumque, opus fuit notavimus, diligens lector animadverterit, uniuscuiusque epigrammatis exponi, ubi in commentariis sit requirenda, facile videbit. Sunt quaedam tamen epigrammata, quae expositione carent; sive quia fortasse eorum copiam non habebat, cum, ut dixi, fragmenta vix extarent, sive, quia ita aperta putavit ut explanatione minime indigerent. Nunc tuae humanitatis erit, hanc lucubrationem

*nostram grato animo suscipere, et quia non citius tuae morem gessimus voluntati, vel potius mandatis parvimus occupationibus meis tribuere. Vale.*

Kétséget sem szenved, hogy ez azon eredeti levél, a melylyel Nicolaus de Capella Cillei Briccusnak a kért Martialis-kommentárt elküldte. A példány Briccus egyéb könyveivel együtt előbb a bécsi egyetem könyvtárába, majd azután Migazzihoz s ettől Batthyány birtokába jutott.

**1474. PISIS, RAYNERUS DE** —. Pantheologia sive Summa universae theologiae. Norimbergae, Antonius Coberger, 1474. Hain: 13017. (Y<sub>4</sub>. I. 3. és 4.)

Két nagy ívrétű kötet egykorú deszkás bőrkötésben. Mindkettőbe belejegyezve: *Liber magistri Casparis Polirer*.

**1474. THERAMO, JACOBUS DE** —. Buch der Tröstung, oder Belial. Hely és év nélkül; 1475 körül.

Hozzákötve: Von den sieben Todsünden und Tugenden. Augspurg, Hanns Bämmler, 1474. Hain, 15355.

EYB, ALBERTUS DE —. Ob einem mann sei zu nehmen ein eelich Weib oder nicht. Augspurg, Hanns Bämmler, 1474. Hain, 6831. (B<sub>5</sub>. V. 7.)

**1475. AENEAS SYLVIVS**. Historia Bohemica. Romae, Johannes Hanheymer et Johannes Schurenner de Boppardia, 1475. Hain, 255.

**1475. AQUINO, THOMAS DE** —. Quaestiones de duodecim quodlibet. Ulmae, Johannes Zainer, 1475. Hain. 1403. Hozzákötve:

**TURRECREMATA, JOHANNES DE** —. Explanatio in psalterium. Hely- és év nélkül. (1470—1475 között). Hain, 15692. (?) Hozzákötve:

EXPOSITIO super canonem missae. (Nurembergae), Fridericus Creussner, év nélkül (1475 között). Hain, 6797, vagy 6798. Hozzákötve:

**ANDREAE, JOHANNES** —. Lectura super arboribus consanguinitatis. Nurembergae, Fridericus Creussner, év nélkül. Hain, 1025. (D<sub>5</sub>. IV. 5.)

A négy munka egy erős, deszkás bőrkötésben. Az első tábla belsejében 1475—80 közti írással: *Liber proprius magistri Georgii Leudeschit*.

A 8<sup>a</sup>. l. felső szélén: *Iste liber fuit legatus mihi Joanni Henckel per pie memorie dominum Georgium | Leudischid (így!) artium et decretorum doctorem cantorem, canonicum et vicarium ecclesie | Scepusiensis amiculum meum. Anno domini 1496.*

Leudeschit György szepesi kántor-kanonok 1496-ban végrendele-

tileg Henckel Jánosra hagyta összes könyveit. Bunyitai szerint<sup>1</sup> a később nagy hírre jutott Henckelnek rokona lett volna, ennek azonban ellent mond a fennebbi bejegyzés, melyben őt Henckel *barátoschkájának* nevezi.

**1475. CARRACCIOLUS, ROBERTUS — DE LICIO.** Quadragesimale. Basileae, Bernhardus Rihel, 1475. Hain, 4432. (D<sub>5</sub>. IV. 6.)

Beleírva: *Liber magistri Casparis Polirer.*

**1475. GRITSCH, JOHANNES —.** Quadragesimale. (Ulmae), Johannes Zeiner, 1475. Hain, 8063. (C<sub>5</sub>. I. 4.)

Az egykorú bőrkötés előlapján a könyvtáros nyugtatója: *Dominus Emericus totaliter exsolvit librum hunc et dedit 3<sup>o</sup> florenos absque orte.* (Az 1475—1480 közötti évekből). A tulsó oldalon pedig ezen bejegyzés: *Iste liber est conventus Cassoviensis ordinis fratrum predicatorum emptus sub prioratu . . . . .* (a név kiszakadva) *anno domini etc. 80. (1480.)*

**1475. NIGER, JOHANNES —.** Contra perfideos Judeos de conditionibus veri Messiae. Esslingae, Conradus Fyner, 1475. Hain, 11885.

**1475. körül. AUCTORITATES** ac dicta pulcherrima sanctorum doctorum, vulgariter pharetra doctorum. Hely és év nélkül. Hain, 12607. (B<sub>5</sub> II. 6.)

Nagy ívrét. Diszes veretekkel ellátott egykorú deszkás bőrkötésben. Bártfa város XVI. századi fametszetű czímeres könyvjelzőjével. Az első lap szélén ezen XVIII. századi bejegyzés: *Ex libris ecclesiae parrochialis regiae ac liberae civitatis Bartphensis.*

A táblák belsejébe két érdekes *fatáblanyomat* van beragasztva. Az első a középkornak egyik kedvelt ábrázolása; egy emberi kéz, a melynek egyes tagjaira és izületeire azok a jó cselekedetek vannak felírva, a melyekre azoknak a szemléltet emlékeztetni kell. Az érdekes lap Weigel és Zestermann nagy munkájában, *Anfänge der Druckerkunst* hasommásban is meg van. (I. köt. 220. l. 136. sz.). A hátsó tábla képe pedig egy torony alakjában ábrázolja a jótetteket. A hatalmas (40×28 cm.) lapok könnyedén szinezve vannak.

**1476. MEDIOLANENSIS, MIHAEL —.** Sermonarium triplicatum. Venetiis, Franciscus Renner de Hailbronn et Nicolaus de Francordia, 1476. Hain, 7508. (E<sub>5</sub>. IV. 2.)

Igen szép, kétségen kívül löcsei munkájú kötésben. Benne XV. századi írással: *Liber magistri Casparis Polirer.*

**1476. PASSIONAL** von Jesus und neue Ehe. Augspurg, Anton Sorg, 1476. Hain, 4057. (B<sub>5</sub>. V. 3.)

Gyönyörű ép példány, fametszetei nincsenek kiszinezve.

<sup>1</sup> A váradi püspökség története, II. k. 171. l.



**1476.** REGIMEN Sanitatis. (Németül). Augustae, Hanns Bäm-  
ler, 1476. Hain, 13739. (B<sub>5</sub>. V. 12.).

**1471.** BIBLIA DEUTSCH. Augspurg, Anton Sorg, 1477.  
Hain: 3135. (C<sub>5</sub>. II. 10.)

**1477—79.** ANTONIUS ARCHIEPISCOPUS FLORENTINUS.  
Summa theologiae moralis. Norimbergae, Antonius Coburger,  
1477—79. Hain, 1242. (Z<sub>4</sub>. I. 6—9.)

Négy óriási ívrétű kötet, deszkás bőrkötésekben. Rubrikálva s  
az első kötet szép festett inicziálékkal és keretdíszekkel.

Az első kötet előlevelén: *Pie memorie egregius sacre theologie  
professor et magister dominus Nicolaus Crucenatensis* (Kreuznach)  
*ordinis minorum devotus, legavit in testamento suo pro loco nostro  
S. Theobaldi et Bernardini in Suburbio Wiennensi presentem volu-  
men et fuit ultime voluntatis sue ut remaneret in dicto loco, cuius  
anima requiescat in pace.*

**1478.** HIERONYMUS, BEATUS —. Vitae patrum. Norim-  
bergae, Antonius Koburger, 1478. Hain, 8595. (B<sub>5</sub>. I. 11.)

Elején egykorú irással: *Iste liber est monasterii s. Dorothee  
virginis Vienne canonicorum regularium.*

## ÉNEKESKÖNYVEINK A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

(Harmadik, befejező közlemény.)

119. (*Cantus Catholici*.) 1651 előtt.

A *Cantus Catholice*nek H. n. 1651-ben megjelent kiadása, címlapja szerint oly énekeket tartalmaz, melyek: »most ujonnan egybeszedettek és a keresztyéneknek lelki épületekre és vigasztalásokra kibocsáttattak.« E szerint ez a kiadás újabb, mely elé legalább egy, megelőző kiadást kell föltételeznünk, a melyhez képest az 1651-iki kiadás csakugyan ujonnan egybeszedett énekeket tartalmaz. Miután más ily katolikus énekeskönyvet, ez előtt nem ismerünk, a mire esetleg az *ujonnan* határozó vonatkoztatható lenne, s mert ez a szerkesztés későbbi kiadásaiban is megtartja az elfogadott címet, föltételezünk egy *Cantus Catholici* kiadást, 1651 előtt. Ez annál kevésbbé merész föltevés, mert a katolikusok már a XVII. század első harmadában tervbe vették a katolikus énekeskönyv reformját.

120. *Cantus Catholici* Régi és Új Deák és Magyar Ajitatos Egyházi Énekek és Litániák . . . H. n. 1651. 4-r. 269 lap, elül 5, végül 8 szülan lap.

Szabó K. (I. 856.) három példányát ismeri, az Egyetem s a ref. kollégium könyvtárában Budapesten s a sárospataki ref. kollégium könyvtárában. Toldy ezt a kiadást nem ismerte.

121. (*Cantus Catholici*) (Szelepcsényi György esztergomi érsek rendeletére). Nagy-Szombat, 1672. 4-r.

Az 1675-iki *Cantus Catholici*, mely szintén Nagy-Szombatban jelent meg és negyedréti, Szelepcsényi Györgynek van ajánlva, így tehát ezt az említésből ismert énekeskönyvet könnyen lehet a *Cantus Catholici* egyik kiadásának tekinteni, s azért adtam én is a fenti címet, ezzel pótolván Szabó Károlyt, ki (I. 1141.) egyszerűen Énekeskönyvnek nevezi, s *Toldy* és *Sándor* István tekintélyére támaszkodva említi föl. Valószínű, hogy 1651 óta több kiadása is volt s hogy ez a nagyjából ismert is azok egyike.

122. *Cantus Catholici*, Régi és Új, Deák és Magyar Ajitatos Egyházi Énekek és Litániák . . . Nagy-Szombat, 1675. 4-r. 297 lap és 9 szülan levél.

Egyetlen eddig ismert példányát a M. Nemz. Múzeum könyvtárából írta le a M. Könyvszemle, Szabó Károly művéhez szolgáló Adalékai között. (1879. 25.)

123. (*Cantus Catholici*) Nagy-Szombat, 1680. 4-r.

Szabó K. (I. 1250.) *Sándor* István után egy Énekeskönyvet vesz föl, s megkorrigálja forrását, ki — szerinte — tévedve mondja ezen énekeskönyv szerzőjének Szelepcsényi György esztergomi érseket; *Toldy* Ferencz pedig (M. Könyvszemle, 1882. 49.) Jankovich gyűjteménye-e vagy lajstroma nyomán sorol föl egy énekeskönyvet, mely 1680-ban Nagy-Szombatban jelent meg, 4-r.-ben s az egyenesen *Cantus Catholice*nek nevezi. Miután *Sándor* István tévedése határozottan a *Cantus Catholice*re utal, s *Toldy* megerősíti, hogy jelent meg akkor s ott egy ily énekeskönyv, helyesnek véltem a Szabó K. által fölvetett általános czím helyett, e ma egyetlen példányban sem ismert katolikus énekeskönyvet a *Cantus Catholici* egyik kiadásának venni föl.

124. (*Cantus Catholici*.) Nagy-Szombat, 1686. 4-r.

*Toldy* fősorolásában *Sándor* István után egy Szelepcsényi György-féle énekeskönyvet említ, ha az csakugyan megjelent, alig lehet más, mint a *Cantus Catholice*nek egyik későbbi kiadása.

125. *Cantus Catholici* ex editione Szelepcséniana. Régi és Új, Deák és Magyar Általános Egyházi Énekek és Litániák . . . Nagy-Szombat, 1703. 4-r. 356 lap, elül 6, végül 5 sztlan levél.

Szabó K. (I. 1679.) két példányát ismeri, a M. Nemz. Múzeumét s a pannonhalmi könyvtárét.

126. *Laskai János*. Szent Dávid Százötven Soltári Debreczen, 1651. 12-r. 220 lap, végül 4 sztlan lap.

*Sándor* István így említi s e címet fogadta el Szabó K. (I. 843.), miután az egyetlen ismert példánynak, mely az Egyetemi könyvtárban van, czímlapja nincs.

127. Debreczeni *Kalocsa* János, Szent Dávidnak hét penitencia tartó Zsoltári. S.-Patak, 1662. 12-r. 18 l.

E mű címét *Toldy* jegyzeteiből ismerjük, melyek a Könyvszemleben jelentek meg halála után. (1882. 54. l.) Ő Jankovichra hivatkozik s jegyzetében az olvasót ugyanannak *Keskeny Útjához* igazítja. Sem ezt, sem amazt nem találtam könyvészetünkben. *Révész* Kálmán nyomban megkorrigálja Szabót (M. Könyvszemle, 1882. 269. l.), illetőleg *Toldy*t, mert ez *Páriz Pápai* Imre *Keskeny Útja* mellé kötve, önállóan jelent meg és *Toldy* a könyv szerzőjét véti el, *Szabó* pedig nem veszi föl külön, hanem amazzal együtt, s így sorolja föl példányait (M. Nemz. Múzeum, Sáros-pataki ref. kollégium ktára, Lugossynál) *Páriz Pápainál*, I. 997.

128. (Debreczeni *Kalocsa* János) Szent Dávidnak hét poenitentiartató Soltári. Kolozsvár, 1671. 12-r. 14 szlan. levél.

*Páriz Pápai* Imre *Keskeny útjának* ugyanott s akkor meg-

jelent kiadásához vele együtt nyomatva. Szabó K. (I. 1117.) példányait amazzal együtt látta, (M. Nemz. Múzeum, Maros-vásárhely Teleki ktár, Sárospatak) de itt már külön is fölvette.

129. Debreczeni *Kalocsa* János. Szent Dávidnak hét poenitentiatartó Soltári. Lőcse, 1689. 12-r. 10 sztlan levél.

Páriz Pápai Imre Keskeny Útjának függeléke gyanánt jelent meg. Egyetlen példánya a M. Tud. Akadémia kvtárában. (Szabó K. I. 1378.)

130. *Paduai Szent Antal Solosmája*. Nagy Szombat, 1662. 12-r. 253 l. Elül cízml., elüljáró beszéd, 4 sztlan lev.

Szabó K. e kiadást csak később ismerte meg, azért ő a következőt tekintette első kiadásnak. Leírását a M. Könyvszemle 1879. 121. lapján maga adta *Rakovszky* István levele alapján, mely a Rakovszky-család hitbizományi könyvtárában, Lontón őrzött egyetlen példányról készült.

131. *Paduai Szent Antal* Solosmája. Kassán, (1673.) 12-r. 192 lap.

Ez első kiadása, írja Szabó K. (I. 1583.), ki a nyomdák után idejét is meghatározza 1669—1670 körül. Mert Ericus Erichet, ki nyomdászul van a körmöczi ferenczrendi zárda példányán megnevezve, 1669 óta ismerjük Kassán. Szabó Károly később (M. Könyvszemle, 1879. 124. l.) leírását a Lontón talált teljes példányról kiegészítve adta ki, s a nyomtatási évet 1673-ra vélte tenni, a cízmlapon elmondottakat is figyelembe véve.

132. *Páduai Szent Antal* Solosmája . . . sok szép . . . Soltárokkal. Nagy-Szombat, 1675. 12-r. 233 lap, elül 4 sztlan levél.

Szabó K. (I. 1184) a M. Nemz. Múzeum s a budapesti Egyetem példányait ismeri.

133. *Páduai Szent Antal* Solosmája. Kassa, 1684 . . .

E kiadás dátuma és cízme mint Szabó K. (I. 1318.) említi, egy 1747-iki kiadás előszavából van véve.

134. *Páduai Szent Antal* Solosmája. Nagy-Szombat, 1703. 12-r. Cízml. és 218 lap.

Igy említi *Sándor* István után Szabó Károly (I. 1682.), később egyetlen példánya előkerült az egyetemi nyomda könyvtárában (M. Könyvszemle 1880. 133. l.) s azt *Majláth* Béla írta le.

135. *Cantus Catholici*. Latino-Hungarici . . . autoritate . . . Francisci Leonardi Szegedi, Episcopi Agriensis etc. Kassa, 1674 5-r. 560 lap, elül 7 lev.

Szabó Károly (I. 1159.) négy példányt sorol föl. (Budapesti Egyetem, M. Tud. Akadémia, debreczeni ref. kollégium és debreczeni

róm. kath. gimnázium.) Valószínűleg ez az a Szegedi Ferencz Lénárd-féle Cantus Catholici, melyet Toldy sorozata (M. Könyvszemle, 1882. 49. l.) helynékülínek említ.

136. *Cantionale Catholicum*, Régi és Új Deák és Magyar Aitatos Egyházi Énekek, Dicsiretek, Soltárok és Litániák . . . Kájoni Fráter János által. Csik, 1676. 4-r. 486 lap, elül 8, végül 12 sztlan levél.

Szabó K. (I. 1188.) e munkát gr. Kemény József hű czímmása után vette föl, utóbb megtalálta a csiki klastromban s arról adta könyvészeti leírását (M. Könyvszemle, 1879. 183. l.), később másik példánya is előkerült Esztergomban a primási könyvtárból, (U. ott, 1883. 274. l.) Czimlapján azt olvassuk »most újonnan egybeszedettek . . . megjobbítottak . . . kibocsáttattak,« mind a mellett is, nem vagyok hajlandó azt hinni, hogy ez talán második vagy későbbi kiadás. Tény az, hogy e *Cantionale* Kájoni szerkesztménye s hogy ő csak 1675-ben ment Szárhegyről Csik-Somlyóra, hol a maga állította nyomdáján maga adta ki énekeskönyvét. Már pedig föltenni azt, hogy e rövid idő alatt két kiadás készült, hogy ez ötszáz lapnyi könyvet kétszer nyomtatták, merész volna. Az *újonnan* jelző alig vonatkozhatik egyébre, mint arra, hogy a katolikus egyházi énekkészlet, mely már 1651-től a Cantus Catholicikben többször ki volt adva, most újonnan megint egybe — és rendbe szedetett s *Cantionale* gyanánt kiadatott. Kájoni ekkor sem írt valótlanságot, mert *Cantionaléja* nagyon egy csapáson jár a megelőző énekeskönyvekkel, úgy az egésznek beosztását, mint az egyes énekek szövegét tekintve.

137. (*Cantionale Catholicum*. Régi és Új Deák és Magyar Aitatos Egyházi Énekek, Dicsiretek, Soltárok és Litániák . . . Balás Ágoston . . . által.) Csik, 1681. 4-r.

Ugyanily czím alatt 1676-ban jelent meg ez énekeskönyvnek első kiadása *Kájoni* János neve alatt, a ki anyagát összegyűjtötte és rendbe szedte, Kájoni 1681-ben már megint Szárhegyen van, a mint azt egy 1680-ban, Szárhegyen írt ivréti *Graduale*-ből tudjuk s így a csiki klastromban mást, Balás Ágostont, szintén ferenczrendi szerzetest bíztak meg a munka gondozásával. A mi kitűnik ugyanezen *Cantionalének* 1719-ki kiadásából, a hol Kájoni, mint primus collector, Balás mint theologus és emendator vannak említve. Ezen az alapon a Balás Ágoston-féle *Cantionalekat* a Kájoni-féle újabb kiadásainak tartom. Ha közülök egy is előkerül, igazolni fogja föltevésemet. Mert a czimben írt kiadást csak *Sándor* és *Németh* följegyzése után fogadják el *Toldy* és *Szabó K.* (I. 1253.), miután eddig egy példánya sem került elő.

138. (*Cantionale Catholicum* . . . Balás Ágoston . . . által) Csik, 1685. (4-r.)

Említi *Toldy* s utána Szabó K. (I. 1328.), egy példánya sem ismeretes.

139. *Szép és aítatos* isteni dicsiretek. Lőcse, 1683. 32-r.

Együtt nyomtatva s egy kötetben, írja Szabó K. (I. 1309.), jelent meg az ugyanott és akkor kiadott Imádságos könyvecskével, egyetlen példánya Lugossy József gyűjteményében volt.

140. *Buzgó* Imádságok És Isteni *Dicsiretek*. Kolozsvár, 1685. 32-r. 234 lap, végül 3 sztlan levél.

Egyetlen példánya a M. Nemz. Múzeumban. (Szabó K. I. 1334.)

141. *Illyés István*. Soltári Énekek A Magyar Anya Szent egyház vigasztalására és Halottas Énekek a Szomorú Temetések alkalmatosságára. Hozzá adatván rövideden a jól meg-haláshoz való készület. Nagy-Szombat, 1693. 8-r.

Mind a három résznek külön címlapja és lapszámozása van, e szerint a könyvben I-r. 166 lap, elül 11 sztlan. levél, II-r. 176 lap, III-r. LXXIII. lap, végül 6 sztlan. lap. Szabó K. (I. 1446.) négy példányát jegyezte föl. (M. Nemz. Múzeum, pozsonyi róm. kath. gimnázium, sárospataki ref. kollégium és az egri érs. liczeum ktárában. (csak az I. rész.)

142. *Náray György*. Lyra Coelestis svavi concordia Divinas Laudes personans . . . Lőcse, 1695. 4-r. 237 lap, elül 8, végül 4 sztlan levél.

Szabó K. (I. 1480.) hat példányt ismer.

143. (*Ács Mihály*) Zöngedező Mennyei kar. Lőcse, 1696. 12-r. 264 lap, elül 1, végül 5 sztlan lev.

Szabó K. (I. 1490.) négy példányát ismeri. (M. Nemz. Múzeum, Akadémia, Erd. Múzeum, Lőcsei ev. gimnázium ktára.)

144. (*Ács Mihály*.) Zöngedező Mennyei Kar. Lőcse, 1703. 12-r. 206 lap, elül 1, végül 4 sztlan lev.

Kolozsvári r. kath. liczeum. Kassai jogakadémia Sz.-udvarhelyi ref. kollégium. (Szabó K. I. 1673.)

145. (*Ács Mihály*.) Zöngedező Mennyei Kar. Lőcse, 1706. 12-r. 153 lap.

Első ismert példánya az iglói ev. főgimnázium ktárában (M. Könyvszemle, 1878. 336.), második a nyitrai egyházmegye ktárában (u. ott, 1887. 338.) van. Szabó K. nem ismerte.

146. Imádságos és *Énekes* kézbe hordozó *Könyvetske*. Kolozsvár, 1700. 12-r. 170 lap, elül s végül 5, 5 sztlan lap.

Szabó K. (I. 1558.) két példányát ismeri, az egyik ép, a székykeresztúri unit. gimnázium ktárában, a másik csonkán Simény Domonkosnál.

147. *Illyés András*. Jóra Intó Énekecskék . . . Nagy-Szombat, 1702. 8-r. 76 lap, elül 2, végül 1 sztl. lev.

Hozzájárul külön czímlap nélkül Jóra Intó Énekecskék folytatása, 52. lap. Szabó K. (I. 1659.), három példányát ismeri. (M. Nemz. Múzeum, Erd. Múzeum, Pozsonyi róm. kath. gimnázium.)

148. *Illyés András*. Régi és új Énekek és Isteni dicsiretek. Nagy-Szombat, 1703. 8-r. 122 lap, elül 1 sztl. levél.

Szabó K. (I. 1680.) a M. Nemz. Múzeum egyetlen példányát írta le.

149. *Énekeskönyv* . . . Hymnusok, Soltárokból szereztetett Dicsiretek, Innepekre s egyéb alkalmatosságokra tartozó Istenes régi énekek. Most ujobban . . . kibocsáttatott. Lőcse, 1704. 12-r. Hymnusok 59, Dicséretetek 372, Könyörgések 80 lap.

Egyetlen példánya a budapesti Egyetem ktrájában. (Szabó K. I. 1695.)

— *Világiak.* —

150—168. *Balassa*.

Balassa Bálint és Rimai János Istenes Énekei. Lőcse, 1604. Rimai kiadása (?) — Várad, é. n. (?) — Bártfa 1630—40 körül. (?) — Várad, 1646. (Ksz. 1878. 272. l.) — Kassa, 1665. (Ksz. 1878. 336.) 1879. 122. — Pozsony, 1676. — Kolozsvár, 1677. (Ksz. 1879. 289. 1882. 89.) — Bártfa, 1679. (Ksz. 1882. 90.) — Kolozsvár, 1681. — Lőcse, 1683. — Kolozsvár, 1691. — Debreczen, 1692. — Lőcse, 1693. — H. u. XVII. sz. (Ksz. 1882. 93.) — Lőcse, 1700. — Kolozsvár, 1701. — Debreczen, 1702. — H. n. 1702. — Lőcse, 1704. — Lőcse, 1710.

169. (*Beniczky Péter* Magyar Rhythmusok. Nagy-Szombat, 1664.)

*Szabó K.* (I. 1015.) a kolozsvári 1670-iki kiadás előbeszédében változtatlanul lenyomatva látván egy 1664-ben kelt ajánlást, fölvette az előbeszéd alapján a fönt megjelent kiadást, melynek eddig egyetlen példányát sem ismertük.

170. *Beniczky Péter*. Magyar Rhythmusok . . . Kolozsvár, 1670. 24-r. 257 l. Elül 2 sztlan levél.

*Szabó K.* (I. 1099.) két példányát ismeri, a M. Nemz. Múzeumét és Lugossyét.

171. *Beniczky Péter* Magyar Rithmusok . . . Kolozsvár, 1682. 24-r. 255 l. Elül czíml. s 2 sztlan lev.

*Szabó K.* (I. 1284.) egy teljes és két hiányos példányát ismeri.

172. *Beniczky Péter*. Magyar Rithmusok... Lőcse, 1685... 24-r. 299 l. Elül címl., 2 sztlan lev.

*Szabó K.* (I. 1337.) két példányát ismeri, a M. Nemz. Múzeumé teljes.

173. (*Beniczky Péter* Magyar Rhythmusok, Lőcse, 1685—1692. 12-r. 299. l. elül Czimlap két sztlan lev.)

Ennek a kiadásnak egyetlen csonka példánya dr. Perényi A.-tól jutott a M. N. Múzeum könyvtárába. A példány címlapja s utolsó lapja hiányzik, vagyis elől 1 sztlan levél (ajánlás) s hátul az utolsó levél (299 lap s a számozatlan verso): közből a 127—128 szzott lapok hiányzanak. Kétségtelenül ismeretlen kiadás, mely az 1685. lőcseivel áll közeli rokonságban.

174. *Beniczky Péter*. Magyar Rithmusok . . . Lőcse, 1692. 24-r. 236 l.

*Szabó K.* A Széchenyi Katalógus Supplementuma (I. 56. l.) nyomán írja le. Megvan *Agoston József* könyvtárában. (György A. Magyarország könyvtárai 423. l.]

175. *Beniczki Péter*. Magyar Rithmusok . . . Lőcse, 1696. 32. 236 l. Elül címl., 2 sztlan lev.

*Szabó K.* (I. 1491.) a M. Nemz. Múzeum példányát ismeri.

176. *Beniczky Péter*. Magyar Rithmusok . . . Kolozsvár, 1700. 32-r. 305. (306) l. Elül címl., 2 sztlan lev.

*Szabó K.* (I. 1554.) a M. Nemz. Múzeumét írja le.

177. Demeter György: Honor Posthumus . . . Comititis . . . Nicolai Serini . . . Tübingae, (1663.) 4-r. A—C<sub>2</sub>=10 sztlan levél.

E Zrínyi Miklós halálára kiadott füzetben Demeter Györgynek egy magyar nyelvű éneke is van, melyet a M. Könyvszemle (1891. 131. l.) egész terjedelmében közöl. Az eredeti a M. Nemzeti Múzeum könyvtárában van.

178. Nad-Sip Az Az A'nádnak dicsiretére írott versek. H. n. 1675. 8-r. 8 sztlan lap.

A M. Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő egyetlen ismert példányból szövegét kiadta s ismertette a M. Könyvszemle 1891. 134. l.

179. Ének . . . H. u. 1704. 8-r. 8 sztlan lev.

Egyetlen példánya a M. Nemz. Múzeumban. (Kszemle, 1879. 31.)

180. Buzgó Könyörgisekkel . . . tellyes *Szomorú Versek* . . . H. n. 1704. 8-r. 6 sztlan levél.

Egyetlen példányát a M. Nemz. Múzeum könyvtárából leírja a M. Könyvszemle, 1879. 31. l.



**Prologus** *Ex Mathew Walton*  
*In nomine scti Georgii Episcopi*  
*diocesis librorum Decretalium*  
*et Decretalium p. m. ff. in anno 1513* **Decretalium**

¶ In his libris principio vult sine papae preiudicio de medicis & de  
iuribus & materia & vultius. cuius patet rationem. qd modò agendi  
est libere ito. ¶ Autem dñi grez in hac pñta apollode fuit dñer  
fuit pñones 7 decretales epifas & decretis fuos 7 oñeris oñeris  
voluntatis pñtate & difficultate findeñt. ingeribit in vñ co  
pñtore refecit. fupñtis ad vñtate legenti & findeñt reducere  
pñt in eundem dñi grez pñtione eundem declarat. & dñt in

Bone sunt ipse sum  
tōnes ⁊ decetiales e-  
ple sub singulis ritualis  
collatorate. ⁊ diligas E  
ut bone locis ⁊ melle  
etio trāit⁹ discerneret  
inter equos et iniquos et  
vnicuique reddere qd  
suum est. et in b iusticia  
placuit. ut iust. d iusti.  
⁊ iust. in pñ. ⁊ xij. q. ii.  
est deuotissima. Sup  
ponit etiam ⁊ moral

Incipit nova compilatio decreti  
nani gregori nani.

Regimus et suis fuerit  
dei dilectis. Nunc Doctoribus  
et Scholaribus universis de  
non commorantibus salutem et ap-

**S**ubditos i. poenitatos qui etiā peccat corā dño dicuntur pec-  
care. de. pe. di. i. r. venit. q. erit si peccant nihilomin⁹ saluabunt. de  
pe. di. iij. q. si itaq. 3 primi decretū ē. de. pe. di. iij. bñc societas  
i. iudicia. i. callosa sicut impator subditos suos callositate suare

Polica benedictionem:

[illegible]

ut corā dñō dicatur pe-  
ccatorū saluabunt. de  
pe. di. iij. hāc societate  
os suos castitate fūgere

possibile e deo ai as p  
aderi potest. impari do  
adici no solum inere. sed  
etiā oculo. q. impubi  
tus oculi spudici cor  
dis est nuucius. cxxij.  
q. v. nec solo.

**P**acificos. i. pace  
custodiētes. vñ ec̃ dī  
beati pacifici qm̃ filij  
dei vocabunt. xxxij.  
c. i. noli.

**N**on deftos. i. re  
paros. qz quilibet dz  
in se habere spantiaz  
vt sciat fudre inferu

cordia et rigore vel si  
moliter uteretur. Et  
de disciplina  
Cupiditas. que  
est radix omnium malorum

q. vii. di. bonorum. 7 in  
 q. vii. di. siue q. fuf  
 fra. §. cogitatio coll.  
 q. vii. di. vnā coll. et B

Idem. de pe. di. 4.  
 §. q. radix om. post  
 quis illi. §. et pmissis  
 i. in fi. §. de accusa. pla.  
 ne dicit. rñ. q. (nolo. et

[illegible][illegible]

**F**ilius, bñ dicitur filius, qz solumd pñctas accepit et cños fratres  
appellat, oēs alios filios. 7. dicitur, 8. prau.

[illegible][illegible]

Salute p[ro]p[ri]e salutatio[n]is non tollit exco[m]muni[n]gatio[n]em illius scolaris et

**O**fficiis qui ut pacem doceret venit in mundum arguitur.

te q. v. h. i. r. c. i. m. q. u. n. a. b. u. d. o. d. o. l. o. z. d. e. p. d. i. n. g. n. o. p. u. l. l. i. s. i. e. t. r. a. c. t. i. s. i. n. f. e. q. u. e. n. t. i. b. u. s. i. n. p. r. e. d. e. c. e. d. e. n. t. i. b. u. s. s. i.

vere et cito atas ad adulescentia pna est in malis. in q. a. ois eras et  
ois carura sub vicio est. de pem. di. ii. §. caritas ad fi. bi. et bñna  
natura quodamō lalet ad delicta. in aut. de monach. §. si q. igit.  
cell. i. q. pelagus est homin caritas ad voluptatē. et natura imitatio

et dicitur quod si quis dicitur in clauo. periculosum est in periculo dicitur  
et quod dicitur periculosum est in periculo. quod dicitur cupiditas. quod dicitur  
atque non est periculosum. sic intelligitur. cupiditas refertur ad retinendos res  
hanc. idcirco si quis dicitur ad euacuandos res. tunc quod non expellit alio  
modo. et sic conuenit et est ad quod allegatur periculosum dicitur et dicitur per

phre nede subiecto qd papa dicit cupiditate esse pbiqz in cupi  
tate et pccatit inintermitte. oria. vel hic meli qd io dicat sui p  
bi qd nullus modus nulla mēfura ē in cupiditate. vñ dicit canō q  
nec faceret vñqz ne hinc exit cupiditate. 2io dicit cōfessaria. rlvq. qd

re et si ad illas illa ē columba in distributio regis moderata illa  
 effectus oppositū. ad illa et qd dicitur pōna. et non dicit reg. vel  
 si eto solare solatio qd bern. exponit illa. i. sui possessio et ita pla  
 cet. 20112. lūg. 3. Et dicit qd bona natura pna ē ad oī. 1113 est

[illegible][illegible]

que uno con il prin. col. vii. et de nono. unigenito. dicitur. nono.  
indignit. ff. de interco. act. l. de causa. et. ff. de in poss.  
leg. l. i. §. plane. et. ff. de ven. in p. l. i. in p. et. §. de of. deleg. infima  
re. et. §. de excep. pastoralis. et. de testi. p. sententium. et. c. et.  
Dato libello. quem olim marit' dabat uxori. §. de iur. gau.

q **U**sticia. que ab aliquo spiritibus angeli et ad maius appetere de  
siderat. in autem de tercent. §. propterea. colla. ii.

¶ **Conferetur** hinc est agrop dicitur. en virgil. linc erat positi  
lis litam et discederet agri. et. j. de. v. sig. a. foras.





## Kéziratos források.

— Egyháziak. —

### 1. Batthyány-Graduál.

Gyulafehérvárott a Batthyány-könyvtárban »Hymni et Psalmi cum notis cantus hungarice. MS. Sec. XVI. in 2<sup>o</sup> cím alatt, *Beke* A. Katalógusában a 283. sz. alatt felsorolva. Másolata a M. Tud. Akadémia könyvtárában. (Magy. kód. 2-rét 67.) Kiadta Volf György a Nyelvemléktár XIV. köt. (Budapest, 1890. 8-r. Volf György beható ismertetése az I—XLII, a kódex szövege a 125—298. lapokon) két énekét mai helyesírással *Toldy* F. (A magy. nemz. irod. tört. 3. kiad. Pest, 1862. II. 16.). A kódexet Toldy Ferencz vizsgálta s méltatta legelőször (Az ó- s középkori magy. nemz. irodalom története, 3. kiad. II. 99. l. Magy. Költ. tört. 2. kiad. Pest, 1867. 96—97. l.), a ki fölismerete értékét, de félreismerte s katolikus rituális könyvnek tartotta. Vele szemben *Kálmán* F. (Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1883. 31. sz.) sikerrel vitatta, hogy a protestánsok graduálját kell benne látnunk, de tévedett kora meghatározásában. *Volf* György a kiadás *Előszavában* s külön is (Egyet. Phil. Közl. 1890. 174. l.) behatóan foglalkozik vele s megállapítja, hogy a kódex 1541—1563 között egy kéz írásával készült, föltétlenül protestáns jellegű graduál s mint ilyen, liturgiai s irodalomtörténeti fontossága tekintetében legbecsesebb emlékeink egyike. *Zolnai* Gy. (Nyelvemlékeink, 37. l.) s a Könyvkiállítási Kalauz (Bpest, 1892. 32. l.) leírásához kiegészítésül tegyük hozzá, hogy a gazdagon kiállított s pompásan irt kézirat 225 levelet tartalmaz. *Szathmáry* József (Protestáns Szemle, 1892. 339. l.) az énekeskönyvekről irt tanulmányában már Volf véleményét fogadja el s ezzel megdőlt Toldy, Bogisich, Kálmán F. tapogatózásából származott minden tévedés, mely e becses graduál történetében felszínre vetődött.

### 2. Nagydobszai Graduál.

A nagy-dobszai ev. ref. egyház tulajdona. *Kálmán* Farkas (Prot. Egyh. és Isk. L. 1881. 3—5. sz.) ismerteti, szerinte a XVI. század közepéről való volna. Tény, hogy a közölt bejegyzések egyike szerint 1643-ban már renovatus. *Tóth* Ferencz (Magy. és Erd. Orsz. prot. Eccl. Hist. I. 386. l.) a reformáció elején iratott mesterséges betűkkel festett és régi kéziratokkal felékesített könyvnek tartja, Kálmán leírásából díszesen kiállított, kótás s elég jól konzervált énekeskönyvnek kell tartanunk.

### 3. (Felvinczi György Énekes könyve.)

*Kanyaró* Ferencz (M. Könyvszemle, 1895. 329.) említi, hogy Felvinczi György a tordai eklézsia számára másolt »egy díszes, initialekkel ellátott könyvet, melyet a legközelebbi visitatio alkalmával, nem

késtek az atyafiak a becses egyházi kincsek közt az inventariumban felsorolni.« Meg van-e még? nem tudjuk.

#### 4. Sárospataki (Patay) Graduál.

Az ev. ref. kollégium tulajdona, sorsáról *Szombathy* Jánosnak következő bejegyzése tudósít; »Ez az énekeskönyv irattatott a XVII. száznak az elején vagy a XVI. száznak a végén, de úgy látszik, hogy nem azon egy időben íródott s bizonyosan az elei régiebb, mint a hátulja, s nem is egy ember kezeirása.« Másolata a M. Tud. Akadémia könyvtárában. (Magy. Kód. 2-r. 71.) A pataki könyvtárnak ifj. Báji *Patay* József adományozta 1801 ápril 8-án. Ivértű, elől és hátul csonka s közben is hiányos kötet. Újonnan kötve a 10. levélen kezdődik, hiányoznak a régi számozás szerint a 24—27, 30, 32—37, 61—62, 99—104, 110., 119 levelek és hátul 19 levél, ha jól számítottam. Valószínűleg a XVI. század végén (1570—80 között) iratott. Sok hasonlatosságot mutat a gyulafehérvári Batthyány-graduállal, mely a XVI. század derekán, 1541—1563 között készült. Tartalmát himnuszok, litania, kyrie puerorum, antifonák, responsoriumok és zsoltárok, végül a passio teszik. Ismertette *Kálmán* Farkas. (Egyet. Phil. Közl. 1884. 860. l.)

#### 5. Csáthi Graduál.

A sárospataki ref. kollégium tulajdona, hova 1799-ben meglehetősen elrongyolva került, s mert Mező-Csáthon 1795-ben találták meg. Csáthi kódex nevet adtak e graduálnak. Toldy Ferencz (A Magy. Költ. Tört. Pest, 1867. 179. l.) katolikus karkönyvnek tekintette. Egy bejegyzését 1602-ben írták a kötet végén, tehát a kézirat is a XVI—XVII. századok érintkező éveiből származhat. Szathmáry József, ki e kódexet a legbehatóbban ismertette, a XVI. század második feléből valónak tartja. (Prot. Szemle, 1892. 344 l.) Magam nem láthattam, ismételt kérésemre sem juthattam hozzá. Ivértű, festett inicziálisokkal s hangjegyekkel ellátott kézirat. Másolata a M. Tud. Akadémia könyvtárában, Pataki Himnárium néven. (Magy. Kód. 2-r. 70 sz.)

#### 6. Bod Péter Graduálja.

Bod Péter Könyvtárának a M. Könyvszemlében megjelent (1884. 58 l.) katalógusában egy régi írású graduál van felsorolva, mely világosan kézirat. Régi írású, s ívrét alakú levél, mindenesetre a régi liturgiának egyik elveszett graduáljaként regisztrálandó.

#### 7. Thoroczkai Máté. Graduál.

Uzoni Fosztó (Hist. Eccl. Unitar. I-k. 640. l.) írja: »Exstat tamen *Graduale*, sub Mettheo Thoroczkanó descriptum et Psalterio in rationem Ecclesiae Unitar. Colosvariensis in nitidissimo regali pergamine...« a mint azt *Kanyaró* Ferencz a M. Könyvszemle 1895. évfolyamában (326. l.) közli. E leírás szerint a kötési táblán álló M. T. Thoroczkai

Máté nevének kezdőbetűi, V. C. CV. (Urbi Claudiopolitanae Curavit) A. D. 1601. — E graduált már a mult században a legrégebbnek tartották, s ez lett volna a Dávid Ferencz-féle elveszett énekeskönyvnek újabb másolata. E graduál elveszett. (Kanyaró F. u. ott.) *Jakab Elek* (M. Könyvszemle 1882. 65. l.) bőven ismertett Uzoni Fosztó után.

#### 8. *Spáczay-Graduál.*

A debreczeni ref. kollégium könyvtárában, R. 505. jelzet alatt. A XVII. század elejéről való a 335. lapon olvasható följegyzés szerint *finita 1619. 30. Augusti*, tehát az öreg Graduált megelőzők közé tartozik. Volt tulajdonosáról, ki a graduált 1732-ben magáénak nevezte s azt 1753-ban a debreczeni egyháznak ajándékozta, van elnevezve. Ismertette *Kálmán Farkas* (Debr. Prot. Lap. 1882. 18. 26. sz.) Az initialisok számára hagyott helyeken csak itt-ott van a kezdőbetű feketén beleírva.

#### 9. *Liber Choralis.*

A budapesti egyetemi könyvtárban (A. 115.) van egy ívrétű graduál, mely az újhelyi (Zemplén megyei) pálosok számára 1623-ban készült. Eredeti foliálása szerint 102 levélből (pars I. fol. 57. II. 45.) áll s latin nyelvű, csupán négy magyar ének van benne, de ezek már a XVIII. században irattak bele, mint a kézírás mutatja jóval utólag. *Bogisich* M. említett székfoglalójában (50. l.) ismerteti, különös becsét tulajdonítván e XVIII. századi protestáns forrásból vett szövegű énekeknek.

#### 10. Erdélyi-Graduál Töredéke.

E töredék a XVII. század első feléből való, Erdélyből került a M. Nemz. Múzeum könyvtárába, azért neveztem Erdélyi Graduálnak. Mindössze 6 levélből áll, hét éneket, vagy legalább első részét s hat éneknek végét tartalmazza. A meglévő részek a husvéti és pünkösdi rituális énekekből s a zsoltárokból maradtak ránk. Jelenleg *Fol. Hung. 1143.* alatt. Nagyon kár, hogy nem jutott el korunkra több, mert énekeinek a többi gyűjteményekkel való egybevetéséből az látszik, hogy ez régebbi szerkesztményt, még a XVI. századból valót követ.

#### 11. Bodoli Graduál.

Ez immár nyoma veszett kézíratos graduál emlékét *Kerekes Ábel* tartotta fent, Tóth Ferenczhez 1813 október 16-ikán intézett levelében. *Kerekes* levelét s abban a graduál külső történetét és leírását a M. Nemz. Múzeumban lévő eredetiből kiadtam az Irod. Tört. Közleményekben I. 323—325. l.) Eredetileg a bodoli ref. egyház tulajdona volt s innét márkusfalvi Deák Péter esperes magához vette s a nagyenyedi könyvtárnak adományozta. Itt látta 1758-ban Bod Péter s itt írta le vagy ismertette *Kerekes Ábel*. Sem eleje, sem vége nem volt, az 53. laptól a 698. lapig menő számozása szerint egyik nagyobb terjedelmű graduálénk lehetett. *Bod* Péter szerint XVII. századi,

valószínűleg még előbből való. Berendezése és megmaradt részletei után ítélve, a régebbi graduálokhoz állott közelebb. Az enyedi veszedelemkor pusztulhatott el, mert a thékában ma már nincs meg.

## 12. Kecskeméti Énekeskönyv.

A Magyar Tud. Akadémia könyvtárában [Magy. Kód. Ivr. 76. sz.] *Énekeskönyv* czímen. Toldy két izben nyilatkozott róla, egyszer *hymnáriumnak*, más alkalommal a *kecskeméti kótás karkönyvnek* nevezvén. (Költészet Tört. II. kiad. Pest, 1867. 185. l.) Ugy látszik, nem volt vele tisztában, sem akkor, mikor irodalomtörténetünk anyagát csoportosította, sem akkor, a mikor először vizsgálta s erről a kéziratba bejegyzést tett. Ennek a kéziratra rávezetett bejegyzésnek a sorsa ismeretlen, ma már nem láttam, s épen azért érdemesnek találok, hogy *Kálmán* Farkas nyomán, a ki még látta s lejegyezte (Prot. Egyh. és Isk. Lapok. 1883. 40. sz.) újra közöljem. Az elveszett bejegyzés ez: »E hymnáriumot, mely régi katolikus énekek mellett protestánsokat is tartalmaz. *Batizi*, *Szegedi* Gergely, *Sztárai* Mihály, *Szánthó* Ferencz stb. összeírta 1637-ben (pag. 231. 273.) és 1638-ban (pag. 75.) *Szegetői* István, barátja: Mező Szilassy Vazul számára. A közbe eső tiszta leveleken több későbbi beiratok találhatnának így: a) pag. 113—119. *Verbói* Istvántól 1677-ből. Lamentatio Adami, et b) pag. 120. ismeretlen kéz gyermekei születését jegyezte be 1654—1663 között; c) egy harmadik kéz pag. 221—227. két éneket; d) ismét *Verbói* 1681-ben pag. 217 egy feltámadási éneket; e) egy negyedik kéz pag. 476—478. két éneket; f) egy ötödik pag. 608—612. egy litániát; g) egy hatodik pag. 205—208. B. K. 1652-ben egy éneket de *Passione* S. Stephani; h) *Verbói* egy éneket pag. 209.; i) egy új kéz, nyolczadik, privát jegyzeteket 1715 pag. 37.; k) egy hetedik kéz toldott egy éneket, pag. 37.« *Kálmán* Farkas református graduálnak ismerte fel s így mutatta be.

A kézirat ivrétben 612 lapot foglal magában hangjegyezve, a protestáns graduálok technikáját követve gazdag disztítésű s magyaros kezdő betűkkel, melyeknek legnagyobb részét szépen kifestve találjuk. Erős, valószínűleg gubacssavval készített tintája a papirost sok helyen átrágtá s e miatt a különben jó karban tartott kézirat nevezetes rongálódást szenvedett; újított kötésének régi címkéjén *Énekeskönyv* olvasható, s e miatt én is *Énekeskönyvnek* nevezem, megtartva Toldy jelzőjét, így lett a czíme *Kecskeméti Énekeskönyv*. Hogy miért *Kecskeméti*, holott provenienciája Somorjára mutat, nem tudom. Talán régebbi kötésén vagy a borító lapon volt valami bejegyzés, a miért Toldy *Kecskeméti*nek nevezte, mert pusztán azt, hogy az énekek szövege *őző* dialektusban van írva, nem lehet az elnevezésre döntőnek tekinteni. Egyenesen graduálnak azért nem neveztem, mert ez az énekeskönyv két graduált foglal magában. Mind a kettő csonka, az elsőben (I.) egy csonka ének s az »A Krisztusnak szenvedése« kezdetű (Gönczi, Lőcse, 1654. 39. és 1696. 36. l.) nagyhéti himnus után

az áldozó csütörtöki, pünkösti stb. énekek, antifonák, litánia stb végül szokás szerint válogatott zsoltárok következnek a 205. lapig mire a 206—273. lapig a responsoria, versiculi, benedictiones és passio secundum Mattheum jő. Az énekeknek ily elrendezése s a kéziratnak ez első fele terjedelme szerint is megfelel egy önálló kéziratos graduálnak. A 294. lapon »szép dicséretök (vannak), melyeket reggel az templomban kell elmondani« azután himnuszok (adventtől — s katekizmusi énekek), majd (pag. 414—478.) a közönséges isteni dicséretök, s (pag. 479—606.) szemelgetett zsoltárok (608—612.), responsoriák vannak. Ez a második rész is nagyjában a graduált követi, de sokkal bővebb, mint ismert kéziratok graduáljaink s ez is csonka, mert a végéről a versiculi, benedictiones és a passio hiányzanak. Tehát pusztán graduálnak alig lehetne nevezni, így maradt meg az *énekeskönyv*, melyre egykorú gazdája, a ki először bekötötte, keresztelte el.

Másolójául két íróat találunk megnevezve: *Szegettői* Istvánt (pag. 75) és *Szegedi* István (pag. 273.); *Verbői* István, alias Sartor Óváriensis (pag. 117.) és *B. K.* (pag. 208.) későbbi kezek gazdái. A kézirat kétségtelenül 1637—38-ban készült s nem másolata az Öreg graduálnak, hanem eredeti szerkesztmény, s minden valószínűség szerint dunántúli eredetű.

### 13. Kálmáncsai Graduál.

A csurgai ref. kollégium könyvtárában van, nevét a könyvtáblájának ama bejegyzésétől vette, mely szerint 1664-ben már a kálmáncsai egyház tulajdona volt. Készült 1622—1626 között, valószínűleg a Dunán túl. Ma nagy ívrét alakban 169 levelet foglal magában, de eredetileg nagyobb volt, elejéről legkevesebb 5 himnus hiányzik, mert az első ének himnus sextusnak van jelezve, e jelzés tovább is tart, de később elmaradt, s nincs okunk föltenni, hogy a míg tartott, hiában lett volna, e hiány úgy látszik két ívnek felel meg; végül nincs még a passio befejezve, s még néhány lap, a füzőszálak szerint 32 levél. Bent a kötetben az 58—59., a 291., 315. s a 324. lapok után is hiány mutatkozik. Négy kézírását lehet megkülönböztetni, az I. kézen kívül a IV. kézé a kötet java munkája, keretét az I. kéz adván meg. Tartalmát himnuszok (66) responsoriumok, antifonák és zsoltárok (56) teszik. Ugy látszik, ez sem egyéb másolatnál, mint a csurgai, valószínűleg olyan régebbiről másolva, mely a *Huszár* Gál-féle nyomtatott énekeskönyv hatása alatt állott.

### 14. Óvári Graduál.

A debreczeni ev. ref. kollégium tulajdona, R. 504. sz. alatt. Azelőtt az elpusztult magyar-óvári egyház tulajdonában volt. *Kálmán* Farkas a graduált abból a korból származtatja, mikor a ref. graduál még nem volt teljesen kifejlődve s megállapodva, tehát a XVI., XVII. századok találkozásáról. (Debr. Prot. Lap, 1882. 63. 74. sz.)

## 15. Újnépi Graduál.

Az új-népi ev. ref. egyház tulajdona. 1646-iki másolata az Öreg Graduálnak. Nagy ivrét, 804 lap. Ismertette Kálmán Farkas. (Magy. Prot. Egyh. és Isk. Figyelő, 1879. 238. l.)

## 16. Csurgai Graduál.

A csurgai ref. kollégium könyvtárának újabban végzett rendezése alkalmával került elő, ma is annak tulajdona. A XVII. század harminczas éveiben készült, valahol a Dunán túl, iratási idejét a 44—45. levélen előforduló bejegyzés határozza meg. Ivrét, ma 64 levelet tartalmaz, csinosan kiállítva, különösen érdekesek magyar virág és lombdiszú kezdőbetűi. 81 éneket őrzött meg, köztük 29-nek hangjegyét is. A kódex erősen meg van viselve, kötése nincs s így a takaró levelek, kivált végül, sokat szenvedtek, elől egy, hátul négy levél nincs is a kötet testéhez fűzve. Egyik értékes emléke liturgiánknak, mert ismeretlen énekeket őrzött meg s mert egy rendszeres, bár kisebb méretű graduál, mely mint XVII. századi másolat, egy régebbi graduálra mutat vissza, mely a kálmáncsai egyház kéziratos graduáljához és *Huszár* Gál nyomtatott énekes könyvéhez nagyon is közel áll. Ismertette Kálmán Farkas *Czelder* Figyelőjében. (1880. évf. 564. l.)

## 17. Bélyei Graduál.

A debreczeni ref. kollégium könyvtárában (R. 507.) van. Kálmán Farkas szerint (Debr. Prot. Lap. 1882. 37. 91. sz.) Angyalosi Demjén bélyei pap másolta s munkáját 1642 június 14-ikén végezte be. Mint az Öreg Graduál másolata, tartalmilag semmi nevezetést nem nyújt.

## 18. Balogi Cancionale.

A debreczeni ref. kollégium könyvtáráé. Ismertette Kálmán F. (Debr. Prot. Lap. 1882. 122., 128. sz.) 4-r. 700 lap, mutató tábla, 1659-ben Ocsovay Mátyás, baloghi, (gömörmegyei) pap írta össze, nem rendszeres cancionale, hanem időről időre folytatott s egybeírt gyűjtemény.

## 19. Jancsó Benedek kódex.

A M. Nemzeti Múzeum tulajdona, (1395. Qu. H.) 4-rétben 116 számozott levelet tartalmaz. Jelenlegi számozása szerint teljes, de eredeti állapotához mérten tetemes hiányokra akadunk. Elöl a füző szálak szerint legalább két ternio hiányzik, a 9., 32. és 61. levelek után nagyobb réseket látunk, s hogy az egészen elrongyolott utolsó leveleken túl mennyi hiányzik még belőle, nem tudjuk. Katolikus cancionale a XVII. századból, 1630—1663 között hét kéz írását mutatva, készült, a II., III. és V. kéz Petri Andrásé, Petri A. Györgyé és Réti Jánosé. Tartalmaz 216 magyar éneket, 1 magyar passiót és 9 latin himnuszt, összesen 226 drbot. Ismertettem az E. Phil. Közlönyben. (1892. évf. 91. l.)



20. *Magyar Cantionale.*

A budapesti egyetemi könyvtárban, (A. 112). Negyedréthben 116 sztlan levelet tartalmaz, a melyből a fol. 60. felső alsó fele s a fol. 73. alsó része restaurálva van. A XVII—XVIII. századok ölelkező korából való, az utolsó néhány lapnak újabb írása 1721-ről van datálva, tehát a kötet java előbből való, bár a XVII. század utolsó negyedénél aligha idősebb. Jellemző vonása, hogy ismeretlen írója Nagy cantionalénak tartotta, különben aligha jegyzette volna meg a fol. 70a. alján, hogy a Kis cantionalében mely himnuszokat szoktak fölvenni a szentek ünnepére. 174 ének szövege s dallama van benne, közben s a végén néhány latin ének és dallam. Nagyjában a de tempore beosztást követi, lehet, hogy eredetileg szigorúan e szerint volt beosztva, ma azonban talán a könyvkötő hibájából, az elrendezés ziláltnak mutatkozik. A kézirat keretét egy XVII. század legvégén dolgozó kéz adta meg, s ezen belül még öt kéz uyoma különböztethető meg, melyek közül a II. korra és buzgóságra legközelebb áll az I. kézhez. *Begisich* Mihály akad. székfoglalójában, (Magyar egyházi és népelemek a XVIII. századból, Bpest, 1881, 46 l.) egy 8 rétű XVIII. századi Magyar Cancionaléről emlékezik meg, a mely az itt leírttal összevág.

21. *Gyöngyösi Toldalék.*

A ferenczrendiek gyöngyösi könyvtárában Paratus Sermones de Tempore et de Sanctis (Argent. 1503. 4-r.) című művéhez 23 levélnyi Toldalékon 24 egyházi ének van följegyezve. Följegyzője bizonyos *Dús Jakab*, ferenczrendi barát, a ki 1628—1629 között írta, de annak legnagyobb részét *Udvardi István*, hihetőleg szintén barát, a ki 1635-ben *Dús Jakab* iránt való szeretetből írta meg és le a Toldaléknak utolsó (24) éneket, közbül néhány levélen egy későbbi ismeretlen kéz dolgozott. Az énekek egy része régi, egy része újabb s van benne néhány ismeretlen. A Toldalék részletes ismertetését adtam a Könyvszemlében (1898. 225. l.)

## 22. (Kövendi János Énekeskönyve.)

*Kanyaró F.* (M. Könyvszemle, 1895. 327. l.) írja: »Egy gazdag kolozsvári polgár költségén kiállított igen szép Thordai-Bogáthi-féle psaltériumja előszavában ekkép nyilatkozik a már rég elfogyott énekeskönyvek ritka volta felől:

Ezt Kövendi János  
Látván, hogy nincs számos  
Efféle munka készen:  
Olly jó kedvvel irat,  
Mint ki drága irat  
Szemgyógyítani vészen.

## 23. Mihál Farkas gyűjteménye.

A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona, (482. Oct. Hung.); dőlt 8 rétből, 149 levélből áll, hat helyen csonkulást mutat, s benne 108 darabot, 105 egyházi éneket. a Választói Komédia töredékét, egy verses passiót és egy vitézi éneket; a 105 ének között 96 magyar nyelvű ének van. XVII. századi katolikus cantionale s összeírója nem másolta a nyomtatott gyűjteményeket hanem maga írta össze 1677—1693 között, időről-időre úgy, a mint jött. Összeírója Mihál Farkas volt. közrendű székely. Ismertettem az E. Phil. Közönyben (1893. 172. l.)

## 24. Cationale et Passionale Hungaricum.

A budapesti egyetemi könyvtárban (A. 113.) van ez a XVII—XVIII. századi ívrétű, 122 lapott tartalmazó hangjegyes énekeskönyv. Első fele, 80 lap cantionale, második fele passionale. Kora szerint inkább a XVIII. századból való, mint a XVII-ikből. A jezsuiták túróczi székháza számára íratott. *Bogisich* M. említett székfoglalójában (48—49 l.) felsorolja ezt is.

## 25. Nagyhéti Énekes könyv.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában (388. Qu. H.) Jankovich Miklós második gyűjteményéből. Eredeti rongyos kötését Mátray lefejtetvén, újra köttette, ő adta a kézirat címét is, s az ő gondossága mentette meg e töredéket a fölbomlástól, melytől elején és közepén (40—41. lap közt) már is szenvedett, s az ő figyelmét dicséri, hogy a régi kötésen volt bejegyzéseket ma tőle másolva olvashatjuk. E kézirat e szerint a pathai egyházé volt, a mit egyébiránt a kódex utolsó lapjának 1726-iki bejegyzése: *Hoc cancionale spectat ad Ecclesiam Pathayensem* is megerősít. Ugyan e kéz írta bele: »Ezen könyvnek régebbinek kell lenni a Káldi kiadásánál, mert abban másképpen van«. Egyik közben eső állomását Bárány Bertalan jegyzi föl, megírván, hogy 1831-ben Duncsák János címzetes püspöktől kapta.

A kódex korát, bár írása inkább a XVII. század elejére mutat, hajlandó vagyok a XVI. sz. legvégére tenni, hogy azáltal kissébbítsem azt a távolságot, mely az írás és a szereztetés ideje között van. Ez a kézirat másolt példány, s a mint az író az előtte lévő szöveget átadta, némely helyen betűről-betűre hű másolatot vett, így írta: *zww, michoda, bwn, koczud stb.* s ezzel egy jóval előbbi időről származó eredeti után dolgozott. Tartalmát a passió, két lamentatio s Jeremiás próféta oratója teszi. Az 1726-iki bejegyzés Cantionalénak nevezi e kéziratot, a mi azt jelenti, hogy ha helyesen írták Cantionalénak, a kéziratnak első és sokkal nagyobb fele elvesztett s belőle csak az utolsó rész, a cantionalékhoz függesztetni szokott passio és lamentatiók maradtak meg.

## 26. Sárospataki 1602. Passionalis.

A sárospataki kollégium könyvtárának kéziratai között van említve egy 1602. évszámmal jelzett Passionalis (M. Könyvszemle, 1881. 251. l.)

## 27. Sárospataki kótás Passionalis.

A sárospataki kollégium könyvtárának kéziratai között van említve egy »Passio kótákkal.« (M. Könyvszemle, 1881. 252. l.)

28. Jézus Krisztus kinszenvedése Szent Máté Evangalista szerint és Jeremiás Próféta Imádsága.

A M. Nemz. Múzeum tulajdona (544. Qu. Hung.) 4-r. 27 levél, a XVIII. századból. Az utolsó lap alján olvasható bejegyzés szerint 1725-ben *Lebó* István által iratott. Tartalma a passio, Máté szerint és Jeremiás imádsága. Az egész be van vonalozva, de csak az imádság van kótázva.

## 29. Laczházai Passionalis.

A sárospataki ref. kollégium könyvtáráé, hova Keresztesi Ferencz 1776-ban adta be, ő a volt laczházai rektortól örökölte 1775-ben, ki magát 1732-ben Szilasi István néven jegyezte be az első védő lapra. Az első lapon olvassuk, hogy *Betze* János főbíró kegyes és buzgó indulatjából irattatott *Üllei* János hites nótárius által 1716-ban a laczházai helvét vallásuak szent ekkleziája számára. Ivkrét, tartalmazza a Kyrie Puerorum, Passio Domini, Oratio Jeremiae Proph. Lamentationes részeket.

## 30. Halotti temetéskorra való énekek.

A M. Nemz. Múzeum tulajdona (135. Oct. Hung.). XVII. századi 8-r. kézirat Jankovich Miklós könyvtárából. Cím lapján az 1694. évszámot olvasom, de azt hiszem előbb, 1676—88 között iratott egybe az Újfalvi-féle In Exequiis valamelyik kiadása nyomán. Összesen 46 temetési ének van benne s ebből 23 Újfalvinál is megvan, 9 egyéb gyűjteményben, úgy hogy 12 ismeretlen ének maradt eddigi gyűjteményem alapján meghatározatlan.

31. Psalterium Davidis Carmine hungarico redditum per Nicolaum Bogáthium . . . Scriptum in Zent Ersebeth 1608. 12-a Januari.

*Jakab* Elek (Ker. Magvető, 1880. 4. l.) így adja a mű címét s az 1608. évet a másolás évének tartja.

## 32. Soltárok könyve.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára tulajdona, (137. Oct. Hung.) hova Jankovich Miklós első gyűjteményével jutott. A XVII. század második feléből való, egykorú kötése 1678. évszámmal reá mutat a közelebbi dátumra, melylyel az írás és kiállítás szépen összefér. 8 rétből 490 levelet foglal magában, előlről 16, végéről 8 levél hiányzik. Szent-Dávid 150 zsoltarán kívül 8 más éneket tartalmaz. Katolikus szerkesztés, még pedig a zsoltárok szövege szerint, régebbi kéziratok után másolva.

33. *Jancsó-kódex.*

A Jancsó-féle gyűjteménnyel a M. Tud. Akadémiában. (Magy. kód. Ivr. 75.) Innen kapta nevét *Lugossy* Józseftől, ki a gyűjtemény átvételekor becsét azonnal fölismerte s róla tartott előadásában (Új Magy. Múzeum, 1850—51. II. C—CXLVII. 1.) irodalom történeti és liturgiai fontosságát meghatározta. Ivrétben 161 levelet tartalmaz, de eredetileg nagyobb volt; elől, közben és a végén csonkulást szenvedett. A szombatosoknak legrégebbi egyház-költészeti emléke, »nemcsak egyéniségnek egyetlen példánya, de egész fajának s nemének testvértelen felmaradt hirmondója« gyanánt mutatta be e kéziratot *Lugossy*, s ha ez állítást a kézirat külső kiállítására vonatkoztatjuk, ma is érvényben lehet tartani. Azóta újabb szombatos kódexek merültek fel, de ivrétben és ehhez fogható kiállításban mását nem ismerjük. Négy kéz írását ismerjük fel, *Gábor* deákét, a ki Nagy-Solymoson nyomorogva írta a kódex elejét, s még többet is írt volna, ha nem szánja vala a papirost, Váradi Jánosét, Tolnai Istvánét és Zák Péterét. Íratásának két dátumát, a megkezdését (1615. augusztus 25.) s azonkívül egy 1618-ból származó bejegyzést találván benne, korát a XVII. század második tizedében találjuk meg. Tartalmazza Dávid zsoltárait a szombatosok dogmáihoz alkalmazott átdolgozásban (1—106 l.) s a szombatos felekezet himnuszait és ünnepi énekeit, (107—161. l.) Ez utóbbiak között *Péchy* énekeit ismeri föl *Lugossy* s e miatt *Péchy* Simon kódexének is nevezi, de az irodalomban a Jancsó-kódex néven ismeretes.

## 34. Szombatos Énekeskönyv.

A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában van, a hova *Koncz* István adományából 1766-ban került, a mint ez a kódex tábláján lévő bejegyzésből kitűnik. Nagy ivrétben 169 levelet tartalmaz, eredetileg hártýába volt kötve, de kötése daczára meglehetősen romlani kezdett. Bejegyzései szerint a szombatosoknak legrégebbi énekeskönyvei közé tartozik, és pedig a Jancsó-kódex mellé, s e kronológiai adatokon túl belső tartalma és énekei, valamint a kódex írói szerint is, ahoz nagyon közel áll. 1616-ban egy *Gábr*iel nevű pastor egy könyörgést jegyzett bele, minden valószínűség szerint ugyanaz az író kit *Gábor* néven a Jancsó-kódexből ismerünk, melyet 1615-ben *Mátéfi* számára írt. Ez a kézirat is egy *Mátéfi*nak, *János*nak, készült s 1617-ben Nagy-Solymoson nyerte befejezését ama, mondhatjuk, *Gábor* deák által, ki *Mátéfi* Vazulnak is dolgozott, sőt ez a kódex is, később, 1637-ben az övé volt. A kódexben lévő többi bejegyzés évszámai (1618—1626) mutatják, hogy *Gábor* deák munkáját mások részint pótlásául, részint folytatásul kiegészítették, és pedig 1619-ben ifj. *Zák* Péter, később *Tordai* Mihály, 1626-ban *Thordai* Zsigmond, kiktől a kézirat második fele származik, míg az első rész, az ünnepi énekek azok rendje szerint *Gábor* deáké. A kéziratot *Kríza* János ismertette legelőbb. (Új Magy. Múz. 1851—52. II. 160. l.)

## 35. Szombatosok Énekeskönyve.

*Eisen* Izidor Udvarhelyszéken szerezte s *Koncz* József főgimnáziumi tanár közvetítésével fölküldötte *Deák* Farkasnak, hogy azt a Magyar Tört. Társulatnak bemutatván, az Akadémiának adja át. *Deák* Farkas tényleg be is mutatta (Századok. 1875. 412—424. l.) s néhány jellemző vonását ki is emelte a róla írott rövid tudósításában, hogy 227 levélből áll s abból 72 számozva van, a 2-ik lapon íratásának dátuma (1740.) van s hogy borjúbörbe van kötve.

## 36. Szombatosok Énekes-könyve.

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában (510. Oct. Hung.), hova 1890-ben vétel útján került, 8 rétből 283 levelet tartalmaz, préselt fekete bőrkötéséből kifordult, elején és végén csonka s a középen, a 195—240 leveleket az írás tintája s a beható nedvesség tetemesen megrongálta, úgy hogy e része alig-alig olvasható. Két ember keze írása válik ki, az I. a kötet elejét s végén néhány levelét, a II. a kötet derekát írta, kívülök újabb kezek is dolgoztak rajta. Tartalma áldások, zsoltárok, imádságok, szertartásos énekek és utasítások. Az irodalomban még ismertetésre vár.

## 37. Pál A. Énekes könyve.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában (410. Oct. Hung.), hova vétel útján került. E kis könyvecske, elől s hátul csonkán s alól, hihetőleg nedvességtől, pusztulásnak indulva, jutott a múzeumba, a hol régi lelőggő s kezdetleges kötésű táblájától nemsokára megszabadulván, újra kötöttet. Mai állapotában 91 levelet foglal magában s lehetőleg restituálva s megtisztítva a további romlásnak kitéve nincs. 1720-ban íratott, Pál An(drás vagy Antal) másolta.

## 38. Szombatos Énekes könyv.

*Dux* Adolf birtokában, kis harántkötésű kézirat, mely 1789-ben, Nagy-Ernyén készült. »Másolója s valószínűleg tulajdonosa is Sárosi Mihály, nagy-ernyei lakos volt« — írja róla *Nagy* Sándor. Nyolczadrétben 41 levelet tartalmaz.

## 39. Szombatos Énekesköny.

Kohn Sámuel tulajdonában. XVIII—XIX. századi rituális kézirat.

## 40. Szombatos Énekeskönyv.

*Dux* Adolf birtokában. XVIII—XIX. századi kézirat, nem egységes szerkezetű, hanem több külön töredékből áll.

## 41. Péter András Szombatos énekeskönyve.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában (487. Oct. Hung.), hova vétel útján került. Nyolczadrétben 91 levelet foglal magában,

egészen új, a század derekán készült, Istvánfalváról való Péter András keze által.

#### 42. Szombatos Szerartásos könyv.

Kohn Sámuel birtokában XVIII—XIX. századi kézirat.

#### 43. Szombatos Szerartásos könyv.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában (413. Oct. Hung.), hova a Péter András és a Pál A.-féle énekesekkel együtt, 1877-ben Böződ-Újfaluról vétel útján került. Kemény bőrkötése van, 293 levelet foglal magában s a század első felében 1824—1839. között iratott.

### — Világiak. —

#### 44. Apostagi kódex.

Varasdy Lajos tulajdonában. Imertette a tulajdonos, ki azt Apostagon Szokolai Istvántól kapta, s lelő helyéről nevezte el. (Figyelő, I. 1876. 159.) Nagy negyedréti, rongált kézirat, a közlő szerint a XVI—XVII. századból.

#### 45. Bocskor-kódex.

Thaly Kálmán a Magyar Tört. Társulatnak 1870. február 3-ikán mutatta be — *csik-szent-léleki kódex* néven, (Századok, 1870. 118 l.) gr. Lázár Miklós szivességéből, a kitől hosszabb használatra meg is kapta, ugyan ő a *Századok* hasábjain (1871. 480.) a kódex három énekét, *Adalékai*-ban tizenhárom énekét adta ki. Az énekeskönyv csik-szent-léleki Bocskor Jánosé volt, a ki maga is másolt bele néhány énekét 1716—1739 között, így 1739-ig ismert dalokat tartalmaz. Legújabbban *Ferenczi Zoltán* (Erd. Múz. XV. 1898. 372., 440., 510.) foglalkozott vele, meghatározta s kiadta eddig ismeretlen énekeit. A kódex történetéhez az utolsó adat tollban maradt, t. i. hogy jelenleg csakugyan az Erdélyi Múzeum könyvtárában van-e, mint sejtjük, vagy a Lázár-családnál, s tollban maradt a kódexnek tüzetesebb leírása is.

#### 46. Borbély kódex.

*Borbély* Sámuel tulajdona, ki Zilahon szerezte e 16-odréti kis kéziratot, mely a XVII. század elején iratott egybe. Tartalmát prózai és verses darabok teszik s két éneke Balassa Bálinté. Ismertette s e két verset közzétette *Torma Károly* a *Századok* XXIII. évfolyamában, (1889. 638 l.) s ő adta nevét, volt tulajdonosa tiszteletére keresztelvény.

#### 47. Brassai kódex.

A kolozsvári unitárius főiskola könyvtárában, Brassai Sámuel hagyatékából. XVIII. századi kézirat, 8-r. 78 lap. Ismerteti, leírja s két énekét kiadja *Kanyaró* Ferencz. (Tört. Tár. 1896.) A kézirat XVI—XVIII. századi énekeket tartalmaz, szám szerint 18-at, mely-

ből 11 történeti, öt karácsonyi, egy husvétii ének s Faludinak egy éneke van benne.

#### 48. Csereyné kódexe.

A Székely Nemzeti Múzeum tulajdonában, Seps-Szentgyörggyön. Nyolczadrétben 68 levelet tartalmaz, a mely után ki nem számítható hiány mutatkozik. A kéziratot a Székely Nemzeti Múzeum halálából nevezte el az adományozóról. Kevés hozzá fogható emlékünkn van a XVI. század utolsó negyedéből, nem csak mert ismeretlen énekeket és szerzőket tartott meg, hanem mert egy kétes kérdést hozott tisztába: megőrizte a »Jerusalem ostroma« szerzőjének nevét. A kódexből tudta meg Szilády Áron Szegedi András hegedűs nevét, melyet különféle módon Chegezy, Chegery stb. találtunk, s az ének variánsait földolgozta belőle a Régi Magyar Költők tára VI. kötetében kiadott szöveghez.

#### 49. Csoma kódex.

Eredetije a M. Tud. Akadémiában, (Magy. Kód. kis. 8-r. 7 sz.) teljesebb másolata a M. Nemz. Múzeum könyvtárában (237. Qu. Hung.) van. 1638-ban Pátyon írta össze Csoma István, egy határozottan protestánszellemtű ember, valamely régebbi, XVI századi énekeskönyv nyomán, mely a maga korában élő szokás szerint főleg egyházi és vallásos énekeket tartalmazott. Költői emlékeink egyik legkeresettebb s legismertebb forrása, melyet Toldytól kezdve folyton használtak s emlegetnek. Könyvészetileg leírva és ismertetve még nincs, *Thaly* Kálmán azonban fölhasználta közleményeiben.

#### 50. Decsi kódex.

Az Andorka család birtokában (Somogyban) volt e kódexet Andorka Gyula 1864-ben a M. Tud. Akadémia könyvtárának ajándékozta. (Magy. Kód. kis 8-r. 12 sz.) A XVIII. század elején (1609—1613.) a tolna-megyei Decsen iratott össze, 16 rétű, elől és hátul csonka, s egyike leggondosabban kiállított énekes gyűjteményeinknek, melynek összeírója maga is énekszerző. *Thaly* Kálmán mutatta be e kódexet előbb az Akadémiának s ismertette a *Századokban* (1871. évf. 33 s köv. lapok) ugyanő lemásolta s e másolat birtokában van. Egyike legfontosabb költői emlékeinknek. Andorka Gyula maga is ismertette s közölt belőle ismeretlen éneket a Vasárnapi Ujság 1864. folyamában: »Erdély Siralmas Énekét.«

#### 51. Dezső kódex.

Kardos Albert (Szilágyi és Hajmási mondája a Magyar költészetben Bp. 1885. 8 lap) említi, hogy a *Csoma* kódex »azon énekgyűjtemények közé tartozik, melyek, mint a *Dezső*-, Lipcsei-, Lugossy-kódexek, jobbára már megjelent művekből szedtek össze egyes darabokat«. Ez egy említésen kívül a Dezső-kódex nyomára nem akadtam.

## 52. Hölischer József kódexe.

Az esztergomi városi könyvtár tulajdona, hova *Hölischer J.* városi tanácsos gyűjteményével került, mely az esztergomi városi könyvtár alapjául szolgált. XVII. századi 4-rétű 204 lapot tartalmazó kézirat, melynek elején teljes indexe lehetett, a miből az I—Z betűk sorával két számozatlan levél most is meg van. A 204. lapon nem végződik a kötet, mert az utolsó lap custosa »*méltán*« jelzi, hogy a folytatás itt elmaradt. Így e kötet már rongáláson ment keresztül, mielőtt Hölischerhez került, a ki bekötötte. Másolatát Jankovich Miklós vétette, de nem pontos kopiában. Az ő példánya ma a M. Nemz. Múzeum könyvtáráé, (1258. Qu. Hung.) s arra maga jegyezte föl, hogy 1840-ben készült, s »Ezen XVII. században egybennirt gyűjtemény fentartatik Hölischer esztergomi tanácsbéli úr gyűjteményében, negyed formában, barna bőrben kötve, ilyen címet visel: »*Költeményes régiségek*«, melyet csak a birtokosa adott neki, nincsenek is azok általam renddel leírva, minthogy eleintén nem az egész könyvet, hanem csak a nekem tetsző cikkekelyeket volt szándékom leírni.« Ismertettem »*Költeményes régiségek*« czim alatt M. Könyvszemle, 1891. 45—56. lap.

## 53. Hubay kódex.

*Thaly* Kálmán ismerteti röviden a Figyelő (1877). III. kötetében a 24. lapon. XVII—XVIII. századi kézirat, melyet id. *Hubay* János, gyulafehérvári vagy nagyenyedi tanító kezdett másolni 1670 táján s fia ifj. *Hubay* János, abrudbányai tanító 1707-ben fejezett be. E kódexet *Erdélyi* János hagyományából *Gyulai* Pál adta át használatra *Thalynak*, a ki szerint *Gyulai* azt az Erdélyi Múzeumnak adományozta volna. Legnagyobb részt halotti verseket s búcsúztatókat tartalmaz.

## 54. Illyés Bálint kézírata.

*Barla Szabó* János a Vasárnapi Ujság 1864. 1., 10., 14., 31., 41. s az 1865. 6., 13. számaiban egy énekeskönyvet ismertet s abból néhány éneket közöl. Leírásából adom a következőket: A kézirat elején két latin vers s az ajánló levelecske után egy grammatica latina et hungarica van, melyet *Cantiones elegantissimae* követ, azután egy Compendium Theologicum s végül halotti versezetek. A *Cantiones elegantissimae* között 1522—1683 között irt énekek vannak egybe szedve s közülök közül néhányat *Barla Szabó*. A kézirat a XVII—XVIII. században íratott, 1712-ben id. *Illyés Bálint* írta bele a grammaticát megelőző részt fia, ifj. *Illyés Bálint* használatára, s 1735-ben a Compendium Theologicumot. A Halotti versezetek szerzője *Csúzi Cseh* János, ki *Sélyei Balogh István* nejét *Babos Zsuzsánnát* siratja el benne 1714 november 24-ikén. Másolólul egy *Kutasi István* jegyezte be magát, a grammatica végén 1683. dátummal s tőle való még más énekek kézírása is.



## 55. Kazay János kódexe.

A XVII. század második feléből származik; bőrkötésű, aranyozott énekes- és imádságoskönyv, melyet Kazay János írt össze. Külföldön járt s poétai hajlamú férfiú volt s maga is írt verseket. *Thaly* Kálmán rövid ismertetésében (Prot. Egyh. és Isk. Lap, 1862. 49. sz.) mondja: hogy telve van »szebbnél szebb régi énekekkel és imákkal« de egy imádságon (Jeremiás utolsó siralmából szedegetett keserves imádság) s egy éneken (Bethlen G. hálaadó éneke) kívül többet nem közöl belőle s tartalomjegyzékét sem adja. A kódex Komárom-megyében, Sárközy József birtokában Kömlődön, volt, ma lappang.

## 56. Komáromi Énekeskönyv.

A Magyar Nemzeti Múzeumban 483. Oct. Hung. jegy alatt őrzött nagyon becses gyűjtemény, mely 42 világi, főleg szerelmi költeményt őrzött meg a XVII—XVIII. századból, az 1617—1701. között lefolyt időszakból. Dőlt 8-rétben 93 levelet tartalmaz s a XVII. és XVIII. századok találkozásán íratott össze egy mészáros mesterember által, minden valószínűség szerint kedvese vagy mátkája számára. *Szekeres* Mihály takácsi esperes-lelkész tulajdona volt s ő ismertette még komáromi segédlelkész korában a *Győri Közlöny*-ben (1864. 92—96. sz.) s közölte belőle a *Sárospataki Füzetekben* (1865. 843—48. l.) a »Zokogó sirással sirhatsz magyar nemzet« kezdetű éneket, s ő adta neki nevét, a melyet én is megtartottam. Szerinte Györmegyében a XVII. század végén íratott össze, *Thaly* Kálmán szerint 1698—1701 között; *Szekeres* Táp, *Thaly* Szemere helységet tartja össze-írója lakhelyének; — tény, hogy a Sokoróalján, ama vidéken másolták, melyet Téth, Szemere, Táp, s északra Győr városa jeleznek. *Thaly* (Adalékok, I. 248. l.) Mészáros Péter, másutt a *Szekeres*-féle kéziratnak nevezi, míg *Szekeres* M. egykori tulajdonosa és bemutatója *Komáromi Énekes könyvnek* nevezte el. Hogy ez énekes könyv a M. Nemz. Múzeum 483. O. H. kéziratával azonos, külső és belső körülményei egyaránt igazolják. Ez énekes könyv a dunántúliak közé tartozik s régebbi líráknak sok szép termékét tartotta fenn nekünk. Részletes ismertetését adtam a *Phil. Közlönyben*, 1899. 3—5. f.)

## 57. Körmen di kódex.

*Kálmán* Farkas birtokában, 4-r. 200 lap, elől és hátul két két sztlan levél. *Kálmán* Baranya megyében, Dráva- Hidvégen találta s ismertette *Czelder* Figyelőjében (1882. 466. l.), e szerint 1684-ben Baxai György, a körmen di ref. iskola tanítója írta össze Körmen den, innen elnevezése. Vallási és vegyes költeményeket sőt prózai maradványokat is őrzött meg.

## 58. Kuún kódex.

A M. Tud. Akadémiában (Magy. Kód. kis 8-r. 6. sz.). [?].

## 59. Lipcsei kódex.

Eredetije és Ring Adorján által készült másolata az Akadémia könyvtárában. (Magy. Kód. 4-r. 28.). A kódexet a XVII. században Nagy Tamás írta össze, tartalma 27 vallásos és 13 történelmi és bibliai ének. Először Toldy Ferencz mutatta be az Akadémiában s ugyanő ismertette az Új Magyar Múzeumban (1851—52).

## 60. Lóskay kódex.

Thaly Kálmán (Adalékok II. 255. l.) említ egy múlt századi, Somogyban összeírt kéziratot, melyben Bezerédy búcsúzó éneke s egyéb költői emlékeink maradtak meg. E kódexet Lóskay Benedek zircz-ciszterci tanár ajándékozta neki, s így legmúltóbb, ha róla nevezem el.

## 61. Lugossy kódex.

Lugossy József ajándékából a debreczeni ref. főiskola könyvtáráé. XVII. századi 4-r. kézirat, mely 197 levélen 43 magyar éneket tartalmaz. Leírója a XVII. század első felében élt Somogyi Pál. a ki 1629 körül írta össze e kéziratot. Később köttetett be, a mit elárul az, hogy egyes terniók össze vannak hányva. Az utolsó éneket Az nagy Ábrahám patriarkha fiának az Izsáknak házasságáról való történetét (fol. 194—197.) Bornemissza (Énekek három rendben 1582.) nyomán maga Lugossy pótolta ki. Kölcsénynek Kazinczyhoz, 1813 május 23-án kelt levelében (Minden Munkái, IX. 85—86. l.) egy verses könyvről van emlékezet, mely, azt hiszem, az első említése a Lugossy kódexnek irodalmunkban. A belőle elősorolt énekek sorrendje azt mutatja, hogy kétségtelenül a Lugossy kódexről van szó. Így tehát Kölcsénytől Lugossyig a kézirat történetében még van egy ismeretlen állomás. Újabban Pethő Gyula közölt belőle egy éneket a gyöngyről. (Vasárn. Újs. 1879. 47. sz.) s Bodnár Zs. ismertette (Irod. Tört. I. 441—442. l.) Decsi Mihály énekét.

## 62. Mátray kódex.

A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona (42. Duod. Hung.), Mátray Gáborról elnevezve. Anyagát s a kéziratot beható tanulmány tárgyává tette Thaly Kálmán, ki a *Vitézi Énekek* Bevezetésében szól róla, s ott és *Adalékaiban* közli a vegyes énekeket. XVII. századi gyűjtemény, melyben 44 vegyes ének s Balassa Bálintnak 17 éneke, együtt 61 ének van.

## 63. Mihály deák kódexe.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában, őriztetik e 4-r. fölötté értékes énekgyűjtemény, mely maig is azon a címen szerepel, a melyet a Catalogus MSS. Bibliothecae Nat. Hung. Széchenyiano-Regnicolaris, 1815. III. 81—83. lapján olvasunk: Poemata Hungarica calamo sacculi XVII. exarata. 4-o pag. 560. Jelenleg 17. Qu. Hung. jelzet

alatt. Először ismertette Dr. Nagy Sándor. (Egyet. Phil. Közl. 1885. évf. 27—32. l.) s ugyan ő a benne foglalt ismeretlen énekeket az Egyet. Phil. Közlönynek 1885. évf. 32—37., 155—182. lapján, én pedig u. ott. 1888. 61—68., 159—167. lapján mutattuk be.

#### 64. *Militares Cantiones.*

»Militares Cantiones conscriptae per me Stephanum Divini, Anno quo dulce est pro patria mori. Ad oris inceptis Christe benigne meis 1707. die 2. Martii.« Waltherr Imre »Kurucz dalok és egy XVII. századbeli költő versei« című közleményében (P. Napló, 1855. I. 80. sz.) egy ilyen című énekeskönyvről tudósít. Tárca-szerű, kisdud alakú, gyaníthatólag csizmaszárból hevenyészett kötésű könyvecske volna az, melynek viseltes külseje azt látszik mutatni, hogy e kis könyv, tulajdonosának utitársa és viszontagságaiban vigasztalója és vidámítója volt. Első részében kurucz dalok, második részében *Beniczky* Péter versei olvashatók. A költemény írója néhány éneket közöl ugyan mutatóványul, de az nem kárpótól bennünket leírásának hiányosságáért.

65. Paraphrasis Libri Job secundum probatissimam hebraicorum Exemplarium veritatem Hungarica Melodia expressa, authore sapientissimo Theologo Nicolao Pelidis Bogathio. Scripta in Zent Ersebeth, 1607. 22. Decembris . . .

Jakab E. (Ker. Magvető 1880. 4. l.) az évet a másolás évének tartja.

#### 66. Petrőczy Kata Szidónia Énekeskönyve.

Ismerteti Thaly Kálmán (Irod. és műv. tört. Tanulmányok, Budapest, 1885.) s ugyanott bő szemelvényekkel s közleményekkel magyarázza a költőt is. Először az Athenaeum 1874. 27—42. számában ismerteti, említi a Figyelő is (1877. III. 25. l.)

#### 67. Pozsonyi kézirat.

A Gönczi-féle énekeskönyvnek debreczeni 1620-iki kiadásából Pozsonyban, a kath. főgimnázium könyvtárában maradt meg egy példány. Ehhez elül 15, hátul 56 ének van kézíratos pótlásként beleírva. Nagyobb részük ismert, de néhány ismeretlen s ezek nemcsak énekirodalmunk készletét, hanem énekszerzőink sorát is gazdagítják. Ismertettem az Egy. Phil. Közlönyben. (1893. 182. l.)

#### 68. *Radvánszky-kódex.*

Balassa Bálint Énekeit tartalmazza, s azonkívül Rímai János istenes énekeit. Behatóan ismertették Thaly Kálmán és Szilády Aron, amaz a *Századok* 1875 évf., emez Balassa-kiadása bevezetésében. Miután magam nem láthattam, közelebbi leírását nem adhatva, az idézett forrásokra akarok csupán utalni.

## 69. Báró Rudics kódex.

Báró Rudics József tulajdonában a bács-almási könyvtárban őrzött kézirat, mely 1673-táján íratott (a XVII. sz. utolsó negyedében) s negyedréthben 108 levelet foglal magában. Nevét b. Rudics Józseftől nyerte, ki azt valószínűleg Erdélyből szerezte; tartalma egy ének s huszonnégy egyházi beszéd, melyek közül kettő Meisner Boldizsár művéből van fordítva. Bennünket amaz ének révén érdekel, melyet magában foglal: »Mennybéli felséges Isten« a 137. dics., mely ide a graduálból került. Szilády, a kódex ismertetője, szerint (Századok, 1881. 397. stb. lap) összeírója Keintzel István dedrádi lelkész.

## 70. Somogyi kódex.

P. Szathmáry Károly tulajdonában volt egy XVII. századi kéziratos énekeskönyvecske, mely eredetileg 50 éneket tartalmazott. de mikor Szilágyi István 1857. másolta, csak háromnak a töredéke volt meg. A kézirat végén e bejegyzés volt olvasható: Finis. Comaromy. Scriebat Johannes Somogyi Benedicto Polgár. Anno domini 1608. 4. die July. A töredék 8—10 levélből állt. Ismertette s egy versét közölte Szilágyi István a Figyelő V. (1878) köt. 49—52. lapjain). Írója nevééről neveztem el, a ki talán közelebbi rokona is lehet annak a Somogyinak, ki a Lugossy-kódexet 1619-ben írni kezdette Komárom mellett Újfaluban.

## 71. Széll Farkas kódexe.

Széll Farkas tulajdonában. Egy kolligátumban, mely régi irodalmunknak néhány nyomtatott emlékét is megőrizte, 76 levélből álló 4-r. kézirat ez. Benne XVI. századi költészetünk hat verses elbeszélése van, közöttük egy, a Bankó leányáról szóló, eladdig ismeretlen. Először kiadta Széll Farkas (Századok, 1884. s önállóan is »Egy XVI. századi codex históriás énekei« Bpest, 1884. 8-r. 63. l.) ama dolgozatában, mely e kódexet részletesen ismerteti és énekeit is bemutatja. E dolgozat bővebb ismertetését Pauer Károly adja. (Figyelő XVIII. 1884. 23—37. l.).

## 72. Szencsey György daloskönyve (Szencsey kódex.)

A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona, hol 70. Oct. Hung. jelzet alatt őriztetik. Anyagát Thaly Kálmán a Vitézi Énekekben s Adalékai-ban majd egészen kiadta, s ugyan ő ismertette először a Vitézi Énekek bevezetésében. Eredetileg hat levéllel teljesebb volt, a 151/152. és a 155/156. levelek ketté vannak szakítva, míg a 157—168-ig menő lapszámok, összesen 6 levél hiányzik belőle. E levelek már a kézirat újra való bekötésekor (1852-ben) sem voltak meg. A hiányzó lapokon volt énekeket a lajstromból címük szerint ismerjük. XVII. századi, dunántúli énekeskönyv, 325 lapot foglal magában, nyolczadréthben. Egyik legbecsesebb emléke régi világi liránknak.

## 73. A Szinnyei-Merse kódex.

Beniczky Péter Rhythmusainak eddig egyetlen teljes kéziratos gyűjteménye. Ismertette a Phil. Társ. márciusi ülésén *Latkóczy Mihály*, dolgozata azonban még nem jelent meg.

## 74. Thesaurus Hungaricus.

Pannonhalmán a Szent-Benedekrend könyvtárában. A XVIII. század elejéről 1710-ből való nyolczadrétű kézirat, 83 levéllel. A cím-lap egy följegyzése szerint: *Scripsit P. Stephanus Sigmond Comaromiensis Hung[arus] O. S. B. ad S. M. P. S. Martini s folytatta, continuavit F. Gabriel 1737.*» Későbbi kéz *Priszt*, s más még későbbi kéz czeruzával »*talán Griszl + 1774*« jegyzéssel magyarázta e Gábrriel nevét. Mai állapotában csonka, hátulról legalább még egyszer akkora hiányt mutat, mint a milyen terjedelmű a kötet mostani állapotában. A kézirat egyéb nem költészeti dolgokon kívül egy hosszú verses krónikát foglal magában, mely a magyarok első hadnagyától Kevétől Szent-István királyig terjedő krónikáját adja, azon kívül egy latin himnusz s egy magyar verset: »Gondolkodjál Magyarországra«, melynek szerzője egy följegyzés szerint Károly Sándor bakonybéli benczés volna.

## 75. Vasady kódex.

Vasady Gyula, a mai Székely Múzeum alapítója s e kódex aján-dékozója nevét viseli a Székely Múzeumnak ez értékes, XVII. századi emléke, mely 1613—24 között íratott össze. Nyolczadrétben 124 levelet tartalmaz. Elöl latin szöveget (Ovidius, *Met. Lib. II. 40—162* sor, *Lib. Amorum II. Elegia VI., XV., Met. Lib. II. 63* sor., *Heroid. Epist. II. 20* sor előlről s a 129 sortól végig, *Virgilius Aeneidos L. I. Argumentum, Cathekhesis, fol 1—65a.*) azután a 65*b.* levéltől végig énekek magyar nyelven, a 37—38. l. között egy levél kiszakítva. Énekes része különösen becses. Az említett latin szöveg között a magyar fordítás is bele van írva. Ismertetve nincs.

## 76. Vásárhelyi kódex.

Énekeskönyv, melyet a XVII. század második felében (1670 táján) valamelyik Vásárhelyi írt össze. Világi és szerelmi dalokat tartalmaz s Révay Lajos ajándékából az Erdélyi Múzeum tulajdona. 16 rétbén 334 beírt s 31 üres levelet foglal magában, elől 5 levél, s közben 23, összesen 28 levél hiányzik. 129 dalt foglal magában 1572—1662 közötti évek költői termésének egybeszededetett gyűjteményét, többi között Balassa Bálintnak 20 énekét. Először *Szabó Károly* ismertette (*Századok*, 1879. Told. 94—105.l.) s ő közölte belőle Balassának addig ismeretlen három énekét. E szöveg korrekturája közben kapom a *Heinrich Gusztáv* szerkesztette »*Régi Magy. Könyvtár XV. kötetét*«, mely a »*Vásárhelyi Dalos könyv*« czimen *Ferenczi Zoltán*tól kiadva a kódexet publikálja.

## GELEJI KATONA ISTVÁN KÖNYVEINEK LAJSTROMA.

KONCZ JÓZSEFTŐL.

A marosvásárhelyi ev. ref. kollégium könyvtárának kéziratai között, 547. k. sz. a. egy igen érdekes kolligátum őriztetik, mely egyebek közt heidelbergi magyar tanulók 1615—20. évek között irt értekezéseit, disputációit tartalmazza. Ezeket az értekezéseket Geleji Katona István gyűjtötte össze és köttette bőrkötésbe, nevének kezdőbetűit S. K. G. = *Stephanus Katona Gelei* nyomatva a kötés külső táblájára.

Ennek a kötetnek egyik darabja magának a tudós Katonának könyvei lajstromát őrizte meg számunkra. A Katona István saját kezétől származó összeírást érdekesnek tartjuk arra, hogy az alábbiakban egész terjedelmében közzé tegyük.

*Catalogus librorum Stephani Katona Geleini in academia Heidelbergensi et alibi comparatorum. Numerus praefixus volumina, posteriorum trium primus materiae, secundus compactionis pretium, tertius ungaricum computatum denotat.*

### In folio.

1. Calepinus XI linguarum, ducatis 2. bac. 28. fl. 5. den. 54.
- 2—3. Opera theologica Hieronymi Zanchii omnia. duobus volum. Francofurti. duc. 4. talleris duobus fl. 10. den. 57.
4. Francisci Junii opera theologica Franc. duc. 2. bac. 12. tall. 1. fl. 6. den. 6.
5. Gwilielmi Whittacheri Angli opera itidem theolog. Franc. duc. 2. bac. 20. fl. 5. den. 12.
6. { Syntagma theologiae Amandi Polani ... .. } fl. 7. tall. 1.  
       { Gwilielmi Perkinsi opera theologica ... .. } fl. 6. den. 76.
7. { Loci communes Petri Martyris Tall. in foro sunt ... .. } tall. 1. fl. 4.  
       { Loci communes theologiae sync. Steph. Szögedini duc. 1. } den. 45.
8. { Novissima Polyanthea Josefi Langii. Franc. fl. 4. ... .. }  
       { Ecclesiastica historia Eusebii Rufini, Socratis cum duc. 1. } bac. 28. fl. 6.  
       { Chronologia exactissima Abrahami Bucholceri ... .. } den. 64.
9. Biblia Tremellii et Francisci Junii fl. 4. bac. 20. fl. 4. den. 20.
10. { Rudolphi Gvaltheri in D. Matthaeum Evangelistam, ... .. }  
       { In Divum Marcum Evangelistam. ... .. } fl. 3. tall. 1.  
       { In Acta Apostolorum Commentarii ... .. } fl. 3. den. 57.  
       Summa 25. duc. tall. 1. bac. 14.

11. { Rodolphi Gwalteri in Lucam in Johannem evan- } fl.  $\frac{2}{3}$  tall. 1. fl. 3.  
gelistas Homil. ... } den. 18.
12. { Ejusdem in Epistolam ad Romanos bac. 6. ... } bac. 10.  
In utramque ad Corinthios bac. 8. ... } fl. 1.  
In epistolam ad Galatas in fo. scr. alb. 6. ... } den. 44.
13. { Ejusdem in Prophetas minores XII. Homiliae bac. 16. }  
Andreae Hyperii comment. in epist. ad Hebraeos bac. 5. } bac. 12.  
R. Gwalteri homiliae et orationes de I. C. D. N. (=Jesu } fl. 2.  
Christi Domini Nostri.) vita etc. bac. 3. ... }
14. { Ludovici Lavateri in librum Josua homiliae ... } bac. 4. }  
In librum Judicum ... } bac. 12.  
In libros Paralipomenon commentarii ... } fl. 1.  
R. Gwalt. homiliae in epist. canonic. Joh. Evangel. } bac. 5. } den. 37.  
et Apost. ... }  
Liber Jobi homiliis Ludovici Lavateri explicatus bac. 5. ... }
15. Lexicon Graeco-latinum a 7 viris locupletatum fl. 2. in paratis fl. 1.  
den. 57.
16. Omnia opera Aristotelis in for. scrut. duobus voluminibus fl. 1.  
in prompt. 78 den.  
Summa duc. 4. tatt. 1. fl. 1. alb. 6.

## In quarto.

1. Biblia Pagnini in f. 1. alb. 13. bac. 11.  
Opera Davidis Parei:
2. { In Genesin Mosis ... }  
In Hoseam prophetam Commentarii ... }
3. { In epistolam ad Romanos ... } duc. 3. } tall. 1.  
In primam ad Corinthios ... } fl. 6.  
In epistolam ad Galatas ... } den. 62.  
In epistolam ad Hebraeos ... }
4. { Sibrandi Lubberti de J. Servat contra Faustum Socinum libr. }  
4. bac. 25. ... }
5. { Epyllis in Apocalipsin Dominicam Raphaelis Eglini Franc. }  
bac. 11. ... } bac. 6. fl. 1.  
Homiliae Ludov. Lavateri in prim. et sec. Esdrae libros } den. 2.  
alb. 4. ... }
6. { Barth. Pitisci et Abrahami Sculteti Meletemata Psalmica sive idea }  
Cantionum in Psalmos Davidicos LXIX. tall. 1.
7. { Irenicum Parei bac. 10. ... } bac. 5.  
Ejusdem de sensu verborum Coenae alb. 3. ... } den. 87.
8. Jacobi Zabarellae Patavini opera omnia. Franc. duc. 1. bac. 8. fl. 1. den. 44.
9. { Ad Nodum Gordium Masini Smiglecki Jesuitae. ... } bac. 6.  
Responsio Jacobi Zaborowski poloni et multa alia fragmenta. }
- Summa duc. 7. fl. 1.

10. In divinam Apocalypsin s. apostoli et evang. Johannis Comment. auctore D. Davide Pareo, dono a Joanne Lancelloto, typographo acad. Heidelberg. missus.
11. Georgii Enyedini Samosateniani Explicationes locor. Vet. et N. Testamenti dono dedit D. Stephanus Carolinus in synodo generali Desinensi.

## In octavo.

1. Novum Testamentum graece et latine, interprete Theod. Beza bac. 21. bac. 18. fl. 2. den. 17.
  2. Biblia Vulgatae editionis latina bac. 18. alb. 13. fl. 1. den. 33.
  3. Biblia ungarica, interprete Alberto Szcenci Molnar bac. 32. bac. 9. fl. 2. den. 11.
  4. Institutio Christianae religionis Joh. Calvini bac. 20. bac. 8. fl. 1. den. 47.
  5. Corpus doctrinae Zachariae Ursini bac. 13. bac. 8. fl. 1. den. 7. Summa duc. 4.
  6. Examen Concilii per Martinum Chemnitium. bac. 18. in for. Scr. alb. 6.
  7. { Loci Communes Guilielmi Buconi ... } bac. 17. }  
 { Ejusdem homiliarum sylvae in orationem dominicam }  
 { Ejusdem Ecclesiastes de formandis concionibus. alb. 3. } bac. 7.  
 { Ejusdem homiliae de Abrahami sacrificio. alb. 1. ... }
  8. Disputationes
  9. Roberti
  10. Bellarmini
  11. cardinalis
  12. in sex
  13. voluminibus
- } fl. 7. in  
} promptu

## Castigationes Bellarmini Studio D. Parei.

14. De gratia et libero arbitrio ... }  
 15. { De gratia primi hominis ... } duc. 1. alb. 8.  
 { De amissione gratiae et statu peccati ... }  
 16. De justificatione impii bac. 25. alb. 8.
  17. Davidis Parei collegium theologicum fl. 1. alb. 8.
  18. { Ejusdem exercitationes philosophicae et theol. ... }  
 { Disceptatio epistolaris ejusdem cum Johanne Magiro ... } bac. 11.  
 { Ejusdem exegetis disputationis de Sacrarum Scriptur. } bac. 4.  
 { divina et canonica autoritate ... }
  19. Anti-Socinus incerti authoris bac. 14. bac. 4.
  20. Loci theologici Mathiae Hoffenrefferi bac. 9. bac. 4.
  21. { Matthei Sutlivii de vera Christi lecta, de conciliis, de }  
 { Monachis disputatio bac. 4. ... }  
 { De veritate religionis Christianae Philippi Mornaci liber } bac. 4.  
 { bac. 6. ... }
- Summa duc. 7. tall. 1. bac. 8. alb. 2.



22. Examen theologicum Philippi Melanthonis cum explicationibus Christophori Pezetii, bac.  $\frac{2}{7}$  in for. scr.
23. { Systema theologicum Bartholomaei Keckermanni bac.  $\frac{2}{6}$  }  
 { Rhetorica ecclesiastica ejusdem alb. 4. ... } bac. 4.  
 { Pia ac devota praeparatio ad Sacram Synaxin alb. 2. }
24. Responsio ad Apologiam Jacobi Gretseri per Simonem Misenum alb. 4. alb. 6.
25. Pandectae sacrarum concionum Bernhardi Textoris fl. 1. in f. scr. bac. 4.
26. { Promptuarii exequalis Felicis Bidembachii pars prior } bac. 4.  
 { Orationes funebres M. Pantholeonis Candidi ... }  
 { Promptuarii exequalis pars posterior ... } bac. 22.
27. { Notae Gasparis Oleviani in evangelia dominic. ac }  
 { fest. ... } bac. 4.
28. { Conciones funebres Johannis Brandmylleri ... } bac. 4. ex libris  
 { Ejusdem Conciones nuptiales ... } Michaelis Bölöni
29. Abrahami Sculteti Concionum in Jesaiam idea bac. 12. bac. 4.
30. Ejusdem idea Concionum dominicalium bac. 8. Franc. alb. 6.
31. Julii Caesaris Scaligeri exercitationes exotericae de subtilitate bac. 13. bac. 4.
32. { Clementis Timpleri Metaphysicae Systema, bac. 7. Franc. }  
 { Joh. Combachii Metaphysicorum liber bac. 4. ... } bac. 4.  
 { Barth. Keckermanni Scientiae metaph. systema bac. 2. }
33. Metaphysicae systema methodicum M. Jacobi Werenbergii bac. 7. bac. 4
34. Jacobi Matini Exercitationes Metaphysicae bac. 12. bac. 4.
35. Ejusdem Patitiones et quaestiones Metaphysicae bac. 18. in prompt.
36. { Rudolphi Goclenii Physicae completae speculum alb. 8. }  
 { in for. ... } bac. 4.  
 { Contemplatio genuina Barth. Keckerm. de loco et terrae }  
 { motu alb. 4. ... }  
 Summa duc. 5. bac. 3. alb. 1. den. 2.
37. Clem. Timpleri Physicae seu philosophiae naturalis Systema methodicum bac. 18. bac. 4.
38. { Systema logicae Barth. Keckerm. bac. 9. ... }  
 { Vindiciae System. logicae Keckerm. per Adamum Rossum } bac. 4.  
 { polon. alb. 4. ... }
39. Disputationes practicae, Ethicae, Oeconomicae, Politicae. Keckerm. bac. 18. bac. 4.
40. Jacobi Martini praelectiones in systema logicum Keckerm. bac. 10. bac. 4.
41. Commentariorum ac disputationum logicar. lib. 5. Joh. Regii bac. 10. bac. 4.
42. Logicae systema harmonicum Joh. Henr. Alstedii. bac. 11. bac. 4.
43. Joh. Sleidani commentarii de statu religionis et reipublicae.
44. Continuationis ab anno 1556. ad 69. tomus 1. ... fl. 4. } bac. 4.  
 45. Continuationis ab anno 1569. ad 94 tomus 2. ... }

46. { Sphynx theologico-philosophica Joh. Heidfeldii fl. 1. ... }  
 { Joh. Textoris Haegera Nassovii feriorum Haegeranat. lib. 1. bac. 3. ... } bac. 4.
47. Flavii Josephi opera omnia, quae ad nostram aetatem pervenerunt. bac. 18. bac. 4.
48. Theatrum historicum Andreae Hondorfii, bac. 18. bac. 4.
49. Mysterium iniquitatis seu historiae Papatus Phil. Mornaei, bac. 25. in prompt.
50. Chronicon Curionis auctum a Philip. Melancthone et Caspare Peucero, fl. 1 bac. 4.
51. { Grammatica Philippi, bac. 4. ... }  
 { Prosodia Johannis Claii, alb. 4. ... } bac. 4.
52. { Dormi secure sive cynosura Professor. ac Studios. elo- }  
 { quentiae Matthiae Simplii ... } bac. 15.  
 { Dispositiones orationum sive Collegium oratorium Keckerm. } bac. 4.
53. { Q. Horatii Flacci Poemata, bac. 5. ... }  
 { Joh. Bilstenii dialectica, bac. 3. ... }  
 { Barth. Keckerm. Systematis rhetor. epitome, bac. 2. ... } bac. 4.  
 { Sylloge Praeceptor. Prosodiae D. B. Korodii<sup>1</sup> ... }  
 { Palatinus Novus Andreae Schrödern alb. 1. ... }  
 Summa duc. 8. fl. 1. bac. 1. den. 4.
54. Victorini Strigelii Orationes XXX. alb. 4. in f. scr.
55. Georgii Fabricii de re poetica libri 7. bac. 4. ibidem.
56. D. Virgilii Maronis opera indubitata alb. 3. ibidem.
57. Psalterium ad melodias gallicas redditum, a Molnaro Szempczy. Summa alb. 11.

## In duodecimo.

1. L. Annaei Senecae philosophi et Marci Annaei Senecae rhetoris opera, bac. 12. alb. 6.

## In Sedecimo.

1. C. Plinii Secundi historiae mundi libri 37. tom. 1. }  
 2. Tomus secundus ... } bac. 21. bac. 3.  
 3. Tomus tertius ... } bac. 3.
4. { Matthaei Sutlivii de indulgentiis et jubileo lib. 2. bac. 5. }  
 { Gabrielis Poneli disputationum theol. et scholasticor. de } alb. 6.  
 { Anti Christo et ejus Eccl. lib. 2. bac. 4. ... }  
 Summa duc. 1. fl. 1. bac. 4. den. 4.
5. { Institutio locorum communium s. theologiae Lucae Trelcatii. }  
 { Aphorismi doctrinae Christianae Joh. Piscatoris. ... }  
 { Enchiridion controversiarum inter evangelicos et ponti- } donarium.  
 { ficios per Conradum Worstium Th. D. ... }  
 Summa duc. 1. fl. 1. bac. 4. den. 4.

<sup>1</sup> Korodi Bedő magyar tanuló.

6. Psalmi Davidis metrorythmici ab Andrea Lobwasser concinnati, bac.  
6. bac. 3.
7. { Psalmorum Davidis paraphrasis poetica Georgii Buchanani,  
bac.  $\frac{2}{3}$  ... } bac. 3.  
{ Memoriale biblicum Matthiae Martinii, bac. 1. ... }  
{ Βασιλικον δωφορου conversum a Georgio Korotz Szepsino,  
bac. 1. ... }
8. Auli Gelii Noctes atticae, bac. 6. bac. 3.
9. Diogenis Laertii De vitis, dogmatis et apophthegmatis philosophorum, bac.  
5. bac. 3.
10. { Jocorum atque Seriorum Centuriae Othonis Melandri } bac. 3.  
{ tom. 1. ... } bac. 11.
11. { Tomus secundus ... } bac. 3.
12. Dionysii Halicarnassi antiquitatum roman. libri 11. bac. 7. bac. 3.
13. Herodoti Halicarnassi historiae libri IX. et vita Homeri, bac. 6. bac. 3.
14. Opera Corn. Taciti, quae extant omnia, bac. 6. bac. 3.
15. { Axiomata Thiposophica-theologica Christophori Betoldi C. }  
{ Gladii spiritus, alb. 2. ... } bac. 3.  
{ Thesaurus phrasium poeticorum M. Joh. Buchteri, bac. 4. }
16. { Medicina Salernitana i. de conservanda bona valetudine }  
{ praecepta, bac.  $\frac{2}{3}$ . ... } bac. 3.  
{ Marcelli Palingenii Zodiacus vitae, bac.  $\frac{2}{3}$ . ... }
17. Joh. Alstedii Metaphysica, Physica harmonica, bac. 4. bac. 3.
18. M. Tullii } alb. 6. }
19. Ciceronis } alb. 6. }
20. Opera } ducato uno Francof. alb. 6. }
21. omnia } alb. 6. }
22. quae extant } alb. 6. }
23. P. Ovidii Nasonis opera omnia, bac. 10. alb. 6.
24. Theodori Bezae Vezelii poemata varia, donum a B.  
Summa 4. fl. 1. alb. 2.  
Summa summarum duc. 69. tall. 1. bac. 9. den. 6.

# KAPRONCZAY ÁDÁM NYOMDÁSZ LEVELEI BENKŐ JÓZSEFHEZ.

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

## I.

*Ajánlom igaz kötelességű szolgálatomat Tiszteletes Uramnak.*

Most Sz. György napján Debretzenbe jártam, az honnan el-hoztam Csatári Jánosnak némely munkáit, u. m.:

1. Osterwald a' szerzetes rendekről — fordítás Debretzen 28. 9bris 1781.

2. Mausoleum Principum Transilvaniae stylo lapidari.

3. Chorographia M. Principatus Transilvaniae.

4. Commentatio Heraldico-Critica de Insignibus R. Her. Principatus Transilvaniae Heraldicis.

5. Ars Heraldica avagy Czimerekről való tudomány.

6. Scientia Numismatika *avagy* Pénzekről való tudomány.

7. Antiqua Romanorum Numismata sub nomine Provinciae Daciae cusa.

8. De Arce Varad, Regibusque Hungariae ibidem sepultis. (Schediasma Historicum.)

9. Succinta Juris Hungarici Historia.

10. Martin Schmeitzels Siebenbürgische Geschichte von Jahr 1700 bis 1746. Ez a Schmeitzel írása.

11. Methodus vel Tabula scientiam numismaticam tractans.

Egy maradt el még, mellyet várok, hogy el-küldjenek, u. m. Ecclesiastica historia, magyarul, valami 10 kontzból áll, most is vettem levelet, hogy elküldik. Prof. Sinainál jártam és kértem a tiszteletes urammal való correspondentiára, ha megkerestetik, de nehezen vállalja; különben meg kell próbálni, mert sok ritka collectioit hallom az ecclesiasticara. Ezt a collectioinak kiadásában olly fősvénynek mondják, hogy készebb elébb az orrát odaadni, mintsem valakinek valamit kiadni keze között: hanem bizonyos materiarul vagy dologról megkérdeztetvén, maga kikeresi és kiírja; de a könyvet vagy manuscriptumot ki nem senkinek. Itt sokra lehetne menni prof. Varjas János által, a ki nem csak a magáéból igen liberális, hanem Sinainál is sokszor sokra ment az ilyen dolgokban. Dr. Veszprémi uram is ő kegyelme által szokott valamit megnyerni.<sup>1</sup> Ott létemben vették Dr. Veszprémi a Téli bokrétát,<sup>2</sup> és e szerint nem szükség mást küldeni, prof. Varjastól is hallottam valamit, de nem tudom, hogy vette, vagy hogy neki is ígért tiszteletes uram. Innen alkalmatosság gyakran van kifelé, küldhetünk.

<sup>1</sup> Dr. Veszprémi Istvánt érti.

<sup>2</sup> Benkő József műve.

Varjas uramnál van írásba Gabriel Kollinovits Senquiciensis Libri 13., melyben deákul a kurutz világot írja meg, 20. esztendőknék folyását 1720-ig in folio nagy manuscriptum. Ott van Zrinyi Miklósnak manuscriptuma a Hadi mesterségről, hogy miképpen kellessék Magyarországot defendálni a török ellen, illy titulussal: A török áfium ellen való orvosság. A bibliothecában láttam egy manuscriptumot *Descriptiones rerum formidabilium*, magyar és török között való dolgokat tractal. Varjas uram által le lehetne iratni. Dr. Papo szeretné tiszteletes urammal correspondeálni. Superintendens Szilágyi Sámuel igen derék fein ember, a Biblia körül való igyekezetünket nagyon kívánja segíteni. Ugyanis a váradi Bibliát akarnók<sup>1</sup> recudálni, vagyis inkább az a kérdés, melyik fordítást kövessük? Szilágyi uramnak ez a tanácsa benne, hogy mindenik Haza deputáljon ahhoz értő embereket, a kik dolgozzanak benne, a hibáknak correctiojában, a magyarságnak megjobbításában, és a napkeleti nyelvekkel egybevetésben. Anuatatiokat a mostani sok jó auctorokból jobbakat hozzá adjanak, és így legyen egy jó munka, mely a költséget megérdemelje. Betűinknek mustráját küldöm tiszteletes uramnak is, melylyel nyomtatni akarnók, a nagyobbat szereti inkább minden. Praefectus Cseh uramhoz küldött czéduláját tiszteletes uramnak még nem vettem, se a turót, hanem vettem most a most küldött haritska-lisztet, melyet 1000-szer köszönök. Az öt aranyra való fejés pénzt is vettem, és a héten fel is indítjuk, Intze uram megírta, ki által. Pater Koppinak mindent általadtam. A téli haritskaliszt elveszett, mert ide nem hozták el; hanem megizenték, hogy az utba hagyták, közel K.-Ajta-hoz, hogy visszavigyék. A mostani lisztes tarisznyát küldöm vissza. Valami exemplarokat is küldök, u. m. 2 soltár, 2 Esopus, 11 M. Theresia felett elmondott actiókat à kr. 55., melyekből 1 legyen a tiszteletes uramé, a t. k. Tárháza is legyen tiszteletedé, Gyöngyösi versei is 2, gyönyörködjék benne, ha pénzt küld tiszteletes uram, jó szível elfogadom. A 30 Rflor. Pataki uramhoz megjött Debreczenbe létembe, de még se levélnek, se pénznek a színét nem láttam. Prelumat a tiszt. uram munkáinak jó szível adunk, nevezetesen azoknak, a melyyek a közönségesnek mindenik nemben használhat (*így!*), a tudós munkákban elébb is eresztünk. A historiás szekrény kellemetes lesz, annyival is inkább, ha a Scithák bejövételétől fogva a mostani időig folyhat. Téli bokréta van még nálam, Inzte uram adott volt által 7. és egynek az árát, a mely nyolczat teszen. Molnár János apát ur könyvéből jó szível distrahalok. Tiszteletes uramért nincs olyan lehetséges dolog, a melyre ne kötelezném magamat. Nem irok többet, mert siet az alkalmatosság. Mindazonáltal vagyok és maradok tiszteletes uramnak igazszolgája

Kolosvár, 14-dik Junii 1782.

Kaprontzay Ádám.

<sup>1</sup> Az 1660-iki kiadást érti.

P. S. Spanyol viaszat a bécsi csinálmányból, mi kevés vagyon, küldök most négy rudacsát. A tanítás módja távolról nem lehet, közlőrl itt bajas, mert materialét nem lehet kapni és költséges, különben jó szível.

(*Benkő József jegyzete*: Jó barátom, emberséges typographus, M.-Vásárhelyen, a hol typographiát állit vala fel, meghala.)

## II.

Tisztelendő ur! nékem jó Fautor uram!

Régen szándékozom tiszteletednek írni, de az én sok bajoskodásaim miatt illy hosszúra haladott. A M.-Vásárhelyre keresett privilegiumról megjövén nékem a flges udvartól a flges Gubernium által az applacidalt notificatoria, Sz. Mihály nap tájatt ide által költözödtem, az holott még eddig sok felé való kapásaim és bajoskodásaim miatt semmihez sem foghattam, és nevezetesebben a költségnek nem léte miatt, hanem már most fogadtam a G. Toldalagi Ferencz Asszony felett elmondott actiókat, vajha az alatt u. m. Martiusnak az eleire a néhai Halmágyi főispány felett el-mondott actiók is elkészülhetnének, hogy egymás után folytathatnám, kérem tiszteleteteket, ha lehet, addig szolgáltatassák kezünkhez, hogy egy-két xrt kaphassak a kezembe, mert megszorultam és sehonnan is pénzt nem kaphatok; mert ígertenek egy helyről, ha succedalna, mellyből a t. Basa uram javallására az Új Testamentomot Kölöséri-formában kinyomtatnám. A Házi kincsre is nagy gondom van, ha költséget kapnék, mindaddig is egyéb apróságokra megsegít az Isten. Hát a t. Köpetzi uram fordításának dolga miben van? Tiszteletednek eddig megesmért szívéssége, reménlem ezután sem fogatkozik meg, melly szerint okos tanácsadását az én körülálló dolgaiban szeretettel kikérem, és nevezetesen a kellendőbb munkáknak kiadásában utasittását és megválogatását tiszteletednek szívesen kérem. A feleségem velem együtt köszöntjük tiszteletes Asszonyomat, magam pd. állandóul maradtam és vagyok tiszteletednek alázatos szolgálja

M.-Vásárhely, 1. Januarii 1786.

Kapronczay Ádám s. k.

P. S. Az új esztendőben mindennémű lelki és testi áldásokat kívánok a tiszteleted egész házának. A feleségem tiszteletes Asszonyomnak egy kis haritskaliszt iránt alkalmatlankodik.

(*Benkő József jegyzete*: Ettől a jó barátomtól tanultam meg a spanyol-viasznak készítését, melyhez ő igen jól értett, és midőn Bécsben a Kürtzbeck typographiáján lakott, sp. viasszal tartotta az erdélyi cancelláriát. Ez által felséges Mária Theresia rendbeszedette az örmény typographiát Triestben, az honnan nékem sokféle csigákat hozott, a tengerből szedvén; hozott, a mit tengeri lónak is neveznek.)

# MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

(Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

## I.

### Magyar nyelvű nyomtatványok.

#### 1.

*Nagyszombat, 1584.*

*KALENDARIOM, | ES AZ EGEKNEC | S- CHILAGOK-  
NAC FOR- | gafabol, az időnc naponkent | valo allapatyarúl,  
es egyeb dol- | gokrul valo ítelet M. D. LXXXIIII | eíztendőre:  
Mely Biffextilis | es Embolismalis | Magyarra fordettatott SLOVA-  
CIVS | PETER meísternek Krakcai Aítro- | loguínac írafabol.  
(Vignette: Magyar Korona) NYOMTATTA NA- | gy Szombatba,  
Otmar Balint.*

Sr. 38 szítlan és 2 üres levél. Fekete és vörös nyomás.

Egyetlen ismeretes példány, melyet Szabó Károly RMK. I. k. 210. sz. a. Sándor István Könyvesháza és Kulcsár Hazai s külföldi Tudósításai után említ.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

*Horváth Ignác.*

#### 2.

[424.] *Debreczen, 1609. körül.*

*Félegyházi Tamás Uj Testamentuma. 2. kiadás.*

Említi ez ismeretlen kiadást, melyből egy példány sem ismeretes, Asztalos András nagyszombati polgár 1609. szept. 10-én Sz. Molnárhoz írt levelében: »Az Novum Testamentumot — írja — kit az bódog emlékezető Tomás Félegyházi az görögből transferált volt nagy szép módjával és ékes magyar szókkal, mostan ismét ujonann kinyomtatták Debreczenben és szép explicatiókkal megöregbítette Hodászi Lukács uram, az főpredicator Debreczenben, de még nem

érkezett hozzánk hogy küldhettem volna egy exemplárt Kegyelmednek». (Sz. M. Naplója 322. l.) Félegyházi Uj Testamentumának e második kiadását (az első megjelent Debreczben 1586-ban: Szabó K. RMK. I. 218. sz. a.) sem Szabó Károly nem említi, sem Tóth Ferencznek nincs róla tudomása, a ki Hodászi életrajzát megírta a »Tul a tiszai püspökök élete« (Győr 1812.) cz. művében.

*Dézsi Lajos.*

### 3.

*Kolozsvár, 1690.*

*Szőnyi István. PARADICSOMI | MULATSAGA | JEGYE-SEVEL | A' JESUSNAK: | Es arra való | NYAJAS HIVATAL-LYA. | Melyet | Ama bődög emlekezetű néhai | Nemes és Nemzetes | ILLYE-FALVI JANOS | Uram | Nemes Colosvár várofa Centum-Pater edgyik | Nemes tagja, Ország Harminczadgyán (ugyan | itt) Hűséges Rationista, Kerefztyén Reformata | Ecclesiánk kegyes Curatorja &c. Colosvári bel- | fő Farkas-utjai házánál: A. 1690. d. 7. Pünk. | Tisztes temetése izomoru alkalmatóságával a' | teft felett praedicállott; A' firalmas-felek s' egyéb | jó emberek kívánságára penig e' formá- | ban veled- is közlött. | SZŐNYI N. ISTVAN. | Mennyei titkoknak, a' Colosvári Reformata Eccle- | siában, edgyik Sáfárja.*

*Kolofon. KOLOSVARATT, 1690.*

Sr. A—F<sub>4</sub>—24 sztlan levél.

Rövid címét említi Szabó Károly RMK. I. k. 1400. szám alatt Sándor István »M. Könyvesház«-a után. Egyetlen ismert példánya a M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

*Horváth Ignác.*

### 4.

[425.] *Kolozsvár, 1692.*

GEORGIUS BANFI DE LOSONCZ, | Transylvaniae & Partium Regni Hungariae eidem annexarum GÜBERNATOR, Comitatuū Albenfis & Dobocēfis COMES. |

*Végén:* Datum in Maros-Vásárhely, ex Gubernio Regio Transylvaniae, | die 24. Decembris, Anno Millefimo Sexcentesimo Nonagesimo secundo.

Egy ívrét levél.

Egyetlen ismert példánya az Erdélyi Múzeum könyvtárában, Kemény József gróf *Erdélynek történetei ered. levelekben* című gyűjteménye XXXVI. kötetében gróf Bánfi és gróf Bethlen Miklós sajátkezű aláírásával. A szöveg magyar.

*Ferenczi Zoltán.*



## II.

## Idegen nyelvű hazai nyomtatványok.

## 1.

[174.] Brassó, 1555.

ΓΝΩΜΑΙ | του Γρηγορίε, του Θεολόγου Επι- | σκόπε  
 Ναζιανζε, καὶ ἄλλων | διαφόρων ποιητῶν, συλλε- | γεῖσαι ἐς κοινὴ  
 τῶν | φιλομαθῶν | ὠφέλειαν. | ΕΝ ΚΟΡΩΝΗ ΤΗΣ Τρανσυλβανίας.

Hozzájárul külön czímlappal:

ΓΝΩΜΑΙ | ΜΟΝΟΣΤΙΧΟΙ ΚΑΤΑ | σοιχείων, ἐκ του  
 Μενάνδρου, | καὶ ἄλλων διαφόρων | ποιητῶν. | ἐν Κορώνῃ της  
 Τρανσυλβανίας.

Sr. A—H<sub>4</sub>=28 sztlan levél, az utolsó üres.

Kolofon: ΕΤΥΠΩΘΗ ΔΙΑΣΗΜΟΤΑ- | τη της Τραν-  
 συλβανίας Κορόνη, ἔτι ἀπο | του Τεανθρώπε Σωτήρος Ιησοῦ, |  
 χιλιασῶ πεντακοσιαζῶ | πεντικοσιαζῶ | πέμπτῳ.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

## 2.

[176.] Brassó, 1555.

VENVSTISSI- | MAE QVAEDAM GRAECAE | Epistolae, ex  
 diiuerfis autori- | bus delectę, cum conuer- | sione latina. | CORO-  
 NAE | 1555.

Sr. A—C<sub>8</sub>=19 sztlan lev. Görög és latin szöveggel.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

## 3.

[177.] Nagy-Szeben, 1619.

Drey schonē geistli- | che Lieder, Welche bißher | nicht  
 also beyfammen gefundē | worden sind, neben einem Christlichen  
 | vnd Gottseligen Gebett, allen Glau- | bigen, so oft die Stunde  
 fehlogt | zu Gott zu sprechen. | Folget Erflich das Stunde |  
 Gebetlein. | Hernach der newe Psalmen. | Zum dritten, Gott ist  
 mein | Heyl mein Hülff und Trost. | Zum vierden, Ich weiß mir |  
 ein ewiges Himmelreich. | (Nyomdászjelvény.) | Gedruckt in der  
 Hermanstadt | Im 1619. Jahre.

Sr. 4 számozatlan levél.

Egyetlen példánya, melynek 2. és 3-ik levele csonka, könyvtárában.

Lukinich Imre.

## 4.

[178.] *Trencsén, 1650.*

*Kalendár nowý s' Prano- | ſtykau Hwéždár: na Horyzont  
Králo | Vherlke: a Zemi okolnich ſewſſi pilnoſti calcu | rowany  
a ſepſany, od M. Simeona Partlicia | K Letu Páně, M.DC.L.  
a címſlap többi részét III. Ferdinánd ſametzetű arczképe fog-  
lalja e*

16r. A—C=12, Pranoſtyka Hwéžd'arſká D—I<sub>3</sub>=43 sztlan  
levél.

*Kolofon:* Wytiſſſtený w Swobod- | ném a Králowſkém Měſtě  
| Trenějně, v Laurence Benya | mina Wodháce.

*Végül hozzájárul:* Jamarkowé Marg- | krabſtwj Morawſkého.  
16 sztlan lev.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

*Horváth Ignác.*

## 5.

[179.] *Zsolna, 1682.*

*Nowý | Kalendár | Na Rok | Po Narozenj Kryſta  
| PANA. | M DC LXXII. | Na Horyzont Slézſký, Vherſký |  
Morawſký, a Čeſký s pilnoſti | ſepſany a wydany. | Od | Kryſſtoffa  
Neubartha, 3Sl.: Bo.: | W Žilíně v Alžbety Dadanky.*

16r. A—H<sub>7</sub>=63 sztlan levél. Egykorú bejegyzésekkel.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

A kiemelt szavak vörössel nyomva.

*Horváth Ignác.*

## 6.

[180.] *Zsolna, 1686.*

*Nowy | Kalendár, | Na Rok | Po Narozenj Kryſta |  
PANA | M DC LXXXVI. | Na Horyzont Slézſký, Vherſký, | Mora-  
wſký, a Čeſký s pilnoſti | ſepſany a wydany. | od | Jana Neu-  
bartha. | w Žilíně v Jana Dádana.*

16r. A—C<sub>3</sub>=19.

*Melette:* Aſtrologické PROGNO- | STICUM. C<sub>4</sub>—G<sub>7</sub>=36  
sztlan levél.

A hónapok közé ékelt üres lapokon egykorú bejegyzésekkel.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

*Horváth Ignác.*

## 7.

[181.] *Szeben, 1691.*

*Sacrae Romanorum Imperatoriae Regiae; Majestatis  
Actualis Camerarius, Equitatus Generalis, unius Regiminis |*

CataphraEtorum Colonellus, nec non in Tranfylvania Generalis Commendans, | FRIDERICUS COMES a VETERANI. | Q Vandoquidem per ingentes & valdè praejudiciosos Abusus veEturae etc.

*Végén:* Dabam Cibinii, die 2. Menfis Martii. Anno 1691.

Egy ívrét lap.

Eredetije az Erdélyi Múzeum oklevéltárában.

*Ferenczi Zoltán.*

8.

[182.] *Nagy-Szeben, 1692.*

*S*acrae Romanorum Imperatoriae Regiaeq; Majestatis Actualis Camerarius, Equiatatus Generalis, unius Regiminis | Cataphractorum Colonellus, nec non in Tranfylvania Generalis Commendans, | FRIDERICUS COMES a' VETERANI. |

*Végén:* Dabam Cibinii, die 18. Januarii. | Anno 1692.

Egy ívrét levél.

Az Erdélyi Múzeumban, Kemény József gróf *Erdélynek története eredeti levelekben* cz. gyűjt. XXXVI. kötetében, Veteráni sajátkezű aláírásával.

*Ferenczi Zoltán.*

9.

[183.] *Nagy-Szeben, 1692.*

DERO Rômisch-Käyferl. auch zu Hungarn vnd Bôheimb | königlichen Mayt: würcklicher Cammerer | General der Cavalleria | Obrister Eines Regi- | ments Couraffir | wie auch in Siebenbürgen Commandirender GENERAL. | FRIDERICH Graff von VETERANI. |

*Végén:* Datum *CIBINII* die 18. Januar. Anno 1692.

Egy ívrét levél.

Az Erdélyi Múzeumban, id. h. Veterani sajátkezű aláírásával.

*Ferenczi Zoltán.*

10.

[184.] *Zsolna, 1705.*

Nowy Kalendár, | Na 1705 Rok | Po Narozenj Kryfta Pána | Na Horizon Slezský Uherfký | Morawfký a Čefký wydany | od JANA NEUBARTH | w Zilině, v Dedicu Dabanowých | skrze Wacława Krolopa.

16r. A—G<sub>8</sub>=56 sztlan levél.

A M. Nemz. Múzeum könyvtárában.

*Horváth Ignác.*

## III.

## Idegen nyelvű külföldi nyomtatványok.

## 1.

[5.] *Páris, 1505.*

*Georges d'Esclavonie.* Le Chasteau de virginite. Pour Anthoine Verard libraire. Paris, 22. Nov. 1505.

Kis 4-rét 62 sztlan levél.

Brunet szerint (az »*Esclavonie*« név alatt) két példánya megvan a párisi Bibliothèque Nationale-ban; egyike csonka.

2-dik kiadása Páris, 1506.

## 2.

[6.] *Páris, 1506.*

*Georges d'Esclavonie.* Le Chasteau de Virginite. [Kolofon.] Imprime a Paris per Johan Trepperel ... le 10. Juing ... 1506.

8-rét. A—G; 6 × 7 = 42 sztlan levél. Elül: czimlevél; ennek hátán kezdődik a szöveg. A ma filiolle en ihesucrist tresayme Dame Ysabel de ville blanche religieuse. Du couuent de dames de beaumont empres tours. George desclauõnie maistre es ars | et docteur en theologie | chanoine et penencier de leglise de tours. Salut.

Egy példánya a British Museumban. E kiadás egy más példánya Brunet szerint a párisi Bibliothèque Nationale-ban is. Első kiadása: Páris, 1505.

Sem a szerzőről sem Ysabel de Villeblanche kisasszonyról vagy ennek családjáról nem sikerült több adatot fölkuatnom.

## 3.

[7.] *Róma, 1512.*

*Kozičič (Simon).* Controversia de excellentia instrumentorum dominicae passionis per Marcum Vigerium episcopum Praenestinum Cardinalem Senogallensem discussa.

4-rét. 11 ív = 44 sztlan levél. A cím fametszetben. A 2. levélen elül Simon püspök előszava: »Simon Begnius Episcopus Modrusiensis Lectoribus Bene Vivere.« *Kolofon:* »Romae in aedibus Marcelli Silber alias Franck | Mense Novembri M. D. XII. Sed. Julio II. Pont. Max.«

Egy példánya a British Museumban.

## 4.

[8.] *Róma, 1513.*

*Kozičič (Simon).* Simo. Begnii Episcopi Modrusien. Oratio in Sexta Lateran. Cōcilii Sessione. Quinto Kalen. Maias habita. M. D. XIII.

4-rét. 7 sztlan levél. A czím az első lapon fametszetben, a 2. lapon »S. Begnius Ep̃us Modrusien. Bernardino de Frāgepanibus Modrusiae etc. Comiti Salutem.« Az oratio a 3. lapon kezdődik s az utolsón végződik.

Egy példánya a British Museumban.

## 5.

[9.] *London, (1665).*

*Lacrymae hungaricae* in luctuosum fatum illustrissimi et excellentissimi D. D. Nicolai Comitis a Zereny sacrae Caesareae nec non Regiae Majestatis Consilarii intimi. Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Bani; Hungariae atque praedictorum regnorum Generalissimi, in terrorem Mahumedorum Anno MDCXII. nati, ac in moerorem Christianorum MDCLXIV. 24. Novembris denati. Londini apud Nath. Brook in Cornhill.

Egyetlen levél a British Museumban, a Luttrell-féle »Collection of Broad-sides«-ban I. köt. 171. sz. — A siralmas latin versek a következő szerzőktől valók: P. Schilling, Joach à H. Pastor, Joannes Megalinus S., Paulus Jasz-Berenyi, Franciscus Szaki, Franciscus Szendrei. — A szövegben mindenhol *Nic. Zerenyi*-nek van Zrinyi neve írva.

*Kropf Lajos.*

# TÁRCZA.

---

## ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL.

1899 ÁPRILIS 1-TŐL JUNIUS 30-ÁIG.

### I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 3472 db., ajándék révén 265 db., vétel útján 658 db., áttétel után 9 db., csere útján 5 db., összesen 4411 db. nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezen felül köteles példányok czimén beérkezett: zárszámadás 1612 db., gyászjelentés 2044 db., jegyzőkönyv 57 db., alapszabály 295 db., püspöki körlevél 109 db., perirat 24 db., hivatalos iratok 149 db., műsor 489 db., falragasz 1026 db., szinlap 2074 db., vegyes 588 db., összesen 8467 db. aprónyomtatvány.

Vételre fordítottatott 1383 frt 42 kr; 481 márka 90 pf. és 297 frank 75 cm.

Ajándékaikkal a következők járultak a könyvtár anyagának gyarapításához: Az állami tanítók orsz. egyesülete Debreczen, az államvasutak igazgatósága (6 db.), Anderlik István, Bárányos József, Bokor János Brassóból, a bécsi cs. kir. kereskedelmi minisztérium, a bécsi cs. kir. statisztikai központ, Budapest székes főváros, Brancsik Károly Trencsénből (13 db.), Domanovszky Sándor (2 db.), Duka Tivadar, az esztergommegyei betegsegélyző pénztár, az evang. egyházi pénztár, Fehérvármegye alispáni hivatala (2 db.), Fenyőháza fürdőigazgatósága, a földmívelésügyi m. kir. minisztérium (3 db.), a keszthelyi gazdasági tanintézet igazgatósága, Giesswein Sándor Győrből, a Graphikai Szemle szerkesztősége, Hampelné Pulszky Polyxena, Hintz Emil (3 db.), a gráci Histor. Verein für Steiermark (2 db.), Hirschberg J. Berlinből, Jankó János, Kulocsay Endre Csurgóról (2 db.), özv. Keglevich Arthurné (3 db.), a képviselőházi iroda (15 db.), Kohn Samu Érsekújvárról (2 db.), Komárommegye gazdasági egyesülete (2 db.), Koraliczky

Jenő Eperjesről (6 db.), özv. Kovács Pálné (48 db.), Lasz Samu, a magyar mérnök és építész egyesület, a Magy. Nemz. Múzeum irodája, a M. Tudományos Akadémia, a Magyar Zsidó Szemle szerkesztősége, Márki Sándor Kolozsvárról, az újvidéki Matica Srpske, a m. kir. meteorológiai intézet (3 db.), Mezőfi Vilmos (3 db.), Mocsáry Sándor (2 db.), Némäti Kálmán, Némethy Lajos Esztergomból, a Nemzeti Zenede igazgatósága, az Országos állatvédő egyesület, az Országos Levéltár (26 db.), az orsz. statisztikai hivatal, az Orvosi Hetilap szerkesztősége, az osztrák-magyar bank bécsi igazgatósága, Perl Imre Székesfehérvárról, Pongrácz Lajos (2 db.), a Protestans orsz. árvaegyesület, a turini Regio Museo Industriale Italiano, Samassa József egri érsek, Schönherr Gyula, a washingtoni Smithsonian Institution (17 db.), a m. kir. szabaddalmi hivatal (9 db.), Szabó Ferencz Német-Elemérről (3 db.), Szalay Imre (14 db.), Szepesmegye alispáni hivatala, a nagyváradi Szigligeti-Társaság, Szinnyi Józsefné (3 db.), a távbeszélő hálózat igazgatósága, Temesváry Rezső, Tóth Béla, Tóth Mike Kalocsáról, a trieszti ált. biztosítótársaság, a veszprémi egyházmegyei hivatal, a vukovári Zupanjska Oblast, Williams Fr. W. Washingtonból.

Az ajándékok közt külön kell felemlíteni a legkorábbi magyar nyelvű nyomtatványok egyikét, a Murmelius-féle latin-német-magyar szótár eddig ismert második példányát mely elsőrendű könyvészeti és irodalmi ritkaság Hunka Emmanuelnek, az Üdvöztőről nevezett Ferenczrendi tartomány hazafias főnökének nagylelkű ajándékából került a körmöcbányai zárdából könyvtárunkba.

Ezen kívül nevezetesebb szerzeményeink: 1. Honterus Joannes, Rudimentorum Cosmographicorum Libri III. Antverpiae, 32 frt 50 kr. 2. Cervarii Tuberonis de Turcarum origine commentaria, Florentiae, 1590. 20 frank. 3. La guerra d'Attila. Ferrara, 1563. 16 márka. 4. Énekes könyv (Bártfa, 1593) 100 frt.

A könyvtár helyiségeiben 3299 egyén 7758 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 390 egyén 574 kötetet használt.

A lefolyt évnegyedben 792 munka lett osztályozva, a melyekről összesen 979 czédula készítettett. Kötés alá adatott 504 munka 598 kötetben. A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe a negyedév folyamán 620 csomag érkezett be; ugyaninnen 1198 levél expedáltatott a nyomdatulajdonosokhoz, a melyek közül 228 vagy a be nem küldött sajtótermékek vagy pedig a kimutatás megrekklamálásaért küldetett.

## II.

A *kézirattár* a lefolyt évnegyedben ajándék útján 116 drb. kézirattal és 2 irodalmi levéllel, vétel útján 29 drb. kézirattal, 187 irodalmi levéllel és 90 drb u. n. irodalomtörténeti töredékkel gyarapodott; ezeken kívül a nyomtatványi osztályból áttétetett

1 drb irodalmi levél, Az összes gyarapodás tehát 425 drb. Az ajándékok között kiemelendők egy 114 papír és pergamenlapból álló paleografiai gyűjtemény, melyet maga a gyűjtő, Varju Elemér ajándékozott a könyvtárnak. Ugyancsak az ő ajándékából gyarapodott az irodalmi levelestár Rupp Jakabnak Toldy Ferenczhez intézett egyik igen érdekes levelével. Id. Szinnyei József Kölcsény Ferencznek Kerekes Ferenczhez irt levelével gazdagította ugyanezt a gyűjteményt. Özvegy Kovács Pálné néhai férje hagyatékából juttatott a könyvtárnak két kéziratot. A vásárlás útján megszerzett anyag különösen az irodalomtörténeti levelestárt gazdagította elsősorú érdekességi darabokkal. Többek közt megszerezte a könyvtár a kalandos életű Trenck Frigyes bárónak 31 drb olyan levelét, a melyek műveinek Magyarországon való elterjedéséről tartalmaznak tanulságos adatokat s így a magyarországi könyvkereskedelem történetéhez becses adatokat szolgáltatnak.

Az évnegyedben 74 kutató 157 kéziratot és 74 irodalmi levelet használt.

Az évnegyedi gyarapodás legnagyobb részben feldolgoztatott s ezen kívül megkezdett Pulszky Ferencz levelezésének feldolgozása. Mindez 160 új czédulát eredményezett.

### III.

A *hírlap-osztály* gyarapodása: a) Köteles példányokból 535 évf. 18,706 száma, b) Vétel útján 47 évf. 3967 száma; összesen: 582 évf. 22,673 szám.

A szerzemények közül a »Magyar Kurir« 41 évfolyamát 1786-tól 1834-ig Ranschburg antiquariustól 48 frt értékben szereztük be példányaink kiegészítése végett; beszereztetett a »Siebenbürgische Intelligenzblatt« 1793. évf. 4 frt 25 kr, az »Ephemerides Vindobonenses« 1776—1777. 3 frt. 40 kr. és a »Magyar Mercurius 1794. II, 1797. évf. 5 frt értékben.

A könyvtár helyiségében 740 olvasó 833 kötetet, házon kívül 10 olvasó 43 kötetet, összesen 750 olvasó 876 kötetet használt.

Végzett munka: a) czéduláztatott 42 hírlap 213 évfolyama; b) átnézetett 535 hírlap 13,188 száma; c) kötés alá adatott 213 hírlap; haza érkezett 148 kötet. Kötésekért utalványoztatott 251 frt 55 kr.

A köteles példányul kimutatással (csomagokban) beérkezett 524 hírlap 12,454 száma a gyarapodási könyvbe s a nyilvántartási lapokra vezetettet; ezeken kívül a számonként érkezettek is megszámláltattak és elhelyeztettek.

Az 1898-iki hírlapok összes anyaga átnézetett, összesitetett és erről kimutatás készült, a hiányzó számok kitüntetésével; e szerint beérkezett magyar 747, német 148, szláv, román sat. 62.. összesen 957 hírlap.



## IV.

A *levéltár* az elmúlt évnegyedben ajándék útján 131 db. okirattal, 1 fényképmásolattal, 3 db. galvanoplasztikai pecsét-másolattal, vétel útján több mint 6000 db. okirattal gyarapodott.

A gyarapodás között van 47 db. középkori eredeti oklevél, 2 db. XIV. századbeli másolat, 397 db. újabbkori irat, 6 db. czéhirat, 115 db. 1848/49-ki nyomtatvány, 2 középkori és 28 db. újabbkori czimereslevél és nemesi irat.

Ajándékaikkal gyarapították a levéltárt Gr. Apponyi Sándor (egy 1851-i falragasz), Fillinger Károly (2 db. czéhirat) Gerse Lajos (3 db. czéhirat), özv. gr. Keglevich Arthurné (15 db. XIX. századbeli irat), özv. Kovács Pálné (93 db. 1848/49-es nyomtatvány) Morvay Győző (1 db. XVII. századbeli irat), Tersztyánszky Dezső esperes plébános (1 db. középkori irat), Dr. Téry Ödön (egy honossági okirat), Dr. Thaly Kálmán orsz. képviselő (1 db. fényképmásolat), Dr. Toldy László (3 db. pecsétmásolattal.) és Varju Elemér (1 középkori, 3 db. czimereslevél és nemesi irat, 1 db. újabbkori irat).

Vételre fordítottatott 782 frt 75 kr. és 129 márka 50 pf.

E fenti gyarapodásba csak hozzávetőleg van beleszámítva az a nagy gyarapodás, mely a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárát Veszprém vármegye néhai alispánja Véghely Dezső gyűjteményének megszerzésével érte. E maga nemében egyedül álló gyűjtemény levéltárunk anyagát egyszerre nemcsak számban növelte rendkívül, de másrészt főleg középkori anyagban oly gyarapodást jelent történelmi, művelődéstani stb. szempontokból, minő levéltárunkat még eddig nem érte, s valószínűleg a közel jövőben egyhamar nem fogja érni.

A gyűjtemény anyaga mintegy 5691 dbot tesz ki. E számban a középkori oklevelek 20018 dbot tesznek ki, hozzájárul ehhez még 11 db. czimereslevél, mintegy 790 db. XVI., 1110 db. XVII., 1150 db. XVIII., 250 db. XIX. századi oklevél és levél, továbbá 362 db. 1848/49-es hivatalos levelezés, proklamáció, egyéb nyomtatvány és metszet. A középkori anyagban van 38 db. Árpádkori, 683 db. XIV. századbeli, 969 db. XV. és 308 db. XVI. századbeli mohácsi vész előtti irat. A czimereslevelek között van két középkori, még pedig egy eredeti 1500-ból, egy 1493-ikí 1598-iki átiratban. E nagyszerű gyűjtemény 10,000 frtért ment át a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának tulajdonába, s jelenleg részben már fel is van dolgozva.

Letét útján a levéltár három családi levéltárral gyarapodott, úgymint a Szirmay, Tihanyi és Rajky családok levéltáraival. Azonkívül letét útján gyarapodott még a levéltár Deák Ferencznek Tarányi-Ossterhuber Józsefhez irt 18 db. eredeti levelével. A családi levéltárak száma az ujonnan jöttekkel együtt jelenleg 47.

A nevezetesebb szerzemények között első helyen természetesen a Véghely-gyűjtemény áll, melynek tulajdonképeni jelentőségéről csak az anyag végleges rendezése után nyerhető fogalom. Becses gyarapodás azon 233 dbból álló gyűjtemény is, mely Ranschburg Gusztáv budapesti antiquáriustól szereztetett meg s mely többek között 12 db. czímereslevéllel gyarapította gyűjteményünket. Rendkívül becses továbbá Mária királyné 1522. október 3-án kelt levele, a mennyiben mohácsi vész előtti levelek Mária királynétól szerfelett ritkák. A különböző vétel illetve ajándék útján szerzett 46 db. többi középkori oklevél is felmentést érdemel.

Czímeresleveleink, illetve nemesirataink gyűjteménye a lefolyt évnegyedben eddig még soha nem tapasztalt mértékben gyarapodott. Ezek a következők: 1. 1492 december 29. Innsbruck. I. Miksa császár birodalmi czímereslevele Hans Weinangl részére. 2. 1570 október 17. Speyer. Miksa czímereslevele Kéry Pál részére. 3. 1608 május 9. Prága. Rudolf czímereslevele Mingoni Tamás részére. 3. 1611 május 9. Tarjovistya. Bethlen Gábor czímereslevele Kozma Tamás részére. 4. 1630 május 8. Kelli Pál czímerkérő folyamodványa. 5. 1634 június 24. Bécs. II. Ferdinánd czímereslevele Mogyorósy János és társai részére. 6. 1668 június 6. Bécs. I. Lipót király czímereslevele Almássy Balázs részére. 7. 1668 október 31. Bécs. I. Lipót czímereslevele Péczy János részére. 8. 1678 november 2. Bécsujhely. I. Lipót nemességi igazolványa Don Antonius Damianus Ohmuchievich Gargurich részére. 9. 1697 november 12. Bécs. I. Lipót czímereslevele Kaszás Péter és Gergely részére. 10. 1721 január 15. Bécs. III. Károly czímereslevele Döetsch János Oktáv részére. 11. 1724 július 15. Pircsi Mátyás és János nemességigazolványa. 12. 1755. augusztus 9. Bécs. Mária Terézia czímereslevele Frankenberg Miklós Antal részére. 13. 1758 november 23. Bécs. Mária Terézia czímereslevele Miller János Ferdinánd részére. 14. 1806 október 29. Bécs. I. Ferencz bárói diplomája Mecséri Dániel részére. 15. 1817 augusztus 15. Bécs. I. Ferencz osztrák bárói diplomája Vermatti Alajos részére. 16. 1826 ápril 18. Révkomárom. Komárom vm. nemesi bizonyítványa a Kaszás család részére. 17. 1830 szeptember 24. Pozsony. I. Ferencz czímereslevele Hacsich Péter részére. 18. 1831. július 8. Bécs. I. Ferencz czímereslevele Schaupele János részére. 19. 1841 május 21. Bécs. V. Ferdinánd indigenatusi és czímeres nemeslevele Brosenbach Károly részére.

E 19 dbból álló gyűjteményt kiegészítik a Véghely-gyűjteményben lévő következő czímereslevelek: 1. 1493 december 13. Buda. II. Ulászló czímereslevele Ottendorff Lőrincz részére. Wünschelburg városának 1598 július 13-i átiratában. 2. 1500

február 12. Buda. II. Ulászló czimereslevele a Hernálmestery család részére. 3. 1561 márczius 28. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Keledy István részére. 4. 1583 márczius 13. Innsbruck. Ferdinánd osztrák főherceg czimereslevele Grändl Mihály és János részére. 5. 1587 december 15. Prága. Rudolf czimereslevele Tóth Pál részére. 6. 1587 december 15. Prága. U. az annak. 7. 1612 október 27. Prága. II. Mátyás király czimereslevele olvashatatlan nevű egyén részére. 8. 1622 márczius 10. Bécs. II. Ferdinánd czimereslevele Spergar Balázs részére. 9. 1633 július 25. II. Ferdinánd czimereslevele Chepely Lőrincz részére. 10. 1642 február 20. Innsbruck. Chastellet Ferdinánd gróf polgári czimereslevele Grändl Gáspár részére. 11. 1644 október 6. Ebersdorf. III. Ferdinánd czimereslevele Török János részére.

A lefolyt évnegyedben 5 kutató 546 db. iratot és 36 fényképmásolatot, összesen tehát 582 dbot használt. Külső használatra 8 tértívenyen 17 db. irat kölcsönöztetett ki.

Az új szerzemények valamennyien feldolgoztattak, kivéve a Vég hely-gyűjteményt, melynek eddigelé csak a középkori része van rendezve, míg az újabbkori rész jelenleg rendezés alatt áll. A családi levéltárak közül rendezettek végleg a Latinovics, a váradi Török és a Rajky családok levéltárai. A Latinovics család levéltára 1 db. XV. századbéli oklevelet másolatban, 3 db. XVI. századbéli szintén másolatban, 13 db. XVII., 1675 db. XVIII., 2173 db. XIX. századi iratot, 31 db. elenchust, 10 db. genealogiát összesen 3906 dbot tartalmaz. A váradi Török család levéltárában van 1 db. XIII., 28 db. XIV., 34 db. XV. és 2 db. XVI. századi eredeti oklevél, 150 db. középkori okirat másolata, 35 db. XVI. századi mohácsi vész utáni, 337 db. XVII., 3369 db. XVIII., 2618 db. XIX. századi irat, 93 db. genealogia, 61 db. elenchus, összesen tehát 6663 db. irat. A Rajky levéltár tartalma 5 db. XIII., 26 db. XIV., 29 db. XV., 20 db. XVI. századi eredeti, 1 db. középkori oklevél másolata, 55 db. XVI. századi mohácsi vész utáni, 120 db. XVII., 422 db. XVIII., 257 db. XIX. századi irat, 7 db. elenchus és 3 db. genealogia, összesen tehát 946 db.

Rendezés alatt van jelenleg a Vég helyi-gyűjtemény újabbkori anyaga, mely munka miatt a többi folyó levéltári ügy nevezetesen a Melcer, Tihanyi és Szirmay levéltárak, a Kossuth-iratok és a régebbi letétemények közül a báró Balassa levéltár rendezése némi halasztást szenvedett.

## A BUDAPESTI MAGYAR KIRÁLYI TUDOMÁNY- EGYETEM KÖNYVTÁRA 1898-BAN.

A budapesti magyar királyi tudomány-egyetem könyvtárának 1898. évi állapotáról *Máthé Sándor* igazgató-helyettes a következő jelentést intézte a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez:

Szilágyi Sándor könyvtárigazgatónak 1899 január 12-én bekövetkezett halála és Excellentiának 2458/1899. sz. alatti kegyes megbízása nyújt most arra alkalmat nekem, mint helyettes igazgatónak, hogy a könyvtár 1898. évi állapotáról alázatos jelentésemet az alábbiakban megtehessem.

A könyvtár 1875 év végén a régi barátczellákból a mostani, új épületébe behurczolkodván, itt az 1876. évvel megkezdette középkorias alakjából való kifejlődését. A tisztviselői személyzet elméleti és gyakorlati ismereteinek odaadó felhasználásával, ernyedetlen munkásságával törekedett az egyetemi tanácsnak a könyvtárügyben kifejezett eszméit megvalósítani és a magas miniszterium intenczióinak, rendelkezéseinek megfelelni, ehhez hozzájárult a törvényhozás meleg pártfogással gyakorolt áldozatkészsége is. Ezek által a könyvtár fokozatosan egy modern kulturintézeté fejlődve, feladata kellő magaslatára jutott és még azon lehetőséget is elérte, hogy a szorosabb értelemben vett, egyetemi könyvtári célján kívül még más, országos s mindolyan teendőket is teljesít, mint a minőket monarchiánk másik államában a bécsi udvari és egyetemi könyvtár együttesen végez. A könyvtár ilyen állapota és tevékenysége közepette, új időszakának 22-ik évében történt, hogy a folyó évben az egyetemi tanács Excellentiád magas jóváhagyásával a könyvtár megvizsgálására egy bizottságot küldött ki. E bizottság két hónapig tartó, beható vizsgálat után többrendbeli munkálatait befejezván, kiküldetésének reális eredménye az 1881. évben 15,410. sz. alatt kiadott ügyviteli szabály módosításában nyilvánult, mely új szabályzatban a tisztviselők munkaköre taxative körvonalazva van. Ezzel összefüggőleg az 1888. évi szervezeti szabályzat helyett, mely ma már sok tekintetben nem elégíti ki a haladó idő fejleményeihez mért, szükséges kívánalmakat, egy új szabályjavaslatot dolgoztam ki, mely 4 fejezetre és 33 §-ra van felosztva. Ebben az újabb törvényhozási és kormányzati intézkedések fel vannak véve és figyelemmel voltam azon gyakorlati esetekre is, melyek miatt a szabályzat sok ízben eltérően alkalmaztatott, e mellett a tisztviselők egyéni felelőssége is ebben kifejezésre jut a nélkül, hogy megszüntetné az igazgatónak a munkarendért felelősséggel tartozását úgy az egyetemi tanácssal, mint a miniszteriummal szemben. E tervezet elbírálás, hivatalos

tárgyalás és a további, szükséges intézkedések megtétele végett átadatott az egyetem nagyságos rektorának. Hiszem, remélem, hogy Excellentiád azon magas látköre, melylyel szokta tekinteni a dolgokat és Mihalkovics Géza rektor úrnak mindenre kiterjedő, jóakarató, azon gondos figyelme, melylyel kíséri a könyvtár ügymenetét, elég biztosítékot nyújt arra nézve, hogy e javaslat megvalósíttassék és az abban foglalt gyakorlati elvek érvényre jussanak.

Nem volna hű ezen évi jelentésem és hallgatásom sem lenne kellően indokolható, ha Excellentiád nagybecsű figyelmét ezuttal nem hívnám fel a következő körülményre. Ugyanis a könyvtári személyzet az előbb említett bizottság kiküldetésének szükséges voltát leginkább érezte. Mert tudomása volt azon visszás intézkedésről, miszerint az 1878. október hóban a külső személyzetből igazgatóvá kinevezett Szilágyi Sándor mindjárt igazgatásának első évében megszakitotta, a könyvtári személyzet által az egyetemi tanács útmutatása alapján az 1875. évben megkezdett rendezési munkálatok fonalát, és a folyó munkák elvégzéséből fenmaradó munkaerőt más irányban foglalkoztatta. Ennek következményeit sajnosan éreztük akkor és érezzük ma is mindnyájan, a tisztí személyzet és a nagyközönség egyaránt. Hiszen a szak- és névkatalogus korrekt szerkesztése, úgyszintén a művek és czédulák egyesítése nem volt keresztülvihető, a doublettek nem selejteztettek ki, a végleges számozás abban maradt, a régi személyzet által 1878. év előtt megkezdett helyrajzi katalógusok csonkán, kiegészítésre várnak, melyek hivatva lettek volna egyszersmind a hivatalos leltárt is képezni. Ezen, csak általánosan vázolt hiányok, bajok orvosolhatásának idejét most elérkezettnek tartja a könyvtári személyzet. S ha Excellentiád a könyvtár tisztviselői személyzetét nagybecsű bizalmával megtisztelné és a könyvtári munkálatok irányítását kegyes lenne a mostani személyzetnél meghagyni, tudnánk utat, módot találni arra, hogy a felszaporodott folyómunkák elvégzése mellett a nevezett hiányok pótoltassanak és az 1878-ban megszakitott munkálatok befejeztessenek.

A könyvtári épület belső beosztásának építészeti fogyatékos volta mindig nagy akadály volt a nyomtatványok célszerű elhelyezésében. Ehhez újabban hozzájárult az a körülmény, hogy a mostani helyiségek az évi gyarapodások befogadására és helyes felállítására pláne elégtelenek. E hiány fenforgása ismeretes volt néhai Szilágyi Sándor, igazgató előtt is, ki már ezelőtt három évvel, az 1896. évi jelentésében erre nézve a következőleg nyilatkozott: »A hely szükét már is kezdjük érezni. Nem számítva azt is, hogy az elsőemeleti folyosó is tele van, az ősnymtatványok három helyen vannak felállítva, az orvosi szak három megszakítással különböző helyen van elhelyezve, a vegyes szakba tartozó munkákat négy különböző helyen kell keresni, a történeti szak

pedig ugyanez okból ötfelé van elduggatva. S tekintetbe véve a könyvek évenkénti progresszív szaporodását, rövid idő alatt elodázhatatlanná válik, hogy a könyvtár épületét új szárnyrészszel megtoldjuk s e részben indokolt előterjesztést fogok Excellentiához benyújtani.« E szándékolt előterjesztés megtételének lehetősége Szilágyi Sándor halálával megszűnván, a vázolt szükség jelenleg érzékenyebben érezhető, mint régebben. E miatt a könyvtár azon kényszerű helyzetbe jutott, hogy a most üresedésben levő igazgatói lakásnak és folyosónak könyvtári célra lefoglalása s nyomtatványok elhelyezésének berendezésére legnélkülözhetetlenebbül szükségszerűvé vált. Ezzel tíz évre elég tért nyernénk a rendes évi gyarapodásoknak, e mellett még az ösnyomtatványok, a címeliák és a disz munkák elhelyezésére is jutna egy külön helyiség, a mit azoknak megóvása, célszerű kezelése és ellenőrzése, okvetlenül igényel.

A könyvtári átalány három szükséglet kielégítésére szolgál, t. i. az új beszerzésekre, könyvköttetésre és a folytatásokra. A két utóbbiról a könyvtár mindig éber figyelemmel gondoskodik, az előbbire nézve pedig sajnosan tapasztaltatott, hogy nem mindegyik tudomány-kar tesz eleget az új művek beszerzésére vonatkozó szabályszerű kíváncsnak. Innen származtak a könyvtárban az újabb irodalmi hézagok, melyek legérzékenyebben mutatkoznak a matematikai, természettudományi és természetrajzi szakokban. A folyó évben ez állapot is orvosoltatott és lehetővé tétetett, hogy a könyvtár gyarapodásáról az újabb igényeknek megfelelőleg, szabályszerűen gondoskodhatom. Excellentiád nagybecsű előterjesztése alapján a f. évben államköltségvetésileg az eddigi 12,000 frt könyvtári átalány helyett 14,500 frt összeg rendszeresített. A 2500 frt költségvetési többlet az 1889-ben megállapított és Nagyméltóságodnak 8941/1897. sz. alatti magas rendelkezése szerint a könyvtárnak már nem járó, ugynevezett »könyvtári illeték« helyét van hivatva pótolni, mely összeg a könyvtárigazgatóság közvetlen dispositiója alatt áll, melynek rendeltetési célja: a mellőzhetetlenül szükséges és mindegyik tudomány-kart általánosan, egyaránt érdeklő enciklopedikus művek beszerzése, a legérzékenyebbnek mutatózó hiányok pótlása, a csonkaságok kiegészítése, a nagy-közönség postulatumainak kielégítése. E kegyes intézkedés a módosított ügyviteli szabályban is benfoglaltatik. Ennek üdvös hatása már is érezhető, a mennyiben a folyó évben több irodalmi hézag utólag pótoltatott. Ezzel lehetőség van nyújtva a könyvtárnak arra is, hogy az időnként felmerülő szükségletek szemmeltartásával a tankönyvirodalomban is egyenlő lépést tarthasson.

A személyzeti ügyet illetőleg örömmel és hálával kell kiemelnem, hogy a törvényhozás az első őri állást egyetemünk tanácsának kérésére és Excellentiád kegyes javaslatára az 1898. évi költségvetés tárgyalása alkalmával visszahatólag a régi, VII. rangosztályába

helyezte vissza (*restitutio in integrum*) azon elvi kijelentéssel, hogy »ezen intézkedéssel csakis azon állapot állíttatik vissza, a mely az egyetemi könyvtárnál 1888-ig fennállott«. Az ezzel járó magasabb fizetésre 24.299/1898 sz. alatt csekély személyiségem eddigi első őri minőségben lett kinevezve. Az első őr által eddig elfoglalt VIII. fizetési osztály I. fokozatába 1898. április 30-án 24.299. sz. a. kegyes rendelettel Kudora Károly másodőr léptetett elő. Dr. Dedek Cr. Lajos, I. oszt. könyvtártiszt, a magas miniszterium által 45.754/1888 sz. alatt a IX. fiz. osztály II. fokozatába léptetett elő, úgyszintén a kongrua-ügyben levéltári kutatásokkal bízott meg. Dr. Angyal Dávid kisegítő tiszt pedig a budapesti VII. kerületi államgimnáziumhoz rendes tanárrá neveztetvén ki, szolgáltatételre véglegesen oda osztatott be. Ebből kifolyólag a III. osztályú könyvtártiszt állás üresedésbe jöven, arra Excellentiád 1898 június 10-én 27.193. sz. a. tett magas intézkedésével a könyvtári szakvizsgát sikerrel kiállott pályázók közül Tetzl Lőrinczet, könyvtárunknál négy év óta alkalmazott díjnokot nevezte ki. Excellentiád ezen kegyes tényeivel a tisztviselőszemélyzet kiváló ügyszeretete, odaadó működése és a társadalmi téren is kifejtett többrendbeli közhasznú tevékenysége iránti magas elismerésének adott kifejezést, mely új erőt ad mindnyájunknak odahatni, hogy a könyvtár közmívelődési czéljainak az Excellentiád és az egyetemi tanács által kijelölt irányban minél jobban megfelelhessen.

A könyvtár 1898. évi forgalmáról és gyarapodásáról a következő adatok szolgálnak tájékoztatásul:

A könyvtár gyarapodása legnagyobbbrészt a rendes évi dotatióból és az orvosi kar által beszolgáltatott beiktatási díjból került ki, de ezenkívül adományozás útján is jutott a könyvtár hatóságoktól, intézetektől és magánosoktól munkák birtokába, nevezetesen: a magyar kir., a horvát országos, a cs. és kir. közös és az osztrák cs. kir. kormányoktól, az angol, belga, canadai, franczia, indiai, olasz és orosz kormányoktól, az amerikai Egyesült-Államok kormányától, a magyar országgyűlés mindkét házától, a budapesti orosz főkonszuli hivaltaltól, Bács-Bodrogh, Csongrád, Sáros, Torda-Aranyos és Varasdmegyék alispáni hivatalától, Budapest székesfőváros, Temesvár és Zágráb város tanácsától, a fő- és székvárosi m. kir. államrendőrségtől, az »Országos Törvénytár« szerkesztőségétől, a M. Kir. Központi Statisztikai Hivaltaltól, Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalától, a zágrábi orsz. statisztikai hivaltaltól, az aradi, budapesti és szegedi kereskedelmi és iparkamaráktól, a M. Kir. Földtani Intézettől, Kir. Magy. Természettudományi Társulattól, a M. Kir. Technológiai Iparmúzeumtól, brünni morva iparmúzeumtól, a Meteorológiai és Földdelejjességi M. Kir. Központi Intézettől, a norvégiai meteorológiai intézettől, az ógyallai Astrophysikai és Meteorológiai Observatoriumtól, »Smithsonian Institution«-tól,

calcuttai növénytani intézettől, Országos Állatvédő Egyesülettől, Országos M. Gazdasági Egyesülettől, Budapesti Kir. Orvosegyesülettől. Magdeburgi »Medizinische Gesellschaft«-tól, a Magyarországi Kárpát-egyesülettől, Erdélyrészi Kárpát-egyesülettől, a M. Tud. Akadémiától, a zágrábi délszláv akadémiától, a bécsi csász. tud. akadémiától, a brüsszeli akadémiától, a Magyar Történelmi Társulattól, Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságtól, Alsófehérmegyei Történelmi és Régészeti Társulattól, Magyar Jogászegylettől, az Eperjesi Széchenyi-Körtől, Kecskeméti Katona József-Körtől, Nagyváradi Szigligeti-Társaságtól, Pápai Jókai-Körtől, Izr. Irodalmi Társulattól, a »Hazánk« és a »Pesti Napló« szerkesztőségétől, a kolozsvári egyetemi könyvtártól, Budai Könyvtár-Egyesülettől, frankfurti Rothschild-könyvtártól, Groningeni egyetemi könyvtártól, Lembergi gr. Ossolinski-könyvtártól, »Biblioteca Braidense«-tól, firenzei nemzeti könyvtártól, a kalocsai és székesfehérvári róm. kath. egyházmegyéktől, a magyar kegyes tanítórendtől, a zirczi ciszter-czita-rendtől, Orsz. Rabbiképző-Intézettől, az eperjesi tiszakerületi ev. collegiumtól, fiumei tengerészeti akadémiától, a budapesti és kolozsvári egyetemektől, az egri érseki joglyceumtól: továbbá a következő külföldi egyetemektől és főiskoláktól: Athen, Baltimore, Basel, Bécs, Berlin, Bern, Bonn, Breslau, Christiania, Dublin, Edinburgh, Freiburg, Giessen, Göttingen, Greifswald, Grenoble, Halle-Wittenberg, Innsbruck, Jurjev (Dorpat), Kiel, Koppenhága, Königsberg, Lausanne, Lyon, Marburg, München, Odessa, Páris, Prága, Princeton, Stockholm, Strassburg, Szt.-Pétervár, Tokio, Toscana, Turin, Tübingen, Upsala és Utrecht. A nyomdák közül: a m. kir. államnyomdától, az egyetemi nyomdától, a debreczeni és kecskeméti nyomdáktól. A magánosok közül: Acsay Antal, dr. Ballagi Aladár, Barcsa János (H.-Nánás), Barna Ignác, Bashforth Francis (London), dr. Bassermann Alfred (Heidelberg), Beke Antal (Gyulafehérvár), dr. Békefi Remig, Berkeszi István (Temesvár), Borovszky Samu, Bubics Zsigmond (Kassa), Càmpori Mathieu (Modena), Charles C. Coe (Whinsbridge), dr. Dézsi Lajos, Doby Antal (Homonna), dr. Dömötör Miksa (Szabadka), Faber-féle könyvnyomda és könyvkiadó hivatal (Magdeburg), Fenyvessy Ferencz (Veszprém), Ferenczi Gyula (Debreczen), Fraknói Vilmos, Galgóczy János, dr. Hegedüs István, Héjas Pál (Csurgó), Hennig Alajos, Hubert Emil, Janda József, Jedlicska Pál (Felső-Dió), Kálmán Dezső (Kölesd), Kerntler Ferencz, Kondor Aladár, dr. Körösi József, Kudora Károly, Löw Immanuel (Szeged), Mancini Diocleziano (Terni, Olaszország), dr. Márki Sándor (Kolozsvár), dr. Navratil Ákos, Pertl András, Poszvék Sándor (Sopron), ifj. Reiszig Ede, Ruzitska Gyula (Kolozsvár), Schweiger Mór, Szabó Antal, dr. Szádeczky Lajos (Kolozsvár), dr. Szilágyi Sándor, Szűrmay Sándor, dr. Telfy Iván, dr. Thallóczy Lajos (Bécs), dr. Than Károly,



dr. Thúry József (Kis-Kún-Halas), Tomka S., Tóth Mike (Kalocsa), Venetiáner L., ifj. Wajdits J. (Nagy-Kanizsa), dr. Walter Gyula.

Egyszersmind ez alkalommal a hálaérzés kifejezésével adózom az 1898 augusztus 2-án elhalt Tély Iván egyetemi tanár emlékének, midőn tisztelettel jelentem, hogy a boldogult kritikai figyelemmel, gonddal egybegyűjtött és nagyobbbrészint görög klasszikai 606 műből és 952 kötetből álló irodalmilag kiváló becsű könyvtárát egyetemünk könyvtárának hagyományozta. Ez könyvtárunk állományába már be is iktattatván, itt egy hosszú élet fáradozmainak szép emlékjelül szolgál a mellett, hogy könyvtárunk úgy külső, mint belső becsét nagy mérvben emeli. Megjegyzem, hogy e 606 mű költségkimelés szempontjából a f. évi gyarapodási katalógusba nem vétetett fel.

A könyvtár állománya az 1898. évben 2678 művel, mely 4041 kötetet képez, és 2043 darab aprónyomtatvánnyal gyarapodott, ezt hozzáadva a mult évi állományhoz, az 1898. december 31-iki könyvtárállomány 224.699 kötet műből, 40.186 aprónyomtatványból, ezenfelül 1607 darab és 441 kötet kéziratból áll.

A használati forgalmat az I. és II. táblázatban foglalt adatok tüntetik fel, megjegyzem azonban, hogy e táblázatokban az egyetemi tanárok és kutatók számára fentartott dolgozóteremben és a folyóirati szobában történt használati forgalom, a mi pedig évről-évre progresszív módon nagyobbodva, igen jelentékeny, itt nincsen felvéve. Azonban ez alkalommal bátor vagyok felemlíteni, hogy a folyó évben gondoskodtam arról, miszerint az előbb említett használati forgalom feltüntetéséről is egy-egy külön napló vezettessék. Ezzel nemcsak egy teljesen hű képet nyerünk a használati forgalomról, hanem a kéziratok, ősnymtatványok és a címeliák használásának czélszerűbb ellenőrzésére is az eddiginel alkalmasabb mód éretik el.

A külföldi könyvtárakkal és tudományos intézetekkel az 1898. évben előfordult érintkezésünket a következő jegyzék tünteti fel: az admonti alapítványi könyvtár, a bécsi cs. és kir. udvari könyvtár, a bécsi cs. kir. egyetemi könyvtár, a bécsi k. u. k. gemeinsames Finanz-Archiv, a bécsi k. u. k. Kriegs-Archiv, a bonni egyetemi könyvtár, a boroszlói városi könyvtár, a brünni iparmuzeum, a czernowitzi cs. kir. egyetemi könyvtár, a drezdai kir. könyvtár, a göttingeni egyetemi könyvtár, a gráci egyetemi könyvtár, a groningeri egyetemi könyvtár, az innsbrucki cs. kir. egyetemi könyvtár, a krakói cs. k. Jagelló-egyetemi könyvtár, a leMBERGI cs. k. egyetemi könyvtár, a leMBERGI gróf Ossolinski-könyvtár, a müncheni egyetemi könyvtár, a müncheni K. B. Hof-und Staats-bibliothek, a müncheni Luitpold-Kreisrealschule, a poppelsdorfi gazdasági Akadémia, a prágai cs. k. egyetemi könyvtár, a római Bibliotheca Apostolica Vaticana, a stuttgarti kir. könyvtár, a szt. pétervári császári könyvtár, az utrechti egyetemi könyvtár.

## I. TÁBLÁZAT.

Az egyetemi könyvtár olvasótermét az 1898. évben látogatók foglalkozási ág szerinti kimutatása.

	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Szeptember	Október	November	December	Összesen
Jog- és államtud. hallgató	52	50	39	22	19	9	442	342	162	63	1200
Orvostanhallgató ... ..	18	10	16	4	2	—	80	63	33	12	238
Bölcsészethallgató ... ..	15	18	7	6	4	4	233	111	34	18	450
Gyógyszerészhallgató	1	2	5	1	—	—	4	3	1	—	17
Hittanhallgató ... ..	—	2	—	—	—	—	9	51	1	—	63
Műegyetemi hallgató ... ..	22	8	10	4	2	3	78	9	32	10	178
Közép- és szakisk. tanuló	2	1	3	5	1	—	5	2	—	2	21
Állatorvostanhallgató ... ..	3	1	1	—	—	—	4	7	2	—	18
Jog- és államtud. szigorló	5	3	4	4	5	5	17	2	4	4	53
Orvostani szigorló ... ..	2	—	1	—	—	—	13	36	4	1	57
Bölcsészeti szigorló ... ..	1	—	—	—	—	—	2	4	—	—	7
Ügyvédjelölt és joggya- kornok ... ..	10	17	6	8	6	6	36	1	18	10	118
Tanár- és tanítójelölt ... ..	4	4	2	2	2	—	15	35	3	1	68
Magánzó ... ..	—	1	1	—	1	—	1	2	—	1	7
Hivatalnok ... ..	8	5	4	2	2	1	12	9	20	7	70
Hírlapíró és író ... ..	2	2	3	1	—	1	6	1	1	2	19
Tanár és tanító ... ..	5	3	2	2	2	—	17	3	5	2	41
Ügyvéd ... ..	—	—	1	1	—	1	3	—	—	—	6
Orvos ... ..	1	4	3	—	1	2	4	—	4	—	19
Lelkész ... ..	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	3
Kereskedő ... ..	—	—	1	—	—	—	1	—	1	1	4
Mérnök ... ..	3	—	—	—	—	—	5	—	2	—	10
Művész ... ..	2	1	—	1	—	—	4	—	1	—	9
Vegyész ... ..	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	2
Műiparos ... ..	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	4
Gyógyszerész ... ..	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2
Építész ... ..	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	2
Képviselő ... ..	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Összesen	156	136	110	64	47	32	993	682	331	136	2687

A 2687 látogatási jogosultsággal bíró olvasó 49,629 ízben vette igénybe az olvasótermet és itt 53,621 művet használt. Az erre vonatkozó részletes kimutatás a II. táblázatban foglaltatik.

## II. TÁBLÁZAT.

Az egyetemi könyvtár közolvasótermének forgalma  
az 1898. évben.

Hónap	Olvasók összege	A használt művek szakok szerint									A használt művek összege
		A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	
		Hit- tudom.	Jog- tudom.	Állam- tud.	Orvostud.	Mathem. és term.-tud.	Bölcsész- és nevel.-tud.	Történelmi és földr.-tud.	Nyelvészet és irodalom	Egyet. encycl. és vegyesek	
Január ... ..	6152	15	2719	838	874	499	231	618	610	197	6601
Február ... ..	5982	9	2461	809	852	474	233	653	662	237	6390
Márczius ... ..	5820	14	2592	799	735	423	230	609	607	291	6300
Április ... ..	3145	17	1492	410	371	191	103	347	384	155	3470
Május ... ..	4497	17	2054	562	522	259	179	513	507	213	4826
Junius ... ..	2052	4	976	324	236	116	84	253	267	119	2379
Szeptember ...	3059	7	1279	417	377	191	145	404	341	201	3362
Október ... ..	6688	27	2828	725	755	445	301	794	910	453	7238
November ...	6784	32	2900	701	739	521	211	661	917	568	7250
Deczember ...	5450	29	2523	385	757	486	136	505	529	455	5805
Összesen ...	49629	171	21824	5970	6218	3605	1853	5357	5734	2889	53621

Az olvasóterem július és augusztus hóban zárva volt.

Házon kívül 3913 kikölcsönző 10.134 művet használt.

\*

A hazai tudományos élet, nevelés- és könyvtárügy minden barátja kétség nélkül nagy örömmel és meglelégedéssel fog tudomást venni e jelentés révén arról a rendszeres tevékenységről, élénk és többirányú hatásról, ami ezt a közművelődési intézetünket nemzeti kulturéletünkben már régóta oly előkelő helyre emelte. A használatra, forgalomra és szaporodásra vonatkozó adatok magukban véve oly beszédesek, hogy azokhoz minden kommentár fölöslegessé válik, amint hogy mi a megelőző években be is értük a jelentés egyszerű reprodukálásával. Most azonban valamivel többet is kell tennünk. A hazai könyvtárügy munkásai iránt érzett kegyeletünk sokkal eleveenebb, hogysen észre ne vegyük a jelentésnek azt a bántóan rideg hangját, a melylyel az intézet nagynevű volt igazgatójának érdemei fölött, hogy úgy mondjuk napirendre akar térni. Sőt még ennél is többet tesz. Mintha meg se értené a Szilágyi Sándor tudományos egyéniségének nagy jelentőségét, s mintha képtelen volna e nagy szabású pályafutás méltánylásához szükséges magasabb szempontokra emelkedni,

az adminisztrációban előfordult apró-cseprő vizzásságoknak élénk megvilágításával akar az egész nemzet által font babérkoszorúból egy pár levelet kitépdesni. Mikor már az egész ország tisztában van aziránt hogy Szilágyi Sándor fáradhatatlan sokoldalúságával, élénk szuggesztív erőtl duzzadó temperamentumával és lelki nemes-ségével mily nagy hatást gyakorolt könyvtárigazgatói minőségében is egész tudományos életünkre, az ő intézetének évkönyvében nem találunk egyetlen meleg szót emlékezetének, szemére hányják az akkori közoktatásügyi kormánynak, hogy a »külső személyzet«-ből nevezte őt ki igazgatóvá, s évtizedek minden adminisztratív mulasztásaért a már örökre elnémultat teszik felelőssé. Szerencsére a jelentés hangja olyan, hogy akaratlanúl is óvatossá teszi azt, aki művelődéstörténeti forrásul akarná fölhasználni, s még vigasztalóbb az, hogy a Szilágyi Sándor könyvtárigazgatói működésének eredményei és hatásai úgy bele vannak szöve az utóbbi évtizedek tudományos munkájának szövetébe, hogy azt onnan eltüntetni, vagy bárcsak elhomályosítani is amily méltatlan épen annyira lehetetlen iparkodás. Elhiszszük szó nélkül, hogy az egyetemi könyvtárban nagyon nevezetes teendők várnak lelkes munkásokra, kívánjuk is, hogy minél alkalmasabb erők minél szebb eredményekhez jussanak el. Azonban legyen szabad kifejeznünk azt a meggyőződésünket is, hogy még nagyon sok időnek kell elmulni, amíg a budapesti egyetemi könyvtár könnyeden eldobhatja magától azt a dicsőséget, hogy Szilágyi Sándort vezetőjéül tisztelhetette.

---

## SZAKIRODALOM.

---

**A budai könyvtár szakszerinti czímjegyzéke.** *Központi szakkönyvtár. I. kötet. Az 1896. év végéig.* Budapesten. Kiadja a Budai Könyvtár-Egyesület. 1898. XV + 236 l. 8-r.

Annak az e helyen is többször méltányolt rendszeres tevékenységnek, a melyet a Budai Könyvtár-Egyesület intézői évek óta kifejtének, újabb bizonyása az a szép kötet, mely u. n. központi szakkönyvtárunknak czímjegyzéket foglalja magában. Teljesen jogosult büszkeséggel bocsátják közre s a munka befejezésén érzett örömük menti azt a kissé magas hangot, a melylyel intézményükre a közönség figyelmét fölhevítik. »Hazafiak lelkesedése és áldozatkészsége emelte ezt az intézményt. És talán az egyedül álló eset, hogy a magyar társadalom ily rohamosan felvirágzó és maradandó becsű közművelődési alkotásnak adott életet. Szinte csodáljuk ez intézményt keletkezésében, fejlődésében és duzzadó törekvéseiben.« Ime a bevezetés első sorai. Mint mondtuk a hang talán kissé magas, lévén egy 10,000 kötetes könyvtárról szó. De ha meggondoljuk, hogy ezt a kötetszámot nem is egészen 10 év alatt érték el, kizárólag társadalmi tevékenység útján, nem csodálkozunk, ha annak tolla, a ki ezt a derék munkát színről színre látta, sőt annak részese is volt, egy kissé elmámorosodik, midőn ily nevezetes beszámolás alkalmából kell megnyilatkoznia.

A könyvtár történetére vonatkozó adatok egy része e folyóiratban az évkönyvek ismertetése kapcsán már közölve volt. Csak egy pár nevezetesebb és jellemzőbb kimutatást igtatunk most ide. Mindenekelőtt érdekes tudni, hogy 1897. december 31-én a könyvvállomány a következőképen oszlott meg:

Szakkönyvtár 5061 mű 6175 drbban és 632 apró nyomtatvány

Hirlaposztály 533 » 585 »

Népkönyvtár 1651 » 2718 »

Többes példányok 346 mű 408 drabban.

Összesen 10,518 drb nyomtatvány.

Hasonlóképen az egyesület pezsgő életére mutatnak azok a számok, melyek az évenként a könyvtárra és annak fentartására fordított összegekről számolnak be, a mint következnek: 1892: 720 frt 17 kr; 1893: 581 frt 47 kr; 1894: 888 frt 38 kr; 1895: 989 frt 39 kr; 1896: 930 frt 25 kr; 1897: 1125 frt 4 kr.

A könyvtár szakok szerint való berendezése és katalógizálása *Jurányi Győző* elévülhetetlen érdeme, a ki a bevezetésben részletesen ismerteti az elveket, a melyek alapján ezt a fontos műveletet végrehajtotta. Gondolkozó főre vall a 11 szakcsoport megállapítása, a minthogy a népkönyvtár 8 csoportját is annak idején igen helyes érzékkel körvonalozta. A szakkönyvtár rendszerének lényegére vonatkozóan a következőket olvashatjuk az említett bevezetésben: »Az egész szakosztályozásban három nagy csoport fedezhető fel; az első (A—Fbig) az emberi ész által alkotott, elvont tudomány-szakok (humaniora), a második (Fc—I-ig) a természettudományi szakok (realia), melyeknek östörvényeit az ember az idők folyamán fölismerte, rendszerbe foglalta és szolgálatára lenyűgözte (?), és a harmadik (K—L.) az enciklopédikus művek.« A 11 főszakon belül 38 alszak van megkülönböztetve nagyobb részt igen czélszerűen. Mindezek részletes ismertetésére ki nem terjeszkedhetünk, azonban hasonló jellegű könyvtárak rendezésénél igen ajánlhatjuk a Budai Könyvtár szakrendszerének tanulmányozását. Már a beékelési számozási rendszer alkalmazását nem mernők olyan határozottan ajánlani, habár *Jurányi Győző* nagy lelkesedéssel fejtegeti előnyeit. Nézetünk szerint ujonnan rendezendő könyvtárnál legczélszerűbb alkalmas szakkatalógus mellett a beérkezés szerint való sorszámozás az u. n. raktárrendszer alapján. Ez nem zárja ki a legrészletezőbb szakkatalógust sem s a mellett a könyvek elhelyezésénél, leltározásánál, használatánál rendkívüli kényelmet biztosít. Érzi ezt minden olyan könyvtár, a mely az elhelyezésnél is bizonyos szakrendszereket követett s az u. n. beékelési számozási rendszerrel igen sok nehézségnek, bonyodalomnak nyitott utat. Igaz ugyan, hogy ezek a bajok különösen nagykönyvtáraknál mutatkoznak, de hát melyik kis könyvtár nem álmodozik arról, hogy egykor nagygyá lesz.

A budai könyvtár könyvanyagának vizsgálata szorosban nem tartozik ide, csupán melleleg említjük meg, hogy a magyar szépirodalom feltűnő hézagosan van képviselve a könyvtárban. Egy némely könyvnek rossz osztályozásán könnyű lesz segíteni. Pl. mit keresnek Hunfalvy Pál tanulmányai a kizárólag szépirodalmi jellegű *Da. Magyar irodalom* című szakban, mikor más alkalmas szakokban nincs hiány?

Említsük még föl, hogy kitűnő név- és rendszómutató is van a katalógushoz csatolva, a mi nagyon megkönnyíti használatát. Egyáltalában ez a katalógus is azt mutatja, hogy a Budai Könyv-

tár Egyesületben tiszta fogalmak és helyes elvek uralkodnak a könyvtárak rendeltetését, használatát és hatásait illetőleg. —r.

**Magyar Nyomdászok Évkönyve.** *Kiadja a könyvnyomdászok szakköre. Szerkeszti Tichy Ákos. 1899. Tizennegyedik évfolyam.* Budapest. 8-ad rét. 106 l.

A nyomdászok évkönyve, a zsebkönyv formát elhagyva, úgy látszik, a tekintélyesebb diszmű külső hatásai felé törekszik. Mindenestre csak helyeselhető törekvés. A nyomdászok évkönyvének lehetőleg szép könyvnek kell lenni, habár a gyakorlati szempontok a régi formát indokoltabbá tették. Tartalma az idén is nagyobb-részt annak a derék gárdának közleményeiből került ki, a mely az utóbbi években úgy a Grafikai Szemle hasábjain, mint az évkönyvekben dicséretes buzgalommal szolgálja a hazai könyvnyomtatás ügyét. *Firtinger* Károly a szabadságharcz két nyomdász vértanújáról közöl meleg sorokat a félszázados évforduló alkalmából. *Radnai* Mihály a Pallas Nagy Lexikonát ismerteti igen behatóan, különösen a nyomdászati szempontokra figyelve. Szakszerű nyomdászati-technikai czikkek *Gelberger* Mihályé a négyzetpontokról, *Fuchs* Zsigmondé a gépmester adminisztratív működéséről, *Pavlovsky* Alajosé az akcizencziák színezéséről. Szép dolgozat továbbá a *Simonovits* Kornélé, mely a könyvnyomtatást mint művészetet méltatja. Az évkönyv kegyeletes nekrológban emlékezik meg *Waldow* Sándor németországi kiváló nyomdászati szakíróról s gondosan összeállított jegyzéket közöl a múlt évi szakbibliografiáról.

(—r.)

**Friedrich Ahn.** 1. *Bibliographische Seltenheiten der Truberliteratur.* Grác, 1894; 2. *Die slovenischen Erstlingsdrucke der Stadt Laibach (1575—1580).* Grác, 1896.

Két kis füzet fekszik előttünk; mind a kettő a szlovén protestáns irodalom nyomtatott termékeivel foglalkozik. Különös sors érte az osztrák protestáns szlovéneket. A XVI. század vége felé Karintiában, Stiriában, Krajnában megindult ellenreformáció a legkegyetlenebb eszközökhöz folyamodott, hogy kiirtsa a földszinéről az »eretnek« tanokat. Stiriában 1572-től, Krajnában 1596-tól vannak jezsuiták, a kik török-szakad módra akarják győzelemre juttatni a katolicizmus erősen megtépdesett zászlaját. E küzdelmében a katolikus papság s elsősorban a jezsuita-rend főfigyelmét a szlovén nyelven megjelent protestáns könyvekre fordította. 1581-től fogva egészen a XVII-ik század végéig valóságos irtóháborút folytatnak e könyvek ellen, s ha lehet, tömegesen összegyűjtve, ha így nem, hát akkor egyenként elégetik a városok piacain. Ily szomorú adatok a könyv-vandalizmusra a következők: 1581-ben 2000 szlovén Luther-bibliát éget el az

aqueilejai pátriárcha; Károly kir. herczeg 12.000 »eretnek« könyvet égetett el egyszerre. Elszomorító, a mikor Ahn könyvében olvassuk, hogy »Grác és Laibach fővárosokban 1600 és 1601-ben részint önként átadott, részint pedig erőszakkal elvett könyveket kocsi-számra égettek el a nevezett városok piaczaín«.

A protestáns ügy hanyatlása érlelhette meg Truberben, a szlovén nép reformátorában azt a gondolatot, hogy könyveit 1569-ben Krajna tartománynak adományozza. Ezeket a könyveket, a melyek főleg szlovén protestáns könyvek voltak, Laibachban őrizték, míg 1616-ban a laibachi jezsuiták kollegiumának a tulajdonai lettek. Ekkor a szlovén nyelvű protestáns irodalmat még egy csapás éri; a nagy ügygyel-bajjal megmentett szlovén protestáns könyvek, (Truber-irodalom), a melyekhez folytonosan vásároltak is, 1774-ben a jezsuita-kollégium leégésével oda égtek s így elpusztult az eredeti Truber-könyvtár is. Ily viszonyok közt a XVI. századból származó szlovén protestáns könyvek a legnagyobb bibliografiai ritkaságok közé tartoznak. Ezekhez a bibliografiai ritkaságokhoz szolgáltat adatokat *Ahn* itt említett két művében. A »Bibl. Seltenheiten«-ben részletesen leírja Spangenberg Postilla (1578.) című művét s ezzel kapcsolatban ismerteti a gráci egyetemi könyvtár XVI. századbeli szlovén protestáns könyveit; ezek a következők: 1. Truber, Uj testamentuma, 1557. 2. Horvát nyelvű uj testamentum 1562. 3. Truber, Catechismus, 1575. 4. Truber Uj testamentuma, 1582. 5. Dalmatin Biblia, 1583.

*Ahn* másik füzeté Laibach város első szlovén nyomtatványairól szól. Ez a füzetke ránk nézve annyival bír érdeklél, hogy Laibachban az első szlovén könyveket Manlius János nyomta. Sok huza-vona után 1575 megkapta a könyvnyomtató műhelyhez az engedelmet s összesen 25 könyvet nyomtatott 1580-ig, ebből 8 db. szlovént. Hat évi fennállás után a katolikus kormány becsukatta a könyvnyomtatót; Manlius, a ki protestáns könyveket is nyomtatott, szálka volt a vezető körök szemében s a városból, sőt Krajnából is kiutasított, s működését áttette Magyarországra. Erre vonatkozólag *Ahn* ezt írja: »Manuel, durch einen Ausweisungsbefehl gezwungen, verliess zwei Jahre darauf, nachdem er noch seinen Buchhandel anderen Ständen übergeben hatte, die ihm liebgewordene Stätte seiner Thätigkeit, um in Ungarn das Wanderleben eines fahrenden Buchdruckers zu beginnen.« Manlius magyarországi szerepléséről tudjuk, hogy nyomtatott Keresztúron, Német-ujváron, Monyorókeréken, Felső-Lövön (1584—1602).

*Ahn* hálára kötelez le bennünket, a midőn az első sorban bibliografia fontossággal bíró XVI. századi szlovén protestáns nyomtatványok felkutatásán s megismertetésén fáradozik. A most megjelent két füzet tanúsítja, hogy munkáját szép siker koronázza.

*Melich János.*



## Észrevételek a »Nyelvemléktani széljegyzetek«-hez.

(Felelet dr. Hubert Emil válaszára.)

A szerző »A nyelvemléktan alapvonalai« cz. értekezéséről írt ismeretésemet részben rosszul értette meg, részben pedig félremagyarázta, s azért legyen szabad állításaira megjegyzéseimet lehető röviden, de mégis az ügy fontosságához mért keretben előadnom.

1. H. úgy határozta meg a nyelvemléket, hogy ez »egy nyelvállapotról szóló jegyekben ránkmaradt tanuvallomás.« Én ezt helytelenítettem, mert az emlék *lényeges jegye* nincsen benne világosan kifejezve, és meg is javítottam, az ő meghatározását ilyformán: *a nyelvemlék egy ma már nem létező nyelvállapotnak maradandó jele*. Hogy meghatározásom jobb az övénel, saját maga is elismeri, midőn lépten nyomon bizonyítja, hogy mindez az ő meghatározásában is benne van (192. l. 3 bekezd.). De közben aztán egész lapon (193. l.) leczkézit engem, hogy nem helyesen fogtam fel az *emlék* fogalmát, mert ez nemcsak *elmúlt*, ma már *nem létező* dolgokat jelöl, hanem bizony jelöl *ma létező* dolgokat is. Megengedem. És mit akarunk azzal jelteni, mikor valamely ma létező személyt vagy dolgot emlékekkel megjelölünk? Nemde azt, hogy azok előttünk legyenek akkor is, a mikor már *nem létezők*. Azt hiszem, helyesen következtek, midőn azt állítom, hogy H. is ugyanazt tartja az *emlék* (Denkmal) lényeges jegyének, a mit én, s nem azt, a mit *válaszában* kivételképen emleget (193. l.). Meg is mondja ezt egyenesen: »A tudományos értelemben vett emlék (Denkmal) emlékeztető czélzat nélkül készült, de mi magunk *önként* felhasználjuk e tárgyakat, hogy *múlt* (no lám!) állapotokat *szabadon választott szempontból* rekonstruálhassunk.« Lám, lám, hogy az az ördögös *emlék* hát mégis csak *elmúlt*, azaz *ma már nem létező* állapotokat» jelöl!

De akkor, mire való volt az a sok kertelés az *emlékről*? Hát csak arra, hogy én is megtudjam, hogy *hányféle az emlék?*<sup>1</sup> Hányféle tehát? Először: *Denkmal*, másodsor: *Andenken*. A denkmal ismét: 1. *vulgaris Denkmal*, 2. *tudományos Denkmal*. Ez a kettő ismét felosztható a végtelenségig, a szerint, hogy a fehérvári bicskával, a kovakéssel vagy az osztják halász hajfűrtjével van-e dolgunk, mint emlékekkel. — Csak kettőt jegyzek meg erre a dologra vonatkozólag: 1. az emlékeknek e sokféle fajáról nyújtott meghatározás egytől-egyig helytelen és ellenmondó, de ezt kimutatni nem tartom érdemesnek, csak utasítom a szerzőt akármelyik Logika *meghatározás* (definitio) cz. fejezetére; 2. kíváncsi vagyok, mi köze van a fehérvári bicskának s egyéb ott (193. l.) elsorolt becses emlékeknek a nyelvemlékekhez? — Ha pedig valaki kételkednék e bravúros *Gründlichkeiten*-tal végzett szörszállhasogatáson, hát bizony mondom, hogy csodálni való az, de valósággal meg vagyion írva a Magyar Könyvszemle 193. lapján.

2. H. helyteleníti arra vonatkozó meghatározásomat, hogy *mikor* válik valamely nyelvmaradvány nyelvemlékké. A *kor* kérdése a nyelvemlékeknel igen fontos, azért tehát halljuk, hogyan vélekedtek erről mások, mit írt róla Hubert, és mit állítottam én? Mellőzöm azt a régi véleményt, mintha nyelvemlékeink kora az első magyar nyomtatott könyv (Szent Pál levelei) megjelenése idejéig (1533) tartana. Ennek tudtommal nincs gazdája, de régebben sokan így vélekedtek. Zolnai már úgy nyilatkozik (Nyelveml. a könyvnyomt. koráig, 22. l.), hogy »a *legújabb* kor nyelvbéli nyilatkozásain kívül minden *régi* irat és könyv már nyelvemlékszámba jön a nyelvész előtt.« Hubert ezt tagadja, de nem támogatja tagadását egyetlen bizonyítékkal sem. Ellenben hirdeti, hogy biztosan meg tudja határozni »a *kort*, melytől kezdve a nyelvjelenségek *többé nem nyelvemlékek!*« Keresem aztán én ezt a meghatározást, mint a

<sup>1</sup> Írtam (80. l. jegyz.), hogy erre nekünk a nyelvemlék meghatározása szempontjából részletesen kiterjeszkednünk nem kell.

tűt, az ő egész értekezésében, de határozottan kifejezve nincs sehol. Azonban talán ez a kategorikus imperativus jelöli Hubertnál a nyelvmemlékek korát: »Minden fixált, megörökített nyelvallapot nyelvmemlék!» Meddig nem nyelvmemlék tehát valamely nyelvjelenség? H. szerint addig, a míg csak hanggal fejeződik ki, a mint pedig leiratott, attól a pillanattól kezdve nyelvmemlék minden nyelvjelenség. Azonban ha a nyelvmemlék *elmúlt* nyelvallapot, akkor ez a korhatározás rossz, mert a mit most leírtam, az nem *elmúlt*, hanem *folytón tartó és ismétlődő* nyelvallapot vagy nyelvjelenség, mert ugyanezen hangokat, alakokat, kifejezéseket és szerkezeteket másodszor, harmadszor és századszor is használhatom, a nélkül, hogy akár az egyéni, akár a közös nyelvallapottól elütne. Ha tehát Zolnai meghatározása a nyelvmemlékek korára vonatkozólag nem helyes, mert tág; viszont a Huberté olyan *képtelenség*, a mely még a nyelvmemlékről adott saját meghatározásával is kiálló ellentétben áll.

Hát én mit állítottam erre vonatkozólag? Azt, hogy valamely rögzített beszéd *akkor* lesz nyelvmemlék, ha *lényeges* nyelvi jelenségei a később következő nyelvallapottól elütnek. Azt mondja H., hogy a *lényeges* szó segítségével szeretnék kibújni a meghatározás alól, s kér, hogy állapítsam meg hát, mik azok a lényeges nyelvi jelenségek. Hogy melyek és mifélék azok a *lényeges nyelvi jelenségek*, elég világosan érintettem ismertetésemben (81. l.); nyelvész tudhatja, melyek azok, s az ott említett néhány példából a nem nyelvésznek is lesz fogalma róla. Itt tehát mégis van valami biztos alap, a melyre a nyelvmemlék korát illetőleg támaszkodhatom. Egyébiránt ha én nyelvmemléktani elméletet írnék, akkor bővebben kiterjeszkedném erre a kérdésre is s nem »nego«-val és csupasz »affirmo«-val ütném el a dolgot, mint Hubert. Azt mondja ő, hogy *új tant* hirdet. Nos, akkor kötelessége lett volna, az e tanra vonatkozó régi állításokat *alaposan* megczáfolnia és azután saját nézeteit — *bizonyítékokkal támogatva* — kifejtetnie. De ezt egyiket sem teszi, ő csak *tagad* és *állít*. Ez a két szó pedig a tudományban = 0, a melyből minden lehet; de csak akkor lesz belőle valami, ha ez a szó is melléjük csatlakozik: *bizonyít*. Ő mitőlünk, a kik hibáira figyelmeztetjük, minduntalan bizonyítékokat követel, de ő maga ezekkel igen szívesen adós marad.

3. H. azt állítja, hogy a nyelvmemlékekben csakis az *egyéni nyelvallapot* kutathatjuk. De azt ismét nem bizonyítja semmivel, hogy *miért* éppen csak ezt. Én azt állítottam ismertetésemben és kelleténél is hosszabban (80—81. l.) bizonyítottam, hogy ez *szinte* lehetetlen és *nem*: *szinte lehetetlen*, mert olyan egyéni nyelvallapot, a melyet ő keres, a nyelvmemlékekben *nincs*. H. az én bizonyítékaimra ilyen döntő *argumentummal* felel: »Hát azért ... *lehetetlen* az egyéni nyelvallapot keresése, mert azt a nyelvmemlék nem tüntetheti fel *teljesen* sohasem? Hát a *kor* állapotát talán *teljesen* tünteti fel?» (195. l.) No már az ilyen erős (!?) bizonyítéka én elnémulok és megmaradok csökönyösen bebizonyított állításom mellett.

4. H. azt állítja (195. l.), hogy én *saját szavam* szerint sok dolgot nem értettem meg az ő értekezéséből. Bocsánat! ezt én nem írtam sehol. Nem értem, honnan kaphatta ezt az állítást! Talán abból, hogy egyik szórszálhasonlatot megkülönböztetését *érthetetlennek* mondtam? (Csakhogy az ám más valami, mint a mit nekem H. tulajdonít. Ez az *érthetetlen, helytelen, téves* (ez az az *érthetetlen*!) állítása pedig H-nak a következő: »Ha valaki rendes megszokott írásával *hamisít nyelvmemléket*, akkor műve az írotemlékek tanának szempontjából *nem hamisítvány*.« Erre én azt mondtam, hogy »*érthetetlen*«, mert ha én *rendes, megszokott írással* »hamisítom« a Halotti Beszédet, ez nem lesz hamisítvány (mint nyelvmemlék sem), hanem egy kész nyelvmemlék-másolat. (Hogy a nyelvmemlék-másolat is lehet hamisítvány, ez ide most nem tartozik.) H. erre gúnyosan így válaszol: »Igazán? Hát ha én rendes megszokott írással hamisítok egy *soha nem létezett* XIII. századi nyelvmemléket és azt hirdetem, hogy az eredeti most már elveszett, de én még idejekorán *lemásoltam*? *Írásmemlék*-hamisítvány és az én *másolatom*? Nem.«

H-nak igaza van: *nem az!* »Nyelvmélek-hamisítvány?« kérdezi tovább. »Bizony az« — felel reá nyomatékka. *Bizony nem az!* felelek én rá ugyanolyan nyomatékka. Ha u. i. az illető »másoló« szavahihető és a XIII. századi nyelvet úgyesen »hamisította«, azaz utánozta, akkor műve egy XIII. századi *elvezett nyelvmélek másolata*. Ha pedig az illető rosszul utánozott s gyanús, vagy plane kisül, hogy olyan nyelvmélek *sohasem létezett*, akkor azt mondjuk rá, hogy ez *nem nyelvmélek-hamisítvány*, mert *hamisítani* csak valamely *tényleg létező* dolgot lehet (l. Budenz: Ugor alakt. 161. l. és bármely iskolai nyelvtanban az *-ít* képzőről szóló tant, meg a logikát is!), — hanem *koholt* mű, tehát *nyelvmélek-koholmány!* — Az a bizonyos *alaposság* »nemzeti« tulajdon, csakhogy nem a mienk; de »magyar nemzeti vonás« igenis, hogy a *maga nevén nevezzük meg a gyereket!*

5. H. nagyhangú kárhóztatással itéli el Volf és Zolnai nyelvmélek-kiadásait az Ehr. cz. 66. lapja alapján, a honnan közléseikben 12 hibát (!) mutat ki, de ezek közül csak egy ér valamit s az is ilyen: *ekeffewltnek* (Ehrenfeld-kódex) *ekeffewltnek* (Volf). Erre én azt mondtam, hogy *ridiculus mus*. Most ő arra utasít engem, hogy nézzem meg a múzeumban Szent Krisztina életét, Volfnak ebben tett hibái nem lesznek *ridiculus mus*. Ha szükségem lesz rá, majd megnézem. De nem én vádoltam Volfot és Zolnait, hanem ő. Ha vádolt, miért nem vette bizonyítékát onnan, a hol volt; elhittük volna neki, hogy nem hamisítja meg Szent Krisztina életének szövegét. Ha pedig akkor ezt a szöveget még talán nem ismerte, miért vádolt *alap nélkül?*

6. Téved, sőt szándékosan téved H., midőn azt veti szememre, hogy én a nyelvmélek-kiadásban helyteleníttem a *teljes hüiséget*. Helytelenítem igenis a *betű-hüiséget*, a melyen ő nyargal, mert a *betű öl*. H. t. i. még a rövidítések feloldását is megköveteli a nyelvmélek-kiadásokban (pl. *myden* = *mi(n)den v. minden*). Hát aztán kinek és minek használ ez a *betű-hüiség*? A paleografusnak? Nem. Arra nézve közömbös, akár fel van oldva a rövidítés, akár nincs, mert úgyis ismeri. Magának a tudománynak? Erre is közömbös a feloldás, mert pl. *m den* tényleg = *minden*. A nyelvbúvároknak talán, a kik számára H. szerint a nyelvmélek-kiadás készül? No ezeknek meg éppen nem használ, mert nagyon kevés nyelvbúvár egyuttal paleografus is, és így számos rövidítés ismeretlen előtte; sőt van sok rövidítés, a melyen még a paleografus is fennakad. Mire való hát a *betűhüiséggel* megnehezíteni, sőt sok helyt érthetlenné tenni a nyelvmélekkiadásokat éppen a »nyelvbúvárok« előtt, a kiknek H. szerint kizárólag készülnek? Ez olyan gondolkodás, a melyet én csodálok, de magamnak nem kérek belőle. Azonban H. szerint minden »nyelvbúvár« eo ipso paleografus is, vagy ha nem az, hát tanulja meg ezt a tudományt. Erre a követelésre már megadtam ismertetésemben (84. l.) a feleletet, most még csak ezeket adom hozzá: A nyelvész és a paleografia két külön tudomány. Ha valaki mind a kettőt ismeri, az igen hasznos az illetőre nézve; azonban sok olyan nyelvész van, a kik igen keveset, vagy éppen semmit sem értenek a paleografiához, és mégis kitünőbb »nyelvbúvárok«, mint mi kettecskén együtt véve. Budenz — noha keveset értett a paleografiához — európai magaslatra emelte a magyar nyelv-tudományt és bizonyosan *nem kisebb* »nyelvbúvár« volt, mint mi paleografus-kodó nyelvészek. Sapiienti sat.!

7. Azt is szememre veti H., hogy a nyelvméleket illető meghatározásáról elmondom, *mennyiben új*, de adós maradok azzal, hogy *mennyiben nem új* (196. l.) Magamnál okosabb embert nem szeretek oktatni, azért egy kis hasonlattal élek. Az én csizmam *annyiban új*, hogy meg van fejelve, a *feje tehát új*. Már most bizonyára minden nagyobb megerőltetés nélkül kitalálja a kegyes olvasó azt is, hogy az a csizma *hol és mennyiben nem új!*

8. A nyelvmélektan *felosztásáról* szólva, kiemeltem ismertetésemben

(82. l.), hogy felosztása (*külső rész*: alaki és tartalmi külső, — *belső rész*: hangtan, szótan, mondattan) helyes, de *nem új*. H. erre azt vágja a fejemhez, hogy 1. nem vagyok tisztában *egy* (!) tudomány *anyaga*, *módszere* és *rendszere* közti különbséggel; 2. az ő rendszere »*teljesen új*« s én nem bizonyítottam be, hogy *nem új*.

Felelet az 1. pontra. H. értekezésének 14. lapján a nyelvelméltan felosztásából a *külső rész* alosztályait megadván, így ír:

»Ezek után a **rendszer táblázata ilyen lesz.**«

És ezután adja a fönt közlöttem felosztás táblázatát. Azt kérdezem én már most: *melyikünk nincs tisztában valamely tudomány anyaga, módszere és rendszere közti különbséggel?*!

Felelet a 2. pontra. Ha én azt állítom, hogy ez a *rendszer nem új*, mert az eddigi nyelvelméltan-kutatásokban több-kevesebb sikerrel gyakorlatilag már alkalmazva volt, — ennek minden bizonynyal van annyi ereje, mint ha H. minden bizonyítás nélkül azt állítja, hogy *de bizony teljesen új*! Azonban nem akarok »kibújni« a bizonyítás alól, mert így oda jutnánk, a hova az egykori két palóc, a kik fél napon át veszekedtek és czibálták egymás haját azért, hogy *Schmied* nevű földesurok neve *Simúd*-e, vagy *Esmúd*? Tehát bizonyítsunk! Mindazt, a mit H. értekezésében a nyelvelmélt *külső részéről* »rendszer«-be összefoglalt (14—15. l.), gyakorlatilag is alkalmazva látjuk Volf nyelvelméltan-kiadásainak »bevezetés«-eiben. (Legszövegebben talán az Ehrenfeld-kódex bevezetésében.) Ezek minden nyelvész előtt ismereteseek. Delehet, hogy H. ezeket a bevezetéseket nem méltatta figyelmére; akkor *magna ingenia convenerunt*. Ha pedig figyelemre méltatta s az ott találtakat rendszerbe foglalni és tökéletesíteni törekedett, ez már magába véve is érdem, de *nem új dolog*. — A nyelvelméltan *belső része*: *hangtan, szótan* (1. alaktan, 2. jelentéstan), *mondattan*, — ismeretes nyelvtani rendszer, a mely *Erdősitől* kezdve mai napig minden nyelvtanirónál megvan (hogy csak saját irodalmunkat tekintsem). Ha pedig H. arra is kíváncsi, hogy ezt a nyelvelméltan-kutatásokban alkalmazták-e, hát tekintse meg a Magyar Nyelvőr 28. kötetét és a Nyelvtud. Közl. még több kötetét, ott meg fogja találni, a mire szüksége van. És aztán ne mondja, hogy az ő rendszere *teljesen új*, mert akkor az új gazdához kerül és megtatarozott ócska ruhát is újnak lehet mondanunk.

Ezek voltak H. válaszában azon tárgyi természetű megjegyzések, a melyekre válaszolnom kellett. Az elmondottakból minden elfogult lélek láthatja: *ki hirdet tévedéseket arany igazságokként s ki akarja megfélemlíteni a nagyközönséget?* (Hát nem a *nyelvbüvárokat?*)

Személyes éli megjegyzéseit nem méltatom figyelemre, csak egyet idézek közülök: »Nem akarom őt (t. i. engem) most se *rosszakarattal*, se *egyébbel* megvádolni (holott kívánatra mindezt *be is bizonyíthatom*)«. — Ismertetésem végén így írtam: »Hosszasan foglalkoztam H. értekezésével, mert *megérdemli. Nyelvésztünk jelenlegi szöböngésző irányzatában ez az értekezés majdnem egyetlen, a mely általános eszméket nyújt és rendszert ad*, habár ez nem is minden ízében sikerült«. (85. l.) A *rosszakarat minden bizonynyal így beszél!* — Hát az az »*egyéb*« micsoda? A válasz nem mondja meg, de ez rosszabb lehet még a rosszakaratnál is, mert nincs neve. Hanem hát kár volt elfeledni a szerzőnek, hogy tudományos kérdésben bizonyítás nélkül a »megvádolás« legalább is *nem helyén való*. Én pedig kérem a szerzőt, bizonyítsa be kívánatra ígérete szerint, hogy ismertetésemben hol nyilvánul ő iránta *rosszakarat* és mi az az »*egyéb*«?

Feleletemet azzal végzem, hogy szép a nézeteinkhez való *okos* ragaszkodás, de még szövege: *consilium mutare in melius*.

Dr. Bartha József.

## Utolsó szó a nyelvemléktan ügyében.

A *consilium mutare in melius* elvét követve nekem is megjött a job-bik eszem s ezennel előllok minden további vitától. A szíves olvasó bizonyára csodálkozni fog, hogy honnét ütött belém egyszerre ez a békülékeny hang s miért teszem le épen most a tollat, mikor ellenfelem egyenesen felhív a további vitára. Igen egyszerű a magyarázat: véletlenül elkezdtem *számolni*. A Magyar Könyvszemlében, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos közlönyében, *hét* egész lapon ismertette dr. Bartha József *hatvan* lapnyi nyelvemléktanomat: én azt híven, hogy szolgálatot teszek vele a Könyvszemle olvasóközönségének, ha dr. Bartha József súlyosabb tévedéseit helyreigazítom, *négy és fél* lapon feleltem ismertetésére, mire ő most megjegyzéseit »lehető röviden, de mégis az *ügy fontosságához* mért keretben« ujabb *négy* oldalon mondja el. Mint-hogy azonban már Bölcs Akiba megmondotta (fogjuk rá, hogy ő volt!), hogy könnyebb egy sornyi képtelenséget *állítani*, mint azt tíz sorban megczáfolni, nekem, ha én dr. Bartha Józsefnek újból válaszolni akartam volna, először is idézetekben le kellett volna újra nyomtatnom egész cikkét, minthogy *egyetlen sorát* nem hagyhattam volna szó nélkül, s így csak maga az idé-zet *négy* oldal lett volna: a czáfolat, mint Bölcs Akiba kiszámította, minimum *tízszernyi*, ez már összesen *negyennégy* oldal s így az én *hatvanlapnyi* nyelvemléktani értekezésem ügye a Könyvszemlének *eddig* kerek *hatvan* lapját foglalta volna le.

Erős meggyőződésem, hogy most azzal teszem a legnagyobb szolgálatot a Könyvszemle szíves olvasóinak, ha már egyszer végérvényesen *elhallgatok* mindenféle nyelvemléktannal s szóhoz engedek e folyóirat hasábjain olyanokat is, kiket e hely ügy tudományos szakjuknál, mint egyéb érdemeiknél fogva méltán megillet. De mielőtt ezt tenném, engedje meg e folyóirat mélyen tisztelt szerkesztője, hogy neki ezennel nyilvános köszönetemet fejezzem ki azért a jóin-dulatért és kitüntető érdeklődésért, melylyel értekezésemet kezdettől fogva kísérte s b. lapjában talán kelleténél is nagyobb terjedelemben szóvátenni engedte.

Most még csak a t. bírálóhoz lenne néhány szavam. Ő felszólított, hogy bizonyítsam be ígéretem szerint, hol találók ismertetésében »rossz-akaratot és egyebet«, s egyuttal megró, hogy »kár volt elfeledni a szerzőnek, hogy *tudományos kérdésben* bizonyítás nélkül a »megvádolás« legalább is *nem helyén való*«. Már engedelmet kérek, de én először is nem tartom *tudományos kérdésnek*, hogy X úr Y-ről rosszakarattal ír-e vagy sem, másod-szor pedig én az illető helyen azt mondtam, hogy *most* nem akarom őt *megvádolni*, de ha kívánja, nem vádолоk, de *bizonyítok*. Oldalakra terjedő bizonyítékaimat e helyen a fönnebb említett okokból közre nem adhatom, de ha a t. bíráló kíváncsi rájuk, magán uton szívesen rendelkezésére bocsátom őket, akár közzé is teheti valahol. Ha pedig azt hinné, hogy a Magyar Könyv-szemle olvasóinak türelmére való hivatkozás nem egyéb kibuvónál, kijelentem, hogy az egyes kérdések megvitatását az illető *szakfolyóiratokban* kívánságára hajlandó vagyok folytatni; a t. bíráló iránti elismerésemnek azonban még e folyó-irat hasábjain is kifejezést szeretnék adni, mert mostani válaszában is nem közönséges *tudományos* eredményeket mutatott ki. A többek között felfedezte, hogy Budenz, bár *keveset* értett a paleografiához, európai magaslatra emelte a *magyar nyelvtudományt* és bizonyosan többet értett az *összehasonlító magyar-ugor nyelvészethez*, mint én »paleografuskodó nyelvészke«. Aztán fel-fedezte... De hagyjuk! Ígéretem ellenére újra »tudományos« kérdések fejtege-tésébe akartam bocsátkozni, de most már letezem a lantot. Csupán egy kéréssem van még a t. bírálóhoz. Ha igazán nem érez irántam semmiféle rosszakaratot, hanem épen az ellenkezőjét, úgy nagyon kérem annak a szent jóakaratra, a nevében, hogy ezentúl ne *ismertessen* engem sehol, mert ilyen formán a nevem csakhamar nem *ismeretessé*, de *hírhedtté* lesz.

Hubert Emil.

## FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

## L

## HAZAI FOLYÓIRATOK.

Az **Egyetemes Philologiai Közlöny. XXIII. évfolyama. V. füzetében** (1899 május) Erdélyi Pálnak a »Komáromi énekes-könyvről« szóló dolgozatából a befejező közlemény olvasható. — A **VI—VII. füzet** (1899 június—július) tartalmazza *Hellebrant Árpádtól* az 1898-diki magyar filologiai irodalom részletes bibliografiai ismertetését.

Az **Erdélyi Múzeum XVI. kötetének V. fürete** (1899 május 15.) ismertetést közöl *Domján István*-tól Barabás Samunak »Zrinyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok« című kiadványáról. — A **VI. füzetben** (1899 június 15.) dr. *Székey István* Kazinczy Ferencznek három Erdélyből írt levelét közli s ugyanott rövid ismertetés olvasható a Ferenczi Zoltán »Vásárhelyi Daloskönyv« című kiadványáról.

A **Grafikai Szemle IX. évfolyamának 4-ik száma** (1899 április) a csiksomlyói zárdakönyvtár egy a szakirodalomban különben már részletesen ismertetett unikumáról emlékezik meg pár sorban s a Rosenthal Lajos karácsonyi katalógusát ismerteti a Magyar Könyvszemle nyomán. Ezen kívül az Iparművészeti Múzeum könyvtárának megnyitásáról is ír. — Az **5-ik szám** (1899 május) a világ egyik legrégebbi újságának, a kétszázhuszonötéztendő Jenaische Zeitungnak jubileumáról közöl rövid értesítést. — A **6-ik számban** (1899 június) *Tichy Ákos* a Freckay-féle Mesterségek szótárának a könyvnyomtatással foglalkozó részéről közöl szakszerű bírálatot.

**Irodalomtörténeti Közlemények. IX. évfolyam 3. füzet.** *Bernáth Lajos*, Protestáns iskoladrámák (I. közlemény.) — *Császár Elemér*, Horatius és Versegly (I. közlemény.) — *Imre Lajos*, »Jóka ördögé«-hez és a »Hegedű«-ről. — Adattár: *Décsi Lajos*, Adatok Pápai Paris Ferencz életéhez (I. közlemény.) — Dr. *Récsey Viktor*, Révai Miklós néhány újabb levele. — *Koncz József*, Szalárdi János kiadatlan levelei stb. (III. és befejező közlemény. — Dr. *Toldy László*, Könyvészeti adalék Szabó Károly I. kötetéhez. — *Czékus László*, Jászay Pál irodalmi hagyatékából: levelek (befejező közlemény.) — *Katona Lajos*, Adalékok codex-irodalmunk forrásaihoz (II. közlemény.) — Ismertetések, bírálatok: *Ferenczy József*, Irodalmi dolgozatok (ism. lm.) — Irodalomtörténeti repertorium *Hellebrant Árpádtól*.

A **Századok XXXIII. évfolyamának 5. fürete** (1899 május 15.) *Domanovszky Sándornak* a Dubniczi Krónikáról írt tanulmányá-

ból a befejező részt közli. — A 6-ik füzetben (1899 június 15.) az újabb történeti irodalom bibliografiai ismertetéséből egy kiegészítő közlemény olvasható. *Jurkovich Emil* egy 1669-iki iskolai színelőadás szinlapját közli.

## II.

## KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

**Centralblatt für Bibliothekswesen.** XVI. évfolyam 5. füzet (1899 május.) *Hans Graeven*, Cyriacus von Ancona auf dem Athos. — *Hugo Rabe*, Der Palimpsest cod. I. 31 der Biblioteca comunale in Perugia. — *Dr. Anton Schubert*, Die sicher nachweisbaren Inkunabeln Böhmens und Mährens vor 1501 (vége.) — *Elb. Nestle*, Zur Bibliographie der hebräischen Sprachkunde. — *Dr. Falk*, Der gelehrte Korrektor *Adrian O. S. B.* der Peter Schöfferschen Druckerei zu Mainz. — *Ferdinand Eichler*, Auch ein Wort zum Generalkatalog der österreichischen Handschriften. — *Recensionen und Anzeigen*: *Catalogus codicum astrologorum Graecorum*. *Codices Florentinos descripsit Alexander Olivieri. Accedunt fragmenta selecta primum edita ab Francisco Boll. Francisco Cumont, Guielmo Kroll, Alexandro Olivieri (C. Haeberlin.) Ernest Wölffing.* Verzeichniss der Zeitschriften für die Gebiete der Mathematik, der Physik, der Technik und der verwandten Wissenschaften, welche auf Württembergischen Bibliotheken vorhanden sind (*Ernst Roth*.) Grundriss für Geschichte der deutschen Dichtung; aus den Quellen von *Karl Goedeke*; nach dem Tode des Verfassers in Verbindung mit Fachgelehrten fortgeführt von *Edmund Goetze (W. Sch.) F. Sintenis*, Die Pseudonyme der neueren deutschen Litteratur (*M. Grolig*.) *James D. Brown*, *Manual of Library Classification and Shelf Arrangement (A. Graesel)*

Állandó rovatok: Mittheilungen aus und über Bibliotheken. — Vermischte Notizen. — Neue Erscheinungen auf dem Gebiete des Bibliothekwesens. — Antiquarische Kataloge. — Personalnachrichten.

**Deutsche Litteraturzeitung.** XX. évfolyam, 17. szám (1899 április 29.) *Johannes Luther*, Die Reformationsbibliographie und die Geschichte der deutschen Sprache (*W. Scheel*.) — 19. szám (1899 május 13.) *J. Fath*, Wegweiser zur Deutschen Litteraturgeschichte (*E. Martin*.) — 21. szám (1899 május 27.) *Karl Heiland*, Die Lutherdrucke der Erlanger Universitätsbibliothek aus den Jahren 1518—1523. (*Johannes Luther*.) — 22. szám (1899 június 3.) *Oettingen-Wallersteinsche Sammlungen in Maihingen. Handschriftenverzeichniss I. Hälfte*, von *G. Grupp* (*Ed. Heyck*.)

**Le Bibliographe Moderne.** III. évfolyam, 1899 január—februári füzet (13. szám.) *A. Claudin*, L'imprimerie à Uzès au XV<sup>e</sup> siècle. — *Em. Duvernoy*, L'aménagement du dépôt d'archives de Meurthe-et-Moselle. — *F. Blochet*, Catalogue des manuscrits mazdéens de la

Bibliothèque nationale de Paris (folyt.) — Henri *Stein*, La collection Diederichs à la bibliothèque de l'Université d'Amsterdam. — H. de *Curzon*, Essai d'un répertoire des documents concernant le théâtre et la musique aux Archives nationales. — Chronique des Archives: Allemagne. Autriche-Hongrie. Belgique. Espagne. France. Italie. Suède. — Chronique des bibliothèques: Autriche-Hongrie. France. Grande-Bretagne. Italie. Suisse. — Chronique bibliographique: Histoire de l'imprimerie. Bibliographie du sonnet. Thèses bibliographiques à l'École des chartes. Le commerce des livres à Nijni-Novgorod. — Comptes rendus et livres nouveaux: Revues spéciales. Emile de *Sagher*, Notice sur les archives communales d'Ypres et documents pour servir à l'histoire de Flandre du XIII<sup>e</sup> au XVI<sup>e</sup> siècle. (H. S.) Antonio Manno, Bibliografia storica degli Stati della Monarchia di Savoia, (H. S.) Szabó Károly et Hellebrant Árpád, Régi Magyar Könyvtár I—III. (J. Kont.) Alfred Wotquenne, Catalogue de la Bibliothèque du Conservatoire royal de musique de Bruxelles (Henri de Curzon.) D. Jordell, Répertoire bibliographique des principales revues françaises pour l'année 1897 (H. S.) Bibliographie der deutschen Zeitschriften. Litteratur II. (H. S.) Ph. Renouard, Imprimeurs parisiens, libraires, fondeurs de caractères et correcteurs d'imprimerie depuis l'introduction de l'imprimerie à Paris (1470.) jusqu'à la fin du XVI<sup>e</sup> siècle (H. S.) — 1889 *márczius—júniusi füzet* (14—15. szám.) Ch. *Schmidt*, Un cours de bibliographie au XVIII<sup>e</sup> siècle. — Geoffroy de *Grandmaison*, L'Espagne et la France sous le premier Empire, à travers les archives espagnoles. — Henri *Stein*, L'origine flamande de l'imprimeur Chr. Wechel. — F. *Gerbaux*, Les papeteries d'Essonne, de Courtalin et du Marais à l'époque de la Révolution française. — C. *Conderc*, Les archives de la châtellenie de Bressuire. — Chronique des archives: Allemagne. Belgique. Espagne. France. Italie. Pays-Bas. Portugal. — Chroniques des bibliothèques: Allemagne. Autriche-Hongrie. Belgique. France. Italie. Suisse. — Chronique bibliographique: L'exposition bibliographique de Brunn. L'exposition bibliographique de La Haye. Le 5<sup>e</sup> centenaire de Gutenberg. L'art typographique à Naples. L'amateur d'autographes. Bibliographie de l'histoire vaudoise. Histoire de l'imprimerie. Bibliographies géographiques. Bibliographies individuelles. — Comptes rendus et livres nouveaux: Revues spéciales. Les archives principales de Moscou du ministère des Affaires étrangères (H. S.) Marius Barroux, Les sources de l'ancien état civil parisien (H. S.) Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis ediderunt socii Bollandini (H. S.) Otto Hupp, Ein Missale speciale Vorlauffer des Psalteriums von 1457 (H. S.) Paul Ducourtieux et Louis Bourdery, Une imprimerie et une librairie à Limoges vers la fin du XVI<sup>e</sup> siècle (H. S.)



**Revue des Bibliothèques. IX. évfolyam, 1—3. füzet.** (1899 január—márczius.) Léon. G. *Pélissier*, Inventaire sommaire des papiers de Pierre-Daniel Huet à la Bibliothèque Laurentienne de Florence. — Giovanni *Bresciano*, Ricerche bibliografiche. I. Di tre rarissime edizioni napoletane del secolo XVI. sconosciute ac bibliografi. — E. *Bloch*, Inventaire et description des miniatures des manuscrits orientaux conservés à la Bibliothèque Nationale (folyt.) — Émile *Picot*, Des français qui ont écrit en italien au XVI<sup>e</sup> siècle (folyt.) — Bibliographie: Cherot, *a*) Bourdaloue, sa correspondance et ses correspondants; *b*) Deux nouvelles lettres de Bourdaloue (H. O.) A. M. P. Ingold, Les manuscrits des anciennes maisons religieuses d'Alsace (M. Louis Polain.) D. Jordell, Répertoire bibliographique des principales revues françaises pour l'année 1897 (M. Louis Polain.) Ministère de l'Instruction publique et des Beaux-Arts: Comité des travaux historiques et scientifiques: missions, bibliothèques, archives; bibliographie de leurs publications au 31 décembre 1897 (L. D.) De Oranje Nassau-Bockerig en de Oranje-Penningen in de Koninklyke Bibliotheek en it het Koninklyk Penning-Kabinet te's Gravenhage; Domui Nassaviae-Arausiae sacrum, 1898 (L. D.) Paul Guérin, Recueil des documents concernant le Poitou contenus dans les registres de la Chancellerie de France (L. D.) J. Favier, Catalogue des livres et documents imprimés du Fonds Lorrain de la Bibliothèque municipale de Nancy (Léon Dorez.) — Chronique des Bibliothèques: Allemagne. France. Italie.

**Rivista delle Biblioteche e degli Archivi. IX. évfolyam 10. szám.** Processi verbali delle adunanze pubbliche della »Società Bibliografica Italiana« nella 2<sup>a</sup> riunione generale tenuta in Torino 8—12 Settembre 1818. — Francesco *Flamini*, Intorno al Congresso bibliografico internazionale di Parigi (13—16 aprile 1898.) — Guido *Biagi*, Della conservazione dei mss. antichi. — 11. szám. Ludovico *Frati*, Le edizioni delle opere di Ulisse Aldrovandi. — Demetrio *Marzi*, Documenti per la storia della Romagna Toscana. — La conferenza internazionale di S. Gallo per il restauro degli antichi codici. — Filippo *Cavicchi*, Notizia Savonariolana. — Rivista bibliografica: Gio. Giannini, Una curiosa raccolta di segreti e di pratiche superstiziose fatta da un popolano fiorentino del secolo XIV (G. L. Passerini.) Capelli Adriano, Lexicon abbreviatarum quae lapidibus, codicibus et chartis praesertim medii-aevi occurrunt (R.) — 12. szám. Angiolo *Solerti*, La Biblioteca Marciana. — Enrico *Rostagno*, Miscellanea Laurenziana. — Demetrio *Marzi*, Documenti per la storia della Romagna Toscana. — X. évfolyam. 1. szám. Clemente *Lupi*, Archivi ed archivisti. — Luciano *Villani*, Segni grammaticali e interpretativi nei manoscritti. — Armando *Ferreri*, Lettere inedite di Lodovico Antonio Muratori. — G. B., La Biblioteca Consorziale di Bari. — Bolletino della Società Bibliografica

Italiana. — 2. szám. Guido Biagi, La Biblioteca storica »Andrea Ponti« in Ravenna. — Clemente Lupi, Archivi et archivisti. — Armando Ferreri, Lettere inedite di Lodovico Antonio Muratori. (II.) — 3. szám. Angelo Solerti, Un nuovo manoscritto della »Gerusalemme« con correzioni autografe. — Ludovico Frati, I manoscritti posseduti da Carlo Ghislieri. — Demetrio Marzi, Documenti per la storia della Romagna Toscana. — Ludovico Frati, Un codice miniato, ignoto, delle favole esopiane di Walter l' Inglese. — Rivista bibliografica: Willard Fiske, Catalogue of the Dante Collection presented. Compiled by Theodore W. Koch (Curzio Mazzi.) Zdekauer Lodovico. 1. Sulla importanza che ha la diplomatica nelle ricerche di storia del diritto italiano. 2. Schema delle lezioni di paleografia e diplomatica dettate agli scolari di giurisprudenza nella R. Università di Macerata l'anno scolastico 1898/99 (E. Casanova.) G. Picciola, Frammento ignoto di un codice della »Divino Commedeo« riprodotto su quattro tavole. (G. L. Passerini.) — 4. szám. Eugenio Casanova, Le »Teoriche« della Laurenziana. — Alberto Lombroso, Il Congresso storico napoleonico di Alessandria per il centenario della Battaglia di Marengo (1900.)

Állandó rovatok: Notizie. — Corriere bibliografico.

**Zeitschrift für Bücherfreunde. II. évfolyam, 7 füzet** (1898 október.) Franz Weinitz, Ein Berliner Jugendschriftenverlag und sein Illustrator. — Fedor von Zobeltitz, Die »Päpstin Johanna.« — W. L. Schreiber, Die Totentänze I. — Anton Klette, Noch ein Wort über Heinrich Heines Geburtsjahr. — Jean Loubier, Französische Originalzeichnungen für Wandteppiche aus dem XV. Jahrhundert. — Alfred Schulze, Eine neue deutsche Bibliographie. — Mittheilungen: Ein Bismarckbrief. Hilfsmittel französischer Bibliographie (R. B.) Zur Krüdener-Litteratur. Über die Privatbibliothek Papst Leo XIII (—r.) Die heraldische Ausstellung in Hannover (—er.) — 8—9. füzet (1898 november—deczember.) W. L. Schreiber, Die Totentänze II. — Georg Boetticher, Die Münchener »Fliegenden Blätter« und ihre Geschichte. — Friedrich Deneken, Frederik Hendriksen und das dänische Buchhandwerk der Gegenwart. — Heinrich Heidenheimer, Johannes Gutenberg in den Schöferschen Drucken des deutschen Livius. — Theodor Goebel, Die grossen deutschen Verlagsanstalten I. Das Bibliographische Institut in Leipzig. — Fedor von Zobeltitz, Eine Bibliographie der Robinsonaden. — Kritik: Grassauer, Generalkatalog der periodischen Druckschriften Österreichs (M. Grolig.) A. Hoffmann, Goethe in Breslau und Oberschlesien und seine Werbung um Henriette von Lüttwitz. Holteis und E. T. A. Hoffmanns Bergreise. (L.) Karl Dziatzko, Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten (W. L. Schreiber.) Das Kupferstichkabinet (—e.) Pan IV. Jhrg. 1. Hft. (R.) Antonio Vismara, Bibliografia Storica delle Cinque Giornate e degli avvenimenti politico militari in Lombardia nel 1848 (G. Pani.) Botermans. Die

Hystorie van die seuen mannen van romen (J. Hagen.) Schilder, Kaiser Alexander I. (R. Loewenfeld.) Proctor, Early Printed Books. (O. v. S.) — Mittheilungen: Neue Ex-Libris (—z.) Eine alte Privatbibliothek (Gg. Schmidt.) Das Bücherverschlingen (H. Meisner.) — 10. füzet (1899 január.) Walter von zur Westen, Der künstlerische Buchumschlag; Frankreich und Nord-Amerika. — Fedor von Zobeltitz, Ein Vorläufer des Psalteriums von 1457. — Emil Fromm, Die Busse des Heiligen Hieronymus, ein neu aufgefundener Holztafeldruck des XV. Jahrhunderts. — Jean Loubier, Die Kunst im Buchdruck: Sonderausstellung im Königl. Kunstgewerbemuseum zu Berlin I. — J. L. Algermissen, Die kölnner Stadtbibliothek. — A. L. Jellinek, D. Simon seu, H. Stümcke und F. v. Zobeltitz, Nachträge zur »Päpstin Johanna«. — Otto von Schleinitz, Die Makellar-Auction in London. — Johannes Luther, Zur Bibliographie der Reformationszeit. — Kritik: Fr. Volbach, Händel, Leop. Schmidt, Haydn, Heinrich Bulthaupt, Carl Loewe. (Rob. Eitner.) L. Gerster, Die schweizerischen Bibliothekzeichen (K. E. Graf zu Leiningen.) Brito Aranha, A Imprensa em Portugal nos Seculos XV<sup>o</sup> XVI; Xavier de Cunha, Impressoes Deslandesianas (Th. Goebel.) Zur kunstgeschichtlicher Litteratur (Alb. Dresdner.) Dr. Johann Adolf Brunn, An enquiry into the art of the illuminated M. SS. of the middle ages (J. Hagen.) — Mittheilungen: Eine Lutherbibel (H. G. Schmidt.) — Meinungsaustausch: Zu Schreibers Totentanz-Artikeln (D. Simonsen.) — 11. füzet (1899 február.) Rudolf Wolkan, Politische Karikaturen aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges. — Anton Schlossar, Die Wiener Prachtausgaben Degens vom Anfang unseres Jahrhunderts. — Jean Loubier, Die Kunst im Buchdruck: Sonderausstellung im Königl. Kunstgewerbemuseum zu Berlin II. — F. v. Z., Vom Antiquariatsmarkt. — 12. füzet. (1899 márczius.) Adolf Schmidt, Die Bibliothek Moscheroschs. — Philipp Rath, Künstlerische Inseraten Reklamen. — Rudolf Beer, Die »Salle A. Lullin« der Genfer Stadtbibliothek. — Kritik: R. Nordhausen, Ars amandi (—bl—) De Oranje-Nassau Boekery (Joh. Hagen.) A. von Puttkammer, Aus Vergangenheiten (—bl—). C. Spindler, Illustrierte Elsässische Rundschau (—bl—). Otto Schnell, Bergische Sagen (dr. Marcus Landau.) Lionel Cust, The Master E. S. and the Ars Moriendi (O. v. Schleinitz.) Gerh. Hauptmann, Die versunkene Glocke; in Bildern von Heinrich Vogeler (Hanns Müller-Brauel) — Buchausstattung: Bierbaum-Behrens, Der bunte Vogel von 1899 (—bl—). Benzman-Heise, Sommerunglück (—m.) Stucken-Fidus, Balladen (—t.) Volz, Mopsus (G. T.) Heilmann, Führer durch Kopenhagen (—t.) — Meinungsaustausch: Bibliographie der Robinsonaden (Em. Breyer.)

---

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

---

**Könyvtári kinevezések.** A vallás- és közoktatásügyi miniszter f. évi július hó 22-ikén 42,066. sz. a. kelt elhatározásával *Czakó Elemért* az országos magyar iparművészeti múzeum és iskola könyvtárához könyvtárnokká, július 29-ikén pedig 43,884. sz. a. Csekei *Varjú Elemért* a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárához assistenssé nevezte ki

**Könyvtári felügyelői körut.** *Fejérfpataký László* egyetemi tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóőre, mint a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének tagja, a folyó év nyarán folytatta a vidéki könyvtári ügy tanulmányozása érdekében mult évben megkezdett körutját. Az orsz. felügyelő ez alkalommal az alsókubini, balassagyarmati, egri, esztergomi, fumei, halasi, kecskeméti, miskolczi, nagykanizsai, nyíregyházi, pécsi, pozsonyi, soproni, szabadkai, szombathelyi, temesvári, tiszafüredi, trencsényi, tőrőcszentmártoni és verseczi nyilvános jellegű könyvtárakat tette tanulmányozása tárgyává. A terjedelmes utijelentés, mely a nagy körut folyamán szerzett tapasztalatokról beszámol, nemcsak a meglevő könyvtárak fejlesztésére, de új, nagyobb nyilvános könyvtárak létesítésére is tartalmaz konkrét javaslatokat. A fogékonyságban, mely ebben az irányban országszerte észlelhető, jórészt az előző évi felügyelői körut, s az orsz. főfelügyelőség ebből kifolyólag tett lépéseinek hatása nyilatkozik; s ez újabb bizonyítéka annak, minő nagy szerep vár az országos főfelügyelőség intézményének a hazai könyvtári ügy fejlesztésére.

**Egy állítólagos magyar nyelvemlék Cheltenhamban.** A Magyar Könyvszemle volt szerkesztője még 1892. nyarán figyelemztetett engem egy állítólagos magyar kódexre Sir Thomas Phillipp cheltenhami könyvtárában, mely Haenel katalógusában a 2314. sz. alatt van felsorolva *Dialogi S. Gregorii hungarice (chartaceus)* cím alatt; és egyszersmind fölszólított, hogy járjak utána a dolognak és konstataíjam valljon csakugyan egy nálunk ismeretlen magyar nyelvemlékkel van-e itt dolgunk vagy nem. Ámbár az azóta lefolyt hét év alatt több ízben tettem kísérletet ez irányban, csak nemrég sikerült a kéziratot megvizsgálnom és konstataínom, hogy egyetlen egy magyar

szó sincs benne, a mely fölfödözésre jóformán el voltam készülve, mert már tudomásom volt a felől, hogy évekkal azelőtt, mikor valaki tudakozódott Cheltenhamban erről a magyar kódexről, küldöttek neki pausát Gregoriusnak — rácz nyelvre fordított dialogusairól.

A kódex melső tábláján a következő jegyzet fordul elő írónnal modern kéztől »*quaere?* Slavonie MS. No« »Hungarice vel Dalmatice« a két alá vont szó Sir Thomas kezeirásában.

A kódex utolsó lapján pedig ez áll tintában majdnem modern kézírásban: »Dialoghi di S. Gregorio e di S. Agostino ricopiati dal Diacono Giovanni Jugosich di Verbenuo nel 16 (*étsd* secolo).«

Kropf Lajos.

**Franciaia ismertetés a magyar bibliografiai irodalomról.**  
Kont Ignác Párisban élő hazánkfia, aki a hazai irodalmi és tudományos mozgalmaknak ismertetése terén már évek óta igen elismerésre méltó tevékenységet fejt ki, bibliografiai irodalmunk nevezetesebb jelenségeiről sem feledkezik meg. Nemrég, mint jeleztük is e helyen, a magyar repertorium-irodalomról irt érdekes ismertetést egy francia szakfolyóiratban, ujabban pedig ugyanott (*Le Bibliographe Moderne* 1899. Nro. 13.) a régi magyar irodalomra vonatkozó bibliografiai kutatásokról nyujt igen ügyesen összeállított, könnyen áttekinthető és pontos képet. Alkalmat erre a Régi Magyar Könyvtár III. kötete 2. részének megjelenése szolgáltatott, melynek ismertetése kapcsán Kont nemcsak hogy a mű előző kötetait is részletesen bemutatja s így Szabó Károly bibliografus érdemeinek is méltó elismeréssel adózik, hanem feltűnteti nagy vonásokban a magyar könyvészeti törekvéseket Bod, Benkő, Horányi, Wallaszky kísérleteitől kezdve a legujabb időkig. Sőt a könyvanyag ismertetése némely helyeken igen sikerült művelődéstörténeti rajzzá növi ki magát, úgy hogy a külföld e kis dolgozat révén nemcsak Magyarország könyvészeti irodalmával ismerkedhetik meg, hanem egy pár nevezetes művelődés- és irodalomtörténeti szempontra is figyelmessé lesz téve. Kont végül a *Magyar Könyvszemlé*ről is megemlékezik, mint a melynek a Szabó-Hellebrant-féle mű kiegészítése, illetve az ujabb adatok publikálása egyik fő programpontja.

—r

**Halábori Bertalan.** Ennek az egri-egyházmegyei világi papnak nevét Hubert Emil dr. mentette ki a feledség homályából. Mivel írómestersége révén figyelmünket magára vonja, talán érdemes lesz azt a kis apróságot is megtudnunk róla, a mit oklevéltárat, könyveket forgatva találtam reá vonatkozólag. A Schrauf közölte Reg. Bursae Univ. Cracoviensis szerint Bartholomeus de Halabor már 1493-ban, vagy, ha egy oldaljegyzetet is számba veszünk, 1494-ben Krakóban tartózkodott volna, (6. l.). Az egyetemi beiratkozásnál Gergely fia, Halábori Bertalannak írja magát (58. l.). Megjegyzendő azonban, hogy a Chmiel-féle Album Stud. Univ. Cracoviensis (II. k. I. f. 37. l.) csak az 1495-diki nyári félévnél említi így: Bartholomeus

Gregori de Halabor t(otum solvit). Alig lehet kétséges, hogy rokonságban áll azzal a Halábori Mátyás deákkal. kit. feleségével Erzsébettel együtt II. Ulászló 1494. nov. 13-ikán megerősít a tőle eddig is bírt Hencz-Halábor beregmegyei község birtokában. Ehhez különben — úgy látszik — feleségének atyja Halábori Kelemen után jutott s így vette föl maga is a nevet. (Károlyi okmt. III. 15. l.) Mivel Csánki szerint (Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában) ez a beregmegyei Halábor Harábor néven is előfordul, nem látszik lehetetlennek, hogy ezek a Haláboriak leszármazottjai annak a Harábori családnak, melyről különben Nagy Iván (V. k. 50. l.) azt tartja, hogy 1437-ben férfiágon kihal. — Megemlíthető, hogy 1537-ben a kolozsmonostori konvent tagjai közt is látunk Halábori György nevű egyént (Tört. Tár, 1892. évf. 81. l.), de van-e összefüggés közte és az említett Haláboriak közt, az nagy kérdés.

S. P.

**XVI. századi leltár egy esztergomi misekönyvben.**  
A M. Nemz. Múzeum könyvtárában Hung. e. 798. sz. alatt őriztetik a Missale Strigoniense 1503-iki Kaim Urbán költségén megjelent kiadásának kitűnő állapotban levő példánya. A czimlapon levő jegyzet szerint a könyv 1633-ban a pozsonyi káptalané volt. Csinos, egykorú kötésben van, a melynek belső lapján a következő a XVI. sz. elejéről való leltár olvasható:

Memoriale. Per dominum custodem collegiate ecclesie sancti Martini Psoniensis pro tempore constitutum et patronum ac plebanum sancti Gothardi abbatis etc. in Pulchra Villa antiquitus et modo vocata, etc. extra muros civitatis Psoniensis exeundo per suburbium consimili nomine in illum diem hodiernum vocitatum Pulchra Platea etc. Ad patrociniū et eiusdem ecclesie sancti Godehardi benedictionem educantur de prefata collegiate ecclesia Psoniensis subsignata ecclesiastica bona primum. Primo: portatile seu viaticum. Secundo: palla vel mensale altaris. Tertio: duo candelabra. Quarto: indumenta et supellcium. Quinto: *gradualis liber*. Sexto: Calices et *libri missales*. Septimo: corporalia et oblatas. Octavo: ampullas et vinum cum aqua. Nono: candelas et ignem. Ultimo: pacificale et *litteras apostolicas et indulgentiales*. Finitis ceremoniis ea supradicta in locum suum praeftatae ecclesie collegiate Psoniensis singula reducentur et reponentur.

Varjú

A szécsényi országgyűlésen létesült Nemzeti Szövetség okmánya s egy kurucz hadi szabályzat kinyomatása. 1705. II. Rákóczi Ferencz fejedelem udvari kancelláriájának a b. Jeszenák-féle gyűjteményben fönmaradt és még kiadatlan leveleskönyvei I-ső kötetében, — mely gróf Bercsényi Miklós fővezérhez, gróf Esterházy Antal báró Károlyi Sándor és Berthóti Ferencz tábornokokhoz szóló. 1705—1709-iki fejedelmi leiratok s levelek másolatait tartalmazza — fordul elő az 1705 október 12-ikén, tehát csakhamar a szécsényi gyűlés berekesztése után Bercsényihez irt levélnek végén a következő érdekes részlet:

» . . . . Végre imé megküldöttem Kglmednek a *Confoederatió*nak *Instrumentumát*, az közepin (a leveleket) megbővítve, hogy subscribálhassák; s úgy a más kettőre nézve, a melyek nálam maradtak, két exemplárt *pergamenául*, hogy azután, megküldvén Kglmed, *applicáltathassék a nálam maradtakhoz*. Transmittálom egyszersmind a *Klmed által corrigált Hadi Edictumokat*, a végre, hogy *kinyomattassa*. Kivánván, tartsa Isten sokáig szerencsésen Kglmedet, etc. Datum Agriae, die 12. Mensis 8-bris Anno 1705.«

A három *eredeti*, díszes pergamen-példányban kiállított *confoederationalis* okirat egyik példánya — alkalmasint a *Bercsényi-féle*, — tudvalevőleg korunkra maradt; Londonban egy antikváriustól vásárolta meg 3000 frankért hg. Czartorisky László, a kitünő magyarbarát lengyel főúr, s a Magy. Tud. Akadémiának ajándékozá, melynek kéziratrában őriztetik jelenleg.

A végül említett »*Hadi Edictum*« pedig ama 47 cikkelyből és bevezetésből álló kiadvány, melyet Bercsényi Nagy-Szombatban nyomtatott ki, (L. Szabó Károly, RMK. I. k. 1718. sz.) már az 1706-ik év elején vagy legalább ezen év nyomdai megjelölésével (»*Nagy-Szombatban nyomtatottat 1706. Esztendőben*«), s a melynek szövegét, — mint ime, értesülünk, maga a fővezér vizsgálta át és javítá ki.

*Thaly Kálmán.*

#### Az árvamegyei Csaplovics-könyvtár szabályzata 1840-ből.

A hazai könyvtárügy multjára vonatkozó gyér adatok és emlékek közt igen becses az árvamegyei Csaplovics-féle közkönyvtár 1840-ben készült szabályzata, mely a vidéki közkönyvtárak ismert szabályzatai közt alighanem a legrégibb s melyet már ezért is érdemes följegyezni a könyvtártörténeti emlékek és adatok gyűjteményében. Az érdekes emlék egész terjedelmében így hangzik :

Belkeblű nemes Árva vármegyei Csaplovics-féle köz-könyvtár szabályai.

1. Az illedelmes belépés tekintetiből mindegyik ki e' könyvtárt meglátogatandja avagy véle élni kíván, a' nagy terembe való belépés előtt köpenyegét, botját és pipáját az olvasó szobába letegye. — A' hova a' kutyák beeresztési tilalma is tartozik.

2. Imigy a' könyvtárnok által bevezetett egyed nevének az emlékkönyvbe való beiktatása után a' könyvtárnok által a' lajstromokra, nevezetesebb könyvekre, és ott lévő műszerekre 's ritkaságokra emlékeztessék, a' könyveknek 's ritkaságoknak magok helyeiből való kimozdítása 's kivétele mindenkor egyedül a' könyvtárnokot illessen, annak tudta nélkül semmit maga helyéből kivenni nem szabad.

3. A' kiválasztott és a' bibliothecarius által kiadott könyv a' kivevőnél nem tovább mint egy fertály évig tartható, azontúl vagy vissza térítésnek vagy új beírásnak helye leend: itt azon megjegyzésnek helye lévén, hogy ha olyatén a' mint érintetett esetbe ugyan azon egy könyvre más előszámító is magát jelentette, akkoron a' már egy fertály éven keresztül használó egyed által a' bejelentőnek ált engedtetni fog — 's illy becszerelésnek 's ált engedésnek kivétel nélkül helye leend.

4. A' könyv kivételre szükséges kezesség tekintetiből az e' megyi (*így!*) ingatlanság birtokosainak írott jótállása vagy ön neveiknek a' lajstromba való bejegyzése elegendő kezességül vétetik — a' többiek bár milly rendűek is csak vagy kész pénz által, a' hol ez iránt nyomtatott könyvárjegyzéke sinor mértékül veendő, a' vagy pedig olyatén idegen cautionok által melyek biztosak 's teljes erejűek u. m. birtokosokké 's testületekké p. o. helységekké, zsidó községek, könyvekért kezeshetnek.

5. A visszahozott könyv a' könyvtárnok által jól megtekintetni fog, ha vallyon kinléte alatt meg nem romlott é? 's ha némi romlását észre-

veendi a' kezibe levő cautio erejénél a' könyvet kiigazítandja 's meg-  
ujtandja — az épen elveszet könyvet azonnal a' vesztő fél költségén  
megszerzend, minek hogy ha a' kezeskedő fél engedelmeskedni nem  
akar, rövid szóbeli úton leszen a' könyv vagy kiigazítás ára róla leve-  
endő — máskép hogy ha aziránt a' könyvtárnok gondatlan és hanyag talál-  
tatnék ő maga fog annak kipótlásába marasztaltatni.

6. A' bibliothecarius kötelessége a' könyvtárt mi legtisztábban tartani,  
főleg a' kiporzásokat minden holnapba elővenni — a' könyv rendetlen kivé-  
telét gátolni, — a' kiadott könyveket maga lajstromába beírni, — a' kezes-  
ségeket hüven kezelni, kipótlásokat kieszközölni — arról számolni, — a' szám és  
rendszerinti lajstromokat jó rendbe tartani — a' bibliotheca bátorságára figyel-  
mezni — a' járatlanokat a' könyvtár haszna 's célja felül kitanítani.

7. A' könyvtári választmányi ülés minden év negyedes közgyűlés  
alatt tartandó — melly alkalommal a' könyvtár megvizsgálása mellett az  
közbe jött szükséges eligazításokról rendelkezend a' választmány.

Melly szabálybeli javallatnak az 5-ik pontja, hogy tudni illik ha  
belsejében elrongált vagy épen elvesztett munka több kötetből áll akkor az  
az olyan kötet különösen 's azon mineműségbe avagy annak meg nem szere-  
hetése esetjére az egész munka újjont kipótolva az illető fél által okvetlen  
megszerzessék módosítva lévén — annak többi pontjai maga egész kiterjedésbe  
helybe hagyatva megtartatni rendeltettek. Költ Alsó-Kubinban az 1840-dik év  
Sz.-Mihály hó 29-kén s t. u. k. n. tartatott ns. Árva vgye köz-gyűlésén.

Feljegyzé 's kiadta Szontagh Dániel ns. Árva vgye hites jegyzője.

Közl: Pázmány Lajos.

## VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1899. június hó 15-től szeptember hó 15-ig.

Az egy csillaggal jelöltek hatóságilag be nem jelentett, a két csillaggal  
jelzettek pedig megszűnt nyomdák.

### B. Gyarmat:

Pozsonyi Gábor.

### Baróth:

\*\*Mizsur Ádám (kézi  
gyorssajtó).

### Besztercebánya:

\*Hungaria ny.

### Budapest:

Bard Jakab.

VII., Miksa-u. 16.

Bauer Ignác.

VII., Csányi-u. 13.

Berger Géza.

IV., Kecskeméti-u. 5.

\*\*Blau Albert.

VI., Szerecsen-u. 38. sz.

(Fióküzlet).

\*\*Engelmann Mór (gyors-

sajtó).

IX., Vámház-körút 15.

Feldmann Mór.

IX., Soroksári-út 5.

Fischer Péter.

VII., István-tér 9b.

\*Gonda és Társa.

VIII., Mária-u. 11.

\*Klein Testvérek.

VI., Révay-u. 14.

\*Korvin Náthán József.

VI., Révay-u. 10. sz.

\*Korvin testvérek.

VI., Révay-u. 14. sz.

Lőbl Abrahám.

VI., Andrássy-u. 19.

\*\*Márián György.

VIII., Mária-u. 11.

\*\*Pataki József utóda

(Sarkadi Jakab.)

IV., Egyetem-u. 2.

\*\*Sztachora Károly.

V., Kálmán-u. 17.

\*\*Vasváry Lajos. (Kő- és

könyvnyomda).

IX., Üllői-u. 41.

Wotitz Vilmos.

IV., Kossuth Lajos-u. 1.

**Csacza** (Trencsén m.):

\*\*Studenszky Károly.

**Csáktornya:**

\*Fischel Fülöp.

**Csorna:**

\*\*Kokas István és Kron-

feld Samu „csornai

nyomda vállalata".

\*\*Neumann Samu.

Kokas István és Neumann

Samu

**Czegléd:**

\*Molnár János.

\*Nagy Elek.

**Debreczen:**

\*\*Schwarz Ede.

**Ditró:**

\*Ditró és Szárhegy közs. ny.

**Felső-Visó:** (Máramarosm.)

\*\*Heller testvérek.

Schiffmann Chána Tanbe.

**Galántha:**

\*Első galánthai nyomda.

**Gödöllő:**

\*Schulez E.

**Kaposvár:**

\*Kéthely Miksa utóda.

**Kecskemét:**

\*\*Pannonia kny.

**Korpona:**

\*Korpona és Vidéke ny.

(tulajd. Gallovich Jenő).

**Liptó-Szent-Miklós:**

Szalva Károly (fiókiüzlet).

**Miskolcz:**

\*\*Forster, Wesselényi és

Tsa

\*Forster, Klein és Ludvig.

\*Gedeon és Tsa.

**Nagy-Szőllős:**

\*\*Kellner Fülöp.

**Nagyvárad:**

\*\*Kelen Sámson.

Rákos Vilmos utóda

Adler Béla.

**Ó-Becse:**

\*Gavanszky M.

**Orsova:**

\*Tillmann R.

**Pozsony:**

Kurzweil Mózes.

**Rimaszombat:**

\*\*Györffy Gyula.

**Szécsény:**

Glatstein Adolf.

**Szeged:**

\*\*Frank B. és Társa.



# ATHENAEUM

KÉZIKÖNYVTÁRA

XVIII. KÖTET.



## A MAGYAR NYELV

A művelt közönség számára.


Irta: BALASSA JÓZSEF. 


 Ára kötve 1 forint. 



Második kiadás.



Képes diszmű 

 két kötetben.

## A Magyar Irodalom Története.

Második teljesen átdolgozott kiadás.

A legjelesebb szakférfiak közreműködésével szerkeszti

BEÖTHY ZSOLT.

Több mint 300 szöveggel és kb. 100 mülappal.

Első kötet.

*A II-ik kötet megjelenése ez év folyamán várható.*

≡ A teljes mű ára két diszkötésben 20 forint. ≡

Az első kötet megrendelése a teljes mű átvételére kötelez. Egyes kötetek külön nem kaphatók.

Megrendeléseket elfogad az „Athenaeum” könyvkiadóhivatala és minden könyvkereskedés.

# A vonatok indulása Budapestről.

Érvényes 1899. október 1-től.

A keleti pályaudvarról					A nyugati pályaudvarról				
vonat-szám	óra	perc	vonat neve	hová	vonat-szám	óra	perc	vonat neve	hová
D é l e l ő t t					D é l e l ő t t				
1) 902	12	20	k. e. v.	Konstantinápoly	1) 702	12	00	k. e. v.	Konstantinápoly
2) 102	12	40	"	Bécs, Páris, London	2) 102	1	00	"	Bécs, Páris, London
32	6	20	v. v.	Nagy-Kanizsa	166	5	50	sz. v.	Palota-Ujpest
604	6	50	gy. v.	Gyfehérvár, N.-Szeben	110	6	10	ost.e.v.	Bécs, Ostende
10	6	50	sz. v.	Bécs, Gráz, N.-Kanizsa	4102	6	30	sz. v.	Esztergom
402	7	10	gy. v.	Kassa, Munkács	6102	6	40	"	Czegléd, Szolnok
1002	7	15	"	Zágráb, Fiume, Róma	168	6	55	"	Palota-Ujpest
304	7	30	"	Ruttká, Berlin	6012	7	05	v. v.	Lajosmizse
906	7	35	sz. v.	Belgrád, Brod	1402	7	30	gy. v.	Zsolna, Berlin
1508	7	50	"	Kassa, Poprád-Felka	106	8	00	"	Bécs
1008	8	00	"	Zágráb, Fiume, Pécs	708	8	15	"	Temesvár, Orsova
606	8	10	"	Arad, Brassó	712	8	30	sz. v.	Temesvár
506	8	30	"	Kolozsvár, Brassó	170	9	15	"	Palota-Ujpest
6	8	50	gy. v.	Bécs, Gráz	116	9	25	"	Bécs, Zsolna
408	8	50	sz. v.	Munkács, M.-Sziget					
1708	9	15	"	M.-Sziget, Stanisla					
306	9	35	"	Ruttká, Berlin					
2) 1028	10	30	v. v.	Budafok					
D é l u t á n					D é l u t á n				
22	12	25	sz. v.	Bicske, N.-Kanizsa	6104	12	05	sz. v.	Czegléd, Szolnok
310	12	35	"	Hatvan	172	12	15	"	Palota-Ujpest
1302	1	45	gy. v.	Fehring, Gráz	136	12	25	"	Nagy-Maros
504	1	55	"	Kolozsvár, Arad	4106	12	50	"	Dorog
4	2	20	"	Bécs, Páris	174	1	05	"	Palota-Ujpest
16	2	30	sz. v.	Bicske	104	1	45	gy. v.	Bécs, Páris
404	2	35	gy. v.	Kassa, Lawoczne, Lemberg	176	2	20	sz. v.	Palota-Ujpest
904	2	40	"	Konstantinápoly	704	2	30	gy. v.	Bukarest
312	2	45	sz. v.	Hatvan	144	2	35	sz. v.	Ersekújvár
510	2	55	"	Szolnok	4104	2	40	"	Esztergom
1004	3	00	gy. v.	Zágráb, Fiume, Eszék	720	2	45	"	Czegléd
1022	3	20	v. v.	Adony-Szabolcs, Paks	6014	3	05	v. v.	Lajosmizse
302	3	45	gy. v.	Ruttká, Berlin	716	4	25	sz. v.	Szeged, Szolnok
910	4	00	sz. v.	Szabadka	178	4	30	"	Palota-Ujpest
12	4	30	"	Győr	138	4	40	"	Nagy-Maros
308	5	20	"	Ruttká, Berlin	180	6	00	"	Palota-Ujpest
508	5	45	"	Kolozsvár, Brassó	1404	6	20	gy. v.	Zsolna, Berlin
318	6	25	"	Hatvan	140	6	30	sz. v.	Párkány-Nána
1706	7	05	"	M.-Sziget, Stanisla	710	7	00	"	Verciorova
24	7	35	"	N.-Kanizsa, Triest	4112	7	10	v. v.	Esztergom
1506	8	00	"	Kassa, Poprád-Felka	182	7	40	sz. v.	Palota-Ujpest
1006	8	30	"	Zágráb, Fiume	218	9	05	tv. szsz.	Zsolna, Berlin
406	8	40	"	Ungvár, Lemberg	118	9	35	sz. v.	Bécs
48	9	05	t. szsz.	Bicske	2) 706	10	15	ost. e. v.	Konstantinápoly
502	9	15	gy. v.	Kolozsvár, Bukarest	714	10	35	sz. v.	Szeged, Temesvár
1904	9	30	sz. v.	Eszék, Brod	152	10	45	"	Vác
1304	9	55	"	Fehring, Gráz					
608	10	00	"	Arad, Brassó					
908	10	20	"	Belgrád, Eszék, Brod					
8	10	45	sz. v.	Bécs					
322	11	00	v. v.	Ruttká, Miskolc					
1) Közlekedik kedden és pénteken.					1) Közlekedik minden vasárnap.				
2) " szerdán és szombaton.					2) " minden csütörtökön.				
3) " csak a hajózás szünete alatt.					3) " minden hétfőn.				
					4) " minden szerdán.				
A vonatok indulása Buda-Császárfürdő kitérőről.									
4032	6	16	sz. v.	Esztergom	4006	12	30	sz. v.	Dorog
					4004	2	29	"	Esztergom
					4012	7	05	v. v.	Esztergom

# A vonatok érkezése Budapestre.

Érvényes 1899. október 1-től.

## A keleti pályaudvarra

vonat- szám	óra	perc	vonat neme	honnan
<b>D é l e l ő t t</b>				
1) 101	12	10	k. e. v.	London, Páris, Bécs
2) 901	12	30	"	Konstantinápoly
645	5	00	t. szsz.	Arad
321	5	20	v. v.	Ruttka, Berlin
1707	5	45	sz. v.	M.-Sziget
607	6	10	"	Brassó, Arad
47	6	15	t. szsz.	Bicske
405	6	35	sz. v.	Lemberg, Miskolcz
7	6	40	"	Bécs, Sopron
907	7	05	"	Belgrád, Brod
507	7	10	"	Brassó, Kolozsvár
309	7	30	"	Hatvan
1303	7	35	"	Gráz, Fehring
501	7	50	gy. v.	Bukarest, Brassó
1021	7	55	v. v.	Paks, Adony, Szabolcs
1505	8	15	sz. v.	Kassa, P. Felka
1005	8	20	"	Fiume, Zágráb, Eszék
1003	8	40	gy. v.	Fiume
3) 319	8	45	sz. v.	Hatvan
509	9	15	"	Szolnok
11	9	25	"	Győr, Székesfehérvár
23	10	15	"	Triest, Fiume
307	10	20	"	Ruttka, Fülel
909	10	30	"	Szabadka

## D é l u t á n

(4 1027	12	20	v. v.	Budafok
311	12	25	sz. v.	Hatvan
301	12	50	gy. v.	Berlin, Ruttka
903	1	05	"	Konstantinápoly
1901	1	25	"	Gyékényes, Pécs
403	1	30	"	Lemberg, Kassa
3	1	45	"	London, Páris, Bécs
503	1	50	"	Kolozsvár, Arad
1301	2	05	"	Gráz, Fehring
21	4	50	sz. v.	Bicske, N.-Kanizsa
313	5	55	"	Hatvan
505	6	20	"	Brassó, Kolozsvár
27	6	50	v. v.	Győr
5	7	15	gy. v.	Bécs, Gráz
605	7	20	sz. v.	Brassó, Arad
905	7	35	"	Belgrád, Eszék
305	7	45	"	Berlin, Ruttka,
			"	Szerencs
1007	8	00	"	Fiume, Zágráb, Pécs
1705	8	10	"	Stanisla, M.-Sziget
1001	8	35	gy. v.	Róma, Fiume, Zágráb
407	8	40	sz. v.	Munkács, M.-Sziget
1507	9	05	"	Kassa, P. Felka
9	9	20	"	Bécs, Gráz, N.-Kanizsa
303	9	25	gy. v.	Berlin, Ruttka
603	9	40	"	N.-Szeben, Gyulafehér- vár
25	9	45	sz. v.	Triest, Fiume
401	10	00	gy. v.	Munkács, Kassa

- 1) Közlekedik kedden és pénteken.  
 2) » szerdán és szombaton.  
 3) » bez. október 31-ig.  
 4) » csak a hajózás szünete alatt.

## A nyugati pályaudvarra

vonat- szám	óra	perc	vonat neme	honnan
<b>D é l e l ő t t</b>				
1) 701	12	50	k. e. v.	Konstantinápoly
2) 705	5	30	ost. e. v.	Konstantinápoly
163	5	40	sz. v.	Palota-Ujpest
151	6	20	"	Vác
165	6	50	"	Palota-Ujpest
117	6	40	"	Bécs
6101	6	50	"	Szolnok, Cegléd
709	7	15	"	Verciorova
4165	7	25	tv. szsz.	Dorog
217	7	35	"	Berlin, Zsolna
167	7	45	sz. v.	Palota-Ujpest
6011	7	50	v. v.	Lajosmizse
127	8	20	sz. v.	Párfány-Nána
4101	8	31	"	Esztergom
713	8	45	"	Szolnok, Kecskemét
1403	9	45	gy. v.	Berlin, Zsolna
169	10	10	sz. v.	Palota-Ujpest
715	10	55	"	Szeged
143	11	05	"	Érsekújvár

## D é l u t á n

171	12	55	sz. v.	Palota-Ujpest
703	1	25	gy. v.	Bukarest
173	1	40	sz. v.	Palota-Ujpest
103	1	50	gy. v.	Páris, Bécs
175	3	00	sz. v.	Palota-Ujpest
135	4	00	"	Nagy-Maros
6103	4	20	"	Szolnok, Cegléd
4103	4	40	"	Esztergom
177	5	40	"	Palota-Ujpest
115	6	05	"	Bécs, Zsolna
179	6	50	"	Palota-Ujpest
711	7	00	"	Temesvár
707	7	40	gy. v.	Orsova, Temesvár
181	8	25	sz. v.	Palota-Ujpest
125	8	35	"	Nagy-Maros
6013	8	45	v. v.	Lajosmizse
105	9	00	gy. v.	Bécs
1401	9	25	"	Berlin, Zsolna
4111	9	35	v. v.	Esztergom
3) 109	9	55	ost. e. v.	Ostende, Bécs
719	10	05	sz. v.	Szolnok, Cegléd
4) 101	11	50	k. e. v.	London, Páris, Bécs

- 1) Érkezik minden csütörtökön.  
 2) » » hétfőn.  
 3) » » szerdán.  
 4) » » szombaton.

## A vonatok érkezése Buda-Császárfürdő kiterőbe

4013	7	31	v. v.	Dorog
4001	9	02	sz. v.	Esztergom
4003	4	46	sz. v.	Esztergom
4011	9	35	v. v.	Esztergom

Az „Athenaeum“ kiadásában Budapest, VII., Kerepesi-ut 54.

*Megjelent!*

*Megjelent!*

DR. HORVÁTH CYRILL  
**MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE.**

I. kötet:

**A Régi Magyar Irodalom Története.**

*Számos szövegképpel és műmelléklettel.*

Ára a 755 lapra terjedő  
nagy 8° alaku munkának  
füzve 6, kötve 7 frt. 50 kr.

Kapható fenti kiadótár-  
sulatnál, valamint min-  
denkönyvkereskedésben.

**Az Athenaeum Zsebszótárai.**

**Magyar és Német Zsebszótár.**

*Tekintettel a két nyelv szólásaira.*

I. rész: **Magyar-Német.** II. rész: **Német-Magyar.**

Szerkesztette **WOLFF BÉLA.**

Minden rész külön csinos vászonkötésben **1 forint.**

A két rész erős félbőr-kötésben **2 forint.**

**Francia és Magyar Zsebszótár**

I. rész:

**Francia-Magyar.**

II. rész:

**Magyar-Francia.**

Szerkesztette **UJVÁRY BÉLA.**

Minden rész külön csinos vászonkötésben **1 forint.**

A két rész egy erős félbőr-kötésben **2 forint.**

**Horvát-Magyar és Magyar-Horvát Szótár.**

Szerkesztette **MARGALITS EDE.**

Ára csinos vászonkötésben ... .. **1 forint.**

VII. KÖTET, 4. FÜZET. ÚJ FOLYAM. 1899 OKTÓBER—DECZEMBER.

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ES KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SCHÖNHERR GYULA.

1899. ÉVI FOLYAM.

— III IV. FÜZET. III —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA.

1899.

# TARTALOM.

	Lap
<b>Régi kéziratok megóvása</b> .....	321
<b>Varjú Elemér.</b> A gyulafejevári Batthyány-könyvtár. (Harmadik közlemény. egy melléklettel és a szöveg közt egy hasonmással) .....	329
<b>Sörös Pongrácz.</b> Illicini Péterről .....	346
<b>Melich János.</b> Magyar grammatika a kijevei tanítóképző könyvtárában .....	352
<b>Kemény Lajos.</b> Sajtó és cenzura Kassán a XIX. század első felében .....	356
<b>Kováts László.</b> Könyvnyomdáink a jelen század harmadik tizedében .....	359
<b>Havrán Dániel.</b> Irodalomtörténeti adalékok .....	367
<b>Külföldi szemle.</b> A brüsszeli kir. könyvtárról <b>Esztegar Lászlótól</b> .....	370
<b>Tárca.</b> Évnegyedes jelentés a Magy. Nemz. Múzeum könyvtárának állapota 1899 július 1-től szeptember 30-ig .....	378
A Magyar Tud. Akadémia könyvtára 1898-ban .....	381
Az Erdélyi Múzeum-egylet könyvtára 1898-ban .....	386
A szegedi Somogyi-könyvtár állapota 1898/99-ben .....	388
A magy. kir. központi statisztikai hivatal nyilvános könyvtárának és térképgyűjteményének ügykezelési és használati szabályzata .....	392
<b>Szakirodalom.</b> Dr. Fináczy Ernő. A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Ism. (c.) — A könyv (hetilap.) Ism. — ó. — Franz Joseph I. und seine Zeit Ism. E—r. — Folyóiratok szemléje. I. Hazai folyóiratok. (Egyet. Phil. Közöny XXIII. 8., Erdélyi Múzeum XVI. 7. 8., Grafikai Szemle IX. 7. 8. 9. 10., Irodalomtörténeti Közlemények IX. 4., Századok XXXIII. 7. 8.) II. Külföldi folyóiratok (Centralblatt für Bibliothekswesen, XVI. 6. 7. 8. 9. 10. 11., Deutsche Literaturzeitung, XX. 23. 26. 32. 34. 35. 38. 42., La Bibliophilie, I. 1. 2. 3. 4. 5., Revue des Bibliothèques, IX. 4—5. 6—8., Rivista delle Biblioteche et degli Archivi, X. 5. 6. 7—8., Zeitschrift für Bücherfreunde, III. 1. 2. 3. 4. 5—6.) .....	398
<b>Vegyes Közlemények.</b> Az egyetemi könyvtár új igazgatója. A hazai múzeumok és könyvtárak jegyzéke. Knauz könyvtárának sorsa. (V. E.) Pozsonyi Sándor kéziratgyűjteménye (Varjú.) A londoni második bibliografiai konferencia. Az orosz bibliológiai társaság. (M. J.) Rossi könyvtára. (V. E.) Könyvek és képek a Balassák birtokában. (E. P.) XVI. századi iskolázás. (H. D.) A Manlius-féle nyomda történetéhez. (H. D.) Könyvészeti helyreigazítás (Illéssy János.) A győri karmelita rendház könyvtára. Adalék a könyvkötészet történetéhez Magyarországon. (Dézsi Lajos.) .....	408
<b>Név- és tárgymutató</b> .....	416
<b>Melléklet:</b> A hazai nyomdák 1899-ben .....	1—16

## A Magyar Könyvszemle

előfizetési díját 1899 szeptember 16-tól december 15-ig  
beküldték:

**Az 1899. évi folyamra:** Acsády Ignác, Hegyi Ödön, ifj. Reissig Ede, a székeskeresztúri állami tanítóképző.

**Az 1900. évi folyamra:** A beszercei polgári fuiskola, báró Révay Ferencz, a sepsiszentgyörgyi székelv nemz. múzeum.

## RÉGI KÉZIRATOK MEGÓVÁSA.

A régi kéziratok megóvása érdekében legujabban megindult törekvésekről már két ízben volt szó a Magyar Könyvszemlében. *Erdélyi Pál* itt ismertette kellő részletezéssel P. Ehrle Ferencznek erre vonatkozó s mindenütt nagy érdeklődéssel fogadott dolgozatát,<sup>1</sup> a mult évi sanctgalleni nemzetközi konferencia működéséről pedig *Fejérváthy László* tollából közölhetett beható tudósítást, a ki a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének megbízásából és képviselőként vett részt a konferencián.<sup>2</sup>

Azóta a legnevezetesebb lépés e téren a német levéltárnokoknak jelen év augusztus 18—21 napjain Drezdában tartott konferenciája volt, a melyen különböző német államok, városok stb. 51 kiküldöttje vett részt s a melynek tárgyalásaiból, egy hozzánk jutott tudósítás alapján, érdemesnek és szükségesnek tartjuk a nevezetesebb részletek közlését.

A hadügyminiszter által megnyitott értekezlet megválasztva első elnökül a porosz kormány kiküldöttjét, *Könnecke* drt, másodikkul a bajor kormányét, *Oefele* bárót, jegyzőkül pedig *Jung* dr frankfurti városi és *Tumbül* dr donaueschingeni hercegi levéltárnokot, megkezdte működését a szász kir. hadügyminiszterium referensének *Posse* drnak előadásával, a melynek foglalátját a rendelkezésünkre álló forrás részletesen ismerteti.

A görög és római remekírók sajátkezű kéziratai, így szól *Posse* előadásában, nem maradtak reánk, műveik nagy része késő középkori leírások révén maradt fenn. Csakhogy ebben az időben sok klasszikus mű kézirata elpusztult az által, hogy a beirt anyagot lemosás vagy lekaparás által ismét írásra használhatóvá akarták tenni, és újból be is írták. Ezek az u. n. palimpsest-kéziratok. Azonban ennél az eljárásnál az első írás igen sokszor nem tűnt el egészen és vegyiszerek

<sup>1</sup> 1898. évf. 113. l.

<sup>2</sup> 1898. évf. 321. l.

(reagenciák) segítségével azt ismét elő lehet hozni. Ezen a módon ugyan sok igen nevezetes kézirat fejtetett meg, azonban a kézirat ez által annyira megrongálódott, hogy menthetetlenül el kell pusztulnia, ha tüstént nem fognak tatarozásához. A kinek volt alkalma látni, hogy olyan elsőrangú és pótolhatatlan kéziratok, mint a veronai Gajus-kézirat vagy a milánói Plautus-kézirat, mily barbár módon rongáltattak meg a vegyi szerek alkalmazása által, bizonyára óhajtani fogja, hogy a vegyészeti eljárás helyébe minél előbb olyan lépjen, a mely a kéziratokat érintetlenül hagyja: s ilyennek mutatkozik első sorban a fényképezés, a mely eddig régi kéziratok megfejtésére nem igen használtatott. Ugy a reagenciák, mint egyszerűen a tinta által okozott és a kéziratok végleges elpusztulásával fenyegető károk miatt leginkább a vatikáni könyvtárnak van oka panaszkodni. S éppen ezért, tekintettel a többi könyvtárak hasonló veszedelmeire is, a Vatikánból indult ki az intő szózat, abban a reménységben, hogy az mindenütt meghallgatásra fog találni s a végből, hogy az ó-klasszikai irodalom legrégibb anyagának megmentésére közös védelemre hívja össze az érdekelteket. Minthogy a vatikáni könyvtár prefektusától, Ehrle atyától fogalmazott fölhívás mindenütt a legélénkebb érdeklődést keltette, a pápa ő szentsége a múlt év október havában Sanct-Gallenben megtartandó értekezletre meghívókat küldött szét, s erre az értekezletre a vatikáni könyvtár néhány rendkívül becses III—VI századbéli kéziratának elküldését is megengedte. Az értekezleten képviselve voltak Anglia, Ausztria, Baden, Bajorország, Franciaország, Hollandia, Magyarország, Poroszország, Svájc és Württemberg. A szász kormány előadót küldte ki, a kinek óhajtására a konferenzia a tárgyalások programját kiszélesítette oly irányban, hogy azok a kéziratokon kívül régi és új oklevelek konzerválási módzataira is kiterjeszkedjenek. Sanct-Gallenben több javítási eljárásról volt szó, minők: 1. a megrongált részeknek átlátszó papírral való betakarása; 2. a gelatin és formolos gelatin alkalmazása; 3. a kollódium-eljárás. Negyedik gyanánt előadó a szétmálló és megrongált kéziratoknak impregnálását ajánlotta ama módszer alapján, a melyet a szász kir. hadügyminiszterium egészségügyi és vegyészeti laboratoriumában *dr. Schill* főtörzsorvos hét évvel ezelőtt talált föl katonai térképeknek szabadban és esős időben való használhatása céljából. Ezt az eljárást azóta a porosz és az



osztrák-magyar hadseregnél is sikerrel alkalmazták. Minthogy a sanctgalleri konferencia a javasolt konzerválási módokat egyikének vagy másikának ajánlását további kísérletezések eredményeitől tette függővé, a szász kormány által ajánlott eljárás az említett laboratóriumban az elmúlt évben további beható vizsgálódások tárgya volt. Ezek révén kiderült, hogy ez az eljárás nem csak mállásnak indult oklevelek konzerválására alkalmas, hanem kitűnő óvszer olyan kéziratok megmentésére is, a melynek érdekében a pápai kuria a sanctgalleri értekezletet összehívta. Ez az eljárás a romlásnak indult hártjának vagy papirosnak impregnálása a *zapon* nevű szerrel, melyet Clare Frederik amerikai vegyész talált föl. A zapon alkalmas oldó anyagok által előidézett kollóidum vagy celluloid oldatból áll. Ilyen oldó anyagok: amylacetat, aceton, amylalkohol. Hígító folyadékul az amylalkohol, esetleg más folyadékokkal keverve, használtatik. A hígító folyadékok közömbösek az impregnálásnál. A zapon természeti sajátosságánál fogva megőrzi az impregnált lap jellegét, a celluloid pedig természeténél fogva nem fogékony a rendes temperaturai különbségek iránt, s nem lesz, mint a gyanta, idővel piszkos és át nem látszó. Előzetes fertőtlenítésre sincs szükség, mert a kéziratokon vegetatív alakban levő gombákat megsemmisíti, az ellentállásra képesebb állapotban levőket pedig legalább is megrögzíti és a csirázásban megakadályozza. Mikroskopi vizsgálatok igazolták, hogy a zapon a hártjának vagy papirosnak minden egyes rostocskáját izolálja, körül fogja, a porusokat légmentesen elzárja, úgy hogy az impregnált lapok vízben is tarthatók anélkül, hogy szétesnének. A zapon a már szétporlás állapotában levő részeket is megszilárdítja, úgy hogy ezek azután nedves helyen sincsenek veszélyben. S így a zaponnal való impregnálás az eddigi tapasztalatok alapján olyan eljárásnak tekinthető, a mely a megőrzendő kéziratokra semminemű hátránnyal nem jár, azokat minden külső káros behatás ellen megóvjá, az írást magán hordó hártjának vagy papirnak teljes szilárdságot kölcsönöz, a penésznek vagy más gombáknak behatolását feltétlenül megakadályozza. De nemcsak a szétmállásnak indult iratokra nézve nagy fontosságú a zaponnal való impregnálás. Már régóta alkalmazzák fémek oxidációjának és elkopásának megakadályozására. S a mi mai újságpapirunk is sokat nyerne általa, s fennmaradása aránytalanul hosszabb

időre volna biztosítva, míg így a kortörténet e nevezetes forrásaira néhány évtized alatt biztos pusztulás vár. A kereskedő is könnyű szerrel megvédheti tengerentuli levelezését a tengeri levegő káros hatásaitól, sőt a buvár évek mulva is épen hozhatja ki az impregnált papírt az elsüllyedt hajó roncsai közül. Vakarások impregnált váltókon, végrendeleteken stb. első megtekintésre észrevehetők. Szóval a zapon igen széles körben nyerhet hasznos alkalmazást.

Posse dr. ezután áttér a sanctgalleni konferencián javaslatba hozott többi konzerválási eljárásokra, első sorban a *rongált részeknek átlátszó papírral való bevonására*. Az ilyen papírnak megválasztása igen nagy elővigyázatot igényel, mert a paus- és más átlátszó papiroknak igen nagy része a terpentinnel vagy más olajos vegyi szerrel való érintkezés folytán kisebb nagyobb mérvben elveszti átlátszóságát, a beragasztott lapok homályosakká lesznek s az írás olvasása ez által meg van nehezítve. Még a legfinomabb, olaj nélküli, japáni selyempapiroknál sem lehet a ráragasztás veszedelmeit elkerülni. Nem tekintve azt, hogy a ráragasztás következtében nagyon megrongált kéziratok elolvasása nehezebbé válik, elkerülhetetlen a kézirat megelőző fertőtlenítése, a mi pedig a szétmállás nagyon előre haladott stadiumában levő kéziratoknál azoknak további rongálását idézi elő. Az ú. n. aranyverő hárttyával (Goldschlägerfell) való beragasztás a hárttya-kéziratoknál nem alkalmazható, mert ugy a kézirat-hárttyának mint az aranyverő hárttyának mint állati anyagoknak zsirossága az utóbbinak az előbbire való pontos ragasztását megakadályozza; már pedig minden kis levegőréteg, ami a két anyag közé reked, nagyban csökkenti az aranyverő hárttya átlátszóságát. Azonban az aranyverő hárttya nagyobb mértékben már azért sem alkalmazható valami könnyű szerrel, mert egy méter hosszú s egy arasz széles darabja két márkába kerül. Alkalmazása esetén a fertőtlenítés okvetlenül szükséges. Az u. n. *ammoniak-kollódiummal való eljárással* a maró savak hatását akarják megakadályozni, ami a vatikáni kéziratok legnagyobb veszedelme, oly módon, hogy a megtámadott lapokat kollódiumburokkal vonják be, ami nem csak a bakteriumoknak, hanem a savak hatásának is ellenáll. Ez az eljárás azonban azért nem ajánlható, mert a kollódium igen tökéletlenül hatol be a pergamen vagy a papír részecskéi közé s még riczinus-olajjal elegyítve is

vékony hártát képez a felületen, ami hamar lemállik. E mellett a kollódium legtöbbször nem is teljesen átlátszó s többé-kevésbé fehéres rétege az írás tisztaságát zavarja. A sanctgalleni konferencián ajánlott konzerválási módok közül a zaponnal való impregnáláson kívül csupán a *gelatinnal való eljárás* érdemel figyelmet, a melyvel már Ehrle és Dr. de Vries (Leydenből) több kísérletet is tettek. Csakhogy ez is sok bajjal fenyegeti a kéziratot, különösen mert a gelatin törékeny s a nedvességgel szemben nincs elég ellentállása, amely utóbbi körülmény a baktériumok szempontjából rendkívül fontos. A savakkal szemben való neutralizálásnál pedig nincs kizárva az az eshetőség, hogy a neutralizáló alkáliák később káros hatásúak lesznek. A sanctgalleni konferencián a *formolt* hozták javaslatba, mint olyan antiszeptikus szert, a mely a gelatinnal kezelt hártán vagy papíron tenyésző baktériumokat vagy gombákat elpusztítja s újak kifejlődését lehetetlenné teszi. Minthogy azonban a formol a gelatint még törékenyebbé teszi, olyan eszközre kellett akadni, a mi ezen a bajon segít. A drezdai laboratórium kísérletei erre a célra a gliczerint mutatták alkalmasnak, amely megőrzi a pergamen vagy a papír puhaságát és hajlékonyságát, s a mellett emeli szilárdságukat. De ha az ily módon tökéletesített gelatin-formol eljárás nem is vetendő el, nem mérközhetik a zapon használatának előnyeivel. A gelatin erősen megrongált kéziratoknál egyáltalában nem alkalmazható, sőt alkalmazása ilyen esetekben kész veszedelem, minthogy a nagymérvű szétmállásnak indult kéziratok a vízben feloldott gelatin nedvességével való érintkezés folytán igen könnyen még menthetlenebb állapotba kerülhetnek. A gelatin a kéziratban levő vakarásokat, a tinták különbségeit, t. i. javításoknál, a legtöbbször észrevehetetlenné teszi, előállítás is nehezebb mint a kereskedelmi forgalomban levő zaponé, s száradási folyamata is sokkal hosszabb emezénél. A zapon megerősíti a szétmállásnak indult vagy savak marása által megtámadott anyagot, minthogy teljesen belehatol, míg a gelatin a kéziratnak mindössze vékony takarót nyújt, a mivel még az írás tisztaságát is zavarja. Ezenkívül a zapon alkalmazásánál nincs szükség neutralizálás végett vegyi szerekre. A mi pedig a pergamenek gelatinos kezelését illeti, igen nagy nehézséget okoz a gelatin-oldat melegségi fokának eltalálása, a mi pedig fontos, nehogy esetleges magas fok mellett a pergamen összezsugorodjék. Mind-

ezek alapján dr. Posse indítványozza, hogy a levéltárak tegyenek kísérleteket a zaponnal való impregnálás terén s tapasztalataikat gyűjtsék össze, hogy egy pár év után azok szabatosan formulázassanak s az eljárás a sanctgalleri konferencia megállapodásai értelmében általános alkalmazásra ajánlható legyen. Egyszersmind fölhiyja a figyelmet arra is, hogy a kísérletek kiterjesztendők volnának az utóbbi ötven év levéltári anyagára is, mely különösen az anilin tinta miatt már is az elpusztulás veszedelme előtt áll, s a minél korábbi impregnálás által még megmenthető. Csak a 70-es évek végén vették észre előbb Bajor-, majd Szászországban a mutatkozó bajt s dr. Hartig szász titkos kormánytanácsos sietett is megállapítani és közétetni az állami czélokra alkalmas papir előállításának feltételeit. Ezen az alapon bocsátotta ki 1886-ban és 1891-ben a porosz kísérleti állomás a hivatalos czélokra szolgáló papir készítését és beszerzését illető szabályzatot. Azonban ugy ezek, mint a dán- és finnországi intézkedések még távol vannak, már csak a papírfajok és azok alkalmazásainak nagy száma miatt is a tökéletességtől. S ehhez járul, hogy a tinta-vizsgálat terén a kísérleti állomások és a vegytani tudomány még mindig igen sokszor ellentétes álláspontokat védelmeznek. Dr. Posse előadása befejezésül örömét fejezte ki a fölött, hogy a kéziratok megmentésére irányuló vizsgálódások és törekvések most már előbb-utóbb kétségtelen jó eredményekhez fognak vezetni s hogy a szász hadügyminiszterium által összehívott értekezleten épen a szász hadügyminiszterium nevében olyan biztató adatokat közölhetett a zapon alkalmazása által elért sikerekről.

Ezután dr. *Schill* főtörzsorvos a zaponnal való impregnálás technikájáról tartott előadást. Mindenekelőtt katonai térképeket mutatott be, impregnáltakat és közönségeseket, kifejtve az első előnyeit az utóbbiak fölött. Azután rátért a levéltárak megrongált pergament- és papirkézirataira, természetben és képekben bemutatva a szétmállás előidézőit. Több száz éves teljesen szétment darabokat mutatott be, a melyek a vizet csak úgy szívták magukba s aztán mintegy rostokká váltak szét. S erre azután kézzelfoghatóvá tette, hogy az ő eljárása folytán mindezek szilárd egészzé s vízhatlanná lettek. Az impregnálás beeresztés, bemártás, befecskendezés vagy beecsetelés által történik. Demonstrálta, hogy az impregnálás folytán mennyire megszilárdul a legrongyoltabb anyag is, s

hogy hosszú időn át vízben tartott vékony papiroson is a nyomtatás vagy írás teljes épségében maradt meg, s hogy, míg egyrészt minden kivakarás lehetetlenné válik, másrészt az impregnált papírra tentával, plajbászszal minden nehézség nélkül lehet írni. Zaponnal impregnált újságok a legfásabb papíron is minden szétmállástól, töréstől mentve vannak. Természetes, hogy erős napfénynek kitéve a zaponnal kezelt papír is megsárgul vagy megbarnul. Azonban a zapon megvédi a papírt a gázok behatásaitól is. De megvédi az érczeket is az elhomályosulástól. Zaponozott szegek vizes helyen sem lettek rozsdásak. A zapon teljesen átlátszó, kemény (körömmel nem karczolható) s a meleg hatása alatt ragadóssá nem váló hártvát képez az impregnált anyagon s pl. hajlítható fémlapokon a hajlítás következtében nem pattan le s a hőmérsékleti különbségekkel szemben teljesen közömbös. Előadó azután kiterjeszkedett a zapon előállítási módjának ismertetésére s megérintette a drágaság, egészségtelenség és tűzveszélyesség szempontjából fölhozható ellenvetéseket is. Főlemlítette többek közt, hogy a zapon forgalmi ára literenként 3 márka, 10 literenként 25 márka, s még több gyakorlati tanácsot adott, amelyekről azonban forrásunk nem emlékezik meg részletesen.

Az ez után megindult vitatkozásból kiemelendők a következő véleménynyilvánítások: Dr. *Schneider* főtörzsgyógyszerész hangsúlyozta, hogy a zaponnal impregnált papír a reagenziákkal való eredményes működést nem akadályozza meg. Dr. *Hansen* kölni városi levéltárnok aggályát fejezte ki, hogy a némely tinta után kifejlődő kénsav nem neutralizálható a zaponnal kezelt papíron. De Dr. *Schill* és dr. *Hempel*, a drezdai politechnikum vegytan-tanára megnyugtatták, kifejtve, hogy a zaponimpregnálás minden savképződésnek elejét veszi az egyes részek teljes izolálása folytán. Hanem azt dr. *Schill* is elismerte, hogy reagenziákkal kezelt iratok impregnálásánál nagy óvatosságra és hosszas kísérletezésre van szükség, mert még eddig nem lehet konstatálni, hogy egyes reagenziák és a zapon hosszabb idő után milyen kölcsönhatásokat mutatnak. Ebben az irányban teendő kísérletezések képezik a legközelebbi feladatokat.

Több kevésbbé jelentékeny kérdés megbeszélése után dr. *Posse* a következő javaslatokat terjesztette elő:

A német levéltárnokok drezdai konferenciája a konferenciára képviselőket küldött államokat, főurakat és városokat fölkéri:

1. hogy levéltárnokaik által a zaponnal való impregnálás terén kísérleteket végeztesse;

2. hogy ha az 1891. évi decz. 2-iki porosz királyi rendelethez hasonló szabályzat kibocsáttatott volna a hivatalos czélokra szolgáló papir szállítása és megvizsgálása ügyében, gyűjtesse adatokat arra nézve, hogy a kibocsátott előírások mennyiben váltak be;

3. hogy gyűjtesse adatokat arra nézve is, minő eredményeik voltak a jó és a papirra nem ártalmas tinták használatát elrendelő s az anilin tinta kiküszöbölését czélzó intézkedéseknek;

4. s hogy az összegyűlt adatok eredményeit közöljék a szász állami főlevéltárral.

Az indítványokat az értekezlet elfogadta, mire dr. Posse hírül adta, hogy a zapon lényegéről és alkalmazásáról a szász kir. hadügyminiszterium megbízásából egy tájékoztató kisebb munka készül.

## A GYULAFEJÉRVÁRI BATTHYÁNY-KÖNYVTÁR.

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

(Harmadik közlemény, egy melléklettel és a szöveg közt egy hasonmással.)

**1478. JANUENSIS, JACOBUS** —. *Legendae Sanctorum. Norimbergae, Antonius Koburger, 1478. 2<sup>o</sup>. (E<sub>5</sub>. I. 3.)*

Szép példány, egykorú bronzveretes kötésben, a melyre később valaki (valószínűleg Henckel) lánczot veretett. Rubrikálva.

3. levelén, a felső szélén, *Liber ecclesie beati Jacobi in Leutzscha, legatus eidem per honorabilem dominum Benedictum de Leubitz archicium baccalaureum quondam plebanum de Rosenauia, qui leporosus obiit anno domini 1508*. Henckel János kezéből:

Henckel János bejegyzése.

A könyv végén: *Liber ecclesie sancti Jacobi in Leutzscha.*

A könyvhöz elől 2 papir, hátul 1 hártyalap van kötve. Ugy ezek, mint a borítólapok s a munka utolsó üres oldala a XV. sz. végéről való szép, sűrű írással vannak borítva. E lapok a *Lombardica*-ból hiányzó legendákat tartalmazzák, ily renddel:

*(Legenda) Beati Gertrudis. De sancto Ladislao rege. De sancto Stephano rege. De sancto Emerico. De sancta Hedwige. De sancto Stanislao. De sancto Wenceslao. De sancta Prisca virgine. De sancto Thimotheo. De sancta Sophia. De sancta corona Domini circa invencionem sancte crucis. De sancta Apollonia. De sancta Regina. De Servacio episcopo.*

Az előtábla belsején öreg emberre valló reszketős írással:

*Liber proprius baccalaureij Benedicti de Leubicz. Cuius fiet oret deum pro eo, olim plebanus in Rosnobia. Ave.*

Nem lehetetlen, hogy a legendák betűit egykoron ugyancsak a Leibiczi Benedek keze vetette papírra.

**1479. ASTEXANUS DE AST.** *Summa de casibus conscientiae. Coloniae, Henricus Quentell, 1479. Hain, 1895. (E<sub>5</sub>. I. 8.)* Lánczos kötésben.

Végén: *Joannis Henckel.*

**1479—1499. BALDUS DE UBALDIS DE PERUSIO.** *Margarita. Venetiis, Bernardinus de Vitalibus, 1494. Hain, 2343.*

Hozzáköteve: DYNI DE MUCELLO Lectura de regulis iuris. Venetiis, Philippus Pincius, 1505.

FREDERICUS PETRUCIUS DE SENIS. Disputationes. Romae. Georgius Laur, 1479. Hain, 12843.

PETRUS ANDREAS GAMMARUS DE CASALI. Tractatus in materiam extensionum. Bononiae, Benedictus Hectoris, 1509.

RAYNALDUS DE NOVIMAGIO. Joannina. Papiae, Jacobus de Burgofranco, 1507. (G<sub>5</sub>. I. 8.)

Mindezek együtt egy nagy ivréti, félbőrös deszkakötésben, lánczczal. (Henckel János rendes kötése.)

Az első munka második lapján. felül: *Is liber comparatus est per me Joannem Henckel archidiaconum et canonicum Waradiensem, florenis duobus anno domini 1509.*

**1480 körül.** GRITSCH JOHANNES —. Quadragesimale. Hely és év nélkül. Hain, 8062 (?) (C<sub>5</sub>. I. 3.)

Benne: *Liber magistri Casparis Polirer.*

**1481.** AENEAS SYLVIUS. Epistolae familiares. Norimbergae, Antonius Koburger, 1481. Hain, 151. (E<sub>5</sub>. III. 7.)

Táblája belső oldalán XV. századi írással: *Liber Martini prepositi de Hajj.*

Az első oldalon: *Emptus Claudiopoli Martij 4<sup>o</sup>. 1655. pret. 40 ob(ulos).* Valószínűleg ennek a vevőnek nevét találjuk a 71<sup>a</sup> lapon: *Ex libris Nicolai Varadj de Kolosvár.*

**1481.** CALDRINUS JOHANNES —. Auctoritates Bibliae. Spira, Petrus Trach, 1481. Hain, 4247.

Hozzáköteve: Libellus dans modum legendi abbreviaturas in utroque iure. Ugyanott, de év nélkül. Hain, 11482. (G<sub>5</sub>. II. 20.)

Ezen bejegyzéssel: *Liber magistri Casparis Polirer.*

**1481.** GREGORIUS IX. PAPA. Decretalium libri V. Venetiis, Johannes de Colonia et Nicolaus Jenson, 1481. Hain, 8011. (B<sub>5</sub>. I. 2.)

Igen szépen miniált példány. Minden fejezet élén pompás, finom festésű képecskékkel. Az elsőn 'EF monogramm. A képek valamely dél-német művész kezére vallanak. bár nincs kizárva a lehetőség, hogy a Szepességen készültek.

**1481. és 1484.** LOMBARDUS, PETRUS —. Sententiae. Norimbergae, Antonius Koburger, 1481.

Hozzáköteve: ROLEWINCK. Fasciculus temporum. Venetiis, Erhardus Ratdolt, 1484. Hain, 10188. (E<sub>5</sub>. III. 10.)

Előlapján: *Hospitalis.* (T. i. Leutschoviensis).

**1482.** ALES, ALEXANDER DE —. Summa universae philosophiae. Norimbergae, Antonius Koburger, 1482. Hain, 643. (C<sub>5</sub>. I. 6—9.)



Négy nagy ivrétű kötet, Henckel-féle lánczos kötéseken.

Az első kötet 14<sup>a</sup> lapján, a kezdőbetűnek hagyott üres helyre írva ez áll:

*Ista prima pars Alexandri empty est per me Joannem Henckel plebanum Leutzschouiensem Anno Domini 1516 Bude florenis VI. una cum reliquis.*

Hasonló bejegyzés van (az ár elhagyásával) a többi kötetekben is.

**1482. GREGORII DECRETALES ET CLEMENTINAE.** Basileae, Michael Wenzler, 1482. Hain, 8012. (B<sub>5</sub>. I. 3.)

Az első oldal alsó széle díszes kerettel van ellátva. Középen, felül, vörössel:

*Ego Matheus Waloch plebanus | in monte sancti Georgii emi hos | duos libros Decretalium videlicet | et Decretum pro IV florenis in auro. 1513.* A felső jobb sarokban: *Fraternitatis 24 plebanorum.*

A rubrikálás csak az első négy levélben tart, azután a könyv teljesen tiszta. A nagyon erős (sötét) kármin, melylyel Walócz a fennebbieket írta, a kezdőbetűkön is látható. Bizonyos, hogy ezeket is ő kezdte írni s tőle való a nagy kezdőbetű pasztózus festése is, melynek aránya hamis lévén, már teljesen oxidálódott.

**1482. PTOLOMEAUS.** Cosmographia. Ulmae, Leonardus Hol, 1482. Hain, 13539. (B<sub>5</sub>. I. 5.)

Fametszetű kezdőbetűi és térképei egykoruan csinosan ki vannak színezve.

**1482. TUCHER, HANS** —. Kreuzfahrt nach dem heiligen Lande. Augspurg, Hanns Bämmler, 1482. Hain, 8753. (B<sub>5</sub>. V. 11.)

**1482 és 1483. EXPOSITIO OFFICII MISSAE** totiusque canonis. Reutlingen, Johannes Ottmar, 1483. Hain, 6810.

Hozzáköteve: **ROLEWINK, WERNERUS** —. Fasciculus temporum. Memmingae, Albertus Kunne de Duderstat, 1482. Hain, 6931. (D<sub>5</sub>. IV. 4.)

Lánczos, csinosan préselt deszkás bőrkötésben.

Az első tábla belsején:

*Dominus Sigismundus Senfftlebenn de Podoljyno | baccalarius Wyjennensis, altaris sancte | Barbere virginis Leutschovie in capella sancti Georgii | fuit presens liber, quem legavit ecclesie sancti Jacobi, ut omnes volentes proficere, in illo legere possint, et ut ibi maneant. Orateque | humili prece legentes in eo, pro anima eius | dominum Ihesum Cristum orare dignentur dicentes | Requiescat in pace amen. Obiit autem anno | Domini 1513 in vigilia sancti Bricii.*

A címlapon: *Ecclesie sancti Jacobi.*

**1483. AURELIUS, SANCTUS AUGUSTINUS** —. Psalmorum explanatio. Venetiis, Bernardinus Benalius, 1483. Hain, 1973. (E<sub>5</sub>. II. 6.)

Előlapján egykoru írással (később áthúzgálva): *Iste liber est magistri Casparis Polirer.*

Az első levélen a XV. sz. legvégéről való rendetlen írással: *Ecclesie Lewthscheuiensis per magistrum venerabilem Casparum Polirer legatum.*

**1483.** BELLOVACENSIS, VINCENTIUS —. *Speculum Historiale.* Norimbergae, Antonius Koburger. 1483. Igen nagy ivrét. (A<sub>5</sub>. I. 1.)

Egy szép festett kezdőbetűvel, díszes egykorú bőrkötésben. Benne: *Liber magistri Casparis Polirer.*

**1483.** BIBLIA Deutsch. Norimbergae. Anton Koburger, 1483. Hain, 3087. (C<sub>5</sub>. II. 3.)

**1483.** CONCILIUM zu Costnitz. Augspurg. Antonius Sorg, 1483. Hain, 5610. (B<sub>5</sub>. V. 8.)

Nem szép példány; címlapja hiányzik.

**1483.** EUSEBIUS. *Hystori von dem grossen Alexander.* Augspurg. Anton Sorg, 1483. Hain, 789. (B<sub>5</sub>. V. 6.)

**1483.** HIERONYMUS, BEATUS — episcopus Stridonensis. *Vitae sanctorum patrum.* (Argenterati), 1483. Hain, 8597. (D<sub>5</sub>. IV. 9.)

Előlapján XV. századi kézzel írva: *24 Regalium.*<sup>1</sup> Utána valamivel későbbi írással: *L(iber) ecclesie Leutscho(viensis).*

**1483.** HOLKOT, ROBERTUS —. *Postillae super sapientia Salomonis.* Spirae, Petrus Drach, 1483. Hain, 8757. (C<sub>5</sub>. IV. 13.)

Benne: *Liber magistri Casparis Polirer.*

**1484.** BERNARDUS PARMENSIS. *Casus longi super decretales.* Argentinae. 1484. A nyomdász neve nélkül. Hain, 2932. (G<sub>5</sub>. II. 11.)

Czímlapján a XV. század végéről való írással: *Hospitalis.*

**1484.** HOMEROS. *Opera Graece.* Florentiae, Demetrius Mediolanensis Cretensis, 1488. Hain, 8772. (Y<sub>4</sub>. II. 13.)

A példány *Celtes Konrád*é volt. benne van a hírneves költő kéziratoss könyvjelzője.

**1485.** ANTONINUS archiepiscopus Florentinus. *Summae theologicae pars III.* Venetiis, 1485. Nyomdász neve nélkül. Hain, 1257. (D<sub>5</sub>. II. 13.)

Czímlapján alul XV. századi írással: *Liber domus sancte Trinitatis ordinis Carthusiensium prope Brunnam.*<sup>2</sup>

A felső lapszálen: *Liber Beatae Mariae Virginis Annuntiatae in Száárhegy die 16. August: 1649. Frater Bartholomeus Kolosuarj. D. N. VIII.—9.*

<sup>1</sup> A huszonnégyszepesi plébános társulata.

<sup>2</sup> Hasonló bejegyzéssel van mintegy 10 kötet a könyvtárban.

Lejebb a XVIII. sz. elejére való írással: *Inscriptus missioni Coronensis S. J.*

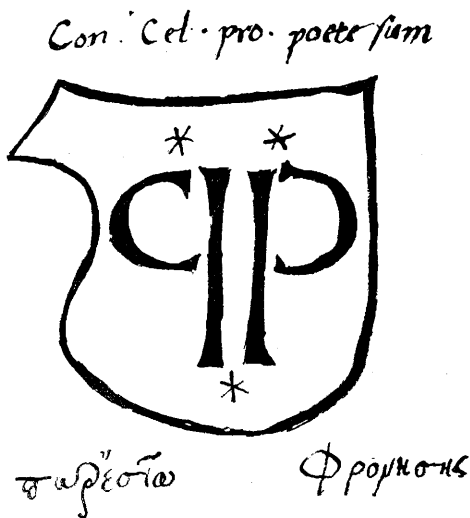
**1485. DURANTI, GUILLELMUS** — *Rationale divinorum officiorum*. Venetiis, Erhardus Ratdolt. 1485. Hain, 6490. (Z<sub>4</sub>. III. 3.)

Első oldalán: *Liber magistri Pangratij Rorbeck, 1492.*

**1485. GRATIANUS.** *Decretum cum apparatu*. Venetiis, Baptista de Tortis, 1485. Hain, 7902. (E<sub>5</sub>. I. 1<sup>b</sup>.)

Igen szépen olasz ízlésben rubrikált ősnymtatvány, egy pompás festett kezdőbetűvel. Első lapján:

*Inscriptus Catalogo Librorum Residentiae Albae-Carolinensis Societatis JESU. Anno 1724.*



Celtes Konrád kéziratós könyvjelzője.

**1485. PAPIAS.** *Vocabularium*. Venetiis, Andreas de Bonetis de Papia, 1485. Hain, 12379. (A<sub>5</sub>. III. 4.)

A könyv 1<sup>a</sup> oldalán felül: *Conradi Celtis sum*. A lap közepén Celtes tollal rajzolt könyvjelző-czímere.

**1485—1498. ARISTOTELES** *Opera Graece*. Venetiis, Aldus Manucius, 1485—1498. Hain, 1657.

Öt ívrétű kötet. Első és egyetlen XV. századi kiadás, az Aldus nyomdájának legszebb és legnevezetesebb terméke.

**1486. COMESTOR PETRUS** — *Scholastica historia*. Basileae, (Michael Wensler), 1486. Hain, 5535. (G<sub>5</sub>. II. 12.)

Czimlapján közel egykorú írással: *Ecclesie Sancti Jacobi in Leuthscha*. Ebbe írva más kézzel: *Hospitalis*.

**1486. ROLEWINCK WERNERUS** — Fasciculus temporum. Venetiis, Erhardus Ratdolt, (év nélkül) Hain, 6916. Hozzáköteve: BERGOMENSIS PHILIPPUS. Supplementum chronicarum. Venetiis. Bernardinus de Benaliis, 1486. Hain, 2807. (E<sub>5</sub>. III. 9.)

Az első tábla belső oldalán:

*Presentem librum inspecturi sciant hunc fuisse quondam | domini Sigismundi prespiterii cognomine Sanfftleben | baccalarii Wjennensis altaris sancte Barbare | Leutschovie in capella sancti Georgii martiris, qui hunc ipsum | librum omnibus cupientibus ac scripturarum scientiarum amantibus | impartiri voluit, ideo eundem ecclesie sancti Jacobi legavit | ut ibidem maneat nec per quempiam ab ea ammoveatur. Petit quoque ut legentes in illo, pro salute anime sue | dominum orare velint, dicendo Requiescat in pace Amen. | Obiit autem anno domini millesimo quingentesimo | decimo tercio in vigilia sancti Briccii confessoris.*

Elölappján: *Anno 1697 | legit me | Matthaeus Balassi | qui obiit die 28. | Novembris.*

**1486—87. ANTONIUS ARCHIEPISCOPUS FLORENTINUS.** Summae theologiae partes IV. Norimbergae. Antonius Koburger, 1486—87. (A. II. rész hiányzik.) Hain, 1246. (G<sub>5</sub>. I, 1—3.)

Minden kötetben a XV. sz. végéről való írással: *Liber magistri Casparis Polirer*.

**1487. BIBLIA DEUTSCH.** Augspurg, Hans Schoensperger, 1487. Hain, 3139. (C<sub>5</sub>. IV. 14.)

**1487. MEFFRETH.** Sermones. Basileae, Nicolaus Kessler, 1487. Hain, 11005. (G<sub>5</sub>. II. 6.)

Czimlapján szép nagy góthbetűkkel, de vastagon tintával kitörülve:

*Liber domini Thomae de Monte Sancti Georgii in villa | Bathizy p(arochi?) anno domini 1525.*

Szepes-Szombati Tamás batizi plebánosnak a budapesti egyetemi könyvtárban is van egy kódexe, a melyet Aranyasi Gellértfi János másolt Csütörtökhelyen 1462—73 között.

**1488. ANTONIUS archiepiscopus Florentinus.** Summae theologiae partes IV. Spirae, Petrus Trach, 1488. Hain, 1247. (F<sub>5</sub>. II. 6—8.)

Három rész; a negyedik hiányzik. Szépen préselt lánczos kötetekben, a melyeken az első tábla címei arannyal vannak nyomva. Valószínűleg hazai munka.

Az első rész előlevelén *Ecclesie Sancti Jacobi*. Utána *M. W.* betűk. Ezek alatt ezen bejegyzés:

*Ego Matheus Waloch plebanus Lewbicensis lego et dono has quattuor Anthoni partes pro salute anime Ecclesie sancti Jacobi in Leutschau Orate pro eo. : 1517 :*

**1488. CLAVASIO, ANGELUS DE** —. Summa angelica de casibus conscientiae. Norimbergae, Antonius Koberger, 1488. Hain, 5385. (G<sub>5</sub>. II. 8.)

Rubrikálva; egy aranyos kezdőbetűvel. Az első oldal felső margóján: *Is liber fuit ab antiquo ecclesie sancti Jacobi Leutzschowie.* (Henckel János írása.)

*Ego Matheus Waloch plebanus  
Lewbicensis lego et dono has  
quattuor Anthoni partes  
pro salute anime Ecclesie  
scti Jacobi in Leutschau  
Orate pro eo  
C:15 14:7*

Walócz Máté bejegyzése.

**1489. ARISTOTELES.** Opera Latine, cum commentariis Averrois. Venetiis, Bernardinus de Tridino, 1489. Hain, 1661. (F<sub>5</sub>. I. 13.)

Első oldalán a XV. sz. végéről való bejegyzés: *Liber hic pertinet ad templum in Leutschouia.*

**1489. BELLENCINIS, BARTHOLOMEUS DE** —. Tractatus de charitativo subsidio et decima beneficiorum. Mutinae, Antonius Mischominus, 1489. Hain, 2761. (G<sub>5</sub>. II. 16.)

Szép, egykorú aranyval préselt, deszkás bőrkötésben, a melyre lánczhorog van később verve. Ezt, úgy látszik, Henckel János tetette rá.

Első levelének felső szélén: *Johannis Henckel plebani Lewtschouiensis.*

**1490. SANCTO GEORGIO, JOHANNES ANTONIUS DE —.** Lectura super quarto libro decretalium. Mediolani, Antonius de Carchano, 1490. Hain, 7587. (H<sub>5</sub>. I. 5.)

Lánczos, félbőrös deszkakötésben.

A második lap felső szélén: *Is liber donatus est mihi Joanni Henckel archidiacono et canonico Waradiensi per Leonardum Alantsee | bibliopolam Viennensem. Anno domini 1511.*

A kötet végén: *Joannis Henckel.*

**1490 és 1491. PANORMITANUS, NICOLAUS —.** Consilia. Venetiis, Philippus Pincius, (1490 körül). Hozzákötvé ugyanazon munka, Venetiis, Jacobus de Paganinis; 1491. Hain, 12353 (?) Hozzákötvé: FRANCISCUS DE ZABARELLIS. Consilia, responsiones et allegationes. Pisciae, Bastianus et Raphael de Orlandis, 1490. Hain, 16258. (G<sub>5</sub>. I. 14.)

Lánczos deszkakötésben. Elején és végén: *Joannis Henckel.*

**1491. BONAVENTURA, SANCTUS —.** Perlustratio in libros IV. Sententiarum. (Nurembergae, Antonius Koberger, 1491.) Csak a Pars III. et IV. Hain, 3540. (G<sub>5</sub>. II. 3. és 4.)

Lánczos kötésben. Mindkét kötet elején: *Joannis Henckel plebani Leutschoviensis.*

**1492. AMBROSIUS, SANCTUS —.** Opera. Basileae, Johannes Amorbach, 1492. Hain, 896. (F<sub>5</sub>. II. 3—5.)

Három kötet. Egykorú bőrös deszkakötések, későbbi. kétségtelenül Henckel által ráalkalmaztatott lánczhoroggal.

Mindenik kötet czimlapján ezen bejegyzéssel:

Felül, XV. sz. írással: *Liber Magistri Casp(aris) Polirer* (ehez folytatólag hozzáadva, Henckel írásával): *capellani Leutzschouiensis, viri et literati et magni | predicatoris assignatus in hunc locum per dominum Melchiorem Polirer ita, ut si filius suus Ladislaus eo uti | velit, possit quandocumque.*

**1492. PRISCIANUS, GRAMMATICUS. —** Opera. Venetiis, Philippus Pincius Mantuanus, 1492. Hain, 13362. (C<sub>5</sub>. III. 2.)

Egykorú bőrös deszkakötés. Előlapján vörössel, nagy gótbetűkkel: *Joannis Heckel sum De Lewchowia.*

Alatta apróbb feketével: *Hic liber est Johannis Henckel de Lewchowia comparatus Cracovie. 1498.*

Ez alatt feketével, a felsőbb felíráshoz hasonlóan: *Nichil est ab omni | parte beatum.*

A kötet tele van Henckel jegyzeteivel. Végéhez csatolva 2 levélnyi kéziratot földrajzi tárgyú kivonat Dionysius Tesselonensisből.

**1492—1493. BARTOLUS DE SAXOFERRATO.** Lectura super I. et II. parte Codicis, Pars I. Venetiis, Andreas de Thoresanis de

Asula, 1492. — Pars II. Venetiis, Bernardinus Stagninus de Tridino, 1492. Hain, 2549. (F<sub>5</sub>. I. 10.)

Második levelének felső szélén: *Joannis Henckel archidiaconi de Bekes, canonici Waradiensis.*

BARTOLUS DE SF. Lectura super I. et II. parte Digesti veteris. Venetiis, Andreas Toresanis de Asula, 1492. Hain, 2577. (F<sub>5</sub>. I. 6.)

Második levelének élén: *Hec septem volumina Bartholi anno 1510 redeunte me Joanne Henckel ex Bononia per reverendissimum dominum Sigismundum Tursonem episcopum Waradiensem in absentia librorum meorum donata sunt. Joannis Henckel archidiaconi de Bekes canonici Waradiensis.*

BARTHOLUS DE SF. Lectura super secunda parte Digesti veteris. Venetiis, Bernardus Stagninus de Tridino, 1492. Hain, 2587. (F<sub>5</sub>. I. 7.)

Ugyanazon bejegyzéssel mint az F<sub>5</sub>. I. 10. számú kötet.

BARTOLUS DE SF. Lectura super I. parte Infortiati. Venetiis, B. Stagninus, 1492. Hain, 2600. (F<sub>5</sub>. I. 4.)

Mint az előző.

BARTOLUS DE SF. Lectura super secunda parte Infortiati. Venetiis, Andreas de Toresanis de Asula, 1492. Hain, 2604. (I<sub>5</sub>. I. 5.)

Második levelén: *Joannis Henckel archidiaconi et canonici Waradiensis.*

BARTOLUS DE SF. Lectura super secunda parte Digesti. Venetiis, Bernardus Stagninus de Tridino, 1493. Hain, 2612. (F<sub>5</sub>. I. 9.)

Mint az előbbi.

BARTOLUS DE SF. Lectura super I. parte Digesti novi. Venetiis, Andreas de Toresanis de Asula, 1493. Hain, 2616. (F<sub>5</sub>. I. 8.)  
Mint az előbbi.

Mind a hét kötet hasonló félbőrös deszkakötésekben, lánczokkal. Valószínűleg Henckel kötése.

**1493. SCHEDEL, HARTMANN** — Liber Chronicarum. Nurembergae, Antonius Koburger, 1493. Hain, 14508.

**1494. BORBELLUS, NICOLAUS** — Summulae philosophiae rationalis, seu logica. Basileae, Michael Furtter, 1494. Hain, 12044. (E<sub>5</sub>. IV. 3.)

Czimlapján XV. századi írással, nagy vastag gótbetűkkel:

**Martini epperiensis sum.  
fib bricht m̃n herq̃.**

**1494. JUSTINIANUS IMPERATOR.** Institutiones. Venetiis, 1494. Copinger, 3402.

Második lapján: *Joannis Henckel archidiaconi et canonici Waradiensis.*

**1494.** PEROTTUS, NICOLAUS —. Cornuncopiae opus. Venetiis, Philippus de Pinzis, 1494. Hain, 12702. (Y<sub>4</sub>. III. 1.)

Végén ezen XV. századi bejegyzés: *Iste liber est monasterii Sancte Dorothee Virginis in Vienna.*

**1495.** INNOCENTIUS PAPA IV. Apparatus super Decretales. Venetiis, Bernardus Stagninus de Tridino, 1495. Hain, 9194. Hozzákötve: ANTONII DE BURGOS alias de Salamanca. Aurea lectura super titulo de emptio et venditio. Venetiis, Gregorius de Gregoriis, 1507. (E<sub>5</sub>. I. 1.)

Az első munka második levelének élén: *Is liber comparatus est per me Joannem Henckel archidiaconum et canonicum Waradiensem Padue | anno Domini 1508 floreno uno marcellis quattuor.*

**1495.** THEOCRITI ET HESIODI Opera Graece. Venetiis, Aldus Manutius, 1495. Hain, 15477. (C<sub>5</sub>. III. 9.)

Egykorú kötésben.

Az első lapon *Celtes Konrád* sajátkezűleg írott és rajzolt könyvjelzője látható. A kötet előtti három levélben s az első borító-lapon apró, sűrű írással latin költemények: *Pio pontefico Nicolaus de Valle, Hesiodi poete erga kathimaereis opera et dies georgicon liber per Nicolaum de Valle e greco conversus.* A kötet végén *Celtes*-nek sajátkezűleg írt fordításai görögből latinra 2 levélen.

**1496.** FERRARIIS, JOANNES PETRUS DE —. Practica nova iudicialis. Venetiis, Paganinus de Paganinis, 1496. 2-r. Hainnál és Copingernél nem található. (A<sub>5</sub>. I. 8.)

Lánczos kötésben.

A második lap felső szélén: *Is liber comparatus est per me Joannem Henckel archidiaconum et canonicum Waradiensem Venetii (igy!) florenis duobus. Anno 1509.*

**1496.** JUSTINIANUS IMPERATOR. Codex. Venetiis, Baptista de Tortis, 1496. Hain, 9619. (F<sub>5</sub>. I. 3.)

Második lapján, fölül: *Joannis Henckel archidiaconi et canonici Varadiensis.*

**1496.** SABUNDE, RAYMUNDUS DE —. Theologia naturalis sive liber creaturarum. Argentinae, Martinus Flach, 1496. Hain, 14069. (D<sub>5</sub>. VI. 13.)

Czimlapján veres krétával egykorúan írt bejegyzés: *Ad hospitalem leporosorum Sancte Elisabeth Lewtschouie.* A második levélen a XVI. sz. elejéről: *Liber ecclesie Sancti Jacobi in Lewtscha.*

**1496.** TURRECREMATA, JOHANNES DE —. Summae de ecclesia domini. Lugduni, Johannes Treschsel, 1496. Hain, 15732.

Félbőrös deszkakötés lánczczal. Czimlapján: *Iste liber emptus est per me Joannem Henckel plebanum Leutzschouiensem anno dñi 15 16 Bude denariis centum.*



**1496—1508.** INFORTIATI DE TORTIS. Venetiis, Baptista de Tortis, 1496. Hain, 9575. (H<sub>5</sub>. I. 10.)

DIGESTUM NOVUM DE TORTIS. Ugyanott, 1501. (H<sub>5</sub>. I. 11.)

DIGESTUM VETUS DE TORTIS. Ugyanott, 1502. (H<sub>5</sub>. I. 9.)

DECRETALES cum summariis suis. Ugyanott, 1504.

DECRETALES, Clementinae, Constitutiones Johannis XII. et Extravagantes. Ugyanott, 1505. (H<sub>5</sub>. I. 1.)

Öt nagy ívrétű kötet, eredeti velencei félbőrös deszkakötésekben.

Valamennyinek elején ezen bejegyzés: *Joannis Henckel archidiaconi et canonici Waradiensis.*

A 3-ik darab 2<sup>a</sup> lapján még ez áll: *Isti quinque libri totius Juris civilis empti sunt per me Joannem Henckel archidiaconum et canonicum Waradiensem, Padue, anno domini 1508. florenis viij.*

**1497.** CASSIANUS JOHANNES. De institutis coenobiorum. Basileae, Johannes Amerbach, 1497. Hain, 4564. (E<sub>5</sub>. IV. 9.)

Egyszerű, de csinos munkája borjúbőrös deszkakötésben. Czim-lapján rubrum:

1511. *Sum Laurentij Hylbrandi de Wogendros- sel pro 1 flo(reno).*

A wagendrüsseli (ma Merény) származású Hylbrand Lőrincz körülbelül 1519-től 1548 júniusában bekövetkezett haláláig iglói lelkész volt. A könyvén feljegyzett 1511-ik évben Krakóban tanult s nagyon valószínű, hogy a *Cassianust* ott vásárolta. Szép könyvtára lehetett; belőle az iglói római katolikus templomban ma is 18 kötet 1487—1538 közt készült nyomtatványt őriznek. A könyvek cízeit s a bennük található nevezetesebb bejegyzéseket kiadta *Hradszky József* A XXIV. királyi plébános testvérülete című művében. Nevezetesebb Hylbrand bejegyzései, főleg, a középkori könyvkereskedés és a könyvtárak szempontjából.

**1497.** OVIDIUS, PUBLIUS — NASO. Opera. Venetiis, Bernardinus Benalius, év nélkül, 1500 körül. Hain, 12155.

Hozzáköteve: OVIDIUS. Opera. Venetiis, Joh. Tacuinus de Tridino, 1497. Hain, 12247. (A<sub>5</sub>. II. 6.)

Az első darab címlapján: *L(iber) Ph(ilipp)i Tanntzer. Emp-tus XII. f(lorenis) VIII d(enariis) mense decembri anno 1497.*

Lejebb egy tintával rajzolt czimer: köríves paizsban paizsfő, benne tojásdad, felismerhetetlen alak, a melynek szára az alsó mezőbe is átnyúlik. Alul három (2, 1) kagyló. Ez alatt: *15 M 26 | Irrecuperabilium summa foelicitas est oblivio. W. Swartz.* Lejebb: *15—27 | Aspectu Nascitur Amor. | H. Tanntzer.*

**1498.** ARISTOPHANES. Comoediae IX Graece. Venetiis, apud Aldum, 1498. Hain: 1656. (Egyetlen XV. századi kiadás).

A gyönyörű példány minden oldala finoman vont kettős vonal-kerettel van ellátva. Egykor a hírneves könyvgyűjtő és jogtudós *Carpzov Frigyes Benedek* (1682.) könyvtárában volt.

**1498.** CORSETTUS, ANTONIUS. — Repertorium in opera Nicolai Panormitani. Venetiis, Baptista de Tortis 1498. Hain, 5772. (F<sub>5</sub>. I. 12.)

A második levél élén: *Hic liber emptus est per me Joannem Henckel archidiaconum et canonicum Waradiensem anno 1509. Padue flor. uno in auro preter ligaturam etc.*

**1499.** CRONICA van der heiligen Stat van Coellen. Coloniae, Joh. Koelhoff, 1499. Hain, 4989. (Z<sub>4</sub>. II. 3.)

Végén a XVI. sz. elejéről származó. Köln város történetére nagy érdekű német jegyzetek vannak.

**1499.** MISSALE WRATISLAVIENSE. Moguntiae, Petrus Schoeffer, 1499. Hain, 11437. (G<sub>5</sub>. I. 11.)

Gyönyörű nyomtatvány, végig igen nagy, rideg gót tipussal nyomva. Egykorú rézveretes kötésben.

**1500.** BONAVENTURA, SANCTUS. Tabula super libros sententiarum. Nurembergae, Antonius Koberger, 1500. Hain, 3543. (G<sub>5</sub>. II. 5.)

Lánczos kötésben.

Első lapján: *Joannis Henckel | plebani Leutschoviensis.*

**1500 és 1503.** PONTANUS LUDOVICUS. — Consilia et allegationes. Venetiis, Bonetus Locatellus, 1500. Hain: 13278. Hozzákötvé: PETRUCIUS. FRIDRICUS —. Consilia et quaestiones. Papiae, Andreas de Boschis, 1503. (K<sub>5</sub>. I. 1.)

Nagyváradi lánczos kötésben, amely az 1510-ből való *Aretio: Lectura Super Institutionum Libri IV.* (K<sub>5</sub>. I. 2.) kötésével teljesen azonos.

A 2<sup>a</sup> l. felső szélén: *Is liber donatus est mihi Joanni Henckel archidiacono et canonico Waradiensi ab reverendissimo Domino Sigismundo episcopo.*

**XV. század.** EXPOSITIO compendiosa et familiaris sensus literalem et mysticam complectens libri psalmodum.

Végül csonka goth nyomású, ivrétű kötet a XV. sz. végéről. Egykorú bőrrel bevont deszkakötésben.

Az első tábla belsején a Hiszekegy magyarul, a XVI. század közepéről való írással.

A címnap felső szélén: *Liber iste emptus est per me Joannem de Bathya necnon plebanum | de Nemethy D(enariis) XXV. Gregorio discipulo sou Mohajensi. | Anno Domini. 1. 5. 20. 8. (1528).*

Alább a XVI. század derekáról való írással: *Georgij Chochull Cassoviae emptus.*

**XV. század.** GABRIELIS sermones de festivitatibus. Hely és év nélkül. 4<sup>o</sup>.

A XVI. sz. elejéről való ezen bejegyzéssel: *Iste liber est*

*monasterii sancte Dorothee Virginis | et martiris ordinis canonicorum regularium in Vienna.*

**XV. század.** HERODOTUS HALICARNASSEUS. Historiae. Hely és év nélkül. Szép olasz nyomtatás. (Z<sub>4</sub>. III. 14.)

Végén: *M(agistri) Briccii de Cilia.*

**XV. század.** HIERONYMUS, BEATUS — Vitae patrum sanctorum. Vlmae, Johannes Zainer, (1480—90 között). Hain, 8594. (D<sub>5</sub>. IV. 7.)

Erős lőcsei bőrkötés, lánczhoroggal.

A 11<sup>a</sup> lapon a felső szélén (Henckel írása): *Iste liber legatus est Ecclesie sancti Jacobi in Leutzscha per dominum Valentinum de Bartpha baccalaureum custodem et canonicum Scepusiensem. Anno domini 15 17.* Végén ugyanazon írással: *Liber ecclesie sancti Jacobi in Leutzscha.*

### **XV. század. MISSALE.**

A nyomtatás nem ad felvilágosítást arról, mely egyház számára készült. Csinos góth nyomás; a canon előtti fametszetű kép durván kiszinezve. A canon nincs meg nyomtatásban, hanem egykorúan hártýára van írva. A missale elején egy pergament levél áll ezen góth betűs felirással:

**RUBRICA  
SEBASTIANENSIS  
ECCLESIE:**

Ennek daczára a misekönyv már a XV. században valamely magyar egyház használatában volt. Naptára nyomtatásban a magyar szentek közül csak Szent-Erzsébetet tartalmazza. Ezt átírta valaki vörössel, a többi magyar szentek pedig szintén vörössel, egykorúan be vannak illető helyükre írva. (E<sub>5</sub>. II. 8.)

**XV. század.** NICOLAUS DE LYRA. Postilla super Bibliam. Hely és év nélkül. (Hain szerint typis Reyserianis). Hain, 10367. (E<sub>5</sub>. II. 10—12.)

Három ívrétű kötet, egyforma, csinosan préselt, szép bronz-veretekkel és lánczczal ellátott kötésekben.

Az első és a második rész első oldalán ezen bejegyzés: *Iste liber legatus est per dominum magistrum Sebastianum plebanum huius ecclesie | pro usu cuiuslibet apud ecclesiam sancti Jacobi. Anno domini 1509.*

Az első kötet táblájának belsején vörös krétával írva: *Istam partem Lire habet dominus Jeorgius | predicator Sclavorum Anno 1515.*

Mindenik kötet végén, a XVI. század elejéről való írással: *Liber ecclesie sancti Jacobi de Leutzscha.*

**XV. század.** NIDER, JOHANNES — Sermones super evangelia et epistolas de tempore et de sanctis. Hely és év nélkül..

Hozzákötvé: CYRILLUS EPISCOPUS HIEROSOLYMITANUS. Quadripartitus apollogeticus. (Augustae, Antonius Sorg?), év nélkül. Hain, 5905. (D<sub>5</sub>. III. 10.)

Egykorú erős deszkakötésben. A táblába beragasztva Bártfa város XVI. századi fametszetű könyvjelzője. Az első lap szélén ezen XVIII. századi bejegyzés: *Ex libris ecclesiae parochialis regiae ac liberae civitatis Bartphensis.*

**XV. század.** SERMONES thesauri novi de tempore. 2<sup>o</sup>. Végül csonka Kb. 1490. (J<sub>5</sub>. II. 11.)

Czímlapján: *Liber beati Jacobi apostoli in Lewfta (így) legatus per venerabilem | M(agistrum) Valentinum de Bartpha custodem Scepu-siensem. 1517.*

**XV. század.** VORAGINE, JACOBUS DE —. Lombardica historia sanctorum.

Hely és év nélkül. 2<sup>o</sup>. körülbelül 1470. Szép félgót nyomás. Kolofonja:

**Explicit lampartica hy-  
storia sanctorum.**

Rubrikálva; elől egy festett kezdőbetűvel (E<sub>5</sub>. I. 2.).

Előlapján XV. századi írással: *Iste liber pertinet ad altarem sanctorum | Nicolai et Katherine in Lewtscha.* Utánna más, de közel-korú írással: *In hospitali.* Csinos préselésű kötése löcsei munka.

**1500 körül.** Tertia pars BIBLIE cum expositione Lyre. Hely és év nélkül. 2<sup>o</sup>. Egykorú kötésben.

Czímlapján: *Anno nati salvatoris mundi millessimo quingentesimo decimo nono infra | kalendas Septembris in nundinis Bistriciensibus venerabilis pater frater Ambrosius de Telekes | ordinis minorum guardianus almi conventus Sancte Marie fratrum minorum in Bistricia | volumina glossam ordinariam cum eius repertorio continencia huic conventui | aggregavit pro salubri fratrum utilitate quoque charitative administravit. Humilis frater | pauper et modicus frater Johannes Herbipolensis ordinis minorum hanc notam apponebat. | Vir honore dignissimus gratanter accipiet spurius autem et irridet et delebit.*

**1500–1510 között.** BIBLIAE. — Tertia pars cum postillis Hugonis cardinalis. Hely és év nélkül.

Czímlapján a XVI. század elejéről való ezen bejegyzés: *Ecclesie S. Jacobi in Lewthscha.*

**1500–1510 között.** BERTRANDI sermones de tempore. Vége hiányzik. Hagenauai nyomtatvány lehet.

Benne a XVI. sz. első feléből való írással: *Georgii Molneri sum.* A XVIII. századból pedig: *Parochiae Leuchoviensis.*

**1500—1510 között.** OPUS REGALE, in quo continentur infrascripta opuscula: Epistola consolatoria in qua . . . remedia ad repellendum omnes causas tristitiae, de officio . . . etc. Lugduni Stephanus Gueynard, év nélkül. 4-r. Szépen préselt egykorú kötésben. (E<sub>5</sub>. IV. 4.)

Czímlapján: *Georgj Mölner sum.* Alább: *Ecclesiae Leutschoviensis* (a XVIII. századból). Az előszó utáni üres helyen, rubrummal: *Iste liber emptus est per me Matheum plebanum Montis sancti | Georgj pro 1. floreno in auro. Anno 1510 | M. W.* (Matheus Walloch). Ez alatt feketével: *Johannes Schtel c. Numis. 1529.*

**1503.** BUSTIS, BERNARDUS DE —. Mariale. Norimbergae, Antonius Koberger, 1503.

Czímlapján a XVI. sz. elejéről ezen bejegyzés: *Sum Lauerenti Clugel.*

**1503.** BUSTIS, BERNARDUS DE —. Prima pars sermonum Rosarii. Hagenu, Henricus Gran, 1503. 2<sup>o</sup>. (J<sub>5</sub>. II. 12.)

Második lapjának felső szélén: *Ex testamento domini Mathei Rectoris hospitalis S. S. 1515. mortui | et legatus pro ecclesia sancti Jacobi.*

Végén: *Pro ecclesia Sancti Jacobi Leutschoviensis.*

**1503.** GREGORIUS, SANCTUS, — PAPA. Moralia. Basileae, Nicolaus Kessler. 1503. 2-r. (H<sub>5</sub>. II. 11.)

Második levelén: *Domini Conradi Sperenfogel civis huius rei publice consultissimi.* Az írás a XVI. sz. elejére vall.

Az alsó lapszálen ugyanazon kézzel írva: *Pro ecclesia sancti Jacobi.*

**1503.** HORAE Beatae Virginis secundum usum Romanum. Parisiis. Thielmann Kerner, (1503). Brunet (V-e édit.) Tome V. 1618. (C<sub>5</sub>. V. 6.)

Hártyára nyomott példány. Utolsó levele hiányzik. Pompás ércmetasztetű képei egykorú kéz által művészien ki vannak festve. XVIII. századi kötésben.

**1504.** FORMULARE Advocatorum et procuratorum Romanae Curiae et Regii Parlamenti (igy). Argentinae, Johannes Knoblauch, 1504. Egykorú csinos bőrkötésben. (E<sub>5</sub>. V. 5.)

Az 1. sztl levelén, a felső szélen egykorú írással: *Ecclesiae sancti Jacobi in Leutscha.* A csinos, arannyal préselt kötés egykor lánczczal volt ellátva.

**1504.** GRATIANUS. Decretum. Venetiis, Baptista de Tortis, 1504. (H<sub>5</sub>. I. 2.)

Félbőrös deszkakötésben.

Elején: *Hoc Corpus Juris emptus est per me Joannem Henckel archidiaconum et canonicum Waradiensem. Venetiis anno domini 1508. mjj. marcellis m.*

Valószínűleg még több kötet tartozhatott hozzá, mert ha a De Tortis-féle 5 kötetet (mint fentebb láttuk) 5 forintot vette, úgy ez az egy semmi esetre sem lehetett ilyen drága.

**1505.** HEURES a lusaige de Rome. Paris. Gillet Hardouyn. (1505). Brunet Tome V. 1632. (C<sub>5</sub>. V. 7.)

Czímlapja hiányzik. Gyönyörű metszetekkel. XVIII. századi kötésben.

**1505.** MISSALE OLOMUCENSE. Viennae, Johannes Winterburg, 1505. 2-r. Weale, 110. l. (X<sub>3</sub>. IV. 9.)

Csinos, a mi esztergomi misekönyveinkre hasonlító missale, hártýára nyomott canonnal. Naptárában vörössel nyomtatva: *Sta Elisabeth*, feketével: *Stephanus rex*.

**1505—1506.** JACOBI WIMPHELINGI de integritate libellus. Argentinae, Joannes Knobloch, 1506. 4-r. Hozzáköteve: RABANI de institutione clericorum ad Heistulphum archiepiscopum libri tres. Phorcae, Thomas Antselmi Badensis. 1505. 4-r. Hozzáköteve: Manuale curatorum, praedicandi prebens modum: tam latino quam vulgari sermone practice illuminatum. Hely és év nélkül, 1506. 4-r.

A három egy félig bőrrel borított deszkakötésben. (E<sub>5</sub>. V. 2.) Az első műnek címlapján: *Joannis Henckel plebani Lewtschowiensis per venerabilem dominum Joannem Villacum plebanum de... ssy* (olvasatlanul átírva, talán *Olassy*?) | *donatus 1517*.

Ugyanitt XVIII. sz. elejéről való írással: *Parrochiae Lentzschoviensis*.

A második munka címlapján és a harmadik végén: *Joannis Henckel*.

**1506.** DUNS, JOHANNES — SCOTUS. Scriptum in IV. libros sententiarum. Venetiis, Simon de Luere, 1506. (Csak az I. és III. rész.) (H<sub>5</sub>. II. 5.)

Mindkettőnek elején: *Joannis Henckel archidiaconi canonici ac vicarii Waradiensis, 1512*.

**1506.** HENRICUS DE GORICHEM. Textus sententiarum cum conclusionibus. Venetiis, Simon de Luere, 1506. 2<sup>o</sup>. (H<sub>5</sub>. II. 10.)

Első levelén: *Joannis Henckel vicarii ac archidiaconi Waradiensis. 1512*.

Végén: *Joannis Henckel*.

**1510.** ARETIO, ANGELVS DE — Lectura super Institutionum libri IV. Lugduni, Nicolaus de Benedictis. 1510. (K<sub>5</sub>. I. 2.)

A 2<sup>a</sup> lapon a felső szélen: *Hic liber donatus est mihi Joanni Henckel post mortem reverendissimi domini Sigismundi episcopi Waradiensis*.

**XVI. sz. első tizede.** BERNARDUS SANCTUS. Opus praeclarum completens sermones. Parisiis, Johannes Parvus. Év nélkül. 2-r. (E<sub>5</sub>. II. 1.)

Czím lapján: *Joannis Henckel plebani Leutschoviensis. 1516. Cracoviae fl. 11 in auro.*

A könyv végén: *Joannis Henckel.*

**1511.** ANTON II, JOHANNES —. Commentaria super decretum. Lugduni, Johannes Cleyn, 1511. (K<sub>5</sub>. I. 3.)

Ugyanolyan kötésben, mint az 1510-ből való *Aretio, Lectura super Institutionum libri IV.* (K<sub>5</sub>. I. 2.) és az 1500-ban nyomtatott *Pontanus, Consilia et allegationes* (K<sub>5</sub>. I. 1.), miért is azt hiszem. joggal Henckel János azon könyvei közé sorozhatjuk, a melyeket Thurzó Zsigmond váradi püspöktől kapott.

**1512.** PRIVILEGIA canonicorum regularium S. Salvatoris ordinis S. Augustini. Romae, 1512. 2<sup>o</sup>.

Hártyára nyomtatott példány.

**1513.** BUSTIS BERNARDUS DE —. Rosarium sermonum. Hagenau, Henricus Gran, 1513. (I<sub>5</sub>. II. 8.)

Czím lapján a XVI. század elejéről való írással: *Sum Laurentii Clugel.*

**1513.** GEILER, JOHANNES —. DE KEISERSBERG. Navicula sive speculum fatorum. Argentorati, Johannes Knoblauch, 1513.

Benne XVIII. századi írással: *Parochiae Leutschoviensis.*

**1514.** GERSON, JOHANNES —. Opera. Argentinae, Johannes Knoblauch, 1514.

Csak a II. III. és IV. rész van meg. Bőrkötések, lánczczal. (H<sub>5</sub>. II. 12. és 13.) A pars II. végén: *Joannis Henckel.* A pars III. IV. első levelén: *Joannis Henckel plebani Leutschoviensis.* A III. kötet végén ugyanez és 1516. évszám.

**1520 körül.** HEURES. Kolofonja: Le presentes heures longues | font a lufage de Rome toutes | au long fans riens requerir ont esse | nouvellemēt Imprimees a Paris | pour Germain Hardouyn librai- | re . . .

A naptár 1520—1530-ra szól.

Csinos, rézmetszetekkel díszített imakönyv, hártára nyomva. Metszetei s kezdői nem épen művésziesen ki vannak festve. XVII. századi, jezsuita-jelvényes bőrkötésben.

Beke *Index Manuscriptorum*-jában a 332. szám alatt mint kézirat szerepel.

## ILLICINI PÉTERRŐL.

(Életrajzi és bibliografiai adalék.)

SÖRÖS PONGRÁCZTÓL.

Illicini, a XVI. század e nagy termékenységgű írója, nem panaszkodhatik, hogy nem foglalkoznak vele. Jelen soraim már az ötödik közlemény, adalék, mely róla szól. Az érdeklődést nálunk *Kollányi Ferencz* keltette föl iránta a Századok 1895. évfolyamában közölt terjedelmes és fölötte érdekes dolgozatával, melynek könyvészeti adataihoz a Magyar Könyvszemle az 1895. évf. 287—288. lapjain adott kiegészítést. A Századok 1897. évfolyamában magam is foglalkoztam ennek az érdekes alaknak szinte kalandos életével s némi kiegészítésekkel járultam életrajzához, művei megjelenése historiájához (804—809. l.), biografikus kiegészítéseket pedig *Békefi Remig* adott Oláh Miklós nagyszombati iskolájáról irt tanulmánya keretében (Századok 1897. 894—895. l.) s tudtommal ez az utolsó megemlékezés róla.

Jelen sorainkban eddig — legalább az említett közlések szerint — ismeretlen olmücsi életéről szólunk részben Theiner, részben a németországi követjelentésekben levő, Illicinitől való levél alapján, mely utóbbi bibliografikus szempontból levén csak érdekesebb, nem vonta magára Theiner figyelmét.

Illicini Magyarországból való távozása után Olmüczbe ment, hol 1572 vége felé kanonokká lett s a következő év januárjában már mint ilyen jegyzi magát alá.<sup>1</sup>

Az olmücsi egyházmegyében csakhamar főpásztorváltozás állott be. Vilmos püspök után, ki Illicinit egyházmegyéjébe felvette, János püspök jut a püspöki székbe. Ennek megválasztásában Illicini élénk agitációt fejthetett ki, mert ily szolgálatai jutalmául 300 tallért s ugyanannyit érő földet kapott a püspöktől.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Századok, 1887. 809. l.

<sup>2</sup> Illicini alább bővebben említendő 1574 szept. 22-iki levelében. Hogy



Ennek halála után újra választás alá esvén a püspöki méltóság, Illicini bizonyos Gerstmann mellett dolgozott Albinus Tamás ellenében, mely fáradozásai közepette jelöltje érdekében még attól sem riadt vissza, még azt sem tartotta kerülendőnek, hogy az ellenfelet mende-mondák alapján Rómában be ne vádolja. Valami Philopinust bizott meg panaszainak a pápa tudomására juttatásával.

Arról vádolta a püspököt, — kit minden ellenkezése mellett is megválasztottak, de ő vádjaival a választást meg akarta semmisíttetni — hogy a püspökség jószágaiból egyet-mást elidegenített, holott tényleg a káptalan bocsátott és pedig előnyös áruba fensőbb engedéllyel némely jószágot. Felhozta ellene, hogy oly pazarló, hogy egy lakomára 500 tallért elpocsékol. Nevetséges dolog erre válaszolni, mondja a püspök, mikor a távollevő Illicini akarja tudni, hogy 130 fogás ételt adtak föl, a miről bizony egy jelenlevő sem tud. A lakomához szükségesek jó részben nem is vétel útján, hanem a jószágokból kerültek ki. Nagyobb hatás kedvéért felhozta ellene, hogy a jezsuitákat Brünnből ki akarja űzni, ám ez nem igen zavarta a püspököt, mert egész bátran arra hivatkozik, hogy kérdezzék meg magukat az atyákat, azok majd megfelelnek rá, mennyire nem igaz ez a vádaskodás. Végül — legnyomósabb argumentumul — azzal állt elő ellene, hogy egy asszonynak száz forintos selyemruhát vet. Persze ebben a kérdésben már külső argumentumra nem igen hivatkozhatott a püspök, de lelkiismeretére állította, hogy nem ily drága selyemruhát, de még csekély értékű dolgokat, tárgyat sem adott vagy adatott az Illicini említette asszonynak.<sup>1</sup>

Azonban azt mégis elérte Illicini a vádjaival, hogy a püspök pápai megerősítését elhalasztották. Ám ezért az eredményért keservesen bűnhődött, mert a püspök Hochwaldban fogságba helyezte.<sup>2</sup>

a választási küzdelemmel függ össze az adomány, az a körülmény mutatja, hogy az említett levél mindenhol, a hol adományról van szó, ilyes tárggyal foglalkozik.

<sup>1</sup> A püspök 1574 okt. 7-iki levele a vatikani levéltárban, Nunt. Germ. Vol. 36. fol. 50. Theiner Annal. Eccl. (Róma, 1858) I. 207.

<sup>2</sup> Innen keltezi alábbi levelét s a püspökhöz intézett versben mint »captivus« írja magát alá.

A fogság észre ténitette Illicinit s belátta hogy nem ajánlatos harczba szállni a hatalmasokkal.

Fogságából levelet ír a püspöknek,<sup>1</sup> melyben elismeri, hogy nem volt igaza. Azt azonban hangsulyozza, hogy sem irigység, sem gyűlölség nem vezette föllépésében, hanem csupán az, hogy Gerstmannt többre becsülte, alkalmasabbnak tartotta, hogy az olmüci egyház élére kerüljön. Tudatlanságból, eszélytelenségből vétkezett, ha vétkezett, nem rosszakaratból; hamis információkkal félrevezették. Most már hajlandó minden elégtételre, akár arra is, hogy nyilvánosan latin dicsőítő beszédet tart a püspökről a templomban. Ha vádjaival anyagi kárt okozott neki azzal, hogy miattok a megerősítése késett, foglalja le vagyonát, a neki járó tartozásokat, a káptalanból való jövedelmét, csak könyveit hagyja meg »az Isten szolgálatára«.

A levélben némi czélzás van arra is, honnan kezdődhetett köztük a viszály. Az új püspök azon megjegyzéssel, hogy neki szüksége van ügyeiben szolgálatra kész emberekre, hajlandó volt neki 300 tallért adni. Nem lehetetlen — hisz' nálunk is kapzsúsága okozta vesztét — hogy Illicini keveselte az összeget s visszautasította, de boszusan azt a hírt terjesztette, hogy a püspök szimoniakus uton akar javadalom birtokába jutni.

Hogy mentől jobban megengesztelje a püspököt, verset ír hozzá, kérés, könyörgés, nem mulasztván el megjegyezni, hogy »szívből« írta. A vers elég érdekes s eddig, úgy látszik, elkerülte az Illicinivel foglalkozók figyelmét, pedig magára a viszálynak külső lefolyására is érdekes adalék. Különben sem levén valami terjedelmes, talán nem lesz fölösleges, ha levelének mindenképpen való tárgyalása helyett e horatiusi reminiscenciákkal is érdekesen telt verset közöljük, mely különben sem fordul eleddig elő Illicini irodalmi művei közt.

Ad reverendissimum et illustrissimum dominum Thomam Albinum electum et confirmatum episcopum Olomucensem.

#### ASCLEPIADEUM.

Non semper Boreas spirat in Alpibus  
Nec semper nivibus celsa cacumina  
Stant, nec semper hyems saevit in arbore;

<sup>1</sup> Vatikáni ltár, Litt. Princip. Vol. 28. fol. 207. Theiner, id. h.

Non et dirae Jovis dextera fulminat  
 Semper, nec sonitu territat omnia.  
 Non Austro tumida est perpetuo Adria:  
 Nec te semper agens via minaciter  
 In me commoveat praecipitem obsecro  
 Antistes; quoniam lectus es ad vicem  
 Christi, qui placidus mihi et omnibus  
 Parcens qui veniam a se petere fuit.  
 Sint haec, quaeso, satis quae patior senex,  
 Qui sum non minimis functus honoribus,  
 Quem multis decorant Puerides<sup>1</sup> rosis,  
 Quem sacrata Themis, quem Diva provehit.  
 Dicant multa tibi scripta volumina  
 Et laesus (fateor) dum studio tui  
 Ornatus<sup>2</sup> meriti frangere calculos.  
 Sperans, quod faciam commoda plurima  
 Sancto Christicolum coetui: et hoc dolet,  
 Me non livor edax, non odium impulit;  
 Sed vana (ut video) suspicio ferit.  
 Cum recte fidei te studio affeci  
 Virtutum et meritis pluribus undique  
 Pollere intueor; sed nocuit mihi,  
 Qui usurpare tuum concupivit locum;  
 Sed quae dicta tamen factave sunt, tibi  
 In magnam poterunt cedere gloriam,  
 Quem Musae celebrent, jam facient meae.

Servus  
 captivus Illicinus.

A püspököt, ki különben a római kúriához intézett levelében is kijelentette, hogy Illicini irányában mindent megtesz, a mit híre, becsülete sérelme nélkül megtehet és megengedi neki, hogy bizonyítsa mindazt, a mit csak bizonyítani tud, kétségtelenül hatással volt Illicini alázatos megadása, ki minden elégtételt hajlandó volt megadni s maga részére nem kívánt semmit.

De mégis; az író börtönében sem feledkezett meg irodalmi munkásságáról. Kéri, hadd működjék a vallásos irodalom terén. Irok, ugymond, apróságokat a trinitariusok és arianusok ellen Szent-Bazilius módjára az ó- és ujszövetségből,<sup>3</sup> kérem tehát,

<sup>1</sup> Hibás olvasás Pierides helyett.

<sup>2</sup> Conatus h.

<sup>3</sup> Ez a mű (scribo contra Trinitarios et Arrianos miscellanea ex

engedjen egyet irnokaim közül hozzám jönni. Kérem továbbá. küldje el hozzám a magyar királyhoz intézett könyvemet »De officio et potestate regis in ecclesia Dei,« mert át akarja dolgozni.

Végül kijelenti, hogy a jezsuiták közé akar belépni s könyvtárát ezeknek hagyni, azért kéri, legyen gondja könyvtárára, hogy valami baja ne érje.

Ebből a szándékából azonban nem lett semmi. Illicini önmegalázása, az a körülmény, hogy a pápa időközben a püspököt megerősítette s ajánlotta neki, hogy bocsásson meg Illicininak, ereszse ki a tömlőcből, ha eddig nem tette volna: legjobb lesz feledni a multat s szabadon bocsátva visszaadni állásának, megengesztelték a püspököt s visszaadta állását.<sup>1</sup> Sőt úgy látszik, emelkedett is, mert 1581 december 2-ikán kelt levelében mint protonotarius jegyzi alá magát.<sup>2</sup>

Ugyanezen leveléből megtudjuk, hogy ekkorra elkészült az említett »De officio et potestate regis in ecclesia Dei« című<sup>3</sup> műve s tanítványától, Magyar Mihálytól (per Michaelem Hungarum) megküldte a pápának is. Ebben a munkában a pápaság fölségét védi, bár, úgymond, ezt már megtette akkor, midőn a »De beati Petri primatu« című művét írta.<sup>4</sup> Ugyanezen alkalommal, december 2-ikán, az erdélyiekhez két évvel előbb írt művét (ez a Paraenesis) is meg akarta küldeni, de nem készült el, hanem csak úgy tiz nap alatt lesz meg s akkor el fogja küldeni. »Ezt követni fogja a lengyel királynak ajánlott újabb kötetem az említett<sup>5</sup> hereti-

toto antiquo et novo testamento ut fecit S. Basilius), úgy látszik más mint a Paraenesis.

<sup>1</sup> Brevia Gregorii XIII. et Sixti V. Vol. 28. ep. 85. Theinernél u. o. 210. l.

<sup>2</sup> Vat. ltár. Nunt. Germ. Vol. 91. fol. 243. Ez elkerülte Theiner figyelmét,

<sup>3</sup> A címet itt igen kis eltéréssel így adja: »De regis officio et potestate in ecclesia Dei.« Ez a cím formára, szőrendre kissé klasszikusabb, mint az első.

<sup>4</sup> »Ego conatum meum in his partibus meum in sedis apostolicae celsitudine pro virili meo tuendo eo libro patefeci: tametsi proprium ex professo de sancti Petri primatu librum composui.«

<sup>5</sup> A Paraenesisről szólóban mondja: »Duo sunt anni, cum ego ad Transylvanos, qui Sabelliani seu Samosatiani et Photiniani facti sunt, reprehensionem et Parenesis scripsi: quam nunc in lucem edo . . . Sed calcographus adhuc non perfecit. Intra decem dies perficit . . .«

cusok ellen, továbbá az arianusok, eunomianusok, nesztorianusok, manicheusok ellen.« Elkészült-e ez a könyv, nem tudjuk. Legalább az eddigi kimutatások ezen művét nem ismerik, mint a Miscellaneakat, a De officio et potestate regis in ecclesia Dei-t s a De beati Petri primatu-t sem.

Hogy mi volt az oka, hogy éppen a lengyel királynak akarta ezt a művét ajánlani, megvilágítja maga, midőn elmondja, hogy ő Erdélyben kanonok és főesperes<sup>1</sup> volt, de János »Magyarország vajdája,« János király fia a püspökökkel együtt elűzte; most azonban híre jár, hogy a lengyel király vissza akarja az erdélyi püspökséget és káptalant állítani, kéri tehát Rómában, ajánlják őt, hogy javadalmait visszakapja. Ez a megjegyzés arra látszik vallani, hogy mégis csak visszavágyott abba az országba, melyet évek előtt oly sajnós tévedése miatt el kellett hagynia.

<sup>1</sup> Bornemisza Pál, a tudománykedvelő jeles pécsi püspök 1553 június 4-én gyulafehérvári kanonokká és szathmári főesperessé nevezi ki. Tört. Tár, 1881. 258. l. Békefi Remig, Oláh Miklós nagyszombati iskolájának szervezője. Századok, 1897. 895. l.

## MAGYAR GRAMMATIKA A KÍJEVI TANÍTÓKÉPZŐ KÖNYVTÁRÁBAN.

MELICH JÁNOSTÓL.

A kijevei tanítóképző könyvtárában (Кіевская духовная Сѣмипарія) egy a XVIII. század második feléből származó kézirati latin-magyar grammatikát őriznek. Hogy a XVIII. század 50—70-es éveiből való, azt abból is lehet következtetni, hogy szókincsében egyetlen egy neologizmus sincs. A nyelvtan czélja a magyar nyelv törvényeit, szabályait előadni a tanulóknak latin nyelven. Mi úton-módon került ez a kézirat Kijevbe, azt a különben mindég gondos Petrov-féle katalogus se tudja:<sup>1</sup> a mostani könyvtáros Zvjerjov (Звѣревъ) abban a nézetben van, hogy e magyar grammatika a mult század végén eltörölt Péter-Pál-féle egyesült kolostor könyvtárából került a mai helyére. Utját-módját az ide kerülésnek nagyon nehéz megállapítani; arra gondolni se lehet, hogy valami magyarországi tanuló hozta volna ide, a ki itt tanult volna a kijevei theol. akadémián. Ilyen magyarországi származású tanuló különben is csak egy volt mindeddig,<sup>2</sup> s az is Bártfa vidékéről. A grammatika mai könyvtári jegye VIII : 1 : 133. kis nyolczadrétű, kétfejű sas vízjeggyel ellátott papíron van írva. A kézirat egykorú disznóbőrkötésben van s 45a/b lapra terjed.

A grammatika eggyike a jobb magyarfajta grammatikáknak a mult század végéről (hasonlók kéziratban vannak pl. a kolozsvári ev. ref. könyvtárban is); szerzője, különösen a mondattani részben, finoman tud határt vonni a magyaros kitételek, fordulatok közt.

<sup>1</sup> Петровъ И. Н., Описание рукописныхъ собраній находящихся въ городѣ Кіевѣ, Москва. 1892. Вослѣдъ I. нро 280.

<sup>2</sup> Bocsnyevics János-nak hitták s 1736-ben tanult Kijevben. V. ö. Petrov, II : CXXI : 245.

Az egész mű gondolkozó, tanult fej munkája, ki anyanyelvén kívül éles különbséget tudott tenni latinosság és magyarosság közt. Literatus ember volt; munkáján kívül abból is látszik, hogy a műben hivatkozik szótárakra, mint pl. a 31a. lapon az iker-szavakról irtában azt mondja: »Plura his similia videris in Lexicis Hung.« E lexikonok alatt minden bizonnyal a Páriz Pápai-Bod-féle, s esetleg a Molnár-féle szótárt érti. Vagy a mikor az ő, ü-ről ír, azt mondja, hogy úgy kell kiejteni, mint a franczia *eu*, *u* hangokat. Hogy a szerzőt hogy hívták, nem tudjuk, az egész műben semminemű útmutatás nincs erre. Azt azonban egész határozottan állíthatjuk, hogy erdélyi, még pedig székely ember volt. Ezt következtethetjük a következőkből: 1. a 17b. lapon a szerző ezt írja: »szakad laceratur, quod Siculi dicunt: szakát vetett a' kerék: orbilia rupta sunt in rota«; 2. az egész grammatikában félreismerhetlen az erdélyi, illetve a székely nyelv; néhány vonásban ez abból áll, hogy a szerző a legtöbb esetben az első szótagbeli hangsúlyos rövid vokálist nyújtva írja; pl. *vólna*, *-béli*, *méggyen*, *lészen*, *fúrdal* stb. stb. 3. Ehhez járul aztán az, hogy a nyelvtanban közlött szókinésben, a mint arról bárki is meggyőződhetik, sok a tisztán székely tájszó, pl. *es* (is), *doszka*, *gyortya*. 4. Azt se szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a szerző, a hol csak teheti, mindég hivatkozik erdélyi példákra; így pl. a hangzó-illeszkedésről irtában ezt olvassuk nála: »Secus hanc harmonicam vocalium euphoniám adeo ab antiquo observant, ut difficulter ab ea discedant, ut *doszka* pro *deszka* asser, *gyortya* pro *gyertya* candela. Sed contra harmoniam male usurpatur: *hezzád* pro *hozzád* ad te, *jóséges* pro *jóságos* optimus, *hamarébb* pro *hamarabb* citius, a' *nálkül* pro a' nélkül sine hoc.« (5b. l.) Aligha tévedek, mikor ez idézetben székely szerzőt látok. Az idézet becses azért is, mert tanusítja, hogy a székelységben a -ság, ség képző eredeti magas hangúsága romjaiban még talán meg volt a múlt században. A *doszka* = *deszka* adatot, természetes, szerző még nem tudja helyesen megmagyarázni. Azt hiszem, egy másik helyen lesz alkalmam megmagyarázni, mi az oka annak, hogy egy csomó szláv eredetű szóban az első szótagbeli *o* a magyarban *e*-vé lett (v. ö. *doska* = *deszka*; *ebéd* = *objed*; *eczet* = *ocet* stb; helynevekben *Osjek* = *Eszék* stb.). 5. Végül még felemlitem, hogy a szerző »három forinton, száz pénzen, aranyon vesz és elad« valamit

— ugyancsak nála van az, hogy helyes a kitétel: három forinttal. száz arannyal adni-venni, (36a.) — vetés-látni megy stb., akárcsak az erdélyi magyarságban.

Ha tehát nem is tudjuk a szerző nevét, annyit biztosan állíthatunk, hogy erdélyi, illetőleg székely ember volt. Bizonyos az is, hogy valamely erdélyi ref. kollégium professzora volt.

A szerző grammatikáját öt részre osztotta: 1. Orthographia; 2. Prosodia; 3. Etymologia (itt aztán a fejezetek ezek: *a*) declinatio; *b*) pronomen; *c*) verbum; *d*) participium; *e*) adverbium; *f*) conjunctio; *g*) praepositio; *h*) interjectio); 4. Syntaxis (fejezetek: *α*) de constructione nominum. pronominum, verbi cum nomine; *β*) de rectione dativi, accusativi, casuum extraordinariorum; *γ*) de regimini infinitivorum; *δ*) de constructione adverbiorum, conjunctionum, praepositionum, interjectionum duplicata et de rectione varii finis, quando una vox promiscue casus rectos vel obliquos regit; *ε*) de metaplasmo, seu figvris poeticis); 5. De rhythmis Hungaricis.

Mindjárt az első részben a szerző háromféle *e* hangot különböztet meg; *α*) nyílt hosszú *e*-t (él = vivit. ég = ardet, élés = victus, emberé = hominis; ezt az *é*-t longus-nak nevezi); *β*) rövid nyílt *e*-t (brevis-nek nevezi; pl. el = ab, Eger = Agria. el-es = cadit, emberek = homines); *γ*) zárt hosszú (gravis) *é*-t (él = acies, ég = coelum, éves = acutus, emberé = homini.) Példái, természetesen, nem mind kifogástalanok, de ez a hely is, tekintve, hogy az *é-í* dialektusi ejtést nem ismeri, bizonyítja, hogy hangtani ismereteit nem könyvekből, hanem saját nyelvjárásából vette.

Nagyon érdekes az is, a mit a szerző az idegen, nem teljesen illeszkedett szavak ragozásáról, képzéséről mond. Nála ez áll: »Peregrinarum vocum formatio ab ultima terminali vocali cupit euphoniā, ut: Krétá-ból. Szeredá-nak.<sup>1</sup> Specialem observationem merentur e, i. quas si in penultima syllaba praeoccupat a. o, u, semper ad primam classem reducas. Si vero penultimam syllabam occupauerit una vocalium e, ő, ü, semper ad secundam classem referas in formatione vocum, ut : atzél-os, pántzélós, szelidnek, rövidnek« (6b. l.)

Az *ó, ú* végű helynevekről ezt írja: »Derivantur autem et

<sup>1</sup> Azért írja nagy Sz-szel, mert helynevet (Csik-Szereda) ért rajta.



formantur nomina a nominibus per adfixas syllabas, quae fere per se nihil significant et quidem per i, ut : Kassai, Szebeni. *Nota: Si vox terminatur per ó, ú, mutabis in a, ut: Karkó : karkai, Brassó : Brassai, Gyalu : Gyalai, Krakó : Krakai (17a. l.)*

A szerző a -szak, szaká-ban képzőt lát; példái székelységeknél vehetők: : éj-szak = septemtrio, erőt-szak = violentia, nyarat-szaka = aestiuo, telet-szaka = hiemali tempore (7a. l.), éjtszaka = nox.

A felső fok képzésénél azt mondja, hogy vagy *leg* a középfokkal, vagy *igen felette* az alapfokkal adja a felső fokot, vagy -*ságos*, -*séges*-sel: »ut tudósságos, jószágos, ditsőséges, szépséges, fényes-séges.« (9a. l.)

A névmásoknál figyelmet érdemel, hogy mindég *tejéd* áll nála a *tiétek*-kel szemben, s ez annyira következetes, hogy soha el nem vétené tied, tijéd-re. Nem valószínű-e, hogy a mai *tied*, *i*-hangja analógiás hatásnak köszöni lételet a többes *tiétek*-ből. (V. ö. Magyar ugor szótár, 194. l.)

Az -and, -end nála jövő-képző és mindég hosszú hangzójú. Itt említem meg, hogy nála a megyék így ragozódik: menek, mensz, mégyen, menünk, mentek (23a. l.) a leszeknek ez a ragozása: lészek, lészesz, lésszsz, léssen; léjéndek, léjéndesz stb. léjendő és léjéndő; hasonló : évendő, vévő, stb.

Az indulatszók tárgyalásánál egy egész csomó szót sorol fel, a melyek »a boatu, mugitu, ululatu, murmure etc. animalium« származnak; a felsorolt szavak közt van egy csomó, szótári tekintetben igen becses más szó, a melyeknek eredetéről a szerző rosszul volt tájékozva. A becsesebbeket alkalomadtán közölni fogom.

A mondattani részből kiemelem, hogy a szerző szerint »fogyatkozik, szűkölködik a magyar ember bor *nélkül*, bor dolgá-ból, ellenben bővölködik *borral*« (36b. l.), tanítóul volt=in praeceptorem fuit. (5a. l.) stb.

A ritmus tárgyalásánál a szerző négyféle rímről értekezik s a különböző rímekre 4 versszakot idéz.

Ennyit tartottam érdemesnek a kijevei magyar grammatikáról elmondani; a ki foglalkozni fog egyszer a magyar szótár- és nyelvtani irodalom történetével, ennek a nyelvtannak a jobbak közt kell helyet szorítania.

## SAJTÓ ÉS CENZURA KASSÁN A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

KEMÉNY LAJOSTÓL.

A jezsuita kollégium könyvsajtóját 1774-ben Landerer János 7600 frton megvette. 1787-ben pedig Ellinger János József nyer privilegiumot a könyvnyomtatásra <sup>1</sup> s egyuttal a budai egyetemi nyomda könyveinek eladásával is megbízták. <sup>2</sup>

Bacsányi Magyar Muzeumának 2-dik kötetét Ellinger nyomtatta, miután a cenzor, báró Sahlhausen Mór erre az engedélyt megadta. <sup>3</sup>

Ekközben Bacsányinak a Magyar Muzeum első kötete miatt meggyült a baja a helytartótanáccsal, mely felhívta Kassa városát, hogy kobozza el a munkát. Bacsányi a városi tanács felhívására azt válaszolta, hogy a műből még 75 példány kezei közt van, de ki nem adja, mert Novák, a cenzor 1790-ben megengedte a kinyomtatást, a mely neki pénzébe van. <sup>4</sup>

Ugy Novák, mint Sahlhausen a kassai akadémia tanárai voltak. Sahlhausen utódja a cenzországban Gotzig Ignác lett, 1802-ben Sáfár Imre, <sup>5</sup> aki működését a vásárookra járó képkereskedőkre s a ponyvairódalomra is kiterjesztette; <sup>6</sup> 1813-ban a városhoz átír, hogy utasítsa Ellingert a színigazgató részére nyomtatott Theater-Anzeige bemutatására. <sup>7</sup>

A cenzori szigorúság a könyveknek ujból való lenyomatását is új engedély kieszközléséhez kötötte. Ellinger azonban erre nem sok ügyet vetett s a Dinum-Danum versfüzetet (1804), a »Hét mennyei zárok« című munkát (1811.) a hármás kistükörhöz való toldalékot (1812.), majd négy imádságos könyvet (1814.), s később is több munkát a cenzori imprimatur kinyerése nélkül újra kinyomtatott a miért a helytartótanács mindannyiszor megintette. <sup>8</sup>

Mulatságos eset történt 1813-ban. Midőn a szövetséges hadak szerencsés előnyomulásának híré a városban nyilvános hirdetményen tudatták a lakossággal, nyomtatott cédulák keringtek a városban ezzel a szöveggel: »Wer weiss, ob's wahr ist.« A cenzor

<sup>1</sup> Kassa város levéltára, 24/1787. — <sup>2</sup> U. ott, 659/1806. — <sup>3</sup> 1420/1792. — <sup>4</sup> 820/1793. — <sup>5</sup> 108/1802. — <sup>6</sup> 140/1802, 1905/1811. — <sup>7</sup> 4157/1813. — <sup>8</sup> 723/1804, 4405/1811, 3617/1812, 4219/1812, 1118/1814, 4570/1817.

e kettő között összefüggést látott s a dolgot a helytartótanácsnak megjelentí, mely a várost ez ügyben vizsgálatra utasítja. Kiszült, hogy a dolog tréfa, mellyel már két hónap előtt mulattak a Kassa melletti ranki fürdőben.<sup>1</sup>

Ellinger könyvkereskedését 1817-ben a göttingai származású Wigand Otto megvásárolta s 1818-ban megindította a »Wochenblatt für Oberungarn«-t s melléklapját az »Intelligenzblatt«-ot.<sup>2</sup>

1824-ben Ellinger István magyar folyóirat kiadása végett fordult a város utján, a helytartótanácsához s engedélyt nyert reá »sub solitis censurae cautelis« és hogy »ne operi huic objecta politicae tendentiae inserantur.«<sup>3</sup> A folyóirat »Felsőmagyarországi Minerva« címmel 1825-ben megindult s szerkesztője Dulházy Mihály lett, gr. Desewffy József »bibliothekáriusa s Abauj-Zemplén vármegyék táblalabirája«. A lap negyedfélszáz előfizetővel indult meg s a kiadó írói tiszteletdíj gyanánt ívenként egy aranyat ajánlt fel. Ismertebb írói a szerkesztőn s a lap Maecenásán, gr. Desewffy Józsefen, továbbá Terhes Sámuelen és Kovacsóczy-n kívül, akik Kassán laktak, Kazinczy Ferencz, gr. Desewffy Aurél, Ponor Thewrewk József, Bárány Ágoston, Toldy Ferencz, S. Kis János, Udvardi Cherna János, Jakab István, Kis Károly s Nagy-Apáthi Kiss Sámuel. Az előfizetők száma a második évben felére csappant s többé nem emelkedett túl a 300-on. A Minerva 1836-ban megszűnt.

Werfer Károly 1822-ben megvette a Landerer-nyomdát<sup>4</sup> s 1827-ben »Intelligenz oder Wochenblatt« címmel újságot óhajtott kiadni; kérvényét a helytartótanács azzal küldte meg a városi tanácshoz, hogy szólítsa fel Wigandot nyilatkozatra, beleegyezék-e a dologba, mert ily című lapra neki van engedélye.<sup>5</sup>

Wigand György, ki bátyja üzletét átvette, nem mondott le kiadói jogáról,<sup>6</sup> sőt 1833-ban »Der Bote von und für Ungarn« és a »Szemléelő« című folyóiratokat indította meg.<sup>7</sup> Az első hetenkint egyszer, a Szemléelő havonként kétszer, — ez július 1-étől — jelent meg. A Boté-nak melléklete a képes »Kreuzer Magazin.«<sup>8</sup>

1810-ben királyi engedelemmel Thiele Joachim orosz birodalmi tanácsos telepedett meg Kassán<sup>9</sup> s 1827-ben Szepesházy

<sup>1</sup> 3925/1813. — <sup>2</sup> 3520/1819, 810/1834. — <sup>3</sup> 3786, 4567/1824. — <sup>4</sup> 4645/1823. — <sup>5</sup> 3217., 3849/1827. — <sup>6</sup> 5218/1827. — <sup>7</sup> 813/1833. — <sup>8</sup> 3744/1833, 2282/1834. — <sup>9</sup> 3288/1810.

Károlylyal előfizetést hirdetett egy »Das Königreich Ungarn. Ein topographisch- historisch-statistisches Rundgemähld« című munkára; a mű 6 kötetre terjedt s 547 előfizetője volt. Szepesházy 1830-ban, Thiele 1832-ben meghalt s a mű 1835-ben került ki teljesen Werfer sajtója alól.<sup>7</sup> Werfer 1839-ben »Oberungarische Beobachter« című ujság kiadása végett ismét folyamodott, de azzal a megokolással, hogy a lapok számát növelni semmi szükség, kérelmével elutasították.<sup>8</sup> Werfer azonban előrelátással 1838. november hó 3-án megindította a cenzor s a városi rendőrkapitány engedelmével a »Das Kaschauer Kundschaftsblatt« kiadását, mely csupán hirdetéseket közölt s a következő évben reá a helytartótanács engedélyét is megkapta.<sup>9</sup>

Ellinger István, a kinek műhelyében János fián kívül öt szedőlegény dolgozott s öt sajtója volt, Miskolczon és Debreczenben pedig vásári könyvraktára, 1839 óta azzal a tervvel foglalkozott, hogy Ungvárt könyvsajtót állít.<sup>1</sup> 1845-ben kiadta a »Kassa-Ungvári hirdetményi lap«-ot melyben szépirodalmi s egyéb cikkeket is közölt, bár erre engedélye nem volt; s jöllehet a lapot Kassán nyomtatta, nem a kassai könyvbírálóval, Magyar Józseffel, hanem az engedékenyebb ungvári cenzorral, Csurgovichesal bíraltatta meg e cikkeket. A helytartótanácsnak a dolog tudomására esván, utasítja Ellingert, hogy ahol lapjait nyomtatja, ott bíraltassa meg cikkeit is.<sup>2</sup> 1844-ben Ellingert 50 frt bírsággal sújtja a helytartótanács, hogy a »Der ungarische Wanderer« és »Theater-gesetze« című munkákat cenzori engedelem nélkül kinyomtatta.<sup>3</sup>

Werfer 1847-ben egy »Ábrázolt Folyóirat« kiadására folyamodik engedélyért, a mit el is nyer »minden politikai és vallási cikk közlésének gondos mellőzésével saját felelőssége alatt« s azzal, hogy a lap szerkesztőjét előlegesen jelentse be a helytartótanácsnak megerősítés végett. Werfer a szerkesztést maga kívánta vinni, a mibe odafent — 1848 január 4-én — beleegyeztek.<sup>4</sup>

1848. márczius 15-ikén a sajtó szabad lett.

A következő nap a helytartótanács széjjelküldi az országba a sajtóra vonatkozó »Ideiglenes szabályok«-at,<sup>5</sup> melynek első

<sup>1</sup> 418/1831, 5137/1832, 3008/1835. — <sup>2</sup> 18/1839. — <sup>3</sup> 2819/1839. — <sup>4</sup> 3133/1839. — <sup>5</sup> 4920, 6272/1845, 4/1846. — <sup>6</sup> 4619/1844. — <sup>7</sup> 3275, 6184/1847, 636/1848. — <sup>8</sup> 1734/1848.

pontja így szólott: »A sajtó minden megelőző censura nélkül szabadon működik.«

1848 április hó 7-ikén megindult a »Képes Ujság« és az »Oberungarische Illustrirte Zeitung«, melyek a napi politikának is bő teret engedtek, a miért a belügyminiszter a város útján a kívánt biztosíték letételét követeli Werfer Józseftől, a kiadótól. Werfer erre a politizálással felhagy. A »Képes Ujság« szerkesztője Tichi Ferencz volt.<sup>1</sup> Az 1848 augusztus hó 5-ikén megjelent »Pecsovics« című politikai lap, melynek szerkesztője Stolz Domokos Jarosláv volt, az első szám kiadásával elakadt, mert kiadója, Werfer a törvény által követelt biztosítékot le nem kötötte.<sup>2</sup>

## KÖNYVNYOMDÁINK A JELEN SZÁZAD HARMADIK TIZEDÉBEN.

KOVÁTS LÁSZLÓTÓL.

Keresgélés közben egy kéziratra akadtam a Magyar Nemzeti Múzeumban, mely a magyarországi tipográfiákról közöl érdekes összeállítást. Felsorolja betűrendben városok szerint a nyomdákat, feljegyezvén azoknak működésére vonatkozó általános adatokat. Melyik nyomda mekkora személyzetet foglalkoztat, milyen munkákat és mennyit nyomat. A statisztika végén összeállítva mutatja be, hogy miként oszlanak meg a nyomdák megyék és nyomtatás nyelve szerint. A kézirat utolsó lapján pedig érdekes kuriózumképen ott találunk egy táblázatot a kalendáriumokról. Feltünteti, hogy melyik nyomda hány darabot és milyen nyelven nyomat.

A kézirat (Fol. Hung. 784.) XIX. századi, a mit bevezető soraiból első tekintetre lehet tudni. Azzal kezdí t. i. írója, hogy 1818. óta adósa a publikumnak ezen értekezéssel. Tehát a nevezett év körül kellett megjelenni valamely hasonló tartalmú czikknek. Csakugyan találtam is egy a kézirat adataival majdnem azonos tartalmú összeállítást a Tudományos Gyűjtemény 1817. évi XII. kötetében. Közölte pedig ezt Trattner János Tamás, a Tud. Gyűjtemény nyomtatója. A két czikk összeállításának módjából egész bizonyosan lehet konstatálni, hogy a kézirat is Trattneré, de valamilyen képen nem jelent meg, habár az 1817. évi cikkben ezt esztendőnként ígéri a szerző.

Most, a mikor a magyarországi nyomdák 1899. évi összeállítását közli a Magyar Könyvszemle, érdekes együtt szemlélni a 70 esztendő előtti és a jelen állapotot. Trattner cikkét, mint kulturtörténeti adalékot, jónak látom egész terjedelmében közölni.

<sup>1</sup> 3490, 4300, 4582/1848. — <sup>2</sup> 4579, 4580/1848.

### Hazai könyvnyomtatások (tipografia) leírásai.

Még 1818-ik óta adása vagyok a tudós olvasóknak ezen értekezéssel, de oka ennek, hogy elébb ígéretemet nem teljesítettem, azon kevés változások voltak, a melyek e tárgyban estek: azonban némely fontos dolgokkal szaporítottam és úgy remélek békességes türelést a tudós olvasó uraimtól.

A könyvnyomtatások tulajdonosai:

**Aradon:** *Michék Antal*: nyomtat váltó munkákat; tart 1 szedőt. 1 nyomtatót; esztendőn által feldolgozhat 25 bál papírost.

**Budán:** *Királyi universitas*; a dicasteriumoknak mindenféle nyelveken katholikus oskolás könyveket, váltó munkákat ráczul és oláhuul. azaz: szerbus vagyis cyrillus betűkkel kirekesztő privilegium mellett (exclusivum privilegium) nyomtat. Itt készül az egyik német ujság: Vereinigte Ofner und Pester Zeitung Rösler úr által és a Schematismus regni Hungariae. Ezen intézetet igazítja 1 director 1 cassa perceptor, 1 contraagens, 2 adjunctus. Könyveiket tulajdon könyvboltjokban árultatják. E mellett vagyon egy betüöntő műhelyök is. Tart 3 correctort, 2 factort, 20 szedőt, 38 nyomtatót. 9 könyvrakókat: feldolgoztathat esztendőn által 1300 bál papírost.

Ezen intézet hét esztendő előtt Watz urral, a ki Amerikából jött. 10 esztendei contractusra lépett, hogy azon idő alatt minden katholikus könyveket stereotypba öntesse és már valósággal is többeket ezeken a táblákon nyomtattatták és nyomtatják. Hogy haszon ebből léssen, a bizonyos, ha a mi oskolás könyveink 30—40 esztendeig minden változás nélkül megmaradnak, de előre megyünk-e így a literaturában?

**Budán:** *Landerer Anna (leány)*: Váltó és tulajdon költségén régi közönséges, kelendős könyveket, német és tót kalendáriumot negyed-, egy magyart nyolczad- rétből nyomtat. Tart 1 factort. 2 szedőt, 4 nyomtatót; feldolgoztathat esztendőnként 36 bál papírost.

**Besztercze-Bányán:** *Stephani János*; többnyire csak váltó, tulajdon költségén egy német kalendáriumot negyed rétből és más csekély munkákat nyomtattat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót; feldolgoztat esztendőnként 36 bál papírost.

**Debreczenben:** *Sz. kir. Debreczen városa*; provisor Tóth Ferencz úr: nyomtat váltó és a tipografiai fundus költségén sok református theologiai és oskolai könyveket. Itten nyomtatódik az református új énekes könyv is, melyre kirekesztő szabadságot nyertek is főtisztelendő 4 superintendentiák 1814-ben. Tart 5 szedőt, 8 nyomtatót. 1 könyvrakót. Esztendőn által feldolgoztathat, 200 bál papírost.

**Eszéken:** *Diwall János Márton*; csupán csak váltó munkákat és egy horvát kalendáriumot deák betűkkel nyomtat. Tart 1 subjectust, a ki szed és nyomtat is. Esztendőn által feldolgoztathat 18 bál papírost.

**Egerben:** *Ó excell. egri érsek*; provisor Heiml úr; nyomtat váltó és tulajdon költségén kelendős régi imádságos könyveket. Tart 1 szedőt, 2 nyomtatót: Esztendőn által feldolgoztathat 36 bál papírost.

**Esztergomban:** *Bäumel*, egyszersmind Ő Herczegprimás könyvnyomatója. 1821. esztendőben állíttatott. Nyomatat váltó munkákat és magyar kalandáriomot nyolczad rétbén. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót; esztendőnként feldolgoztathat 35 bál papirost.

**Eperjesen:** *Pupe Henrik*; maga szed és nyomtat, csupán csak váltó munkákat nyomtat; esztendőn által feldolgozhat 18 bál papirost.

**Győrött:** *Streibig József*; váltó és maga költségén régi közönséges kelendős könyveket nyomtat. Itt készült 1726-ban a legelső magyarországi schematismus, egynehány esztendő múlva egy német kalandáriom negyed rétbén, a mely mostanában is a népnél legnagyobb kedvességben vagon, a mellett még egy magyar kalandáriomot nyolczad rétbén nyomtat. Tart 2 szedőt, 6 nyomtatót, 1 könyvrakót; esztendőnként feldolgoztathat 150 bál papirost.

**Komáromban:** *özvegy Weinmüllerné*; nyomtat váltó és más régi kelendős könyveket, úgy nem különben egy magyar kalandáriomot nyolczad, egy németet negyed rétbén. Tart 1 factort, 2 szedőt, 2 nyomtatót; feldolgozhat esztendőn által 80 bál papirost.

**Kis-Mártonban:** (Eisenstadt) *Stotz János Leopold*, herczeg Eszterháznak könyvnyomatója. Tart egy subjectet, a ki szed és nyomtat; csak váltó, többnyire ő herczegsége rubrikás prothokollumjait nyomtatja; esztendőn által feldolgoztathat 20 bál papirost.

**Kassán:** *Fűsküti Landerer Ferencz*; csupán csak váltó munkákat nyomtat; tart egy subjectust, a ki szed és nyomtat; feldolgoztathat esztendőn által 12 bál papirost. (Eladásra kitétetett, a kinek kedve volna, megveheti.)

**Kassán:** *Ellinger István*; váltó és maga költségén mindenféle kelendős régi könyveket, úgy nem különben egy kalandáriom ötnegyed és nyolczad, egy németet negyed rétbén nyomtat. Tart 2 szedőt, 4 nyomtatót, 1 könyvrakót; feldolgoztathat esztendőn által 85 bálpapirost.

**Löcsén:** *N. Podhoránszky Mihály*; csak váltó munkákat nyomtat. Tart egy subjectust, a ki szed és nyomtat; esztendőn által feldolgoztathat 15 bál papirost.

**Löcsén:** *Werthmüller*; csak váltó munkákat nyomtat; ő maga szed és nyomtat; esztendőn által feldolgozhat 15 bál papirost.

**Miskolczon:** *N. Szigethy Mihály*; váltó munkákat és egy magyar kalandáriomot nyolczad rétbén nyomtat; tart egy szedőt, 1 nyomtatót; feldolgoztathat esztendőnként 25 bál papirost.

**Nagy-Károlyban:** *N. Gönyey Gábor*; csupán csak váltó munkákat ny.; ő maga szed és nyomtat; esztendőn által feldolgozhat 20 bál papirost.

**Nagy-Szombatban:** *Jelinek Venczel*; többnyire csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 2 nyomtatót; esztendőn által feldolgoztathat 45 bál papirost.

**Nagyváradon:** *Tichy Károly*; többnyire csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót; feldolgozhat esztendőn által 22 bál papirost.

**Oravicza:** Nevét nem tudom. De egy kamaralis tiszt nyomtat-tat rubrikás könyveket és némely apróságokat: tart 1 subjectust. a ki szed és nyomtat; feldolgozhat esztendőn által 10 bál papirost.

**Pécsett:** *Engel Kristina örökösei*; csupán csak váltó munkákat nyomtat. Tartanak 1 subjectust, a ki szed és nyomtat; feldolgoz-tathat esztendőn által 10 bál papirost.

**Pesten:** *Petrócai Trattner János Tamás*; itt minden féle nyel-ven váltó és a tulajdonosa költségén felette sok magyar új könyvek jelennek meg. A váltó munkákon kívül itt készül a Magyar Újság: Hazai s külföldi tudósítások tekintetes Kultsár István úr által; a Pannonia német folyóírás m. gróf tolnai Festetics Károly Albert által; a Tud. Gyűjtemény tekintetes Thaisz András redactioja és Trattner költségével, egy magyar és német kalendárium negyed, egy magyar nyolczad rétbén. Tart 2 correctort, 2 factort, 21 szedőt, 20 nyom-tatót, 5 könyvrakót. Esztendőn át feldolgoztathat 600 bál papirost.

**Pesten:** *Patzkó Ferencz*; csak váltó munkákat. főképen német theátrumi czédulákat, tulajdon költségén egy magyar kalendáriomot nyolczadrétbén nyomtat. Tart 3 szedőt, 4 nyomtatót, 1 könyvrakót. Feldolgoztathat esztendőn által 90 bál papirost.

**Pesten:** *Fűskuti Landerer Lajos*; nyomtattat váltó és maga költségén régi kelendős könyveket. Tart 1 factort, 3 szedőt, 4 nyom-tatót, 1 könyvrakót. Esztendőn által feldolgoztathat 90 bál papirost.

**Pozsonyban:** *Fűskuti Landerer Lajos*; váltó, maga költségén régi kelendős könyveket nyomtattatnak. Itt készül egy német kalen-dárium negyed rétbén. Tart 3 szedőt, 4 nyomtatót, 1 könyvrakót. Feldolgoztathat esztendőn által 120 bál papirost.

**Pozsony:** *Weber Simon és fia*; váltó és tulajdon költségökön régi kelendős könyveket nyomtattat. Itt készül egy német és magyar kalen-dárium negyed, egy magyar nyolczad, egy tót tizenketted rétbén. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendőn által feldolgoztathat 35 bál papirost.

**Pozsony:** *N. Belnay György Alajos örökösei*; többnyire csak váltó munkákat nyomtattatnak. Itt készül a deák újság. Tartanak 1 factort, 2 szedőt, 2 nyomtatót. Esztendőn által feldolgoztathatnak 50 bál papirost.

**Pozsony:** *Sznisek Károly Gáspár*; csupán csak váltó munká-kat nyomtat. Itt készül a pozsonyi német újság. Tart 2 szedőt, 2 nyomtatót. Esztendőn által feldolgoztathat 90 bál papirost.

**Rosnyón:** *Majer József Károly*; csak váltó munkákat nyomtat: ő maga szed és nyomtat. Feldolgozhat esztendőn által 24 bál papi-rost. (Ezen tipografia 1819-ben állíttatott fel.)

**Sárospatakon:** *Ref. collegium*; csupán csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 factort, 2 szedőt, 2 nyomtatót. Esztendőn által feldolgoztathatnak 50 bál papirost.

**Szegeden:** *Grün Urbán*; váltó, maga költségén kelendős régi könyveket nyomtat, úgy nem különben egy magyar kalendáriomot



nyolczad rétbén. Tart 2 szedőt, 2 nyomtatót. Esztendőn által feldolgoztathat 50 bál papirost.

**Selmeczbányán:** *Sulczér János Ferencz*; csupán csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendőn által feldolgoztathat 30 bál papirost.

**Sopronyban:** *Sziesz Antal örökösei*; leginkább váltó munkákat nyomtatnak. Tartanak 2 szedőt, 2 nyomtatót. Feldolgoztathatnak esztendőn által 50 bál papirost.

**Szokolczán:** *Skarnitzel József*; váltó és tulajdon költségén régi kelendős könyveket nyomtat. Tart 1 subjectust, a ki szed és nyomtat. Feldolgoztathat esztendőn által 24 bál papirost.

**Székes-Fejérváron:** *Számmér* ... csupán csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendőn által feldolgoztathat 54 bál papirost.

**Szigethen:** *Gottlieb Antal*; csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 subjectust, a ki szed és nyomtat. Esztendőn által feldolgoztathat 18 bál papirost.

**Szombathelyen:** *Perger Ferencz*; többnyire csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendőn által feldolgoztathat 20 bál papirost.

**Temesvárott:** *Klapka József*; csupán csak váltó munkákat, tulajdon költségén egy német kalendáriumot negyed rétbén nyomtat. Tart 1 factort, 2 szedőt, 4 nyomtatót, 1 könyvrakót. Esztendőn által feldolgoztathat 70 bál papirost.

**Uj-vidéken:** *Jankovits János*; csupán csak váltó munkákat nyomtat. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendőn által feldolgoztathat 28 bál papirost.

**Veszprémbe:** *Számmér Mihály özvegye*; többnyire váltó, maga költségén kevés régi kelendős könyveket nyom; itt készül azon nevezetes folyóírás: *Az egyházi értekezések, nagys. és főt.* Horváth János veszprémi kanonok úr redactiója alatt. Tart 1 szedőt, 1 nyomtatót. Esztendőn által feldolgozhat 30 bál papirost.

**Vácson:** *Gottlieb Antal*; váltó és maga költségén régi kelendős könyveket nyomtat; azonkívül egy magyar kalendáriumot nyolczad rétbén. Tart 2 szedőt, 3 nyomtatót. Esztendőn által feldolgoztathat 40 bál papirost.

**Zágrábban:** *N. Novoszelly* ...; váltó és tulajdon költségén régi kelendős könyveket nyomtat. Tart 1 factort, 2 szedőt, 3 nyomtatót, 1 könyvrakót. Esztendőn által feldolgoztathat 78 bál papirost.

Öszveséggel tehát vagynak 43 könyvnyomtatások. 4 principálisok, a kik magok dolgoznak, 7 subjectusok a kik szednek és nyomtatnak, 5 correctorok, 13 factorok, 93 szedők, 132 nyomtatók, 21 könyvrakók; 3898 bál bapiros feldolgoztatik.

Ezen leírásból kitetszik, hogy azon esztendők elfolyások után is kevés változást vagyis előmenetelét litelaturánknak láthatjuk.

**Könyvnyomtatások találatnak ezen vármegyékben, ugymint:**

<i>Pest vármegyében:</i>	...	Budán	...	2
»	»	Pesten	...	3
»	»	Vácson	...	1
<i>Arad</i>	»	Aradon	...	1
<i>Bihar</i>	»	Debreczenben	...	1
»	»	Nagyváradon	...	1
<i>Baranya</i>	»	Pécssett	...	1
<i>Heves</i>	»	Egerben	...	1
<i>Esztergom</i>	»	Esztergomban	...	1
<i>Pozsony</i>	»	Pozsonyban	...	4
»	»	Nagyszombatban	...	1
<i>Abaúj</i>	»	Kassán	...	2
<i>Győr</i>	»	Győrött	...	1
<i>Krassó</i>	»	Oraviczán	...	1
<i>Temes</i>	»	Temesvárott	...	1
<i>Székesfejérvár</i>	...	Székesfejérvárrott	...	1
<i>Mármaros</i>	»	Szigethen	...	1
<i>Soprony</i>	»	Sopronyban	...	1
»	»	Kis-Mártonban	...	1
<i>Vas</i>	»	Szombathelyen	...	1
<i>Gömör</i>	»	Rozsnyón	...	1
<i>Csongrád</i>	»	Szegeden	...	1
<i>Zemplén</i>	»	Sárospatakon	...	1
<i>Bács</i>	»	Új vidéken	...	1
<i>Zágrád</i>	»	Zágrádban	...	1
<i>Borsod</i>	»	Miskolczon	...	1
<i>Szathmár</i>	»	N. Károlyban	...	1
<i>Komárom</i>	»	Komáromban	...	1
<i>Zólyom</i>	»	Besztercze-Bányán	...	1
<i>Sáros</i>	»	Eperjesen	...	1
<i>Veszprém</i>	»	Veszprémben	...	1
<i>Szepes</i>	»	Lőcsén	...	2
<i>Verőcze</i>	»	Eszéken	...	1
<i>Nyitra</i>	»	Szakolczán	...	1
<i>Hont</i>	»	Selneczbányán	...	1

Summa 43

E szerént vagyon 30 vármegyének könyvnyomtatások, 22-nek pedig nincsen és ezek találatnak:

24 királyi városban 32 11 mezővárosban 11

**A könyvnyomtatások tulajdonosai.**

1 bír ő cs. kir. felség.	3 birnak birtokos nemesek.
1 bír az egri érsek.	3 » nemesek.
1 bír ref. collegium.	33 » nemtelenek.

**Tulajdon költségükön eddig új munkákat kiadnak ezen  
könyvnyomtatások, ugymint:**

*Budán:* a kir. universitás.

*Pesten:* Petrózai Trattner J. Tamás.

*Debreczenben:* Sz. kir. Debreczen városa.

*Kassán:* Ellinger István.

*Szegeden:* Grün Urbán.

*Miskolczon:* Szigethi Mihály.

Összesen tehát 7-en. Hat könyvnyomtatások igen keveset, de Trattneré felette sok új munkákat kibocsájt, a mit a Tud. Gyűjtemény új könyvek lajstromából láthatni.

**Magyar, deák, tót, német nyelveken nyomtatnak:**

<i>Budán:</i> a kir. univesitás, Landerer ... ..	2
<i>Vácson:</i> Gottlieb Antal ... ..	1
<i>Pesten:</i> Trattner, Landerer Lajos, Patzkó ... ..	3
<i>Lőcsén:</i> Werthmüller, Podhránszky ... ..	2
<i>Pozsonyban:</i> Weber, Landerer, Belnay, Sznisek ... ..	4
<i>Nagyszombatban:</i> Jelinek Venczel ... ..	1
<i>Kassán:</i> Ellinger István ... ..	1
<i>Besztercze Bányán:</i> Stephány János ... ..	1
<i>Selmeczbányán:</i> Sulczer János ... ..	1
<i>Szokolczún:</i> Skarnitzel József ... ..	1

---

17

**Magyar, deák és német nyelven nyomtatnak:**

<i>Aradon:</i> Michek Antal ... ..	1
<i>Debreczenben:</i> Sz. kir. Debreczen városa ... ..	1
<i>Nagyváradon:</i> Tichy Károly ... ..	1
<i>Pécsett:</i> Engel örökösei ... ..	1
<i>Egerben:</i> Egri Érsek ... ..	1
<i>Esztergomban:</i> Bäümel ... ..	1
<i>Kassán:</i> Fűskuti Landerer Ferencz ... ..	1
<i>Győrött:</i> Streibig Leopold ... ..	1
<i>Temesvárott:</i> Klapka József ... ..	1
<i>Sz. Fejérvárott:</i> Számmer ... ..	1
<i>Szigethen:</i> Gottlieb Antal ... ..	1
<i>Sopronyban:</i> Sziesz örökösei ... ..	1
<i>Kis-Mártomban:</i> ... ..	1
<i>Szombathelyen:</i> Perger ... ..	1
<i>Rozsnyón:</i> Májor ... ..	1
<i>Szegeden:</i> Grün Urbán ... ..	1
<i>Sárospatakon:</i> Ref. collegium ... ..	1
<i>Új-vidéken:</i> Jankovits ... ..	1
<i>Zágrábban:</i> Novoszelly ... ..	1

<i>Miskolczon</i> : Szigethy	1
<i>N. Károlyban</i> : Gönyey	1
<i>Komáromban</i> : Weinmüller	1
<i>Eperjesen</i> : ...	1
<i>Veszprémben</i> : Számmer özvegye	1
<i>Eszéken</i> : Diwald	1
	25

**Csupán csak németül:**

<i>Oraviczán</i> : ...	1
------------------------	---

Összeséggel 26

**Görögül és zsidóul nyomtatnak:***Budán*: es. kir. universitás.*Pesten*: Trattner J. T.**Olaszul**: csupán csak a kir. universitás.**Kalendáriomok nyomtattatnak a következő helyeken:**

H e l y	Név	Magyar	Német	Tót	Rácz	Oláh
Budán	Kir. Univ.	—	—	—	3.500	1.500
»	Landerer	16.000	8.000	6.000	—	—
Pesten	Trattner	31.000	6.000	—	—	—
»	Patzkó	5.000	—	—	—	—
»	Landerer	26.000	6.000	4.000	—	—
Vácson	Gottlieb	8.000	—	—	—	—
Debreczenben	Sz. Kir. Város	8.000	—	—	—	—
Esztergomban	Bäumel	5.000	—	—	—	—
Pozsonyban	Weber	—	5.000	—	—	—
»	Sznisek	—	3.000	—	—	—
Kassán	Ellinger	16.000	4.000	—	—	—
Győrött	Streibig	20.000	70.000	—	—	—
Temesvározt	Klapka	—	4.000	—	—	—
Szegeden	Grün	12.000	—	—	—	—
Miskolczon	Szigethy	8.000	—	—	—	—
Komáromban	Weinmüller	12.000	5.000	—	—	—
S.-Bányán	Stephany	—	3.000	—	—	—
Eszéken	Diwaldt	—	—	—	2.000	—
B.-Bányán	Sultzer	—	3.000	—	—	—
		167.000	117.000	10.000	5.500	1.500

Összvésséggel tehát a falrarakó kalendáriomokon kívül 301.000 darab kalendáriomok nyomtattatnak és eladatnak.

## IRODALOMTÖRTÉNETI ADALÉKOK.

HAVRAN DÁNIELTŐL.

## I.

Pázmány hatalmas művének, a Kalauznak czáfolata 1626-ban jelent meg. Megírására — Fraknói szerint — a protestáns felekezetek vezérfőfői a wittenbergi egyetemet kérték fel, mely a feladatot Balduinra ruházta.

Az alábbi levél némi felvilágosítást nyújt ez ügyben. Mindenekelőtt megtudjuk, hogy a czáfolat megírásának lehetőségét Czobor Erzsébet buzgóságának, áldozatkészségének köszönhetjük. Férje, Thurzó György nádor, leghatalmasabb támasza volt az ág. ev. egyháznak, ennek szervezése körül elévülhetlen érdemeket szerzett magának. Tevékeny munkásságának e téren egyik kiváló eredménye a zsolnai zsinat megtartása.

Az egyházhoz való tántorithatlan ragaszkodást örökölte özvegye is. Pázmány nagyhatású művének megjelenése után elhatározta, hogy az ág. hitv. ev. egyház nevében annak czáfolatát fogja elkészíttetni. A támadás visszaverésére legilletékesebbnek látszott a wittenbergi egyetem, mely a hazai evangélikusokkal úgy is sürü szellemi összeköttetésben állott. Mivel pedig a Kalauz a wittenbergi tudósok előtt kevésbé ismert magyar nyelven íratott, lefordíttatta azt latinra. Hogy ezt a nagy gonddal s fáradtsággal járó munkát kik s mikor kezdték meg s mikor fejezték be, adatok hiányában megállapítani nem lehet. Csak annyi bizonyos, hogy 1619-ben már csak az utolsó résznek lefordítása volt hátra, s ha Thurzó Imre a mű teljes fordítását vitte Wittenbergbe, — akkor 1621-ben az is be volt fejezve.

Az alább közlendő levélből, melyet Czobor Erzsébet Klaszkowics superintendensnek írt<sup>1</sup> kitetszik, hogy a fordítás Klasszkowics, Sopron-Vas-Zala megyék superintendensének felügyelete alatt készült, s hogy éppen itt Dunántúl, annak az az oka, hogy a legképzettebb ág. hitv. evang. »magyar« lelkészek a Nádasdy-jóságokban, a csepregi, sárvári, keresztúri stb. iskolák sphaerájában működtek. A fordításban része lehetett Pázmány ellenfeleinek, különösen a két Zwonaricsnak, Tethéni Dániel és más senioroknak.

A levél szövege a következő:

Admodum rndo ac clarissimo dno Stephano Klasekowicz, dnorum ministrorum in partibus ultra Danubianis regni huius degentium superintendenti, ac in ecclesia oppidi sz. Miklós pastori dignissimo, dno in Christo nobis honorando.

<sup>1</sup> M. Nemz. Múzeum kéziratára. Fol. lat. 2077. 36—37 l. Másolat.

Admodum rnde dne, in Christo nobis observande. Post sinceram salutis adprecationem nostra pietatis studia affectu benevolo deferimus. Kgdet akarám ez jelen való írásommal megtalálni. Noha tudom jól emlékezik kgd arról, hogy az elmúlt esztendőnek napjaiban, midőn megtaláltam volna kgedet az Pázmán Kalauz nevű könyvnek fordításában hátra maradt rész felől, hogy annak is megfordításában munkálkodnék kgtek, melly én akkorbéli kérésemet kgtek megtekéntvén, méltónak ítélte lenni és az keresztyénségnek is lelkek épületire való hasznos igyekezetnek látván azt lenni, ajánlotta volt arra magát kgtek, hogy annak az ő megfordításában az keresztyénségnek épületire munkálkodnék jó szívvvel kgtek: mindazáltal mégis akarám kgedet levelem által bizonyossá tenni, hogy én az minémű indulattal és szívvvel ahhoz kezdettem volt, most is azon szívvvel (nézvén ebben legelsőbbben Istennek tisztességét, annakutánna az keresztyén lelkeknek épületjekre való hasznát) kívánnám véghez vinni. Minek okáért kérem kgedet mint jó akaró betsülendő uramat, hogy ha annak fordításában és fáradságában Isten által még volna (kit eleitől fogva miolta ez dolgot elindítottam, kívántam s kívánom is látni életemben), kgd első alkalmatossággal küldené meg, megküldvén, én osztán az cheythei jószágban való Nádasdy Pál uram tisztartójának mindjáraást küldök 40 forintot, mellyet kgd kezéhez küldjön, azoknak munkájokért kik annak fordításában fáradoztanak; kgnek is annak én hozzám való méltóztatásában ilyen mód adathatik batorságosban, mint-hogy az úrtól ide az cheythei jószágban járnak gyakran, azok meghozván Cheythere az tisztartónak, onnét nekem megküldik. Hogyha penig mégis valami dolog kívántatnék, vagy az fordításban, vagy egyéb munkájában, kérem kgedet, hogy mentül hamaréb lehet, azt is vitesse végben. Mellyekről kgtől első alkalmatossággal kívánok informáltatni, hogy tudhassam, miben légyen már az ideigh abban való kgteknek munkálkodása. Ezeknek utánna Istennek oltalma és gondja viselése alá ajánlván kgedet, kívánok kgdnek sok jó esztendőig való egészséges életet. Datum ex arce nostra Bichensi, die 4. Februarii, anno 1620.

Admodum rev. dom. vestram decenti obsegnio honorans, illmi quondam comitis d. Georgii Thurzó de Bethlenffalva etc. alias regni Hungariae palatini relictá vidua Czobor Erzsébeth.

## II.

A wittenbergi egyetem 1625-ben vigasztaló könyvet írt a csehek és a morvákhöz, melyben őket vallásukban való állhatatos megmaradásra inti. A könyv cseh nyelvre fordítva 1631-ben jelent meg Prágában. Magyarra Tolnai István fordította. (Szabó, RMK I. 617. sz.) Gróf Nádasdi Ferencz ezen fordítást hazugságokkal s hibákkal teljesnek nevezi s azért — kívált anyja unszolás-

szavazott javadalmazásnak az egyes osztályok között való elosztására nézve;

b) a *desideraták* jegyzékét;

c) a kettős példányok értékesítésére vonatkozó javaslatot, és

d) évi jelentést a könyvtár állapotáról.

A könyvtár vezetőjének jogában áll fölfüggeszteni a két legalsó fokon álló tisztviselők működését; a fölfüggesztés hatálya azonban legfeljebb két heti időre terjedhet. A fölfüggesztésről azonnal indokolt jelentést tesz a miniszternek és az igazgatótanács elnökének. A tanács nyolcz nap alatt határoz a fölfüggesztés ügyében, határozatáról a minisztert azonnal értesítve.

A könyvtár adminisztrációja a vezető kezeiben összpontosítva két hivatalt vesz igénybe:

a) a titkári hivatalt, mely egyesítve van a beigtatási hivatallal és

b) a katalóguskészítő hivatalt.

A titkár teendői: az irattár gondozása, a mutatókönyv szerkesztése, levelek és jelentések továbbítása, a butorzat leltárának vezetése, a helyiségek gondozása, a számadások elkészítése, íróeszközök beszerzése s a házi és házon kívüli könyvkötésre való fölügylet. Közvetlen rendelkezése alatt áll egy irtok. A beigtatási hivatal hatáskörébe tartoznak: a könyvkereskedők által megtekintésre beküldött munkák átnézése, a nyilvános eladások katalógusainak átvizsgálása, a megszerzendő művek (*desiderata*) jegyzékének összeállítása, az időszaki folytatólagosan megjelenő sajtótermékek osztályozása, leltárak vezetése, a házi és házon kívüli könyvköttetés, az újabb szerzeményekre vonatkozó közlemények és mindezek mellett egyes óhajtott bibliografiai felvilágosítások megadása. A bureau du catalogue feladata az 1-ső, 3-ik és 4-ik osztály anyagára terjed ki; a 2-ik, a kéziratári osztály katalógusa magában az osztályban készül. A szabályzatban külön intézkedések vannak a könyvtár általános katalógusának munkálataira vonatkozólag az 1857-ben megállapított tervezet alapján. Ez a katalógus a könyvtár három *fonds*-át fogja egyesíteni s a szabályzat ide vágó szakaszai a fölveendő rendkívüli munkaerők díjazásának elveit tartalmazzák.

A könyvtár részére megszerzendő munkákat a szabályzat így csoportosítja:

## KÜLFÖLDI SZEMLE.

---

### A BRÜSSZELI KIRÁLYI KÖNYVTÁRRÓL.

DR. ESZTEGÁR LÁSZLÓTÓL.

A belga fővárosban 1898-ban tartott második bibliografiai konferencia napirendjének egyik pontja a királyi könyvtár megtekintése volt. Testületileg jelentünk meg ott s üdvözlő és fogadó beszédek hangzottak el az egykori »Bibliothèque de Bourgogne« még mindig ragyogó fényű kincseit őrző földszinti kiállítási teremben. De jóllehet úgy a könyvtár ősz igazgatója, Edouard *Fétis*, mint a kéziratári osztály akkor nemrégiben kinevezett tudós vezetője, *Van den Gheyn* bollandista atya a legnagyobb készséggel adtak feleletet különböző irányú kérdéseinkre, sőt az utóbbi kedvemért ki is emelte a kiállítási vitrinából a magyarországi renaissance híres emlékét: az Attavantes misekönyvét, látogatásunk még is csak ünnepélyes tisztelgés volt s az idő rövideje miatt nem is terjeszkedhetett ki az egész könyvtárra.

Én azonban ezzel nem elégedhettem meg, s a konferencia befejezése után újra betekintettem a könyvtárba, hogy annak berendezéséről és életéről egy kissé részletesebb képet szerezzek magamnak. Ez alkalommal a nyomtatványi osztály vezetője, *Gossart* volt szives kalauzom. A legnagyobb előzékenységgel végig vezetett az összes helyiségeken s minden irányban ellátott a szükséges felvilágosításokkal.

Ennek a látogatásomnak emlékét ujitotta föl *Fétis*nek a brüsszeli kir. könyvtár 1896., 1897. évi állapotáról szóló nemrég megjelent beszámolója, mely elég érdekes és tanulságos arra, hogy röviden megismertessük tartalmát, előre bocsátva a



könyvtár szervezetét illető némely érdekesebb általános tudnivalókat, részint a szervezeti szabályzat, részint jegyzeteim alapján.

Az 1837 június 19-én kelt királyi rendelettel s az állam több különböző gyűjteményének összevonása által Brüsszel városának és egyeseknek ajándéka által létrejött brüsszeli királyi könyvtárnak öt osztálya van, melyek közül

az első: a *nyomtatványokat*,

a második: a *kéziratokat*,

a harmadik: a *metszeteket, tervdrajzokat és térképeket*,

a negyedik: az *éremtárat* foglalja magában,

s az ötödik: a *titkárság* és a *beírató hivatal* (bureau d'entrée) teendőit látja el.

Az első osztálynak mintegy függelékeül tekintendő a folyóiratok osztálya, a brüsszeli kir. könyvtár egyik legfőbb nevezetessége. A királyi könyvtár vezetőjét (conservateur en chef) a király nevezi ki s alá van vetve egy szintén a király által kinevezett nyolcz tagból álló igazgató-tanácsnak. A könyvtár személyzete a vezetőn kívül az előttem levő 1895-iki szabályzat szerint: öt conservateur chef de section,<sup>1</sup> öt conservateur adjoint, meg nem határozott számú első és második osztályú employé és a szolgálószemélyzet. Ezeken kívül a katalógus munkálataihoz rapidíjasokat is alkalmaznak. Az első és második helyen említett tíz tisztviselőt a király nevezi ki, a többieket a közoktatásügyi miniszter. Az igazgató-tanács elnökét is a király nevezi ki, azonban maga a tanács választja meg alelnökét és titkárát; megbízatásuk időtartama három év. Az igazgatótanácsot ülésre az elnök hívja össze s határozathozatalhoz négy tag jelenléte szükséges. Egy-egy ülésen való megjelenésért minden tagnak 10—10 frank tiszteletdíj jár. Ez a tanács gyakorolja a főfelügyeletet az egész intézet fölött. Évenként egyszer egy vagy több tagját kiküldi a könyvtár egyes osztályainak megvizsgálására s annak ellenőrzésére, hogy a hozott tanácsi határozatokat és intézkedéseket foganatosították-e? S e vizsgálat alapján jelentést tesz a közoktatásügyi miniszternek a könyvtár állapotáról.

A könyvtár minden osztályának külön katalógusa van, a harmadik osztálynak külön a metszetekről s külön a térképek és

<sup>1</sup> A könyvtárnoki terminologia mostani zürzavarában legczélszerűbb az eredeti kifejezések mellett maradni.

tervrajzokról. A nyomtatványi és kéziratári osztályoknak alfabetikus és szisztematikus katalógusaik vannak. Külön jegyzéket vezetnek az ajándékokról, s a tudományos jellegű katalógustól függetlenül minden osztálynak leltára is van, amelybe minden újabb szerzeményt beíratnak. A leltárba vezetésnek és a könyv vagy kézirat lebélyegzésének a beérkezéstől számított nyolcz nap alatt meg kell történni. A vételeket a könyvtár vezetője az igazgató-tanács ellenőrzése mellett eszközli. Mindennemű kiadás, vétel, továbbá a kettős példányok csere útján való értékesítése a közoktatásügyi miniszternek az általános államháztartási törvények szemelött tartásával hozott külön rendelete alapján történik.

Az igazgató-tanács működését szabályozó intézkedések közül említsük még föl a következőket:

Legalább minden két hónapban rendes ülést kell tartania, rendkívülit pedig valahányszor a körülmények ezt kívánják. A könyvtár vezetője tanácskozási joggal vesz részt ezeken az üléseken. Minden ülésről jegyzőkönyv készül, amely a tanács által hitelesítve s az elnök és a titkár által előírva egy külön könyvbe is beíratik. Ezzel a könyvtár egyik tisztviselője mint titkárság van megbízva, a ki egyszersmind gondoskodik a tanács határozatainak az illető helyekre való pontos szétküldéséről s ő gondozza a tanács irattárát is. A közoktatásügyi miniszterhez intézendő fölterjesztéseket az elnök írja alá s ezek szintén egy külön levelezési könyvbe másoltatnak le. A tanács tagjainak a már említett évi könyvtárlátogatáson kívül jogukban áll bármikor a könyvtár egyik vagy másik osztályának működését megvizsgálni. A tanács határoz vagy véleményt mond a közoktatásügyi minisztertől vagy a könyvtár vezetőjétől elébe terjesztett személyi vagy a könyvtár anyagát illető ügyekben, s természetesen az egyes tagjai által fölvetett kérdésekben is. A szolgálat egyik másik ágára nézve tanácskozásokat rendelhet s ebben az esetben meg is jelöli az erre meghívandó szakférfiakat. Az ilyen tanácskozásokon a könyvtár vezetője is részt vesz s köteles fölvilágosításokkal szolgálni. A tanács határozatainak végrehajtása a könyvtár vezetőjének feladata. Köteles a tanács elé terjesztetni jóváhagyás végett:

a) a tervezetet a törvényhozás által a könyvtár részére meg-

szavazott javadalmazásnak az egyes osztályok között való elosztására nézve;

b) a *desideraták* jegyzékét;

c) a kettős példányok értékesítésére vonatkozó javaslatot, és

d) évi jelentést a könyvtár állapotáról.

A könyvtár vezetőjének jogában áll fölfüggeszteni a két legalsó fokon álló tisztviselők működését; a fölfüggesztés hatálya azonban legfeljebb két heti időre terjedhet. A fölfüggesztésről azonnal indokolt jelentést tesz a miniszternek és az igazgatótanács elnökének. A tanács nyolcz nap alatt határoz a fölfüggesztés ügyében, határozatáról a minisztert azonnal értesítve.

A könyvtár adminisztrációja a vezető kezeiben összpontosítva két hivatalt vesz igénybe:

a) a titkári hivatalt, mely egyesítve van a beigtatási hivatallal és

b) a katalóguskészítő hivatalt.

A titkár teendői: az irattár gondozása, a mutatókönyv szerkesztése, levelek és jelentések továbbítása, a butorzat leltárának vezetése, a helyiségek gondozása, a számadások elkészítése, íróeszközök beszerzése s a házi és házon kívüli könyvkötésre való fölügyelet. Közvetlen rendelkezése alatt áll egy irtok. A beigtatási hivatal hatáskörébe tartoznak: a könyvkereskedők által megtekintésre beküldött munkák átnézése, a nyilvános eladások katalógusainak átvizsgálása, a megszerzendő művek (*desiderata*) jegyzékének összeállítása, az időszaki folytatólagosan megjelenő sajtótermékek osztályozása, leltárak vezetése, a házi és házon kívüli könyvköttetés, az újabb szerzeményekre vonatkozó közlemények és mindezek mellett egyes óhajtott bibliografiai felvilágosítások megadása. A bureau du catalogue feladata az 1-ső, 3-ik és 4-ik osztály anyagára terjed ki; a 2-ik, a kéziratári osztály katalógusa magában az osztályban készül. A szabályzatban külön intézkedések vannak a könyvtár általános katalógusának munkálataira vonatkozólag az 1857-ben megállapított tervezet alapján. Ez a katalógus a könyvtár három *fonds*-át fogja egyesíteni s a szabályzat ide vágó szakaszai a fölveendő rendkívüli munkaerők díjazásának elveit tartalmazzák.

A könyvtár részére megszerzendő munkákat a szabályzat így csoportosítja:

- a) folyóiratok;
- b) megjelenésben levő füzetes vállalatok;
- c) befejezett s a könyvpiaczon megkapható munkák;
- d) elfogyott s csak kivételesen előforduló munkák.

A könyvtár vezetője minden évben tanács elé terjeszti azoknak a folyóiratoknak a jegyzékét, amelyekre a könyvtár előfizetni óhajt s ez a jegyzék a tanács törlései és hozzáadásai után megjelenik a belga hivatalos lapban. Megjelenésben levő füzetes vállalatokat a könyvtár vezetője csak a tanács véleményezése alapján hozott miniszteri engedély alapján rendelhet meg. Az ujonnan megjelenő könyvek közül a könyvtár vezetője összeállítja azoknak a jegyzékét, amelyek megszerzését szükségesnek látja, s ezt a jegyzéket a tanács fölülbírálása után szintén a miniszter hagyja jóvá. Ez az intézkedés azonban csak a külföldi művekre vonatkozik. A Belgiumban megjelenő sajtótermékekhez más uton jut a könyvtár. Az előttem fekvő szabályzat erről nem emlékezik meg, azonban Gossart úr felvilágosításai s régebbi évi jelentések révén megismertem a könyvbeszerzés módozatait is. A kérdés nagyon érdekelt, mert Belgium ama kevés államok egyike, amelyekben köteles-példányok nincsenek. Sokáig érezték a brüsszeli kir. könyvtárban, hogy a könyveknek az egyes kiadók révén való megszerzése a legnagyobb óvatosság mellett is nem valami biztos módszer arra nézve, hogy a belgiumi irodalom a maga teljességében bekerüljön az ország legnagyobb könyvtárába. A bajon úgy segítettek, hogy szerződésre léptek a *Bibliographie de Belgique* című könyvkereskedői szövetségessel, a mely köteles minden belgiumi kiadványt összegyűjteni, közlönyében hirdetni s a királyi könyvtárnak bizonyos megállapított árkedvezményen szolgálatni. Mindenesetre czélszerűbb eljárás ez, mint a különböző czégekkel való folytonos vesződés, s a belga nemzeti irodalom konzerválása szempontjából a legtöbb eredménnyel kecsegtető, azonban, amint én sejtem, még sem olyan tökéletes dolog ez, mint a köteles-példányokkal való operálás. Meglehet, sőt valószínű, hogy a belgiumi irodalom színe-java összegyűl, hanem mi ez ahhoz a kulturtörténeti anyaghalmazhoz képest, amit például a mi múzeumi könyvtárunk összegyűjt és megőriz a jövő számára. Egyik nevezetes gyarapodási forrás a brüsszeli kir. könyvtárra nézve a belga államnak Európa legtöbb államával a hivatalos kiadványokra kötött csere szerződése.

Ha valamely nevezetesebb könyvvásárlásra van kilátás, a könyvtárvezetőnek erről előre értesíteni kell a minisztert az engedély megnyerése végett. A vásárlásokra, továbbá a kettőspéldányok felhasználására vonatkozó intézkedések általában véve ugyanazok, amelyek a legtöbb állami könyvtárnál szokásban vannak. A könyvtár mostani állománya 375,000 kötet nyomtatvány és 27,000 kézirat.

A könyvtár használatának szabályozása azonban különösebb figyelmet érdemel. Mint már érintettük, két olvasó- és dolgozóhely áll a közönség rendelkezésére, az u. n. *salle d'étude* és a *salle des périodiques*. Az első nyitva van d. e. 9 órától d. u. 3-ig (márczius 1-től október 31-ig 4-ig), az utóbbi pedig d. e. 9-től d. u. 3-ig és este  $1\frac{1}{2}$ 8-tól  $1\frac{1}{2}$ 11-ig. Nagy kényelemmel berendezett helyiség mindkettő, s különösen az utóbbi úgy berendezésével, mint rendeltetésével mindenkire rendkívül kedvező hatást tesz. A *salle d'étude* a könyvek és kéziratok használására szolgál, a *salle des périodiques* hivatását már neve jelzi. Külön belépőjegy szükséges mindkettőbe, egy újabb intézkedés pedig lehetővé teszi, hogy a folyóiratok termében az esti órákban könyveket is használhassanak, ha kívánságukat, illetőleg a könyv címét a *salle d'étude* hivatalos órái alatt előre külön kérelapon bejelentik. Ennél többet könyvtár nem nyújthat közönségnek. S hogy mit nyújt a *salle des périodiques* révén a brüsszeli kir. könyvtár, igazán meglepő. 1897 deczember havában nem kevesebb mint 1363 folyóirat és időszaki kiadvány járt a könyvtárnak s mindez alkalmas, könnyen megközelíthető szekrényekben elhelyezve s kitűnő nyomtatott katalógussal ellátva a legnagyobb kényelemmel használható. Valóban párját ritkító intézmény, amelyhez a párisi nemzeti könyvtár két folyóirat-asztala nem is hasonlítható. Sőt a Sainte-Geneviève könyvtár folyóirat-gyűjteménye fölött is magasan áll. Megfigyeltem mind a hármat, minthogy egyáltalában nagyon érdekel minden könyvtár folyóirat-készlete és ennek használata. Az itthoni szegényes állapotok nagyban hozzájárulnak, hogy e téren mindent észrevegyünk. Érdemes tudni, hogy az egyes szakmák miként vannak képviselve a brüsszeli kir. könyvtár folyóiratgyűjteményében. Ime az 1897-iki adatok: bibliografia 34; theologia 8; filozofia 12; neveléstan 30; jogtudomány, közigazgatás 137; társadalmi tudományok 99; kereskedelem, ipar, földművelés 57; mennyiségtan, fizika és természettudományok 232; anatomia, fiziológia, orvostudományok 201; hadtudomány,

tengerészet 12; műipar 56; képzőművészetek, archeologia 60; nyelvészet, filologia 59; szépirodalom, irodalomtörténet 10; földrajz 35; történelem 147; általános jellegű folyóiratok, gyűjtemények stb. 174. És ezt a nagybecsű anyagot — napjaink szellemi életének ezt a tükrét — egy év alatt 25,731 esetben vették igénybe. 13,326 nappali és 12,405 esteli olvasóról számol be a jelentés. S van valami rokonszenves vonás abban az örömben, amelylyel ezt az eredményt a jelentés hírül adja. »Annál örömdetesebb — úgymond — ez a jelenség, mert a Brüsszelben is folyton szaporodó szórakozások és multságok könnyen az olvasási kedv csökkenését idézték volna elő.« A könyvtár büszke, hogy az est óráiban is állandó vonzerőt tud gyakorolni elég nagy közönségre. Az igények növekedésének lélektani törvényéből folyik hogy még ez a gazdagság és kényelem se elégít ki mindenkit; a jelentés többrendbeli panaszt sorol föl az egyes füzetek késedelmzése stb. miatt. De mindjárt jelzi a megtett intézkedéseket is, amelyek arra irányulnak, hogy lehetőleg minden igény kielégíthető legyen.

Mondanom sem kell, hogy ez a terem gazdag kézikönyvtárt is foglal magában, amelyekben a szótárak, lexikonok s más kézi könyvek egész gyűjteménye teljes kényelemmel használható. Vezetőim különösen a nagy Laroussenak egyik példányára hívta föl figyelmemet, ami voltaképp a drága mű két példányából jött létre olyképen, hogy erős vászonzapokra ragasztották föl az egyes kivágott lapokat. Valódi Larousse à perpétuité. S aki látta, hogy pl. a Bibliothèque Nationaleban mivé rongyolódnak a folytonos használat következtében épen e népszerű ismeretforrás egyes kötetei rövid idő alatt, úgy hogy minduntalan újabb példányokkal kell pótolni, érdeme szerint fogja méltányolni a brüsszeli ötletet.

Befejezésül még a kéziratári katalógus előmunkálatairól egynehány szót a jelentés nyomán. »A kéziratári osztály új vezetőjére vár az a komoly és kellemes feladat, — írja forrásunk — hogy rendszeres katalógust készítsen arról a gyűjteményről, amelynek gazdagsága általánosan el van ismervé és a melynek jelentőségét és értékét a gondos katalógusok még inkább emelni fogják. Azonban addig is, amíg a rendszeres katalógus — hosszú lélegzetű nagy vállalat — elkészül, a tudós világ igen

nagy hasznát fogja venni a teljes onomasztikai és a munkák cím-  
meit tartalmazó táblázatoknak. Az első részben már készen van,  
csak be kell fejezni. Hanem a másodikból még semmi sincs, pedig  
nyilvánosságra jutásával még azoknak is igen nagy meglepetése-  
ket fog szerezni, akik a legjáratasabbaknak hiszik magukat a kéz-  
íratárban. Azonban a kéziratok rendszeres osztályozását és pontos  
leírását tartalmazó szisztematikus katalóguson, továbbá az említett  
két táblázaton kívül mily nagyérdekű volna a művészekre nézve  
a miniaturák külön katalógusa, mely bőséges régészeti és festé-  
szeti kincsről szolgáltatna részletes felvilágosításokat: a vallásos és  
profán tárgyak előadási módjáról, híres emberek arczképeiről,  
tipusokról, kosztümökről, fegyverekről, amint ezek a miniatorok  
műveiben előfordulnak, különböző lakás- és épületberendezésekről,  
utczákról s a mindennapi élet mozgalmasságát visszatükröző terekről,  
csatákról, tornajátékokról, vallási és világi czeremoniákról, a külön-  
böző társadalmi osztályok szórakozásai- és foglalkozásairól stb. stb.  
Ez a katalógus utbaigazíthatná a festőt az egyes történeti ábrá-  
zolásokhoz szükséges korhű adatokra nézve, megjelölve a kéziratot,  
amely ilyen vagy amolyan tárgyú illusztrációt tartalmaz; figyel-  
meztetve, hogy bizonyos emberek arczképei melyikben találhatók  
meg, hogy melyek fontosak a tájképek, interieurök, lófelszerelé-  
sek, hajók, vadászatok stb. szempontjából . . . Mindez azonkívül  
a művészettörténetre nézve is nagyjelentőségű volna. A minia-  
torok műveivel kezdődik a flamand festészeti iskola. Az úgyne-  
vezett primitívek ezeknek utódai, követői. Az igazi primitívek a  
miniatorok.«

A brüsszeli kir. könyvtár még nagyon messze van attól,  
hogy ezzel a katalógussal a világot megajándékozhasssa. Azonban  
látjuk, hogy az eszme a maga jelentőségéhez méltóan foglalkoz-  
tatja már az intézőket. Érdemes pedig fölemlíteni, mert ez vilá-  
gosan mutatja, hogy mily különböző irányokban termékenyítheti  
meg a nemzeti kulturát egy nagy könyvtár, ha annak tartalma  
alkalmas vezetékeken a kellő helyekre juthat. Ime a belga fes-  
tészet nagy érdekeit mily világosan formulázza egy hivatalos könyv-  
tári jelentés. Öröm az ilyesmit olvasni s kötelesség mentül szé-  
lesebb körök figyelmét ráterelni.

---

# TÁRCZA.

---

## ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL.

1899 JÚLIUS 1-TŐL SZEPTEMBER 30-ÁIG.

### I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 4115 db., ajándék útján 126 db., vétel útján 96 db., összesen 4337 db. nyomtatványnyal gyarapodott. Ezen kívül köteles példányok czimén beérkezett: alapszabály 296 db., halotti jelentés 1933 db., perirat 24 db., hivatalos jellegű iratok 287 db., műsor 824 db., püspöki körlevél 168 db., szinlap 2307 db., zárszámadás és egyesületi jelentés 589 db., falragasz 1584 db., vegyes 584 db., vagyis összesen 8574 db. aprónyomtatvány.

Vételre fordított 1192 frt 63 kr; 12 márka és 40 pf.

Ajándékaikkal a következők járultak a könyvtár anyagának gyarapításához: Addobbbati alezredes Brünnből, az aradi kir. tanfelügyelőség, Bartalos Gyula Egerből, a bécsi cs. kir. kereskedelmi miniszterium (2 db.), a bécsi cs. kir. postamúzeum, a bécsi cs. kir. statisztikai központ (2 db.), Budapest székes főváros statisztikai hivatala, Budapest székes főváros tanácsa, a budapesti m. kir. főpósta és távirdaigazgatóság, a budapesti m. kir. rendőrfőkapitányság, a budapesti tudomány-egyetem bölcsészeti kara (27 db.), Bulic F. Spalatoból, Ernyei József (2 db.), Fejérpataky László (6 db.), Fischer Ede, Geöcze Sarolta (4 db.), Holder-Egger Oswald Berlinből, Horváth Géza (6 db.), a képviselőházi iroda (6 db.), a kolozsvári kereskedelmi és iparkamara, Kereszty István, Kerntler Ferencz, a linczi Museum Francisco-Carolinum, Loubat herczeg Párisból (2 db.), a Magyarországi Kárpátegyesület (2 db.), Mandello Károly (2 db.), a Matica Srpska (3 db.), Merza Gyula Kolozsvárról,



(3 db.), Némethy Lajos Esztergomból, az Országos Törvénytar szerkesztősége (2 db.), a m. kir. pénzügyminiszterium (2 db.), a pesti szegény gyermek-kórház egylet, Pollák Kaim (3 db.), a rimaszombati prot. főgymnázium igazgatósága (2 db.), Sadakichi Hartman New-Yorkból, Schönherr Antalné Nagybányáról (3 db.), Sepsiszent-György város hatósága, Stephanic R. Adolf Nagyszombatból, a m. kir. szabadalmi hivatal (13 db.), Szalay Imre (2 db.), Sziklay Gyula Szent-Endréről, Szontágh Miklós Tátrafüredről, az orsz. magyar technologiai iparmúzeum, Vajda Ödön zirczi apát (2 db.), a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium, Veres Samu Rimaszombatból, a magyar vörös-kereszt-egylet, Wahler Aladár Selmezbányáról.

Nevezetesebb szerzemények: 1. Molnár G. *Elementa grammaticae latinae*. Debreczen, 1702. 25 frt. 2. Melanchton, *Grammatica*. Bártfa, 1641. 40 frt. 3. *Grammatica* (töredék). Velence, 1509. 50 frt. 4. XV. századbeli *missale* (töredék). 20 frt. 5. Frölich D. *Calendarium perpetuum*. Bártfa, 1639. 20 frt. 6. Comenii *Janua*. Sáros-Patak, 1652. 30 frt. U. az. Lőcse, 1655. 20 frt. 7. Bunderlius, *Oratio ad salutandam Mariam Archiducissam Austriae*. 1514. 10 frt. 8. J. Pannonii *Elegiarum aureum opusculum*. Bécs, év n. 34 frt. 9. Balasfi, *Castigatio*. Augsburg, 1620. 10 frt. 10. Illicinus P., *Ad incliti Hungariae regni procures paraenesis*. 1573. 15 frt. 11. Cromer, *Oratio . . in funere . . Sigismundi*. Krakkó, 1548. 8 frt. 12. Corenus J., *Libanuson termő cidrusfának veleje*. Nagyszombat, 1671. 20 frt.

A könyvtár helyiségeiben 1693 egyén 4343 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 396 egyén 582 kötetet használt.

A lefolyt évnegyedben 350 munka osztályoztatott, amelyekről 504 czédula készült. Kötés alá készítettett 275 munka 381 kötetben. A nyári szünet ideje alatt a Hungaria Historica szak revideáltatott. Két teremnek újból való bebutorozása következtében a régi magyar könyvtár és az ősnymtatványok áthelyeztettek. A köteles példányok átvételére rendelt helyiségbe a negyedév folyamán 585 csomag érkezett be; ugyaninnen 989 levél expedáltatott, melyek körül 406 a be nem küldött sajtótermékek vagy pedig a kimutatás megreklamálásával foglalkozott.

## II.

A *kézirattár* a lefolyt évnegyedben kizárólag ajándékozás útján gyarapodott és pedig 2 db irodalmi levéllel és 2 db egyiptomi papirus-kézirat töredékkel. Az irodalmi levelek egyike gróf Apponyi Sándor ajándéka s érdekes, mert Horvát István írta s az ő híres könyvtárára vonatkozó adatot tartalmaz. A másik levéllel Kordik Ágostonné Csányi Lenke gyarapította a levelestárban őrzött Deák Ferencz-levelek számát. Az egyiptomi kézira-

tokat kitűnően konzerválva dr. Heymann kairói orvos ajándékozta a könyvtárnak. Az egyik hieroglif, a másik hieratikus írású, amaz a XVIII. dinasztíának, emez a Ptolomaeusok korának emléke s tekintve, hogy az írás történetének ezek a nevezetes korszakai a kéziratárban eddig képviselve nem voltak, ez a gyarapodás igen nevezetesnek mondható.

Az évnegyed folyamán 52 hazai és külföldi kutató 162 kéziratot és 50 irodalmi levelet használt.

Az évnegyedes gyarapodáson kívül fedolgoztatott a múlt évnegyedi gyarapodás egy része s folytatottatott a Pulszky Ferencz levelezésének feldolgozása. Mindez 170 uj czédulát eredményezett.

### III.

A *hírlap-osztály* gyarapodása: *a)* Köteles példányokból 61 évfolyam 16,737 száma; *b)* Ajándékozás útján 13 évfolyam 847 száma; összesen 74 évfolyam 17,584 szám.

Nevezetesebb szerzemények: Der Oesterr. Zuschauer 1837. Luna Zágráb 1844. II. 1846.; Grad aus! Wien 1848. jun—okt. Der Pilger. Karlstadt 1846; Berliner Polit. Wochenblatt 1832—1833., 1837—1838.; Allgemeine Zeitung 1829. jan. márcz. valamennyi dr. Kovács Pálné ajándéka; továbbá a Honderű 1847. 1848. id. Szinnyei József ajándéka.

A könyvtár helyiségében 287 olvasó 717 kötetet, házon kívül 6 olvasó 37 kötetet, összesen 293 olvasó 754 kötet hírlapot használt.

Az évnegyed folyamán: czéduláztatott 45 ujhírlap 45 évfolyama, átnézetett 61 hírlap és 13,308 szám, kötés alá adatott 18 hírlap, reklamáltatott 57 hírlap 569 száma.

A köteles példányoknak kimutatással (csomagokban) beérkezett 13,308 száma a gyarapodási könyvbe és a nyilvántartási lapokra vezetettettt ezeken kívül a külön számokban (kimutatás nélkül) beérkezett 3429 szám is megszámláltatotti, betűrendbe osztályoztatott és a többihez rakatott.

### IV.

A *levéltár* az elmúlt évnegyedben ajándék útján 5 db, vétel útján 114 irattal és 2 db fényképpel s negatival, összesen 121 darabbal szaporodott. Ezek között van 22 db középkori, 74 db újabbkori irat, 4 db czimereslevél, 10 db kisebb czéhirat; 9 db az 1848/49-iki szabadságharczra és az emigrációra vonatkozó irat, 1 db fénykép és 1 db negatív.

Ajándékaikkal Sziklay Gyula Szent-Endréről és Ujhelyi Hugó Nagybányáról gyarapították az osztályt.

Nevezetesebb szerzemények: a báró Bach Sándor irattárából eredő 9 db államirat, melyek az 1849—53. évek történetére

tartalmaznak fontos adatokat; továbbá a legrégibb magyar czimer-adományról, I. Károlynak bizonyos Imrefia Miklós részére sisakdisz tárgyában adott okleveléről, melynek eredetije a vasvárszombathelyi káptalan levéltárában őriztetik, felvett fénykép.

A czimereslevelek gyűjteményének újabb szaporodásai:

1. 1498 december 8. Buda. II. Ulászló czimerlevele Nezei Mernyey Ambrus részére. 2. 1667 december 13. Bécs. I. Lipót czimerlevele Kelessy János és társai részére. 3. 1669 július 19. I. Lipót czimerlevele Krivácsy Mátyás részére. 4. 1721. november 30. Bécs. III. Károly czimerlevele Freind Henrik részére.

A lefolyt évnegyedben 9 kutató 8656 db iratot használt. Külső használatra 6 térítvényen 58 db irat, 1 fénykép kölcsönöztetett ki.

Az új szerzeményeken kívül nagyjában feldolgoztatott a Véghely-gyűjtemény, úgy hogy csak a revízió és az újabbkori anyag keltezésének megoldása van hátra. Folyamatba vétetett a Kossuth-iratok rendezésének folytatása és a Thaly család levéltárának részletes lajstromozása. Rendezés alatt állanak a Tihanyi és Szirmay családok levéltárai.

## A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA 1898-BAN.

A Magyar Tud. Akadémia könyvtárának 1898. évi állapotáról *Heller Agost* főkönyvtárnok a könyvtári bizottság 1899. január 30-ikán tartott ülésén a következő jelentéssel számolt be:

Mint előbbeni jelentéseimben, úgy most is törekszem, hogy röviden bemutassan a könyvtár állapotát, hogy mi történt a mult esztendőben, milyen feladatok várnak megoldásra, milyen kellékek teljesítendők a könyvtár sikeres kezelésére, továbbfejlesztésére. Jelentésem kiterjeszkedik a könyvtárral kapcsolatos kéziratokra és a Goethe-gyűjteményre is. Ohajtásom, hogy a tisztelt bizottság jelentésem alapján a könyvtár állapotáról és szükségleteiről tiszta képet alkothasson.

Valamely könyvtár hasznavehetősége, következésképp értéke — nem tekintve a könyvállomány értékére és mennyiségére, mi jelentésem keretén kívül esik — mindenesetre a könyvek hozzáférhető, rendezett felállításától és teljes, pontos és minden irányban felvilágosítást nyújtó katalógusok létezésétől függ. Mint számos más könyvtárban, úgy a mienkben is nagy baj a térnek szűk volta. A könyvtár udvari részét a mult években a napilapok felhalmozódása a szó szoros értelmében járhatatlanná tette, s e mellett az újságkötegek a szekrények tetején embermagasságnyi tömegben porladoztak. A mult évi jelentésem kapcsán tett javaslatom elfo-

gadása következtében e napilapokat a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajánlottuk fel, mely azokat köszönettel elfogadta és saját költségén elvitette, hogy azokból újságkönyvtárát kiegészítse és a főlöseges számokat vidéki újságkönyvtárak ellátására fordítsa.

Ez adomány nem vonatkozott az újságok bekötött évfolyamaira, melyek a többiek elszállítása után még mindig az udvari könyvtárterem nagyobb részét foglalták el. Gondoskodni kellett, hogy e ritkán keresett és mégis nagy tért elfoglaló könyvek számára más hely kerestessék. A főtitkár úr közbenjárására csakugyan találkozott alkalmas helyiség, még pedig az Akadémia-palotának az utcza és a tér felé eső tágas, világos alagsori helyiségében, hol jelenleg két hatalmas, 7 méter hosszú,  $3\frac{1}{2}$  méter magas könyvvállványon vannak elhelyezve. A nagy kötetek a talajtól egy méternyire állanak és mintegy 72 folyóméternyi helyet foglalnak el. A helyiség teljesen száraz és elég világos, minthogy öt ablakon keresztül kap világosságot.

Az újságkötetek eltávolítása után az udvari könyvtárteremben kaptunk helyet a könyvek czélszerűbb elrendezésére.

A duplicatumok lajstromozása elkészülvén, az Akadémiai Értesítőben hirdettük, hogy ezeket a könyveket az Akadémia tagjai és közművelődési intézmények könyvtárai mérsékelt áron megszerezhetik. Minthogy e felhívásnak csekély eredménye volt, a könyvtári bizottság mult évi határozata értelmében fogjuk a kettős példányokat antiquarius útján értékesíteni. Megjegyzendő, hogy ezen nagyobbbrészt alig keresett gazdasági és csonka művekből álló könyvhalmoz valami nagy értéket úgy sem képvisel.

A kettős példányok ügyével kapcsolatos az iskolai értesítők kettős példányainak dolga. Minthogy a műegyetemi könyvtár ez idősz szerint a legteljesebb értesítőgyűjteménnyel bír és e tekintetben vidéki könyvtárakkal áll csereviszonyban, azt ajánlom, hogy a mi duplicatumainkat a műegyetemi könyvtárnak kellene díj nélkül átengedni, hogy ezekkel saját gyűjteményét lehetőleg kiegészítse. Saját könyvtárunk érdeke kívánja, hogy megakadályozzuk a felesleges nyomtatványok szerfeletti felhalmozását, mi az értékes könyvek kezelését és elhelyezését gátolja.

A köteles példányokról szóló 1897-ik évi törvény következtében a könyvtár személyzetének munkaköre tetemesen nagyobodot. Még nem tekinthető át, hogy a köteles példányok beszállításából mily haszon háramlik a könyvtárra. Még nincs is pontos jegyzék az országban lévő nyomdákrol, mely jegyzék elkészítése a Magyar Nemzeti Múzeum feladata. A hol eddig valami rendetlenséget tapasztaltam, azonnal felszólítottam az illető nyomdát, s felszólításom mindenkor eredményes volt.

A törvény értelmében a napilapok nem illetik könyvtárunkat, hanem csak a heti vagy hosszabb időközben megjelenő

folyóiratok. Ezek közül a legtöbb olyan természetű, hogy azok rendszeres gyűjtésére, bekötésére és felállítására könyvtárunknak se helye, se pénze nincs és személyzete sem elegendő. Ezek a nyomtatványok, nagyjából rendezve, az előbb említett újsághelyiségben tételnek el.

A könyvtár lajstromozási munkálatai a lefolyt esztendőben is a rendelkezésre álló eszközök arányában haladtak. A gazdasági osztály teljesen rendezve van. Ez az osztály összesen 3521 műből áll. Egy másik, eddig teljesen rendezetlen osztály volt a statisztikai, melyhez tartozó művek mindenféle más osztályba voltak helyezve. Ez a 708 műből álló osztály most szintén lajstromozva van. Úgy szintén elkészült a történelmi osztály nyolczadréti műveinek is nagy czédulakatalogusa, mely 4269 műről ad felvilágosítást. A negyedret nagyságú történelmi művekből 290-ről van eddig czédulakatalogus.

A könyvtár néhány osztálya eddigelé majdnem teljesen rendezetlen. Ide tartozik első sorban a theologia nagy osztálya, a szláv irodalom osztálya, a schematismusok és naptárak gyűjteménye és a miscellaneák osztálya. E könyvek lajstromozása még több évnek lesz a munkája. A legégetőbb szükség a theologiai csoport rendezése, melyhez a legutóbbi napokban fogtam hozzá. E rendezési munka azonban egy új szekrénynek a felállítását kívánja. Mindössze három ily szekrényre van még hely az udvari könyvtárteremben, melyeket a következő években be kell szerezni. Ez új szekrények beszerzése és a napilapok eltávolítása által a hely kérdése legalább egynéhány évre meg van oldva, miáltal a mult év egyik összes ülésén Ballagi Aladár tagtárs úrtól kifejezett, a helyszükére vonatkozó aggodalom el van oszlatva.

A kéziratár állapotában a mult évben lényeges változás nem történt. A magy. kir. belügyminiszter úr az Akadémiához fordult a kéziratárunkban levő, az országos levéltárat érdeklő iratok átengedése ügyében. Tagányi Károly, orsz. allevéltárnok úr ez irányban átkutatta levéltárunkat és összeírta azokat az iratokat, melyek az országos levéltárra fontossággal bírnak. Az ezek közé tartozó 1848-ik évi iratcsomagot, melyet elveszettnek hittünk, a szekrénynek tetején, régi újságok között eldugva, találtuk. Tagányi úr az iratok átkutatása közben még egy értékes kéziratra is akadt: Bélteki Drágffy Jánosnak 1524-ben írt, sajátkezű végrendeletére. Az országos levéltárnak esetleg átengedendő iratok ügyében különben eddig semmitféle intézkedés nem történt.

A könyvtár részére a mult évben rendelkezésre bocsátott 6500 frtnyi dotatio a következő czélokra fordított:

Könyvvásárlás, folytatásos művek és folyóiratok	3536 frt 73 kr.
Katalogus és irnoki munka	501 » 50 »

Könyvkötés ... ..	1330 » 30 »
Iroda, nyomtatványok, szállítás, ruhatárnok, kisebb javítások a könyvtárban ... ..	249 » 98 »
Bútorzat (könyvvállványok) ... ..	725 » 20 »
Összesen ... ..	6343 frt 71 kr.

A könyvtárra 1898-ban összesen 6496 frt 92 krt utalványoztunk; a maradék az irodai és egyéb kisebb kiadások rovatában mint pénztárkészlet az 1899-iki évre ment át.

Ezen kimutatás szerint könyvekre fordítottunk 54<sup>o</sup>/<sub>o</sub>, katalógusra 8<sup>o</sup>/<sub>o</sub>, kötésre 20<sup>o</sup>/<sub>o</sub>, irodai s egyéb kiadásokra 4<sup>o</sup>/<sub>o</sub>, bútorzatra 11<sup>o</sup>/<sub>o</sub>. A hiány az ép említett pénztárkészlet.

A könyvvásárlásra fordított összegre nézve még megjegyzendő, hogy annak fele része a folyóiratok járatására kell. A könyvkötés a rendesen majdnem felvett 15<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-nál 5<sup>o</sup>/<sub>o</sub>-al nagyobb összegbe került. Magyarázata, hogy számos évek mulasztásait pótolni kell, és hogy az új könyvek azonnal kötés alá kerülnek.

Úgy mint a könyvtárban, a Goethe-gyűjtemény kötetlen könyvei is az év folyamán kötés alá kerültek, mire a 2000 frtnyi Goethe-alapból 90 frtot fordítottunk.

Néhány ügy fordult elő a mult esztendőben, mely a tisztelt bizottságtól várja elintézését.

Néhány tudományos társulat fordult hozzánk, kérvén velünk a kiadványcserének megindítását. Ezek a következők: 1. The University of Kansas. Kiadványai, a »Kansas University Quarterly« 1892 óta 4 kötetben jelentek meg. Kéri ezekért a megfelelő kiadványokat.

2. The Missouri Botanical Garden ajánlja »Annual Report«-ját megfelelő természettudományi kiadványokért.

3. Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

4. R. Accademia di Science Lettere e Belle Arti di Palermo. Luigi Sampolo, Segretario Generale levélben szólit fel bennünket a csereviszony megindítására.

Részünkről javasolnám, hogy a mi Akadémiánk szólítaná fel a torinoi akadémiát a kiadványcsere megindítására. Ez a csere annál fontosabb volna, mert igen értékes kiadványai a fővárosban tudtommal nem találhatók sehol.

A magy. kir. mezőgazdasági múzeum igazgatósága az Akadémia főtítkári hivatalához fordult, hogy a gazdasági tudományok köréből való duplicatumokat csekély árban, vagy — tekintettel a múzeum szerény budgetjére — ingyen kapná.

Végre egy értékesebb kikölcsönzött műről kell itt még jelentést tennem, melyet Munkácsy Mihály festőművész kölcsönzött ki 1891 deczember 14-én, és mely azóta vissza nem került. E mű sorsa dolgában Cécile de Munkácsy úrnőhöz fordultam, ki azonban,

mint Chateau de Colpachban, 1898. június 13-ikáról kelt levelében értesít, e munkát, melynek czíme: Pauly, Description ethnographique des peuples de la Russie (St. Petersburg, 1862.) férje tárgyai között nem lelhetette meg.

A könyvtár használásáról a következőket jelentem: Az olvasóterem látogatása belépti jegyek váltásához van kötve. A tanév kezdetén a budapesti tankerületi főigazgató útján a főváros középiskolái láttatnak el belépti jegyekkel. A főiskolai hallgatók és egyéb látogatók magában a könyvtárban kapják a jegyeket. A jelen tanév elejétől 624 látogató jegyet osztottunk ki. A könyvek kikölcsönzése az utolsó évek folytán tetemesen emelkedett. A vidéken számos hatóság és iskolai igazgatóság veszi igénybe könyvtárunkat.

Végül nem hallgathatom el azt a tapasztalásomat, hogy a könyvtár tisztviselői személyzete, az egyik alkönyvtárnok tartós gyengélkedése miatt, teljes mértékben elégtelen. A másik alkönyvtárnok a köteles példányok és a cserepéldányok kezelését viszi, úgy hogy az egész könyvtárnak kezelése, az összes lajstromozási és egyéb számtalan dolog egy emberre, a főkönyvtárnokra marad. Ily kiterjedésű könyvtár azonban, a minő az Akadémia könyvtára — nem is szólva a kéziratárról, mely szintén sok oldalról vétetik igénybe — összes ügyeinek elintézése egy ember által, oly módon, hogy az ügy maga érzékeny kárt ne szenvedjen, physikai lehetetlenség. Nem kívánok e felszólalásommal rövid idő alatt intézkedést előidézni, de kötelességemnek tartottam a tisztelt bizottság figyelmét felhívni e fontos ügyre.

A főkönyvtárnok e jelentését a következő statisztikai kimutatás egészíti ki:

A rendezett tudományszakok száma 53; ezek 56,995 munkát tartalmaznak a következő kimutatás szerint:

Bibliographia 1141, Encyclopaedia 141, Philosophia 1352, Mythologia 112, Theologia 904, Paedagogia 1909, Széptudomány 536, Anthropologia 314, Jogtudomány 1231, Magyar jogtudomány 1527, Politikai 2354, Magyar politika 1672, Történelem 5757, Magyar történelem 2874, Magyar országgyűlések 95, Életrások 2538, Földrajz 1067, Magyar földrajz 455, Térképek 926, Utazások 1203, Statisztika 708, Schematismusok 114, Hadtudomány 678, Régészet 1381, Éremtudomány 176, Matematika és csillagászat 1097, Természettudomány 177, Természettan 939, Vegytan 416, Természettudomány 129, Állattan 491, Növénytan 427, Ásvány- és Földtan 512, Gazdaságtan 3521, Orvostudomány 2483, Nyelvtudomány 2068, Classica-philologia 732, Görög írók 827, Latin írók 894, Új-latin írók 796, Magyar nyelvészet 473, Régi magyar irodalom 658, Magyar Irodalom 2912, Germán irodalmak 1575, Francia irodalom 687, Olasz és spanyol irodalom 250. Szláv irodalom 406, Keleti irodalom 1709, Incunabulumok 356, Akadé-

miák és tudományos társulatok kiadványai 366, Magyar tud. Akadémia kiadványai 360, Külföldi tolyóiratok 196, Hazai újságok és folyóiratok 373.

A szakkatalogus áll 102 kötetből és 48 czédulatokból.

A könyvtár gyarapodása a járuléknaplók kimutatása szerint a következő:

Vétel útján: 385 mű, 364 kötet, 80 füzet. Kiadványcsere és ajándék útján: 524 mű, 400 kötet, 358 füzet, 2 térkép. Magánosok ajándékából: 39 mű, 24 kötet, 18 füzet. Nyomdák köteles példányai 356 nyomda: 6925 mű, 1357 kötet, 6254 füzet, 113 zenemű (3 kötet, 86 füzet) és 23 térkép. Magyar Tudományos Akadémia kiadványai: 27 mű, 45 kötet, 18 füzet.

Iskolai értesítő: 125 darab.

Külföldi folyóiratok száma: 112.

A könyvtár olvasótermében 1898-ban 6959 olvasó 9012 művet használt. Belépésre az olvasóterembe 687 db. belépti jegyet osztottunk ki. Házi használatra 942 kölcsönző 1479 művet kölcsönzött ki, beszámítva hatóságok útján vidékre kölcsönzött könyveket is.

## AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET KÖNYVTÁRA 1898-BAN.

Az Erdélyi Múzeum-egylet könyvtára 1898. évi állapotáról Dr. *Ferenczi Zoltán* igazgató a következő jelentést terjesztette az egyesület évi közgyűlése elé:

I. A lefolyt évben a könyvtár gyarapodott vétel útján 461, ajándékban 649, köteles példányban 280, összesen tehát 1390 kötettel és füzetrel, melyek az erre készült szerzemény-könyvbe, mint alapleltárba, mind be vannak vezetve. Könyveket adományoztak könyvtárunknak: Kövály László, Dirner Gusztáv, Nyíry Elek, Ferenczi Zoltán urak, a földművelésügyi miniszterium, Gombos Ferencz, Speidl Ernő urak, b. Bánffy Dánielné urnő ő excejá, a kalocsai érseki hivatal, Stein Gábor ur, a m. tud. akadémia, Laube Henrik ur, De Gerando Antonina urnő, Gámán Zsigmond ur, a kolozsvári tud. egyetem rektori hivatala, a kolozsvári keresk. és iparkamara, Böhm Mihály ur. a m. kir. vallás- és közokt. miniszterium, dr. Márki Sándor, dr. Gyalui Farkas, dr. Nagy Mór, Hubay Jenő urak, a m. országgyűlés elnöki hivatala, a budapesti egyet. könyvtár igazgatósága, Nogáll János cz. püspök ur, Székely János, dr. Csiky Viktor, Kovács Péter fiai, Schunda V. József urak, Budapest fővár. tanácsa, Ruzicska Gyula ur, Budapest főv. stat. hivatala, a krakói akadémia, a m. k. földtani intézet, gróf Esterházy Kálmán, Vajda Ödön zirczi apát urak, a székely pályadíjalap választmánya, dr. Farkas Lajos, Németh Rudolf, Balázs István, Czerny Antal, Versényi György, Butler



E. D., Szádeczky Lajos, Moldován Gergely urak, Csongrád vármegye alispáni hivatala, a báró Wesselényi-család. Az ajándékok közül különösen a következőket van szerencsém külön kiemelni, mint jelentősebbeket: a báró Wesselényi-család levéltárából könyvtárunkba jutott 186 drb nyomtatvány, kiválóan térkép, Hubay Jenő ur ajándékozott 80 kötetet, Vajda Ödön zirczi apát ur a rend történetére vonatkozó 8 művet 10 kötetben, Székely János ur a *Gartenlaube* 20 évfolyamát. Az adományok többi részét főképp a két szakosztály útján könyvtárunkba jutott cserepéldányok teszik. A vétel útján szerzett könyvekre kiadtunk 1308 frt 62 krt, mely összegben kisebb mennyiségű vegyes kiadásaink is benne vannak, könyvköttetésre 669 frt 14 krt, s így összesen: 1977 frt 76 krt. A vett és más úton könyvtárunkba került művek mind fel vannak dolgozva s könyveink közé igtatva.

Személyi változás csupán az volt könyvtárunkban, hogy Tóth Ernő napdíjas ur az egyetemi könyvtárhoz lépven át, helyébe Derzsi Ödön urat neveztem ki a t. igazgató választmány beleegyezésével.

II. Könyvtárunk használatáról a következő adatok szólnak: Az egyetemi könyvtárral közös olvasó-teremben megfordult 1898-ban 14,400 olvasó, a kik helyi használatra kikértek 12,951 és házi használatra 1804, összesen 14,756 kötetet és füzetet. Letett index volt 921. Egy óra esik átlag 1200, egy napra 40 olvasó. A könyvtár használatának statisztikai adatai az 1897. évihez képest nagy emelkedést mutatnak a helyi használatra kikért művekre nézve. Ennek oka az, hogy indítványomra ugy egyeletünk t. igazgató-választmánya, valamint a tek. egyetemi tanács megadta a felhatalmazást a betűrendes czédula-katalógusok olyforma összelegyítésére egy betűrendes katalógusba, hogy magokon a czédulákon is jeleztessék, megfelelő bélyeggel, hogy melyik könyvtáré a könyv s különben a leltári kezelés teljesen elkülönítve maradjon. A betűrendes katalógus ez összeöntése nagyon megkönnyítette a használatot; de egyszersmind lehetetlenné tette a kivett könyvek szorosán elkülönített kezelését; tehát a helyi használatra kivett könyvek fenti számában mindkét könyvtár adatai egyesítve vannak. Ugyanezzel kapcsolatban a személyi körülmények most már lehetővé tévén, a könyvkivevést a régi könyvrendszer helyett kettős czédularendszerré alakítottam át, melyek közül egyik a kivevő neve, másik a kivett könyv czíme szerint kezeltetik betűrendben s így a kezelés gyorsaságát nagy mértékben előmozdította.

Levéltárunk a múlt évben szintén szaporodott, a mennyiben Erdős Miksa urtól egy kötet múlt évszázi, többnyire kormányi rendeleteket és kivonatokat vásárolt könyvtárunk 30 frton. A báró Wesselényi-család levéltára is háromnegyed részben rendezve van.

## A SZEGEDI SOMOGYI KÖNYVTÁR ÁLLAPOTA 1898/99-ben.

A Somogyi könyvtár 1898/9 évi állapotáról, különösen a czímtározás és rendezés előhaladásáról, az évi gyarapodásról, a használatról és egyéb viszonyairól, Reizner János a következő. könyomatban is sokszorosított jelentésben számolt be a nyilvánosság előtt:

A közművelődési palotába a 1897. évi május hóban történt beköltözés óta, a könyvtár állományának az egyes szakok és alszakok által igényelt tervszerű elhelyezése folytatott, de mint múlt évi jelentésemben is érintettem, a munkálatok ezen neme az átszámozások kényszerénél fogva huzamosb időn át fog tartani. mivel a szekrények eltérő szélességeinél fogva sok helyen az új felállítás és ezzel együtt az átszámozás elkerülhetetlen.

E mellett folytatott a czímtározás, s miként előző évi jelentésemben is említém, a kisebb füzetek és nyomtatványok felvétele is megtörtént s így azon kedvező helyzetről teszek jelentést. hogy most már e nemből semmi hátralék sincs és jövőre csakis a folyó beszerzések és járulékok czímtározása fog munkát adni. Ez által a könyvtár egyéb munkálatainak és feladatainak megoldására több idő és erő szentelhető.

A czímtározás befejezésével szükségessé vált a czímlapokat tartalmazó és már különben is duzzadt dobozoknak szaporítása és a czímlapoknak betűsoros rendben és arányos tömegekben újra való elosztása.

Ez idő szerint tehát az alapczímlapokat tartalmazó dobozok száma 118, a szakezímlapokéi pedig változatlanul 126 maradt.

Ugy az alap- valamint a szakezímlapok száma az utolsó lapokéval együtt 53,00-en felül van.

Megkezdett a lebélyegzés munkája is. A beszerzések és járulékok már kezdettől fogva veres színű bélyeggel lettek ellátva, a Somogyi féle állomány könyveire pedig kék színű bélyegek kerültek. Eddig 25 alszak van lebélyegezve, vagyis 20,000 kötet.

Az 1898. évi július 1-től a folyó évi június végeig a könyvtár beszerzései alapjának terhére eszközölt megrendelések útján a könyvtár 297 kötetből álló 152 munkával gyarapodott. Ezentúl Kossuth Lajosnak az 1878/9 évekről kelt szegedi érdekű 7 levele került birtokunkba.

A beszerzett munkák túlnyomó része műtörténelmi és művészeti szakba vágó és felettebb értékes kiadványokból áll.

Adománykép és alapítványi járulékként a könyvtár gyarapodása 164 műből álló 151 kötetre és 57 füzetre rúg.

Az összes gyarapodás ennél fogva 316 mű, 448 kötettel és 57 füzettel.

Miként a korábbi években, úgy ezúttal is adományként megkaptuk a m. tud. akadémiának, a m. kir. földtani intézetnek, a m. földtani társulatnak, a m. földrajzi társaságnak kiadványait.

Alapítványi illeték vagy tagsági díj fejében pedig beérkeztek: a m. történelmi társulatnak, a természettudományi társulatnak, a Kisfaludy társaságnak, a Szt. István társulatnak, az orsz. képző művészeti egyesületnek kiadványai. Az egyes adományzók sorából nagyobb számú és becsesebb adományaiknál fogva Szeged város tanácsát, az orsz. m. gazdasági egyesületet, a zirczi főpátságot, a m. mérnök és építész egyesületet, a földmívelésügyi m. k. ministeriumot, továbbá Hermann Ottó, dr. Horváth János, Kállay Albert, Náthli József, dr. Löw Immanuel, Moldován Gergely és Tóth Mike neveit említhetem fel.

A könyvtár ezen gyarapodásához képest annak leltárszerű állapotát szakonként a következő táblázat tünteti fel:

Szak és alszak	A könyvtár állománya 1898 június 30-án.					
	Somogyi adom.		Városi gyarapít.		Együttesen	
	mű	kötet	mű	kötet	mű	kötet
Ösnyomtatvány (idegen és magyar) ... ..	100	109	70	78	170	187
Vallástudomány (6 alszak) ...	6683	12,085	335	430	7018	12,515
Jogtudomány (8 alszak) ...	1424	2153	898	1732	2322	3885
Államtudomány (5 alszak) ...	369	537	614	1143	983	1680
Orvostudomány (6 alszak) ...	562	967	578	846	1140	1813
Természettudomány (5 alszak)	1310	2689	1151	1734	2461	4423
Bölcsélet, neveléstudomány (3 alszak) ... ..	1937	3452	474	840	2411	4292
Történelem, földrajz (9 alszak)	4138	8794	1570	2626	5708	11,420
Nyelvészet, szépirodalom (6 alszak) ... ..	2979	6096	1555	2995	4534	9091
Vegyes (6 alszak) ... ..	691	5923	243	1333	934	7256
Hírlapok (3 alszak) ... ..	161	796	86	703	247	1499
Összesen ... ..	20354	43601	7574	14460	27928	58061

Ezúttal megjegyezni tartozom, hogy a beszerzések azon módja,

mely az utóbbi időben lett életbe léptetve, a tapasztalt késedelmességnél fogva a könyvtár érdekeire nézve hátrányos.

A múlt évi július és augusztus havi szünet alatt a könyvtárt 68-an vették igénybe és az olvasó teremnek szeptember 1-vel történt újra megnyitása óta június 30-ig a szabályok szerint megállapított délelőtti és délutáni hivatalos órák alatt a könyvtárt összesen 11,103 olvasó látogatta, kik összesen 11,408. munkát használtak. Az olvasók e létszámából a délelőtti időszakra 214, és a délután 6 óra után terjedő időszakra pedig összesen 3905 olvasó esik.

Az olvasók havi, úgy átlagos napi számát, valamint a maximális és minimális számadatokat a következő táblázat mutatja:

Év és hónap	Az olvasók száma			
	összesen	napi átlag	leg-nagyobb	leg-kisebb
			napi szám	
1898. július-augusztus ... ..	68	—	—	—
» szeptember ... ..	928	38.16	118	16
» október ... ..	1558	67.16	129	32
» november ... ..	1528	72.16	119	37
» december ... ..	1438	75.13	124	41
1899. január ... ..	1334	53.9	112	26
» február ... ..	1199	52.3	98	26
» márczius ... ..	963	45.18	81	29
» április ... ..	755	34.7	55	18
» május ... ..	699	27.24	57	6
» június ... ..	433	19.15	34	9
Összesen ... ..	11103	48.159	—	—

A könyvtárlátogatók társadalmi állásuk szerint a következőkép oszlottak meg: lelkész 25, tanár és tanító 340, tanuló 10,175, író 7, művész 75, ügyvéd 9, katona 10, törvényhatósági tisztviselő 24, államhivatalnok 90, magán hivatalnok 141, orvos 3, gyógyszerész 1, gazdálkodó 4, építész 35, kereskedő 10, magánzó 47, nő 177. A tanulók csakis a szaktanáraik részéről kijelölt műveket használhatták.

Megemlíteni tartozom, hogy a képzőművészeti egyesület által márczius hóban rendezett képkiállítás alkalmával a nagy élénkségnél fogva a könyvtárlátogatók zavarva voltak, mely körülmény a látogatás mérvére is kihatással volt.

Egyébként a könyvtárt és berendezését az elmúlt évben is vidékről igen sokan megtekintették és a felállítás úgy a czímtározás rendszerét több keletkező intézet mintául vette.

A könyvtár bizottság az elmúlt évben összesen öt ülést tartott. Az alapító levél értelmében a könyvtár épségét biztosító revízió a bizottsági tagoknak közbejöttével a folyó évi május havában végrehajtván lett, de ezen felül a lebélyegzések alkalmával a szakokról vezetett sorszám leltár alapján az A—D szakokra nézve külön házi revízió is történt és megnyugvással jelenthetem, hogy ezen szakokba tartozó munkáknál hiányt vagy sérelmet nem tapasztaltam.

Az iktatókönyv szerint a múlt év végeig beérkezett 323 ügy, kettő kivételével mind elintéztetett, a folyó évi június 30-ig pedig 163 ügy került ellátás alá.

A járuléknapló a szakok sorszámléltára, a nyilvántartási jegyzékek, a napi statisztika, stb. pontosan vezetettek, illetőleg a gyarapodás mérvéhez képest kiegészítettek.

A köz törvényhatósági bizottság múlt évi 439. sz. határozatával a könyvtárt s ezzel kapcsolatban a muzeumot is állami felügyelet alá bocsájtotta és ezzel együtt az államsegély igénybe vételére lépéseket tett.

Miként múlt évi jelentésemben is említém, a könyvtári felügyelőség a múlt évi szünet alatt a könyvtárt és ügykezelését megvizsgálta. Jelentése alapján az országos főfelügyelőség a vallás- és közoktatásügyminiszteriumhoz intézett előterjesztésében a könyvtárról a következőket adta elő:

»Szegeden a Somogyi könyvtár mind a könyvkészletének értéke mind rendezett állapota, tervszerű gyarapodása és a látogatók nagy száma tekintetében a legelső helyet foglalja a városi könyvtárak között. A könyvtáralapító Somogyi Károly esztergomi kanonok nagylelkűségével egyenlő színvonalon áll a város bőkezűsége, melyet a közművelődésnek szentelt díszes palotában helyezett el, szakképzett, buzgó igazgató gondjaira bízott és gyarapodásáról gondoskodik. Mintául szolgálhat a könyvtár más városoknak, melyeket meggyőzhet arról is, hogy jól felszerelt olvasó teremmel rendelkező nyilvános könyvtár nagy mértékben képes felébreszteni és fokozni a tudomány és irodalom iránti érdeklődést. Erről tanúságot tesz az a tény, hogy 1897/8-ban 7090-nél többen keresték fel az olvasó termet. Ezen könyvtárral szemben más teendő nincs, mint a szegedi főügyészség területén levő nyomdák termékeit rendelkezésre bocsátani.«

Értesülésem szerint ehhez képest intézkedés történt, hogy a főügyészségi köteles példányok a könyvtárnak átadassanak. Ez úton jövőre a könyvtár óriási arányokban fog gyarapodni.

A könyvtár szervezeti és ügykezelési szabályai megállapítva mindeddig nincsenek, illetőleg az állami felügyelet szempontjából

szükséges tárgyalás és módosítás tekintetéből a bizottsághoz viszküldettek.

A könyvestermek és polczoknak letakarítása, valamint az egyes könyvek átvizsgálása a szünet alatt az A—D szakokra nézve végrehajtvá lett.

Végül jelentem, hogy Lázár Béla segédkönyvtáros, anyakönyvvezetőnek kineveztetvén, 16 évi hűséges szolgálata után júl. 15-én a könyvtári teendőktől felmentetett és állásának betöltésére a pályázatot kiíratott.

## A MAGYAR KIR. KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL NYILVÁNOS KÖNYVTÁRÁNAK ÉS TÉRKÉPGYÜJTEMÉNYÉ- NEK ÜGYKEZELÉSI ÉS HASZNÁLATI SZABÁLYZATA.

(Életbe léptetett Báró Dániel Ernő kereskedelemügyi miniszter 1898. január 2-án 8339/1897 eln. szám alatt kelt rendeletével.)

A magyar kir. központi statisztikai hivatal kebelében az 1897: XXXV. t.-cz. 4. §-a értelmében létesített nyilvános könyvtár- és térképgyűjtemény ügykezelésére és használatára vonatkozó szabályzatot — az 1890. évi október hó 2-án 3235. eln. sz. a. kelt kereskedelemügyi ministeri rendelettel megállapított könyvtári utasításnak egyidejűleg való hatályon kívül helyezésével — következőleg állapítom meg:

1. §. A magyar kir. központi statisztikai hivatal könyvtárának és térképgyűjteményének élén a könyvtárnok áll; a szükséges segéd-személyzetet a hivatal igazgatója osztja be.

Ugyancsak a hivatal igazgatója gondoskodik egy könyvtári bizottság szervezéséről s a könyvtári szakügyeket e bizottság meghallgatásával illetve javaslata szerint intézi.

2. §. A könyvtári személyzet a rendes hivatalos órák alatt a könyvtári helyiségekben köteles tartózkodni. E tekintetben elkövetett mulasztásokból eredhető károkért anyagilag felelős.

3. §. A könyvtár teljes könyvvállományának nyilvántartására a szakcsoportonkint s egy csoporton belül a szerzők vagy rendszők betűrendjében szerkesztendő katalógus szolgál. A csoportok beosztását a hivatal igazgatója határozza meg; ugyanő intézkedik a katalógusnak kellő számban való sokszorosításáról s esetleges árusításáról.

A katalógus minden tíz évben újból kiadandó.

4. §. A könyvtár állománya gyarapodhatik könyvekkel, füzetekkel, térképekkel, kéziratokkal stb.:

- a) vétel útján;
- b) csere útján;
- c) ajándék vagy hagyaték útján;

d) a magyar korona országaiban megjelenő, s az 1897. évi XXXV. t.-cz. 4. §-a alapján beszolgáltatandó könyvek köteles példányai által.

5. §. Könyvek vásárlását — a költségvetésileg engedélyezett hitel korlátain belül s a magyar kir. központi statisztikai hivatal ügyköre és ügyviteli szabályzatának 20. §-ában megállapított irányelvek szerint — a hivatal igazgatója rendeli el; a könyvtárnok kötelessége a világirodalom termékeit állandóan figyelemmel kíséreni, a könyvtár céljainak megfelelőkről jegyzéket készíteni, s ezt a hivatal igazgatójának havonként bemutatni.

Mindennemű, a könyvtár részére történt megrendelés nyilván tartandó, hogy a költséghitel állása mindenkor pontosan megállapítható legyen.

6. §. Csereviszony megindítására — a m. kir. központi statisztikai hivatal ügyköre és ügyviteli szabályzatának 27. §-a értelmében — a hivatal igazgatója jogosult; a könyvtárnok állandóan ellenőrzi a csereviszonyból eredő könyvek szabályos befolyását, indítványt tesz a fennálló csereviszony megszüntetésére, vagy a hol ajánlatosnak mutatkoznék, újak megindítására.

A köteles példányok beszolgáltatását és kezelését a kereskedelemügyi m. kir. minister külön rendeletben szabályozza.

7. §. A könyvtár összes gyarapodásáról könyvtári napló vezetendő, melybe a könyvek — beérkezésök sorrendjében — följegyeztetnek. A könyvtári naplónak a következő adatokat kell tartalmaznia: *a)* évi folyószám; *b)* a bevételezés ideje (hó és nap); *c)* az esetleges kiséző, utalványozó stb. okmányok ügyszáma; *d)* a könyv címe és szerzőjének neve; *e)* darabszáma (kötet, füzet, egyéb, összesen); *f)* a forrás megnevezése, a honnan s a mód, a hogyan a könyv szereztetett (vétel: mely czégtől; csere: mely hivaltól; ajándék vagy hagyaték: mely testülettől, intézettől, vagy magánostól; köteles példány: mely nyomtatótól, illetőleg kiadótól; *g)* a könyv könyvársi, esetleg becslés útján megállapított értéke, a könyv szerzésének címe szerint részletezve; *h)* a csoport jele, melyre beosztott; *i)* a katalógusban nyert tételszáma; *k)* jegyzet.

A könyvtári napló mindig a múlt évi könyvállománnyal kezdendő, minden oldal az előző oldal összegével nyitandó meg, hogy a könyvtár teljes állományáról és értékéről bármikor meggyőződést lehessen szerezni.

8. §. A könyvtári állomány csökkenéséről külön kiadási napló vezetendő. A könyvtári naplóba már bevezetett könyvek csak tíz évenként, a katalógus újra szerkesztésekor, a hivatal igazgatójának rendeletére selejtezhettek ki.

A kislejtezett könyvek jegyzéke azonban — azok értékének feltüntetésével — a kereskedelemügyi ministerhez felterjesztendő.

9. §. A könyvtári naplóval egyidejűleg készítendő a czédulakatalógus, melyre a könyv teljes címét, szerzője, kiadója nevét, a kiadás helyét és évét, a napló tételszámát, a csoport jelét, a katalógusban nyert számát, a könyv értékét, szerzési címét, alakját és a

kötés minőségét kell rávezetni. A czédula-katalógus alapján kell helyesbiteni — havonként legalább egyszer — a csoportonként kötetekbe foglalt s egy csoporton belül a szerzők nevének vagy a rendszóknak betürendjében szerkesztett nagy katalógust. Az évi gyarapodás jegyzéke sokszorosítható.

10. §. A könyvtárnak tartozik pontos nyilvántartásokat vezetni a könyvtárnak járó cserepéldányokról és folyóiratokról; azoknak rendes időben való beérkezését figyelemmel kísérni, az esetleg ki maradó példányokat megszürgetni.

11. §. A könyvtárnak folytonos összeköttetésben áll a budapesti nyilvános könyvtárakkal, könyvkereskedőkkel, ódondászokkal, hogy arra nézve javaslatot tehessen, hogy mely könyvek volnának beszerezhetők, vagy ha a hivatalnak valamely műre csak rövid használatra volna szüksége, a nyilvános könyvtárakat vehesse igénybe.

12. §. A könyvtár gyarapodásáról évnegyedenként — legkésőbb az évnegyed végét követő hónap 20-ik napjáig — számadás terjesztendő be a kereskedelemügyi m. kir. ministerium számvevőségéhez. A számadás tartalmazza a befolyt könyvek kötet-számát, értékét — vétel, csere, ajándék vagy hagyaték révén és köteles példányok szerint részletezve. A számadáshoz eredetiben — egyuttal folyósítás végett — melléklendők a könyvtárúsi számlák.

A folyóiratok az év végén vezetettvén be a könyvtári naplóba, azokról számadás legkésőbb a következő év január havának végéig terjesztendő fel.

13. §. A beterjesztett számadásokat a kereskedelemügyi m. kir. ministerium számvevősége átvizsgálja, s vizsgálatának eredményéről a hivatalt értesíti. Jogában áll a számadások helyességéről helyszíni felülvizsgálat útján meggyőződést szerezni.

14. §. A hivatalhoz érkező fölös példányok a könyvtári naplóba rendszerint nem vezetnek be, s külön kezelésbe veendőek. Másodpéldányok lehetőleg a zágrábi kir. országos statisztikai hivatal, esetleg a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium könyvtárának juttatandók; további fölös példányok időnkint kiselejteztetnek. Gondoskodni kell azonban arról, hogy oly művek, melyek kiváló belbecsessel bírnak, vagy tartalmoknál fogva sűrűn használatnak, a könyvtárban két, esetleg több példányban is őriztessenek.

15. §. A statisztikai hivatal egyes osztályainak rendes segéd-könyv-szükséglete nem a könyvtár részére megállapított hitelből, hanem az irodai átalányból fedezendő. Ily segéd-könyvek beszerzéséről és használatának módosatairól a hivatal igazgatója saját hatáskörében intézkedik.

16. §. A könyvtár kétféleképen használtatik, úgymint: 1. a könyveknek és térképeknek az olvasó-teremben használata; 2. könyvek kikölcsönzése által.

17. §. A könyvtár olvasó-terme nyitvatartásának napját és



óráját a hivatal igazgatója határozza meg, s ennek megfelelő módon való közzétételéről gondoskodik.

Julius hó 1-től augusztus 31-ig — a könyvtár rendezése miatt — a könyvtár a közönség előtt zárva van.

18. §. A könyvtárnok előtt ismert, vagy a hivatal valamely tisztviselője által bevezetett egyének az olvasó-termet minden igazolás nélkül látogathatják; más egyének ellenben foglalkozásukat vagy társadalmi állásukat kellően igazolni tartoznak.

A könyvtárnok jogosítva van azok számára, kik az olvasó-termet gyakrabban használni akarják, az előbbi pontban foglalt feltételek alapján egy polgári évre érvényes állandó igazoló-jegyet kiállítani.

19. §. Az olvasó-terembe lépés előtt a kalap, esetleg bot, esernyő vagy felöltő a szolga őrizetére bízandók, a ki az átvett ruhadarabokat díjtalanul tartozik kezelni.

Az olvasó-teremben a könyvtári személyzet egy tagja a látogatónak kérőlapot szolgáltat ki. A kérőlapra az olvasásra kikért könyv vagy könyvek czíme, szerzőjének neve, csoportjele és száma az olvasó-asztalon levő katalógusból irandó ki; a kellően kitöltött kérőlap a könyvtári személyzet egy tagjának nyújtandó át, a ki a kívánt könyvet kikeresteti és — a kérőlap visszatartása mellett — átadja.

A mennyiben a katalógus elég tájékoztatást nem nyújtana, a könyvtári személyzet szóbeli felvilágosításokat és útmutatásokat nyújt.

20. §. Egyszerre csak egy munka, és rendszerint csak egy kötet vehető ki; midőn azonban valamely munkának sikeres használata, vagy a tudományos cél több könyv igénybevételét teszi szükségessé, ez is megengedtetik.

Czímterek — czímek tömeges kiírása végett s üzleti célra — nem adatnak ki.

21. §. Az olvasó-teremben dohányozni nem szabad; hangosan beszélni, az olvasókat járás-kelés vagy egyéb láрма által zavarni tilos.

22. §. A használt könyv épségeért a kivevő felelős. Munka közben tintát használni, a térképeket átrajzolni nem szabad.

23. §. Használat után a könyvet a könyvtári személyzet egyik tagjának kell visszaadni, a ki a megfelelő kérőlapon a könyv visszadását, az olvasó szemeláttára, kelettel ellátott könyvtári bélyegzővel tanúsítja. Ha az olvasó újabb könyveket kíván, új kérőlapot állít ki. Egymásután többféle könyv kiadása csak akkor tagadható meg, ha a kívánalmak teljes rendszertelenségét és kapkodást árulnak el.

24. §. Távozás előtt az olvasó nevét és állását egy visszatérőlapra, jegyzí fel, melyet a könyvtári személyzet illető tagja, ha a használt könyvek visszaszolgáltatásáról meggyőződött, napi bélyegzővel bélyegez le és kézjeggyel lát el. Az így lebélyezett visszatérőlap szolgál az olvasó igazolásául a könyvtárból való távozásra:

a szolgál a ruhatári darabokat csak ezen visszatérőlap és a ruhatári jegy ellenében szolgáltatathatja ki.

25. §. Ha a statisztikai hivatalnak hivatalos használatra valamely könyvre szüksége van, ez — ha éppen az olvasóteremben használatban volna is — azonnal bekövetelhető.

26. §. A ki az olvasó-teremben rendetlenül és zavarólag viseli magát, azt a könyvtári személyzet rendreutasíthatja; ismétlődés esetén a könyvtárnok vagy helyettese a könyvtár használatától eltilthatja. A ki a használt könyveket megrongálja, kártérítéssel tartozik, s azonkívül szintén eltiltható a könyvtár látogatásától.

27. §. A m. kir. központi statisztikai hivatal könyvtárából könyveket házi használatra kikölcsönözhetnek:

a) a m. kir. központi statisztikai hivatal tisztviselői;

b) a nemzeti múzeumnak, az egyetemi és akadémiai könyvtárnak és az országos levéltárnak azon tisztviselői, kiket a nevezett intézetek igazgatósága, mint tudományos buvárlattal foglalkozó egyéneket megjelöl;

c) a m. kir. központi statisztikai hivatal díjnokai és egyéb ideiglenes alkalmazottai, ha térítvényöket az ügyosztályvezető látta-mozza, s érték a felelősséget elvállalja;

d) kivételesen azonban mások is, a kiknek a hivatal igazgatója a könyvek kikölcsönzésére — biztosítékkal vagy a nélkül — engedélyt ad.

28. §. Minden kikölcsönzött könyvről térítvény adandó, mely tartalmazza a könyv teljes címét, szerzője nevét, kiadásának évét, alakját, csoport- és katalógus-számát, kötésének minőségét, a kikölcsönző névaláírását, állásának és lakásának följegyzését, az esetleg letett biztosíték összegét, a kikölcsönzés napját, határidejét, s végül azt a záradékot, hogy a könyv elkallódása vagy megsérülése esetén a kikölcsönző a szenvedett kárt megtéríteni tartozik, alávétvén magát a m. kir. központi statisztikai hivatal által szabadon választandó bíróság sommás ítéletének.

29. §. Egy hónapnál hosszabb időre könyvet kikölcsönözni nem lehet. Ha egy hónap elteltével a könyv kikölcsönzésére más elő nem jegyeztetett, a könyv másodszorra — de legfeljebb egy hónapi időtartamra — újból kivehető.

Ha a statisztikai hivatalnak hivatalos használatra valamely könyvre szüksége van, ez, ha a kikölcsönzésre kitűzött határidő nem járt volna is le, azonnal visszakövetelhető.

30. §. Unikumok, kéziratok, nehezen megszerezhető könyvek csak kivételesen, külön méltánylást érdemlő esetekben, a hivatal igazgatójának esetről-esetre adott engedélyével kölcsönözhetők ki.

Vidékre való kikölcsönzésnél a hivatal igazgatójának engedélye szintén esetről-esetre kikérendő.

31. §. A könyvtárnok a kikölcsönzésekről a hivatal igazgatója

által meghatározott jegyzéket tartozik vezetni. Az ily jegyzékekből ki kell tűnnie annak is, hogy a könyvek beszolgáltatására kitűzött határidők mikor járnak le, s egy-egy kikölcsönzőnek mely könyvek adattak ki.

Ha a könyv a kitűzött határidőre nem szolgáltatnék vissza, a könyvtárnok felszólítja a kikölcsönzőt a könyvnek haladéktalan való beszolgáltatására. Sikertelen intés után tartozik azonnal megindítani a birói eljárást a könyv árának megtérítése iránt.

32. §. A kikölcsönzés alatt megsérült vagy hiányossá vált könyveket a kikölcsönző eredeti sértetlen állapotban tartozik visszaszolgáltatni. Ha ez nem lehetséges, az okozott kárnak — biróilag is érvényesíthető — megtérítésére köteles.

33. §. Hivatalon kívüli kikölcsönzéseknél egyszerre legfeljebb csak tizenöt kötet adható ki.

34. §. Jelen szabályzat azonnal hatályba lép; a könyvtár azonban a közhasználatnak csak 1898. évi szeptember hó 1-én adatik át.

Budapesten, 1898. évi január hó 2-án.

*Báró Dániel s. k.*

kereskedelemügyi m. kir. minister.

---

## SZAKIRODALOM.

---

**Dr. Fináczy Ernő.** *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Első kötet. 1740—1773. Kiadja a Magyar Tud. Akadémia.* Budapest, 1899. 8-rét. VIII + 449 l.

A kulturális élet legtöbb ágában a könyv elsőrangú szerepet játszik s különösen a közoktatásügy el sem képzelhető könyvek nélkül. Természetes, hogy abban a nem rég megjelent közoktatás történeti monografiában is, mely Mária Terézia korának magyarországi iskola- és nevelésügyi állapotait minden körülményre kiterjeszkedően s minden tömörsége mellett is széles keretben ismerteti, igen sok oly adat található, mely egy s más tekintetben bibliografiai szempontból is érdekességre számíthat. Azonban ilyen adatok előfordulása még nem elég jogczim arra, hogy valamely művel e helyen foglalkozzunk; rendkívül tág kör nyílna meg ily módon előttünk. Fináczy Ernő könyve fölött nekünk azért nem lehet elsiklanunk, mert habár lényegében és természeténél fogva nem bibliografiai mű. van egy részlete, mely a magyarországi könyvtörténet körébe vágó tanulmányok között egyike a legkitünőbbeknek. Szerzőnek finom történetírói érzéke sugta meg, hogy mindannak megértéséhez, ami a nagy királynő korának iskolaügyét oly érdekessé teszi, igen nagy fontosságú egy pár, a hazai könyvforgalmat, s a könyvek használatát illető kérdésnek alapos tisztázása. S így műve belső koncepcziója mintegy követelte a könyvrevizióról szóló fejezetet, mely a maga egészében is kiválóan sikerült könyvnek egyik legérdekesebb és legfinomabb elemzéssel készült részlete.

Az elemzésnek ez a finomsága különben elengedhetetlen kellék a magyar könyvrevizió kezdetének rajzolásánál. A pedagógiai, vallási, politikai s egyéb szempontok meglehetősen összehasonyolódnak ebben a kérdésben s csak tisztán disztिंगváló szem láthatja meg a dolog igaz képét s csak ilyen módon lehet igazságos ítéletekre számítani. Fináczy az objektivitás előkelő magas-

latáról jelöli meg az egyes tényezők jelentőségét és szerepét, a magyarországi cenzúra történetének rövid rajzolása után mindenkéltől néhány szerencsés vonással hű képet nyújtva a teréziánus korszak híres kulturai ügyvivőjéről Van Swietenről, akinek többek közt a könyvvizíció és a cenzúra ügyét is szabályozni kellett. Érdekesen fejti ki viszonyát a jezsuitákhoz, a kik Pozsonyban a Magyarországra hozott külföldi könyvek revíziójával voltak megbízva, s merev dogmatikus felfogásuk szigorúságával folytonos panaszokra adtak okot, s a magyar helytartótanácsához, a mely minden áron meg akart szabadulni attól a feladattól, hogy a pozsonyi revíziót felülvizsgálja, s több ízben kérte ennek a bécsi cenzúrára való ruházását. Van Swieten a királynéhez intézett előterjesztésében ugyan nem ajánlotta a kérés teljesítését, nyíltan kifejtve, hogy ez a jezsuiták hajthatatlan felfogása miatt igen sok nehézséget idézne elő a munkával különben is tulterhelt bécsi cenzúra működésében, azonban a kancellária könyörgéseire a kérés még is teljesítettett. Fináczy hangjából kiérzik bizonyos elszomorodás, midőn hozzá teszi, hogy »a magyar kancellária e fontos ügyben, mely a legmagasabb szellemi érdekeket érintette, a közvetítő expeditura színvonalára süllyedt alá.« A könyvvizíció kérdése itt a nemzeti történet magasabb szempontjaiból is nevezetes jelentőségre tesz szert, s Fináczy a mily éles szemekkel meglátta ezt, épen oly világosan ki is fejtette. Egyébként e korszak tárgyalásánál a történetírói objektivitásnak több ily nem egészen kellemes teendője akad.

A tanulmány második része a revizórok működésének lényegét, a bírálati szempontokat stb. ismerteti, eredeti forrásokból merített igen tanulságos példákon mutatva meg, hogy miként szűkül jobban és jobban az a kör, amelybe a pozsonyi revízió a szellemi életet bele akarta kényszeríteni. Őszinte de egyoldalú felfogás szívos kitartása ez, a melynek veszedelmes hatásait azonban filozófiai és vallási kérdésekben nagyban enyhítette a királynő és Van Swieten toleráns szelleme. A nemzeti és politika eszmék megnyilatkozásainak nem kellett sokat szenvedniök a gondolatnak emez elnyomatási korszakában, mert ilyen megnyilatkozások szabadabb formában mondhatni alig fordultak elő. »Arról, hogy valaki a nemzeti gondolatért felmelegedett volna vagy a nemzeti szabadság érdekében a kormányzattal ellentétes álláspontra helyezkedett volna, már régen nincsen szó. Jellemzi a helyzetet a cenzúra szempontjából az a tény, hogy a hivatalos iratokban alig akadunk egy-két esetre, melyek a bírálónak alkalmat adtak volna az államellenes tanok jogcímén valamelyik munka eltűntetését javasolni... Rég kiveszett a lelkekből a rugékonyság, mely eszményi szempontból reagálni képes a nemzeti sérelmek ellen.« Hogy mennyire ment mégis a kormánykörök gyanako-

dása, Fináczy fölemlíti a Molnár Gergely 1772-ben Debreczenben megjelent grammatikájának szomorúan komikus esetét, amelynek 3432 példányát azért kobozták el, mert a chriát illusztráló példa Rákóczy Györgyöt *az oroszlánhoz hasonlítja*. A nagybecsű tanulmány mellékleteként a függelék közli Van Swieten említett előterjesztését a magyarországi könyvrevízió ügyében: »Note sur la proposition de la chancellerie Hongroise par rapport à la censure des livres.« (c.)

**A könyv.** *Irodalmi, bibliografiai és könyvipari hetilap.* Szerkeszti *Sebestyén Ede.* Budapest, VIII. Ullői-ut 18. sz. Előfizetési ár egész évre 6 frt. 1. szám 1899. szeptember 23.

Az új hetilap programjából kiemeljük a következőket: »Ebben a lapban egyesíteni akarunk mindenkit, valakinek a könyv megteremtésében része vagyon. Írók és kiadók, illusztrálók, könyvkereskedők és könyviparosok: mind megtalálják benne ami érdekli őket és mind érdekeik megvédőjének tarthatják a lapot. Főbb céljainak egyike az leszen, hogy mozgalmat szervezzon az országban aziránt, hogy Magyarország is belépjen az írói jogokat védő nemzetközi szövetségbe . . . . Szükségessé teszi a lapot és gyarapítja föladatait az a gyakori érintkezés is, amelyben az írók, illusztrálók, kiadók, könyvkereskedők és a művészi színvonal elérésére törekvő könyvkötők állanak. Kell, hogy ezeknek egy közös lapjuk legyen, ahol tájékozódhatnak a többieknek őket illető dolgairól, ahol úgyszólván minden héten találkozhatnak, beszélhetnek és tanácskozhatnak. . . . .«

Ha sikerül e programot megvalósítani s a megjelölt kör tényezői között az állandó érintkezést megteremteni, a vállalat határozottan hiányt fog pótolni. Az előttünk fekvő számok révén azonban igen nehéz jóslatot mondani. Neves írók dolgozatai mellett reklámczikkek s más értéktelen közlemények találhatók; irodalmi kritikájának alapelvei nem domborodnak ki eléggé; repertoriumai nagyon sok kívánni valót hagynak maguk után; a könyvipar szempontjából pedig a lap már szegényes kiállítása miatt sem számíthat nagy tekintélyre. Meglehet, hogy a kezdet nehézségein túlesve mindezek a fogyatékok meg fognak szűnni. S tekintve a magyar könyvpiacz mindig fokozódó élénkségét, kíváncsian is volna, hogy biztos alapokon nyugvó s úgy tartalmában mint külső megjelenésében egyaránt megfelelő és stilszerű időszaki közlőny szolgálja a folyton újabb és újabb irányokban szétágazó és egymással különböző pontokon ismét érintkező érdekeket.

(—ó.)

**Franz Joseph I. und seine Zeit.** *Culturhistorischer Rückblick auf die Francisco-Josephinische Epoche. Unter dem höchsten Protectorate Seiner Kais. und Königl. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Franz Ferdinand und unter Mitwirkung hervorragender Hof- und Staatswürdenträger, Militärs, Politiker, Gelehrten, Schriftsteller, Künstler und Persönlichkeiten aus der Gesellschaft herausgegeben von J. Schnitzer. Wien L. Lechner. München, Caesar Fritsch. 2-rét. I. k. 480 l. II. k. 510 l.*

Azért jegyeztük ide egész terjedelmében ezt a hosszú címet, mert úgyszólván magában foglalja az uralkodó jubileuma alkalmból létrejött legnevezetesebb irodalmi alkotásnak keletkezési körülményeire vonatkozó legfőbb adatokat. Hogy pedig e helyen szólunk e két előkelő fényűzéssel kiállított kötetről, nem bibliofil szempontból tesszük. Egyszerűen föl akarjuk említeni ama közleményeit, a melyek könyvtárakkal foglalkoznak. Az egyik egészen közről érdekel, t. i. *Szalay Imre* dolgozata a Magyar Nemzeti Múzeumról, a mely a körülmények parancsolta rövidsége mellett is az intézet majdnem százéves történetének minden lényeges mozzanatára kiterjeszkedik. A tömör vázlat igen szemléltetően adja elő, hogy miként fejlődött ki a nagyecenki könyvtárból a tudományok majdnem minden ágát felölelő nagy nemzeti kultúr-intézmény. A dolgozat élén Alt Rudolf kiváló osztrák festőnek a Nemzeti Múzeumról az ötvenes években készített érdekes vázlata látható; kezdetbétükül és egy helyen lapszéli diszül Korvin-kódexek disztéseinek részletei vannak alkabnazva. *Szily Kálmán* a magy. Tud. Akadémiáról írt dolgozatában az akadémiái könyvtárról csak egészen röviden emlékezik meg. Az osztrák könyvtárügynek két dolgozat van szentelve. Az egyiket a bibliografiai irodalomban jól ismert nevű *Frankfurter S.* írta »Das Bibliothekswesen« cím alatt s valóban nagy ügyességgel csoportosította az utolsó felszázad könyvtárügyi mozgalmaira vonatkozó adatokat, kiindulva az 1848-iki állapotokból, a midőn az összes osztrák állami könyvtárak állománya nyomtatványokban 552,925 kötet és az egész könyvtári javadalmazás 12,700 frt volt. Az udvari könyvtárról *dr. Beer Rudolf* külön terjedelmesebb tanulmánya szól. Bevezető sorai-ban főlemliti, hogy erről a nevezetes gyűjteményről 1835 óta behatőbb történeti ismertetés nem jelent meg s neki közvetlenül az első forrásokból kellett dolgoznia. Csak az utolsó ötven év eseményeit ismerteti, azonban épen ez az időszak az, a mely alatt a könyvtár mai jelentőségére és gazdagságára emelkedett. A könyvtár újabb történetére vonatkozó kiadványok hiánya különös érdekességet és hasznosságot kölcsönöz Beer dr. dolgozatának.

*E—r.*

## FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

## I.

## HAZAI FOLYÓIRATOK.

Az **Egyetemes Philologiai Közlöny XXIII. évfolyama** 8. füzetében (1899 október) *Katona Lajos* az *Alphabetum Narrationum*-nak a budapesti egyetemi könyvtárban levő kéziratáról ír. *Heinrich Gusztáv* a *Robinsonádok* irodalmáról újabban megjelent dolgozatokat, *Kardos Albert* pedig a *Vásárhelyi Daloskönyv*nek *Ferenczi Zoltán*-féle kiadását ismerteti.

Az **Erdélyi Múzeum XVI. kötetének 7. füzetében** (1899 szeptember 15.) *Gyalui Farkastól* nekrológot közöl id. *Böhm Mihály*ról, az Erdélyi Múzeum könyvtárának nemrég elhunyt segédőréről. — A 8. füzetben (1899 október 15.) *Szadeczky Béla* ismerteti *Békefi Remignek* a sárospataki és debreczeni iskolák régi törvényeiről szóló dolgozatait.

A **Grafikai Szemle IX. évfolyamának 7. száma** (1899 július) *Morelli Gusztáv*ról közöl méltató cikket, kisebb közleményeiben pedig a fővárosi nyomdász szakiskolával és a névjegy történetével foglalkozik. — A 8. számban (1899 augusztus) *Kner Izidor* nyomdásztól panaszkozó cikk olvasható a köteles példányokról szóló törvény ellen. s kisebb közlemény a *Löcsén 1656-ban* megjelent első magyar állatorvosi könyvről. — A 9. szám (1899 szeptember) az említett szakiskoláról, a jövő évi mainzi *Gutenberg jubileum*ról s egy *A* könyv című új magyar bibliografiai szaklap megindulásáról közöl rövidebb híreket. — A 10. szám (1899 október) közli a grafikai művészet újabb áramlatairól a *Könyvnyomdászok Szakkörében* tartandó előadássorozat tervrajzát, reprodukálja *Junius* cikkét *Misztótfalusi Kiss Miklós*ról s *Fritz Györgyét* a kőpapirosról. Kisebb közlemény olvasható a levelezőlap jubileumáról.

Mellékletként minden számhoz *Firtinger Károly* nyomdászattörténeti munkájából egy-egy félív van csatolva.

Az **Irodalomtörténeti Közlemények IX. évfolyamának 4. fülete** a következő tartalommal jelent meg: *Erdélyi Pál*, *Balassa Bálint* levelei. — *Bernáth Lajos*, *Protestáns iskoladrámák* (II. és befejező közlemény.) — *Császár Elemér*, *Horatius és Verseghy* (II. és befejező közlemény.) — *Adattár: Dézsi Lajos*, *Adatok Pápai Páriz Ferencz életéhez* (II. és befejező közlemény.) — *Récsey Viktor*, *Kalászat a pannouhalmi kéziratárból.* — *Latkóczy Mihály*, *Kazinczy Ferenczné, gróf Török Sophie* folyamodása kölcsönért családi perben. — *Gyalui Ágost*, *Szilágyi István* levele *Arany János*ról. — *Ismertetések, bírálatok*: *Dr. Bartha József*, *A Toldi-monda* (ism. c.) — *Irodalomtörténeti repertorium Hellebrant Árpádtól.*



A Századok XXXIII. évfolyamának 7. füzetében (1899 szeptember 15.) Váczy János ismerteti Horvát Cyrillirodalom-történetét. — Mangold Lajos a hazai hírlapokban 1897 júniustól — 1898 júniusig megjelent magyar történelmi czikkek repertoriumát közli. — A 8. füzetben (1899 október 15.) Margalits Ede horvát-történelmi repertoriumából a tizenkettedik közlemény olvasható. Kisebb közlemények szólnak Székelyi Maylád Miklós 1642-iki czimeres doktori okleveléről és a veszprémi püspökség római oklevelétárának első kötetéről.

## II.

## KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

Centralblatt für Bibliothekswesen. XVI. évfolyam 6—7. füzet (1899 június-július.) Maximilian Curtze, Eine Studienreise; Forschungen zur Geschichte der Geometrie im Mittelalter. — Joseph Förstemann, Felix König (Rex) Polyphemus, erster Bibliothekar des Herzogs Albrecht von Preussen. — Georg Steinhäusen, Eine Universitätsbibliothek als Pfandleihinstitut (1686—1687.) — Recensionen und Anzeigen: P. Gabriel Meier, Catalogus codicum manuscriptorum qui in bibliotheca monasterii Einsidensis O. S. B. servantur (O. H.) Carl Junker, Oesterreichische Bibliographie (F. O. M.) D. H. Müller und Jul. v. Schlosser, Die Haggadah von Sarajevo; nebst einem Anhang von David Kaufmann (F. E.) O. Weise, Schrift- und Buchwesen in alter und neuer Zeit (M. Grolig.) Katalog der Bibliothek des k. k. Finanz-Ministeriums in Wien (Simon Laschitz.) Enrico Mandarini, I codici manoscritti della biblioteca Oratoriana di Napoli (O. H.) — † Friedrich Leitschuh. † August Hackrodt (O. Hartwig.) — Preisaufgabe. — 8. füzet (1899 augusztus.) Max Ihm, Lateinische Papyri. — W. Voss, Kleinere Mittheilungen aus der Grossherzogl. Regierungsbibliothek zu Schwerin. — Otto Hupp, Ein Missale speciale Vorläufer des Psalters von 1457. — Adolf Schmidt, Das Missale speciale L. Rosenthals. — Recensionen und Anzeigen: Edmond Doutté, Bulletin bibliographique de l' Islam Maghrabin (K. Volers.) W. Hudson and I. C. Tingey, Revised catalogue of the records of the city of Norwich, as arranged in the muniment room in the Castle museum (F. Liebermann.) Rudolf Klusmann, System. Verzeichniss der Abhandlungen, welche in den Schulschriften sämmtlicher an dem Programmatausche teilnehmenden Lehranstalten erschienen sind (Ernst Roth.) — 9. füzet (1899 szeptember.) Dr. Stübel, Zur Bibliographie der Geschichtswerke von Eytzing, Bor, Meteren und Strada. — Recensionen und Anzeigen: Carl Brockelmann, Geschichte der arabischen Litteratur (K. Vollers.) Verzeichniss der

Berliner Universitätsschriften 1810—1885. (X. X.) Paul Heitz, Originalabdruck von Formschneider-Arbeiten des XVI., XVII. und XVIII. Jahrhunderts (W. L. S.) Konrad Häbler, Wallfahrtsbuch des Hermannus König von Vach und die Pilgerreisen der Deutschen nach Santiago de Compostella (O. H.) — 10. és 11. füzet (1899 október-november.) Emil *Ettlinger*, Studien über die Urprovenienzen von Handschriften der Grossherzoglichen Hof- und Landesbibliothek zu Karlsruhe. — Friderick J. *Teggart*, Caesar and the Alexandrian Library. — E. *Falk*, Zu E. Wellers Repertorium (Reformationslitteratur.) — A. *Avetta*, Prima contributo di notizie bibliografiche per una bibliografia dei codici mss. della Biblioteca Nazionale (gia Universitaria) di Torino. — *Kohfeldt*, Vermächtniss einer Handbücherei für unbemittelte Medizin-Studierende v. J. 1589. — Eb. *Nestle*, Ein nach Diktat arbeitender Drucker des XVI. Jahrhunderts. — Otto *Heinemann*, Die Editio princeps der Biographien des Bischofs Otto I. von Bamberg. — Anton *Schubert*, Zur Geschichte der Familie Waldvogel. — Graf v. *Rehbinder*, Die Neukatalogisierung der Bibliothek des Seminars für Orientalische Sprachen zu Berlin. — Recensionen und Anzeigen: Mark Lidzbarski, Handbuch der nordsemitischen Epigraphik nebst ausgewählten Inschriften (K. Vollers.) José Enrique Serrano, Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introduccion del arte tipografico en España hasta el año 1868 (K. Haebler.) Father and Son; memoirs of Thomas Thomas and of Llewelyn Thomas; edited by Harriet Thomas (G. A. Crüwell.) Ernst Fabian, Über die Einführung des Buchdrucks in Zwickau (O. Clemen.) Hermann Ullrich, Robinson und Robinsonaden (O. H.) Garnett Rich., Essays in librarianship and bibliography (O. v. S.) F. L. Griffith, Hieratic Papyri from Kahun and Gurob (O. v. Schleinitz.)

Deutsche Litteraturzeitung. XX. évfolyam 23. szám. (1899 június 10.) V. *Jagić*, Veteris Testamenti Prophetarum Interpretatio istro-croatica saeculi XVI. (W. Vondrak.) — E. Doutte, Bulletin bibliographique de l' Islam maghribin (I. Goldziher.) — 26. szám (1899 július 1.) Ed. Frh. v. der *Goltz*, Eine textkritische Arbeit des 10., bzw. 6. Jahrhunderts (Philipp Meyer.) — 32. szám (1899 augusztus 12.) Friedr. *Müller*, Ueber den Ursprung der Gruzinschen Schrift (Oskar Mann.) — 34. szám (1899 augusztus 26.) Gustav *Baucalari*, Bibliothekskatalog des Museum Francisco-Carolinum in Linz a. D. (Sten Konow.) — 35. szám (1899 szeptember 2.) Moritz *Steinschneider*, Vorlesungen über die Kunde hebräischer Handschriften (M. Lidzbarski.) — 38. szám (1899 szeptember 16.) Leopold *Delisle*, Notice sur une »Summa Dictaminis« jadis conservée à Beauvais (Ad. Wrede.) — 42. szám (1899 október 21.) E. *Poirée* et G. *Lamouroux*, Les éléments d'une grande bibliothèque; Catalogue

abrégé de la Bibliothèque Sainte-Geneviève (A. Graesel.) — Konrad Habler, Das Wallfahrtsbuch des Hermannus König von Vach und die Pilgerreisen der Deutschen nach Santiago de Compostela (F. Lau-chert.)

**La Bibliofilia.** *I. kötet, 1 füzet* (1899 április.) Leo S. Olschki. Il nostro programma. — C. Lozzi, Cesare Vecellio e i suoi disegni e intagli per libri di costumi e di merletti. — Leo S. Olschki, Un volume con postille autografe ed inedite dell' umanista Sebastiano Serico. — *2. 3. szám* (1899 május-június.) Leo Olschki, L'esposizione Düreriana nel Gabinetto nazionale delle stampe in Roma. — C. Lozzi, Le antiche carte de ginoco. — Leo S. Olschki, La prima edizione de Valturio. — Fr. Milcke, Il primo libro stampato a Collio di Val Trompia. — *4. 5. szám* (1899 július-augusztus) Romolo Artioli, Francesco Bartolozzi e la sua opera nell' occasione della Quarta Esposizione del Gabinetto delle stampe a Roma.

Allandó rovatok: Domande. Rivista delle Riviste. Cataloghi librari. Vendite pubbliche. Notizie.

**Revue des Bibliothèques.** *IX. évfolyam 4—5. füzet* (1899 április-május.) Victor Mortet, Recherches sur l'emploi des termes βιβλιοθήκη, βιβλιοφύλαξ dans l' Égypte romaine. d'après la publication des papyrus de Berlin et de Vienne, suivies d'une note relative aux bibliothèques et archives d'Alexandrie. — Henri Cordier, Un incunable anglais conservé à Albi. — Émile Picot, Des Français qui ont écrit en italien au XVI<sup>e</sup> siècle (folyt.) E. Blochet, Inventaire et description des miniatures des manuscrits orientaux conservés à la Bibliothèque nationale (folyt.) — Bibliographie: Albert Babeau, Grosley et les archives de Troyes (Léon Dorez.) Louis Morin, Recherches sur la fabrication des cartes à jouer à Troyes (Léon Dorez.) — Chronique des bibliothèques: Allemagne. France. Italie. — *6—8 füzet* (1899 junius—julius—augusztus.) P. Paul Cagin, Un manuscrit liturgique des Frères Prêcheurs antérieur aux réglemens d' Humbert de Romans. — Émile Picot, Des Français qui ont écrit en italien au XVI<sup>e</sup> siècle (folyt.) — E. Blochet, Inventaire et description des miniatures des manuscrits orientaux conservés à la Bibliothèque Nationale (folyt.) — Chronique des bibliothèques: Allemagne. France. Italie.

Melléklet: H. Omont, Catalogue des manuscrits mexicains de la Bibliothèque Nationale (vége.) — I. — B. Martin, Inventaire méthodique des manuscrits conservés dans des bibliothèques privées de la région lyonnaise (második sorozat.)

**Rivista delle Biblioteche e degli Archivi.** *X. évfolyam 5. 6. szám.* Gentile Pagani, L' »Archivio storico« del Municipio di Milano. — Luigi Colini-Baldeschi, Documenti volgari maceratesi. — Demetrio Marci, Documenti per la storia della Romagna toscana. — Francesco Paolo Luiso, Ricerche cronologiche per un riordina-

mento dell' epistolario di A. Traversari. — *Rivista bibliografica*: Fed. Furchheim, *Bibliografica del Vesuvio* (Ernesto Palumbo.) 7.—8. *szám.* Eugenio *Casanove*, Nuovi documenti sulla famiglia di Dante. — P. Pietro Tacchi *Venturi*, Dei Mss. delle antiche biblioteche dei Gesuiti in Milano. — Demetrio *Marzi*, Documenti per la storia della Romana toscana. — Francesco Paolo *Luiso*, Ricerche cronologiche per un riordinamento dell' epistolario di A. Traversari. — *Rivista bibliografica*: G. Mazzatinti, Gli Archivi della storia d' Italia (Lodovico Frati.)

Allandó rovatok: Notizie. — Bollettino della Società Bibliografica italiana.

**Zeitschrift für Bücherfreunde.** III. *évfolyam* 1. *fűzet* (1899 április.) Walter von zur *Westen*, Der Künstlerische Buchumschlag; Deutschland. — Hans *Schulz*, Deutsche Zeitungen über den Sacco di Roma von 1527. — Otto v. *Schleinitz*, Aus dem Archiv und der Bibliothek von Holland-House. — Klaus v. *Rheden*, Ein Brandenburgisch-Preussisches Prachtwerk. — Kritik: F. Brümmer, Lexicon der deutschen Dichter und Prosaisten des neunzehnten Jahrhunderts (Dr. Ludv. Fränkel.) K. Walter, Bismarck in der Karikatur (—bl—). Hans Kraemer, Das XIX. Jahrhundert in Wort und Bild (W. Brehm.) H. G. Ströhl, Heraldischer Atlas. (K. E. Graf zu Leiningen-Westerburg.) F. Haufstaengl, Die Meisterwerke der Königl. Aelteren Pinakothek in München; 230 Kunstdrucke (Theod. Goebel.) — Mittheilungen: Neue Bucheinbände (—t.) — 2—3. *fűzet* (1899 május-június.) Anton *Schlossar*, Taschenbücher und Almanache zu Anfang unseres Jahrhunderts. I. Deutschland. — E. *Thiele*, Lutherhandschriften von 1523—1544. — Rudolf *Beer*, Zwei Prachtwerke zu dem Regierungsjubileum des Kaisers Franz Josef I. — Hugo *Hayn*, Bibliographie der Bücher mit fingierten Titeln. — Ludwig *Geiger*, Neues von, an und über Jean Paul. — W. *Fabricius*, Die ältesten gedruckten Quellen zur Geschichte des deutschen Studententums II. Nochmals das Manuale scholarium. Die Depositionslitteratur. — Felix *Priebatsch*, Märkische Bibliotheken im Mittelalter. — Kritik: Wilh. Fabricius, Die deutschen Corps (R. v. B.) Moriz Ehrlich, Goethe und Schiller (G. Wagner.) The catalogue of Drawings by British Artists and of Artists of Foreign working in Great Britain (O. v. S.) Heinrichs Halbjahrskatalog (M. Grolig.) Arthur Kleinschmidt Drei Jahrhunderte russischer Geschichte (M. Grolig.) C. Kampmann, Die Graphischen Künste (I. Loubier.) Carl Rosner, Das deutsche Zimmer im XIX. Jahrhundert (L.) Mittheilungen: Übertriebener Bücherluxus (Victor Ottmann.) Die Vatikanische Bibliothek. Die rheinischen, besonders die Kölner unedierten Bilderhandschriften (G. Hölscher.) — Meinungsaustausch: Zur Casanova-Bibliographie (Victor Ottmann.) Zur Bibliographie der Päpstin Johanna (R. Arnold.) — Buchausstattung:

Melchior Lechter, Der Schatz der Armen von Maurice Maeterlinck (Ernst Schur.) »Gesellschaft« (—f.) — 4. füzet (1899 július.) Otto Zaretsky, Die Kölner Bücher-Illustration im XV. u. XVI. Jahrhundert. — Heinrich Meisnev, Seltene Bücher. Franz Stock, Der Codex flatensis (die Flateyar-bók). — Rudolf Kautzsch, Von der internationalen Ausstellung für neuzeitige Buchausstattung im Kaiser Wilhelm-Museum zu Krefeld. — Fedor v. Zobeltitz, Neue Prachtwerke: Edv. Leisching, Der Wiener Kongress; Hans Meyer, Das deutsche Volksthum; Die vier Evangelien. — Kritik: Edgar Steiger, Das Werden des neuen Dramas; Eugen Zabels, Zur modernen Dramaturgie; Adolf Bartel, Deutsche Dichtung der Gegenwart (G. M.) R. Forrer, Die Kunst des Zeugdrucks vom Mittelalter bis zur Empirezeit (W. L. Schreiber.) Adriano Capelli, Dizionario di abbreviature latine ed italiane; Carl Wessely, Schrifttafeln zur älteren lateinischen Palaeographie (Dr. Rud. Beer.) Ed. Grisebach, G. C. Lichtenbergs Briefe an Dieterich 1770—1798. (v. Z.) Albert Freybe, Comedie von dem frommen Gottfrüchtigen vnd gehorsamen Issac des Joachim Schlu von 1606 (—b—) Gedenkbuch an Oberzell (—z.) — Buchausstattung: Bierbaum-Weiss, Gugeline (—z.) Avenarius-Cissarz, Wandern und Werden, Stimmen und Bilder; Hart-Fidus, Triumph des Lebens; Hart-Kaspari, Der neue Gott; Bölsche-Müller-Schönefeld, Liebesleben in der Natur; Jacobsen-Vogeler, Frau Marie Grubbe (E. Schur.) Jacobowszky-Hendrich, Loki (—r.) Collinsche Ornamente (—g.) — 5—6. füzet (1899 augusztus-september.) Emanuel Kann, Lithographica I. — Eugen Wolff, Inwieweit rührt »Die Familie Schrockenstein« von Kleist her? II. — Kurt Mertens, Moderne deutsche Plakate. — Hugo Oswald, Die Gelegenheitsschriften zu Goethes hundertstem Geburtstage. — Klaus von Rheden, Aus Goethes Jugendzeit. — Theodor Goebel, Das österreichische Kronprinzenwerk. — Ludw. Kaemmerer, Ars moriendi rediviva. — K. E. Graf zu Leiningen-Westerburg, Ein genealogisches Prachtwerk. — Otto von Schleinitz, Zur Shakespeare-Forschung. — Kritik: F. Lippmann, Kupferstiche u. Holzschnitte alter Meister (Theod. Goebel.) Pan IV. 4. (Z.) Frederic Lord Leighton (Dr. A. Gans.) F. Knapp, Pierro di Cosimo; J. Springer, Adriaen van Ostade; H. A. Schmid, Arnold Böcklin; L. Hofmann, Skizzen und Buchschmuck (Joh. Hagen.) Geschichte der Wiener Universität (M. Grolig.) O. Weise, Schrift- u. Buchwesen in alter und neuer Zeit (J. Loubier.) — Meinungsaustausch: Eine Anregung für die Herren Antiquare (Victor Ottmann.)

---

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**Az egyetemi könyvtár új igazgatója.** A budapesti tudomány-egyetemi könyvtárnál Szilágyi Sándor halálával megüresedett igazgatói állásra Ő cs. és ap. kir. felsége dr. Ferenczi Zoltánt, a kolozsvári tud.-egyetemi könyvtár igazgatóját nevezte ki. A kinevezésről szóló legfelsőbb kézirat így hangzik:

Vallás- és közoktatásügyi magyar ministerem előterjesztésére dr. Ferenczi Zoltán kolozsvári tudomány-egyetemi könyvtári igazgatót és egyetemi címzetes nyilvános rendkívüli tanárt a budapesti tudomány-egyetemi könyvtár igazgatójává a rendszeresített illetményekkel kinevezem.

Kelt Gödöllőn, 1899. évi november hó 8-án.

Ferencz József, s. k.

Wlassics Gyula, s. k.

Ferenczi Zoltán 1857. okt. 7-én született a kolozsmegyei Borsán. 1879-ben nyert bölcsészeti doktori és tanári oklevelet, két év múlva már a kolozsvári tudomány-egyetemen mint magántanár előadásokat tartott. 1880-ban a polgári iskola igazgatója. 1891-ben az erdélyi múzeum-egylet könyvtárnoka lett, kevéssel azután pedig kineveztetett a kolozsvári egyetem könyvtárának igazgatójává.

Széleskörű irodalmi működése révén ismeri a közönség. Mint esztétikus és mint irodalomtörténész egyaránt kivívta az elismerést. Legnagyobb érdemeiket a Petőfire vonatkozó adatok fáradhatlan gyűjtésével szerzett; Petőfi-életrajza a legjobb, az összes eddig megjelenetek között. Könyvtárnoki ismereteit külföldön tett tanulmányútjain gyarapította; utolsó utazásán szerzett tapasztalait a Magyar Könyvszemlében bocsátotta közre.

Tehetsége és tudása érvényesítésére tág tér nyílik meg előtte új állásában. Az egyetemi könyvtár mindenesetre olyan vezetőt nyert benne, a ki a reá háramló nem csekély feladatoknak emberül meg fog felelni.

**A hazai múzeumok és könyvtárak jegyzéke.** Az a múzeumi és könyvtári zsebkönyv, melyről e helyen már megemlékeztünk. *Magyar Minerva* címmel fog a jövő év elején megjelenni. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének célja a

hazai nyilvános jellegű könyvtárakra és múzeumokra vonatkozó főbb adatok közlésével ebben a zsebkönyvben egyrészt könyvtári és múzeumi kérdésekben kényelmesen használható gyakorlati segédeszközt nyújtani, másrészt visszatükrözni a magyarországi kultúra egyik igen nevezetes részének képét. Kétségtelen, hogy a most megjelenő első évfolyam különösen a teljesség szempontjából nem fog tökéletesen hű képet nyújtani könyvtáraink és múzeumaink állapotáról. Különösen a múzeumokkal szemközt volt nehéz a feladat. A múzeumi kérdés hazánkban csak a legújabb időben vett nagyobb lendületet s eltekintve az országos intézményektől, a legtöbb gyűjtemény csak napjainkban jutott olyan állapotba, hogy annak állományáról, forgalmáról stb. úgy a hogy számot lehet adni. A könyvtárügy terén többé-kevésbé jelentékeny előmunkálatok állottak rendelkezésre s így ez a része az új vállalatnak inkább megfogja közelíteni a kitűzött czélt.

Egyébként épen a Magyar Minerva hatásától lehet várni, hogy gyűjteményeink vezetésében és hasznossá tételében hova tovább biztosabb és öntudatosabb elvek fognak érvényre jutni, amelyeknek eredményeként az új vállalat is későbbi folyamaiban pontosabb és részletesebb képet fog nyújthatni a hazai kulturmunkának eme nevezetes tényezőjéről.

A kiadvány, melynek anyagát *Schönherr Gyula* orsz. főfelügyelőségi titkár és *Esztegar László* nemz. múzeumi assistens állították össze, az Athenaeum részvénytársaság kiadásában jelenik meg.

**Knauz könyvtárának sorsa.** Egy kiváló könyvgyűjtőnk hunyt el a mult évben, egyike azoknak a régi világbeli amateu-röknek, akik nem csak gyűjtöttek, hanem szerették is a könyvet: *Knauz Nándor* pozsonyi prépost, a kiváló történetíró.

Egy hosszú életen át hordta össze gazdag gyűjteményét, abban a reményben, hogy a köznek tesz vele szolgálatot; hitte, hogy könyvtára együtt marad s nyilvános tulajdonná lesz. De a remény, a kívánság, melynek még végrendeletében is kifejezést adott, nem teljesült. A buzgó főpap könyvtára arra a sorsra jutott, a mire oly sok hasonló czéllal összegyűjtött magyar könyvtár, a Nagy Istvánétól kezdve a Dankó püspökéig: eladatott, könyvárus kézre szállt, hogy szét daraboltassék, feloszoljon s ezzel mint könyvtár megsemmisüljön.

»*Miután könyvtáram, metszetgyűjteményem, régi képeim és egyéb jeles régiségeim nem megvetendő értéket képviselnek, akarom, hogy ezek nyilvános árverésre ne bocsáttassanak*« írta Knauz végrendeletében. Előtte lebegett közvetlen elődjének: Dankónak példája. Hanem az örökösök hiába vártak, a meczénás nem jelentkezett, a könyvtára nem lehetett mást, mint könyvárust vevőül kapni.

A vevő Dobrowsky Ágost ismert fővárosi antiquárius, akinek szeptember-november hónapokban *Récsei Viktor* előszavával megjelent három jegyzéke tartalmazta a Knauz könyveinek legnagyobb részét.

E sorokban legalább emlékezete maradjon meg ennek a szép könyvtárnak, aminőt összegyűjthetni nem mindenkinek sikerülhetne.

kivált manapság. amikor a régi, ritka könyvek ára hihetetlen módon magas a tíz-húsz év előttiéhez képest.

A könyvtár *állítólag kilenczezer* kötetet tett ki, (valójában alig volt több 3000-nél), amelyhez néhány ezer darab régi metszet járult, magyar városok látképei, királyok, hadvezérek, tudósok arczképei. Legértékesebb részét a magyar történelemre vonatkozó művek okmánytárak, monografiák régi *Zeitungen*, röpiratok tették. Kiváló specializációt képeztek a naptárak és csiziók, amelyeket Knauz nagyrészt felhasznált Kortanának megírásánál. Emellett bővelkedett a gyűjtemény ritkaságokban is. Szép sorozata volt 1711 előtti magyar nyomtatványokból. Itt volt Tinódi *Sigmond chasarnak fogsagaról* írt éneke, az első, XVI. századi kiadás, négy levél, könyvtáblából kiáztatva; úgy tudjuk, ma már br. Prónay Gábor tulajdona; Pellérdi Péter históriája *Bathori Sigmondnak Erdely orszagh feiedelmének győzhetetlen nyeresegeről*, (Németujvár, 1596.) szintén egy könyvtáblából kivéve. Ez utóbiból egy példányt még élteben ajándékozott Knauz a Magyar Nemz. Múzeumnak. Volt aztán egy teljes és több csonka esztergomi misekönyv, budai könyvtárak XVI. századi kiadványai, és egész sereg magyar vonatkozású nyomtatvány a gyűjteményben.

Volt a könyvtárban néhány kézirat is, jórészt olyanok, amelyek az 1882-iki könyvkiállítási *Kalauz* s a *Kortan néven* ismeretesek voltak. Legtöbbet ért közöttük egy három főlő kötetes formulare az 1520—40 közti évekből, nagyobbára a pozsonyi káptalant illető iratokból összeállítva s ugyancsak a pozsonyi káptalannak egy XV—XVI. századi számadáskönyve. Úgy ezeket, mint a többi, mint halljuk, az esztergomi főegyházmegyei könyvtár vásárolta meg. Ezek tehát révbe jutottak. Hanem a nyomtatványok szétszóródnak, közkönyvtárakba kevés jut belőlük, mert nálunk — fájdalom — a legtöbb nyilvános könyvtár nincs abban a helyzetben, hogy a szokott antikváriusi árakat megfizethesse. Könyvet csak tömegben, könyvtárszámbra lehet olcsón venni. Talán a Knauz-gyűjteménye is méltányos áron megkapható lett volna. És mekkora nyereség lett volna ennek a könyvtárnak megszerzése valamelyik nagy vidéki város részére!

V. E.

**Pozsonyi Sándor kéziratgyűjteménye.** A nem régen elhunyt magyar származású bécsi gyűjtő Pozsonyi Sándor világszerte ismert kézirat-gyűjteménye annak idején, mikor a tulajdonos halála után eladásra került, 100,000 forinton kelt el. Vevője ismeretlen volt, legtöbben azt hitték, valamely nyilvános gyűjtemény vásárolta meg. Újabban aztán újra hír érkezett a kollekcióról, eladásra kínálta Cohen Frigyes bonni antiquarius. Ára azonban most már jóval magasabb lett, 800,000 márka! Megéri-e ezt az óriási összeget, nem tudjuk; tény az, hogy úgy terjedelmére, mint belbecsére nézve a magán-gyűjtemények közül eddig egy sem mérkőzhetett a Pozsonyiéval. Mintegy 66,000 darabot számlál híres emberek leveleiből és



kézirataiból. Különösen gazdag az Amerikára és Franciaországra vonatkozó rész. A kiválóbb nevek közül, melyek képviselve vannak, elég legyen néhányat megemlíteni: Amerigo Vespucci, Franklin, Washington, Keppler, Mária Antoinette (15 levél), Napoleon, Robespierre, Voltaire, Medici Katalin, Maintenon asszony, Ninon de L'Enclos, Pompadour, Ariosto, Torquato Tasso, Tizian, Michel Angelo, Calvin, Luther, Melanchton, Zwingli, stb., stb. A legnagyobb értéket azonban nem ezek, hanem a *háres zenészek* kéziratainak csoportja képviseli. Nincs olyan nevezetes komponistája a régibb és újabb időknek, a melyikkel itt ne találkoznánk. Végül becses még a német irodalom nagy alakjainak leveleit tartalmazó rész is, melyben p. o. Göthe egymaga hatvanöt, Schiller harmincz darabbal van képviselve. Van magyar része is a gyűjteménynek, közel 600 darabbal.

Miután egészben nem sikerült vevőt találni a gyűjteményre, Cohen úr katalógusokat bocsát ki róla, darabonként szabva meg az árakat. Nehány nap előtt jelent meg az első füzet, mely magában foglalja a XVIII.—XIX. század legkiválóbb német költőinek, prózaíróinak és filozófusainak autogrammjait. Az árak általában véve nem túlságosak, csak a nagyon becses daraboknál emelkednek a közepes fölé. »Másodrendű« nagyságok, p. o. *Bürger*, *Chamisso*, *Gellert*, *Gessner*, *Herder*, *Iffland*, *Klopstock* stb. levelei nem kerülnek többre 20—50 márkánál. Még Goethe-leveleket is lehet száz márkán alul kapni. A legnagyobb ára van Goethe egy ifjúkori kéziratának, egy Shakespearere írt beszédnek. A négy 4-rétű levél 4100 márka. Az *Ergo bibamus* című költemény (egykor Liszt Ferencz tulajdona) 850 mk., Schillernek egy kiadatlan dráma-tervezete (4-rét, 9 oldal) 2250 mk., egy verse (4-rét, 2 oldal) 850 mk., egy Körnerhez írt terjedelmes levele 900 mk. stb.

Kiváncsian várjuk a magyar autogrammok jegyzékét, amelyekkel annak idején bővebben fogunk foglalkozni. Varjú.

**A londoni második bibliografiai konferencia.** A magyar kir. kormány megbízásából, valamint az 1896-iki első, úgy a mult év október havában tartott második londoni bibliografiai konferencián is dr. *Duka Tivadar* és *Heller Ágost* vettek részt Magyarország képviseletében. Az Akadémiai Értesítő 110. füzeté (1899. február) közli azt a jelentést, a melyben Heller Ágost a maga és társa nevében a konferenciáról az Akadémia előtt beszámolt. Ismerteti a konferencia feladatát, mely nem más, mint egy nagy nemzetközi intézmény megalapítása abból a célból, hogy az 1900 január 1-től megjelenő matematikai és természettudományi dolgozatokról, legyenek ezek könyvek vagy akármily kis terjedelmű, akármely nyelven írt és akármily módon megjelent értekezések, egy általános, mind szerzők, mind tárgyak szerint rendezett katalógus készíttessék. A jelentés röviden összefoglalja az 1896-iki konferencia eredményeit s főlemlíti, hogy az akkor kiküldött bizottság munkálata »Report of the Committee of the Royal

Society of London with Schedules of classification» cím alatt f. évi április havában megjelent. Rátérve a második konferenciára, jelenti, hogy ezen 13 államnak 31 delegátusa vett részt. A határozatok közül fontosabbak gyanánt a jelentés a következőket említi föl: »A tervezett katalogus mind könyv-, mind czédula-alakban jelenjék meg. Az egyes katalogus-tételek megjelölésére betűkből és számokból egybeállított symbolumok használtassanak. Az angol bizottság részéről felsorolt tudomány-szakok sorában a geografiából felveendő anyag a matematikai és fizikai földrajz anyagára szorítandó, továbbá — ami első sorban a jelentést tevő indítványára történt — az anatomia, mint önálló tudományszak, a zoologia köréből kivétetett. Elhatározott továbbá, hogy azon dolgozatoknál, melyek nyelve nem angol, francia, német, olasz vagy latin, az eredeti nyelvű czím mellé még az említett öt nyelvnek egyikére való fordítása közöltessék.« A Royal Society tervezetének revíziójára nemzetközi bizottság küldetett, úgy szintén nemzetközi konvenczió szerveztetett a konferencia határozatainak keresztülvitelére. Ebben csak a nagy matematikai és természet-tudományi irodalommal rendelkező nemzetek vannak képviselve. A költségvetés tárgyalása során jelentéstartó az elutazása előtt nyert felhatalmazás alapján Magyarország részéről, a magyar matematikai-természettudományi irodalom terjedelmének arányában egy ezer forintot át nem lépő segílyt helyezett kilátásba.

**Az orosz bibliologiai társaság.** (Библиологическое общество). A magyar nyelvtudomány művelői különösen érzik annak a nyomasztó súlyát, hogy Oroszországban nyomtatott könyveket mily nehéz megszerezni. Mintha az orosz könyvkereskedő, bizalmatlan volna a külfölddel szemben. Még az előre küldött pénz fejében is gyakran csak a legnagyobb áldozatok árán lehet oroszországi könyvhöz jutni. Az orosz könyvkiadók és könyvkereskedők ebben az évben Moszkvában akartak összegyűlni kongresszusra. A kongresszust azonban csak a jövő évben fogják megtartani. A kongresszus programjában fel van sorolva Oroszország sok ügyes-bajos dolga a könyvkiadás és könyvel-árusítás terén; jó volna, ha a programba felvennék az orosz könyveknek külföldön való eladásának a kérdését is. Hiszen Oroszország ezen a téren is a haladás útján kell, hogy álljon; csak nem rég hozták meg a törvényt a szerzői jogról, beakarják hozni a közel jövőben a tizes mérték rendszert, be a naptárszámítást stb. Illő, hogy a könyvel-adásról is részletesebben tanácskozzanak majd a moszkvai jövő évi kongresszuson. Azt hisszük, ez a kongresszus vállvetve munkálkodhatik azzal a társasággal, a mely Pétervárt nem rég megalakult. 1899 október 21-én tartotta meg Pétervárt második ülését az orosz »Bibliologiai társaság«. A társaság elnökeül Majkov akadémiai tagot választották meg, a ki azonban e tisztelet nem fogadta el. A tisztviseelői kar végleges megalakulása ez: Elnök Lovjagin A. M., alelnök Bocjanovszki V. H., titkár Polijevktov M. A., könyvtáros Rajevszki

A. Sz., pénztáros Chranyevics K. J. és 4 választmányi tag. A társaság üléseit a Pokrovszki vezetése alatt álló archeologiai intézetben fogja tartani. A társaság kiadványának a címe »Sbornik« (Сборник)« lesz; mindjárt az első számban Janovszki fog írni arról, minő bibliografiai eszközök (folyóiratok, könyvek stb) vannak orosz és nem orosz nyelveken Oroszországban és a külföldön. Az ülésen Bocjanovszki részletesen referált az 1898 október havában tartott bibliografiai kongresszusról. Részletesen szólt a Brüsszelben 1895-ben felállított bibliografiai hivatalról s a londoni konferencia azon határozatáról, hogy a különböző tudományszakok szerint egy nagy nemzetközi katalogust kell csinálni. Ez ügyben különben 1900-ban újból lesz kongresszus. A magunk részéről örömmel üdvözljük az orosz bibliologiai társaságot, mert hisszük, hogy e társaság segítségével jó orosz katalogusokhoz fogunk juthatni. De örömmel vesszük tudomásul a megalakulás hírét azért is, mert a társaság, bibliologiai lévén, nem pusztán bibliografiai kérdésekkel fog foglalkozni, hanem talán ügyet vet az orosz könyv külföldön való elterjesztésének a kérdésére is.

M. J.

**Rossi könyvtára.** A világhírű archeológus *Giovanni Battista de Rossi* könyvtára most, halála után öt évvel, kerül eladásra Joseph Baer árusítja, az ismert frankfurti könyvárus. Csak néhány nap előtt küldte szét a gyűjtemény legértékesebb részét, a római és ókeresztény archeológiát tartalmazó füzetet. A jegyzék 2157 kötetet sorol fel, köztük, főleg az apró füzetkéek közt, sok a rendes úton s módon nem kapható magán kiadvány, különnyomat. A gyűjteményt kiváló érdekűvé teszi, hogy majdnem minden darabja a szerzők ajándéka volt s ajánlószóikkal van ellátva.

V. E.

**Könyvek és képek a Balassák birtokában.** Balassa András 1582-ben mostoha leányát, Serédy Zsuzsannát, második feleségének Mérey Annának és Serédy Gáspárnak leányát János tharnov gróf és osztroghi herceghez nőül adván, a maga emlékezete támogatására följegyzé a kelengyének ama darabjait, melyekről a herceg menedéket nem adott. E jegyzékben a következő tétel szerepel:

*Az könyvekbeől egyet sem adanak, kiket 500 R-ra beochultenek eok* — és egy későbbi pontban:

*Ittem az ebedlő házba az karpitok es az ket házba 16 képek sem volt semmi keszők.*

Az eredeti följegyzés a Balassa-család levéltárában, a Magyar Nemz. Múzeumban található.

E. P.

**XVI. századi iskolázás.** Melancthon legkiválóbb magyar tanítványának Stöckelnek vezetése alatt a bártfai iskola rövid idő alatt oly hírre tett szert, hogy Magyarország messze vidékeiről is vallás-különbőség nélkül tódult oda a tanulni vágyó ifjúság. Ehhez egy adalékot tartalmaz wayai Ibrányi Miklós levele nejéhez (Pozsony, 1549.). Tárgyunkra vonatkozó része: Ceterum pecuniam atque libros

Francisco filio nostro Barthpham mittere festina. alterum librum quem non scripserat Joannes emere nescimus, sed si per aliquem poterit significet de titulo, librum emam ac referam ne deficiamus hac in parte filio.

H. D.

**A Manlius-féle nyomda történetéhez.** A dunántúli supintendenciának Csepregben 1630 június 4—5-én tartott egyetemes gyűlésén említés történik a Manlius János-féle nyomdáról. A becses nyomdászattörténeti adalékot azon módon közöljük a mint azt egy másolat számunkra megőrizte.

Gregorius Manlius contra Emericum Farkas de haereditate Typographiae certat, hic vincit, quia mediam partem per uxorem, matrem prioris, adquisivit, pro dimidia 60 fl. solvit.

A feljegyzés a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, a *Fol. Lat. 2077.* kézirat 96. lapján őriztetik.

H. D.

**Könyvészeti helyreigazítás.** Szabó Károly Régi magyar könyvtára II. kötetben 2153 sz. a Bethlen Miklós gr. »Corona Muralis« sat. cz. munkájáról a székely-keresztúri unitárius gimnázium könyvtárában talált egyetlen példány nyomán azt állította, hogy csonka, csak 2 első levele van meg. A birtokomban levő példány arról győz meg, hogy a mű nem is állott többől két levélnél. Az első levél első oldalát a cím tölti be, másik oldala üres. A második levél felső részét repülő, koronás, kardos, sceptrumos és sub umbra ortarum alarum jelmondatos szalaggal körülfont sas foglalja el; alatta jön »Sacratissime rex. gloriosissime victor!« megszólítás után az émelygős dicsérierád. a bibliából régi római írókból vett idézetek tömege, teljesen betöltve a második lap mindkét oldalát s ezzel végződik: Et sic osculati sunt dextram regis: comes Nicolaus Bethlen. cancellarius regni Transylvaniae supremus: Comes Ladislaus Bethlen. Statuum deputatus et Comes Alexander Teleki. A munka bevégződését mutatja még egy amfora, melyből két zöld ág hajlik ki.

Illéssy János.

**A győri karmelita rendház könyvtára.** A győri karmeliták rendházuk kétszázéves fennállásának alkalmából diszes kötetben adták ki történetüket. A jó tollú szerző Antal atya a zárda könyvtáráról is megemlékezik. A könyvtárt 1746-ban alapította Antal perjel s részére a zárdaépület legnagyobb termét jelölte ki. A diszes faragott könyvszekrényeket két rendtag: Domonkos és Tamás készítették. A nem nagy jövedelmű rendház már a múlt században évente 144 forintot fordított a gyűjtemény gyarapítására. A könyvvállomány ma körülbelül 11 ezer kötetre rúg; a munkák nagyobbára a theologiai szakhoz tartoznak.

**Adalék a könyvkötészet történetéhez Magyarországon.** A múlt év őszén, midőn Pápai Páriz Ferencz életrajzával foglalkoztunk, gróf Teleki Géza ő excellentiája lekötelező készséggel rendelkezésünkre bocsátotta a marosvásárhelyi Teleki-levéltár idevonatkozó eredeti okleveleit. Ezek között találtuk Hartmann kolozs-

vári könyvkötő alább közlendő levelét is. Oly kevés adat maradt fenn e hajdan nálunk virágzó iparág történetéből, hogy örülnünk kell, ha véletlenül egy-egy ilyen levélre is akadhatunk. Megjegyezzük még, hogy az itt említett könyvkötési árakat érdekes összevetni a nagyenyedi könyvkötők árszabásával, melyre vonatkozólag Koncz József közölt egy levelet ugyancsak a Teleki-levéltárból (1710. január 20. Kolozsvár) a »Magyar Nyomdászok Évkönyvé«-ben az 1883. évfolyam 30. lapján.

Isten minden kívánt jókkal áldgja meg Kigyelmedet.

Kedves jó Uram! jóllehet Kigyelmed előtt ismételten vagyok, mindazonáltal ismerkedni kívánok; most azért Kigyelmedhez kelleték folyamodom ez iránt, hallottam, hogy az M. Ur G. Teleki Sándor Uram ő Kigyelme nyomtattatta itt ki az Tiszt. Pápai Ferencz professor uram *Pax Crucis* nevű könyvét, azért én könyvkötő lévén, ki is Lipsiából jöttem, itt Kolosvárat megtelepedtem s ide való városi ember is akarok lenni Isten segedelmeből, már az Vékei uram egész műhelyét is megvettem; azért Kigyelmedet arra kérem, hogy jelentse meg Kigyelmed az Méltóságos urnak G. Teleki Sándor uramnak ha az méltóságos ur azokból az könyvekből be akarna felesen kötetni, örömet szolgálnék az urnak, mind jól, mind hamar, mivel most sok munkám nincsen, mind ocsóért bekötném, mert ha az ur edgyütt sok exemplárokat, (*így!*) parancsol typographus uramnak Telegdi Samuel urnak, hogy adgyon kezemhez, két hétre ötvent megcsinálók: kordoványban kapocscsal békötöm négy-négy sustákért, szottyámban vagy bornyubörben három-három sustákon kapocscsal szépen és jó erős kötésben az méltóságos urnak pedig szépen megaranyazak edgyet Lipsiai módon ajjándekon, Kigyelmednek is megigyekezem szolgálni, ha ezeket az urnak minél hamarébb megjelenti, én pedig azért jelentetem meg az urnak, mert itilem, hogy még az ur nem tudgja, hogy Kolozsvárat is kompactor légyen, mivel az pestisben mind megholtak volt. Micsoda kötésem légyen pedig, tiszt. professor uram Enyedi István uram meg mondhattya és tiszt. Szigethy György uram is, mivel ő Kigyelmeknek kötöttem. Én most lakom itt Kolosvárat az Farkas utczában Ambrus Deákné aszszonyomnál, parancsollyon az ur, örömet szolgálók én.

Datum Kolosvárat, 6. Maji 1711.

Kigyelmed ismételten jó akarója s szolgálja

*Johann Ehrenfriedt Hartmann*  
*Bibliopegus Claudiopoly.*<sup>1</sup>

*Külczim:* Az Méltóságos Ur G. Teleki Sándor Uram érdemes tisztartójának N. Philep György uramnak nékem ismeretlen jó uramnak ő Kigyelmének adassék becsüllettel Gernyeszegen.

(Eredetije a gr. Teleki levéltárban 2704. b. sz. a.)

Közli: *Dézsi Lajos.*

<sup>1</sup> A névalírás más kézzel.

## NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

*Rövidítések:* áll. = állami; bib. = bibornok; es. = család; cz. = czimer; czl. = czimerlevél; egy. = egyetem, egyetemi; gy. = gyűjtemény; kir. = király, királyi; kan. = kanonok; kny., ny. = könyvnyomda, könyvnyomtató; ktár. = könyvtár; ltár. = levéltár; min. = ministerium; ösny. = ösnyomtatvány; pk. = püspök; szerk. = szerkesztőség; v. = város, városi; vm. = vármegye

Ábel Jenő 220, 221.

Aboal 179.

Ábrányi Katona Klementin 4, 73.

»Ábrázolt Folyóirat« 9, 358.

Abrugi György kolozsvári nyomdász 132.

Acephalus-kódex 64.

Ács Mihály Új Zengedező Mennyei Kar (Frankfurt, 1770.) 131. — Zengedező Mennyei Kar (Lőcse, 1696. 1703. 1706.) 248.

Acsay Antal 296.

Aczél Péter-féle ktár 25.

»Adalékok« szerk. 185.

Ádám Gerzson és Joó Imre. A nagy-kőrösi ev. ref. főgymnasium története. (N.-Kőrös, 1896.) 142.

Addobbati alezredes 378.

Admonti alapítványi ktár 297.

Aeneas Sylvius, Epistolae familiares. (Nürnberg, 1481.) 330. — Historia Bohemica (Róma, 1475.) 241.

Aesopus 277.

Ágoston menhardsdorfi plébános 216. — József 111; ktára 250. — (Szent) De civitate Dei. (Velence, 1470.) 233; De civitate Dei. (Mainz, 1473.) 238; Psalmorum explanatio (Velence, 1483.) 331.

Abn Frigyes 4, 73, 303, 304.

Ajándékozások a Magy. Nemz. Múzeum számára 4—11, 73—78, 185—289. 286—291, 378—381.

Ajtoni Zeorger Jakab deák czimerlevele (1595.) 189.

»A keresztyeni gyölekezetben való isteni dicziretek (Nagy-Várad, 1566.) 116. Akadémia, M. T. 4, 9, 15, 75, 76, 111, 114, 186, 261, 266, 287, 296, 319, 386, 398. Arany János levelezése az — kéziratárában 206. —i Értekezések 98. —i Értesítő 12, 15, 382, 411. — kéziratainak katalógusa 145. — könyvtára 34, 112, 116, 117, 119, 124, 126, 127, 128, 132, 133, 246, 248, 251, 252, 254, 260, 263, 265, 266, 389, 401; csonka énekeskönyvei 112, 114, 115; 1898-ban 381—386. —i nagy szótár 97. Petőfi Sándor levelei a — kéziratárában 206.

Alantsse Leonard bécsi könyvtáros 336.

Albertus Magnus, Summa in tractatulum eucharistiae (Ulm, 1474.) 239.

Albinus Tamás 347, 348.

Áldásy Antal 2, 4, 14, 73.

Aldus Manucius 88, 224, 333, 338, 339.

- Ales, Alexander de — *Summa universae philosophiae* (Nürnberg, 1482.) 330.
- Alençon hercegnő 76, 77.
- Algazellis 179.
- Ali pasa 151.
- Állami számvevőszék, M. kir. — elnöksége 4, 73.
- Államnyomda, M. kir. — 286.
- Államvasutak M. kir. — igazg. 286.
- »Állategészség« szerk. 4, 73.
- Állatorvos egyesület, Magy. Országos — 5, 186.
- Állatvédő egyesület, Országos Magyar — 4, 287, 296.
- »Allgemeine Zeitung« (1829. évf.) 380.
- Almássy Balázs czímerlevele (1668.) 290.
- Alpharabius 78, 180.
- Alsó Fehér várm. 77; alisp. hiv. 185. — i tört. és rég. társulat 296.
- Alsó-Kubin 320. — i Csaplovics-ktár 25, 316, 319.
- Alsó-Lendva 4.
- Alsósebesi ferenczrendi zárda ktára 123.
- Alstedius, Johannes Henr. 151; *Logicae systema harmonicum* 273; *Physica harmonica* 275.
- Alt Rudolf 401.
- Altenburger Gyula 4.
- Althan gróf 160.
- Alvarus Pelagius, *De planctu ecclesiae* (Ulm, 1474.) 239.
- Alvincz 227. — i anabaptista hitközség kéziratai 159; ktára 221.
- Ambrosius (Frater) beszédei 1435-ben a bási zsinaton és Székesfehérvárott 184. — Pannonius, *Diurnale Scotorum Viennensium* (Velence, 1515.) 91. — (Szent), *Hexameron* (Augsburg, 1472.) 237; *Opera* (Basel, 1492.) 336.
- Amerigo Vesputius 411; *Cosmographiája* (1507. és 1509-iki kiadások) 89.
- Amerikára von. művek és röpiratok 89. — i ktárak 137.
- Amorbach János 336, 339.
- Amsterdam 127, 128, 129, 130, 191.
- Anabaptisták, A magyarországi — története 14. — hitközsége L. Alvincz. »A Nagyvilágból« szerk. 185.
- Anderlik István 286.
- Andorka Gyula 263.
- Andrássi István 174.
- Andrássy Gyula gróf 76.
- Andreas Fridericus Eleutheropolita Silesius 103.
- Anglia 295, 322.
- Angyal Dávid 295.
- Angyalosi Demjén 256.
- Antal karmelita atya 414. Pádai Szent — Solosmájának különböző kiadásai 246.
- Anti-Socinus 272.
- Antonius flórenczi püspök, *Tractatus de instructione* 88; *Summa theologiae monalis* (Nürnberg, 1477—79.) 243; (Velence, 1485.) 332. (Speyer, 1488.) 334; *Summula confessionis* (Velence, 1473.) 239. — Johannes, *Commentaria super decretum* (Leyden, 1511.) 345.
- Apáczai Cseri János l. Cseri János.
- Apafi Mihály 151.
- Apostag 262. — i kódex 262.
- Appianus, *De bellis civilibus Romanis* (Róma, 1472.) 237.
- Apollonia, Szent — kollegium Rómában 155.
- Apponyi Antal gróf 18. — Sándor gróf 289, 379.
- Apulejus, *Opera* (Róma, 1469.) 233.
- Apulum 150.
- Arad 360, 364, 365. — i Aczél Péter-ktár 25. — i Fabián-ktár 25. — ker. és iparkamara 295. — i Kölcsey-egylet 25. — i Orczy-ktár 25. — i tanfelügyelőség 378. — i Vásárhelyi-ktár 25.
- Arany János 82, 187, 193, 194. — »Kaposos könyv«-e 206; — kéziratai 205, 206; — szoba Nagyszalontán 206. — László 287, 205. — Lászlóné 187, 205.
- Aranyasi Gellértfi János 334. — Márton 215.

- Aranyos-Rákosi Székely Sándor L. Székely Sándor.
- Anetio, Angelus de — *Lectura super institutionum libri* (Leyden. 1510.) 344, 345.
- Ariosto 411.
- Aristophanes 339.
- Aristoteles 178, 271. — *Compendio di filosofia* (1425-iki olasz kézirat) 86. — *Opera* (Velence, 1485—98.) 333, 335.
- »Arménia« 14. — szerk. 4, 73, 191.
- Articel, Der — von der Büsse (Brassó, 1707.) 186.
- Árva várm. 77. — Csaplovics ktára 25, 319.
- Árvaegyesület, Prot. orsz. — 287.
- Árva-Várallja 186.
- Asbóth Oszkár 4, 73.
- Astexanus de Ast, *Summa de casibus conscientiae* (Köln, 1479.) 232, 329.
- Astor ktár New-Yorkban 5.
- Asula, Andreas de Thoresanis de — velencei könyvnyomtató 336, 337.
- Asztalos András 279.
- Athensaeum r. t. 4, 73, 185, 267, 409.
- Athéni egyetem 296.
- Attavantes 86, 177.
- Attila, *La gerra d'* — (Ferrara, 1563.) 287.
- Auctoritates ac dicta pulcherrima sanctorum doctorum 242.
- Auerbach B. 15.
- Augsburg 86, 88, 91, 92, 186, 207, 225, 233, 236, 237, 238, 241, 242, 243, 331, 332, 334, 342, 379.
- Augustinus, *De civitate dei* (Róma, 1468.) 88.
- Aureus kod. 161, 222.
- »Aurora« (1898. évf.) 13.
- Austerlitz Zsigmond 4.
- Ausztria 322.
- Avar-székely kapcsolat 14.
- Avedadis 179.
- Averlinus kod. 177.
- Averroes 178, 179, 335.
- Avicena 178, 179.
- Ajttatos Isteni Dicziretek (Kolozsvár, 1623.) 125.
- Az »Időjárás« szerk. 185.
- Az keresztény gyülekezetben való Isteni dicsiretek (Bártfa, 1593.) 122.
- »Bábakalauz« szerk. 4, 73.
- Babos Szuszsánna 264.
- Bach Sándor br. iratai a m. nemz. múzeumban 188.
- Bács-almási ktár 268.
- Bacsányi János 16, 356. — »Magyar Múzeum«-a 356.
- Bács-Bodrogh vm. alispáni hivatala. 295.
- Badeni nagyhercezség 322.
- Badensis Tamás Anzelm könyvnyomtató 344.
- Badiani Ignác gróf 156.
- Baer József 413.
- Bajavidéki r. k. néptanító egyesület 4, 73.
- Bajorország 322, 326.
- Bajthai Antal br. 152.
- Bakócz Tamás 139.
- Balás Ágoston ferenczrendi szerzetes 247. — *Cantionale Catholicorum* cz. könyve (Csik. 1681. 1685.) 247.
- Balásfi Tamás, *Castigatio* (Augsburg, 1620.) 379.
- Balázs István 4, 73, 386.
- Balassa cs. levéltára 11, 189, 413. — András 413. — Bálint 56, 58, 262, 266, 269; versei 13. — és Rimai János Istenes énekei (Lőcse, 1604.) 249; (N.-Várad é. n.) 249; (Bártfa, 1630—40 kl.) 249. (N. Várad. 1646.) 249; (Kassa, 1665.) 249; (Pozsony, 1676.) 249; (Kolozsvár. 1677.) 249; (Bártfa. 1679.) 249; (Kolozsvár. 1681.) 249; (Lőcse, 1683.) 249; (Kolozsvár, 1691.) 249; (Debreczen. 1692.) 249; (Lőcse, 1693.) 249; (H. n. XVII. sz.) 249; (Lőcse, 1700.) 249; (Kolozsvár, 1701.) 249; (Debreczen, 1702.) 249; (H. n. 1702.) 249; (Lőcse, 1704.) 249; (Lőcse, 1710.) 249; (Lőcse, 1712.) 6;



- Jánosné 48. — József 196. — Máté 334.
- Balassagyarmati nyilv. ktárak 316.
- Balduin Frigyes 367.
- Baldus de Ubaldus de Perugia, Margaritha (Velence. 1494.) 329.
- Ballagi Aladár 296, 383.
- Balogh István, Sélyei — 264.
- Balogi cancionale 256.
- Baltimorei egyetem 296.
- Bämmler Hans augsburgi nyomtató 241, 243, 331.
- Bánffy Dániel báróné 386. — György gr., Transylvaniae ac partium Regni Hungariae Gubernator (Kolozsvár, 1692. 280.
- Bankó leányáról szóló költ. elbeszélés 268.
- Barabás Vincze 185.
- Bárány Ágoston 357. — Bertalan 258.
- Baranya várm. alisp. hiv. 4, 73.
- Báránys József 286.
- Barcsai Ákos esztájáról való gúnydal 16.
- Barcsa János 296.
- Bárczay Oszkár 10.
- Barkóczy egr. püsp. 220.
- Bárky-Berhét Olga 10.
- Barna Henrik 4. — Ignác 296.
- Baróthi Keserű Mózes L. Keserű Mózes.
- Bars várm. 77.
- Bartalos Gyula 378.
- Bártfa 62, 119, 122, 123, 131, 219, 220, 221, 242, 249, 352, 379, 413. — i plébánia ktára 157, 219—221, 242, 342. — i vár. tanács 220.
- Bártfai Ágoston filnai plébános 215. — Bálint szepesi örkanonok 215, 341, 342. — László ktára 127.
- Bartha József 2, 16, 85, 192—196, 308, 309.
- Bartolus de Saxoferrato, Lectura super codicem (Velence 1492.) 336; super digestum (Velence 1492—1493.) 337; super infontiatum (Velence 1492) 337.
- Barts Ferencz 174.
- Barzizius Gáspár 179.
- Basel 88, 189, 229, 242, 331, 333, 334, 336, 337, 339, 343. — i egyetem 296. — i zsinat 90.
- Bashford Francis 296.
- Basilius Magnus, Opus de liberis legendis (1457—59.) 87, 88.
- Basire Izsák 151.
- Bassermann Alfréd 296.
- Báthory Anna 70. — György 71. — István 70, 71, 72, 139, 226. — Istvánné 70. — Kristóf 150. — Zsigmond 91, 189, 410.
- Bathyai János 340.
- Batthyány Ádám gr. 154; naplója 154. — Boldizsár, gr. 153; ktára 154. — Ignác gyulafehérvári püspök 17, 148, 152—172, 209, 212, 213, 218, 219, 220, 221, 222, 224; arczképe 171; művei u. m.: Adparatus ad hist. scytharum 156; Agamantis Palladii Responsa ad dubia Anonymi adversus privilegium S. Stephani abbatiae de S. Monte Pannoniae concessum 157; Ascetica 155; Collectanea ex sanctis patribus 156. De usu calicis in Hungaria 155. Dissertationes de rebus gestis inter Ferdinandum et Johannem Sigismundum 175; Edictum episcopale circa regulationem cleris 158; Excerpta ad hist. ecclesiae Hung. 156; Homilia 158; Leges ecclesiastici 156, 160, 213, 218; Nugae philosophicae 155; Praerogativa episcoporum Transylvaniae in excelso regio gubernio 164; S. Gerardi episcopi Scripta et Acta 163; Theologica Miscellanea 155; Variarum adnotationes 155. Varia pietatis exercitia 155; Verophili sinceri brevis responsio 163. — Imre gr. 154. — József gr. gyulafehérvári püsp. 17, 170. — Kázmér 183.
- Batthány Graduál 251. — Hymnarium 48, 49. — ktár Gyulafehérvárott 95, 117, 123, 134—175, 209—243, 251, 252, 329—345; biblia gyűjteménye

- 223; ösnyomtatványai 148, 230—243.
- Batizi Péter 254.
- Bäumel esztergomi könyvnyomató 360, 365, 366.
- Baxai György 265.
- Baysio. Guido de — Rosarium decretorum (Strassburg) 234.
- Bazilius (Szent) 349.
- Beckó 100.
- Beatrix m. kir.-né 66.
- Beckensloer érsek 72.
- Bécs 4, 5, 6, 50, 73, 74, 77, 102, 131, 132, 163, 168, 172, 173, 174, 189, 207, 217, 226, 233, 236, 237, 238, 290, 296, 344. — cs. és kir. közös pénzügyi ltár 287. — cs. és kir. hadügyi ltár 297. — csász. tud. akadémia 4, 185, 296. — egyetem 162, 223, 233, 234, 236, 238, 239, 241, 296; könyvtára 292, 297. — érsekség 160. —i Képes Krónika 64, 68. —i kódex 15. —i Pazmaneum. 152. —i skót barátok apátja 91. —i Sz. Dorottya zárda ktára 222, 243, 338, 341. —i Sz. Jeromos klastrom ktára 222. —i udv. ktár 141, 292, 297, 401. —i zárdák 162.
- Bécsujhely 239, 290. —i Ágoston rend ktára. 226.
- Bede József 165, 172, 173.
- Beer Rudolf 401.
- Begnius Simon püspök 284, 285.
- Bejthe István, Énekeskönyv 124.
- Beke Antal 175, 296; ktára 175; Index manuscriptorum Bibliothecae Battyanianae cz. könyve 175, 251, 345.
- Békefi Remig 296, 346, 351.
- Belga kormány 295.
- Belgium 15.
- Béldi kódex 64.
- Bellarmin 212, 272.
- Bellencinis, Bartholomeus de — Tractatus de charitativo subsidio (Mutina 1489.) 335.
- Bellovacensis, Vicentius, Speculum Historiale (Nürnberg, 1483.) 332.
- Béllyei graduál 256.
- Belnay György Alajos 362, 365.
- Belső-Szolnok várm. 77.
- Belügyminiszterium, Magyar — 185, 383.
- Benalius Bernard velencei könyvnyomató 331, 339.
- Benedictis, Nicolaus de — leydeni könyvnyomató 344.
- Beniczky Péter 267, 269; Magyar Rithmusok cz. könyve 207. (Nagy-Szombat, 1664.) 249. (Kolozsvár 1670.) 249. 1682. 249. (Lőcse 1685.) (1685—1692.) 250; (Kolozsvár 1700.) 250.
- Benkő József 276, 277, 278, 317. —
- Benvenuti de Rambaldi Liber Augustalis 177.
- Beothius, Arithmetica (XI. sz. kézirat) 86; Institutiones Musicae (XII. sz. kézirat) 86.
- Beöthy Zsolt-féle képes irodalomtörténet 12.
- Bercsényi Miklós gr. 318, 319.
- Bergmann de Olpe baseli könyvnyomató 89.
- Bergmans Paul 15.
- Bergamensis Philippus, Supplementum chronicarum (Velence, 1486.) 334.
- Berkeszi István 296.
- Berlin 286, 378. —i egyetem 296. —kir. ktár 141.
- Berliner Polit. Wochenblatt• (1832—1833. évf.) 380.
- Bernardus Parmensis, Casus longi super decretales (Strassburg) 332.
- Bernát, (Szent), Opus praeclarum complexens sermones (Paris) 345.
- Bernfeld A. 187.
- Berni egyetem 296.
- Bertalan pap L. Dobos Bertalan.
- Berthóti Ferencz kurucz tábornok 318.
- Bertrandus, Sermones de tempore 342.
- Berzevicze 185.
- Berzeviczy Edmund 185.
- Bessarion, Nicolaus — Adversus calumi-

- natore *Platonis libri V.* (Róma, 1469.) 233.
- Besztercze 342. —i minorita konvent 342. —i szójegyzék 15.
- Beszterczebánya 360, 365.
- Bethlen Gábor 151, 152, 189, 290; hálaadó éneke 265. — Kata gr. 112. — László gr. 414. — Miklós gr. 280; *Corona Muralis* cz. könyve (Kolozsvár, 1703.) 414.
- Betze János 259.
- Beza Theodorus, *Poemata varia* 275.
- Bezerédy búcsúzó éneke 266.
- Beuvelet, *Conduite pour les exercices principaux* cz. műve Batthány Ignác latin fordításában 158.
- Beythe István 62.
- Biblia, Nevezetes — kiadások 88. — *pauperum* (XV. sz. kézirat) 86. — *polyglotta* (1514—17) 88. — *Deutsch* (Nürnberg, 1483.) 332. (Augsburg, 1477.) 243. (U. o. 1487.) 334. — *Vulgata* 272.
- Bibliografiai intézet Brüsszelben 4. —i konferenciák L. London, Paris Sanct-Gallen. —i szakismeretek megszerzése 14.
- Bibliologiai társaság, Orosz — 412, 413.
- Bibliothèque Nationale L. Páris.
- Bidembachius Felix, *Promptuarium exequialis* 273.
- Biharmegyei és nagyvárad múzeum 23.
- Bilstenius, Johannes, *Dialectica* 274.
- Binder Károly 123.
- Bisterfeld 151.
- Bittse 368.
- Blau Lajos 4, 73.
- Boccaccio, *Tractado de las claras excellentes y mas famosas damas* (Çaragoça, 1494.) 88.
- Bocjanovszki V. H. 412, 413.
- Boeskor János, Csikszentléleki — 262. — kódex 262.
- Bocsnyevics János 352.
- Bodnár Zsigmond 266.
- Bod Péter 97, 112, 253, 317. — *Graduálja* 252. — ktára 252.
- Bodoczy Benedek 230.
- Bodoli *Graduál* 253. — ref. egyház 353.
- Bodoni 224.
- Bodor Lőrincz, Almási — 228.
- Boetius, *De consolatione philosophiae* (Nürnberg, 1473.) 238.
- Bogáthi Fazekas Miklós. L. Fazekas.
- Bogisich Mihály 251, 253. — Magyar egyházi és népénekek a XVII. sz.-ban cz. könyve 253, 257, 258.
- Bogner Miklós 218.
- Böhm Mihály 386.
- Bokor János 286.
- Bonaventura Sanctus, *Breviloquium de Sacra Scriptura* (Nürnberg. 1472.) 237; *Perlustratio in libros IV. sententiarum* (Nürnberg, 1491.) 336; *Tabula super libros sententiarum* (Nürnberg, 1500.) 340.
- Boneczida 170.
- Bonetus Locatellus velencei könyvnyomtató 340.
- Bonfini Antal 177.
- Bonifacius, *Liber VI. decretalium* (1470.) 88.
- Bónis Elemér 4, 10, 73, 76.
- Bonni egyetem 296. — ktára 297.
- Bononia 330.
- Borbánd 168.
- Borbellus, Nicolaus, *Summulae philosophiae rationalis* (Basel, 1494.) 337.
- Borbély Sámuel-kódex. 262.
- Borgomensis Jac. Phil., *De claris mulieribus* (1497.) 61.
- Bornemissza Pál 150, 351. — Péter 48, 55, 117, 266; Énekek (Detrekő 1582.) 115, 117, 125. —
- Boroszló 113. —i vár. ktár 113, 297.
- Boroszlói Benedek kassai plébános 215.
- Borovszky Samu 37, 296.
- »Borromaeus« szerk. 4, 73.
- Borsa 408.
- Boschis, Andreas de — könyvnyomtató 340.

Böszörményi Géza 9.

Bote, »Der — von und für Ungarn«  
(1833. évf.) 357.

Bözöd-Ujfalú 262.

Brancsik Károly 286.

Brandmyllerus, Johannes. Conciones  
funebres 273. — Conciones nupciales  
273.

Brassai Sámuel 262. — kódex 262.

Brassó 6, 66, 159, 186, 226, 227, 281,  
286, 355. —i ág. ev. főiskola 159,  
171. —i coll. Corporis Christi knyv-  
tára 222. —i főgimn. ktára 142. —i  
jezsuita ktár 221.

Brazília felfedezéséről szóló 1508-iki  
nyomtatvány 89.

Breslaui egyetem 296.

Breviariumok Frangepan-br. 91. Római  
br. 86. Salzburgi br. (XV. sz.) 86.  
Szent-Ferencz rendi br. (XIII. sz.) 86.

Breuer Lőrincz 131.

British Museum I. London.

Brito Jean 15.

Briquet C. M. 4.

Brosenbach Károly indigenatusi és címer-  
levele (1841.) 290.

Bruckenthal Sámuel br. 17.

Brunet 284, 344.

Brunetto Latini Thesaurusa 86.

Brünn 207, 225, 347. —i iparművészeti  
múzeum 4, 295, 297. —i karthauzi  
kolostor 332. —i könyvészeti kiállítás  
15. —i természetvizsgálók egylete  
1-5.

Brüsszeli akadémia 296. —i bibl. kon-  
ferencia (1897.) 370. —i kir. ktár  
370—377. —i nemzetközi bibliografiai  
intézet 4, 413. —i repertorium 15.

Bubics Zsigmond 296.

Buchanaunus, Georgius, Psalmorum Davi-  
dis paraphrasis 275.

Bucholcerus, Abraham, Chronologia  
exactissima 270.

Buchterus, Johannes, Thesaurus phra-  
sium poeticarum 275.

Buconus, Guilielmus, Ecclesiastes de

formandis concionibus 272; Homiliae  
de Abrahami sacrificio 272; Homilia-  
rum sylvae in orationem dominicam  
272; Loci Communes 272.

Buczy Antal 210. — Emil 173.

Buda 77, 217, 226, 290, 291, 331, 338,  
360. —i egyet. nyomdája 357, 360.  
—i kath. főgimn. ktára 125. —i ktár  
26, 301—303; szakszerinti kjegyzéke  
301—303; Egyesület 296, 301—302.  
—i Krónika (1473.) 40, 64, 66,  
70, 72.

Budapest 4, 73, 190, 251, 263, 267, 268,  
286, 378. —i ág. ev. magyar-német  
egyház 4. —i egyetem 296, 378. —i  
egyetemi könyvtár 4, 93, 94, 95, 117,  
120, 122, 127, 128, 130, 131, 141,  
244, 245, 246, 249, 253, 257, 258, 386,  
396; 1898-ban 292—300; állománya  
297; Arany János kéziratai a —ban  
206; használati forgalma 297, 298, 299;  
igazgatói állására hirdetett pályázat  
205; személyzete 294, 295; ősnym-  
tatványai 231. —i egyetemi nyomda  
296; —i ferenczrendiek ktára 144;  
ősnymtatványai 207. —i főkapitány-  
ság 295, 378. —i főügyészség 29, 34.  
— kegyesrendiek házfőnöksége 4. —i  
kereskedelmi és iparkamara 4, 73,  
295. —i II. ker. kir. kath. főgimn.  
értesítője 117. —i kir. közp. statisztikai  
hivatal ktára 15, 392—397. —i köz-  
ponti papnevelő irod. iskolája 5, 74.  
—i nyilv. knyvtárak 135. —i orvos-  
egylet 4, 296. —i orosz főkonzúli  
hivatal 295. —i posta és távirda-  
igazgatóság 186, 378. —i ref. kollé-  
gium knyvtára 117, 127, 131, 244. —  
székes főváros knyvtára 9. — székes-  
főváros statisztikai hiv. 4, 73, 295,  
378. — sz. főváros tanácsa 295.

»Budapesti Szemle« szerk. 4, 73, 185.

»Budapesti Tudósító« (1897—98. évf.)  
187.

Budenz József 307, 309. — Ugor alaktana  
307.

- Bugarin-Horváth cs. ltára a m. nemz. múzeumban 11, 78.
- Bulic F. 378.
- Bunderlino, Oratio ad Salutandam Mariam Archiducissam Austriae sponsam designatam Ludovici Hungariae regis (1514.) 89, 379.
- Bunyitai Vincze, A váradi püspökség tört. 217, 242.
- Burgonfranco, Jacobus de — knyvyvnyomtató 330.
- Burgos, Antonius de — Aurea lectura super titulo de emptio et venditio (Velence, 1507.) 338.
- Bustis, Bernardus de — Rosarium servorum. (Hagenau, 1513.) 345; Mariale (Nürnberg, 1503.) 343; Prima pars sermonum Rosarii (Hagenau, 1503.) 343.
- Butler E. D. 386.
- Butsch Fidél 89.
- Buzgó Imádságok És Isteni Dicsiretek (Kolozsvar, 1685.) 248.
- Buzgó Könyörgésekkel tellyes Szomoru Versek (H. n. 1704.) 250.
- Bülch Ágoston 76.
- Bünbocsánati levelek 89.
- Bürger 411.
- C**alcuttai növénytani intézet 296.
- Calderinus Veronensis, Commentaria in Martialem (Velence, 1474.) 239, 240, 241.
- Caldrinus, Johannes, Auctoritates Bibliae (Speyer, 1481.) 330.
- Calepinus 270.
- Calvin János 411.; Institutio Christianae religionis cz. műve 272.
- Campbell 232.
- Campori Mathieu 296.
- Canadai kormány 295.
- Candidus, Pantholeon, Orationes Funebres 273.
- Cantionale et Passionale Hungaricum 258.
- Cantus Catholici különböző kiadásai 244.
- Canisius, Lectiones 90.
- Çaragoça 88.
- Carchano, Antonius de — majlandi knyvyvnyomtató 336.
- Carpzov Frigyes Benedek ktára 339.
- Carracciolus, Robertus — de Licio, Quadragesimale (Basel, 1475.) 242.
- Cassel 131.
- Cassianus, Johannes, De institutis coenobiorum (Basel, 1497.) 339.
- Cassiodorus, M. Aurelius — Historiae tripartitae libri (Augsburg, 1472.) 238.
- Celtes Konrád 223, 332, 333, 338.
- »Centralblatt für Bibliothekswesen« 199, 311, 403.
- Cervarius Tubero, De Turcarum origine commentaria (Florenz, 1590.) 287.
- Cessolis, Schachzabelspiel (Augsburg, 1483.) 88.
- Chamisso 411.
- Charamjevics K. I. 413.
- Chastellet Ferdinánd gróf 291.
- Cheltenham 316, 317.
- Chepely Lőrincz czímerlevele (1633.) 291.
- Cherna János, Udvardi — 357.
- Chicago John Crerar-ktár 4, 73.
- Chmiel, Album Stud. Univ. Cracoviensis 317.
- Chochull György 340.
- Chrewschin Péter 218.
- Christianiai egyetem 296.
- Christovich Imre 163.
- Chronica von vil namhaftigen geschichten . . . in Ungern, Bemen etc. 207.
- Chyzar István 228.
- Cicero 179, 234, 275. Epistolae selectae (Nagyszombat, 1680.) 186. — Orationes (Róma, 1471.) 88. — Rhetorica ad Herennium (Velence, 1470.) 233. — Tusculanae quaestionum libri (Velence, 1472.) 238.
- Cilei Bereck 234, 237, 239, 241, 341.
- Claius Johannes, Prosodia 274.
- Clare Frederik 323.
- Claremenius 179.
- Claudius jezsuita 228.

- Clavasio, Angelus de — *Summa angelica de casibus conscientiae* (Nürnberg, 1488.) 335.
- Cleyn János leydeni knyvnyomató 345.
- Clugel Lőrincz 343, 345.
- Coccejus 191.
- Coe Charles 4, 296.
- Colpach 385.
- Cohen Frigyes 410, 411.
- Colonia, Johannes de — velencei knyvnyomató 330.
- Combachius, Johannes, *Metaphysicorum liber* 273.
- Comenius, Janua (Sáros-Patak, 1652. Lőcse, 1655.) 379.
- Comestor, Petrus, *Scholastica historia* (Basel. 1486.) 333.
- Commentariorum ac disputationum logicarum libri 273.
- Concilium zu Costnitz (Augsburg, 1483.) 332.
- Conscriptio Bibliothecae Instituti Batthianiani (1824.) 212.
- Contareno Hieronymo velencei követ 184.
- Coopinger 232, 337, 338.
- Corenus J., Libanuson termő cidrusfának veleje (Nagyszombat, 1671.) 379.
- Corneille 90.
- Cornides 156, 157, 171.
- Corsetius, Antonius — *Repertorium in opera Nicolai Panormitani* (Velence, 1498.) 340.
- Cortesius Alex., *De laudibus Matthiae Corvini poemation* 91.
- Coxus Leon 103.
- Crerar Library Chicagoban 4, 73.
- Creussner Fridrik 241.
- Cromer, Oratio . . . in funere . . . Sigismundi (Krakkó, 1548.) 379.
- Crestentiis, Petrus de — *Operis ruralium commodorum libri* (Augsburg, 1471.) 237.
- Cronica . . . der Turkey . . . von einem Siebenbürger (Nürnberg, 1530.) 92. — van der heiligen Stat van Coellen (Köln, 1499.) 340.
- Családi levéltárak a m. nemz. múzeum ltárában 11, 78, 188, 189, 289, 291.
- Csánki Dezső 70, 318.
- Csaplovics ktár Alsó-Kubinban 25, 319. — szabályzata (1840.) 319, 320.
- Csatári János, *Antiqua Romanorum Numismata* 276; *Ars Heraldica* 276. *Chorographia Principatus Transilvaniae* 276; *Commentatio Heraldico-Critica de Insignibus Principatus Transilvaniae Heraldicis* 276; *De Arce Varad* 276; *Mausoleum Principum Transilvaniae* 276; *M. Schmeitzels Siebenbürgische Geschichte* 1700—1746. 276; *Methodus* 276; *Osterwald a szerzetes rendekről* 276; *Scientia Numismatica* 276; *Succincta Juris Hungarici Historia* 276.
- Csáthi Graduál 252.
- Cseh János, Csuzi — 264.
- Csehország 174.
- Csejthe 368.
- Csepreg 367.
- Cseresnyés Antal 172, 173, 211.
- Csereyné kódexe 263.
- Cseri János, Apácai — 151.
- Csernátoni Gyula 190.
- Csik-Somlyó 247.
- Csik-szent-léleki kódex l. Apostagi kódex.
- Csik-Szereda 354.
- Csiky Viktor 386.
- Csiszmai István, *Az Antichristus képei* (Gyulafehérvár. 1567.) 68.
- Csongrád várm. 77. — alisp. hiv. 4, 73, 295.
- Csoma István 263. — kódex 263.
- Csorna 186.
- Csurgó 286. —i Graduál 256. —i ref. kollégium ktára 255, 256.
- Csurgovich ungvári cenzor 358.
- Csütörtökhely 334.
- Custodis Dominicus 92.
- Cyrellus episcopus Hierosolymitanus,

- Quadrupartitus apologeticus (Augsburg.) 342.
- Czakó Elemér 316.
- Czartorisky László hg. 319.
- Czenzura, Adatok a magyarországi — történetéhez 356—359, 399—400.
- Czernowitzi cs. k. egyetemi könyvtár 297.
- Czerny Antal 386.
- Cibak Imre nagyváradi püspök 227.
- Cziglányi Béla 13.
- Cziklay Lajos 4.
- Czimeres levelek és nemesi iratok a m. n. múzeum ltárában 11, 77, 78, 189, 289—291. Ajtoni Zeorger Jakab czl. 189.
- Almássy Balázs czl. 290. Brosenbach Károly indig. és czl. 290. Chepely Lőrincz czl. 291. Don Antonius Dominus Ohmuchiévich Gargurics nem. igazolv. 290. Döetsch János Oktáv czl. 290. Frankenberg Miklós Antal czl. 290. Freind Henrik czl. 291. Gelin Ferencz czl. 189. Grändl Gáspár czl. 291. Grändl Mihály és János czl. 291. Hacsich Péter czl. 290. Hernaltmestery cs. czl. 291. Homoky Imre czl. 77. Karcasai Péter czl. 189. Karvai Orlle Miklós czl. másolata 77. Kaszás Péter és Gergely czl. 290. Keledi István czl. 290. Kelessy János czl. 291. Kelli Pál czimerkérő folyamodványa 290. Kéry Pál czl. 290. Kozma Tamás czl. 290. Krivácsy Máttyás czl. 291. Mecseri Dániel bárói dipl. 290. Méhes Péter czl. 77. Mernyey Ambrus czl. 291. Miller János Ferd. czl. 290. Mingoni Tamás czl. 290. Mogyorossy János és társai czl. 290. Neymeyer László czl. 77. Ottendorf Lőrincz czl. 290. Péczy János czl. 290. Pircsi Máttyás és János nem. igazolv. 290. Radák cs. czl. 189. Salai János czl. 189. Schaupe! János czl. 290. Sperger Balás czl. 291. Tóth Pál czl. 291. Török János czl. 291. Vaniga Máté cz. 189. Vermatt Alajos osztr. bárói dipl. 290. Weinangl Hans czl. 290.
- Csisztereczita rend, A — zirczi apátja 6.
- Czobor Erzsébet 367, 368.
- Czombor Márton, Szepsi — Europica varietas (Kassa, 1620.) 6.
- Daday Jenő 4.
- Dalmatin Biblia 304.
- Dandolo Tullio, D'una preciosità della Biblioteca Marciana 177.
- Dániel Ernő br. 392, 397, — Imre 158, 159, 160, 165.
- Daniel, Thesaurus hymnologicus (Lipscse, 1855) 74.
- Dankó prépost ktára 409.
- Darnay Kálmán 4.
- Dávid Ferenc 116, 126. De vera et falsa Unius Dei cognitione (Gyulafehérvár 1587.) 67. 68. — Énekeskönyve 116, 253.
- Deák Farkas 261. — Ferenc 77, 289, 379. — Péter 172, 253.
- Debreczen 62, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 124, 127, 130, 133, 207, 245, 249, 276, 277, 280, 296, 358, 379. —i főügyészség 27. —i jogakadémia 4. —i ker. akadémia 4, 74. —i kódex. 142.-i nyomdák 296. —i piarista-ház könyvtára 122, 246. —i ref. koll. könyvtára 26, 34, 121, 122, 128, 129, 130, 131, 133, 141, 142, 246, 253, 255, 256, 266; Arany János kéziratai a —ban 206. — sz. kir. város nyomdája 360, 365, 366. —i tanítóegyesület 286. —i zsinat (1567.) 54.
- »Debreczeni Prot. Lapok.« 133, 253, 255, 256.
- Decretales, Clementinae, Constitutiones Johannis XII. et extravagantes, (Velenceze, 1505.) 338. — cum summariis suis (Velenceze, 1504.) 338.
- Decretum I. Törvénykönyv.
- Decs 263. —i kódex 263. —i Mihály éneke 266.
- Dedek Crescens Lajos 295.
- Deési ferenczrendi zárda ktára 131. — országgyűlés (1638.) 68.

- De Gerando Antonina 386.  
 De La Vallière hg. 86.  
 Délmagyarországi Term. Tud. Társulat  
 Temesváron 31. — tört. és rég. mú-  
 zeum társulat Temesváron 4, 31.  
 Demeter György, Honor Posthumus . . .  
 Comitis Nicolai Serini (Tübinga, 1663.)  
 250. — magyar éneke Zrinyi Miklós  
 halálára 250.  
 Derzsi Ödön 387.  
 D'Esclavonie, Georges. Le Chateau de  
 virginité (Páris, 1505, 1506.) 284.  
 Descriptiones rerum formidabilium 277.  
 Desőfi József 220, 221; Bártfai levelek.  
 220.  
 Dessewffy Aurél 357. — József gr. 357.  
 »Deutsche Litteraturzeitung.« 201, 311,  
 404.  
 Dézsi Lajos 280, 296, 415. —  
 Dezső kódex 263.  
 Detrekő 117.  
 Dialogi S. Gregorii hungarice 316, 317.  
 Digestum de tortis (Velence, 1501, 1502.)  
 339.  
 »Dinum-Danum« cz. versfüzet (1804.) 356.  
 Diogenes Laertius, De vitis, dogmatis et  
 apophtegmatibus philosophorum 275.  
 Dionysius Halicarnassus, Antiquitatum  
 Rom. libri 275. — Tesselonensis 336.  
 Dirner Gusztáv 386.  
 Diruta Girolamo, Il Transilvano. (Velence,  
 1612—1622.) 91.  
 Dispositiones orationum 274.  
 Divini István 267.  
 Diwalt János Márton 360, 366.  
 Dobai Székely Sámuel I. Székely Sámuel  
 Dobos Bertalan 16.  
 Dobrowsky Ágost 75, 206, 409.  
 Doby Antal 296.  
 Dollond-féle távcsövek 165, 168.  
 Domanovszky Sándor 64, 286.  
 »Dom a skola« szerk. 4, 73.  
 Dominikanusok kolostora Regensburg  
 mellett 86.  
 Domonkos karmelita atya 414.  
 Donáth Gyula 4.  
 Donato Andrea velencei követ 184.  
 Donatus-kiadások 89.  
 Dorfmeister J. A. 4, 73.  
 Dorpat 296.  
 Döbrentei-kódex 16, 50, 83.  
 Döetsch János Oktáv czimerlevele (1721)  
 290.  
 Dömötör László 4. — Miksa 4, 73, 296.  
 Drach Péter speyeri knyvyomtató 332.  
 Drágffy Bertalan 71, 72. — Gáspár 70.  
 71. — György 70, 71. — János 70,  
 71; végrendelete (1524.) 383.  
 Dráva-Hidvég 265.  
 Drey schöne geistliche Lieder (Nagy-  
 Szeben.) 281.  
 Drezdai áll. föltár 322, 328. —i ktár  
 297. —i levéltárnoki konferenzia  
 321—328.  
 Drugeth Antal 70. — Miklós 71. — Vil-  
 mos 71.  
 Dublini egyetem 296.  
 Dubnicz 64. —i krónika 64—72.  
 Duka Tivadar 286, 411.  
 Dulházy Mihály 357.  
 Dumas Sándor (Ifj.) 37.  
 Dunántuli ág. ev. egyházkerület 4, 73.  
 — magy. közm. egyesület 36, 37.  
 Duncsák János cz. püsp. 258.  
 Duns, Johannes — Scotus, Scriptum in  
 libros sententiarum (Velence, 1506.)  
 344.  
 Durante Guillelmus, Rationale divinorum  
 officiorum (Velence, 1485.) 333.  
 Duruy világtörténete 37.  
 Dús Jakab ferenczrendi barát 257.  
 Dux Adolf 77, 261.  
 Dürer Albert 87. — Triumphwagen-e  
 (Nürnberg, 1523.) 88.  
 Dyni de Mucello, Lectura de regulis iuris  
 (Velence, 1505.) 330.  
 Ebersdorf 291.  
 Éble Gábor 4.  
 Ecséd 186.  
 Edinburghi egyetem 296.



- Eger 76, 156, 157, 158, 159, 220, 319, 378. —i érs. egyházm. 4, 156; iroda 185; ktára 121, 128, 145, 316. — jogliceum 4, 157, 159, 296; ktára 248, 316; csillagvizsgálója 157. — nagyprépostság 156. — nyomda 360, 365.
- Eglinus, Raphaelus, Epylisis in Apocalipsin 271.
- Egyesült Államok kormánya 295.
- »Egyetemes Philologiai Közlöny« 13, 16, 192, 196, 197, 251, 252, 256, 258, 265, 266, 267, 310, 402.
- Egynehány szép Soltárok és Isteni dicsírték (Várad, 1648.) 133.
- Ehingeni György utazása L. Itinerarium Ehrenfeld-kódex 83, 91, 195, 307, 308.
- Ehrle Ferencz 321.
- Eisen Izidor 261.
- Eisenstadt L. Kis-Márton.
- Ellinger István 361, 365. — János József 356, 357, 358.
- Ellwangen 188.
- Elzevir 224.
- Endlicher 67, 72.
- Endre (III.) m. király 184.
- Ének (H. n. 1704.) 250.
- Énekeskönyvek, Magyar — a XVI.—XVII. sz.-ból 14, 40—63, 111—133, 244—269. Csonka — M. T. Akadémia ktarában 112, 114, 115. Halotti — 132. Legrégibb unitárius — 116.
- Engel Krisztina örökösei könyvnyomdája 362, 365.
- Enyedi György 116, 125; Explicationes locorum Vet. et N. Testamenti 272; Prédikációk 116. — István 415.
- Eperjes 74, 113, 287, 361, 364, 366. —i ág. ev. kollégium knyvtára 4, 120, 121, 128. —i Széchenyi-kör 4, 296. —i Szirmay knyvtár 136. —i tiszakerületi ev. kollégium 296.
- Eperjesi Domokos fia János 184.
- »Ephemerides Vindobonensis« (1776—1777. évf.) 288.
- Epistolae Pauli. L. Komjáthy
- »Építészeti Szemle« szerk. 4, 73.
- Erasmus Rotterdamus 42, 43, 217, 221.
- Erdély 149, 150, 151, 152, 153, 154, 209, 227, 253, 268. — uniója Magyarországgal 164. —i Graduál töredéke 253. —i Honismertető Egylet 185. —i jezsuita rendházak 159. —i káptalan lvtára 159. —i Közm. Egyesület 4. —i Múzeumegylet 4, 73, 112, 119, 264, 269, 283; ktára 115, 119, 121, 128, 129, 131, 133, 248, 249, 262, 269, 280, 283, 386, 387, 408. Arany János kéziratai a —ban 206; csonka énekeskönyvei 112. —i püspökség 150. —i tud. társaság 175.
- »Erdély« szerk. 4.
- Erdély Siralmas Éneke 263.
- »Erdélyi Múzeum« 4, 171, 197, 262, 310, 402.
- Erdélyi János 13, 264. — Pál 3, 5, 13, 40, 95, 111, 244, 321.
- Erdélyrészi Kárpát Egyesület 36, 296.
- »Erdészeti Lapok« szerk. 5, 73.
- Erdészeti egyesület, Országos — igazg. 186.
- Erdőd 53, 70.
- Erdődy grófok 155.
- Erdős Miksa 387.
- Erdősi János I. Sylvester János.
- Érdy-kódex 15.
- Ericus Erich 246.
- Ernst Lajos történeti képgyűjteménye 15.
- Ernyei József 378.
- Érsekujvár 286.
- Erzsébet magy. királyné emléktárgyai a M. Nemz. Múzeumban 10, 76, 77, 189.
- Esslingen 236, 242.
- Esterházy Antal gr. 318. — Kálmán gróf 386. — Károly gr. egri püsp. 17, 155, 156, 157, 159; ktára 157. — hg. kismártoni könyvnyomtatója 361.
- Eszék 353, 360, 364, 366.
- Esztegar László 2, 3, 5, 7, 14, 73, 185, 370, 409.
- Esztergom 74, 287, 360, 364, 365, 378.

- i egyházmegye 5, 154, 155. —i fő-  
 egyházi könyvtár 138, 139, 144, 316;  
 ősnymtatványai 231. —i herczeg-  
 primási iroda 185. —i misekönyvek  
 207, 225, 227, 228, 229, 230, 318,  
 410; a m. n. múzeumi ktárban 8.  
 —i vár. knyvtár 136, 264, 316.
- »Ethnographia« 14.
- Eusebius, Hystori von dem grossen Ale-  
 xander (Augsburg, 1483.) 332.
- Examen Concilii per Martinum Chemni-  
 tum 272.
- Exequiae principales (Fehérvár, 1622.)  
 207.
- Expositio officii missae (Reutlingen, 1483.)  
 331. — super canonem missae (Nürn-  
 berg,) 241. — compendiosa et fami-  
 liaris sensus literalis 340.
- Eyb, Albertus de — Ob einem Mann sei  
 zu nehmen ein eelich Weib oder  
 nicht (Augsburg, 1474.) 241.
- Ezredéves orsz. kiállítás, Az — elnöke  
 7. — igazgatósága 5. — iratai 8.
- Faber-féle** knyvnyomda 296.
- Fabricsius, Georgius, De re poetica 274.
- Fábián Gábor ktára Aradon 25, 259.
- Falk bibl. író 87. — Miksa 77.
- Faludi Ferencz 263.
- Fehér várm. alisp. hiv. 186.
- Farkas Imre 414. — Károly 117. — Lajos  
 386.
- Fazekas Miklós, Bogáthi — 52.
- Fehér József 4, 73.
- Fehér várm. alisp. hiv. 186.
- Fehértemplom 35.
- Fejérpataky László 3, 5, 11, 32, 73, 185,  
 316, 321, 378.
- Fejes István 5.
- Felber Arthur 185.
- Félegyházi Tamás Uj Testamentuma  
 (Debreczen, 1609. kl.) 279.
- Felkay Imre br. 188.
- Felméry Lajos 125.
- »Felsőmagyarországi Minerva« (1825. évf.)  
 357.
- Felsőbányai ref. egyház ktára 133.
- Felső-Dió 296.
- Felső-Lövő 304.
- Felvidéki magy. közm. egyesület 36.
- Felvinczi György Énekeskönyve 251.
- Fényi Gyula 185.
- Fényképmásolatok a M. Nemz. Múzeum  
 könyvtárában 7, 75, 187, 289, 380.
- Fenyőháza 286.
- Fenyvesy Ferencz 5, 185, 296.
- Ferdinand (I.) m. kir. 43, 226, 291. —  
 (II.) m. kir. 290, 291. — (III.) m. kir.  
 77. — (V.) m. kir. 290. — nápolyi  
 kir. 72. — oszt. főherczeg 291.
- Ferencz (Szent) 180.
- Ferencz (I.) m. kir. 140, 290.
- Ferencz Ferdinand főherczeg 401.
- Ferencz József (I.) m. király 77, 401, 409.  
 — kéziratai a m. nemz. múzeumban  
 188.
- Ferenczi Gyula 296. — Jánosné (özv.)  
 10. — Károlyné (özv.) 7. — Zoltán  
 5, 190, 262, 269, 276, 280, 283, 386,  
 408.
- Ferenczrendiek körmöczbányai zárdája  
 287. Magyar — a XV. sz. első felé-  
 ben 12. — laibachi tartom. főnöksége  
 5, 185.
- Ferrara 91.
- Ferrariis, Joannes Petrus de — Practica  
 nova iudicialis (Velence, 1496.) 338.
- Festetich knyvtár Keszthelyt 136.
- Fétis Edouard 370.
- »Figyelmező« (1848—50. évf.) 9, 75.
- »Figyelő« (Szerk. Czelder.) 256, 262, 264,  
 265, 267, 268.
- Fillinger Károly 289.
- Fináczy Ernő 398.
- Firtinger Károly 303.
- Fischer Ede 378.
- Fiume 35. —i nyilv. knyvtárak 316. —i  
 teng. akademia 296. — város tanácsa  
 185.
- Flach, Martinus knyvnyomtató 338.
- Flatt Károly 5, 185.
- Flavius, Josephus — Antiquitates ex

- historia belli Judaici (Augsburg, 1470.) 233.
- Fleischer György 102, 105, 106.
- Florenz 91, 332. —i nemzeti ktár 5, 296.
- Flórián Jakab eperjesi koll. könyvtárnok 113, 120.
- Florio, Historie des Fürsten — und seyner lieben Biancellora (Metz, 1499.) 88.
- Fogarassy Mihály knyvtára 175, 210, 211.
- Formulare advocatorum et procuratorum. (Strassburg, 1504.) 343.
- Forster Gyula 7, 10.
- Forster-Scitovszky-féle alapítvány a M. Tud. Akadémiában 95.
- Fosztó, Uzoni — 116, 132, 252, 253.
- Főfelügyelőség, A múzeumok és ktárak orsz. —e 3, 321.
- Földmíveléstudgyi miniszterium, Magyar — 5, 185, 286, 386, 389.
- Földrajzi társaság, Magyar — 5, 73, 389.
- Földtani intézet, Magy. kir. — 5, 73, 185, 295, 386, 389.
- Főrendiház, Magyar — irodája 5, 73.
- Főügyészségek köteles sajtópéldányainak felhasználása 34, 35.
- Fraknoi Vidmos 5, 15, 17, 66, 97, 114, 125, 296. —féle m. tört. int. Rómában 95.
- Francesco di Carrara 183.
- Franc Sebestyén 92.
- Francfordia, Nicolaus de — 242.
- Francolin János, Weyland Kayzers Ferdinandi . . . . Wappen (Augsburg, 1565.) 91.
- Franciaország 295, 322.
- Frangepan-breviarium 91.
- Frangepan Bernardino 285. — Erzsébet 105.
- Frank Iván 185.
- Frankenberg Miklós Antal czimerlevele (1755.) 290.
- Frankfurt 131, 413. —i Rothschild ktár 6, 296.
- Frankfurter S. 40.
- Franklin Benjamin 411.
- Franklin társulat r. t. 5, 185.
- Fredericus Petrucius de Senis Disputationes (Roma, 1479.) 330.
- Freiburgi egyetem 296.
- Freind Henrik czimerlevele (1721.) 281.
- Freisingeni káptalan knyvtára 163.
- Fritsch Caesar 401.
- Frölich D., Calendarium perpetuum (Bártfa, 1639.) 379.
- Fuchs Zsigmond 303.
- Furtter Mihály baseli knyvnyomtató 88, 337.
- Fust János 87.
- Füredi Ignác 5, 73.
- Fyner Konrád 236, 242.
- Gábor** deák 260.
- Gabriel, Sermones de festivitatibus 340.
- Gajsler J. F. 5, 73.
- Gajus-kódex Veronában 322.
- Galeotti Marzio 184.
- Galgóczy János 296.
- Galienus 178.
- Gallus, Udalricus 236, 239.
- Gálszécsi István 41, 48, 49, 50, 52, 111, 117. — Énekeskönyve (Krakó, 1536.) 111; cinkografiai másolata 111.
- Gámán Zsigmond 386.
- Garampi József pápai nuncius 163.
- Garázda Péter 139.
- Garay János 13. — album 13.
- Gazdasági egyesület, Orsz. magy. — 389.
- Gebé Andor 5, 74.
- Geiler, Johannes — de Keisersberg, Navicula (Strassburg, 1513.) 345.
- Gelatin, Régi kéziratok kezelése —nal 322, 323.
- Gelberger Mihály 303.
- Geleji Katona István L. Katona István.
- Gelin Ferencz czimerlevele (1665.) 189.
- Gellert ném. költő 411.
- Gellért (Szent) Deliberatiója 163.
- Gellius A. Noctes Atticae (Róma, 1469.) 233, 275.
- Gecsi cs. czimerlevele 12.
- Genf 4, 88.

- Gentili Pietro 5.  
 Georgieniz B., De Turcarum moribus (Leyden, 1567.) 187.  
 Georgius Alexandrinus 240.  
 Geőcze Sarolta 378.  
 Geréb József 5. — László 139, 150.  
 Gergely, Nazianzi Sz. — Gnómái, (görög. nyelven) Brassó, 1555. 281. — (Szent) pápa. Moralia. (Basel 1503.) 343; Omeliae. (Róma, 1473.) 239. — (IX.) pápa, Decretalium libri (Basel 1482.) 331; (Mainz, 1483.) 238; (Velence, 1481.) 330. — (XIII.) pápa 350.  
 Gerse Lajos 289.  
 Gerson, Johannes, Opera. (Strassburg, 1514.) 345; Tractatus de regulis mandatorum (Nürnberg, 1472 kl. 237; Tractatus de trahendis ad Christum parvulis (Nürnberg, 1472 kl.) 237.  
 Gerstmann 347.  
 Gessner 411.  
 Géza m. vezér 184.  
 Ghyczy Kálmán ktára Komáromban 28.  
 Giacomo de la Marcha magyarországi inquisitor 184.  
 Giesení egyetem 296.  
 Giesswein Sándor 185, 286.  
 Giunta, Lucantonius de — 224, 230.  
 Gizella főhercegnő 10, 76, 77, 189.  
 Gladics Pál 5.  
 Gladius, Christophorus, Axiomata philosophica-theologica 275.  
 Glosszák Marmellius lexiconában 106—109. — Pesti Nomenclaturájában. 109—110.  
 Goclenius, Rudolphus, Physicae completae speculum 273.  
 Goldperger János bécsi egy. tanár 236.  
 Goethe 411. — gyűjtemény a M. Tud. Akadémia ktarában 381, 384.  
 Gohl Ödön 7, 75.  
 Goll János 5.  
 Gombos Ferencz 386.  
 Gorichem, Henricus de — Textus sententiarum (Velence, 1506.) 344; Variae tractatus (Essling.) 236.  
 Gossart 370.  
 Gosztonyi János 150.  
 Gottlieb Antal 363, 365, 366.  
 Gotzig Ignác 356.  
 Gödöllő 408.  
 Gönczi György 115, 117, 120. — Az Sz. Dávid Soltárral telles könyv (Bártfa, 1647.) 119; (Várad, 1651, 1654.) 120; (Kassa, 1662, 1673.) 121; (Kolozsvár, 1675, 1680.) 121. (U. o. 1690.) 122, 129; (Lőcse, 1690, 1691, 1694, 1696, 1699.) 122, 130, 254; (Debreczen 1700.) 122; Énekes könyve (1602.) 111; Keresztényi Énekek (Debreczen, 1590.) 117; (U. o. 1592.) 118, 124; (U. o. 1602, 1616.) 118, 123; (U. o. 1620.) 118, 123, 267; (Várad, 1654.) 121. Keresztényi Isteni Dicséreték. (Lőcse, 1635.) 119, 124, 127; (Bártfa, 1640.) 119. (Lőcse, 1642.) 119; (Várad, 1648.) 120; (Lőcse, 1652.) 120. (U. o. 1654.) 120, 124, 254; (U. o. 1675.) 121, 129. Szép és ájtatos dicséreték (Lőcse, 1646.) 119; — énekeskönyvének ismeretlen kiadásai 116, 119.  
 Gönyey Gábor 361, 366.  
 Göteborgi tud. társaság 5.  
 Göttinga 357. —i egyetem 296; ktára 297.  
 Grác 4, 73, 155, 303, 304. —i egyetem 153; ktára 297, 304; —i tört. egyet. 5, 286.  
 »Grad aus!« (Bécs, 1848. évf.) 380.  
 »Grafikai Szemle« 198, 286, 303, 310, 402.  
 Grammatika, Magyar — a kievi tanítóképző ktarában 352—355.  
 Gran, Henricus hagenai knyvnyomtató 228, 229, 343, 345.  
 Grändl Gáspár polgári czímerlevele (1642.) 291. — János és Mihály czímerlevele (1583.) 291.

- Gratianus, Decretum cum apparatu (Velencze, 1485.) 333. (U. o. 1504.) 343.
- Gregorianus-féle távcsövek 165, 168.
- Gregorius, Gregorius de — velenczei könyvnyomtató 338.
- Grenoblei egyetem 296.
- Grill Károly 5, 73.
- Gritsch, Johannes, Quadragesimale (Ulm, 1475.) 242, 330.
- Gritti Lajos 226.
- Groningeni egyetemi könyvtár 296, 297.
- Grün Urbán 362, 365.
- Gueynard István leydeni könyvnyomtató 343.
- Guido Carrariensis 179.
- Gulyás István 16.
- Gunnesch A., Serium christiani votum (1696.) 186.
- Gutenberg 40, 88, 89. —féle mise könyv (1457?) 87.
- Gwalterus, Rodolphus, Homiliae 271. — Commentarii 270, 271.
- Gyalu 355.
- Gyalui Farkas 386.
- Gyöngyös, A —i glosszák 15. A —i latin-magyar szótártöredék 15, 16. A — Tol-dalék 13, 257.
- Gyöngyösi István 277.
- Győr, 35, 73, 185, 186, 265, 280, 286, 361, 364, 365. —i karmeliták ktára 414.
- »Győri Közlöny« 265.
- György Aladár 120, 124, 142. — Magyar-ország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben cz. könyve 120, 134, 142, 144, 250.
- György leibitzi plébános 214, 215. — prédikátor 341.
- Gyula, erdélyi vajda 150. — (II.) pápa 89.
- Gyulaférvár 68, 74, 133, 148, 149, 151, 152, 153, 158, 160, 164, 171, 173, 212, 218, 219, 220, 221, 228, 232, 251, 296, 351. —i akadémia 151. —i csillagász kanonokság 165, 172. —i csillagvizsgáló 153, 159, 163, 164, 165, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 209. —i Battyhány-könyvtár 95, 117, 123, 134—175, 209—243, 251, 252, 329—345; alapítólevele 168—171. —i jezsuiták 228, 333; gimnáziuma 152; ktára 221. —i papnevelő-int. 152. —i püsp. ltár. 148; nyomda 160. —i trinitarius zárda 164, 169, 209. —i vár 151, 152, 164.
- Gyulafi János, Hárfák hárfája (Debreczen, 1599.) 124.
- Gyulai Pál 264.
- Habsburg-ház uralomra jutása Erdélyben** 151.
- Hacsich Péter czimerlevele (1830.) 290.
- Hadügynökség, Cs. és kir. közös — 185.
- Haenel katalógusában szereplő nyelvemlék 316.
- Hagenau 228, 229, 342, 343, 345.
- Hain, Repertorium bibliographicum 88, 91, 232—243, 329—343.
- Hajdúbozsörményi ref. egyház ktára 133.
- Hajdú-Nánás 296. —i ref. egyház ktára 133.
- Hajnal Mátyás, Az Jézus szívét szerető szíveknek megmagyarázott könyvecské (Bécs, 1629.) 131. (Pozsony, 1642.) 132. — Jézus sz. szíve (Bécs, 1644.) 131, 132.
- Hálaadások és Dicsőretek 133.
- Halábori Bertalan vil. pap 83, 317, 318. — Gergely 317. — György 318. — Kelenen 318. — Mátyás 318. — Mátyásné 318.
- Halasi ev. ref. egyh. ktára 27. — ref. főgimn. ktára 129, 316.
- Halle-Wittenbergi egyetem 296.
- Halmágyi főispán 278.
- Halotti Beszéd 80, 193, 194, 195.
- »Halotti temetésekorra való énekek« 259.
- Hampel József 5. —né 7, 286.
- Hanau 127.
- Hanheymer Johannes 241.
- Hansen dr. kölni városi ltárnok 327.
- Hardouyn, Gillet — párisi könyvnyomtató 344, 345.

- Hartig dr. százsz kormánytanácsos 326.  
Hartmann János 414, 415.  
Hauser Ottó 5.  
Havas Rezső 5.  
Havrán Dániel 2, 367.  
Haynald Lajos 174, 175.  
»Hazai s Külföldi Tudósítások« 362.  
»Hazánk« szerk. 296.  
Hectoris Benedek knynyomtató 330.  
Hegedüs István 296. — Lóránt 5, 74.  
Heidelberg 296. —i magy. tanulók érte-  
kezései (1615—20.) 270.  
Heidfeldius Johannes, Sphynx theologico-  
philosophica 274.  
Heinrich Ede 77. — Gusztáv 269.  
Héjas Pál 296.  
Hell Miksa 157, 163, 168.  
Hellebrant Árpád 113, 116, 119, 230, 317.  
Heller Ágost 381, 411.  
Heltai Gáspár 6, 52, 112, 126. — Agen-  
dája 225. — Bibliája 225. — Króni-  
kája 225. — Soltár-a (Kolozsvár, 1560,  
1561.) 113.  
Hempel dr. drezdai vegytantanár 327.  
Henckel János lőcsei plébános 214, 215,  
216, 217, 218, 219, 234, 241, 242,  
329, 330, 331, 335, 336, 337, 338,  
339, 340, 341, 343, 344, 345; ktára  
216, 217, 218. — Sebestyén lőcsei  
pap 215.  
Hencz-Halábor község 318.  
Hennig Alajos 296.  
Heptamydius Márton krakói könyvnyom-  
tató 104.  
Heraldikai és Genealogiai Társ., Magyar  
— 5, 12, 186, 296.  
Herbipolensis, Johannes — minorita ba-  
rát 342.  
Herborna 127.  
Herczegprimási iroda L. Esztergom.  
Herder 411.  
Hermann Ottó 5, 389.  
Hernálmestery cs. czimerlevele (1500.)  
291.  
Herodotus, Historiae libri 275, 341.  
Hess J. ellwangeni antikvár 188.  
Heures à l' usage de Rome (Páris, 1505.)  
344, 345.  
Héya Mihály 5.  
Heyden Sebald, Puerilium colloquiorum  
formulae (Krakó, 1531.) 97.  
Heymann kairói orvos 380.  
Hieronymus (St.), Epistolae et tractatus  
(Strassburg, 1470.) 88. — Vitae sanc-  
torum patrum (Nürnberg 1478.) 332;  
(Strassburg, 1483.) 332. (Ulm, 1480.)  
341.  
Higley Frank M. 5.  
Hintz Emil 5, 7, 75, 186, 286.  
Hippocrates 178.  
Hirlaptár a M. Nemz. Múzeum ktárában  
2, 8, 9, 75, 76, 187, 288, 380.  
Hirschberg J. 286.  
Hirschenfeldi Witschen Ferdinánd Ferencz  
András 102.  
»Hitzónoklati Folyóirat« szerk. 5, 74.  
Hochfelder Gáspár metzi könyvnyomtató  
88, 91.  
Hochwald 347.  
Hochmeister Márton, szebeni nyomdász  
158.  
Hodászi Lukács debreczeni prédikátor  
279.  
Hodinka Antal 5.  
Hoffenrefferus, Mathias, Loci theologici  
272.  
Hoffer-féle kis katekizmus 91.  
Hofgref-féle énekeskönyv (Kolozsvár,  
1554.) 112.  
Hol Leonard ulmi könyvnyomtató 331.  
Holder-Egger Oswald 378.  
Holkot Robertus, Postilla super sapientia  
Salamonis (Speyer, 1483.) 332.  
Hollandia 322.  
Holtrop 232.  
Homerus, Opera (Flórencz, 1488.) 332.  
Homoky Imre lekéri apát 77. — czimer-  
levele (1868.) 77.  
Homonna 296.  
Hondorfius Andreas, Theatrum histori-  
cum 274.  
Honterus Joannes 227. — Rudimentorum

- Cosmographicorum Libri III. (Antverpen.) 287.
- Horae B. Mariae Virginis (XV. sz. flamand kéziralt) 86. — olasz és francia kiadásokban 88, 343.
- Horányi Elek 317.
- Horatius 40, 274.
- Horn Ede 5.
- Hartensius Cens., Commentarii della guerra di Transilvania (Bécs, 1565—70.) 92.
- Horváth Géza 5, 378. — Ignác 2, 12, 279, 280, 281, 282, 283. — János 363, 389.
- Horvát István 379.
- Horvát kormány 295. — új testamentum (1562.) 304.
- Hosszúfalú 70.
- Hosszú Róza 10.
- Hölischer József kódexe 263. — ktára 264.
- Hörk József 5.
- Hradszky József 186; A 24 kir. város plébánosainak testvérelete cz. munkája 214, 216, 339.
- Hubay János id. gyulafehérvári tanító 264. — ifj. abrudbányai tanító 264. — kódex 264.
- Hubert Emil 2, 5, 16, 79, 81, 83, 85, 196; 296, 305—309, 317; A nyelvemléktan alapvonalai cz. dolgozata 79, 85, 192—196, 305—309.
- Hugo de Novo Castro, Tractatus de victoria Christi contra Antichristum (Nürnberg, 1471.) 237.
- Hunfalvy Pál 302.
- Hunka Emmanuel ferenczrendi rendfőnök 5, 100, 287.
- Hunyad várm. 77.
- Hupp Ottó 87.
- Huszár Gál 52, 54, 112, 113, 114, 115, 117; A keresztényi gyülekezetben való isteni dicséret és imádságok cz. könyve (Könyáthi, 1574.) 112, 114, 115; Isteni dicséret és psalmusok cz. könyve (Debreczen, 1560.) 112, 255, 256.
- Huter Márton 216.
- Hylbrand Lőrincz iglói plébános 216, 339. — ktára 339.
- Hyperius Andreas, Com. in epist. ad Hebraeos 271.
- Ibrahim budai pasa 188.
- Ibrányi Miklós 413.
- »Idők tanuja« 77.
- Iffland 411.
- Igazságügyi miniszterium, Magyar — 1, 5, 186.
- Iglói ev. főimn. könyvtára 248. — Mária egyház 216.
- Ihász Dániel 188.
- »Il Gondoliere« (1837. évf.) 177.
- Illésházy István gróf 18.
- Illésy János 414.
- Illicinus Péter 346; Ad incliti Hungariae regni proceres paraenesis cz. könyve (1573.) 379.
- Illyefalvi János 280.
- Illyés András 151; Jóra Intő Énekecskék (Nagy-Szombat, 1702.) 249; Régi és új Énekek (Nagy-Szombat, 1703.) 249. — Bálint, id. 264. — Bálint, ifj. 264. kézirata 264. — István, Soltári énekek (Nagy-Szombat, 1693.) 248.
- Ilosvai Péter 206.
- Imrefia Miklós 381.
- Incze Henrik 13.
- Incze (IV.) pápa, Apparatus super decretales (Velence, 1495.) 338.
- In Exequiis Defunctorum (Koložsvár, 1631 előtt, 1631. 1660. 1697.) 132.
- Indiai kormány 295.
- Infortiati de tortis (Velence, 1496.) 339.
- Inkunábulumok I. Ősnyomtatványok.
- Innsbruck 92, 97, 290, 291. —i egyetem 296; ktára 297. —i helytartósági ltár 98.
- »Intelligenz oder Wochenblatt« 357.
- parművészeti múzeum, A magyar — karácsonyi tárlata 14; ktára 316.
- Brünni — 4.
- Ipolyi-gyűjtemény Nagyváradon 23.

- Irodalmi levelestár a M. Nemz. Múzeum  
ktárában 7, 8, 75, 187, 287, 288,  
379, 380.
- »Irodalomtört. Közlemények« 13, 16, 114,  
115, 198, 253, 310, 402.
- Irodalomtörténeti töredékek gyűjteménye  
a M. Nemz. Múzeum ktárában 287.
- Isidorus, Soliloquia (Nürnberg, 1472.)  
237.
- »Ismerető« (1836. 1839. évf.) 9, 75.
- »Isten Igéje« szerk. 5.
- Isteni Dicsiretek (Kolozsvár 1697.) 126,  
127. — Hymnusok (Lőcse 1635.) 133.
- István (Szent) m. kir. 17, 150, 269. —  
pannonhalmi alapító oklevele 157.
- Istvánfalva 262.
- Itinerarium Ggii von Ehingen (Augsburg,  
1600) 92.
- Iványi István 30.
- Izabella magy. királyné 150, 151, 227.
- Izdenczy János 69.
- Izr. Irodalmi Társulat 5, 186, 296.
- Jakab Elek 49, 58, 68, 125, 126, 127,  
253, 259, 267. — István 357.
- Jáki apátság 155.
- Jámbor Pál 30.
- Jancsó-kódex 256, 260.
- Janda József 296.
- Jankó János 286.
- Jankovich Miklós 118, 245. — ktárai  
258, 259.
- János deák 228. — m. kir. 43, 226, 351. —  
— olmüci püspök 346. (XII) pápa  
338. — tharnovói gróf 413. —  
Zsigmond 113, 150, 151, 227, 351.
- Janovski 413.
- Janson-féle Biblia 191.
- Jantyik Mátyás 14.
- Jannensis Jacobus, Legendae Sanctorum  
(Nürnberg, 1478.) 329.
- Janus Pannonius 139, 184.
- Jászai Mari 193.
- Jászberényi Pál 285.
- Jászói premontrei-rend ktára 206.
- Jedlicska Pál 5, 296.
- Jelinek Venczel 361, 365.
- Jensson Miklós velencei könyvnyomtató  
233, 238, 330.
- »Jeruzsálem ostroma« 263.
- Jeszenák-féle gyűjtemény 318.
- »Jézus Krisztus kinszenvedése« cz. XVIII.  
sz. kézirat 259.
- »Jézus Szent Szive Hirnöke« szerk. 5, 74.
- Jogászegylet, Magyar — 5, 74.
- »Jogtudományi Közlöny« szerk. 5.
- Johannes Mesuis Nazarenus 179. —  
Michaelis Carrariensis ajánlólevele  
Rangoni bibornokhoz 178—182; De  
choreis musarum cz. kézírata 178—  
183. — Serapio fia 179.
- Jókai Mór 5, 37, 74, 188.
- Joó Imre 142.
- »Jó Pásztor« szerk. 5, 74.
- Jordánszky-kódex 15.
- Josephus Flavius, Opera omnia 274.
- Jósika Miklós 16.
- Jovius, Gli elogi vite brevemente scritte  
d'huomini illustri di guera (Flórencz  
1554.) 91.
- József (II.) császár 140, 161, 164, 171.
- Judicium (1584.) 6, 74.
- Jugosich Giovanni 317.
- Junius Franciscus, Opera theologica 270.
- Jung dr. frankfurti vár. ltárnok 321.
- Jurányi Győző 302.
- Jurjevi egyetem 296.
- Justinianus császár. Institutiones (Velen-  
cze, 1494.) 337. — kódex (Velence,  
1496.) 338.
- Juvenalis 179.
- Kájoni Fráter János 247. — Cationale  
Catholicum — a (Csik 1676.) 247.
- Káldi György 207, 258. — Bibliája 207.
- Kalendarium, Magyar — ok nyomtatási  
helyei a század elején 366. Lőcsei  
— ok 207. Nagy-Szombati — 1584-ből  
6, 74, 279. Trencsényi tót — 1650-ből  
282.



- Kállay Albert 389.
- Kálmán Dezső 5, 296. — Farkas 52, 117, 118, 120, 121, 123, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 265; ktára 118, 120, 124.
- Kálmánczai 139. — Graduál 255.
- Kálmáncsehi Márton 125. — énekes-könyve 125.
- Kalocsa 74, 185, 287, 297. — i egyházm. hatóság 5, 186, 296, 386. — i érs. ktár 145.
- Kalocsa János, Debreczeni — Sz. Dávidnak Soltári (Koloszvár, 1671.) 245. (Lőcse, 1689.) 246. (Sáros-Patak, 1662.) 245.
- Kalocsay Endre 286.
- Kálvin 212.
- Kanizsai László 139.
- Kansai egyetem 384.
- Kanyaró Ferencz 5, 74, 116, 125, 126, 132, 252, 253, 257, 262.
- Kapisztrán János 181.
- Kapronczay Ádám 277, 278. — levelei Benkő Józsefhez 276—278.
- Kara Győző 5.
- Karácsonyi János 163.
- Karai László 15.
- Karánsebes 35.
- Karcsai cs. czimerlevele 12. — Péter czimerlevele (1434.) 189.
- Kardos Albert, Szilágyi és Hajmási mondája a magyar költészetben. (Bpest, 1885.) 263.
- Karinthia 303.
- Karmeliták rendházának ktára Győrött 414.
- Károly (I.) m. kir. 381. (III.) m. kir. 151, 290, 381. — (V.) csász. 90, 91. — kir. herczeg aquilejai patriarcha 304.
- Károlyi Gáspár bibliája, 128. — Sándor br. 318.
- Károlyi okmánytár 318.
- Károly-Fehérvár I. Gyulafehérvár.
- Kárpátgyesület, Magyarországi — 296, 378.
- Karvai Orlle Miklós czimereslevelének másolata 77.
- Kassa 50, 121, 128, 218, 246, 249, 296, 340, 361. — i domokos-rend ktára 157, 218. — i Felső M. Múz. 24, 34. — i főügyészség 25. — i jezsuita kollégium 356. — i jogakadémia ktára 23, 24, 142, 248. — i konvent 242. — i vár. ltár 356.
- »Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap« (1845. évf.) 358.
- Kaszás Gergely és Péter czimeres levele (1697.) 290.
- Katalogus, Brünni könyvészeti kiállítás — a 15. Brüsszeli kir. ktár — a 376—377. Kézirat — ok 143, 145, 146, 147. Könyvtári — ok 143. Magy. kir. közp. stat. hivatal ktárának — a 15. Magyar könyvészeti — tervezete 12. M. nemz. múzeum ősnymotatványainak — a 12. Math. és term. tud. nemzetközi 411, 412. Ősnymotatvány — ok 145. Rosenthal Lajos müncheni antikváriumának 100-ik — a 85—92. Valentinelli — a 176, 184. Vidéki magy. ktárak — ai 38.
- »Kath. Hítvédelmi Folyóirat« szerk. 5, 74.
- »Kath. Paedagogia« szerk. 5.
- »Katholikus Szemle« 16.
- Katona István 154. Geleji — 151, 270; ktára 270—275.
- Kazay János 265. — kódexe 265.
- Kazinczy Ferencz 266, 357.
- Keckermannus, Bartholomaeus. Contemplatio genuina 273. Disputationes practicae 273. Rhetorica ecclesiastica 272. Scientiae metaph. systema 273. Systema logicae 273. Systematis rhetor 274. Systema theologicum 273.
- Kecskemét 73, 74. — i Énekeskönyv 254. — i ev. ref. főisk. ktár 141, 142, 316. — i Katona-József kör 296. — i nyomdák 296. — i vár. ny. ktár és múzeum 27.
- Keglevich Arthur grófné (özv.) 286, 289.
- Kegyesrendiek, Magyar 296. — budapesti

- házfőnöksége 4. — rendfőnöksége 74.
- Kefer János 237.
- Keil József 5.
- Keintzel István dedrádi lelkész 268.
- Kelecsényi Károly 5.
- Keledy István czímerlevele (1561.) 291.
- Kelemen (V.) pápa, Constitutiones (Mainz. 1471.) 236.
- Kelessy János és társai czímerlevele (1667.) 381.
- Kelli Pál czímerkérő folyamodványa (1630.) 290.
- Kemény József gr. 247; Erdélynek tört. ered. levelekben cz. könyve 280, 283; ktára 112. — Lajos 356.
- »Kémlő« (1839. évf.) 9.
- Kempis Tamás 84.
- Kende Samu bécsi antikvárius 11, 117.
- Kenyérmezei diadal 72, 226.
- »Képes Ujság« (1848. évf.) 359.
- Keppler 411.
- Képviselőház, A magyar — irodája 5, 74, 186, 286, 378.
- Képzőművészeti társulat, Országos magy. — 5, 389.
- Kerekes Ábel 253. — Ferencz 288.
- Kereskedelmi akadémia, I. Debreczen. — és iparkamara. L. Budapest. Kolozsvár. Szeged. — Múzeum 5.
- »Kereskedelmi Szakoktatás« szerk. 5, 74.
- Kereskedelemügyi miniszterium, Magyar — 5. Osztrák — 5. 286, 378.
- »Keresztény Magvető« szerk. 4, 74, 116, 125, 126, 127, 259, 267.
- Keresztési Ferencz 259.
- Keresztur 304, 367, 379.
- Keresztúri Pál 151.
- Keresztly István 13, 378.
- Keresztlyén Imádságok (Debreczen. 1641.) 133.
- Kerner Thielmann párisi könyvnyomató. 343.
- Kerntler Ferencz 5, 296, 378.
- Kertbeny Károly 89, 92. — iratai és levelezése 8.
- Kéry Gyula 5. 7, 10. — Pál czímerlevele (1570) 290.
- Keserői Dajka János és Geleji Katona István, Öreg Graduál (Gyulafehérvár. 1636.) 139, 253, 256.
- Keserő Mózes, Baróthi — 173, 174.
- Késmárki ág. liceum ktára 142.
- Kessler Miklós baseli könyvnyomató 334, 343.
- Keszthelyi Festetich ktár 136. —i gazd. tanintézet 286. —i kódex 50.
- Keve 269.
- Keym Orbán, budai könyvkereskedő 230, 318.
- Kézirattári osztály a M. Nemz. Múzeum könyvtárában 7, 8, 75, 187, 287, 288, 379, 380, 414.
- Kéziratok: Apostagi kódex 262. Arany János kéziratai 187. Balogi Canticionale 256. Batthány-Graduál 251. Bélyei Graduál 256. Boethius műveinek kéziratai 86. Bocskor-kódex 262. Bodoli Graduál 253. Bod Péter Graduálja 252. Borbély-kódex 262. Brassai-kódex 262. Canticionale et Passionale Hungaricum 258. Csáthi Graduál 252. Cserayné kódexe 263. Csoma-kódex 263. Csurgai Graduál 256. Decsi-kódex 263. Dezső-kódex 263. Erdélyi Graduál Töredéke 253. Felvinczi György Énekes könyve 251. Ferencz József (I.) m. kir. kéziratai 188. Gyöngyösi Toldalék 257. Halotti temetésekorra való énekek 259. Hölscher József kódexe 264. Hubay kódex 264. Illyés Bálint kézirata 264. Jancsó Benedek kódex 256. Jancsó-kódex 260. Jézus Krisztus kinszenvedése 259. Kálmáncsai Graduál 255. Kazay János kódexe 265. Kecskemeti Énekeskönyv 254. Kertbeny-kéziratok 8. Knauz ktárának kéziratai 410. Komáromi Énekeskönyv 265. Körmendi kódex 265. Kövendi János Énekeskönyve 257. Kuún kódex 265. Laczházai passionalis 259. Liber Choralis 253.

- Lipcei kódex 263, 266. Lóskay kódex 266. Lugossy kódex 263, 266, 268. Luther-kézirat 87. Magyar Cantionale 257. Mátray kódex 266. Mihál Farkas gyűjteménye 258. Mihály deák kódexe 266. Militare Cantiones 267. Nagydobszai Graduál 251. Nagyhéti énekes könyv 258. Óvári Graduál 255. Pál A. énekes könyve 261. Paraphrasis Libri Job 267. Péter András szombatos énekeskönyve 261. Petrőczy Kata Szidónia énekeskönyve 267. Pozsonyi kézirat 267. Pozsonyi Sándor kézirat-gyűjteménye 410, 411. Psalterium Davidis 259. Radvánszky-kódex 267. Régi kéziratok megóvása 13, 321 — 328. Rudics br. kódex 268. Sárospataki kótás passionalis 259. Sárospataki 1602. passionalis 258. Sárospataki (Patay) Graduál 252. Soltárok könyve 259. Somogyi kódex 268. Spáczay-Graduál 253. Szathmáry Király Ádám Naplója 8, 75. Széll Farkas kódexe 268. Szencsey György daloskönyve 268. Szinnyei Merse-kódex 269. Szláv kéziratok 8. Szombatos énekeskönyv 260, 261. Szombatosok énekeskönyve 261. Szombatos Szerartásos könyv 262. Thesaurus Hungaricus 269. Thoroczkai Máté Graduálja 252. Újnépi Graduál 256. Vasady kódex 269. Vásárhelyi kódex 269. Walther-féle kéziratok 8, 75. Wenzel-féle kéziratok 8. Középkori kéziratok I. Kódexek.
- Khaltenmarkter János bécsi tanár 236, 237, 238, 239.
- Kieli egyetem 296.
- Kievi tanítóképző ktára 352. —i theol. akadémia 352.
- Kinizsi Pál 71, 72.
- Király Imre, Péczeli — Catechizmus-a Lőcse, 1635.) 6. — Péter 5.
- Kiscelli zárdák 162.
- Kisfaludy-társaság 389. — ereklyetára 206.
- Kishonti ev. esp. ktára Rimaszombaton 122.
- Kis-Kún-Halas 297.
- Kis-Márton 361.
- Kis János 357. — Károly 357. — Miklós, Misztótfalusi — 190—192; levelei 192; »Mentség«-e 191.
- Kiss Sámuel, Nagy-Apáthi — 357.
- Klapka József 363, 365, 366.
- Klaszekowics István 367.
- Klebersberg Géza 5.
- Klimó György 18.
- »Klinikai Füzetek« szerk. 5, 74.
- Kloppstock 411.
- Klosterneuburgi szerzetesház ktára 162, 222.
- Klotild főhercegnő 77.
- Knauz Nándor ktára 409, 410.
- Knoblouch János strassburgi könyvnyomtató 343, 344, 345.
- Koburger Antal nürnbergi könyvnyomtató 238, 239, 241, 243, 329, 330, 332, 334, 335, 336, 337, 340.
- Kódexek: Acephalus kód. 64. Aureus, a gyulafehérvári Batthyány-ktárban 161, 222. Averulinus kód. a velencei Sz.-Márk ktárban 177. Bécsi kód. 15. Beldi kód. 64. Benvenutus de Rambaldi kód. a velencei Sz.-Márk ktárban 177. Debreczeni kód. 142. Döbrentei kód. 16, 50. Ehrenfeld kód. 91, 195, 307, 308. Érdy kód. 15. Gajus kód. Veronában 322. Joannes Michaelis Carriensis kód. a vel. Sz.-Márk ktárban 178—183. Jordánszky kód. 15. Keszthelyi kód. 50. Korvin kódexek 65, 66, 401. Kulcsár kód. 50. Lőcsei Bertalan kódexe 216. Marciánus Capella kód. a vel. Sz.-Márk ktárban 177. Müncheni kód. 15. Petschmessing Kristóf kódexe 216. Plautus kód. Milanóban 322. Pozsonyi kód. 64. Pray kód. 14, 99. Sambucus kód. 64. Szepességi ktárak kódexei 160. Teleki kód. 64. Tertulianus kód. 65, 66. Vitéz kódexek 65, 66, 401.

- Koelhof János kölni könyvnyomtató 340.  
 Kohn Sámuel 261, 262, 286.  
 Kokas János 186.  
 Kollányi Ferencz 3, 5, 12, 186, 346.  
 Kollinovits Gábor, Senquiciensis Libri. 277.  
 Kollár Ádám 156, 163.  
 Kollodium, Régi kéziratok kezelése — mal 322, 323.  
 Kolozsvár 18, 62, 74, 112, 113, 116, 118, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 129, 131, 132, 160, 165, 186, 191, 245, 248, 249, 250, 277, 280, 296, 330, 415. —i egyetem 296; ktára 5, 20, 21, 34, 296, 387. —i főügyészség 21, 34. —i gazdasági tanintézet 5. —i jezsuita ktár 221. —i kereskedelmi és iparkamara 5, 74, 378, 386. —i ref. kollégium ktára 116, 117, 118, 120, 124, 126, 128, 133, 352. —i róm. kath. liceum ktára 121, 122, 127, 128, 248. —i unit. kollégium ktára 116, 127, 130, 132, 260.  
 Kolozsvári Miklós 332. —i Takáts István 1. Takáts István.  
 »Kolozsvári Prot. Lapok« 121.  
 Kolumbus levele (Róma, 1493. Planck-féle nyomtatvány) 89. (Bazel, 1494.) 89.  
 Komárom 268, 361. —i Énekeskönyv 13, 265. —i Ghyczy ktár 27, 28. —i Kulcsár ktár 27, 28, 136. — várm. 290; gazdasági egylete 286.  
 Komáromi István Zsigmond 269.  
 Komjáthi (helység.) 112, 113, 114.  
 Komjáthi Benedek 40, 41, 44, 45. — Szent Pál levelei ford. 97, 103, 194, 305.  
 Komlóssy Arthur 5.  
 Konez József 261, 270, 415. — István 260.  
 Kondor Aladár 296.  
 Konstantinápoly 226.  
 Kont Ignác 317.  
 Kopenhága 6, 74. —i egyetem 296. —i kir. ktár. 141.  
 Koppi páter 277.  
 Koraliczky Jenő 286.  
 Kordik Ágostonné, Csányi Lenke 379.  
 Kormos Béla 10.  
 Koroda Pál 15.  
 Korodi Bedő 274; Sylloge Praeceptor cz. műve 274. — Péter 149.  
 Koronázási emlékkönyv 77.  
 Korotz György, Basilikon dophon. 275.  
 Korvin kódexek L. kódexek.  
 Kósa János 125.  
 Kossuth Ferencz 5, 10, 74, 76. — Lajos 77; iratai és levelei 10, 78, 188, 388.  
 Kostnitz 67.  
 Kovachich György 142, 145.  
 Kovalik János 16.  
 Kovács István 186. — Pálné (özv.) 287, 288, 289. — Sándor 5, 74.  
 Kováts László 2, 16, 359, 361, 363, 365. — Imre 173. — Miklós (Tusnádi) gyulafehérvári püsp. 173, 174, 210.  
 Kovácsóczy 357.  
 Kozičič, Simon, Begnii Ep. Modrusiensis Oratio in Sexta Laterani (Róma, 1513.) 285. Controversia de excellentia instrumentorum dom. passionis per M. Vigerium (Róma, 1512) 284.  
 Kozma Bernát 5. — Tamás címerlevele (1611) 290.  
 Kölcey Ferencz 266, 288. — egylet Aradon 25.  
 Kölesd 296.  
 Köln 329, 340.  
 Költeményes Régiségek 263.  
 Költők Tára, Régi Magyar — 58, 253.  
 Kömlöd 265.  
 Königsbergi fiz.-ökonomiai társaság 5. —i egyetem 296.  
 Könncke dr. 321.  
 Könyv, A — (hetilap) 400.  
 Könyvészeti kiállítás Brünni — 15. Budapesti — 251.  
 Könyvkereskedelem, Adatok a magyarországi — tört.-hez 288.  
 Könyvkiállítási Kalauz. 251.  
 Könyvkötészet, Adatok a magyarországi — történetéhez 65, 66, 414, 415.  
 Könyvnyomdák, Magyarországi — a XIX. sz. első negyedében 259—366. —

törzskönyve 1, 382. — változásai 96, 208, 320.

Könyvnyomtatás. A — eredete 15.

Könyvszemle, Magyar 3, 5, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 49, 66, 83, 94, 95, 111, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 142, 144, 148, 176, 177, 192, 193, 194, 195, 196, 213, 214, 225, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 257, 258, 259, 264, 305, 306, 307, 308, 309, 317, 321, 346, 359, 408.

Könyvtárak: Admonti alapítványi ktár 297. Ágoston József ktára 250. Alsó-Kubini Csaplovics ktár 25, 316, 319. Alsósebesi ferenczrendi zárda ktára 123. Alvinczi anabaptista ktár 221. Amerikai ktárak 137. Aradi ktár 25. Bács-almási ktár 268. Balassagyarmati nyilv. ktárak 316. Bártfai plébánia ktára 157, 219—221, 242, 342. Bártfay László ktára 127. Batthyány Boldizsár ktára 154. Batthyány-ktár Gyulafehérvárott 117, 123, 134—175, 209—243, 251, 252, 329—345. Bécsi jezsuiták ktára 222; Sz. Dorottya zárda ktára 222, 243, 338, 341; Sz. Jeromos klastrom ktára 222; egyetemi ktár 292, 297; udv. ktár 141, 292, 297, 401. Bécsujhelyi Ágostonrendiek ktára 222. Beke Antal ktára 175. Berlini kir. ktár 141. Bod Péter ktára 252. Bonni egyetemi ktár 297. Boroszlói vár. ktár 113, 297. Brassói coll. Corporis Christi ktára 222; főgimn. ktár 142; jezsuita ktár 221. Budai ktár 26, 301—303; kath. főgimn. ktár 125. Budapesti ktárak 1. Budapest. Brüsszeli kir. ktár 370—377. Carpszov Frigyes Benedek ktára 339. Chicagói John Crerar ktár 4, 73. Csaplovics ktár Alsó-Kubinban 25, 316, 319. Csurgói ref. kollégium ktára 255, 256. Czernovitzki egyetemi ktár 297. Dankó prépost ktára 409. Debreczeni piaristaház ktára 122, 246; ref.

koll. ktára 26, 121, 122, 128, 129, 130, 131, 133, 141, 142, 246, 253, 255, 256, 266. Deési ferenczrendi zárda ktára 131. Drezdai kir. ktár 297. Egri érs. egyházm. ktára 121, 128, 145, 316; liceum ktára 248, 316. Eperjesi ág. ev. kollégium ktára 120, 121, 128; Szirmay ktár 136. Erdélyi Múzeum ktára 115, 119, 121, 128, 129, 131, 133, 248, 249, 262, 269, 280, 283. Esterházy Károly ktára 157. Esztergomi főegyházi ktár 138, 139, 145, 316; vár. ktár 136, 264, 316. Felsőbányai ref. egyház ktára 133. Festetich ktár Keszthelyt 136. Fiumei nyilv. ktárak 316. Flórenczi nemz. ktár 5, 296. Fogarassy Mihály ktára 175, 210, 211. Frankfurti Rothschild ktár 6, 296. Freisingeni káptalan ktára 163. Füzdői ktárak 136. Göttingeni egyetemi ktár 297. Gráci egyetemi ktár 297, 304. Groningeni egyetemi ktár 296, 297. Gyöngyösi ferenczrendiek ktára 257. Győri karmeliták ktára 414. Gyulafehérvári Batthyány ktár 117, 123, 134—175, 209—243, 251, 252, 329—345; alapítólevele 168—171. jezsuita ktár 221. Hajdúböszörményi ref. egyház ktára 133. Hajdúnánási ref. egyház ktára 133. Halasi ref. főgimn. ktára 27, 129, 316. Hazai ktárak zsebkönyve 205. Henckel János ktára 216, 217, 218. Hölscher József ktára 264. Hylbrand Lőrincz ktára 339. Iglói ev. főgimn. ktára 248. Illésházy-ktár ex librise 69. Innsbrucki egyetemi ktár 297. Jankovich Miklós ktárjai 258, 259. Jászói premontrei-rend ktára 206. Kálmán Farkas ktára 118, 120, 124. Kalocsai érs. ktár 145. Kassai Domokos rend ktára 157, 218; jogakadémia ktár 24, 142, 248. Katona István (Geleji) ktára 270—275. Kecskeméti ev. ref. főisk. ktár 141, 142, 316. vár. ny. ktár 27. Kemény József gr. ktára 112. Késmárki ág.

liceum ktára 142. Keszthelyi Fesztetich-  
ktár 136. Kishonti ev. esp. ktára Rima-  
szombaton 122. Kievi tanítóképző  
ktára 352. Knauz Nándor ktára  
409, 410. Kolozsvári egyetemi ktár  
296; jezsuita ktár 221; ref. kollégium  
ktára 116, 117, 118, 120, 124, 126,  
128, 133, 142; róm. kath. liceum ktára  
121, 122, 127, 128, 248; unit. kollé-  
gium ktára 116, 127, 130, 132, 142,  
260, 262. Komáromi Ghyczy-ktár 27;  
Kulesár ktár 27, 136. Kopenhágai kir.  
ktár 141. Körmöczbányai ferenczen-  
diek ktára 97, 99, 100, 246. Kloster-  
neuburgi szerzetesház ktára 162, 222.  
Krakói Jagelló-egyetemi ktár 297.  
Kulesár ktár Komáromban 136. Lai-  
bach-i jezsuita koll. ktára 304. Lavent-  
völgyi Sz. Márton apátság ktára 222,  
Leleszi konvent ktára 136. Lemberg-i  
egyetemi ktár 297; gr. Ossolinski  
ktár 296, 297. Leobeni szerzetes-  
ház ktára 222. Lőcsei egyház  
ktára 157, 213—219, 329; ev. gimn.  
ktára 248; Sz. György kápolna ktára  
216. Londoni British Mus. ktára  
125, 141, 284, 285. Lontói Rakovszky  
ktár 122, 130, 246. Lönhárt Ferencz  
ktára 175. Lugossy József ktára 119,  
121, 124, 127, 245, 245, 248, 249.  
Lukinich Imre ktára 281. Madridi  
nemz. ktár 141. Magyar ktári viszo-  
nyok 134—148. Magyarországi ktárak  
jegyzéke 408, 409. Magyarországi  
vidéki ktárak 17—40. Mária-czelli szer-  
tesház ktára 222, 234. Márk (Sz.)  
ktár Velenczében 176—184. Maros-  
vásárhelyi ref. egyház ktára 133; ref.  
kollégium ktára 118, 123, 133, 143,  
270; Teleki ktár 117, 246, 414. Med-  
nyánszky (br.) ktár Nérén 122. M.  
Nemz. Múzeum természeti tárának  
ktára 136; régiség-tárának ktára 136.  
Migazzi Kristóf ktára 160—162, 212,  
222, 223. Molnerius György ktára 216,  
218. Müncheni egyetemi ktár 297;

kir. ktár 141, 163, 297. Nagyenyedi  
főisk. ktára 142. Nagy István ktára  
125, 409. Nagykanizsai nyilv. ktárak  
316. Nagykőrösi főgimn. ktára 141,  
142; ref. liceum ktára 133. Nagysze-  
beni jezsuita ktár 221. Nagyváradi  
jogakad. ktár 23; püsp. ktár 145. Nérei  
br. Mednyánszky ktár 122. New-Yorki  
Astor ktár 5. Nyíregyházai megy. ktár  
34, 316. Nyitrai egyházmegye ktára  
248; kegyesrendiek ktára 131; püsp.  
ktár 138, 145. Ó-budai ref. egyház  
ktára 133. Olaszországi ktárak 18. Orsz.  
magyar iparművészeti múzeum ktára  
316. Ossolinski ktár Lembergben 296,  
297. Pannonhalmi Benedekrend ktára  
138, 140, 245, 269. Pápai ref. koll.  
ktára 131. Párisi nemz. ktár 15, 141,  
284. Pármai kir. ktár 4, 74. Passau-i  
jesuiták ktára 222. Pécsi főiskola  
ktára 173, 316; Pozsonyi ktárak 21, 22.  
23. ev. liceum ktára 129, 130, 142,  
316. püspökség ktára 136, 145, 316;  
róm. kath. főgimn. ktára 118, 123,  
248, 249, 267, 316. Prágai egyetemi  
ktár 297. Rádai ktár Péczelen 117.  
Rakovszky cs. ktára Lontón 122, 130,  
246. Rimaszombati prot. gimn. ktára  
122, 130. Római collegio Sant' Apol-  
linare ktára 155. Rossi. J. B. ktára  
410. Rotschild ktár Frankfurtban 296.  
Samarjai eklézsia ktára 133. San  
Giovanni e Paolo kolostor ktára 177.  
Sárospataki ref. kollégium ktára 119,  
120, 121, 122, 123, 128, 129, 130,  
141, 142, 244, 245, 246, 248, 252,  
258, 259. Schwatzi ferenczrendiek  
ktára 97. Simény Domokos ktára 248.  
Soproni főisk. ktára 142, 316. Stutt-  
garti kir. ktár 297. Szabadkai köztár  
30, 316. Szatmári püsp. ktár 145.  
Szegedi Somogyi ktár 30, 388—392.  
Székelykeresztúri unit. gimn. ktára  
125, 126, 127, 132, 248. Székelyudvar-  
helyi ref. kollégium ktára 248. Székely  
Sámuel (Dobai) ktára 213. Székes-

- fehérvári püsp. ktár 145. Széll Farkas ktára 133. Szent-Péternévtár 141, 297. Szepesi 24 kir. város plébános egyletének ktára 214, 215, 236, 332. Szepességi ktárak kodexei 160. Szirmay ktár Eperjesen 136. Szombathelyi püsp. ktár 145, 316. Teleki ktár Marosvásárhelytől 117, 246. Telfy Iván ktára 297. Temesvári ktárak 31, 316. Tiszafüredi múzeum- és ktáregylet ktára 31, 316. Toldy Ferencz ktára 125. Trencsényi nyilv. ktárak 31, 316; br. Mednyánszky ktár 31. Truber ktára 304. Túróc-szent-mártoni múzeumi tót társaság ktára 31, 32, 33, 316. Upsalai egyet. ktár 6. Utrechti egyetemi ktár 297. Váczi püsp. ktár 145. Vatikáni ktár L. Róma. Velencei Sz. Márk ktár 176—184. Verseczi vár. ktár 33, 316. Weimari nagyhercegi ktár 119. Wolfenbütteli kir. udv. ktár 116. Zsámboki János ktára 183.
- Könyvtárnoki kézikönyv 15. — tanfolyam a m. nemz. múzeum ktárában 3, 39. Körmend 265. —i kódex 265. Körmöczbánya 99, 287, —i ferenczrendiek ktára 97, 99, 100, 246, —i minorita zárda 102. Körner 411. Kőrös József 5, 296. Köteles példányok a Magyar Nemz. Múzeum ktárában 1, 2, 4, 7, 9, 73, 74, 75, 185, 186, 286. —ról szóló törvény L. Törvénytörvénycikk. Kővár 70. Kőváry László 386. Kövendi János 257. »Közgazdasági Szemle« szerk. 5, 186. Központi papnevelő intézet. L. Budapest. Krajna 303, 304. Krakó 50, 97, 105, 111, 112, 217, 317, 339, 345, 355, 379. —i akadémia 5, 74. —i Jagelló egyetemi ktár 297. Kreuznach Miklós 243. Krisztina (Szent) élete 195, 308. Krisztus kínszenvedésének rendje 13.
- Krivácsy Mátyás címerlevele (1669.) 381. Kriza János 260. Kropf Lajos 119, 125, 285, 317. Kubinyi Miklós 186. Kudora Károly 122, 295, 296. Kulcsár Endre 5. Kultsár István 362; Hazai s külföldi tudósítások 279. — kódex 50. — ktára Komáromban 27, 136. Kuncz Adolf 186. Kundschaftsblatt, Das Kaschauer — 358. Kunne Albert könyvnyomtató 331. Kurucz hadi szabályzat 318, 319. Kurz Antal 174. Kulasi István 264. Kuún kódex 265. »Külföldi Egyházi Szónoklatok« szerk. 5, 74. Kurtzbeck-féle nyomda 278.
- »La Bibliofilia« 405. Lacrymae hungaricae in luctuosum fatum Nicolai Comitis a Zereny. (London, 1665.) 285. Lactantius, L. Coelius Firmianus, De divinis institutionibus opus (Róma, 1468.) 88; Opera. (Róma, 1474.) 239. Laczházai Passionalis 259. La Fontaine. Fables (Paris, 1755—59.) 90. Laibach 303, 304. —i jezsuita koll. ktára 304. —i Ferenczrendiek 5, 185. Lajos (Nagy-) m. kir. 64. — (II.) m. kir. 226. Lampel Róbert 186. Landerer Anna 360. — Ferencz, Fűskuti — 361, 365, 366. — János 356. — Lajos, Fűskuti — 362, 365. Langius Josephus, Novissima Polyanthea 270. Lápos 70. Larousse nagy lexikona 376. Laskai János, Szent Dávid Százötven Soltári (Debreczen, 1651.) 245. Lasko, Osvaldus de — Sermones de sanctis (Hagenau, 1497.) 228. — Ser-

- mones dominicales (Hagenau, 1499.) 228.
- Lasz Samu 5, 74, 287.
- László (V.) m. kir. 92. — nápolyi kir. 184.
- László Fülöp 193.
- Lászlói János 150.
- Latinovics (borsodi) cs. ltára a m. nemz. múzeumban 188. — Géza 5, 188.
- Latkóczy Mihály 269.
- Laube Henrik 386.
- Laur György könyvnyomtató 330.
- Lausanni egyetem 296.
- Lavaterus, Ludovicus, Homiliae 271. — Commentarii 271.
- Laventvölgyi Sz. Márton apátság ktára 222.
- Lázár Béla 392. — Miklós gr. 262. — Sámuel 188.
- »Le Bibliographe Moderne« 201, 311, 317.
- Lebó István 259.
- Lechner L. 401.
- Legendák egy gyulafehérvári kéziratban 329.
- Légrády testvérek 5.
- Leleszi konvent ktára 136.
- Lemberg 185. —i egyetemi ktár 297. — gr. Ossolinski ktár 296, 297. —i Sevensko-Társaság 384.
- Lengyel Dánielné 5, 7.
- Lengyelország 227.
- Lendl Adolf 5, 74.
- Leobeni szerzetesház ktára 222.
- Leopold Andor 188.
- Lethenyi István 369.
- Leubitz Benedek rozsnýói plébános 215, 329.
- Leudeschit György szepesi kanonok 217, 241.
- Levéltárak: Családi levéltárak a m. nemz. muzeum ltarában 11, 78, 188, 189, 289—291. Balassa br. 11, 189, 413. Becsky 11. Bugarin Horváth 11, 78. Dessewffy (margonyai ág.) 78. Latinovics (borsodi) 188, 189, 291. Melczer 11, 78, 189, 291. Radák br. 11, 78, 189. Rajky 289, 291. Széchenyi gr. 78, 189. Szirmai 289, 291, 381. Teleki gr. (nagyzáblati) 11. Thaly 381. Tihanyi 289, 291, 381. Török (Váradi) 11, 78, 189, 291. Vidos (Koltai) 11. Drezdai áll. föltár 322, 328. Erdélyi káptalan ltára 159. Gyulafehérvári püsp. ltár 148. Innsbrucki helytartósági ltár 98. Kassai vár. ltár 356. M. Nemz. Múzeumi ltár 9—11, 76, 77, 78, 187—189, 289—291. Magyar Országos ltár 5, 287, 383, 396. Olasz állami ltár 95. Pármai ltár 12. Római vatikáni ltár 13, 155, 156, 163. Selmezbányai ltár 29. Velencei áll. ltár 176.
- Levin, Hulsius, Sammlung von Schiff-fahrten (1605—32) 90.
- Lexicon Graeco-latinum 271.
- Leyden 325, 338, 343, 344, 345.
- Libellus dans modum legendi abbreviaturas in utroque iure 330.
- Liechtenstein Péter 230.
- Lignamine, Johannes Philippus de — 234.
- Lincei Museum Francisco-Carolinum 378.
- Lipce 67. —i kódex 263, 266.
- Lipóczy György 186.
- Lipót (I.) m. kir. 77, 151, 189, 290, 381.
- Lippa 227.
- Lirer, Schwabische Chronik (Ulm, 1486.) 67.
- List és Francke katalogusa 125.
- Liszt Ferencz 411.
- Livius 40. — Historiae Romanae decades. (Róma.) 233.
- Lobwasser, Psalmi Davidis metrorhythnici 275.
- Lóczy Lajos 5, 74.
- Lombardus, Petrus — Sententiae (Nürnberg. 1481.) 239, 330.
- Lomnicz 74.
- London 4, 285, 296. —i bibliogr. konferenzia (1898.) 411, 412. —i British Museum 125, 141, 284, 285.
- Lontói Rakovszky ktár 122, 130, 246.



- Lorris Vilmos, Roman de la rose (Genf (?) 1479.) 88.
- Lortic-féle kötésű könyv 88.
- Losbuch zu ehren d. Römischen, Ungarischen u. Böhemischen Königen. (Strassburg, 1546.) 207.
- Lóskay Benedek, zirczi ciszt. tanár 266.  
— kódexe 266.
- Loubat herczeg 378.
- Lovjagin A. M. 412.
- Lőcse 62, 119, 120, 121, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 214, 218, 234, 239, 246, 248, 249, 250, 254, 361, 379. —i belpoklosok menháza 215, 216, 338. —i egyház ktára 157, 213—219, 329. —i ev. gimn. ktára 248. —i kalendariumok (1645—1702.) 207. —i Sz.-Erzsébet templom 216, 218. —i Sz.-György kápolna ktára 216. —i Sz.-Jakab egyház 215, 216, 218, 228, 234, 239, 331, 332, 333, 334, 338, 341, 342, 343, 344, 345. —i Sz.-Miklós és Sz.-Katalin kápolna 342.
- Lőcsei Bertalan kódexe 216.
- Lőnhárt Ferencz gyulafehérvári püsp. 175. — ktára 175, 210.
- Lőw Immanuel 5, 296, 389.
- Lubbertus, Sibrandus, De Servat contra Socinum libr. 271.
- Luca, Simon de — 239.
- Lucius de Corona fametszetei (1558.) 91.
- »Ludovika-Akadémia Közlönye« szerk. 5.
- Ludvigh Béla 7.
- Luere, Simon de — velencei könyvnyomtató 344.
- Lugos 186.
- Lugossy József 119, 121, 124, 127, 133, 260, 266. — ktára 119, 121, 124, 127, 245, 248, 249. — kódexe 142, 263, 266, 268.
- Lukács József 188.
- Lukácsy Kristóf 14, 174.
- Lukinich Imre 281. — ktára 281.
- »Luna« (Zágráb, 1844. évf.) 380,
- Luther Márton 42, 43, 44, 45, 51, 53, 212, 221, 224, 411. — kézirata 87.
- Luttrell, Collection af Broad sides 285.
- Lyon 90. —i egyetem 296.
- Macrobius**, Aurel. Theodosius, Expositio-  
nes in somnum scipionis et satur-  
nalia (Velence, 1472.) 238.
- Madarász Gyula 5, 74.
- Mader Raoul 13.
- Madridi nemz. knyvtár 141.
- Magdeburgi orvosi egyesület 296.
- Magdeburgius J., Confessio (1567.) 186.
- Magni Turci epistolae (Brassó, 1555.) 74.
- Mágocsy Dietz Sándor 5, 74.
- Magyar József 358.
- »Magyar Fogászati Szemle« szerk. 5, 74.  
— »Gazdák Szemléje« szerk. 5, 74. —  
»Gazdaságtört. Szemle« szerk. 5, 74. —  
»Kisdednevelés« szerk. 5, 74. —  
»Könyvszemle« L. Könyvszemle. —  
Kritika« 13, 14. — Kurir« (1786—1834.  
évf.) 288. — Méh« szerk. 5, 74. —  
»Merkurius« (1794—1797. évf.) 288. —  
— Mérnök- és Építészegylet Közlönye«  
szerk. 5, 186, 287, 389. — Műkincsek«  
16. — Nyelvőr« 15, 16, 79, 99, 194,  
196, 308. — Nyomdászat« szerk. 5,  
74. — Paedagogia« szerk. 5, 74. —  
Prot. Egyb. és Isk. Figyelő« 256. —  
Orvosi Archivum« szerk. 5, 74. —  
Sion« szerk. 5, 74. — Szalon« 12,  
13, 14, 15. — Tanítóképző« szerk. 5,  
74. — Ujság« 15, 362. — Zsidó  
Szemle« szerk. 5, 74, 287.
- Magyar Jogászegylet 296. — Jogi Lexicon  
14. — Könyvesház 123. — Minerva  
(könyvtárak és múzeumok jegyzéke)  
408, 409. — Nyelvtörténeti Szótár 48,  
109. — Nyomdások Évkönyve (1883.)  
303, 415. — Tudós társaság 173.
- Magyar-Igen 168. — Óvár 74, 255.
- Magyarische Kursivschriftbuchstaben mit  
ihrer Aussprache (Innsbruck, 1857.) 97.
- »Magyarország« (napilap) 15.

- Magyarországi Mihály 41. 207.  
 Maháček Béla 99, 102.  
 Maintenon asszony 411.  
 Mainz 232, 233, 236, 238, 340.  
 Maire Albert párisi könyvtárnok 15.  
 Majer József Károly 362, 365.  
 Majkov orosz akad. tag 412.  
 Majland 336.  
 Majláth Béla 246.  
 Major Gyula 13. — Lajos 2.  
 Majovszky Pál 188.  
 Makó 185.  
 Mamotrectus super bibliam 233.  
 Mancini Diocleziano 296.  
 Mandelló Károly 378.  
 Manlius János-féle nyomda 304, 414.  
 Manzano Pius 152.  
 Máramaros-Sziget 186, 363, 364, 365.  
 Marburgi egyetem 296.  
 Marcianus Capella. De nuptiis Philologiae  
 et Mercurii et de septem artibus 177.  
 Marczali Henrik 186.  
 Mária, II. Lajos m. kir. neje 216.  
 Mária Antoinette francia királyné 411.  
 — Terézia m. kir. 151, 152, 154, 161,  
 277, 278, 290, 398, 399. — Valéria  
 főhercegnő 10, 76, 77, 189.  
 Mária-Czelli szerzetesház könyvtára 222,  
 234.  
 Márk (Sz. ktár Velenczében 176–184.  
 Márki Sándor 5, 74, 287, 296, 383.  
 Markó Károly 15.  
 Maros 149, 165.  
 Maros-Torda várm. alisp. hiv. 5.  
 Marosvásárhelyi főügyészség 21. —i ref.  
 egyház ktára 133. —i ref. kollégium  
 ktára 118, 123, 133, 143. —i Teleki  
 ktár 28, 29, 117, 246, 278, 280, 414.  
 Martialis 240.  
 Martinus, Matthias, Memoriale biblicum  
 275.  
 Martinus Jacobus, Praelectiones in sys-  
 tema logicum Keckermanni 273. —  
 Exercitationes metaphysicae 273. —  
 Petitiones et quaestiones metaphysicae  
 273.  
 Martinuzzi György 227.  
 Márton háji prépost 330.  
 Mártonffy Antal 163, 164, 165, 168, 172;  
 Initia Astronomicae Speculae Batthya-  
 nianae Albensis in Transilvania 167. —  
 György 151, 152. — József 158, 159,  
 163, 172.  
 Martyr, Petrus. Loci communes 270.  
 Mátéfi János 260. — Vazul 260.  
 Máthé Sándor 95, 292, 295.  
 Matematikai és fizikai társ. 186.  
 Matica Srbske (Ujvidék) 5. 287, 378.  
 Matkó Bányász-Csákány-a 109.  
 Mátray Gábor 112, 258, 266. — kódex  
 266.  
 Mátyás (I) m. kir. 41, 66, 71, 72, 91,  
 177, 181, 181, 183, 237, 238; korabeli  
 magy. nemesi társaság 13. — (II.) m.  
 kir. 77, 291. — lőcsei rektor 215.  
 Maurer Mihály tanár 99.  
 Maximilianus Transylvanus, De Moluccis  
 insulis (Köln, 1523) 91.  
 Maylád István erdélyi vajda 227.  
 Mecséri Dániel bárói diplomája (1817.) 290.  
 Medici Katalin 411.  
 Medicina Salernitana 275.  
 Mediolanensis, Demetrius, Cretensis, fló-  
 renci könyvnyomtató 332. — Michael.  
 Sermonarium triplicatum. (Velence,  
 1476.) 242.  
 Mednyánszky-ktár Nérén 122. — Tren-  
 csénben 31.  
 Meffreth, Sermones (Bazel. 1487.) 334.  
 Megyesi zsinat 53.  
 Megalinus János 285.  
 Méhes Kálmán 10, 76. — Péter czimer-  
 levele (1617.) 77.  
 »Méhészeti Közlöny« szerk. 5, 74.  
 Meisner Boldizsár 268.  
 Melander, Otto, Jocorum Centuria 275.  
 Melczér cs. ltára a m. nemz. múzeum-  
 ban 78.  
 Mélius Péter 68, 112. — Igaz szentírásból  
 kiszedett Ének-e (Debreczen, 1570.)  
 116.  
 Melanchton Fülöp 221, 411, 413. — Chro-

- nicon Curionis 274. — Examen theologicum 273. — Grammatica (Bártfa, 1641.) 379. — Loci theologici-jének horvát fordítása (Tübinga, 1562.) 92.
- Melich János 5, 7, 14, 74, 75, 304, 352.
- Memminga 331.
- Mentelin János strassburgi könyvnyomtató 88, 232, 233.
- Merény 339.
- Mernyci Ambrus (Nezdei) czimerlevele (1498.) 381.
- Merza Gyula 378.
- Mészáros Péter 265.
- Meteorologiai és földmágnességi intézet, Magy. kir. — 5, 74, 287, 295.
- Methodus (St.), Revelationes (1496.) 186.
- Metz 88, 91.
- Mező-Csáth 252.
- Mezőfi Vilmos 287.
- Mezőgazdasági múzeum. M. kir. — 384.
- »Mezőgazdasági Szemle« szerk. 5, 74.
- Mező-Szilassy Vazul 254.
- Michael de Hungaria L. Magyarországi Mihály 207.
- Michaelis Lajos 5, 74.
- Michek Antal 360, 365.
- Michel Angelo 411.
- Midoux-Malton, Etude sur les filigranes des papiers (Paris, 1868.) 66.
- Migazzi Kristóf 160, 161, 222, 223, 234, 241.
- Migne patrologiája 90.
- Mihál Farkas gyűjteménye 258.
- Mihalkovics Géza 293.
- Mihály szegzárdi apát 91. — vajda 150. — deák kódexe 266.
- Mikói János 10.
- Mikó-kollégium Szepsi-Szentgyörgyön 6.
- Miksa (I.) csász. 226, 290.
- Milanói Plautus-kódex 322.
- Milhoffer Sándor 186.
- Miller János Ferdinand czimerlevele (1788.) 290.
- Mingoni Tamás czimerlevele (1608.) 290.
- Mircse János 184.
- Mischominus Antal 335.
- Misenus, Simon. Responsio ad Apologiam J. Gretseri 273.
- Miskolcz 214, 316, 358, 361, 365.
- Misztótfalusi Kis Miklós I. Kis Miklós.
- Mocsáry Sándor 5, 74, 186, 287.
- Modena 296.
- Mogyoróssy János czimerlevele (1634.) 290.
- Mohács 41.
- Mohamed (II.) török szultán 226.
- Moldován Gergely 387, 389.
- Molière 90.
- Molinaeus Péter, Pax animae (Kolozsvár, 1680.) 6.
- Molitevníku, Szvodit diu Slovenie pre limba rumaniasca (1689.) 186.
- Molnár Albert, Szenczi — 52, 124, 272, 279; Biblia ungarica 272; Naplója 280; Zsoltáros könyvei 127, 128, 129, 130, 131. — Gergely grammatikája (Debreczen, 1772.) 379, 400. — János 277.
- Molnerius György 216, 218, 342, 343.
- Monyorókerék 304.
- Monumenta Germaniae Historica 90.
- Morelli-féle gyűjtemény 178.
- Mornaens, Philippus, Mysterium iniquitatis 274. — De veritate religionis Christianae 272.
- Morvay Győző 289.
- Mosbacher apátság 90.
- Moszkva 412.
- Munkácsi Bernát 14.
- Munkácsy Mihály 384.
- Murád pasa 227. (II.) török szultán 226.
- Murmellius Lexicon 97—111, 287.; körmöczbányai példánya 99, 111; schwatzi példánya 98, 99, 107. Szamota István kiadásában 99.
- Musay Gergely 369.
- Muther R. 67.
- Múzeum, Magyar Nemzeti — ktára 1—16, 73—78, 185—189, 378—384. Ács Mihály, »Zöngedező Mennyei Kar« a —ban 248. Ajándékozások a — számára 4—11, 73—78, 185—189, 286—

291, 378—381. — apró nyomtatványai 4, 75, 185, 286, 378. Arany János kéziratai a —ban 187, 205, 206. Bach Sándor br. iratai a —ban 188. Beniczky Péter »Magyar Rithmusai« a —ban 249. Bodoli Graduál a —ban 253. Bornemissza Péter Énekei a —ban 117. »Buzgó Imádságok És Isteni Dicséreték« a —ban 248. »Buzgó Könyörgésekkel tellyes Szomorú Versek« a —ban 250. »Cantiones Funebrales« a —ban 125. »Cantus Catholici« a —ban 244. — családi levéltárai 10, 78, 188, 189, 289, 290, 291, 381. Csoma kódex másolata a —ban 263. Czime-res levelek a —ban 77, 78, 188, 189, 290, 291, 381. Deák Ferencz-levelek a —ban 77, 289, 379. Demeter György éneke Zrinyi Miklós halálára a —ban 250. Dubniczi krónika kódex a —ban 64—72. »Ének« (1704.) a —ban 250. Erdélyi Graduál Töredéke a —ban 253. Frzsebet m. királyné emléktárgyai a —ban 10, 76, 77, 189. Esztergomi misekönyv (XV. sz.) a —ban 8, 318. — évi jelentése (1898.) 1—16. — évnegyedes jelentései 73—78, 185—189, 286—291, 378—381. Ezredéves kiállítás irományok a —ban 8. »Facsimile delle miniature di Attavante« a —ban 177. — fényképmásolat-gyűjteménye 7, 75, 187, 289, 380. Ferencz József (I.) m. kir. kéziratai a —ban 188. — folyóirata 3. Gergely, Nazianzi Sz. — gnómái (görög kézirat) a —ban 281. Gönczi György »Keresztényi Isteni Dicséreték«-je a —ban 119, 121. »Az Sz. Dávid . . . Soltárral . . . tellyes könyv«-e a —ban 122. — gyarapodása 1—16, 73—78, 100, 185—189, 286—291, 378—381. Hajnal Mátyás: »Jézus szívét szerető sziveknek . . . megmagyarázott könyvecské«-je a —ban 132. »Hálaadások és Dicséreték« a —ban 133. Halotti temetésekorra való ének a —ban 259. — használata 6,

7, 8, 9, 11, 75, 76, 77, 78, 186, 187, 188, 189, 287, 288, 291, 379—381. — hirlaptára 2, 8, 9, 75, 76, 187, 288, 380. Homoky Imre nemeslevele a —ban 77. Hölscher József kódexe a —ban 264. Ibrahim budai pasa török levele a —ban 188. Ibász Dániel hagyatékából szárm. iratok a —ban 188. Illyés András munkái a —ban 249. Illyés István »Soltári ének«-e a —ban 248. — irodalmi leveles tára 7, 8, 75, 187, 288, 379. Irodalomtörténeti töredékek gyűjteménye a —ban 287. Jancsó Benedek kódex a —ban 256. »Jézus Krisztus kinszenvedései« a —ban 259. Kalendarium 1584-ből a —ban 279. »Kalendář nouý« 1650-ből a —ban 282. Kalocsa János. (Debreczeni) »Sz. Dávidnak Zsoltári« a —ban 245. — katalógusa 145. Kertbeny-féle iratok a —ban 8. Keserői Dajka és Geleji Katona »Öreg Graduálja« a —ban 133. — kéziratári osztálya 7, 8, 75, 187, 287, 288, 379, 380. Komáromi Énekeskönyv a —ban 263. Kosuth Lajos iratai és levelei a —ban 77, 78, 188. Kölcsey Ferencz levele a —ban 288. Könyvtárnoki tanfolyam a —ban 3, 39. — köteles példányai 1, 2, 4, 7, 9, 73, 74, 75, 185, 186, 286, 378. Krisztina (Szent) élete a —ban 195, 307. — levéltári osztálya 9—11, 76, 77, 78, 187, 188, 189, 289—291, 380, 381. Mihál Farkas gyűjteménye a —ban 258. Molnár Albert (Szeneci) zsolnárkönyvei a —ban 127, 128, 129, 130, 131. Murellius lexicon a —ban 97—111. »Nád-Sip« a —ban 250. Nagyhéti Énekes könyv a —ban 258. — nyomtatványi osztálya 2, 4, 5, 6, 7, 73, 74, 75, 185, 186, 286, 287, 378, 379. — olvasóterme 6, 7. Orssich (Szlaveticzi gróf —) féle gyűjtemény a —ban 11. — ősnomtatványai 12, 23. »Páduai Sz. Antal Solosmája« a —ban 246

- Pál A. Énekes könyve a —ban 261.  
 — paleografiai gyűjteménye 288. Papi-  
 rusz-kéziratok a —ban 379, 380.  
 Pecsétmásolatok a —ban 187, 289.  
 Péter András szombatos énekeskönyve  
 a —ban 261. Petőfi-gyűjtemény a  
 —ban 206. Podmaniczky Frigyes br.  
 naplói a —ban 187. Pulszky Ferencz  
 iratai és levelezése a —ban 8, 10, 11,  
 288, 380. Simonffy Kálmán irodalmi  
 levelezése a —ban 187. Szabadság-  
 harcra von. iratok a —ban 188, 289.  
 Szathmáry Király Ádám Naplója a  
 —ban 8, 75. — Széchenyi terme 77.  
 Szegedi Gergely énekeskönyvének töre-  
 déke a —ban 114. Szencsey György  
 daloskönyve a —ban 268. Szendrey-  
 féle oklevél gyűjtemény a —ban 10,  
 78. Szláv nyelvű kéziratok a —ban  
 8. Szombatosok énekes-könyve a  
 —ban 261. Szombatos szertartások  
 könyv a —ban 262. Szőnyi István  
 »Paradicsomi mulatsága jegyesével a  
 Jézusnak« a —ban 280. — lisztvise-  
 lőinek hivatalos és tanulmányútjai 3,  
 95.; irodalmi és társadalmi működése  
 11—16; létszáma 2, 3. Trenck Frigyes  
 br. levelei a —ban 288. Vég hely-féle  
 oklevélgyűjtemény a —ban 3, 289,  
 290, 291, 381. Walther László kéz-  
 iratai a —ban 8, 75. Wenczel-gyűj-  
 temény a —ban 8.  
 Mutina 335.  
 Mühlbrecht Ottó 15.  
 Müller A. Havi irodalmi Értesítő-je 207.  
 D. H. 5.  
 München 67, 85. —i egyetem 296; ktára  
 141, 163, 297. —i kódex 13.  
 »Művészeti Tudósító« 13.  
 Mykulyth Mihály 229. — Miklós 229, 230.  
 Nádasi Ferencz 229.; Annus coelestis  
 cz. könyve (Nagyszombat, 1680.) 186.  
 Nádasdy Ferencz 367, 368, 369. — Pál  
 368.  
 »Nád-Sip« (H. n. 1675.) 250.  
 Nagy Gábor 117, 118, 133. — István  
 ktára. 125, 409. — Iván 13, 70, 318.  
 — János (Várfalvi) 126, 127. —  
 József (Várfalvi) 126. — Mór 386.  
 Sándor 5, 261, 267. — Pál 188. —  
 Tamás 266.  
 Nagylucsei Orbán czímerlevele (1480.) 12.  
 Nagybánya 379. — város monografiája  
 13. —i városi múzeum 12.  
 »Nagybánya és Vidéke« 12.  
 Nagy-Czenk 401.  
 Nagy-dobszai ev. ref. egyház 251. —  
 Graduál 251.  
 Nagy-Enyed 112, 124. —i főiskola 151;  
 ktára 142.  
 Nagy-Ernye 261.  
 Nagyhéti Énekes Könyv (kézirat) a M.  
 nemz. múzeum ktárában 258.  
 Nagy-Kanizsa 297. —i nyilv. ktárak 316.  
 Nagy-Károly 361, 364, 366.  
 Nagy-Kőrös 142. —i főgimn. ktára 141.  
 142; Arany János kéziratai a —ban  
 206. — ref. liceum ktára 133.  
 Nagy-Solymos 260.  
 Nagyszalontai Aranyszoba 206.  
 Nagy-Szeben 18, 74, 158, 169, 185, 186,  
 227, 281, 282, 283. —i jezsuita ktár.  
 221.  
 Nagy-Szombat 62, 154, 155, 186, 244,  
 245, 246, 249, 279, 319, 351, 364,  
 365, 379. —i jezsuiták konviktusa 154.  
 Nagyváradi 116, 120, 121, 124, 128, 133,  
 226, 249, 361, 363, 364. —i kir. jog-  
 akadémia igazg. 5; ktára 23, 34. —i  
 múzeum 23. —i püsp. ktár 145. —i  
 Szigligeti társaság 287, 296. —i ügyész-  
 ség 23.  
 Nándorfehérvár 226.  
 Napoleon (I.) 411.  
 Náray György, Lyra Coelestis (Lőcse.  
 1695.) 248.  
 Náthli József 389.  
 Navratil Ákos 296.  
 Necrologium Scepusiense 219.  
 Neiger Sándor 5.

- Némäti Kálmán 287.  
 Német-Elemér 287.  
 Németh Rudolf 386.  
 Német helynevek és kölcsönszavak a magyar nyelvben 15.  
 Némethy Lajos 287, 379.  
 Németországi levéltárnokok konferenciája Drezdában (1899.) 174, 321—328.  
 Némétújvár 154, 304. —i ferenczrendi zárda 154.  
 »Nemzeti Nőnevelés« szerk. 5, 74.  
 Nemzeti Szövetség 318, 319.  
 »Nemzeti Ujság« (1848. évf.) 9, 75.  
 Nemzeti zenede igazg. 287.  
 Népkönyvtárak, Magyarországi — 36, 37, 38.  
 »Népoktatás« szerk. 186.  
 Néprajzi társaság, A magyar — 5, 74.  
 »Népszava« (Amerikai hírlap 1895. 7. évf.) 9.  
 Nérei br. Mednyánszky ktár 122.  
 »Neue Heidelberger Jahrbücher« szerk. 5.  
 »Neue Polit. Pest-Ofner Zeitung« (1848.) évf. 75.  
 Neumayr László czímerlevele (1659) 77.  
 »Nevelés« szerk. 186.  
 Neweklovsky Hermin 7.  
 New-York 4, 379. —i Astor ktár 5.  
 Nicolaus de Capella 239, 241.  
 Nicolaus de Lyra, Postilla super bibliam 341.  
 Nider Johannes, Sermones super evangelia 341.  
 Niger, Johannes, Contra perfideos Judeos de conditionibus veri Messiae (Essling 1475.) 242.  
 Ninon de L'Enclos 411.  
 Nogáll János 386.  
 Noms, Armes et Blasons des chevaliers et compagnons de la Table Ronde (XV. sz. kézirat) 90.  
 Norvégiai meteorológiai intézet 295.  
 Noulu Testamentu (Gyulafejérvár, 1648.) 6, 74.  
 Novák kassai cenzor 356.  
 Novoszelly zágrábi könyvnyomtató 363, 365.  
 Nowý Kalendář (Zsolna 1682. 1686. 282. — (U. o. 1705) 283.  
 Nürnberg 88, 92, 207, 227, 237, 238, 239, 241, 242, 329, 330, 332, 333, 335, 336, 337, 340.  
 Nyelvemlék, Ismeretlen magyar — a Batthyány ktárban 95. — Cheltenhamban 316. a XVI. sz. első feléből 16.  
 Nyelvemléktan 16, 192—196, 305—308, 309.  
 Nyelvemléktár, Magyar — 251.  
 »Nyelvőr-emlék« 80.  
 »Nyelvtudományi Közlemények« 15, 16, 308.  
 Nyiregyházi nyilv. ktár 29, 34, 316.  
 Nyitrai egyházmegye ktára 248. —i kegyesrendiek ktára 131. —i püsp. ktár 138, 145.  
 Nyiry Elek 386.  
 Nyomdák, Hazai — változásai 96, 208, 320.  
 Nyomtatvány, Apró —ok a M. Nemz. Múzeum ktárában 75. —i osztály a Magy. Nemz. Múzeum ktárában 2, 4, 5, 6, 7, 73, 74, 75, 185, 186, 286, 287, 378, 379.  
 »Oberungarische Illustr. Zeitung« (1848. évf.) 359.  
 »Oberungarischer Beobachter« 358.  
 Óbudai ref. egyház knyvtára 133.  
 »Obzor« szerk. 5, 74.  
 Ocsovay Mátyás baloghi pap 256.  
 Odessai egyetem 296.  
 Oedt János Kristóf gr. 162.  
 Oefele br. 321.  
 »Oesterreichischer Zuschauer« (1837. évf.) 320.  
 Ógyallai astrophysikai és meteorológiai observatorium 295.  
 Ohmuchiévich Gargurich, Don Antonius Damianus — nemességi igazolv. 290.  
 Oláh Gyula 5. — Miklós 346, 351.

- Olaszország 159, 174, 213, 295, 296. — i  
ktárak 18. — közokt. miniszterium  
74. — i ltárak 95.
- Olevianus Gáspár, *Notae in evangelia*  
dom. ac fest. 273.
- Olmütz 346, 348. — i miscskönyv (1505.)  
344.
- Ompoly 149, 165.
- Opic Márton 151.
- Oppenheim 127.
- Opuli Péter lőcsei pap 216.
- Opus regale (Leyden.) 343.
- Oravicza 362, 364, 366.
- Orczy-féle ktár Aradon 25.
- Ordódy István 7.
- Ornithologiai központ, Magyar — 5, 74.
- Orlandis Bastianus de — könyvnyomtató  
336. Raphael de — könyvnyomtató 336.
- Orosz bibliológiai társaság 412, 413.
- Orssich (Szlavetici gróf) — féle gyűjtemény a m. nemz. múzeum ltárában 11.
- »Orvosi Hetilap« szerk. 287.
- Osztrák könyvtártügy tört. 401. — magyar  
bank 5, 287.
- Osztrogh 413.
- Ossolinski ktár Lembergben 296, 297.
- Otmar Bálint 279. — János 331.
- Ottendorf Lőrincz czímerlevele (1493.)  
290.
- Otthon-kör Bpsten 186.
- Ottó (II.) cs. eredeti oklevele (976 nov.  
15.) 90.
- Óvári Graduál 255.
- Ovidius 269, 275, 339.
- Ozorai Imre 41.
- Öreg Graduál L. Keserűi Dajka.
- Örmény családok, Magyarországi — genealogiája 15. — magyar vonatkozások 192.
- Ösnyomatványok a budapesti egyetemi  
ktárban 231. — a budapesti szent  
ferenczrendi zárdában 207. — az esztergomi  
főegyházi ktárban 231. — a gyulafehérvári  
Batthyány-ktárban 148, 230—243. — a M. N. Múzeum  
ktárában 12, 231. — Rosenthal
- Ludwig 100-ik katalogusában 87, 88,  
89.
- »Österreichisch-Ungarische Revue« szerk.  
186.
- Pádua 217, 340.
- Paganinis, Jacobus de — velencei könyvnyomtató 336. Paganinus de — velencei könyvnyomtató 338.
- Pagninus bibliája 271.
- Pál, (Szent) — 41, 42, 49, 50.
- Pál A. 261. — énekeskönyve 261, 262.
- Paleografiai gyűjtemény a M. Nemz. Múzeum ktárában 288. — iskolák Olaszországban 95.
- Palermói tud. és irod. akadémia 384.
- Palingenius Marcellus, *Zodiacus vitae* 275.
- Pallas Nagy *Lexicon* 12, 14, 16, 303.
- Pályázat a bpesti m. kir. tud. egyetem ktárának igazgatói állására 205.
- Pancsova 35.
- Pannartz Arnold római könyvnyomtató  
88, 224, 233.
- Pannonhalma 139, 269. — i Benedekrend  
ktára 138, 140, 245, 269.
- »Pannonia« német folyóirat 362.
- Pannonius J., *Elegiarum aureum opusculum* (Bécs, é. n.) 379.
- Panormitanus Nicolaus, *Consilia*. (Velen-  
cze, 1490. kl.) 336.
- Pápa 113. — i Jókai-Kör 296. — i ref.  
kollégium ktára 131.
- Pápai Pál 50. — Páriz Ferencz 4, 6,  
109, 414, 415. — Páriz Imre, *Keskeny*  
Ut cz. műve 245, 246.
- Papia, Andreas de Bonetis — velencei  
könyvnyomtató 330, 333.
- Papias, *Vocabularium* (Velencze, 1485.)  
333.
- Papir minőségének hiv. megvizsgálása  
326, 328.
- Papirusz-kéziratok a m. nemz. múzeum  
ktárában 379, 380.
- Papo dr. 277.
- Paraphrasis Libri Job 267.

- Paratus Sermones de Tempore et de Sanctis 257.
- Pareus Davidus, Opera 271. -- Castigationes Bellarmini 272. -- Collegium theologicum 272. -- De sensu verborum coenae 271. -- Disceptatio epistolaris cum J. Magino 272. -- Exegetis disputationis de S. Scriptura divina et canonica autoritate 272. -- Exercitationes philosophicae et theol. 272. -- In divinam Apocalypsin commentarii 272. -- Irenicum 271.
- Paris 3, 5, 90, 284, 343, 344, 345, 378. --i bibliografiai kongresszus (1898.) 15. --i egyetem 296. --i nemz. ktár 15, 141, 284. --i világkiállítás (1900.) 35.
- Pármai kir. könyvtár 74. --i ltár 12.
- Parvus János párisi könyvnyomtató 345.
- Passaui jezsuiták ktára 222. -- zár-dák 162.
- Passional von Jesus und neue Ehe (Augsburg, 1476.) 242.
- Pastor Joach 285.
- Patay József, ifj. Báji -- 252.
- Pathai egyház 258.
- Páty 263.
- Patzkó Ferencz 362, 365, 366.
- Pauer Károly 268.
- Paul Hermann 80.
- Pauly etnogr. író 385.
- Pávia 340.
- Pavlovsky Alajos 303.
- Pázmány Péter 14, 193, 212, 367; Kalauza (1613.) 207. -- Lajos 320.
- Pazmaneum Bécsben 152.
- Péchy Simon 260.
- Pécs 35, 351, 362, 365. --i főiskola lizi-kai múzeuma 173; ktára 173, 316. --i püsp. ktár 136, 145, 316.
- Pecsétán 14.
- »Pecsovics« (1848. évf.) 359.
- Péczeli Rádai knyvtár 117. -- Király Imre I. Király.
- Péczy János czímerlevele (1668.) 290.
- Pellérdi Péter, Historia Báthori Zsigmond-nak . . . . . győzhetetlen nyereségéről (Németújvár, 1596.) 410.
- Pénzügyminisztérium, Közös -- 5. Magyar -- 5, 379.
- Perényi Adolf 186, 250. -- Ferencz 104. -- Gáborné 48. -- István 104. -- János 104. -- Mihály 104. -- Péter 48, 111.
- Perger Ferencz 363, 365.
- Perini Antonio 177.
- Perl Imre 287.
- Perkinsus Guilielmus, Opera theologica 270.
- Perottus Nicolaus, Cornuncopiae opus. (Velence, 1494.) 338.
- Pertl András 296.
- Pest 77, 362, 364, 365, 366. --i piarista gimn. 154. --i szegény gyermek-kórház egyeslet 379. -- várm. 366.
- Pesty Frigyes 70. -- Gábor 40, 43; Nomenclaturája (1568.) 99, 102, 105, 109.
- »Pesti Hírlap« kiadóhiv. 5, 74.
- »Pesti Napló« szerk. 267, 296.
- »Pest-Ofner Zeitung« (1848. évf.) 9.
- Petényi Ottó 5.
- Péter András 262. -- Szombatos énekes-könyve 261, 262.
- Péter moldvai vajda 226.
- Pethő Gyula 266.
- Petőfi Sándor 15, 192, 193, 206. -- Album 15. -- gyűjtemény a m. nemz. múzeumban 206. -- élete 408.
- Petrarca 179.
- Petri András 256. -- György 256.
- Petrik Géza 5, 164.
- Petrőczy Kata Szidónia énekeskönyve 267.
- Petrov-féle orosz ktári katalogus 352.
- Petrucius, Fridericus -- Consilia et quaestiones (Pavia, 1503.) 340.
- Petrus Andreas Gammarus de Casali, Tractatus in materiam extensionum (Bonn, 1509.) 330.
- Petschmessing Kristóf kódexe 216.
- Pfortzheim, Jacobus de -- 229.



- Pharaphrasis psalmodum Davidis (Debrecen, 1632.) 133.
- Philadelphia 5.
- Philippus, Grammatica 274.
- Phillips, Sir Thomas — 316, 317.
- Philologiai Társaság, Magyar — 269.
- Philopinus 347.
- Phokea 344.
- Pia ac devota praeparatio ad Sacram Syntaxin 273.
- Pilger, »Der — « (Károlyváros, 1846. évf.) 380.
- Pincius Fülöp velencei könyvnyomtató 330, 336.
- Pirchaimer Kristóf 233.
- Pircsi János és Mátyás nemesi igazolv. (1724.) 290.
- Piscator Johannes, Aphorismi doctrinae Christianae 274.
- Piscia 336.
- Pisis, Raynerus de —, Pantheologia. (Nürnberg, 1474.) 241.
- Pitisicus, Barth. et A. Scultetus, Meletemata Psalmica 271.
- Pius (VI.) pápa 155, 163.
- Planck Stephanus római könyvnyomtató 89.
- Plantin 224.
- Platon 179.
- Plautus-kódex Milanóban 322.
- Plinius, C. Caecilius Secundus, Epistolarum libri. (Velence, 1471.) 237. — Historia naturalis 274.
- Plutarchus, Apophtegmata ad Traianum. (Velence, 1471.) 237.
- Podhoránszky Mihály 361, 365.
- Podmaniczky Frigyes br. 7, 187. — Lajos br. 118;
- Pokrovski 413.
- Polanus, Amandus, Syntagma theologiae 270.
- Polgár Kálmán 5.
- Polijevktov M. A. 412.
- Poliphilus hypnerotomachiája (Velence 1499.) 88.
- Polirer Gáspár lőcsei káplán 215, 239, 241, 242, 330, 332, 334, 336. — László 336. — Menyhért 336.
- Pollák Kaim 379.
- Polyák Béla 77.
- Pompadour asszony 411.
- Ponelus Gabriel, Disputationum theol. et scholasticor. de Anti-Christo 274.
- Pongrácz Elemér 5. — Lajos 186, 287.
- Ponori Thewrewk Emil. Lásd Thewrewk Emil.
- Pontanus Ludovicus, Consilia et allegationes (Velence, 1500.) 340.
- Poppelsdorfi gazdasági akadémia 297.
- Poroszország 322.
- Posch Jenő 5, 74.
- Posse Ottó, drezdai állami ltárnok 321, 324, 325.
- Postamúzeum, Osztrák — 378.
- Poszvék Sándor 296.
- Potebrunni András bécsi egy. tanár 236.
- Pozsony 74, 77, 132, 249, 267, 290, 318, 362, 364, 365. —i ág. ev. theol. akadémia 6. —i ev. liceum ktára 21, 22, 129, 130, 142, 316. —i ferencziek rendháza 207. —i főügyészség 23, 34 —i jezsuiták (mint könyvrevizorok) 399; kollégiuma 21. —i jogakadémia 185, ktára 21, 22. —i káptalan 99, 318; ktára 21, 22. —i kézirat 267. —i kódex 64. —i orvos-természet-tudom. egyesület 6. —i róm. kath. főgimn. ktára 21, 22, 118, 123, 248, 249, 267, 316.
- Pozsonyi Sándor kéziratgyűjteménye 410, 411.
- Prága 77, 92, 290, 368. —i egyetem 296; ktára 297.
- Prágai András, Fejedelmeknek serkentő órája 207.
- Pray György, Declaratio sincera ad questionem an sic dicta apostasia inter delicta civilia referenda 164. — kódex 99; A — kora 14.
- Prevost abbé 37.
- Prikkel Marián, Réthei — 192, 196.
- Princetoni egyetem 296.

- Priscianus Grammaticus, Opera (Velen-  
cze 1470.) 234. (U. o. 1492.) 336.  
Privilegia canonicorum regularium S. Sal-  
vatoris ordinis S. Augustini (Róma,  
1512.) 345.  
»Prot. Egyh. és Isk. Lapok« 117, 119,  
123, 128, 133, 251, 254, 265.  
»Protestáns Pap« szerk. 6, 74.  
»Protestáns Szemle« 251, 252.  
Pruunauer Márton 237.  
Ptolomaeus, Cosmographia. (Ulm. 1482.)  
331. ---ok korabeli papirusz 380.  
Puerilium colloquiorum formulae. L.  
Heyden Sebald.  
Puky József 9, 75.  
Pulszky Ágost 6, 10, 74, 76. — Ferencz  
iratai és levelezése 8, 10, 11. —  
Ferenczné (özv.) 6, 7, 10, 74, 76, 288,  
380.  
Pupe Henrik 361.  
Putnoki levél 16.  
Püspöky Graczián 6.
- Q**uentell Henrik könyvnyomató 329.  
Quintillianus, M. Fabius — Institutiones  
oratoriae (Róma, 1470.) 234.
- R**abanus, De institutione clericorum  
(Phocca, 1505.) 344.  
Rabelais, Gargantua (Lyon, é. n.) 90.  
Rabbi képző intézet, Orsz. 296.  
Racine munkái (Paris, 1676.) 90.  
Rádai Gedeon gróf 18.  
Rádai ktár Péczelen 117.  
Radák br. cs. bárói diplomája (1744.)  
189. — Itára a m. nemz. múzeumban  
78, 189.  
Radnai Mihály 303.  
Radvánszky-kódex 267.  
Raffay Ferencz 186. — Péter 6.  
Raguzai János munkái 90.  
Rajevszki A. Sz. 412, 413.  
Rákóczy Ferencz (I.) házi-bibliája 224. —  
(II.) 318. — György (I.) 189, 400. —  
(II.) 151.  
Rakodczay Pál 186.
- Rákossy Jakab 6.  
Rakovszky cs. könyvtára Lontón 122, 130,  
246.  
Rampassetto velencei könyvnyomató 92.  
Rangoni Gábor bibornok 178, 183.  
Ranzanus, Epitome rerum hungaricarum  
(Nagyszombat 1579.) 207.  
Ranschburg Gusztáv 207.  
Rasis 179.  
Ratdolt Erhardus velencei könyvnyomi-  
tató 225, 330, 333, 334.  
Ráth György 65, 66, 113.  
Ravenna 184.  
Raynaldus de Novimagio Joannina (Pavia  
1507.) 330.  
Récsey Viktor 6.  
Récsi Emil ktára Marosvásárhelyen 28.  
Regensburg 86.  
Regények, Újabb magyar — 16.  
»Reggeli Ujság« 13.  
Régi Magy. Könyvtár (Szerk. Heinrich  
Gusztáv) 269. L. Szabó Károly.  
Regimen sanitatis (Augsburg, 1476.) 243.  
«Reichs-Bremse» (1849. évf.) 9.  
Reiszig Ede (ifj.) 186, 296.  
Reizner János 388.  
Renner, Franciscus — de Hailbronn 242.  
Részey István 102.  
Réthei Prikkel Marián 192.  
Réti János 256.  
Reutlingen 331.  
Révay Lajos 269.  
Révész Kálmán 57, 114, 124, 125, 245.  
»Revue des Bibliothèques« 202, 313,  
405.  
Ribini, Memorabilia Eccl. Aug. Conf. 220.  
Rihel, Bernard 242.  
Rimai János L. Balassa B. 249, 267.  
Rimaszombat 379. —i prot. főgimn. igazg.  
379; ktára 122, 130.  
Ring Adorján 266.  
Rituale, XVII. sz. oláh nyelvű — 75.  
»Rivista delle biblioteche e degli archivi«  
313, 405.  
Robertus de Bailly 1536-iki globusa 89.  
Robespierre 411.

- Rolewink, Wernerus, Fasciculus temporum 330, 331, 334.  
 Róma 5, 43, 88, 95, 155, 156, 159, 180, 233, 234, 236, 239, 241, 284, 285, 330, 345, 347. —i Academia Philaletorum 155. —i collegio Sant'Apollinare ktára 155. —i Fraknoi-intézet 95. —i Szent-Lélek-hospitale 188. —i vatikáni ktár 12, 14, 95, 155, 156, 163, 297, 322, 347, 348.  
 Róna Béla 674.  
 Ronsard munkáinak első kiadása (Paris, 1560.) 90.  
 Rorbeck Pongrácz 333.  
 Rosenthal Ludwig müncheni antikváriumának 100-ik katalogusa 85–92, 98, 99.  
 Rossi Gio. Giac., Teatro della guerra contro il Turco (Róma, 1687.) 92. — Giovanni Battista de — ktára 413.  
 Rossus, Adamus, Vindiciae system. logicae Keckermanni 273.  
 Rothmar Keresztély 90.  
 Rothschild ktár Frankfurthan 6.  
 Rouen 90.  
 Rózsahegy 73.  
 Röpiratok, Amerikára von. — 89. Magyarországra von. német — a XVI. sz. elejéről 89.  
 Rubeis, Jacobus de — 239.  
 Rubner Bálint 218.  
 Rudics József br. 268. — kódex 268.  
 Rudnay Sándor, gyulafehérvári püsp. 172.  
 Rudolf m. kir. 290, 291. — trónörökös 76, 77.  
 Rufinus, Eusebius, Ecclesiastica historia 270.  
 Runchai Domokos 188.  
 Rupp Jakab 288. — Kornél 6.  
 Ruscsák Antal 97.  
 Ruzitska Gyula 296, 386.  
**S**adakichi Hartman 379.  
 Sabunde, Raymundus de — Theologia naturalis (Strassburg, 1496.) 338.  
 Sáfár Imre 356.  
 Sahlhausen Mór br. 356.  
 Salai János címerlevele (1643.) 189.  
 Salzburg 237.  
 Samarjai eklézsia ktára 133.  
 Samassa József 287.  
 Sambucus-kódex 64.  
 Sanct-Galleni könyvtárnoki konferencia 3, 12, 321, 322, 326.  
 Sancta Maria, Paulus de —, Dialogus (Strassburg, 1470.) 234.  
 Sancto Georgio, Johannes Antonius de — Lectura super quarto libro decretalium (Majland, 1490.) 336.  
 Sándor szerb kir. 6.  
 Sándor István 48, 50, 116, 118, 123, 131, 132, 133, 244, 245, 246, 247. — Magyar Könyvesháza 279, 280.  
 San Giovanni e Paolo kolostor ktára 177.  
 Sánta Márton L. Kálmáncsehi Márton.  
 Sapor perzsa kir. 179.  
 Sárd 168.  
 Sárkányrend 182.  
 Sárközy József 265.  
 Sárosi Mihály 261.  
 Sáros várm. alispáni hivatala 295.  
 Sárospatak 142, 220, 245. —i passionalis 258, 259. —i (Patay) graduál 252. —i ref. kollégium 151; ktára 119, 120, 121, 122, 123, 128, 129, 130, 141, 142, 244, 245, 246, 248, 252, 258, 259; nyomdája 362, 365, »Sárospataki Füzetek« 265.  
 »Sárospataki Lapok« 121.  
 Sárvár 367, 369.  
 Sátoraljaújhely 185.  
 Saurau Anna Mária grnő 154.  
 Sayous Ede 38.  
 Scaliger, Julius Caesar, Exercitationes exotericae de subtilitate 273.  
 Schaupel János címerlevele (1831.) 290.  
 Schedel, Hartmann, Liber Chronicarum (Nürnberg, 1493.) 337.  
 Scherer Georg, Lob und Danck Predig (Augsburg, 1598.) 186.  
 Schilberszky Károly 6.  
 Schill dr. szász főörzsorvos 326, 327.

Schiller 411.

Schilling P. 285.

Schlägli szójegyzék 15.

Schlosszer J. 6.

Schmeitzel Márton 276.

Schmidt Ferencz 6.

Schmiedeg gr. egri kanonok 156.

Schneider dr. szász főtörzsgyógyszerész 327.

Schnitzer J. 401.

Schoensperger Hans augsburgi könyvnyomtató 334.

Schäffer Péter 87, 232, 233, 236, 238, 340.

Schönherr Antalné 379. — Dávid udv. tanácsos 98. — Gyula 2, 3, 7, 10—12 77, 95, 176, 188, 287, 409.

Schranf, Reg. Bursae Univ. Cracoviensis 317.

Schrödern Andreas, Palatinus Novus 274.

Schtel János 343.

Schuessler János 233, 237, 238.

Schulpe György 6.

Schurenner, Johannes — de Boppardia 241.

Schwatz 97, 99. — i ferenczrendiek 98, 99; ktára 97.

Schweinheim Konrád 233.

Schweiger Mór 296.

Scultetus, Abrahamus, Concionum in Jesaiam 273. — Concionum dominicalium 273.

Sebestyén, lőcsei plébános 341.

Sebestyén Ede 400. — Gyula 2, 3, 6, 14.

Sebetič Rajmund 6.

Selmeczbánya 34, 363, 364, 365, 379. — i ltár 29.

Seneca, L. Annaeus — et M. Annaeus — Opera 274.

Senfftleben Zsigmond lőcsei altárista 215, 331, 333.

Sensenschmid János 237.

Sepsi-Szentgyörgy 6, 379. — i székhely Mikó kollégium 6.

Serédy Gáspár 413. — Zsuzsánna 413.

Sereny György 369.

Sermones thesauri novi (Strassburg, 1484.) 207, 342.

Servius, Maurus —, Commentarii in Virgilii opera (Velence, 1471.) 237.

Setéth Endre 7.

Ševčensco-társaság Lembergben 384.

Shakespeare 411.

Sickel 85.

Siderius, Catechismus (Koložsvár, 1690.) 6.

Sweynheym római könyvnyomtató 88.

»Siebenbürgisches Intelligenzblatt« (1793. évf.) 288.

Sigér Anna 48.

Silber, Marcellus 284.

Simény Domokos ktára 248.

Simkó József 186.

Simonovits Kornél 303.

Simonffy Kálmán 187.

Simonsen D. 6, 74.

Simonyi Iván 21.

Simplius Matthias, Dormi secure 274.

Sinai Miklós 118, 276.

Singer és Wolfner 6.

Singrenius János 89.

Sixtus (IV.) pápa 181. — (V.) pápa 350.

Skarnitzel József 363, 365.

Sleidanus, Johannes, Commentarii de statu religionis et reipublicae 273.

Slovaci Páter krakói csillagász 279.

»Slovenske Pohlady« szerk. 186.

Smiglecki, Ad Nodum Gordium 271.

Smithsonian Institution Washingtonban 287, 295.

Sokoróalja 265.

Solymossy Sándor 6, 74.

Somló Bódog 186.

Somogy megye 71, 266.

Somogyi János 268. — Károly 30, 391, — Pál 266. — ktár Szegeden 30, 34; (1898—99-ben) 388—392. — kódex 268.

Somorja 254.

Sopron 296, 363, 364, 365. — i főiskola ktára 142, 316. — várm. közönsége 6, 367.

- Sorg Antal augsburgi könyvnyomtató 88, 242, 243, 332, 342.
- Sörös Pongrácz 346.
- Spáczay graduál 253.
- Spalató 378.
- Spangenberg, Postilla (1578.) 304.
- Speculum humanae salvationis (kézirat; 1380—1420.) 86. — vitae B. Francisci (Metz, 1509.) 91.
- Speidl Ernő 386.
- Speier 290, 330, 332, 334.
- Sperenfogel Konrád lőcsei bíró 215, 343.
- Spergar Balázs czimerlevele (1622.) 291.
- Spiegler Gyula 6, 74.
- Spira, Joannes Emericus de — 228, 233. Vindelinus de — 233, 234, 237.
- Spitzer József 9.
- Sponer Andor 6, 74.
- Stampolo Luigi 384.
- Stancaro 68.
- Stanoj Miklós 186.
- Statilius János 150.
- Statuta Urbis Romae cz. ősný. (Róma, 1470—80.) 236.
- Statistikai hivatal, Budapest székesfővárosi — 4, 73, 378. Magyar kir. közp. — 4, 6, 15, 74, 287, 295; ktára 34; szabályzata 392—397. Osztrák közp. — 4, 74, 185, 286, 378. Zágrábi kir. orsz. — 394.
- Stefánia-egylet 6.
- Stein Gábor 386. — Henrik 87.
- Steinheim 224.
- Steinwille gróf 152.
- Stephani János 360, 365, 366. — Lajos 186.
- Stephanic R. Adolf 379.
- Stewart Charles 6.
- Stiria 303.
- Stockholmi egyetem 296.
- Stojkovics János bártfai plébános 220.
- Stoll Ernő 6, 7, 10, 74, 75, 76.
- Stolleni Péter 215.
- Stolz Domokos Jaroslav 359.
- Stotz János Leopold 361.
- Stöchs György, Sulzbachi — 207, 227.
- Stöckel 413.
- Strassburg 207, 234, 332, 338, 343, 344, 345. — i egyetem 296.
- Streibig József 361, 365, 366.
- Strigelius Victorinus, Orationes 274.
- Strobl Alajos 193.
- Sturm Albert 187.
- Stuttgarti kir. ktár 297.
- Sulczer János Ferencz 363, 365, 366.
- Summa Antonini cz. ősný. 215.
- Summa supplementi iuris cz. ősný. 239.
- Sutlivius, Matthaeus, De indulgentiis et iubileo 274. — De vera Christi lecta 272.
- Svájcz 322.
- Sylvester János, Új Testamentum 224, 225.
- Szaárhegy 247, 332.
- Szabadalmi hivatal, M. kir. — 6, 186, 287, 379.
- Szabadka 20, 73, 296. — i közktár 30, 316.
- Szabadságharczra von. gyűjtemény a m. nemz. múzeumi ktárában 188, 289.
- Szabó Antal 296. — Ferencz 287. — János, Barla — 264. — Károly 48, 50, 57, 98, 102, 111—133, 225, 244—250, 269, 280, 317, 368, 414; Régi Magyar Könyvtára: 97, 98, 102, 123, 143, 207, 225, 229, 230, 279, 280, 317, 319; Adalékok — R. M. K.-ához 244, 279—285. — Samu 115.
- Szabolcs várm. 29, 71.
- Szádeczky Lajos 6, 296, 387.
- Száki Ferencz 285.
- Szakolcza 363, 364.
- Szalay Imre 6, 10, 287, 379, 401.
- Szammer Mihályné, özv. — 363, 365.
- Szamosújvár 73.
- Szamotoa István 98, 99, 102, 105, 106, 107, 110.
- Szana Tamás 15, 187.
- Szánthó Ferencz 254.
- Szászország 322, 326. — i áll. főlevéltár 328. — i hadügyminiszterium 321, 322.
- Szászsebes 226.

- Szászváros 226.
- Szathmári (Király) Ádám naplója 8, 75. — Barnabás 7, 8, 75. — József 251, 252. — Károly P. 268.
- Szatmári béke 61. — i püsp. ktár 145. — várm. 71.
- »Századok« 119, 261, 262, 263, 267, 268, 269, 310, 346, 351, 403.
- Széchenyi Ferencz gróf 18, 171. — múzeumi katalogusa 250.
- Széchenyi gr.cs. ltára a m. nemz. múzeumban 78, 189. — terem a m. nemz. múzeumban 77.
- Szécsényi országgyűlés 318.
- Szécsiek. A filpesi — hagyatéki pöre 13.
- Szeged 18, 296, 362, 364, 365. — i főügyesség 30, 34. — i keresk. és iparkamara 6, 74, 295. — i Somogyi-ktár 30; (1898/99-ben) 388—392.
- Szegedi András 263. — Ferencz Lénárt egri püspök 246, 247. — Gergely 114, 115, 254; énekeskönyve 112, 113, 114, 115, 125. — István 255.
- Szegei István 254, 255.
- Szegzárd 13.
- Széki áll. isk. igazg. 6.
- Székely István 48, 52, 112; Istenes énekek (Krakó, 1538) 112; kalendáriuma 103; krónikája 207, 225; soltárkönyve 103, 112. — János 386, 387. — Sámuel. Dobai 156, 160, 213; ktára 213. — Sándor (Aranyos-Rákosi) 126; Unitárius vallás-története 126.
- Székely Nemz. Múzeum 263, 269.
- Székelyek, A — eredete 14.
- Székely pályadíj alap, A — választmánya 386.
- Székely-keresztúri unit. gimn. ktára 125, 126, 127, 132, 248, 414.
- Székely-udvarhelyi ref. kollégium ktára 248.
- Szekeress Mihály takácsi esperes lelkész 265.
- Székesfehérvár 207, 287, 363, 364, 365. — i püsp. ktár 145. — i püspöki iroda 6, 74. — i róm. kath. egyházmegye 296.
- Szelepcsényi György esztergomi érsek 244, 245.
- Széll Farkas 133, 268. — kódexe, 268. — ktára 132, 133.
- Szemere (helység) 265.
- »Szemlélő« (1833. évf.) 357.
- Szencsey György daloskönyve 268.
- Szenczi Molnár Albert L. Molnár Albert. Szend 186.
- Szendrei Ferencz 285. — János-féle oklevélgyűjtemény 10, 78.
- Szénfi Gusztáv 112. — örökösei 112.
- »Szent-Család Kis Követe« szerk. 6.
- Szent-Endre v. 379.
- Szent-István-társ. 38, 389.
- Szent Jobbról szóló 1484-iki ének 97.
- Szent-Pétervár 385, 412. — i cs. ktár 141, 297. — i egyetem 296.
- Szép és aiatatos isteni dicsiretek (Lócse, 1683.) 248.
- Szepes várm. alisp. hiv. 287. — i 24. kir. város plébános egyletének ktára 214, 215, 236, 332. — i prépostság kéziratái 157.
- Szepesség 330. — i ktarak kódexei 160.
- Szepsi Czombor Márton L. Czombor.
- Szepesházy Károly 357, 358.
- Szepeshely 186.
- Szepes-Szombat 219.
- Szepes-Szombati Tamás batizi plébános 334.
- Szepes Ignác br. gyulafehérvári püsp. 160, 172, 173, 211.
- Szetlen Miklós lőcsei prédikátor 216.
- Sziesz Antal örökösei nyomdaja 363, 365.
- Szigethy György 415. — Mihály 361, 365.
- Szigetvár 227.
- Szilády Áron 113, 114, 115, 116, 117, Sziklay Gyula 379.
- Szigligeti-társaság Nagyváradon 287. 263, 267, 268. — Régi magyar költő-ktára 263.
- Szilágyi Benjámin István, Synodalia 142.

- István 268. — Sándor 93, 94, 95, 292, 293, 294, 296, 299, 303, 408.  
 Szilasi István lacházai rektor 259.  
 Szily Kálmán 401.  
 Szinnyei Ferencz 16. — József (id.) 6, 12, 126, 163, 164, 186, 188, 288; Magyar írók élete és munkái 126, 163. — József (ifj.) 6. — Józsefné (ifj.) 287.  
 Szinnyey-Merse István 6. — kódex 269.  
 Szirmay könyvtár Eperjesen 136.  
 Szilávik Mátyás 119, 123.  
 Szokolai István 262.  
 Szolimán (II.) török szultán 43, 226, 227.  
 Szolnok 227.  
 Szombathely 207, 363, 364, 365. —i püsp. ktár 145, 316.  
 Szombathy János 252.  
 Szombatos énekeskönyv 260, 261. — szertartásos könyv 262.  
 Szongott Kristóf 15.  
 Szontagh Dániel 320. — Miklós 379.  
 Szótárak. Akadémiai nagy szótár 97. Molnár Páriz — Pápai Bod-féle szótár 353.  
 Szödi S. 6.  
 Szögedinus, Stephanus, Loci communes theologiae 270.  
 Szőnyi István, Paraditsomi mulatság (Kolozsvár, 1690.) 6, 280.  
 Sztárai Mihály 55, 254.  
 Sztojanovits Jenő 13.  
 Sztoyka Antal báró 152.  
 Sztrokay 117.  
 Szuisek Károly Gáspár 362, 365.  
 Szurmay Sándor 296.  
 »Szűz Mária Virágos Kertje« szerk. 6.  
**T**acitus 40, 275.  
 Tagányi Károly 383.  
 Takács István, Kolozsvári 116.  
 Tamás, Aquinói Szent, Opus quarti scripti (Mainz, 1469.) 233. Questiones de duodecim quodlibet. (Ulm, 1475.) 241. Summae theologiae secundae partis pars secunda. (Mainz, 1467.) 232, 233. — Summae theologiae partis secundae prima pars. (Mainz, 1471.) 236. — karmelita atya 414.  
 Tannzer Fülöp 339.  
 »Tanodai Lapok« 97, 98.  
 »Tanügyi Értesítő« szerk. 6.  
 Táp 265.  
 Tarányi-Oszterhuber József 289.  
 Tarjovistya 290.  
 Tasso 411.  
 Tátrafüred 379.  
 Technológiai iparmúzeum, Országos magyar — 6, 74, 295, 379.  
 Telegdi Katalin 70.  
 Teleki Géza gr. 414. — Mihály 191. — Sámuel 18. — Sándor gr. 6, 74, 414, 415.  
 Teleki gr. cs. (Nagy-Zabláti —) ltára 77. — kódex 64. — ktár Marosvásárhelyen 28, 29, 117, 246, 414, 415.  
 »Telekkönyv« szerk. 6, 74.  
 Télfy Iván 296, 297.  
 Temesvár 186, 227, 295, 316, 363, 364, 365. —i délmagyarországi term. tud. társ. ktára 31. —i délm. tört. és rég. múz. társ. ktára 31. —i főügyészség 31, 35. —i városi ktár 31.  
 Temesvári Pelbárt 41. — különböző művei 207, 215, 228, 229.  
 Temesváry Rezső 287.  
 Terhes Sámuel 357.  
 Természettudományi társulat, M. kir. — 6, 186, 389.  
 Terni 296.  
 Tersztyánszky Dezső 289.  
 Tertullianus-kódex 65, 66.  
 Téry Ödön 289.  
 Téth 265.  
 Tethéni Dániel 367.  
 Tetzl Lőrincz 295.  
 Textor Bernhardus, Pandectae sacrarum concionum 273.  
 Thaisz András 362.  
 Thallóczy Lajos 6, 74, 184, 296.  
 Thaly Kálmán 75, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 289.  
 Thán Károly 6, 296.

- Theatrum Europeum (1662—1738.) 90.  
 Theiner Annal. Eccl. 346, 347, 350.  
 Theocritus et Hesiodus, Opera (Velence, 1495.) 338.  
 Theramo, Jacobus de — Buch der Tröstung 241.  
 Thesaurus Hungaricus cz. pannonhalmi kézirat 269.  
 Thewrewk Emil, Ponori 97 — József 357.  
 Thiele Joachim 357, 358.  
 Thordai-Bogáthi-féle zsoltárkönyv 257.  
 Thordai Zsigmond 260.  
 Thoroczkay Máté 116; Isteni Dicsőretek (Kolozsvár, 1607.) 126; Gradual 252.  
 Thurn, der Ritter von — (Basel, 1493.) 88.  
 Thuróczy János, Chronica Hungarorum. (Augsburg, 1488.) — (Brünn, 1488.) 68, 207, 225.  
 Thury Etele 6, 74, 117, 297. — József 6.  
 Thurzó György 367, 368. — Imre 367. Zsigmond 217, 337, 340, 344, 345.  
 Tichi Ferencz 359.  
 Tichy Ákos 303. — Károly 361, 365.  
 Timplerus, Clemens. Metaphysicae systema 273. — Physicae systema methodicum 273.  
 Tinódi Sebestyén, Ének Sigmond chasarnak fogságáról. (Első kiadás.) 410. — Krónikája 112.  
 Tinta minőségének hiv. megvizsgálása 326, 328.  
 Tirol 98.  
 Tischler Antal 160.  
 Tiszafüredi múzeum- és ktáregylet gyűjteményei 31, 316.  
 Tiszáninneni ev. ref. egyházkerület 6.  
 Tizian 411.  
 Tofeus Mihály erd. püspök 191.  
 Tokioi egyetem 296.  
 Toldalagi Ferenczné 278.  
 Toldy Ferencz 48, 49, 52, 57, 58, 62, 94, 112, 114, 117, 125, 126, 131, 132, 244, 245, 246, 247, 251, 252, 254, 263, 266, 288, 357. — László 289.  
 Tolna várm. 77.  
 Tolnai István 260, 368.  
 Tomka S. 297.  
 Torda 77. — várm. 77.  
 Torda-Aranyos m. alispáni hivatala 295.  
 Tordai Benedek 114, 115. — Mihály 260. — Summae de ecclesia domini (Leyden, 1496.) 338.  
 »Turul« szerk. 6, 12, 74.  
 Tusnádi Kovács Miklós I. Kovács Miklós.  
 Torma Károly 262.  
 Tortis, Baptista de — velencei könyvnyomtató 333, 338, 339, 340, 343, 344.  
 Toscanai egyetem 296.  
 Tóth Béla 287. — Ernő 387. — Ferencz 251, 253, 280, 360. — Kázmér 7. — Mike 6, 287, 297, 389. — Pál czimerlevele (1587.) 291.  
 Török (Váradi) cs. ltára a m. nemz. múzeumban 78. — Flóris 76. — János czimerlevele (1644.) 291.  
 Török háborúkról szóló munkák 92.  
 Történelmi Életrajzok, Magyar — 94, 190. — társulat, Magyar — 38, 94, 144, 261, 262, 296, 389. — Tár 13, 16, 94, 262, 318.  
 Törvénycikk a köteles példányok beszoállításáról (1897: XLI.) 1, 2, 21, 382. — a közp. stat. hiv. nyilv. ktáráról (1897: XXXV.) 392.  
 Törvénytár, Országos — 5, 186, 295, 379.  
 Törvénykönyv, Decretum, azaz Magyar- és Erdélyországnak — e (Kolozsvár, 1571.) 186.  
 Trach Péter speieri könyvnyomtató 330, 334.  
 »Transsilvania« szerk. 186.  
 Trattner János Tamás, Petrőzai — 359, 365, 366.  
 Trelocatus Lucas, Institutio locorum communium s. theologiae 274.  
 Tremellius et Franciscus Junius, Biblia 270.



- Trencz Frigyes br. levelei a m. nemz. múzeum ktárában 288.
- Trencsén 64, 282, 286, 316. —i br. Mednyánszky ktár 31.
- Trepperel János 284.
- Treschel János leydenikönyvnyomtató 338.
- Trieszti ált. bizt. társ. 287.
- Tridino, Bernardinus Stuginus de — velenczei könyvnyomtató 335, 337, 338.
- Tridinus, Johannes Tacuinus de — velenczei könyvnyomtató 339.
- Triest 278.
- Trondhjemi norvég tud. társulat 6.
- Troster János regensburgi kanonok 238.
- Truber, Catechismus (1575.) 304. — Uj test. (1557.) 307.
- Tübingen 250. —i egyetem 296.
- Tucher Hans, Kreuzfahrt nach dem heiligen Lande (Augsburg, 1482.) 331.
- »Tudományos Gyűjtemény« 117, 359, 362, 365.
- Tudós társaság, Erdélyi — 175. Magyar — 173.
- Tumbül dr. donaueschingeni hercegi ltárnok 321.
- Turchany Miklós czímerlevelének (1649.) hit. más. (1773.) 77.
- Turini egyetem 296. — kir. iparmúzeum 287.
- Túróczi jezsuiták székháza 258.
- Turócz-Szent-Márton 186. —i Maticza 33. —i múzeumi tót társaság 31, 32, 33, 316.
- Turrecremata, Johannes de — Explanatio in psalterium 241.
- U**dvardi István 257.
- Udvarhelyszék 77, 261.
- Ujfalu 268.
- Ujfalussi Tódor József gyulafehérvári kanonok 149, 175.
- Ujfalvi Imre (Szilvás-) 50, 55, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 123, 124, 125, 133, 259. — In Exequiis Defunctorum (Debreczen 1598. 1602. 1606. 1620.) 123; (U. o. 1632) 124; (Lőcse 1635.) 124; (Várad 1654.) 124. (Kolozsvár 1691) 124. — Halotti énekes (Lőcse 1654) 124.
- Újhelyi pálosok 253.
- Uj János egri kanonok 207.
- »Uj Magy. Múzeum« 49, 260, 266.
- Újnépi ev. ref. egyház 256. — graduál 256.
- Ujvidék 287, 363, 364, 365.
- Ulászló (II.) magy. kir. 11, 226, 290, 291, 318, 381.
- Ulhart Fülöp augsburgi könyvnyomtató 91.
- Ulm 67, 239, 241, 242, 331, 341.
- »Ungaria« szerk. 6, 74.
- »Ungarische Biene« szerk. 6, 74.
- Ungvár 70, 74, 358.
- Upsalai egyetem 296. —i ktár 6.
- Ursinus, Zacharias, Corpus doctrinae 272.
- Utrechti egyetem 191, 296. —i ktár 297.
- Uy Testamentom (Debreczen 1586.) 207.
- Uzoni Fosztó I. Fosztó.
- Ügyészségek köteles sajtópéldányainak felhasználása 34, 35.
- Üllei János 259.
- V**ác 363, 364, 365, 366. —i collegium pauperium nobilium 161. —i püsp. ktár 145.
- »Vadász és Versenylap« szerk. 6.
- Vágó Gyula 6.
- Vajda Ödön 379, 386, 387.
- Válaszúti Komédia 258.
- Valle, Nicolaus de — 338.
- Valentinelli katalogusa 176, 183.
- Valladolid 90.
- Vallás- és közoktatásügyi miniszterium, M. kir. — 1, 3, 6, 35, 95, 176, 186, 379, 386.
- Vámos 74.
- Van den Gheyn bollandista atya 370.
- Van Swieten 140, 223, 398, 399, 400.
- Vándor könyvtárak L. Népkönyvtárak 37.
- Vaniga Máté czímerlevele (1609.) 189.

- Várad —i biblia (1660.) 277. — ref. gyűlekezet 53. L. Nagy-Várad.
- Várad János 260. — Miklós 330.
- Varasd várm. alispáni hivatala 295.
- Varasdy Lajos 262.
- Várdai Ferencz 150.
- Varga Mihály 6.
- Varjas János tanár 276.
- Varjú Elemér 92, 95, 97, 134, 188, 208, 209, 288, 289, 316, 318, 329, 411.
- Varsó 73.
- Vasvármegye 367.
- Vasady Gyula 269. — kódex 269.
- Vásárhelyi Dalos könyv. L. Vásárhelyi kódex.
- Vásárhelyi kódex 269. — ktár Aradon 25.
- »Vasárnapi Tanító« szerk. 6. — Ujság» 12, 13, 263, 264, 266.
- Vass József 112.
- Vatikán L. Róma.
- Vauban 149, 152.
- Vay család története 16.
- Vécsey család története 16.
- Véghegy Dezső oklevélgyűjteménye 3, 289, 290, 291.
- Velenče 88, 91, 92, 176, 177, 186, 207, 217, 225, 228, 230, 233, 237, 238, 239, 240, 242, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 343, 344, 379. —i áll. lvtár 176. —i Sz.-Márk ktár 176—184.
- Velikei Gergely 50.
- Vendvidéki közműv. egyesület 6.
- Venetianer L. 297.
- Venustissimae quaedam Graecae epistolae (Brassó, 1555.) 281.
- Verantius Faustus Dictionarium (1595.) 207.
- Verard, Anthoine 284.
- Verbói István 254, 255.
- »Vereinigte Ofner und Pester Zeitung« 360.
- Veres Samu 379.
- Vergilius 40, 269, 274.
- Verrazano János 90.
- Vermatti Alajos bárói dipl. (1817.) 290.
- Verona 225. —i Gajus-kódex 322.
- Veronai Gábor I. Rangoni Gábor.
- Vértessy Kálmán 6.
- Versényi György 386.
- Veseczi vár. ktár 33, 316.
- »Věstnik slovanskijch starožitnosti« 15.
- Veszprém 3, 185, 275. —i egyházm. hiv. 287. — vármegye története 16.
- Veszprémi István dr. 276.
- Veterani Fridrik gr. tábornok 282, 283.
- Vetesi László, Oratio ad pontificem (Róma, 1475.) 186.
- Vietor Jeromos 89, 103, 104.
- Világkrónika a világ teremtetésétől 1346-ig a vel. Sz. Márk ktárban 184.
- Villacus János plébános 344.
- Villeblanche, Ysabel de — 284.
- Vilmos olmcúzi püspök 346.
- Vitalibus, Bernardinus de — könyvnyomtató 329.
- Vitéz János 139. — kódexek 65, 66.
- Voetius 191.
- Volf György 52, 83, 84, 195, 251, 308, 309.
- Voltaire 411.
- Von den sieben Todsünden und Tugenden. (Augsburg, 1474.) 241.
- Voragine, Jacobus de — Lombardica historia sanctorum 342.
- Vörös kereszt egyesület, Magyar — 6, 379.
- Vries, De — 325.
- Vukovár 287.
- W**achsmann Ferencz 10.
- Wadding, Annales Minorum (Róma, 1781—1844) 90.
- Wagendrüssel 339.
- Wagner Károly analectái 219.
- Wahler Aladár 379.
- Wajdits J. 297.
- Waldarffer Kristóf 237.
- Waldow Sándor 303.
- Wallaszky Pál 317.
- Walócz Máté leubici plébános 215, 331, 335, 343.
- Walter Gyula 6, 74, 186, 297.

- Walther László kézirati hagyatéka 8, 75. — Imre 267.
- Wann Pál, bécsi egyetemi tanár 234.
- Washington-kézirat 411.
- Washingtoni Smithsonian Institution 287.
- Weber Simon és fia pozsonyi könyvnyomdája 362, 365, 366.
- Weigel és Zesterman, Anfänge der Druckerkunst 242.
- Weimari nagyhercegi ktár 119.
- Weinmüllerné (özv.) komáromi könyvnyomdája 361, 366.
- Weinangl Hans czimerlevele (1492.) 290.
- Weinwurm Antal 6, 7, 10, 74, 75, 76.
- Weisz Bálint löcsei altárista 216.
- Wenzsler Mihály baseli könyvnyomtató 331, 333.
- Wenzel Gusztáv iratai 8.
- Werenbergius Jacobus, Metaphysicae systema methodicum 273.
- Werfer József 359. — Károly 357, 358.
- Werőczy Ferencz, Lelki harez (Kolozsvár, 1690) 6.
- Werthmüller löcsei könyvnyomtató 361, 365.
- Wesselényi br. család 387. — ltára az Erd. Múzeum ktárában 387. — története 16.
- Weydeni Tamás löcsei prédikátor 215.
- Whinsbridge 296.
- Whittacherus, Guilielmus, Opera theologica 270.
- »Wiener Jahrbücher der Litteratur« (1826. évf.) 67.
- »Wiener Zuschauer« (1848 évf.) 187.
- Wigand György 357. — Ottó 357.
- Williams Fr. W. 287.
- Wimphelingus, Jacobus, De integritate libellus. (Strassburg 1506.) 344.
- Winterburg János bécsi könyvnyomtató 344.
- Wittenberg 51, 91, 367, 369. — i magyar burza 142.
- Wallaces Gyula 13, 17, 403.
- »Wochenblatt für Ober-Ungarn« (1818 évf.) 357.
- Wodianer F. és fia 6, 74. — féle Magyar Könyvtár 14.
- Wohlgemuth Mihály vázlatkönyve 87.
- Wolfenbütteli kir. udv. ktár 116.
- Wolfram v. Echenbach, Partzifal (Strassburg, 1477.) 88. — Tytural (Strassburg, 1477.) 88.
- Wormsi Szent-Péter egyház 90.
- Worstius Conradus, Enchiridion controversiarum inter evangelicos et pontificios 274.
- Wünschelburg 290.
- Württemberg 322.
- Würzburgi orvostudományi társaság 6.
- Zabarella, Jacobus, Opera omnia 271.**
- Zabarellis, Franciscus de — Consilia, responsiones et allegationes. (Pisa, 1400.) 336.
- Zaborowski, Jacobus, Responsio et alia fragmenta 271.
- Zágráb 363, 364, 365. — i délszláv akadémia 296. — i orsz. statisztikai hivatal 295. — i vár. tanács 295.
- Zainer Gunther 236. — János ulmi könyvnyomtató 239, 241, 242, 341.
- Zák Péter 260. — ifj. 260.
- Zala-Egerszeg 185.
- Zalamegye 367.
- Zamorensis, Rodericus, Spiegel des menschlichen Lebens (Augsburg 1470 kl.) 236. — Historia Hispanica (Róma, 236.
- Zanchius, Hieronymus, Opera theologica omnia 270.
- Zapon, Régi kéziratok kezelése — nal 323—328.
- Zay család története 16.
- Zeiler-Merian, Topographia (1642—88.) 90.
- »Zeitschrift für Bücherfreunde« 203, 314, 406.
- Zemercheni Kristóf szepesi lektor 215, 228.
- »Zenelap« 13.

- Zenoi Domenico, Fortezze d' Ongheria (Velencze, 1567.) 186.
- Zichy család, A — okmánytára 14; története 16. — Jenő gróf 186; expedíciója 193.
- Zilah 262.
- Zirczi cisztercita rendi apátság 296, 389
- Zolnai Gyula 82, 194, 195, 305, 306, 307.  
— Nyelvemlékeink stb. cz. könyve 251, 305.
- Zombor 20.
- Zoas Albumero 179.
- Zrinyi Miklós, a költő 250, 285. — A török áfium ellen való orvosság cz. műve 277.
- Zupanjska Oblast (Vukovár) 287.
- Zürich 5.
- Zvjerjov kievi ktárnok 352.
- Zwingli 411.
- Zwonarics Imre 367. — Mihály 367.
- Zsámboki János ktára 183.
- Zsebkönyv. A hazai ktarak —e 205.  
408, 409.
- Zsigmond m. kir. 183, 184, 189. Tinódi éneke —ról 410.
- Zsigmondkori oklevéltár 12.
- Zsilinszky Mihály 15.
- Zsinat, 1567-i — éneklésről adott kánonai 117.
- Zsolna 282, 283.
- Zsoltár könyvek: Bogáti Fazekas Miklós Zsoltárfordítása 52, 259. Fust és Schöffer-féle zsoltárkönyv 87. Oláh zsoltárkönyv (Gyulafehérvár, 1651.) 6, 74.





A HAZAI NYOMDÁK 1899-BEN.

**Abauj-Szántó :**

Baksy Barna.  
Spán Ignác.

**Abony :**

Szerdahelyi János.

**Abrudbánya :**

Róth Ferencz.

**Ada (Bács-Bodrogh m.):**

Berger L.  
Vogel M.

**Alsó-Kubin :**

Trnkóczy József.

**Alsó-Lendva :**

Balkányi Ernő.

**Apatin :**

Gasz Mátyás.  
Szavadil József.

**Arad :**

Aradi nyomda r. társaság.  
Barcian Popovits Aurél.  
Bloch Henrikné.  
Gör. kel. román egyházm. nyomda.  
Özv. Gyulai Istvánné.  
Löbl Dávid.  
Muskát Miksa.  
Réthy Lipót és fia.  
Weisz Félix.

**Aranyos-Maróth :**

»Dóczy« könyvnyomda (tul. Némedi  
László).

**Aszód :**

Magy kir. javítóintézet nyomdája.

**Baán (Trencsén m.):**

Fuchs Vilmos.

**B.-Topolya (Bács-Bodrogh m.):**

Vilheim Miksa.

**Baja :**

Kazal József.  
Kollár A. és fia.  
Nánay Lajos.  
Rajkovics Károly.

**Balassa-Gyarmat :**

Balassa-gyarmati könyvny. r. társ.  
Halyák István.  
Pozsonyi Gábor.  
\*Tokay Lajos.

**Balázsfalva :**

Gör. kath. papnövelde ny.

**Bánffy-Hunyad :**

Ábrahám Mór.

**Barcs (Baranya-m.)**

Skribanek Géza.

**Bártfa :**

Blayer M.

**Békés :**

Br. Drechsel Géza.

**Békés-Csaba :**

»Corvina« nyomda (tul. Szihelszky  
József).  
Povázsay testvérek.

**Belényes :**

Süssmann Lázár.

A hatóságilag be nem jelentett nyomdák csillaggal vannak jelölve.

**Beregszász :**

Engel Jenő.  
Haladás-könyvnyomda (tul. Juhász  
Piroska.)

**Beszterce :**

Botschar Tivadar.  
Csallner Károly.

**Besztercebánya :**

Hungária kny. (tul. Sonnenfeld Mór.)  
Machold Fülöp.

**Bicske :**

\* Lederer Hermann.

**Bihar-Ujfalu :**

Adler Béla.

**Bonyhád :**

Raubitschek Izor.

**Brassó :**

Brassói Lapok nyomdája (tul.  
Trattner H. és trsai.)  
Ciurcu N. és fia.  
Gött János fia.  
Herz J. B.  
Lehmann Gottlieb.  
Dr. Muresian Aurél.  
\* Schebesch M.  
Schlandt Viktor.

**Breznóbánya :**

Kreisler József.

**Budafok :**

\* Leopold és Frank.

**Budapest :**

Adler Samu.  
VIII., József-körút 36.  
\* Adria kő- és könyvnyomda vállalat (Feldmann S.)  
VI., Dávid-u. 10.  
Alkotmány ny.  
VIII., Szentkirályi-u. 28/b.  
\* Áll. tisztviselők közlönyének kny.  
VIII., Csepregy-u. 1.

**Budapest (folytatás):**

Államnyomda (Magy. kir.)  
I., Nándor-tér 1.  
\* Államvasutak menetjegy-ny. (M.k.)  
VI., Csengery-u. 33.  
\* Anglo-nyomda.  
IV., Molnár-u. 24.  
Apolló irod. és nyomd. r. t.  
VII., Rottenbiller-u. 4-6.  
\* Árpád kny. (tul. Klein és Kronstein.)  
VII., Valero-u. 9.  
Athenaeum irod. és ny. vállalat r. t.  
VII., Kerepesi-ut 54.  
Auer Lipót.  
VI., Dávid-u. 1.  
Bagó Márton és fia.  
II., Ponty-u. 4.  
\* Barcza József.  
IV., Lipót-u. 30.  
Bárd Jakab.  
VII., Miksa-u. 16.  
Bartalits Imre.  
III., Remetehegy.  
Bauer Ignác.  
VII., Csányi-u. 13.  
Beck Nándor.  
VII., Valeró-u. 12.  
Belvárosi kny. (Tul. Varga E. és Grosz B.)  
IV., Lipót-u. 43.  
Bendiner A.  
V., Arany János-u. 18.  
Berkovits János.  
V., Hold-u. 27.  
Bichler Ignác.  
III., Kis-korona-u. 15.  
Blau Albert.  
VI., Szerecsen-u. 23.  
Bróza Ottó.  
VI., Vánczi-körút 17.  
Bruckner Gyula.  
VI., Király-u. 10.  
Budapesti Hirlap ny.  
VIII., Rökk Szilárd-u. 4.



**Budapest (folytatás):**

»Budapesti Napló« részv. társ.  
VIII., József-körút 18.

Buschmann F.  
IV., Koronaherceg-u. 8.

Csapó Kálmánné.  
VIII., Baross-u. 69.

Czettel és Deutsch.  
V., Bálvány-u. 12.

Deutsch József.  
VII., Károly-körút 7.

\* Eberle József és társa.  
VI., Podmaniczky-u. 43.

Eckstein Bernát és fia  
VII., Kertész-u. 37.

Egyetemi nyomda (M. kir. tud.).  
I., Iskola-tér 3.

Ehrenstein Mór.  
VI., Laudon-u. 4.

Első kőbányai kny. (tul. Gold-  
schmied Ármin.)  
X., Belső-Jászberényi-út 1.

Engel Simon.  
VI., Szondy-u. 23.

\* Engelmann Mór.  
IX., Vámház-körút 15.

»Európa« nyomda r. t.  
VI., Ó-u. 12.

Feldmann Mór.  
IX., Soroksári-u. 5.

Fischer Péter.  
VII., István-tér 9/b.

Fortuna ny. (tul. Pollák M. Miksa  
és Tsa.)  
V., Bálvány-u. 21.

Fővárosi nyomda r. t.  
VI., Podmaniczky-u. 39.

Franklin-társulat.  
IV., Egyetem-u. 4.

Fried és Krakauer.  
VI., Dalszínház-u. 10.

Fried S.  
VIII., József-u. 17.

Friedländer Schoel.  
VI., Uj-u. 21.

**Budapest (folytatás):**

Friedmann Áron.  
VI., Podmaniczky-u. 21.

Fritz Ármin.  
VIII., József-körút 9.

Fuchs Samu és társa.  
VI., Podmaniczky-u. 27.

Galitzenstein Ármin.  
VII., Kertész-u. 25.

Garai Mór.  
VII., Dohány-u. 1.

Gelléri és Székely.  
VI., Podmaniczky-u. 47.

Glückselig Miksa.  
VI., Hunyadi-tér 7.

Goldberger Ignác.  
II., Fő-u. 23.

Goldfaden Márk.  
VII., Kerepesi-u. 36.

\* Goldschmiedt Lipót.  
VI., Révay-u. 6.

Gonda és Tsa.  
VIII., Mária-u. 11.

\* Goszler Gyula.  
IV., Aranykéz-u. 1.

Gross Jakab és Grünhut Mór.  
VI., Gyár-u. 32.

\* Grünhut Miksa.  
VI., Lázár-u. 2.

Hamburger és Birkholz.  
V., Csáky-u. 13.

Hartenstein Emil.  
IX., Lónyay-u. 7.

Hedvig Sándor.  
VII., Dohány-u. 12.

Hegedűs Márton.  
VI., Dessewffy-u. 18.

Heisler J.  
II., Várkert-rakpart 1.

Helios ny. (tul. Hönig Lajos.)  
VI., Gyár-u. 62.

Hell Ede.  
VIII., Luther-u. 4.

Hermann Győző.  
IV., Egyetem-u. 2.

**Budapest (folytatás):**

- \* Herrman Ignác.  
VI., Laudon-u. 10.
- Horn Emil.  
V., Bálvány-u. 8.
- Hornýánszky Viktor.  
VI., Aradi-u. 16.
- \* Hungaria könyvnyomda.  
V., Váci-körút 34.
- Hunnia ny.  
VI., Teréz-körút 3.
- Hunyadi Mátyás irod. és könyv-  
nyomdai intézet.  
IV., Zöldfa-u. 43.
- Jäger Ármin, kézisajtó.  
VIII., Kerepesi-ut 23.
- Jermányi Samu.  
VI., Dessewffy-u. 47.
- Kalmár Mór.  
V., Dorottya-u. 9.
- \* Kálmán M. és társa.  
V., Vadász-u. 32.
- \* Kanitz C. és fiai.  
V., Vadász-u. 26.
- Károlyi György.  
V., Kálmán-u. 5.
- \* Kassino Jakab.  
VI., Király-u. 26.
- \* Kauders Ferencz.  
VII., Csömöri-ut 28.
- Kaufmann József.  
V., Arany János-u. 4.
- \* Keil József.  
VIII., József-körút. 17.
- Keller Dániel.  
I., Attila-u. 63.
- Kellner és Mohrlüder.  
VI., Gyár-u. 29.
- Kertész József.  
V., Mária Valéria-u. 11.
- Klas Hermann.  
V., Váci-u. 16.
- Klein Ignác.  
VI., Lovag-u. 13.
- Klein Sámuel.  
VIII., Akácfa-u. 64.

**Budapest (folytatás):**

- \* Klopfer Samu.  
VII., Kazinczy-u. 35.
- Kogutovicz Manó.  
V., Rudolf-rakpart 8.
- Kohn Simon kézi sajtója.  
VIII., József-körút 5.
- Kollmann Fülöp.  
V., Arany János-u. 34.
- \* Korvin Testv.  
VI., Révay-u. 14.
- Kosmos r. t.  
VI., Aradi-u. 8.
- \* Kossuth Lajos ny.  
VII., István-tér 9.
- Kövér János.  
VI., Révay-u. 8.
- Közművelődés-nyomda.  
VI., Izabella-u. 70.
- Krausz S. és T.  
V., Zoltán-u. 11.
- Kunoss Vilmos és fia.  
VI., Teréz-körút 38.
- Kunstädter Vilmos.  
VII., Damjanich-u. 32.
- \* Langer Ede és fia.  
IV., Zsibárus-u. 1.
- Légrády testvérek.  
V., Váci-körút 78.
- Leitersdorfer József.  
VII., Rombach-u. 4.
- Lengyel Lipót.  
V., Vadász-u. 35/A.
- \* Löbl Dávid és Fia.  
VI., Andrássy-u. 19. és  
Szerecsen-u. 22—26.
- Löbl Mór.  
VII., Király-u. 27.
- Löblövit Zsigmond.  
VII., Csömöri-ut 54.
- \* Löw Ede.  
V., Váci-körút 80.
- Luszt Sándor.  
VI., Gyár-u. 50.
- Magyar Hirlap r. t.  
V., Honvéd-u. 4.

**Budapest (folytatás:)**

\* Magyar nők lapja kny. (tul. Kirschmann J.)

V., Hold-u. 23.

\* Manswirth Lipót.

VI., Podmaniczky-u. 5.

\* Markovits és Garai.

VI., Lázár-u. 13.

Márkus Sámuel.

V., Báthory-u. 20.

\* Merkur kny. (tul. Berger Géza.)

IV., Kecske-méti-u. 5.

Merendiák Károly.

X., Ligettér 4.

Merényi József.

VII., Károly-körút 19.

Minerva kny.

V., Sas-u. 29.

Muskát Béla.

VI., Teréz-körút 27.

Müller K.

II., Albrecht-u. 3—5.

Nágel István.

VII., Vörösmarty-u. 17

Nágel István.

VI., Dessewffy-u. 21.

Nagy Sándor.

IV., Papnövelde-u. 8.

Neumayer Ede.

VI., Proféta-u. 7.

Neuwald Illés-féle kny. (Tul. Berger Ármin.)

VII., Dohány-u. 44.

Orsz. községi központi nyomda r. t.

V., Lipót-körút 22.

Országos ügyvédi nyomda, mint szövetkezet.

VI., Uj-u. 3.

\* Pallas irod. és könyvny. r. társ.

V., Kálmán-u. 2.

Pannonia nyomda.

VII., Rombach-u. 8.

Pátria irod. és nyomd. r. t.

IX., Üllői-út 25.

Pesti könyvnyomda r. t.

V., Hold-u. 7.

**Budapest (folytatás):**

Pesti Lloyd-t. ny.

V., Dorottya-u. 14.

id. Poldini Ede és Társa.

IV., Ferencz József-rakpart 32.

\* Pollacsek Mór.

VI., Ó-u 38.

Pollák Gyula.

V., Dorottya-u. 9.

Pollák Jakab.

VI., Aradi-u. 19.

Posner K. Lajos és fia.

VI., Csengery-u. 31.

\* Posta- és távirtda igazg. kny. (M. k.)

IV., Főposta épület.

\* Postatakarékpénztár ny. (M. kir.)

V., Széchenyi-u. 2.

Preszburg Frigyes.

V., Arany János-u. 14.

Propper Leó.

VII., Erzsébet-körút 33.

Pscherhoffer Vilmos.

VI., Podmaniczky-u. 15.

Quittner József.

VI., Szerecsen-u. 1.

Radó Izor.

VI., Váci-körút 1.

\* Redő testvérek.

V., Klotild-u. 20.

Reich Ármin.

VII., Dohány-u. 84.

Révai és Salamon.

IX., Üllői-út 18.

Riegler József Ede.

VI., Rózsa-u. 55.

Rosenberg Mórné.

VI., Uj-u. 6.

\* Roth és Krausz.

VI., Vasvári Pál-u. 9.

\* Roth József.

IV., Ujvilág-u. 6.

Rózsa Kálmán és neje.

VII., Szentkirályi-u. 30.

Rubin J.

VII., Király-u. 13.

**Budapest (folytatás):**

- Schenkenwald György János.  
IV., Molnár-u. 19.
- Schlenger testvérek.  
VI., Dessewffy-u. 16.
- Schlesinger és Kleinberger.  
V., Bálvány-u. 18.
- Schlieszer Henrik.  
VI., Király-u. 10.
- Schmelz és Schillinger.  
VI., Csengery-u. 51.
- \* Schmidl H.  
VI., Szerecsen-u. 6.
- Schmiedl Samuné.  
V., Bálvány-u. 4.
- Schultz Ábrahám.  
VIII., Baross-u. 81.
- Singer Lipót.  
IV., Károly-körút 24.
- Spatz Henrik.  
VII., Dob-u. 55.
- \* Spitzer és Somogyi.  
VII., Klauzál-u. 31.
- \* Steinbuch Ármin.  
V., Béla-u. 3.
- Stephaneum.  
VIII., Szentkirályi-u. 28/b.
- Stern Péter.  
VII., Kazinczy-u. 35.
- Sűsz Dávid.  
IV., Molnár-u. 39.
- \* Széchenyi ny.  
VIII., József-u. 45.
- \* Székesfővárosi házi nyomda.  
IV., Lipót-u. 32.
- Szent Gellért nyomda (Valter Ernő).  
VIII., Práter-u. 44.
- Szent László nyomda.  
VIII., Rökk-Szilárd-u. 28.
- \* Tedesco Ármin.  
VII., Rózsa-u. 25.
- \* Ullmann József.  
IV., Régi posta-u. 4.
- Univers ny.  
X., Gyűjtőfőház.

**Budapest (folytatás):**

- Várnay Fülöp.  
IV., Régi posta-u. 3.
- Weissenberg Ármin.  
VIII., József-körút 28.
- Weisz Lipót.  
VI., Ó-u. 39.
- \* Ifj. Weisz Manó és Tsa.  
VII., Csányi-u. 13.
- Wellesz Béla.  
VI., Uj-u. 27.
- \* Wendt és Tsa-féle kny.  
VII., Károly-körút 19.
- Werbőczy könyvny. részv. társ.  
IV., Vármegye-u. 11—13.
- \* Wesselényi ny. (tul. Flesch Jakab és Grün Ignác.)  
VI., Uj-u. 37.
- Wesselényi Géza.  
II., Zsigmond-u. 11.
- Wimmer Márton.  
III., Serfőző-u. 10.
- Wodianer F. és fiai.  
IV., Sarkantyús-u. 3.
- Wotitz Vilmos.  
IV., Kossuth Lajos-u. 1.
- \* Zawadil E.-féle menetjegy ny. (tul. Christoph Paula és Jirschik András.)  
V., Zoltán-u. 13.
- Zeisler M.  
VII., István-tér 17.
- Zimmermann Vilmos.  
VI., Szondy-u. 56.

**Buziás:**

Ullmann Ferencz.

**Csákova:**

Chudy testvérek.

**Csáktornya:**

Fischel Fülöp (Strausz Sándor).

**Csikszereda:**

Györgyjakab Márton utóda (Diesz-  
nandt Viktor).

\*Létz János.  
Szvoboda József.

**Csongrád :**

Tiszavidék nyomdája (tul. Silber  
János).  
Weisz Márk.

**Csorna :**

Kokas István és Neumann Samu.

**Csurgó :**

Vágó Gyula.

**Czegléd :**

\* Molnár János  
\* Nagy Elek  
Sebők Béla.

**Debreczen :**

Csokonai nyomda (tul. Lengyel  
Imre és társa.)  
Debreczen sz. kir. város könyvnyom-  
dája.  
Hoffmann és Kronovitz.  
Kutasi Imre.  
\* László Albert.  
\* Pongrácz Géza.

**Deés :**

Demeter és Kiss.  
Goldstein Jakab.

**Detta :**

Heldenwanger József.

**Déva :**

Hirsch Adolf.  
Kroll Gyula.

**Devecser :**

Rosenberg Zsigmond.  
Vörösmarty-könyvnyomda (tul. Huss  
Gyuláné).

**Dicső-Szent-Márton :**

Hirsch Mór.

**Ditró :**

Ditró és Szárhegy közs. nyomdája.

**Dombóvár (Tolna-m.):**

Bruck Sándor.

**Duna-Földvár :**

Schwarz Manó.

**Dunaszerdahely :**

Adler N. Lipót.  
Goldstein Józsuá.

**Eger :**

Baross-nyomda (tul. Paunz Sándor.)  
Egri nyomda részv. társaság.  
Egri érseki lyceum ny.  
\* Löw Sámuel.  
Schwartz Ilka.

**Enying :**

Politzer Jenő.

**Eperjes :**

Kósch Árpád.  
Pannonia nyomda (tul. Kahn Mór.  
Stamberger Lajos.

**Ér-Mihályfalva :**

Beck Adolf.

**Érsekujvár :**

Kohn Samu.  
Winter Zsigmond.

**Erzsébetfalva :**

Mártonfi László.

**Erzsébetváros :**

Kotzauer János.

**Esztergom :**

Buzárovits Gusztáv.  
»Hunnia« nyomda (tul. Gerenday  
József.)  
Laiszky János.  
Tábor Adolf.

**Fehérgyarmat (Szatmárm.):**

Klein József.

**Fehértemplom :**

Kuhn Péter.  
Wunder Gusztáv.  
Wunder Gyula.

**Félegyháza :**

Feuer Illés.  
Vesszősi József.

**Felső-Eőr (Vas m.):**

Schodisch Lajos.

**Felső-Vissó (Máramarosm.):**

Schiffmann Chána Taube.

**Fiume:**

Battara Pietro.

Chiuzzelin A. et Comp.

Hönig E.

Jerouscheg Luigi.

Mohovich Emidio.

Ruddoff Giovanni.

Unio nyomda (tul. Hegyi Jenő.)

**Fogaras:**

Thierfeld Lipót.

**Galánta:**

Első galánthai kny. (tul. Neufeld Samu.)

**Galgócz:**

Szold Jakab.

Sternner Adolf.

**Gödöllő:**

\* Schulcz E.

**Gyergyó-Sz.-Miklós:**

Létz János.

\* Szabó testv.

**Gyoma:**

Kner Izidor.

**Gyöngyös:**

Herczog Ernő Ármin.

Kovács és társa.

Schimmerling Dávid.

**Gyönk (Tolna m.):**

Engel József.

**Győr:**

Dobos Ignác.

Győr-egyházmegyei nyomda.

Nitsmann József.

»Pannonia« könyvny. (tul. Szávay

Gyula és Raáb Béla.)

Surányi János.

**Győrsziget:**

Gross testvérek.

**Gyula:**

»Corvina« nyomda (tul. Weinstein Arnold.)

Dobay János.

**Gyulafehérvár:**

Püspöki lyceumi nyomda.

Volcz Bálint.

**Hajdú-Böszörmény:**

Szabó Ferenczné.

**Hajdú-Dorog:**

Grünfeld Mózes.

**Hajdú-Nánás:**

Bartha Imre.

**Hajdú-Szoboszló:**

Plón Gyula.

**Halas:**

Práger Ferencz.

**Hátszeg:**

Triznyai István.

**Hatvan:**

Hoffmann M. L.

**Heves:**

Adler József.

**Hódmezővásárhely:**

Hmvásárhelyi nyomda részv.-társ.

Lévai Fülöp.

»Vásárhely és Vidéke« nyomdája.

**Hódságh:**

Pfszter József.

Raab János.

**Holics:**

\* Hotascha J.

Malovani József.

**Homonna :**

Kohn Jenő.  
Waller S.

**Huszt :**

Mermelstein Fülöp.

**Igló :**

Schmidt József.  
Tátra-nyomda (tul. Stein Ignác).

**Ipolyság :**

Neumann Jakab.

**Jászberény :**

Brünauer Adolf.  
Kaczvinszky és Szappanos.

**Kalocsa :**

Jurcsó Antal.  
Werner Ferencz.

**Kaposvár :**

Gerő Zsigmond.  
Hagelmann Károly.  
Özv. Jancsovits Gyuláné.  
\* Kéthelyi Miksa utóda.  
Singer Lipótné.

**Kapuvár :**

Buxbaum József.

**Karánsebes :**

Fleissig Lipót.  
Gör. kel. román egyházmegye kny.

**Karczag :**

Sződi S.

**Kassa :**

Grösz Samu.  
\* Nauer és Streck.  
Ries Lajos.  
\* Rosa Viktor.  
Werfer Károly.

**Kecskemét :**

Első kecskeméti hírlapkiadó és  
nyomda r.-t.  
Hajnal és Feuermann.  
Steiner Mihály.  
Sziládi László.  
Tóth László-féle ny. (tul. Fekete  
Mihály.)

**Késmárk :**

Altmann Dávid.  
Szauter Pál.

**Keszthely :**

Farkas János.  
Nádai Ignác.  
Sujánszky József.

**Kézdi-Vásárhely :**

Ifj. Jancsó Mózes.

**Királyhelmece :**

Klein Gyula.

**Kisbér :**

Haftl Kálmán.

**Kis-Czell :**

Menyhárt Julia.

**Kis-Jenő :**

Gallovicz Jenő és Liebermann Mór.

**Kiskörös :**

Kalisch Ignáczné.

**Kismarton :**

Dick Ede.  
Gabriel Jakab.

**Kispest :**

Első kispesti könyvnyomda (tul.  
Fischhof Henrik.)

**Kisújszállás :**

Szekeres József.

**Kis-Várda :**

Berger Ignác.  
Ifj. Klein Gyula.

**Kolozsvár :**

Boskovics József.  
»Ellenzék« nyomdája (tul. Magyar  
Mihály.)  
Fenyvesi Viktor.  
Gámán János örököse.  
Liczeum-nyomda (tul. Gombos Fe-  
rencz.)

Magyar Polgár nyomdája (tul. Ajtai  
K. Albert).  
Polcz Albert.  
Zabatz és Fekete.

#### **Komárom :**

Freisinger Mór.  
Hacker Richárd.  
Schönwald Tivadar.  
Spitzer Sándor.  
Szénássy János.

#### **Korpona :**

\* Joerges A. özv. és fia.  
\* Korpona és Vidéke ny. (tul. Gallovich Jenő).

#### **Körmend :**

Körmendi könyvnyomda részvénytársaság.

#### **Körmöczbánya :**

Joerges Ágost özvegye és fia.  
Paxner J. és Biron H.

#### **Kőszeg :**

Feigl Frigyes.  
Feigl Gyula.

#### **Kúla :**

Berkovits Márk.

#### **Kún-Szt-Márton :**

Csanádi József.

#### **Kún-Szent-Miklós :**

Özv. Bors Károlyné.

#### **Lajta-Sz.-Miklós :**

\* Fleischmann Ignác.

#### **Lakompak (Sopron m.):**

Krausz Henrik.

#### **Léva :**

Dukesz Lipót.  
Nyitrai és társa.

#### **Lippa :**

Máhr Emil.  
Zách József.

#### **Liptó-Szent-Miklós :**

Steier Izidor.  
Salva Károly.

#### **Losoncz :**

Kármán-könyvny. részv. társ.  
Losonczy Sándor.  
Roth Simon.

#### **Lőcse :**

Reiss Tivadar József.

#### **Lugos :**

Traunfellner Károly.  
Virányi János.  
Weisz és Sziklai.

#### **Magyar-Óvár :**

Berghofer és Weisz.  
Czéh Sándor-féle könyomda.

#### **Magyar-Pécska :**

Ruber István.

#### **Makó :**

»Maros« nyomda (tul. Gaál László).  
»Makói hirlap« ny. (tul. Neumann József).  
Vitéz és Süveges.

#### **Malaczka :**

Wiesner Alfréd.

#### **Mármaros-Sziget :**

Blumenfeld és Dávid.  
Mármarosi könyvny. és kiadó r. t.  
Mayer és Berger.  
Wider Mendel fia.

#### **Marczali :**

\* Mizsúr Ádám.

#### **Maros-Ludas :**

Glück József.

#### **Marosvásárhely :**

Adi Árpád.  
Ev. ref. kollegium-nyomda (Bérlő :  
Sztupjár István).  
Grün Vilmos.



**Mátészalka :**

Weisz Antal.  
Weisz Zsigmond.

**Medgyes :**

Reissenberger G. A.

**Mező-Kövesd :**

Balázs Ferencz.

**Mezőtúr :**

\* Dolesch és Braun.  
Gyikó Károly.

**Miava :**

Haas Mór.

**Mindszent :**

Weisz Ignác.

**Miskolcz :**

\* Forster, Klein és Ludvig.  
\* Gedeon és társa.  
Stamberger Bernát.  
Szelényi és Társa.

**Misztótfalu :**

Simon Aurél és társa.

**Módos :**

Staits György.

**Mohács :**

Blandl János.  
Rosenthal Márk.

**Monor :**

\* Süveges József.

**Moór :**

Reszler Jakabné.

**Moson :**

Grünfeld Ignác.

**Munkács :**

Grünstein Mór.  
Kohn és Klein.  
Kroó Hugó.

**Muraszombat**

Ujházi Miksa

**Nagy-Atád :**

Günsberger Antal.

**Nagybánya :**

Molnár Mihály.  
Nánási István.

**Nagy-Becskerek :**

Gresits Julianna.  
Jokly Lipót.  
Pleitz Fer. Pál.

**Nagy-Bittse (Trencsén m.):**

Spiegel Samu.

**Nagy-Enyed :**

Nagyenyedi kny. és papíráru gyár r. t.

**Nagy-Kálló :**

Sarkady József.

**Nagy-Kanizsa :**

Farkas és Kraus.  
Fischel Fülöp.  
Gondos Ignác.  
Ifj. Wajdits József.  
Weiss L. és F.

**Nagy-Károly :**

\* Novák és Verő.  
Róth Károly.  
Sarkadi Nagy Zsigmond.  
Vider Jakab.

**Nagy-Káta :**

\* Nagykátai és monori kny.

**Nagykikinda :**

Gain Vásza.  
»Kiadói nyomda« (tul. Szegyakov  
Milán).  
\* Milenkovits István.  
Radák János.

**Nagy-Körös :**

Bazsó Lajos.  
Ottinger Kálmán.

**Nagylak** (Csanád m.):

Hubert Jenő.

**Nagymarton :**Gellis Henrik.  
Kohn József H.  
Schön Samu.**Nagy-Mihály :**

Landesman B.

**Nagy-Rócze :**

\* Büchler Béla.

**Nagyszalonta :**

Reich Jakab.

**Nagyszeben :**Drotleff József.  
Görög-keleti főegyházmegyei ny.  
Krafft Vilmos.  
Steinhausen T. utóda (Reissenberger  
Adolf).  
Typographia részvénytárs.**Nagy-Szent-Miklós :**

Wiener Náthán.

**Nagyszombat :**Fiebig József.  
Goldmann Miksa özv.  
Horovitz Adolf.  
Reisz Sarolta.  
Winter Zsigmond özvegye.**Nagy-Szöllős :**\* Doktor István.  
Zala Mór.**Nagy-Tapolcsány :**

Platzko Gyula.

**Nagyvárad :**ifj. Berger Sámuel.  
Boros Jakab Jenő.  
Fiedler M.  
Freund Lajos és tsa.  
Helyfi László.  
Hönig Józsefné.  
Láng József.  
Laszky Ármin.  
Neumann Vilmos.  
Pauker Dániel.  
Rákos Vilmos utóda (Adler Béla).  
Sonnenfeld Adolf.  
Sz. László ny. (bérő Kovács Antal.)**Námesztó :**

\* Schein M.

**Német-Bogsán :**

Rosner Adolf.

**Német-Palánka :**

Kristófek József.

**Nezsider :**

Horváth Julia.

**Nyirbátor :**

Friedmann Lipót.

**Nyiregyháza :**Jóba Elek.  
Nagy Mórné.  
Piringer János.  
\* »Szabolcsi Hirlap« nyomdája (tul.  
Székely Imre).**Nyitra :**Huszár István.  
Iritzer Zsigmond.  
Neugebauer Nándor.  
Reicheles R.**Ó-Becse :**

Löwy Lajos.

**Ó-Kanizsa :**Bruck P. Pál.  
\* Schwartz A.**Oravicza :**Kehrer L.  
Wunder Károly.**Orosháza :**Pless N.  
Veres Lajos.**Orsova :**\* Handl József.  
\* Orsovai kny. részv.-társ.  
\* Tillmann R.**Ó-Széplak :**

Nyitravölgyi gazd. egyt. nyomdája.

**Ó-Szivacz :**

Özv. Löwy Miksáné.

**Paks :**

Rosenbaum Miksa.

**Pancsova :**

Jovanovics testvérek.  
Koszanics Miklós.  
Vig Simon.  
Wittigschlager Károly.

**Pankota :**

Bod József.

**Pápa :**

Ev. ref. főiskolai nyomda.  
Goldberger Gyula.  
Nobel Armin.

**Pécs :**

Hochrein J.  
Pécsi irod. és könyvnyomdai r. t.  
Pécsi püspöki lyceum kny. (bérleő  
Madarász Béla.)  
Taizs József.  
Wessely és Horvát.

**Perjámos :**

\* Hungária kny.  
Pirkmayer Alajos.

**Petrozsény :**

Figuli Antal.

**Pozsony :**

Adler Zsigmond.  
Alkalay Adolf.  
Angermayer Károly.  
Eder István.  
Eixel Károly.  
Freistadt Mór.  
Grünfeld Lipót.  
Katholikus irodalmi részv.-társaság.  
Kurzweil Mózes.  
Natali Magdolna.  
Oest.-ung. Papiermanufactur und  
Druckindustrie (tul. Pollak Henrik).  
Preisak Győző.  
Richter Károly.  
Schönberger Bernát.  
Simonyi Iván.  
\* »Westungarischer Grenzbote«  
nyomdája.  
Wigand F. K. (Stromszky Emil).

**Pöstyén :**

\* Gipsz H.

**Predmér :**

\* Links M. utóda: Rosenzweig H.

**Putnok :**

Gärtner Ignác.

**Resiczabánya :**

Eisler József.  
\* Hungaria kny.  
Weisz Adolf.

**Rimaszombat :**

Lévay Izsó.  
Náray János Albert.  
Rábely Miklós.

**Rózsahegy :**

Kohn Adolf.  
Salva Károly.

**Rozsnyó :**

Kovács Mihály.  
Sajóvidék nyomdája (tul. Hermann  
Istvánné).

**Salgó-Tarján :**

\* Ifj. Bogenglück Ignác.  
Friedler Armin.  
Pollacsek Sándor.

**Sárbogárd :**

Spitzer Jakab.

**Sárospatak :**

Ev. ref. főiskola ny. (tul. Steinfeld  
Jenő).

**Sárvár :**

Jakoby B. utóda Stranz János.

**S.-A.-Ujhely :**

Hegyalja ny. (tul. Alexander Vilmos).  
Landesmann Miksa és tsa.  
Lővi Adolf.  
Pannonia ny. (tul. Ócskay László).  
Zemplén-nyomda (tul. Ehlert Gyula).

**Segesvár :**

Horeth Frigyes.  
Jördens testv.

**Selmeczbánya :**

Bleyer Adolf.  
Joerges Ágost özv. és fia.

**Sepsi-Szt.-György :**

Jókai nyomda részv. társ.

**Siklós :**

Harangozó József.

**Sopron :**

Berghofer József.  
 Binder Pál, ezélt: Reininger Armin.  
 Breiner E. fia.  
 \* Hungária-nyomda.  
 Gellis Mór.  
 Petőfi-nyomda (tul. Zombor Géza).  
 Romwalter Alfréd.  
 Röttig Gusztáv.  
 Török Kálmán és Kremszner Károly.

**Stájerlak :**

Rose V.

**Sümeg :**

Horváth Gábor.

**Szabadka :**

Bittermann József.  
 Krausz és Fischer.  
 Szabados Sándor.  
 Székely Simon.  
 Tomits Miklós.

**Szakolcza :**

Teszlik és Neumann.

**Szamosujvár :**

Aurora-nyomda (tul. Todorán Endre.)  
 Gör. kath. püspökség egyházmegyei  
 nyomdája.

**Szarvas :**

Danszky Sándor.  
 Sámuel Adolf.  
 \* Szikes Antal.

**Szász-Régen :**

Burghardt Dezső.  
 Schebesch Vilma.

**Szászsebes :**

Stegmann János.  
 Winkler Gusztáv.

**Szászváros :**

Minerva-nyomda r.-t.  
 Schäser Anna.

**Szatmárnémeti :**

Morvai János.  
 Nagy Lajosné.  
 Pázmány-sajtó.  
 »Szabadsajtó« ny. (tul. Litteczki  
 Endre).  
 Weinberger testvérek.

**Szécsény :**

Glattstein Adolf.

**Szeged :**

Beck Adolf.  
 Endrényi Imre.  
 Endrényi Lajos.  
 Engel Lajos.  
 Gönczi J. József.  
 Schulhof Lajos.  
 Traub B. és társa.  
 Várnai Lipót.

**Szegzárd :**

Báter János.  
 Lengyel Pál.  
 Ujfalussy Lajos.

**Székelyhid :**

Kohn Sámuel.

**Székely-Keresztur :**

Szabó testvérek.

**Székely-Udvarhely :**

Becsek D. fia.  
 Betegh Pál.

**Székesfehérvár :**

Csitári-Gramanetz és társa.  
 Debreczeni Gyula.  
 \* Eisler Adolf.  
 Kaufmann F.  
 Márián Péter.  
 Singer Ede.  
 Számmer Imre.  
 Számmer Kálmán.

**Szempcz :**

Fischer Náthán.

**Szenicz :**

Bezsó János és társa.  
 Löffler József.

**Szent-Endre :**

Szent-Endre és Vidéke ny. (tul.  
 Schwarcz J.)

**Szentes :**

Farkas Eugénia.  
 Hollósy és Vajda.  
 »Szentes és Vidéke« I. könyv-  
 nyomda r. t.

**Szent-Gotthárd :**

Ifj. Wellisch Béla.

**Szepes-Váralja :**

Buzás Dénes.

**Szepsi :**

Tóth István.

**Szered :**

Sternér Dávid.

**Szerencs :**

Simon József.

**Szigetvár :**Corvina ny. (tul. Fried Dávid).  
Kozáry Ede.**Szikszó :**

Blank Simon.

**Szilágy-Somlyó :**Bölöni Sándor.  
Heimlich Weisz Katalin.**Szill-Hadad :**

\* Fein Sámuel.

**Szinér-Váralja (Szatmárm.):**

Vider Jakab.

**Szolnok :**Bakos István.  
Fuchs Lipót.  
Jász-Nagykún-Szolnokmegyei Lapok  
nyomdája (tul. Vezéry Ödön).  
Wachs Pál.**Szombathely :**Bertalanffy József.  
Egyházmegyei könyvnyomda.  
Gábrriel Ágoston.  
Seiler Henrik utódai: Szele és Brei-  
feld.**Tab :**

Pfeifer Ignác.

**Tapolcza :**

Lóvy B.

**Tata :**Engländer József és társa.  
Nóbel Adolf.**Temesvár :**Beyer Róbert.  
Csanád egyházmegyei könyvny.  
Csendes Jakab.  
Délmagyarországi könyvnyomda.  
Freund Gyula.  
Mangold Sándor.  
Moravetz Gyula.  
Posaune-nyomdája (tul. Lechen-  
mayer József Károly).  
Roschek József és Eichler József.  
Steger Ernő utódai.  
Trautmann György.  
\* Trautmann Károly.  
Uhrmann Henrik.  
Unio-könyvnyomda (tul. Steiner  
Ferencz).  
Veres Sámuel.**Tenke :**

\* Maár L. Vilmos.

**Tisza-Füred :**Kemény Arnold.  
Weiszmann Samu.**Titel :**

Blazek József.

**Tolna :**

Weltmann Ignác.

**Tolna-Tamási (Tolna m.):**

Jeruzsálem Ede.

**Torda :**Berla Sámuel és társa.  
\* Füssy és Sztupjár (ezelőtt Har-  
math J.)**Torna :**

\* Rosenblüth Simon.

**Tornallya :**

\* Künstler J.

**Török-Becse :**

Radák Jánosné.

**Török-Kanizsa :**

\* Bruck P. Pál.

**Török-Szent-Miklós :**

Rubinstein S.

**Trencsén :**

Gansel Lipót.  
Skarnitzl X. Ferencz.  
Szold Henrik.

**Turkeve :**

Özv. Fölföldy Györgyné.

**Turóczt.-Márton :**

Gasparik József.  
Magyar nyomda (tul. Moskóczi  
Ferenczné).  
Turóczt.-mártoni könyvny. r. t.

**Uj-Arad :**

Mayr Lajos.

**Ujpest :**

Fuchs Antal.  
Salgó testvérek.

**Ujverbász :**

Verbászi könyvnyomda (tul. Boros  
Györgyné).

**Ujvidék :**

\* Bresnitz H. K.  
Fuchs Emil és társa.  
Hirschenhauser Béni.  
Ivkovics György.  
Dr. Miletits Szvetozár.  
Popovits testvérek.

**Ungvár :**

Gellis Miksa.  
Jäger Bertalan.  
Lévay Mór.  
Székely és Illés.  
Szent Bazil-társulat kny.

**Vác :**

\* Kir. orsz. fegyintézeti nyomda.  
Kohn Mór.  
Mayer Sándor.

**Vágújhely :**

Brück Soma.  
Horovitz Adolf.  
Steinmann Jakab.

**Versecz :**

\* Grcsits M.  
Kehrer Lajos.  
özv. Kirchner J. E.  
Petko-Pavlovits Milán.  
Popovits Athanáz.  
Vettel és Veronits.

**Veszprém :**

Egyházmegyei könyvnyomda.  
Köves és Boros.  
Krausz Ármin fia.  
Népakarat nyomdája (tul. Takács  
Szilveszter).

**Zala-Egerszeg :**

Breisach Sámuel.  
Tahy Rozália és tsa.  
Unger Antal.

**Zala-Szent Grót :**

Nagy Sándor.

**Zenta :**

Kabos Ármin.  
\* Klenóczkyné Cs. A.  
Kovacevits Ottó.  
Schvartz Sándor.  
Straub Ödön.

**Zilah :**

Seres Samu.

**Zólyom :**

Nádasy Gyula.  
\* Seidl és Friedmann.

**Zombor :**

Bittermann Nándor és fia.  
Oblát Károly.

**Zsámbokrét :**

»Nyitrávölgyi gazd. egyesület« kny.

**Zsolna :**

Áldori Manó.  
Horner Ferencz.

**Zsombolya :**

Wunder Rezső.

# ATHENAEUM

KÉZIKÖNYVTÁRA

XVIII. KÖTET.



## A MAGYAR NYELV

A művelt közönség számára.

Irta: **BALASSA JÓZSEF.** \*\*\*\*

\*\*\*\*\* Ára kötve 1 forint. \*\*\*\*\*



Második kiadás.

Képes diszmű \*\*\*\*



\*\*\*\* két kötetben.

## A Magyar Irodalom Története.

Második teljesen átdolgozott kiadás.

A legjelesebb szakférfiak közreműködésével szerkeszti

**BEÖTHY ZSOLT.**

Több mint 500 szöveggel és kb. 100 műlappal.

Első kötet.

*A II-ik kötet megjelenése ez év folyamán várható.*

=== A teljes mű ára két díszkötésben 20 forint. ===

Az első kötet megrendelése a teljes mű átvételére kötelez. Egyes kötetek külön nem kaphatók.

Megrendeléseket elfogad az „**Athenaeum**” könyvkiadóhivatala és minden könyvkereskedés.

# A vonatok indulása Budapestről.

Érvényes 1899. október 1-től.

A keleti pályaudvarról					A nyugati pályaudvarról				
vonat- szám	óra	perc	vonat neme	hová	vonat- szám	óra	perc	vonat neme	hová
D é l e l ő t t					D é l e l ő t t				
1) 902	12	20	k. e. v.	Konstantinápoly	1) 702	12	00	k. e. v.	Konstantinápoly
2) 102	12	40	"	Bécs, Páris, London	2) 102	1	00	"	Bécs, Páris, London
32	6	20	v. v.	Nagy-Kanizsa	166	5	50	sz. v.	Palota-Ujpest
604	6	50	gy. v.	Gyfehérvár, N.-Szeben	110	6	10	ost.e.v.	Bécs, Ostende
10	6	50	sz. v.	Bécs, Grácz, N.-Kanizsa	4102	6	30	sz. v.	Esztergom
402	7	10	gy. v.	Kassa, Munkács	6102	6	40	"	Czegléd, Szolnok
1002	7	15	"	Zágráb, Fiume, Róma	168	6	55	"	Palota-Ujpest
304	7	30	"	Ruttká, Berlin	6012	7	05	v. v.	Lajosmizse
906	7	35	sz. v.	Belgrád, Brod	1402	7	39	gy. v.	Zsolna, Berlin
1508	7	50	"	Kassa, Poprád-Felka	106	8	00	"	Bécs
1008	8	00	"	Zágráb, Fiume, Pécs	708	8	15	"	Temesvár, Orsova
606	8	10	"	Arad, Brassó	712	8	30	sz. v.	Temesvár
506	8	30	"	Kolozsvár, Brassó	170	9	15	"	Palota-Ujpest
6	8	50	gy. v.	Bécs, Grácz	116	9	25	"	Bécs, Zsolna
408	8	50	sz. v.	Munkács, M.-Sziget					
1708	9	15	"	M.-Sziget, Stanislau					
306	9	35	"	Ruttká, Berlin					
3) 1028	10	30	v. v.	Budafok					
D é l u t á n					D é l u t á n				
22	12	25	sz. v.	Bicske, N.-Kanizsa	6104	12	05	sz. v.	Czegléd, Szolnok
310	12	35	"	Hatvan	172	12	15	"	Palota-Ujpest
1302	1	45	gy. v.	Fehring, Grácz	136	12	25	"	Nagy-Maros
504	1	55	"	Kolozsvár, Arad	4106	12	50	"	Dorog
4	2	20	"	Bécs, Páris	174	1	05	"	Palota-Ujpest
16	2	30	sz. v.	Bicske	104	1	45	gy. v.	Bécs, Páris
404	2	35	gy. v.	Kassa, Lawoczne, Lemberg	176	2	20	sz. v.	Palota-Ujpest
904	2	40	"	Konstantinápoly	704	2	30	gy. v.	Bukarest
312	2	45	sz. v.	Hatvan	144	2	35	sz. v.	Érsekújvár
510	2	55	"	Szolnok	4104	2	40	"	Esztergom
1004	3	00	gy. v.	Zágráb, Fiume, Eszék	720	2	45	"	Czegléd,
1022	3	20	v. v.	Adony-Szabolcs, Paks	6014	3	05	v. v.	Lajosmizse
302	3	45	gy. v.	Ruttká, Berlin	716	4	25	sz. v.	Szeged, Szolnok
910	4	00	sz. v.	Szabadka	178	4	30	"	Palota-Ujpest
12	4	30	"	Győr,	138	4	40	"	Nagy-Maros
308	5	20	"	Ruttká, Berlin	180	6	00	"	Palota-Ujpest
508	5	45	"	Kolozsvár, Brassó	1404	6	20	gy. v.	Zsolna, Berlin
318	6	25	"	Hatvan	140	6	30	sz. v.	Párkány-Nána
1706	7	05	"	M.-Sziget, Stanislau	710	7	00	"	Verciorova
24	7	35	"	N.-Kanizsa, Triest	4112	7	10	v. v.	Esztergom
1506	8	00	"	Kassa, Poprád-Felka	182	7	40	sz. v.	Palota-Ujpest
1006	8	30	"	Zágráb, Fiume	218	9	05	tv.szsz.	Zsolna, Berlin
406	8	40	"	Ungvár, Lemberg	118	9	35	sz. v.	Bécs
48	9	05	t. szsz.	Bicske	3) 706	10	15	ost. e. v.	Konstantinápoly
502	9	15	gy. v.	Kolozsvár, Bukarest	714	10	35	sz. v.	Szeged, Temesvár
1904	9	30	sz. v.	Eszék, Brod	152	10	45	"	Vác
1304	9	55	"	Fehring, Grácz					
608	10	00	"	Arad, Brassó					
908	10	20	"	Belgrád, Eszék, Brod					
8	10	45	sz. v.	Bécs					
322	11	00	v. v.	Ruttká, Miskolcz					
1) Közlekedik kedden és pénteken.					1) Közlekedik minden vasárnap.				
2) „ szerdán és szombaton.					2) „ minden csütörtökön.				
3) „ csak a hajózás szünete alatt.					3) „ minden hétfőn.				
					4) „ minden szerdán.				
A vonatok indulása Buda-Császárfürdő kitérőről.									
4002	6	16	sz. v.	Esztergom	4006	12	30	sz. v.	Dorog
					4004	2	29	"	Esztergom
					4012	7	05	v. v.	Esztergom



Érvényes 1899. október 1-től.

**A vonatok érkezése Buda-Császárfürdő kitérőbe.**

4013	7	34	v. v.	Dorog	4003	4	46	sz. v.	Esztergom
4001	9	02	sz. v.	Esztergom	4011	9	35	v. v.	Esztergom

Az „Athenaeum“ kiadásában Budapest, VII., Kerepesi-ut 54.

*Megjelent!*

*Megjelent!*

DR. HORVÁTH CYRILL  
**MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE.**

I. kötet:

**A Régi Magyar Irodalom Története.**

*Számos szövegképpel és műmelléklettel.*

Ára a 755 lapra terjedő  
nagy 8° alaku munkának  
füzve 6, kötve 7 frt. 50 kr.

Kapható fenti kiadótár-  
sulatnál, valamint min-  
den könyvkereskedésben.



**Az Athenaeum Zsebszótárai.**

**Magyar és Német Zsebszótár.**

*Tekintettel a két nyelv szólásaira.*

I. rész: **Magyar-Német.** II. rész: **Német-Magyar.**

Szerkesztette WOLFF BÉLA.

Minden rész külön csinos vászonkötésben **1** forint.

A két rész erős félbörkötésben **2** forint.

**Francia és Magyar Zsebszótár**

I. rész:

**Francia-Magyar.**

II. rész:

**Magyar-Francia.**

Szerkesztette UJVÁRY BÉLA.

Minden rész külön csinos vászonkötésben **1** forint.

A két rész egy erős félbörkötésben **2** forint.

**Horvát-Magyar és Magyar-Horvát Szótár.**

Szerkesztette MARGALITS EDE.

Ára csinos vászonkötésben ... .. **1** forint.

# MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois  
sous la rédaction de M. le dr. Jules Schönherr.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. VII. volume. 4. livrai-  
3 florins = 6 francs = 5 marcs. | son. Octobre-Décembre 1899.

## Sommaire.

<b>La conservation des manuscrits</b> .....	321
<b>Elemér Varjú.</b> La bibliothèque Batthyány à Gyulafejevár. (III. article.) .....	329
<b>Pongracz Sörös.</b> Pierre Illicini .....	346
<b>Jean Melich.</b> Une grammaire hongroise dans la bibliothèque de l'école normale à Kiev .....	352
<b>Louis Kemény.</b> La presse et la censure à Kassa au commencement du XIX. siècle .....	356
<b>Ladislav Kováts.</b> Les imprimeries hongroises dans le 1-er trimestre du XIX. siècle .....	359
<b>Daniel Havrán.</b> Pièces relatives à l'histoire de la littérature hongroise .....	367
<b>Revue étrangère.</b> La bibliothèque royale à Bruxelles par <b>Ladislav Esztegár</b> .....	370
<b>Indicateur officiel.</b> Rapport sur l'état de la bibliothèque du Musée Nat. Hongr. dans le 3. trimestre 1899 .....	378
La bibliothèque de l'Académie hongroise des sciences en 1898 .....	381
La bibliothèque de la société du Musée Transilvanique en 1898 .....	386
La bibliothèque Somogyi à Szeged en 1898/99 .....	388
Le règlement de la bibliothèque publique de l'office royal statistique hongrois .....	392
<b>Littérature.</b> Ernest Fináczy. L'enseignement public en Hongrie à l'époque de Marie-Thérèse. (Par <i>e.</i> ) — Le livre. (Revue hebdomadaire hongroise.) (Par — <i>ó.</i> ) — Franz Joseph und seine Zeit. (Par <i>E-r.</i> ) Revue des revues bibliographiques. I. Revues hongroises. II. Revues étrangères .....	398
<b>Notices.</b> Le nouveau directeur de la bibliothèque de l'Université de Budapest. Almanach des musées et des bibliothèques hongroises. La bibliothèque de Knauz. ( <i>V. E.</i> ) Autographes collectionnés par Alexandre Pozsonyi. ( <i>Varjú.</i> ) La deuxième conférence bibliographique à Londres. La société bibliologique russe ( <i>I. M.</i> ) L'enseignement public au XVI. siècle. ( <i>D. H.</i> ) Pièce relative à l'histoire de l'imprimerie de Manlius. ( <i>D. H.</i> ) Correction bibliographique. ( <i>Jean Illésy.</i> ) La bibliothèque des Carmes à Győr. Pièce relative à l'histoire de la reliure hongroise. ( <i>Louis Dézsi.</i> ) .....	408
<b>Index des noms et des dates</b> .....	416
<b>Supplément.</b> Les imprimeries hongroises en 1899 .....	1—16

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle.*  
*Budapest, Musée National Hongrois.*

## A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlönye, 1876 óta áll a haza tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az év gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és speciális bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi bibliografiai irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben, több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 3 frt; a könyvtárusi forgalomban 4 frt; egy-egy füzet ára 1 frt.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő czimére** a **Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

---

A Magyar Könyvszemle régi folyamának két teljes példányát (I—XVI. kötet) 25 frtjával, a II—XVI. köteteket egyenként 2 frton, együtt 20 frton bocsátjuk előfizetőink rendelkezésére. Megrendelések a Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához intézendők, mely az összeg előzetes beküldése esetén a szállítást bérmentesen eszközli.

---

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hírlapirodalom 1898-ban. I. A magyar hírlapirodalom, Szinnyei Józseftől. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok, Kováts Lászlótól. Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája, Szinnyei Józseftől. Ára 55 kr.*